ئۇيغۇر ئەدەبىياتى

مەجالسۇن نەفائىس

لەشىركە تەييارلىغۇچىلار: ئابدۇرىشىت ئىسلام
ئابدۇمىجىت قۇربان

مۇھەررىر: مەھەممەتتۇردى مىرزىئەخمەت

شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى

مرجالسون فرانسس

(ترانسکریپسیونلك تپکمستی)

ایردی لاربو مطلع نمک دریم میخواهم که کس یاد نسته جام آگاهی
وگرنه عالمی سوزم بیک آه سحرگاهی باوجود شعوفنی دامهارتی

بارایردی ادوار و موسیقی فنیدا هم کامل ایردی اوزغزل لارینی اوزعمل
لاربغه باغلاب تورکیم دلالت انک فضایلی غه قیلغای اول جمله دین جازگاه
عملی دورکیم مشهور دوردیر لارکیم جوکی مرزا لحلب سیدا اول علمدین اوزگا
نیما ایتورماس ایکان دور بوغزل غه باغلاب تورکیم ۰ همچو صبح از مهر روت
میزنم دمهای سرد تا رسم رونی بگویت دل بسی شد بیکر کرد و خوجه سلمان
نمک مصنوع قصیده سی جوابیدا بو مطلع خوب واقع بولوب تورکیم ۰
زقامت تو بعالم قیامتی برخواهت قیامت است قدرت کربود قیامت راست و
غزلیا تیدا بو مطلع داغی مشهور دورکیم ۰ تویی کان نمک ماشور نجنان
خدا این داد مارا و ترا آن و طبعی را طمع مغوط او جون باوجود فضایل ایل
فانشیدا غزلی کراک ایردی آتش پرپیله نا توا وین آتش ونان تیلاب اتیغان
قطعه سیدن بربیت بودورکیم ۰ مگس مرده بود قلیه روی آشم
شبش زنده بود کنجد روی نانم و منزاری بلخ لواجی سیدا دورکه

Abdulcelil TURAN
Yenidoğan Mh. 41. Sk. No:7
Daire: 4 Zeytinburnu - İST.

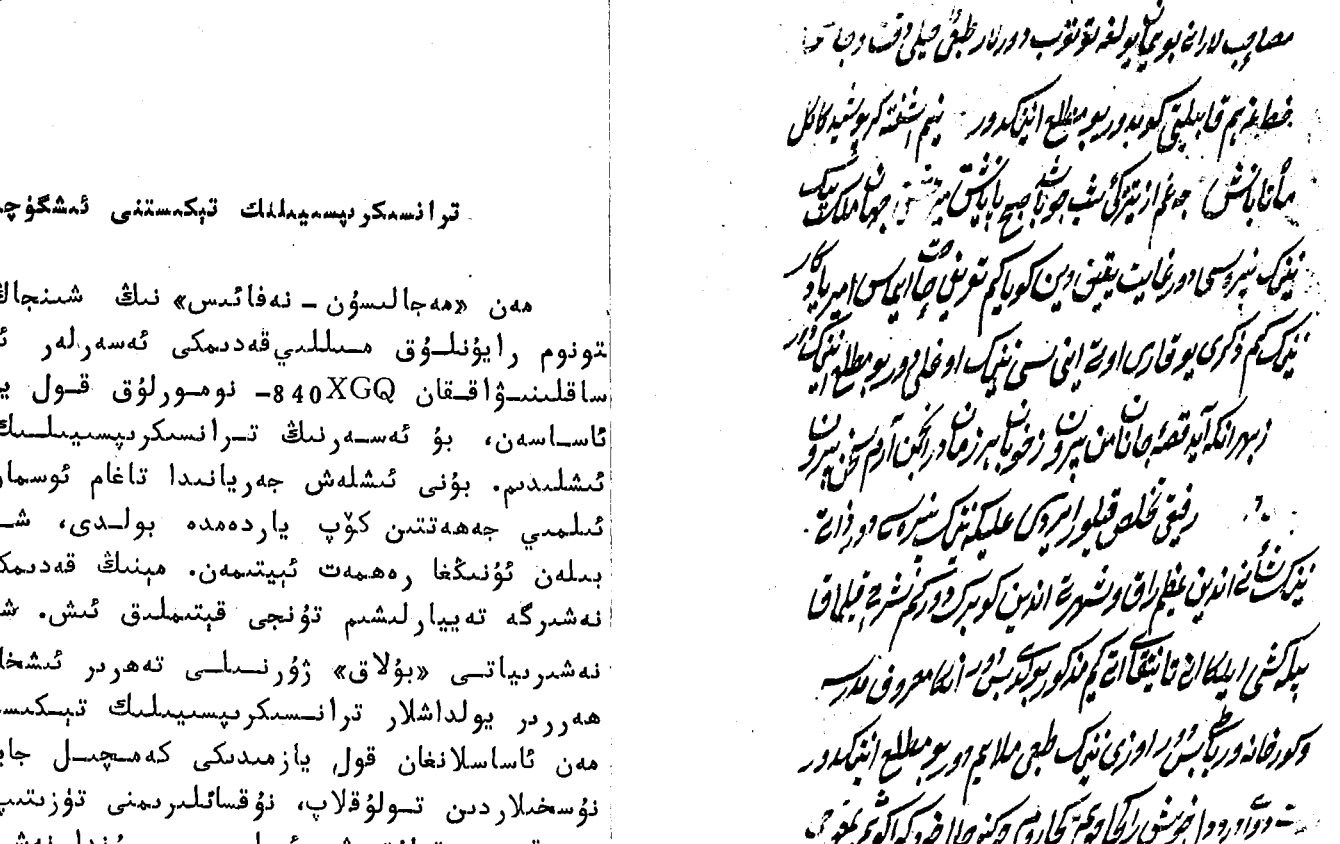

1640 XGQ نومۇرلۇق قول يازمدن ئېلىنغان فوتو سۈرەت.

ترانسكرىپسىيەلىك تېكىستنى ئىشلەش

مەن «مەجالىسۇن ـ نەفائىس» نىڭ شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق مىللىي قەدىمكى ئەسەرلەر ئىشخانىسىدا ساقلىنىۋاتقان 840XGQ- نومۇرلۇق قول يازما نۇسخىسىغا ئاساسەن، بۇ ئەسەرنىڭ تىرانسكرىپسىيەلىك تېكىستىنى ئىشلىدىم. بۇنى ئىشلەش جەريانىدا تاغام ئوسمان ھەسەن ماڭا ئىلمىي جەھەتتىن كۆپ ياردەمدە بولدى، شۇ مۇناسىۋەت بىلەن ئۇنىڭغا رەھمەت ئېيتىمەن. مېنىڭ قەدىمكى ئەسەرلەرنى ئەشرگە تەييارلىشىم تۇنجى قېتىملىق ئىش. شىنجاڭ خەلق ئەشرىياتى «بۇلاق» ژۇرنىلى تەھرىر ئىشخانىسىدىكى مۇھەررىر يولداشلار تىرانسكرىپسىيەلىك تېكىستنى ئىشلەشتە مەن ئاساسلانغان قول يازمىدىكى كەمچىل جايلارنى باشقا نۇسخىلاردىن تولۇقلاپ، نۇقسانلىرىمنى تۈزىتىپ، بۇ ئەسەرنىڭ بىر قەدەر تولۇق ۋە ئىلمىي يوسۇندا ئەشىر قىلىنىشىغا نۇرغۇن كۈچ سەرپ قىلدى. ئۇلارغا چىن كۆڭلۈمدىن تەشەككۈر ئېيتىمەن.

ـ ئابدۇمىجىت قۇربان

مۇھەررىردىن

«مەجالىسۇن ـ نەفائىس» ئەلىشىر نەۋائى مىراسلىرى ئىچىدىكى تەزكىرىچىلىككە ئائىت مەشھۇر ئەسەرلەردىن بىرى. بۇ ئەسەر ئۆز دەۋرىنىڭ مەدەنىي ھاياتىنى، بولۇپمۇ ئەينى دەۋردىكى ئەدەبىيات ـ سەنئەتنىڭ گۈللەنگەن مەنزىرىسىنى چوڭقۇر ۋە ئەتراپلىق ئەكس ئەتتۈرۈپ بېرىشكە بېغىشلانغان.

ئەلىشىر نەۋائى سان جەھەتتىن كۆپ، سۈپەت جەھەتتىنمۇ يۇقىرى بولغان بىر قاتار لىرىك، ئېپىك، ئىلمىي ۋە تارىخىي ئەسەرلەرنى ئىجاد ئەتكەن ئۇلۇغ مۇتەپەككۇر بولۇش بىلەنلا قالماي، ئۇ يەنە ئۆز دەۋرىنىڭ سىياسىي، ئىجتىمائىي ۋە مەدەنىي تۇرمۇشىغا ئائىت كۆپلىگەن ئەسەرلەرنى يېزىپ، قىممەتلىك خاتىرىلەرنى قالدۇرۇپ كەتكەن مەشھۇر تەزكىرىچى ئالىمدۇر. ئۇنىڭ بۇ ئەسىرى ھىجرىيە 896 ـ (مىلادى 1490 ـ 1491 ـ) يىلى يېزىلغان. تەتقىقاتچى سۇلىمە غەنىيېۋا بۇ ئەسەرنىڭ تاشكەنت نەشرىنى تەييارلاش جەريانىدا، نەۋائىنىڭ بۇ ئەسەرنى ھىجرىيە 903 ـ (مىلادى 1497 ـ 1498 ـ) يىلى قايتا تولۇقلاپ ئىشلەپ چىققانلىقىنى بايقىغان. پۈتۈن ئەسەر سەكسەز مەجلىسكە بۆلۈنگەن، ئۇنىڭدا جەمئىي 458 نەپەر شائىر ۋە ئەدىب ھەققىدە مەلۇمات بېرىلگەن.

«مەجالىسۇن ـ نەفائىس» باشقا ئەنئەنىۋى تەزكىرىلەرگە ئوخشىمايدىغان كۆپ تەرەپلىمە ئالاھىدىلىككە ئىگە:

بىرىنچىدىن، بۇ ئەسەر ناھايىتى كۆچلۈك پاكىت ئاساسىغا

ۋە ئىلمىي ئاساسقا ئىگە. ئەلىشىر نەۋائى بۇ ئەسىرىنى يېزىشتا ئىنتايىن ئېھتىياتچان مەۋقەدە تۇرۇپ، ئۇنىڭدا بايان قىلىنغان ھەربىر سۆز، ھەربىر مەسىلىنىڭ چىن، ھەققىي بولۇشىغا، مۇستەھكەم ئىلمىي ئاساسقا ئىگە بولۇشىغا كاپالەتلىك قىلغان.

ئىككىنچىدىن، بۇ ئەسەردە ئىنسانىيەتنىڭ بەخت - سائادىتىنى يارىتىش ۋە كۆيلەش يولىدا ئۆزىنىڭ بارلىقىنى بېغىشلىغان ئىلىم - پەن خادىملىرى ۋە ئەدەبىيات - سەنئەت ئەھلىنىڭ ئىجادىي پائالىيەتلىرى خاتىرىلەنگەن.

ئۇچىنچىدىن، «مەجالىسۇن - نەفائىس» تا بۇرۇن ئۆتكەن شائىرلار ئەمەس، بەلكى ئاپتور بىلەن زامانداش شائىر - ئەدىبىلەر دىققەت مەركىزىگە قويۇلغان. بۇ ھەقتە نەۋائى «مەجالىسۇن - نەفائىس» نىڭ مۇقەددىمىسىدە ئۆزىنىڭ بۇ ئەسىرىنى ئابدۇراھمان جامىينىڭ «باھارىستان»، دەۋلەتشاھ سەمەرقەندىنىڭ «تەزكىرە-تۇش - شۇئەرا» قاتارلىق شائىرلار تەزكىرىلىرى بىلەن سېلىشتۇرۇپ، ئۇلىڭ يۇقىرىقى ئىككى تەزكىرىدىن پەرقلىنىدىغان مۇھىم خۇسۇسىيەتلىرىدىن بىرى بۇرۇن ئۆتكەنلەرگە ئەمەس، ئۆز زامانداشلىرىغا بېغىشلانغانلىقىدا ئىكەنلىكىنى ئالاھىدە ئېيتىپ ئۆتىدۇ. دەرۋەقە، ئەلىشىر نەۋائى بۇ ئەسىرىدە ئۆز زامانداشلىرى ئىچىدىكى ئالەمدىن ئۆتكەن شائىرلارنى ئەسلەپ، ئۇلارنىڭ تالانتى ۋە تۆھپىلىرىنى مۇئەييەنلەشتۈرىدۇ. ھايات شائىرلار ئىچىدىكى پېشقەدەملەرنىڭ چۈشىگە ۋە ئىنچىكە زېھنىي قابىلىيىتىنى تەرىپلەيدۇ، ئۇلارنىڭ ئەسەرلىرى توغرىسىدا ئۆز باھاسىنى ئوتتۇرىغا قويىدۇ. كۆپلىگەن ياش شائىرلار ۋە تالانت ئىگىلىرىنىڭمۇ نام - ئەمالىنى بايان قىلىپ، ئۇلارنىڭ ئىجادىيەتلىرىدىن ئۆرنەكلەر كەلتۈرىدۇ ۋە داۋاملىق تىرىشىپ، نادىر ئەسەرلەرنى ۋۇجۇدقا چىقىرىشىغا تىلەكداشلىق بىلدۈرىدۇ. بۇنىڭدىن نەۋائىنىڭ ئۆتمۈش دەۋرىنىڭلا ئەمەس، ئەڭ مۇھىمى

ئۆز دەۋرىنىڭ مەدەنىيىتىگە ۋە ئۇنىڭ كەلگۈسى ئىستىقبالىغا جىددىي كۆڭۈل بۆلگەنلىكى، بۇ ئەسىرى ئارقىلىق ھايات شائىرلارنى، بولۇپمۇ ياش تالانت ئىگىلىرىنى رىغبەتلەندۈرۈشنى ئاساسىي مەقسەت قىلغانلىقى كۆرۈنۈپ تۇرىدۇ.

«مەجالىسۇن - نەفائىس» نىڭ يەنە بىر مۇھىم خۇسۇسىيىتى شۇكى، ئەلىشىر نەۋائى بۇ ئەسىرىدە شائىرلارنى تونۇشتۇرۇش، ئۇلارنىڭ ئىجادىيىتىدىن نەمۇنىلەر كەلتۈرۈپ، ئۇنى باھالاش بىلەنلا چەكلىنىپ قالماي، بەلكى نۆۋەتتى كەلگەندە ئەدەبىيات - سەنئەتكە ئائىت بەزى نەزەرىيەۋى مەسىلىلەرنى، بولۇپمۇ شېئىرىيەت مەسىلىلىرىنى ئوتتۇرىغا قويۇپ، بۇ ھەقتىكى تالاش - تارتىشلارنى ھەل قىلىپ ماڭىدۇ. شۇڭا بۇ ئەسەرىدىن ئەينى دەۋر ئەدەبىياتىنىڭ نەزەرىيەۋى سەۋىيىسىنى ۋە ئەلىشىر نەۋائىنىڭ ئەدەبىيات - سەنئەت نەزەرىيىسىگە ئائىت كۆز قاراشلىرىنى مەركەزلىك ھالدا كۆرۈۋېلىشقا بولىدۇ.

ئەلىشىر نەۋائى ئەدەبىي ئەسەرلەردە ئۆزىگە خاس ئىجادىي پىكىر ۋە چوڭقۇر مەزمۇن بولۇشىنى بىرىنچى ئورۇنغا قويۇپ، مۇھىم مەسىلە قاتارىدا قاتتىق تەكىتلەيدۇ. «مەجالىسۇن - نەفائىس» نى ئوقۇغىنىمىزدا، نەۋائىنىڭ كۆپلىگەن شائىرلار يازغان ئەسەرلەرنىڭ مەزمۇنىنىڭ مۇللۇقى، ئۇنىڭغا بىكار قىلىنغان شېئىرىي پىكىرنىڭ چوڭقۇر ھەم رەڭدارلىقىنى مۇئەييەنلەشتۈرۈپ، بۇنداق ئەسەرلەرگە ئىجابىي باھا بەرگەنلىكىنى، يەنە بىر قىسىم شائىرلارنىڭ مەزمۇن جەھەتتە ئاجىز، بىمەنە ياكى بىمەزە ئىكەنلىكىنى تەنقىد قىلغانلىقىنى كۆپ ئۇچرىتىمىز.

ئەلىشىر نەۋائى ئەدەبىي ئەسەرلەر چوڭقۇر مەزمۇنغا ئىگە بولۇش بىلەن بىرگە يەنە يۇكسەك دەرىجىدىكى گۈزەل ۋە مۇكەممەل بەدىئىي شەكىلگىمۇ ئىگە بولۇشى كېرەك، دەپ قارايدۇ. نەۋائى بۇ ھەقتە «مەجالىسۇن - نەفائىس» تا نۇرغۇنلىغان

شائىرلارنىڭ شېئىرلىرىنى ئوڭلەپ قىلىپ تەرىپلەيدۇ. يەنە نۇرغۇنلىغان شائىرلارنىڭ ئەسەرلىرىنى تەنقىد قىلىدۇ. ھەتتا ئۇ بۇ خىل تەنقىدنى ئادەتتىكى شائىرلار ئۇستىدە ئېلىپ بېرىپلا قالماستىن، بەلكى، ئۆزى «ئۇستازىم»، «ئۆز زامانىنىڭ شائىر پادىشاھى» دەپ تەرىپلەپ، چەكسىز ھۆرمەت بىلدۈرگەن مەۋلانا لۇتفى ۋە ئۇز شېئىرلىرى بىلەن تۇركىي خەلقلەر ئارىسىدا كاتتا شۆھرەت قازانغان مەۋلانا ئاتايىغا ئوخشاش ئالدىنقى قاتاردىكى شائىرلارنىڭ ئەسەرلىرىدە كۆرۈلگەن بەزى ئايرىم نۇقسانلارنىمۇ ئاياپ قويماستىن كۆرسىتىپ بېرىدۇ ۋە ئەلگىلىك دەرىجىدە تەنقىد قىلىپ ئۆتىدۇ. مەسىلەن، ئەۋائى «مەجالىسۇن-نەفائىس» نىڭ ئاخىرقى مەجلىسىدە لۇتفىنىڭ:

ئەي قەدى تۇبىئى جەننەت خەددى گۈلگۈن ئۇستىنە،
كۆرمەدى دەۋران سېنىڭدەك ئاي گەردۇن ئۇستىنە.

دېگەن مەتلىئىدىكى ئوخشتىشىنىڭ ساغلام ئەمەسلىكىنى، شۇنداقلا بۇ ئىككى مىسرا مەزمۇن جەھەتتە بىر-بىرىگە ياخشى باغلاشمىغانلىقىنى كۆرسىتىپ ئۆتىدۇ. ئىككىنچى مەجلىستە بولسا ئاتايىنىڭ:

ئول سەنەمكىم سۇۋقىراغىندە پەرىتەك ئولتۇرۇر،
غايەتى نازۇكلۇكىدىن سۇۋ بىلە يۇتسە بولۇر.

دېگەن بەيىتىنى مىسالغا ئېلىپ، «ئۇنىڭ قاپىيىمسىدە ئازراق نۇقسان بار» دەيدۇ. يۇقىرىقى مىسالالاردىنلا ئەدەبىي ئەسەرلەرنىڭ بەدىئىي سۈپىتىگە نىسبەتەن ئەۋائىنىڭ تۇتقان جىددىي پوزىتسىيىسىنى كۆرۈۋالغىلى بولىدۇ.

ئەسەر سۈپىتىنىڭ قانداق بولۇشى ئاپتورنىڭ سۈپىتى بىلەن زىچ مۇناسىۋەتلىك، دەپ قارىغان ئەۋائى شائىر-ئەدىبلەرنىڭ مەنىۋى قىياپىتى، ئەخلاقىي پەزىلەتلىرى ۋە پسىخىك خۇسۇسىيەتلىرىگە جىددىي كۆڭۈل بۆلىدۇ. ئۇ «مەجالىسۇن-نەفائىس» تا خېلى كۆپ سەرپ قىلىپ، ھەربىر شائىرنىڭ مىجەز-خاراكتېرىنى، مەنىۋى دۇنياسىنى ئەستايىدىل تەتقىق قىلىدۇ ۋە ئۇلارغا كونكرېت باھا بېرىدۇ؛ شائىرلارنىڭ ئوچۇق چىراي، خۇش چاخچاق، كەمتەر بولۇشىنى، خىلمۇ خىل ئىلىملەردىن ۋە جەمئىيەت ئەھۋالىدىن خەۋەردار بولۇشىنى، ھورۇن، رەتسىز، گېپى سەت، قوپال بولماسلىقىنى، ھەر خىل مەسلەلەرگە تېز ئىنكاس قايتۇرالايدىغان ئىقتىدارغا، ئەدەب، ھايانى بىلدىغان، ئۆز غۇرۇرىنى ۋە ئىززەت-ئابرويىنى ساقلىيالايدىغان ئېسىل خىسلەتلەرگە ئىگە بولۇشنى تەشەببۇس قىلىدۇ. مەسىلەن، بۇ ئەسەرنىڭ بىرىنچى مەجلىسىدە ئەۋائى مەۋلانا ساھىب بەلخنىڭ كۆپلىگەن ئىلىملەردىكى يۇقىرى قابىلىيىتىنى چوڭقۇر ھۆرمەت بىلەن تەرىپلەيدۇ. ئەمما ئۇنىڭ ئۆز قەدىر-قىممىتىنى ۋە ئىززەت-ئابرويىنى ساقلىمايدىغان ناچار تەبىئىتىنىمۇ قاتتىق تەنقىد قىلىدۇ.

ئەۋائى يەنە شائىرلارنىڭ ئادالەت، ھەققانىيەتنى ياقلايدىغان روھقا، زوراۋانلاردىن قورقمايدىغان جاسارەتكە ئىگە بولۇشنى قۇۋۋەتلەيدۇ. بۇ جەھەتتە ئەمەلدارلار، ھەتتا ۋەزىر-لەرنىڭ شۇملۇقلىرىنى ئېچىپ تاشلاشقا جۇرئەت قىلغان مەۋلانا ئالىم (تراسكرىپسىيە 95-، يەشمە363-بەتكە قارالسۇن) ۋە سەيىد ئەپۇ ئىسھاق ئەسترابادى (تىرانسكرىپسىيە 70-، يەشمە 337-بەتكە قارالسۇن) غا ئوخشاش جەڭگىللىك شائىرلاردىن سۆيۈنىدۇ.

ئەۋائى خىلمۇخىل پىكىر ئېقىملىرىغا ئىگە ئەدەبىلەرنى ۋە دادىل پىكىر قىلىدىغان تالانت ئىگىلىرىنى قىزغىن قول-

لايدۇ. ئۆز دەۋرىدە پادىشاھقا، ۋەزىر ـ ۋۇزىرالارغا ۋە ھۆكۈمـ
ران كۈچلەرگە ياقماي قالغان، ئۇلار تەرىپىدىن تـۇرلۈك نۇقـ
سانلار بىلەن ئەيىبلەنگەن، ھەتتا جىنايەتـچى دەپ قارىـلىپ
زىندانغا تاشلانـغان ياكـى سـۈرگۈن قىلـىنغان شائىرلارغـىمۇ،
ھەقىقەتەن ئۆزىدە كەمچىلىك ۋە نۇقسانلار بولغانلىقتىن خەلقى
ئالەم ئالددا يامان ئاتاققا قالغان، ئىنسىر ئەھـۋالـغا چـۈشـۈپ
قالـغان تالانـت ئىگـىلىرىـگىـمۇ يۈرەكلىك ھالدا ھـېسداشـ
لىق قىلدۇ، ئىچىنىدۇ. ئۇلارنىڭ تالانتى ۋە قابىلىيىتىگە ئوبيېكـ
تىپ ھالدا ئادىل باھا بېرىدۇ. بۇ ئارقىلىق ئەدەبىياتتا ئەركىن
پىكىرنىڭ ئۆسۈشىنى تەشەببۇس قىلدۇ.

ئەلىشىر نەۋائىنى ئەدەب ـ سەنئەتكارلارنىڭ يۈكسەك ۋەتەنـ
پەرۋەرلىك روھىغا ۋە مىللىي غۇرۇرغا ئىگە بولۇشىنى تەكىتـ
لەيدۇ. بۇ ھەقتە ئۇ ھىندىستان پادىشاھـىنىڭ شائىـر شەيـخ
ئازەرىگە بىر لەك (يۈز مىڭ) يارماق پۇل ئىنئام قىلىپ، ئۇنـى
يەرگە باش قويۇپ، ئۆزىگە تەزىم بەجا كەلـتۈرۈشـكە تەكـلىپ
قىلغىنىدا، ئازەرنىڭ بۇ تەكـلىپنى ئىنئاملىرى بىلەن قـوشۇپ
قەتئىي رەت قىلغانلىقى؛ مەجدىددىن مۇھەممەدنىـڭ قالايـمقانـ
چىلىقى تۈپەيلىدىن خۇراساندا تۇرالماي، ئەرەبىستانغا كېتىشكە
مەجبۇر بولغان شائىر ۋە ئالىم خوجا ئەفـزەلـنى ئەرەبـسـتان
پادىشاھى ئۆز ئوردىسىغا مەنسەپكە تەكلىپ قـىلغىنىدا، ئۇنـىڭ
«خىزمەت قىلسام ئۆز پادىشاھىمغا قىلىمەن، بـولـمىسا، يـوق»
دەپ، بېرىشقا ئۇنىمىغانلىقى قاتارلىق بىر قاتار ۋەقەلەرنى زوق ـ
شوق بىلەن بايان قىلدۇ. ئۇلارنىڭ ئۆز ئىلىنى، ئۆز ۋەتىنىنى
قىزغىن سۆيۈشتەك ئېسىل خـىسلىتىدىن ۋە مەردانە روھـىدىن
چەكسىز سۆيۈنىدۇ.

ئەلىـشىر نەۋائىنى بۇ ئەسـىرىدە يەنە ئەدەبىلەرنـى نازۇك
مەنىلەر ۋە ھاياتـي كۈچكە ئىگە گۈزەل بەدىئـي ۋاسىتىلەرنى

مۇستەقىل ھالدا ئىجاد قىلىشقا چاقىرىدۇ. باشقىلارنىڭ ئـىجادىي
ئەمگىكىنى ۋە بەدىئـي مۇۋەپپەقىيەتلىرىنى شۇ پېتى ئـۆزلەشـ
تۈرۈۋالىدىغان غەيرىي ئۇسـۇلـلارنى تەنـقىد قىلـدۇ.
مەسىلەن، ئۇيغۇنچى مەجلىستە مەۋلانا نەرگىسنى تونۇشـتۇرۇپ
كېلىپ، ئۇنى قەيەردە ئازغـىنا گـۈزەل سۆز ـ ئىبارە ياكـى
نازۇك مەنىنى كۆرۈپ قالسا، ئۆزىنىڭ ئەسەرلىرىدە ئىشلىتىۋالـ
دىغان ناچار ئادىتىنى ئۆزگەرتىشكە دەۋەت قىلدۇ.

ئەلىشىر نەۋائىنى شائىرلارغا باھا بەرگەندە، نـوقۇل ھالـدا
ئۇلارنىڭ شېئىرىيەت جەھەتتىكى نەتىجىلىرىگىلا ئەمەس، بەلكى
باشقا پەنلەردىكى ۋە ھۈنەر ـ كەسـپىلەردىـكى ماھارەتـلىرىگىمۇ
زور ئېتىبار بىلەن قارايدۇ. «مەجالىسۇن ـ نەفائىس» تا تونۇش
تۈرۈلغان شەخسلەر ئىچىدە ھەرخىل تەبىئـي پەن ۋە ئىجتىما
ئـي پەن ئالىملىرى، جۇملىدىن ئاسترونوملار، ماتېماتىكـلار،
كىمىياگەرلەر، تېۋىپ ـ ھېكىملەر، كومپوزىتورلار، مۇدەررىسلەر،
خەتتاتلار، نەققاشلار، رەسساملار، بىناكارلار، قاچا ـ قۇچا ياسـ
خۇچى كاسەگەرلەر، ئوقيا ياسىغۇچىلار، چىدىر تىككۈچىلەر، كىنىم
تىككۈچىلەر، ئاشپەزلەر، تۆمۈرچىلەر، موزدۇرلار، خىش قۇيغۇچىلار،
چىنە قاداقچىلار، سودا ـ تىجارەتچىلەر ۋە باشقا خىلمۇ خىل پەن،
خىلمۇخىل ھۈنەر ـ كەسىپ ئىگىلىرىنى ئۇچـرىتىـمىز. نەۋائىنى
بۇلارنى چوڭقۇر ھۆرمەت ۋە سەمىمىي مۇھەببەت بىلەن تىـلغا
ئالىدۇ. ئۇلارنىڭ ئىلىم ـ ھۈنەرلىرىنى قىزغىن ھېسسىياتى بىلەن
مەدھىيىلەيدۇ. بۇ ئارقىلىق ئەلىشىر نەۋائىنى كـىشىلەرنى پـەقەت
شېئىرىيەتنىلا ئەمەس، بەلكى ئىنسانىيەتـكە پايـدىـلىق بولغان
بارلىق ئىلىم ـ پەن، ھۈنەر ـ سەنئەتـلەرنـى يۇقـىرى ـ تـۆۋەن
دېمەستىن تىرىشىپ ئۆگىنىشكە ئىلھاملاندۇرىدۇ؛ ھـۈنەر ـ كە
سىپنى ياراتـمايـدىغان شائىرلارنـى كەسـكىن تەنـقىد قىلـدۇ.
مەسىلەن، نەۋائىنى ئۇچىنچى مەجلىستە مەۋلانا مەئانىنى تـونـۇش

تۇرۇپ كېلىپ، ئۇنىڭ تاتىسىنىڭ كاسەگەرلىك (قاچا ـ قۇچا ياساش) ھۈنىرى ۋە ئىنىسىنىڭ نەققاشلىق ھۈنىرىگە ناھايىتى يۇقىرى باھا بېرىدۇ؛ مەۋلانا مەئانىنىڭ بۇ ئىككىيلەنىڭ ھۈنەرىدىن نومۇس قىلىپ يۈرگەنلىكىگە ئىتىراز بىلدۇرىدۇ.

«مەجالسۇن ـ نەفائىس» چاقچاق ۋە لەتىپە تارىلاش يېزىلغان، قويۇق يۇمۇرىستىك تۇسكە ئىگە ئەسەر. بۇ ئەسەردە شائىر ـ ئەدىبلەر ئوتتۇرىسىدا بولۇپ ئۆتكەن قىزغىنلىق ۋەقە، لەتىپە ۋە چاقچاقلارغىمۇ كەڭ ئورۇن بېرىلگەن. بۇ ھال ئەسەرنىڭ رەڭدارلىقىنى ۋە ئىنتايىن قىممىتىنى تېخىمۇ ئاشۇرغان. ئۇنى تېخىمۇ زور جەلپ قىلىش كۈچىگە ئىگە قىلغان.

يىغىپ ئېيتقاندا، «مەجالسۇن ـ نەفائىس» ئۆز دەۋرى ئەدەبىياتىدىكى كۆزگە كۆرۈنگەن تالانت ئىگىلىرى ۋە ئۇلارنىڭ ئەسەرلىرىگە بېرىلگەن كونكرېت خاراكتېرىسكىلارنى، ھەققانىي، ئىلمىي باھالارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. شۇڭا بۇ ئەسەر كلاسسىك ئەدەبىي تەنقىدچىلىك ۋە ئوبزورچىلىق ساھەسىدىمۇ مۇھىم نامايەندىلەردىن بولۇپ ھېسابلىنىدۇ. ئۇ ئۆز ئىچىگە ئالغان نەزەرىيەۋى مەزمۇن ۋە يۇقىرى قىممەتكە ئىگە ئىلمىي مەلۇماتلارنى بۇ قىسقا ۋە ئاددىي كىرىش سۆزىمىز بىلەن كۆڭۈلدىكىدەك بايان قىلىپ بېرىشنىڭ ئىمكانىيىتىمۇ يوق. بۇ ئەسەر بىزدە تېخى قەلەم تەگمىگەن بىر كاتتا تەتقىقات تېمىسىدۇر. بۇ ئەسەرنىڭ نەشر قىلىنىشى كلاسسىك ئەدەبىيات تەتقىقاتىمىز ئۈچۈن زور ئەھمىيەتكە ئىگە. ئۇنىڭ ئەدەبىياتىمىزدىكى ئەسلى نەزەرىيە ۋە ئەنئەنىلەرنى جارى قىلدۇرۇپ، ھازىرقى ئەدەبىي ئىجادىيىتىمىزنى مەزمۇن ۋە بەدىئىي شەكىل جەھەتتىن تېخىمۇ يۇكسەلدۇرۇشىمىزدە ۋە ئەدەبىي تەنقىدچىلىك ساھەسىنى جانلاندۇرۇشىمىزدىمۇ ئۈنۈملۈك رولى زور. بۇ ئەسەر قانچە تەتقىق قىلىنغانسىرى، ئۇنىڭ ئەدەبىياتىمىزدىكى پايدىلىق رولى

ۋە ئەھمىيىتى شۇنچە روشەن نامايان بولىدۇ.

ئەسەرنىڭ تراڭسكرىپسىيىلىنىك تېكىستى ۋە ھازىرقى زامان ئۇيغۇر تىلىدىكى يەشمىسى «مەجالىسۇن ـ نەفائىس» نىڭ ئاپتونوم رايونلۇق مىللىي قەدىمكى ئەسەرلەر ئىشخانىسىنىڭ قول يازمىلار فوندىدا ساقلىنىۋاتقان XGQ840 ـ نومۇرلۇق قول يازما نۇسخىسىغا ئاساسەن تەييارلاندى. XGQ 840 ـ نومۇرلۇق قول يازما نۇسخىسىغا ھىجرىيە 967 ـ (مىلادى 1559 ـ 1560 ـ) يىلى زۇلھەججە ئېيىنىڭ 18 ـ كۈنى مىسردا مەھمۇد بىننى داۋۇد ناملىق خەتتات تەرىپىدىن كۆچۈرۈلگەن. تەھرىرلەشتە مەزكۇر قول يازما ئاساس قىلىنغان ھالدا، بۇ ئەسەرنىڭ ئاپتونوم رايونلۇق قەدىمكى ئەسەرلەر ئىشخانىسى قول يازمىلار فوندىدىكى XGQ 1649 ـ نومۇرلۇق قول يازما نۇسخىسىغا، ھىجرىيە 1336 ـ (مىلادى 1917 ـ 1918 ـ) يىلى تاشكەنتتە چاپ قىلىنغان نۇسخىسىغا ۋە ئۆزبېكىستان پەنلەر ئاكادېمىيىسى شەرقشۇناسلىق ئىنىستىتوتى تەرىپىدىن ئەشرگە تەييارلىنىپ، 1966 ـ يىلى ئەشر قىلىنغان تاشكەنت ئەشرىگە سېلىشتۇرۇپ چىقىلدى. شۇنداقلا، ئەسەرنىڭ باشقا نۇسخىلىرى ئاساسىدا مۇھەررىر تەرىپىدىن زۆرۈر بولغان تولۇقلاشلار ئېلىپ بېرىلدى. سېلىشتۇرۇش جەريانىدا كۆرۈلگەن پەرقلەر ۋە بەزى مۇھىم مەسىلىلەر ھاشىيەدە ئىزاھلاندى. XGQ840 ـ نومۇرلۇق قول يازما نۇسخىغا جەمئىي 343 نەپەر شائىر ۋە ئەدەب ھەققىدىكى مەلۇمات كىرگۈزۈلگەن. قالغان 115 نەپەر ئەدەب ۋە شائىر ھەققىدىكى تېكىست XGQ1649 ـ نومۇرلۇق قول يازما، چاپ نۇسخا ۋە تاشكەنت نەشرىدىن تولۇقلاپ، يەشمىسى ئىشلەندى. ئۇنىڭدىن باشقا بەزى مەجلىسلەرنىڭ خاتىمىلىرى ۋە ئەسەرنىڭ ئەڭ ئاخىرىدىكى خىلۋەت قىسمى تاشكەنت نەشرىدىن تولۇقلاپ، ئاندىن ئۇنىڭ يەشمىسى ئىشلەندى. XGQ840 ـ

نومورلۇق قول يازما تېكىستىدە كەم بەزى سۆز، جۈملە ۋە ئابزاستلارمۇ XGQ 1649 - نومۇرلۇق قول يازما، چاپ نۇسخا، ياكى تاشكەنت نەشرىدىكى تېكىستلەر ئاساسىدا تولۇقلاندى. ماۋزۇ بويىچە تولۇقلاقلانغان تېكىستلەرنىڭ ماۋزۇلىرىغا « * » بەلگىسى قويۇلدى. تېكىست ئىچىدە تولۇقلانغان سۆز، جۈملە، ياكى ئابزاستلار ئوتتۇرا تىرناق «[ ]» نىڭ ئىچىگە ئېلىندى. بارلىق ئىزاھات ۋە بەلگىلەر ترانسكرىپسىيەلىك تېكىستتە بېرىلدى. بۇلار يەشمىدە قايتا ئىزاھلانمىدى. كىتابنىڭ ئاخىر قىسمىدا ئەسەردە تونۇشتۇرۇلغان شەخسلەرنىڭ مۇندەرىجىسى بېرىلدى.

بۇ كىتابنىڭ بىزدە نەشر قىلىنىشى تۇنجى قېتىملىق ئىش، بۇ ئەسەر ۋاقىت قىس، تەجرىبىمىز كەمچىل بولۇشتەك ئەھۋال ئاستىدا تەييار قىلىنىپ قولدىن چىقتى. شۇڭا كىتابخانلار ۋە تەتقىقاتچىلارنىڭ سەۋەنلىكلىرىمىزنى كۆرسىتىپ بېرىشىنى ئۈمىد قىلىمىز.

بىسمىللاھىر - رەھمانىر - رەھىم

يۈز مەمد ئاڭا كىلىم، ياساپ جەھان بوستانى،
ئەيلەپ يۈزۈ زۇلفىدىن گۈلۈ رەيھانى.
قىلدى ياساغاچ بۇ باغى رۇھ ئەفزانى،
نەزم ئەھلى① ئانىڭ بۇلبۇلى خۇش ئەل ھانى.

دۇرۇدى نامەئىدۇد ئول خۇلاسەئى مەئىدۇم ۋە مەۋجۇد غەكىم، رۇبائىي:

تا تەختى فەساھەت ئەۋجىدە تاپتى نىشەست،
ھەر نەزمكى ئەتتى زۇمرەئى تەبئ پەرەست.
ھەم نازىمنىڭ پايەسىغە بەردى شكەست،
ھەم نەزمنى قىلدى قارا تۇپراقغە پەست.

خۇردەبىنلەر خىزمەتىدە ۋە خىرەد ئايىنلار ھەزرەتىدە مەئرۇز ئولكىم، نەزم كەلامى رۇتبەسى رىغئەتىغە ئۇشبۇ دەلىل بەسدۇركىم، ئانىڭ مۇقابىلەسىدەكىم ئەرەب فۇسەھاسى بەلاغەت زۇۋەرلەرى بىلە نەمايىشلىق ۋە فەساھەت گەۋھەرلەرى بىلە ئارايىشلىق قىلىپ، نەزم رەئنالارىغە جىلۋە بېرۇرلەرئېردى ۋە دەئۋا كۇسى ئاۋازەسىن فەلەككە يەتكۇرۇرلەر ئېردى.

① بۇ سۆز 1649 - نومۇرلۇق قول يازمىدا «ئەھلىن» دېيىلگەن.

هەزرەتى مەلىكى ئەللامنىڭ كەلامى مۇئجىز نىزامى جەبرەئىلى، خۇجەستە فەرجام ۋاستەسى بىلە هەزرەتى خەيرۇلئەنام ئەلەيسسەلەۋاتۇ ۋەسەللەمغە نازىل بولدى.

بەس، نەزم ئىلمى قايىللارى ۋە شېئىر فەنى كامىللارىكىم دەقايىق دۇررى پاكىنىڭ بەھرى ئۇمانى ۋەمەئانى لەئىلى، ئاتەشناكىنىڭ كانى بولا ئالغايلار، بەس، شەرىق خەيل ۋە ئەرز قەۋم بولغايلار. بۇ جەھەتتىندۇركىم، ئالارنىڭ نامى ئاتلارى ۋە كىرامى سىفاتلارى زەمان سەھايىفىدىن ۋە دەۋران سەفلەيىھىدىن مەھۇ بولماسۇن دەپ تەسنىف ئەھلى تەئلىغلەردە ۋە تەئلىق خەيلى تەسنىفلەردە فۇسۇلى ئاراستە ۋەئەبۋاب پىراستە قىلىپتۇرلار ۋە ئۆز كىتابەتلەرنىغە بۇ جەمائەت زىكرىدىن زىيىبۇ - زىينەت بېرىپدۇرلار.

ئول جۇملەدىن بىرى هەزرەتى مەخدۇمى شەيخۇلئىسلام مەۋلانا، نورىددىن ئەبدۇررەھمان جامى (مەددەللاھۇ زىللى ئىرشادۇھۇ) دۇر. شېئىر:

ئولكىم بۇ توقۇز فەلەكنى ئەقل ئەتسە خەيال،
دەريايى ئۇلۇمغە تاپار قەترەئى مىسال.
تاچەشمەئى تەئبى دەھر ئارا ئاچتى زۇلال،
هەيۋان سۇيى بىرلە ئەيلەدى مالامال.

مۇنداق بۇزۇرگۋارى ئالىي مىقدار «بەھارىستان» ئاتلىغ كىتابىدا كىم سەككىز رەۋزە ئاچىپدۇر ۋە سەككىز رەۋزەئى جەننەت ئالار خىجالەتىدىن ئەل كۆزىدىن ئىختىفا پەردەسىغە قاچىپدۇر. ئانى سۇلتانى ساھىبقىران ئاتى زىنەرى بىلە مۇزەيىيەل ۋە ئەلقابى گەۋھەرى بىلە مۇكەللەل قىلىپدۇر. بىر رەۋزەسىنى بۇ مەۋزۇن نەۋالىغ بەلابىل ۋە مەتبۇئ سەدالىغ ئەنادىل

گۇلباڭىدىن رەشكى نىگارخانەئى چىن ۋە غەيرەتى فىردەۋسى بەرىن قىلىپتۇر. ۋە ئەمىر دۆلەتشاھكىم، خۇراسان مۇلكىنىڭ ئەسىل مىرزادەلەرى ئاراسىدا فەزل ۋە دانىش زىنەرى بىلە بەھرەمەند ۋە فەقىر ۋە قەنائەت سەئادەتى تاجى بىلە سەربەلەندىدۇر ھەم سۇلتانى ساھىبقىران ئاتىغە «تەزكىرەتۇش - شۇئەرا» ئاتلىغ كىتاب بىتىپدۇر. ۋاقىئەن بەسى زەھمەت تارتىپ دۇر ۋە بۇ تائىفەنى ياخشى جەمئى قىلىپتۇر. بۇ بابتا ياناداغى رەسائىل ۋە كىتاب ۋە كۆتۇب بار. ئەمما بارچەسىدە بۇرۇن ئۆتكەن شۇئەرانىڭ زاتى، ئەرتە① كەچكەن ۋەسەھانىڭ ئاتى مەزكۇر ۋە سىفاتى مەستۇردۇر ۋە بۇ خۇجەستە زەمان ۋە فەرخۇندە دەۋران شۇئەرا ۋە خۇش تەبئىلەرىكىم سۇلتان ساھىبقىران يۇمنى دەۋلەتىدىن ۋە نەتىنجەئى تەربىيەتىدىن شېئىرىنگىكىم كۆپرەك ئۇسلۇبىدا، بەتەخسىس غەزەل تەۋردەكىم، بارچەدىن دىلئاساداق ۋە نىشات ئەفزاراقدۇرۇر. تەركىبى سەلاسەت ۋە لەتافەتىن بۇرۇنقىلارغە يەتكۈرەدۇرلار ۋە مەئنى نەزاكەت ۋە غەرابەتىن ئولچە شەرتى بار، بەجا كەلتۈرادۇرلار ۋە ئاتلارى ئول جەمائەت زۇمرەسىدا بولماقىدىن مەھرۇم ۋە سۆزلەرى ئول تەرتىب ۋە قائىدەدە نامەئلۇم بولدۇغى ئۇچۇن، شىكەستە خاتىرغە ۋە سۇنۇق كۆڭۈلغە كەلدىكىم، بىرنەچچە ۋەرەق بىتىلگەي ۋە بۇ ئەسىر شۇ ئەراسى بىلە بۇ دەۋر زۇرەفاسى ئاتىن ئاندا سەبت ئىيتىلگەي تابۇ نىيازمەندلەر ھەم بۇرۇنغى شۇئەرا ئەكابرى زەيىلىدە مەزكۇر بولغايلار ۋە بۇ پەيرەۋلەر ھەم ئول رەھبەرلەر خەيلىغە قوشۇلغايلار. بۇ جەھەتىدىن سۇلتان ساھىبقىرانىڭ ھۇمايۇن ۋەلادەتلەرى زەماندىن روز ئەفزۇن دەۋلەتلەرى دەۋرانسىغەچەكىم، قىيامەتغەچە بەرقەرار ۋە ئالەم ئىنقىلابىغە قەرار بەرمەسۇن.

① بۇ سۆز چاپ نۇسخىدا «بۇرنا» دەپىلگەن.

رازىغەچە پايدار بولغاي. ئولچە فەقىر ئىشتېپمەن، ئەما خىز-
مەتلەردىغە يەتمەيمەن. ئەما ھالەن بۇ فەنا دارۇل - غۇرۇرىدىن
بەقادارۇس - سۇرۇرىدىغە ئىنتىقال قىلىپدۇرلار. ھالەن بۇ فەررۇخ
زەماندا نەمايەندەدۇرلار. ۋە ئول ھەزرەتىنىڭ زاتى مەلەكۇس-
سىفاتىغە مەدھ سەرايەندەدۇلار، جەمئ قىلىلغاي ۋە ھەرقايىس-
نىڭ نەتايىجى تەبئىدىن بىر ئاز نېمە① نىشانە يوسۇنلۇق
يازىلغاي. چۇن بۇ مەقسۇدغە يېتىلدى. ئانى سەككىز قىسىم
ئېتىلدى ۋە ھەر قىسمى نەفسى بىر مەجلىسغە مەۋسۇم بولدى ۋە
مەجمۇئىغە «مەجالىسۇ - نەفائىس» ئات قويۇلدى. رۇبائى:

بۇ تۇھفەگە خۇشمەن ئىبتىداسى بىرلە،
نەزم ئەھلى لەتايىفى ئەداسى بىرلە.
ئۇممىد بۇكم، ئۇمر ۋەفاسى بىرلە،
خەتم ئەيلەگەيمەن شاھ دۇئاسى بىرلە.

① بۇ سۆز 840 - نومۇرلۇق قول يازمىدا «نەما» دېيىلگەن.

ئەۋۋەلقى مەجلىس

جەمائەتى مەخادىم ۋە ئەزىزلەر زىكرى-
دەكىم، قەقىر ئالارنىڭ (شەرىف) زەمانى-
نىڭ ئاخىرىدا ئېردىم ۋە مۇلازىمەت
شەرەفىغە مۇشەررەف بولمادىم.

ئول جۇملەدىن سالىك ئەتۋار:
ھەزرەتى ئەمىر قاسىم ئەنۋار (قۇددىسە سىر-
رۇھۇ)دۇر. ھەر نېچە ئالارنىڭ رۇتبەسى شائىرلىغ پايەسىدىن يوقارد
راقدۇر ۋە ۋەلايەت ئەھلى زۇمرەسىدە ۋەسفىدىن تاشقاردراق.
ئەما چۇن ھەقايىق ۋە مەئارىف ئەداسىدا نەزم لىباسى دىلە
پەزىررراق ئۇچۇن ئىلتىفات قىلۇر ئىكەندۇرلار. تەيەمۇن
جەھەتىدىن بۇ مۇختەسەر ئالارنىڭ شەرىف ئىسمى بىلە ئىبتىدا
قىلىلدى.

مىرنىڭ ئەسلى ئازەر بەيجاندىندۇر. مەۋلۇدى «سەراب»
ئاتلىغ كەنتىدىن. يىگىتلىكلەردە شەيخ سەدرىدىن ئەردەبىلى
(قۇددىسە سىررۇھۇ) غە مۇرىد بولدىلار ۋە سوفىيە ئاداب تەرە-
قىن ئاندىن تەكمىل قىلىپ شەيخ ئىشارەتى بىلە خۇراسانغە
كەلدىلەر ۋە ئاز ۋەقتدە خەلايىق مىر خىزمەتىغە مەشغۇل بو-

لۇپ ھەۋغا قىلا باشلادىلار. پادىشاھى زەمان مىرگە ئىخراج ھۆكمى قىلدى. بەلىخ ۋە سەمەرقەند ساری بارىپ، مۇددەتى بولۇپ، يەنە داروسسەلتەنە ئەزىمەتى قىلدىلار. يەنە چاغاتاي مىرزادەلەرى بەلكى ئۇلۇس ئازادەلەرى مۇرىد بولۇپ ھۆجۇم قىلا باشلادىلار. رەۋىشلەرى [پاك ئىچىردى ۋە نەفەسلەرى ئاتەشناك، ئەل بەغايەت ئالار خىزمەتىنغە] مايىل ۋە شېئىرلارىنى ئوقۇماق ۋە بىتمەكدە راغىب بولدىلار. ھەر ئايىنەكىم، دىۋان جەمئ قىلۇرغە بۇ ئەمر بائىس بولدى ۋە «ئەنسۇل، ئاشىقىن» ئاتلىغ مۇختەسەررات مەسنەۋىي ھەم نەزم قىلدىلار ۋە تەرجىئ داغى دېدىلەر تەبەررۇك جەھەتىدىن [ئىككى] مەتلەئ بىتىلۇر.

بىرى بۇكىم، شېئىر:

ئىشقتۇكى سەرمايەئى مۇلكى دۇ جەھانەست،
ئەلمىنەتۇ لىللاھكى مەرا بەر دىلۇ جانەست.

ۋە بىرى داغى بۇدۇركىم، شېئىر:

رېندىمۇ ئاشىقىمۇ جەھان سوزۇ جامە چاك،
بادەۋلەتى غەمى تۇ زى فىكرى جەھان چە باك.

بۇ فەقىر ئەۋۋەل نەزمكىم، ئۆرگەنىمەن ۋە بۇ سوڭغى مەتلەئدۇر، ھەمانا ئۇچ ياش بىلە تۆرت ياشنىڭ ئاراسىدا ئىبرىدىم، ئەزىزلەر ئوقۇماق تەكلىغى قىلىپ، بەزى ھەيرەت ئىزھارى قىلۇرلار ئىچىردى ۋە مەسنەۋىيلەرى ھەزرەتى مەۋلانا جەلالىدىن رۇمى (قۇددىسە سىررۇھۇ) مەسنەۋىيسى ۋەزىندەكىم، «رەمەلى مۇسەددەس» دەرلەر، ۋاقىئ بولۇپتۇر. بۇ مەتلەئ ئىكىم، مەسنەۋي:

بۇد دەر تەبرىزى سەييد زادەئى
نىكى مەردى مۇقبىلى ئازادەئى.

ئاندىنىدۇر. گويياكى مەقسۇد ئۆزلەرىدۇر ۋە تەرجىئلەرنىڭ پەندى بۇ بەيتدۇركىم، بەيت:

تۇئى ئەسلى ھەمە پىنھانۇ پەيدا،
بەئەفئالۇ سىفاتۇ زاتۇ ئەسما.

ۋە ئول ھەزرەتىنىڭ مۇبارەك مەرقەدى جام ۋىلايەتىدە خەرجۇرد قەسەبەسىدەدۇر. فەقىر ھەم ئول ئاستانە جارۇبكەشلارىدىنمەن ۋە ۋەقاتلارى سەنەئى خەمسە ۋە سەلاسىنە ۋەسەمانە مىئەدە ۋاقىئ بولۇپدۇر. (يۇزارۇ ۋە يۇتەبەررەكۇ بىھى)

مىرمەخدۇم — ھەزرەتى مىرقاسىمغە خەلىفە ۋە پەرزەند ۋە مەھبۇب مەسابەسىدە ئىچىردى، ئاتاسى مەكىكەدىن ئىنمام مۇسا رىزا زىيارەتىنغە مەشھەدغە كەلدى. قايتىپ نىشاپۇرغە يەتكەندە كەدخۇدا بولۇپ مۇتەۋەتتىن بولدى. ئاڭا ئۇچ فەرزەند تەڭرى ئىنايەت قىلدى. كىچىكرەكى مىرمەخدۇم دۇركىم، ئاتى سەيد مۇھەممەد ئىچىردى ۋە شەھرغە تەھسىلغە كېلۇپ ۋە زاھىر ئۇلۇمىن تەكمىل قىلغان چاغدا ھەزرەتى مىرقاسىمنىڭ زۇھۇرى ۋە شۇھراتى ۋەقتى ئىچىردى. ئول ھەزرەت خىزمەتىنغە يەتكەچ مۇرىد ۋابەستە بولدى ۋە ھەزرەتى مىر ئۇنىڭ تەربىيەت ۋە تەكمىلغە مەشغۇل بولدىلار. ئەزم رىيازەتلەر بۇيۇرۇب قايتىپ قاتتىغ خىزمەتلەرىدىن رۇجۇئ قىلدىلار. چۇن مىرمەخدۇم پاك تىنىنەت ۋە ساھىب دەۋلەت يىگىت ئىچىردى. ئول خىزمەتلەرنى ئانداق قىلدىكىم «مەن خەدەمە خۇدىمە» مەزمۇنى بىلە ھەزرەتى مىر ئاڭا مىرمەخدۇم ئات قويدىلار. ۋە دائىم ھەزرەتى مىرقاسىم ئانى ئەزىز ۋە مۇكەررەم تۇتار ئىچىردىلەر. بۇ مەتلەئ ئانىڭدۇركىم، شېئىر:

مۇتروب بەزەن تەرانەڭۇ ساقى، پەيار جام،
خۇنەش ھەلال بادكى، گوفتەست «مەيى ھەرام».

ۋە مەزارى نىشاپۇر ۋىلايەتىدە «مېھرئاباد»دا دۇرۇر.

ھافىز سەئىد ــ ھەزرەتى مىرقاسىم مۇرىدلارىدىندۇر. چۇن لائۇبالىۋەش ۋە شۇخراق كىشى ئىدى. ھەردىم شەھرىنىڭ لەۋەند ۋە ئىچكۇچى يىگىتلەرى ئاڭا مۇساھىب بولۇر ئىدىلەر. بۇ جەھەتتىن ئالاردىن ناھەمۋار مەئاش ۋە بىئەندام ئەتىۋار زاھىر بولۇر ئىدى. ھەزرەتى مىرغە مەئلۇم بولغاچ ئانى ئۆز سۇھبەتىدىن مەھرۇم قىلىپ، خانىقەھدىن ئىخراج قىلدىلار ۋە بۇيۇرىدىلاركىم، ھۇجرەسىن بۇزۇپ، تۇفراغىنى خانىقاھدىن تاشقارى تاشىدىلەر. ئول مەھەلدە ھافىز سەئىد بۇ غەزەلنى ئەيتتى، مەتلەئى بۇدۇركىم، شېئىر:

مەرادەر ئالەمى رىندى بە رەسۋايى ئەلەم كەردى،
دىلەم بۇرديۇ جانەمرا نەدىمى سەد نەدەم كەردى.

ۋە ئاندىن سوڭرە ھافىز مەردۇد بولۇپ مۇلازىمەت دەۋەتىغە مۇشەررەف بولالمادى ۋە «ئەھمەد مىرەك» ئاتىغە بۇ مۇئەمما ئانىڭدۇركىم، شېئىر:

سەرى مەي① نەدارەم مەدارۇ مەيار،
بىمان سەئىدرا بەر سەرى كويى يار.

ھافىز ھەم ئول ھىرماندا ئالەمدىن ئۆتتى.

① بۇ سۆز 840 ــ نومۇرلۇق قول يازمىدا «بەشەرمى» دېيىلگەن.

خوجە ئەبۇلۇەفايى خارەزمىي (قۇددىسە سىررۇھۇ) ــ كىبارى ئەۋلىيادىندۇر. خارەزم خەلقى غايەت مەلەكى سىفاتلىغىدىن خوجەنى «يەرفەرىشتەسى» دەرلەر ئېيتىدى ۋە خوجە ئۇلۇم زاھىرى ۋە باتىننى تەكمىل قىلىپ ئېيتىدى. تەسەۋۋۇفدا ياخشى مۇسەننىفاتى بار ۋە مەشھۇردۇركىم، ئۇلۇمى غەرىبىيە ھەم بىلۇر ئېيتىدى. ئەمما ئاندىن زاھىر بولماس ئېيتىدى. بەلكى غايەت تەۋەججۇھ ۋە ئىستىغراقدىن پەرۋا ھەم قىلماس ئېيتىدى. ئەدۋار ۋە مۇسىقى ئىلمىدە داغى مەھارەتى بار ئېيتىدىكىم رىسالەسىدىن مەئلۇم بولۇر. خوجە ئەۋسافىنى كىشى بىتەر بولسە ئەلاھىدە كىتاب بىتمەك كېرەك، مەئلۇم ئەمەسكى، بىر كىتابدا ھەم سىغارمۇ يا يوق. بىر رۇبائىيسى بىلە ئىختىسار قىلالى، رۇبائىي:

بەد كەردىمۇ ئېئتىزار بەدتەر زى گۇناھ،
زان رەۋكى دەرىن ھەست سېھ دەئۇى تەباھ.
دەئۇىئى ۋۇجۇدۇ دەئۇىئى قووۋەتۇ ھەۋل.
لاھەۋلە ۋەلا قۇۋۋەتە ئىللا بىللاھ.

خاجە ھەم خارازمدە ئالەمدىن ئۆتتى ۋە مۇبارەك مەدقەدى خارەزمدەدۇر.

مەۋلانا ھۇسەين خارەزمىي ــ ھەزرەتى خوجە ئەبۇلۇەفا (قۇددىسە سىررۇھۇ) [نىڭ] زاھىر ئىلمىدىن شاگىردى ۋە باتىن ئىلمىدىن مۇرىدىدۇرۇر ۋە زاھىر ئىلمىدە مەۋلانا زەماننىڭ مەشاھىرىدىندۇرۇر ۋە «مەقسەدى ئەقسا» ئانىڭ تەسنىفىدۇر ۋە مەۋلانا جەلالىدىن رۇمىي (قۇددىسە سىررۇھۇ) «مەسنەۋىي» سىغە شەرھ بىتىپتۇر ۋە «قەسىدەئى بۇردە» غە داغى خارەزمچە تۇركىي تىلى بىلە شەرھ بىتىپتۇر، ئۆزگە مۇسەننىفاتى ھەم بار. ئەمما ئەخلاق ۋە سىفاتى باتىن ئىلمىدە يارۇغلۇق تاپقانىنىڭ مۇنا-

فىيمسىدۇر. مەۋلانانى شاھرۇخ زەمانىدا بىر خەزەل ئۇچۇن تەـ كەففۇر قىلىب خارەزمدىن ھىرىيگە كەلتۈرددىلەر. چۇن دانىشمەندىـ ۋە ئىستىلاھ بىلۇر كىشى ئىدى، ھىچ نەسمە سابىت قىلالمـا دىلار. داغى مۇلكىگە كەتتى ۋە ئول غەزەلنىڭ مەتلەئى بۇدۇرـ كىم، شېئر:

ئەي دەرھەمەئى ئالەم پىنھانتۇۋۇ پەيدا تۇ،
ھەم دەردى دىلى ئاشىق ھەم ئەسلى مۇداۋا تۇ.

مەۋلانانى تەنسەۋتى① بولغاندا خارەزمدا ئۆزبەك شەھـد قىلدى ۋە قەبرى خوجە ئەبول ۋەفانىڭ ئايانى ساردۇر.

شەيخ ئازەرىـ ـ ئىسفەرايىندا زۇھۇر قىلدى ۋە شېئرى شۇھـرەت تۇتـتى ۋە كۇھـۇلەت سـلىندە مەيلى سۇلۇك ساری تۇشتى. ھەججى مۇبارەك سەفەرىغە باردىپ، سەيـر رەسمى بىلە ھـىندى ساری مۇتەۋەجـجىھ بولـدى ۋە ئانـدا كۆپ ئەكابىر مەشايخ خىزمەتىغە مۇشەررەف بولۇپ ئول مۇلك سەلاتىنى ئاڭا مۇرىد ۋە مۇئتەقىد بولدىلار. دەرلەركى گۇلبەرگ پادىشاھى شەيخـ غە بىر لەك يارماق تەكلىف قىلدى. ئەمما ئۆز رەسمىلەرى بىلە باش يەرگە قويماق تەكـلىفى ھەم كۆرگۈزدى. شەيخ ئول ۋەجـ ھىغە باش ئىندۇرمەدى ۋە بۇ بەيتنى ئايتتىكىم، شېئر:

مەنى تۇرك، ھىندۇ جىغەئى جەيپال گۇفتەم،
بادى بۇرۇتى جۇنە بە يەك جەۋ نەمىخە دەم.

ھىندىدىن قايتقاندىن سوڭرە ئىسفە رايىندا گۇشە ئىختىيار قىلىپ ئائەتـغە مەشـغۇل بولـدى ۋە بەئزى كۇتۇب، مـسلى

① بۇ سۆز تاشكەنت نەشرىدە «تەنسۇفى» دېيىلگەن.

«ئەجايىبۇد ـ دۇنيا» ۋە «جەۋاھىرۇل ـ ئەسرار» شەيخنىڭدۇر ۋە ئۆزگە مۇسەننىفاتى ھەم بار ۋە دىـۋانى مەشـھۇر ۋە بۇ مەتلەئ ئانىڭدۇر، شېئر:

بار شەب شۇد چەشمىمەن مەيدانى گىريە ئابى زەد،
خەيلى ئەشك ئامەد شەبخۇن بەر سىپاھى خابى زەد.

ۋە شەيخنىڭ قەبرى ھەم ئەسفەرايىن قەسەبەسىدە ئۆز مەسكەننىدە ـ ئوقىدۇر. خاجە ئەۋھەد مۇستەۋفىيكىم، فەزائىلى شەرھىدىن مۇستەغنىدۇر. [شەيخنىڭ] ۋەفاتى تەئرىخىن «خۇسرەۋ» لەفزى تاپىپدۇر ۋە بۇ فەقىر مەۋلانا توتـئى تەرشزى ۋەـ فاتىغە «خۇرۇس» لەفزى تەئرىخ تاپىپ ئىبردىم مەئلۇم بولۇركى بىر تەئرىخدە ئۇتۇپتۇرلار.

مەۋلانا كاتىبىـ ـ ئۆز زەمانى بىنەزىرى ئىبردى. ھەر نەۋئ شېئردەكى، مەيل كۆرگۈزدى. ئاڭا مەئانىئى غەرىبىيە كۆپ يۈزلەندى. بەتەخسىس قەسائىددە بەلكى ئىختىرائلار ھەم قىلدى ۋە كۆپى ياخشى قىلدى ۋە مەسنەۋىيلەرى مەسەل ۋە تەجنىسات ۋە «زۇل ـ بەھرەين» ۋە «زۇل ـ قافىيەتەين» ۋە «ھۆسن ۋە ئىشق» ۋە «ناسىر ۋە مەنسۇر» ۋە «بەھرام ۋە گۇلئەندام» ئاتلىغ كىتابى بار. ئەمما غەزەلىيات ۋە قەسائىد ددۇانى مەشھۇرراق ۋە ياخشىراق ۋاقىئ بولۇپتۇر. ئاز ئۇمىرىدا «خەمسە»غە تەتەبىۋئ بۇنياد قىلدى، ئاندا دەئۇالار زاھىر قىلىپتۇر. گويا ئاخىر بۇ سەبەبدىن ئىتمامىغە تەۋفىق تاپمادى. بۇ فەقىرنىڭ خەيا ـ لىغە ئاندىغ كىلۇركىم، مەۋلانا كاتىبىيدا شېئر سەلسەقەسى ئانـ چە بار ئىبركەندۇركىم، ئەگەر بزنىڭ سۇلتانى ساھىبقىراندەك سۇخەندان پادىشاھ ئاڭا مۇرەببى بولسە ئىبدى ۋە ئۇمرى داغى بىمرئاز نەمە ۋەفا قىلسە ئىبردى، كۆپئەلنىڭ كۆڭلىنى شېئر ئايتـ

ماقدىن ساۋۇتغاي ئېردى. ئەمما تالىئى زەئىفدىن بۇ مەزكۇر بولغان ئىككى دۆلەتنىڭ مۇشەررەف بولمادى. ھەر تەقدىر بىلەن ئىنسانى ئولدۇرگىنىم، ئانىڭ ئەسىردىن بۇ كۈنگىچە ئاڭا غالىبى مەھز شېئىرنىڭ بارچە ئۇسلۇبىدا كىشى يوقتۇر. ئانىڭ ياخشى سۆزى كۆپتۇر. ئەمما غەزەلياتىدا بۇ مەتلەئ بەغايەت ياخشى تۇشۇپتۇركىم، شېئىر:

زىچەشمۇ دىل، بەدەنى خاكىيەم دەر ئاتەشۇ ئابەست،
بەچەشمى بىنۇ بەدىل رەھم كۈنكى ھالى خەرابەست.

قەسائىددىن ھەم بۇ مەتلەئ خۇب ۋاقېئ بولۇپتۇركىم، شېئىر:

ئەي راست رەۋ قەزا، بەكەمانتۇ چۇن خەدەڭ،
بەرتەركەشتۇ چەرخى مۇرەسسەئ دۇمى پەلەڭ.

ۋە مەسنەۋىيىسىدە كېچە بارىپ كۈندۈز كېلۇر تەئرىفىدا ھەم بۇ بەيت ئانىڭدۇركىم، شېئىر:

شەبپەرە ئەز گۈنبەزى فىروزگۇن،
رەفتى بەفىرۇزەئى گۈنبەز دۇرۇن.

ۋە مەۋلانا ئەستىرابادىدا تائۇن مەرەزى بىلە ئۆتتى ۋە ئۆتەر ھالدا بۇ قىتئەنى ئايتىپ ئېردىكىم، شېئىر:

زى ئاتەشى قەھرى ۋە باگەردىد ناگەھان خەراب،
ئەسترابادكى خاكەش بۇد خۇشبۇتەر زى مۇشك.
ئەندەر ئۇ ئەزىپرۇ بەرنا ھىچ كەس باقى نەماند،
ئاتەش ئەندەر بىشە چۇن ئەفتەد نە تەر مانەد نەخۇشك.

ۋە مەزارى ئەسترابادىدا «[نۇھ] گۇران» دېگەن گورۇستاندادۇر.

مەۋلانا ئەشرەف ـ دەرۋىشۋەش، نامۇراد شىيۋە كىشى ئېردى. كىيىز بورك ئۇستىگە قۇرچۇق چىرمار ئېردى. ئەل بىلە ئامىزىشى ئاز ئېردى. كۆپرەك ئەۋقاتنى [«خەمسە» تەتەببۇئ ئىغە] سەرف قىلۇر ئىدى. تا ئۇل كىتابنى تۇگەتۇر تەۋفىقى تاپتى. ۋاقتىدىن ئۆز خۇد ھالىغە كۆرە يامان يازمايدۇر. ئەفۇ فەزىلەتىدە «خەمسە» سىدىن بۇ بەيت ياخشى ۋاقېئ بولۇپتۇركىم، مەسنەۋىي:

بەنەزدى كەسىكو بە دانىش مەھەست،
زى مۇجرىم كۇشى جورم بەخشى بەھەست.

ۋە بۇ غەزەل مەتلەئى داغى ئانىڭ دۇركىم، شېئىر:

خاھەمكى چۇبى تىير شەۋەم، تا تۇ گاھ ـ گاھ،
دەرھالى مەن زى گۇشەئى چەشمى كۇنى نىگاھ.

خوجە ئىسمەتۇللا ـ ماۋەرائۇننەھر بۇزۇرگزادەلەرىدىندۇر. زاھىر ئىلمىن تەكمىل قىلغاندۇر. غايەت خۇش تەبئ لىغىدىن ئۆزىن شېئىرغە مەنسۇب قىلىپ دىۋانى مەشھۇر بولدى ۋە خەلىل سۇلتان ئاتىغە ياخشى قەسىدەلەرى باردۇر ۋە بۇ مەتلەئ خوجەنىڭدۇركىم، شېئىر:

دىل كەبابەست كەزۇ شور بەرئەنگىختەئەند،
ۋەز نەمەكدانى خەلىلەش نەمەكى رىختەئەند.

ۋە خەلىل سۇلتاننىڭ ئەشئارىنىڭ دىۋانى تەئرىفىدا رەڭگىن قەسىدەسى بار. مەتلەئى بۇدۇركىم، مەتلەئ:

ئىن بەھرى بىگەرانكى جەھانىست دەربەرەش،
غەۋۋاسى ئەقل كۇللى نەبەرەد پەي بەگەۋھەرەش.

ۋە خوجەنىڭ قەبرى بۇخارادا ئۆز ھۇجرەسىدەدۇر.

مەۋلانا خەيالىي: ـ بۇخارادىندۇرۇر ۋە خوجە ئىسمە-
تۇللاھ شاگىردىدۇرۇر ۋە بۇ مەتلەئ ئانىڭدۇرۇركىم، شېئر:

ئەي تىيرى غەمەترا، دىلى ئۇششاق نىشانە،
خەلقى بەتۇ مەشغۇلۇ تۇ غايىب زى مىيانە.

ئىككىنچى بەيتى داغى ياخشى ۋاقېئ بولۇپتۇركىم، بەيت:

گەھ مۇئتەكەفى دەيرەمۇ گەھ ساكىنى مەسجىد،
يەئنىكى تۇرا مىتەلەبەم خانە بەخانە.

ئۆزى ۋە خۇلقى خۇش تەۋر تىگىت ئىرمىش. ھەمانا
قەبرى بۇخارادادۇر.

مەۋلانا بىساتى: سەمەرقەنددىندۇر. شوخ تەبئ بار
ئىرمىش. ئەمما بەغايەت ئامىي ئىرمىش. بۇ مەتلەئى مەشھۇركىم،
شېئىر:

دىل شىشەۋۇ چەشمانى تۇ ھەركۇشە بەرەندەش،
مەستەند، مەباداكى، بەناگەھ شىكەنەندەش.

[بۇ بەيتتى ھەم خۇپ ۋاقېئ بولۇپتۇركىم، بەيت:

ئەز خۇرۇشى چەگگۇ دەق ۋەسلىتۇ مىخاھەد دىلەم،
زانكى دەر ھەر پوستى باشەد خۇدارا دوستى.

قەبرى سەمەرقەندەدۇر.]

مەۋلانا يەھياسىيەگ ـ خۇراسان مۇلكىنىڭ رەگگىن
فازىلى ئىرىدى. كۆپ ئۇلۇم ۋە فۇنۇندا ماھىر ئىرىدى. سەنايېئ
ۋە ئەرۇز فەنىدە بارچە ئەل ئانى مۇسەللەم تۇتار ئىرىدىلەر.
ئانىڭ تەبئى دەققەتىنى ھەر كىشى بىلەي بولسە «شەبىستانى
خەيال» دېگەن كىتابنى كۆرسۇن. ئول «تۇففاھىي» تەخەللۇس
قىلۇر ئىرىدى. سۇگرە «فەتتاھىي» قىلدى. ئەمما «خۇمارىي»
ۋە «ئەسرارىي» ھەم تەخەللۇس قىلىپدۇر. «فەتتاھىي» خەل-
لۇس بىلە بۇ مەتلەئ ئانىڭدۇركىم، شېئر:

ئەيكى، دەۋرى لالە ساغەر خالى ئەز مەي مىكۇنى،
رەفتى ئۇمر، ئىن داغۇ ھەسرەترا دەۋا كەي مىكۇنى.

ۋە «ئەسرارىي» تەخەللۇس بىلە ھەزرەتى خوجە ھافىز
تەتەببۇئىدا بۇ بەيت ئانىڭدۇركىم، شېئر:

ئەررەئى بەرگى كەنەب، ئەي بەگگىيان، زان تىز شۇد،
تا بۇرەد بىخى نىھالى ئەقلۇ ئىمانى شۇما.

بۇ فەقىر ئەرۇز فەنىدە ۋاستە بىلە مەۋلانانىڭ شاگىردىمەن.
ئىنشائەللاھ ئۆز يېرىدە كەلگەي. مەۋلانا دەرۇشۇش ۋە قانېئ
كىشى ئىرىدى. گۇشەئى ئىختىيار قىلغان جىھەتدىن لەتايىف
تەبئى ئازراق شۇھرەت تۇتتى. سەنەئى ئىسنا ۋە خەمسىنە
ۋە سەمانە مىئەدە ئالەمدىن ئۆتتى.

مىر ئىسلام غەززالى ـ ھۇججەتۇل ـ ئىسلام ئىسمام مۇھەممەت غەززالى (قەددەسەللاھۇ سىررەھۇ) ئەۋلادىدىندۇر. زاھىر ئۇلۇمنى تەكمىل قىلدى ۋە لېكىن فانى سىفەت ۋە بىتەكەللۇق كىشى ئىچىدى ۋە تىب ۋە ھىكمەتتە مەھارەتى بار ئىچىدى ۋە سەلاتىن ۋە ھۇكەما مەجلىسىغە بارۇر ئىچىدى. غايەت لەتافەت تەبئىدىن نەزمغە داغى ئىشتىغال كۆرگۈزۈر ئىچىدى ۋە ئانىڭ نەزمىدە كەمالى ھەكىم ئەنۋەرىينىڭ بۇ قەسىدىسىدە جەۋاب ئايتۇركىم، شېئىر:

چۈن مۇرادى خىشرا بامۇلكى رەي كەردەم قىياس

مەئلۇم بولۇركىم، ئەلائود دەۋلە مىرزا مەدھىدا ئەيتىپ دۇركىم ھەر بەيتى باشىدىن ئاياق ئول زەماننىڭ بىر تەئرىخىدۇر ۋەل ئول قەسىدە مەتلەئى بۇدۇركىم، شېئىر:

شاھىدى ئىجلالرا بىمۇلكى ئۇ نەبۋەد لىباس،
بەلكى ئىجلال ئەز جەلالى ئۇ كۇنەد مەجد ئىلتىماس.

مىر بەلخىدە ھەزارەسىپىلەز چاغدا بار ئىبركەندۇر. سۇلتان ئەبۇ سەئىد مىرزا چاغدا ئالەمغە ۋىدائ قىلدى.

سەيىد ئەلى ھاشىمى ـ سەيىد ھاشىمى نەسەب ۋە خۇش تەبئ يىگانە ئىچىدى. ئەبدۇللەتىب مىرزا مۇلازىمەتىدە بولۇر ئىچىدى. سىپاھلىغ ھەم قىلۇر ئىچىدى. بۇ مەتلەئ ئانىڭدۇركىم، شېئىر:

دەر بەيابانى ئەدەم بۇدەم بەفىكرى ئانۇمەن،
شۇد پەدىد ئان خەتتى سەبزۇ گەشتى خىزرى راھىمەن.

قازى مۇھەممەت ئىسمامى ـ مۇتەدەييىن ۋە خۇش تەبئ كىشى ئىدى. خۇراسانىڭ قازىيۇلقۇزاتلىغ مەنسەبىدە مۇتەمەككىن بولدى. نەزمغە ھەم گاھى مەشغۇل بولۇر ئىچىدى ۋە ئەشئارى ھىرىي شەھرى ئىلى ئاراسىدا بار ۋە بۇ مەتلەئ ئانىڭدۇركىم، شېئىر:

گۇفتەمەش گۇل ـ گۇل بەرئامەد رەڭگى رۇخسارەت زى مۇل.
غۇنچەئى ئۇ دەر تەبەسسۇم شۇدكى، ئەز گۇلھاچى گۇل.

ۋە قەبرى ھىرىدا ئىسمام قۇززاتىنىڭ گورۇستانىدادۇر.

مەۋلانا مۇھەممەت ئالىم ـ سەمەرقەند ئۇلەماسىدىن دۇر ۋە ئۇلۇغبەگ مىرزا بىلە ھەمسەبەق ۋە موساھىب ئىچىدى. ئەمما بەغايەت دەلىر ۋە شوخ تەبئ ۋە خىيرە كىشى ئىچىدى. بەھەسدە كۆپ گۇستاخانە سۆزلەر ۋە جاۋابلار ئايتۇر ئىچىدى. سەلتەنەتى ئەزىمۇش ـ شەئنى تەھەممۇل قىلالمادى. سەمەرقەندىن ئاڭا ئىخراج ھۇكمى بولۇپ ھىرىيگە كەلدى ۋە مۇندا مەۋلانانىڭ مەقدەمىن غەنىمەت تۇتتىلار ۋە ساكىن بولدى ۋە بۇ مەتلەئ ئانىڭدۇركىم، شېئىر:

ما سىيەھ بەختىمۇ بەد رۇزىيمۇ خىرمەن سۇختە،
شەمئى مەقسۇدى بە ئۇمرى خۇد شەبى نەفرۇختە.

ۋە مەۋلانا ھەم ھىرىدا مەدفۇندۇر.

مەۋلانا قۇدسى ـ ھىرىيلىكدۇر. شىرىنگوي كىشى ئىچىدى ۋە لەقۇا مەرەزى بار ئىچىدى ۋە ئانداغكم ئاغزىدىن

سۇبارۇر ئېردى ۋە زەبتى قىلالماس ئېردى. بۇ بابدا دەپدۇر-
كىم، شېئىر:

باۋۇجۇدى چۈنىن دەھەنكى مەراست،
شېئىرى گۈيەمكى ئاب ئەز ئۇ بىچەكەد.

بۇ مەتلەئ داغى ئانىڭدۇر، شېئىر:

ئەيكى، مەنئەم مىكۇنى ئەز دىيدەنى ئان گۈلئۇزار،
ھالەتى دىلرا نەمىدانى، مەرا مەئزۇردار.

مەۋلانا يەھيا① يارزي ـ خۇراسان ئەفازىلىنىڭ داخىلىدۇر. تەبئى خۇب ۋە سۆلۈكى مەرغۇب كىشى ئېردى. «بۇلبۇل بىلە گۈل» ۋە «پەرۋانە ۋە شەمئ» ئاراسىدا مۇنازىرە بىتىپدۇر ۋە ئاندا كۆپ ۋەقت كۆرگۈزۈبدۇر. سەرەخىس ۋىلايەتىدىن ناري «دەرۇن» ۋە «يارز» غىچە. كۆپرەك تەبئ ئەھلى ئانىڭ زەماندا ئاڭا شاگىرد ئېرديلەر. بۇ مەتلەئ ئانىڭدۇركىم، شېئىر:

نەمىخاھەمكى كەس يابەد زى سىررى ھالەم ئاگاھى،
ۋە گەرنە ئالەمى سوزەم بە يەك ئاھى سەھەرگاھى.

مەۋلانا ساھىب بەلخىي ـ باۋۇجۇدى شېئىر فەنىدا مەھارەتى بار ئېردى. ئەدۋار ۋە مۇسىقى فەنىدە ھەم كامىل

① بۇ ئىسىم چاپ نۇسخا بىلەن تاشكەنت نەشرىدە «رۇھمي» دېيىلگەن، 840 - ، 1649 - نومۇرلۇق قول يازمىلاردا يۇقىرىقىدەك ئېلىنغان.

ئېردى. ئۆز غەزەللەرىنى ئۆز ئەمەللەرىغە باغلاپتۇركىم، دەلالەت ئانىڭ فەزايىلىغە قىلغاي. ئول جۇملەدىن «چارگاھ» ئەمەلىدۇركىم، مەشھۇردۇر. دەرلەركىم: جوگى مىرزا مەجلىسىدە ئول ئەمەلدىن ئۆزگە نېمە ئايتتۇرماس ئىكەندۇر. بۇ غەزەلغە باغلاپتۇركىم، شېئىر:

ھەمچۇ سۇبھ ئەز مېھر رۇيەت مىزەنەم دەمھايى سەرەد،
تا رەسەم روزى بە كويەت دىل بەسى شەبگىر كەرد.

ۋە خوجە سەلمانىنىڭ مەسنۇئ قەسىدەسىغە [جەۋاب بېرىپ-
تۇركىم، ئاندىن كۆپ ئىستېئداد مەئلۇم بولۇر. ۋە يەنە بىر
قەسىدەسى] جەۋابىدا بۇ مەتلەئ خوب ۋاقېئ بولۇپتۇركىم، شېئىر:

زى قامەتى تۇ بە ئالەم قىيامەتى بەرخاست،
قىيامەتىست قەدەت گەر بۇۋەد قىيامەت راست.

ۋە غەزەلياتىدا بۇ مەتلەئ داغى مەشھۇردۇركىم، شېئىر:

تۇئى كانى نەمەك ماشور بەختان،
خۇدا ئىن داد ماراۋۇ تۇرا ئان.

ۋە تەبئىدە تەمەئ مۇفرىت ئۇچۇن، باۋۇجۇد فەزائىل ئەل قاشىدا ئىززەتى كەمرەك ئېردى. ئاشپەز بىلە نانۋايىدىن ئاش ۋە نان تىلەپ ئايتقان قېتئەسىدىن بىر بەيت بۇدۇركىم، شېئىر:

مەگەسى مۇردە بۇۋەد قەلىيەئى رۇيى ئاشەم،
شۇبۇشى زىندە بۇۋەد كونجۇدى رۇيى نانەم.

ۋە مەزارى بەلخ نەۋاھىسىدەدۇر.

مەۋلانا سىيمىي — نىشاپۇردىندۇر، كۆپ قېتىم بارغان. شەئىر ۋە مۇئەممانى ئۇنىڭدىن ئۆگەنگەن. ئۇ ئۆزىنىڭ ئەسىرىدە بۇ قېتىم ئەھلى مۇسەللەم تۇتار ئىچىدىلەر. بىر كۈنى دەپتىنى بىلەن ئىككى مىسرا بەيت ئايتىپ بىتكەنلىكى مەشھۇردۇر ۋە مۇھىرىنى بۇ بەيتنى ئايتىپ قازدۇرۇپتۇرغان، شەئىر:

يەك رۇز بەمەدھى شاھى پاكىزە سىرىشت،
سىيمىي دو ھەزار بەيت گۇفتۇ نىنەۋىشت.

ھەر ئايىنەكىم، بۇ بەيتىدىن باشقا ئاز شەئىرى ئەل ئارىسىدا بار ۋە بۇ مۇئەممانى داغى «نەجم» تاتىغە ئانىڭدۇرغان، شەئىر:

نەمىگۇنجەد زى شادى غۇنچە دەر پوست،
چۇ سىيمىي نىسبەتەش با ئان دەھان كەرد.

مەۋلانا ئەلى ئاھىي — مەشھەددىندۇر «خەمسە» مۇقابىلىغە كەلتۈرسە نېمە بولماس. گويا كى، ئول جەھەتتىن شۇھرەت تۇتمايدۇر. «خەيال ۋە ۋىسال» تاتلىغ كىتابىدا بىر بەيتى بار. مەغەرىكىم مۇلھىمى غەيب ئەۋزى شەئىر بابىدا ئىبتىدا ئانىڭ تىلىگە سالغانتۇرغان، شەئىر:

شەئىرىكى بۇۋەد زىنۇكتە سادە،
مانەد ھەمە ئۇمد يەك سەۋادە.

مەۋلانا ئەلى شىھاب — تەرشىزلىقدۇر. سۇلتان

مۇھەممەد بايسۇنقۇر مۇلازىمى ئىدى [شەئىرنى] ھەم رەۋان ۋە ھەم پۇختا ئايتۇر ئىدى. ئول زامان شۇئەراسى ئاندىن يامان ئېلىتۇرلەر ① ئىدىمش ۋە مەۋلانا سىررىي ئانىڭ ئوغلىدۇرغان، ئۆز يېرىدە مەزكۇر بولغاي. بۇ مەتلەئ ئانىڭدۇر شەئىر:

چۇ پەردە ئەز رۇخى چۇن ئابتابى بەردارى،
بە جانۇ دىل كۇنەدەت مۇشتەرى خەردارى.

مۇھەممەد ئەلى شۇغانىي — ۋەزىرزادەدۇر. تەبئى خۇب ۋاقېئ بولغان جەھەتىدىن نەزمغە كۆپ مەشغۇل بولۇر ئىدى. بۇ بەيت ئانىڭ ئەشئارىدىنتۇرغان، شەئىر:

چۇنان غەزلى مەيەم، ساقىياكى، ئەزگىلى مەن،
ئەگەر گۇلى بەدەر ئايەد شەراب ئەزان بىچەكەد.

مەۋلانا تالىئىي — داغى سۇلتان مۇھەممەد بايسۇنقۇر مادىھى ئىدى. تەبئى غەرابەت ساری مەيىللىق شائىردۇرۇر. ئىمامى جىنن ۋە ئىنس ئەلى مۇسا رىزا (ئەلەيھىررەھمە) مەدھىدە قەسىدە ئايتىپتۇر. مەتلەئى بۇدۇرغان، شەئىر:

خىشتى ئىن مېھرى زەر ئەندۇدىكى بەر سەقفى سەماست،
بەھرى فەرشى رەۋزەئى سۇلتان ئەلى مۇسارىزاست.

مەۋلانا تۇسىي — مەسەلگوي ۋە غەزەلگوي كىشى

① تاشكەنت نەشرىدە بۇ سۆز «ئايتۇرلار» دېيىلگەن.

ئېيتىپ بېرىدۇ. شائىرنىڭ ئىسمى ئىمىن ئەپەندى [ئېيتىپ بېرىدۇ]. ئۇنىڭ ئۆمرى تاپتى ھەمانىكى ياشىغا يېتىپ قالغان ئىكەن. شائىر:

زېھنى نۇشسىن لەبى لەئلەت ھەياتى جاۋدانىمەن،
بەدەندىن مېگەزى لەبرا چى مەخاھى زى جانىمەن.

بۇ ھەم ئانىڭدۇركىم، شائىر:

مەرا باشىد، ئەي خۇبان خۇدارا،
خۇدارا دارەمۇ باقى شۇمارا.

ئىبراقدا ئالەمدىن ئۆتتى.

بابا سەۋدائىي ـ باۋەردىندۇر. ئەۋۋەل «خاۋەرى» تەخەللۇسى قىلىپ ئېيتىپ بېرىدۇ. غەيب ئالەمدىن ئاۋا جەزبە يەتتى. ئەلدىن چىقىپ باش ئاياغ يالاڭ دىۋانەلەردەك تاغ ۋە دەشت ئارا كېزەر ئېيتىپ بېرىدۇ. ئۆز ھالىغە كېلىپ ئەل ئارا سىغە كىرگەندىن سۆكرە «سەۋدائىي» تەخەللۇس قىلدى. بايسۇنقۇر مىرزا ئاتىغە قەسايىدى بار. غەزەلنى داغى [نەۋئى] ئايتىپتۇر ۋە بۇ مەتلەئ ئانىڭدۇركىم، شائىر:

ئەنبەرەت خالۇ رۇخەت ۋەردۇ خەتەت رەيھانەست،
دەھەنەت غۇنچەۋۇ دەندان دۇررۇ لەب مەرجانەست.

ئۇمرى سەكسەندىن ئۆتتى ۋە قەبرى باۋەردىنىڭ «سۇككان» ئاتلىغ كەنتىدەدۇر. ئىككى غەرىب ۋە يادكار ئوغۇل قويۇپ باردى.

مەۋلانا زاھىدىي ـ بابا سەۋدائىغە مۇئاسىر ئېيتىپ بېرىدى. مىر خۇسرەۋشاھ «دەريايى ئەبرار» ئىغە تەتەببۇئ قىلىپتۇرۇر. مەۋلانا كاتتىبىنىڭ تەجنىسانىغە ھەم مەئرۇزغە كېلىپتۇرۇر، مۇنا-جاتىدا بۇ بەيت ياخشى تۇشۇپتۇرۇركىم، بەيت:

زۇھرەرا چەڭ يا رەبابكى داد،
لەئل دەر سەڭ، يا رەب، ئابكى داد.

مەلانا ئەمىرىي ـ تۈرك ئېيتىپ بېرىدى ۋە تۈركچە شائىر ياخشى ۋاقىئ بولۇپتۇر. ئەما شۇھرەتى تۇتاپتۇر. بۇ بەيت ئانىڭ «دەھنانە» سىدىندۇر، شائىر:

نې يېمەكدىن ئۆيقۇدىن سالىپ سۆز،
يېمەكدىن تويۇپ، ئۆيقۇدىن يۇمۇپ كۆز.

ۋە فارسىيدا شەيخ كەمال تەتەببۇئى قىلىپتۇر ۋە بۇ مەتلەئ ئانىڭدۇركىم، شائىر:

روزى قىسمەت ھەركەسى ئەز غەيب بەخشى خۇدستاند
غەيرى زاھىدكۇ رىيازەتھا كەشىدۇ خۇشك ماند.

ۋە ئانىڭ قەبرى بەدەخشان ساري ئەرھەڭ سەرايىدۇر.

مەۋلانا مۇھەممەد بەدەخشىي ـ فازىل كىشى ئېيتىلىش. ئۇلۇغبەگ مىرزا زەمانىدا سەمەرقەند شۇئەراسى ئانى خۇشگۇيلىقىغە مۇسەللەم تۇتۇپتۇرلار ۋە مىرزانىڭ داغى كۆپ ئىلتىفاتى بار ئېيتىلىش ۋە بۇ مەتلەئى مەشھۇردۇركىم، شائىر:

ئەي زۇلفى شەب مىسالى تۇرا دەربەر ئافتاب،
ئەز شەبكى دىيد سايەكى ئەفتەد بەر ئافتاب.

مەۋلانا تالىب جۇرجانىي ① — شىرازدا نەشۇۇ نەما تاپىپتۇر ۋە قەبرى خۇجە ھافىزنىڭ ئاياغى ساري ئېرى. بۇرۇبا-ئىيسمنى باشىغە بىتىپتۇرلاركم، فەقىرياد تۇتقۇمكمم، شېئىر:

دەركوجەئى ئاشقى بە پەيمان دۇرۇست،
مېگۇفت بە مەن ئەھلى دىلى روزى نەخۇست.
تالىب مەتلەب كەسكى ئۇ غەيرى ئۇ جۇست،
ئۇ تالىبى ئۇ باشكى، ئۇ تالىبى تۇست.

مەۋلانا بۇرۇنىدۇق — نەدىمۇەش ۋە ھەززال كىشى ئېرمىش ۋە سۇلتان بايقارايى بىننى ئۇمەر شەيخ خىزمەتىدا بولۇر ئېرمىش ۋە ئول زەمان شوئەراسى ئاڭنىڭ تىلىدىن قور-قۇپ ئاڭنىڭ جانىبىنى كۆپ رىئايەت قىلۇر ئېرمىشلەر ۋە ئانى «ئۇستاد» لەقزى بىلە خىتاب قىلۇر ئېرمىشلەر ۋە بۇ مەتلەئ ئاندىكدۇركم، شېئىر:

الەبى شىرىنتۇ با تۇكى شەكەر مىمانەد.
دۇرى دەندانتۇ بائەقدى گۇھەر مىمانەد،

مەۋلانا جۇنۇنىي — ھىرىيلىقدۇر. شېئىرى يامان ئېر-مەس ئىكەندۇر. ئەمما نەزمدە تەبئى ھەزل ۋە ھەجۇ ساري مايىل ئېركەندۇر ۋە خوجە ھافىز شەربەتي بىلە ئاڭنىڭ ئاراسىدا نىزاۇ ۋاقېئ بولوپ ۋە ئول مۇنازىئىنى ھەجۇ قىلدى ۋە خەلايىق ئول ھەجۇنى ياد تۇتتىلا ۋە ياخشىراق شېئىرلارى بۇ جىھەتدىن

① بۇ سۆز تاشكەنت نەشرىدە «جامىي» دېيىلگەن.

بەرتەرەپ بولدى ۋە ئول ھەجۇنى، چۇن مەشھۇر ئېردى، بىت-مەك مۇناسىب كۆرۇنمەدى. ۋە بۇ مەتلەئ ئاندىكدۇركم، شېئىر:

ئەي، ئەھلى جۇنۇنرا بە كەمەندىتۇ زەبۇنى،
زى ئان رويى دەران ھەلقە زەبونەست جۇنۇنى.

مەۋلانا ئاريفىي — بەغايەت فازىل ۋە خۇشگۇي شائىر ئېردى. زەمان ئەھلى ئانى «سەلمانى سانىي» دەرلەر ئېردى، ھەم شېئىر مۇناسىبەتىدىن ھەم كۆز زەئفدىن. ۋە سەل-مانىڭ كۆزى ئاغرىغاندا ئايتقان قەسىدەكمم، مەتلەئى بۇدۇر-كمم، شېئىر:

دەر داكى دەرد كەرد سەۋادى بەسەر خەراب،
ئەييامى كەرد① چەشمەئى چەشمى مەرا سەراب.

مەۋلانا داغى كۆزى ئاغرىغاندا [جەۋاب] ئايتقان قەسىدە-سىكم، بىر بەيتى بۇكمم، شېئىر:

بەر پەلەكى سۇرخى دىيدەئى مەن دارۇئى سەفىد،
باشەد بە ئەينىھى نەمەكى ئاسۇدە بەر كەباب.

ۋە «گوي ۋە چەۋگان» مۇنازىرەسىدە ھەم مەسنەۋىسى بار. رەڭگىن ئايتىپتۇر. ئات تەئرىفمىدە بۇ ئىككى بەيت ئاندىندۇركمم، مەسنەۋي:

① بۇ سۆز تاشكەنت نەشرىدە «ساخت» دېيىلگەن.

چۈن گويى سىپەر گىبرد پەستى،
مەيدانۇ مەيدان چۈن گويى جەستى
ھەرگاھكى دەر ئەرەق شۇدى غەرق
باران بۇدىيۇ دەر مىيان بەرق.

غەزەل دىۋانى ھەم بار ۋە بۇ مەتلەئ ئاندىكدۇركىم، شېئر:

ئەھد كەردەمكى نەيايەم بە دەر ئەز مەيخانە،
تابەئان دەمكى مەرا پۇر نەشەۋەد پەيمانە.

قەبرى ھىرقى شەھرىدەدۇر.

مەۋلانا سۇلەيمانىي ـ بابۇر مىرزا خىزمەتىدە بولۇر ئېردى ۋە بەدىھەنى رەۋان ئايتۇر ئېردى. ئەما ھەز رەتى خۇجە ھافىزنىك بۇ مەتلەئى جەۋابىداكىم، شېئر:

يادباد ئانكى سەرى كويى تۇئەم مەنزىل بۇد
دىيدەرا رەۋشەنى ئەز خاكى دەرەت ھاسىل بۇد.

ئانىك بۇ مەتلەئى يامان ۋاقېئ بولمايدۇركم، شېئر:

ھەللى ئان نۇكتەكى دەر پىرى خىرەد مۇشكىل بۇد،
ئازمۇدىيەم، بە يەك جۇرئەئى مەي ھاسىل بۇد.

سۆكۈنى بەيتى بۇدۇكم، شېئر:

گوفتەم ئەز مەدرەسە پۇرسەم سەبەبى ھۇرمەتى مەي،

دەرى ھەركەسكى زەدەم بىخۇدۇ لايەئقىل بۇد.

ۋە مەشھۇر مۇلداقىدۇركىم، «بۇ ئەبىيات مەۋلانا ھەكىم لەبىنىك خاتۇنى مېھرىبىنىكدۇر» بۇ فەقىر سىقفە ئەللىدىن ئىشتىتىمكىم، سۇلەيمانىنىكدۇر. (ۋەللاھۇ ئەئلەم)

مەۋلانا قەدىمىي ـ نەققارەچىلىقغە مەشھۇردۇر. ئەما تەبئى نەزمىلەردە مۇلايىم ئېردى. بۇ مەتلەئ ئانىكدۇركىم، شېئر:

بىجەمالەش دىيدەئى رەۋشەن چى كار ئايەد مەرا،
رەۋشەنى دەر دىيدە ئەز دىيدارى يار ئايەد مەرا.

سۆكۈنى بەيتى ياخشىراق ۋاقېئ بولۇپتۇركىم، شېئر:

ئاھ ئەزان سائەتكى، ناگەھ دەر رەھى پىش ئايەدەم،
مۇددەتى بايەدكى تا دىل بەرقەرار ئايەد مەرا.

مەۋلانا مەسىھىي ـ قۇشەنج ۋىلايەتىدىن ئېردى. پاكىزە روزگار ۋە مۇسۇلمانۇەش كىشى ئېردىكىم، مەككە شەرەفە ھەللاھۇ زىيارەتى دەۋلەتىغە مۇشەررەف بولدى. تەبئى شوخ ئېردى. [ياخشى ئەشئارى] بار. بۇ مەتلەئ ئانىكدۇر كىم، بەغايەت خۇب تۇشۇپتۇر. شېئر:

مارا بە جەفا كۇشتە پۇشەيمانى شۇدە باشى،
خۇنى دىلى ما رىختە ھەيرانى شۇدە باشى.

دەرلەركى، كەئبە سەفەردە، مەۋلانا بادنيەدە ھارغان مەھەللىدە، مۇغلان يىغاچى كۇلەڭگەسىدە ئاياغىدىن تىكەن سۇغۇرۇرغا مەشغۇل ئىكەندۇر. قافىلە شوخ تەبئەردىن برى بۇ بەيتنى دەپتۇركم، شېئر:

ئەز رەنجى رەھۇ دەردى سەرخارى مۇغلانى،
ئەز ئامەدەنى كەئبە پۇشەيمان شۇدە باشى.

مەۋلانا ھاجى ئەبۇل ھەسەن ـ تۇركدۇر. ئەما تالىبى ئىلمىلىققە مەشغۇل بولۇپ، بىر ئاز نېمە ھاسىل قىلىپتۇر. چۇن تەبئى خۇب كىشى ئېردى. شېئر ئايتۇرغە مەشغۇل بولدى. بۇ تۇركچە مەتلەئ ئانىڭدۇركم، شېئر:

كېلىپدۇر ئول گۇلۇ بىر ھەفتەئى تۇرۇپ بارادۇر،
بۇ ئوت كۆڭۇلگە تۇشۇپ جانىنى كۆيدۇرۇپ بارادۇر.

ۋە مۇئەما فەنىدا داغى ياخشى ئېردى. «بايەزىد» ئىسمىغە بۇ مۇئەما ئانىڭدۇركم. شېئر:

ھەركى بىنەد سەرۇ مەن بالايى زىبايى تۇرا،
بە ركەناری دىدەئى رەۋشەن كۇنەد جايى تۇرا.

مەۋلانا قۇتبىي ـ سۇلتان مەسئۇد مىرزا مۇلازىمەتىدە ئېردى. شوخ تەبئ كىشى ئېردى. تۇركي ۋە پارسي شېئىردا جەلد ئېردى. تۇركچە بۇ مەتلەئى مەشھۇدۇر، شېئر:

ۋۇلچە گەر نىسبەت قىلۇر ئۆزگە دىلدار ئاغزىنى،
گەي سەبا يەلى، تولا قان ئەيلە زىنھار ئاغزىنى.

مەۋلانا ئەئىمىي ـ مەۋلانا قۇتبىغە قەرابەتى باردۇر. يامان تەبئى يوق ئېردى، تۇركي نەزمىلەرغە تەبئى مۇلايىم ئېرمىش. سۇلتان ساھىبقىران ئاستانەسىدە بولۇر ئېردى. چۇن قابىلىيەتى بار ئېردى ۋە سىدقى ئىخلاس بىلە قۇللۇق قىلدى، كۆپ ئىلتىفات تاپتى. ئاقىبەت سەدارەتى ئالي مەنسەبىغە سەرفەراز بولدى. بۇ مەتلەئ ئانىڭدۇركم، شېئر:

تا ئەدەمدىن بولدى پەيدا مۇنچاكىم ھۇسنى جەمال،
سەن پەرىۋەشدەك يارا تمايدۇر بەشەردىن زۇلجەلال.

ھەم ئول ھەزرەتتىك قازاقلىقدا يارايەپ ئالەمدىن ئۆتتى.

مەۋلانا زەينىي ـ كەلىسەدوزلۇق سەنئەتىغە مەنسۇپ ئېردى ۋە ئۆز زەمانىسىك شوخ تەبئىلەردىن بىر ئانى. تۇتارلار ئېردى. بۇ مەقتەئ ئانىڭدۇركم، مەقتەئ:

با زەينىكى مەنئەت كۇلەد ئەز مەردۇمى ناجىنس،
بىگانە چۇنانىكى غەمى خىش نەدارى.

مەۋلانا مۇھەممەد جامىي ـ ھەزرەتى مەۋلەۋىي مەخدۇمى لۇرىددىننىك ئىنسى ئېردى. زاھىر ئۇلۇمىن تەكمىل قىلىپ ئېردى، ئەخلاق ۋە سىفاتى دەرۋىشانە ۋە سۇلۇك ۋە رەۋشى بىخۇشانە، ئەدۋار ۋە مۇسىقى ئىلمىدە ماھىر ۋە سايىر فەزلىياتدا كامىل ئېردى. ئول ئاغا ئىنىلىككە لايىق ۋە ئەرىقى ئالار تەرىقى بىلە مۇۋافىق. بۇ رۇبائىي ئانىڭدۇركم، رۇبائىي:

ئەن بادەكى مەن بىتۇ بەلەب مىئارەم،
بى ئەز پەئى شادمىۇ ئەرەب مىئارەم.
زۇلفى سىيەھتۇ روزى مەن كەردە سىياھ.
روزى سىيەھ خىش بەشەب مىئارەم.

قەبرى ئول ھەزرەتنىڭ مەنزىللەرى قۇتبۇس ـ سالىكىن ھەۋلانا سەئىددىن كاشغەرىي (قۇددىسە سىررۇھۇ) نىڭ سۇفە سىدە، ئالارنىڭ ئاياغى ساری ۋاقىئ بولمىشدۇر.

مىر شاھىي ـ سەبزەۋارلىغدۇر. ئەسلى سەربەداللاردىندۇر، بايسۇنغۇر مىرزا مۇلازىمەتىدە بولۇر ئىدى. ئاتى مىر ئاق مەلىكدۇر. فەراغەت دوست ۋە خۇش باش ئادەم ئىدى. ئالىق شېئىرنى چاشنى ۋە سەلاسەت ۋە يەك دەستىلىغ ۋە لەتەفەتدە تەئرىق قىلماق ھاجەت ئەمەس. غەزەل ئايتىپتۇر ۋە ئاز ئايتىپتۇر. ئەما بارچە خەلايىق قاشىدا پەسەندىدە ۋە مۇستەھسەندۇر. فەقىر ئەگەرچە ئانى كۆرمەدىم. ئەما، ئالىق بىلە فەقىر ئاراسىدە ئەئلام ۋە ئىرسال ۋاقىئ بولدى. مۇلك پادىشاھى ئاتامنى ھۆكۈمەت رەسمى بىلە سەبزاۋارغە يەتەرىپ ئىردى، ۋە مىر شاھىينى ئەستراباد ھاكىمى تىلەپ جۇرجان مەمالىكىگە ئىلتىپ ئىردى. ئەستراباددا ئاڭا قەزا يەتتە شىپ، ئەئشىن سەبزەۋارغە كەلتۇردىلەر. ئاما ۋە ئەجدادى دەخمەسىغە خەلايىقنى ئۇترۇ چىقارىپ، ئانى ئاخىرەت يەرىگە دەفن قىلىلدى. ئەستراباددا ئايتقان ئىككى مەتلەئ ئوگەلمەي قالغان ئىردىكىم ۋەسىيەت قىلغاندۇرکىم، «خوجە ئەۋھەدىددىن ئالارنى ئوگەتسۇن» دەپ ئىمىش. بىرى بۇكىم، شېئىر:

خەرابەم ئەز دىلى بىرەھم گەھ ـ گەھ ياد كۇن مارا،
سەگى كويى ئۇئىم ئاخىر بەسەگى شاد كۇن مارا.

يانا بىرى بۇكىم، شېئىر:

ئۇ شەھرىيارى جەھان، ما غەرىبى شەھرى ئۇئىم،
ۋاقەن گوزاشتەئى بىخانۇمان زى بەھرى ئۇئىم.

خوجە ئىككەلەسىن ئۇگەتتى ۋە دىۋانىغە بىتىلدى ۋە شەھەر شۇئەراسىغە مەرسىيە ئەكلىغى قىلىلدىكىم، ئايتىتىلار ۋە بۇ بەيت ئول مەرسىيە ئەبياتىدىندۇر، شېئىر:

كۇ بىشەۋ زىرۇ زەبەر ئەز ئىشكۇ ئاھەم سەبزەۋار،
زالكى شەھرى شاھ بىشاھىي نەمىئايەد بە كار.

مەۋلانا مۇشتەرىي * ـ ئەستراباددىندۇر. ئۆز ۋەقتىدە مەشاھىردىن ئىردى. بۇ مەتلەئ ئانىڭدۇركىم، شېئىر:

ساقى ئەگەر مەيەم نەدىھەد دەر ھەۋائى گۇل،
دەستى مەنەستۇ دامەنى ساقىيۇ فائى گۇل.

مەۋلانا ئەجلى دەردوزد * ـ ھەم ئەستراباددىندۇر. بۇ مەتلەئى مەشھۇردۇر ۋە ياخشى ۋاقىئ بولۇپتۇركىم، شېئىر:

گۇزەشت ئۇمرۇ نەمىئارەم ئەز شەراب گۇزەشتەن،
كى مەست خاھەم ئەزىن ئالەمى خەراب گۇزەشتەن.

مەۋلانا تالىئىي * ـ كەمەردۇزلىققە مەنسۇبدۇر. بۇ مەتلەئ ئانىڭدۇركىم، شېئىر:

یارەم زی غەمزە تىيرۇ زى ئەبرۇ كەمان كەشىدە
ئەز رويى خۇب ھەر چى رەسەد مىتەۋان كەشىد.

مەۋلانا مۇھىيىددىن * - بايسۇنغۇر مىرزا مۇلازىمەتىدە بولۇر ئىدىم. بۇ مەتلەئ ئاندىن ئۇرۇلدى، شۇنى:

با رۇخەت زى سىيم نەتۋان زەد،
بۇسە ئانجا زى بىيم نەتۋان زەد.

«مەجالىسۇن - نەفائىس» نىڭ ئەۋۋەلقى مەجلىسنىڭ ئىتمامى

بۇ ۋەلايەت ئاسار گۇرۇھ ۋە بۇ فەساھەت شىئار ئەلبۇھلارنىڭ رۇھلارىنكىم، خەلايىق رۇھى ئالارنىڭ جانپەرۋەر، نەفەسلەرىدىن تازەدۇر ۋە ئۇلۇس ئاسايىشى ئالارنىڭ رۇھ بەخش كەلاملەرىدىن بىسەندازە. ھەقى سۇبھانەھۇ ۋە تەئالا سەھابى ئىنايەتىدىن فەيز يامغۇرى سېلابىغە غەرق قىلسۇن ۋە مەغفىرەتى سائىقەسىدىن رۇھ شۇئلەسى ئەنۋارىغە ھەرق ئەتسۇن. ۋە ئالارنىڭ رۇھانىيەتىدىن سۇلتانى ساھىبقىران ھۇمايۇن تەبئىغەكىم، فەساھەت بەھرىنىڭ سەمىن گەۋھەرلەرىدۇر، نۇر ۋە سەفالار بەرسۇن ۋە بەلاغەت بۇرجىنىڭ مۇنىر ئەختەرىدۇر، سۇرۇر ۋە زىيالار يەتكۇرسۇن. رۇبائىي:

يارەبكى، بۇ شاھكىم ئۇلۇس خانىدۇر،
تەبئ ئەھلىيۇ زېھن خەيلى سۇلتانىدۇر.
ئې خانۇ ئې سۇلتانكى، جەھان جانىدۇر،
بەر ئۇمر ئىلە دەۋلەت، ئولچە ئىمكانىدۇر.

ئول جەمائەتى ئەزىزلەر زىكر قىلدىكىم، فەقىر ئالارنىڭ بەئزىنىڭ مۇلازىمەتىغە كىچىكلىكىدە يېتىپمەن ۋە بەئزىنىڭ سۇھبەتىغە يىگىتلىكىدە مۇشەررەف بولۇپمەن ۋە ھالا سەنە ستتە ۋە تىسئىنە ۋە سەمانە مىئە تەئرىخىدە دەكىم. بۇ مۇختەسەر بىتىلەدۇر، ئالار بۇ فەنا دامگاھىدىن بەقا ئارامگاھىغە بارىپدۇرلار.

ئول جۇملەدىن:

مەۋلانا شەرەفىدىن ئەلى يەزدى - مەۋلانانىڭ ساھىب كەمالىغى ئالەم [ئەھلى] قاشىدا مۇسەللەمتۇر. شاھرۇخ سۇلتان بۇزۇغلۇغىدا فەقىرنىڭ ۋالىدى جەمائەتى كەلسە بىلە روزگار ھەۋادىسى ۋە فىتنەسىدىن خۇراساندىن قاچىپ، ئىراققا بارۇردا يەزدقەكىم، مەۋلانانىڭ مەۋلۇدىدۇر، يارىم كېچەدە يېتىپ تۇشتىلەر. ئىتىفاقا مەنزىل ئالارنىڭ خانە قاھى ئىشكىدە ۋاقىئ ئىبردى. تاڭ ئاتقانىدا ئاندىقىكىم، ئويۇن ئەتفالى دەبئى بولۇر. ئول جەمائەتنىڭ ئەتفالى ئول خانەقاھغە ئويناغالى كىرىلەر ۋە فەقىر ھەم ئالار بىلە ئىبردىم. تەخمىنەن ئالتە ياشىمدا بولغاي ئىبردىم. مەۋلانا بىر رەھبەدە ئولتۇرۇپ

ئېرىشىلەر. تۇشكەن جەمائەتنىڭ كەيفىيەتىنى مەئلۇم قىلماق ئۈچۈن ئەتىگالدىن بېرلى تىلەپدىلەر. فەقەت ئالار ساڭا بارۇرغە مۇۋەففەق بولدۇم. ھەم ئېكىم سوردىلار، جەۋابىمدە تەپەسسۇم قىلىپ، تەھسىن قىلدىلار. داغى سوردىلاركى:

— مەكتەبغە بارىسىمۇسەن؟

«دېدىمكىم:

— بارىسىمەن.

«دېدىلەركىم.

— لې يەرگەچە ئوقۇپسەن؟

«دېدىم:

— «تەبارەك» سۈرەسىنغەچە.

دېدىلەركىم:

— بۇ جەمائەت ئەتىگالدىن بىز تىلەگەندە سەن كېلىپ بىزنىڭ بىلە ئاشنا بولدۇڭ، سېنىڭ ئۈچۈن فاتىھە ئوقۇيالى، — دەپ ئۆز فاتىھەلەرىغە مۇشەررەف قىلدىلار ۋە ھەم ئول زەمان فەقىرنىڭ ۋالىدى ۋە ئول خەيل ئۇلۇغلارى كېلىپ، مەۋلانا خىزمەتىدە ئەلۋائى لىيازمەندلىغلەر قىلغاندىن سوڭرە، فەقىرغە ئەدنا شۇئۇر ھاسىل بولدى، ئاڭاكىم نې كىشى ئېركەلدۇر.

ۋە ئالارنىڭ مۇسەللىمسىفاتىدىن ئولجە مەشھۇر «قەسىدەئى بۇردە شەرھى» ۋە «ئەسمائۇللاھ شەرھى» ۋە «زەفەرنامە» تەرجىمىدۇر. ۋە بۇ مۇئەمما فەننىنى ئالار تەدۋىن قىلدىلار. ئاندا ھەم «حەلەل ①» ۋە «مۇنازەرە» ۋە «مۇنتەخەب» ئالارنىڭ تەسنىفىدۇر. مەۋلانا ھىممەت ۋە بەزل بابىدا تەئرىفىدىن مۇستەغنىي ئېردىلەر تەبەررۇكەن بىر مەتلەئلەرى ھەم بىتىلدى. شېئر:

① بۇ سۆز 840 — ۋە 9461 — نومۇرلۇق قول يازمىلاردا يۇقىرىقىدەك ئېلىنغان. تاشكەنت نەشرىدە «ھۇلەل» دېيىلگەن.

سۇفى، مەباش مۇنكىرى رىندانى مەي پەرەستەم،
كەندەر فىيالە پەرتەۋي ئەز ئەكسى دوست ھەستەم.

ۋە مەۋلانانىڭ قەبرى يەزدە ھەم ئول خانقاھدا — ئوقدۇرۇر. (يۇزارۇ يۇتەبەررەكۇ بىمى)

— خوجە ئەۋھەد مۇستەۋفىي — ئانىڭ لەقەبىنى «كەدۇدە» ھەم دەرلەر. ئۆز ئەسرىنىڭ يىگانەسى ئېردى. كۆپرەك ئولۇم ۋە فۇئۇن بىلۇر ئېردى، بەتەخسىس ئۇلۇمى غەرىبە، ئەما فەلەكىياتدا شۇھرەتى بار ئېردى. بۇ فەقىر ئول بۇزۇرگۋار سۇھبەتىغە يېتەر ئېردىم، كۆپ ئىلتىفاتلارى بار ئېردى. شېئردە داغى دىۋان تەرتىب قىلىپتۇلار. ۋە ياخشى قەسايىدى ھەم بار ۋە بۇ مەتلەئ ئانىڭدۇرىكىم، شېئر:

ئەي زى بوستانى جەمالەت لەشمۇ جانرا زىيبۇ زەين،
گەشتە بەر نەرگس ھەۋادارىئى چەشمەت فەرزى ئەين.

ۋە بۇ شېئرنى سۇلتانى ساھىبقىران ئاتىغە مۇزەييەل قىلىپتۇركىم، شېئر:

شاد باش، ئەي دىلكى، بەرما سايەئى رەھمەت فەگەندە.
ئافتابى ئاسمان سەلتەنەتى سۇلتان ھۇسەين.

ۋە خوجە سەبزاۋاردا ساكىن ئېردى، ھەم ئاندا — ئوق ئالەمدىن ئۆتتى ۋە قەبرى ئۆزى بولۇر مەسكەندە — ئوقدۇر.

مەۋلانا ئەبدۇل ۋەھھاب — دانىشمەند ۋە زۇفۇنۇن كىشى

ئېرىمى ۋە مەشھەدنى شەھرىدە قازى ئېردى. ئۇنىڭا قەلبىدە بىنە-
زىر ئېردى. ئىماد قورغانى كىتابەسىدە «ئىرەمە زاتىلئىمادىلە-
للەتى لەم يۇخلەق مىسلۇھا فىلبىلاد» ئايەتىنى بېتىپتۇرۇر
ۋە مەشھەد شۇئەراسى ۋە زۇرەفاسى قازىغە شاگىرد ئېردىلار. ئول،
زۇرەفادىن بىرى «مەقلۇبى مۇستەۋى» سەنئەتىدە «مۇرادى
دارەم» ئەلقازىن تاپىپ قازىغە ئەرزە قىلىپتۇر. ئول ئاز تەئەم-
مۇل بىلە «بەر ئايەد، يا رەب» ئەلقازى بىلە جەۋاب بېرىپ
تۇرۇكەم، بۇ ئىشى تەئېرىفدىن تاشقارىتۇر. «سەيىنى» ئىسمىغە بۇ
مۇئەمما ئاتىڭدۇرۇكەم، شېئىر:

جان ئەزلەبى لەئلى تۇۋۇ دىل ئەز سەرى زۇلفەت،
جويەندەئى ئابى خىزرۇ ئۇمرى دەرازەست.

قەبرى مەشھەددە - ئوق ۋاقېئىتۇرۇر.

خوجە فەزلۇللاھ ئەبۇللەيسى - سەمەرقەند ئەكابىر-
دىندۇر. فەقىھ ئەبۇللەيس ئەۋلادىدىندۇر. فىقھدە ئانى «ھەنە-
فەئى سانى» دەرلەر ئېردى ۋە ئەرەبىيەدە ئىبنى ھاجىب
كەفغەسغە تۇتارلار ئېردى.

سەيىد شەرىفنىڭ شاگىردى [ئېردى] ۋە سەيىد ئۇز
خەتلەرى بىلە ئۇلۇمى دەرس ئايتۇرغە ئىجازەت نامەلەر ئانىڭ
ئۇچۇن بەتىپ ئېردى. فەقىر ئىككى يىل ئانىڭ قاشىدا سەبەق
ئوقۇدۇم. ئانچە ئىلتىفاتى بار ئېردىكەم، «فەرزەند» دەز ئېردى. با
ۋۇجۇدىكەم سەمەرقەندىنىڭ ئەئلەم ئۇلەماسى ئېردى. شېئىر ۋە
مۇئەمماغە داغى مايىل ئېردى. بۇ مەتلەئ ئاندىڭ ئۇرۇكەم،
شېئىر:

قەدى چۇن سەرۇى تۇ جانەست مەرا، بەلكى سەرەۋان،
سۇيەم، ئەي سەرۇ، دەۋان شەۋكى فىدا سازەمى جان.

ۋە بۇ مۇئەمما «ھاكىم» ئاتىغە ئاندىڭدۇرۇكەم، بەيت:

چۇن بەھشىت ئايەد بە فەتھ ئەز رويى باغ،
بولبۇلەش گەر گۇم شەۋەد يابەد شىكەست.

خاجە سەمەرقەندە تەڭرى رەھمەتىغە بارىدى ۋە ئۇز
خانەقاسىدە ۋە جەددىنىڭ گۇنبەزىدە مەدفۇندۇر.

مەۋلانا ئەلى① شاشى - دانىشمەند كىشى ئېردى،
خۇش ئەبئىلىقە بارچە خەلايىق ئانى مۇسەللەم تۇتار ئېردىلەر.
مۇئەممادا سەمەرقەند ئەھلى ئانى شەرەفىددىن يەزدى مۇقابى-
لەسىدە مەزكۇر قىلۇرلار ئېردى. فەقىر سەمەرقەندغە بارغاندا
ئايانى سىنىپ، ساھىب فىراش ئېردى. ئىيادەتىغە بارىدىم.
قاشىدا ئولتۇرۇپ بۇ مۇئەمانىكەم، ئاندىن «ئولا» ھاسىل
بولۇر، بەتىپ ئاڭا بەردىمكەم، شېئىر:

دۇرباد ئەزتۇ دەردۇ زەھمەتى پا،
دۇشمەنەترا بەلا نەسىبۇ ئەنا.

قاشىدىن چىققاندا فەقىرنىڭ ھالاتىن سورۇپ، كىم ئېر-
كەنمىنى مەئلۇم قىلغاندىن سوڭرە، بۇ مۇئەمانىكەم، فەقىرنىڭ
ئاتى ئاندىن ھاسىل بولۇر ئېردى، بەتىپ بىر شاگىردىدىن
ۋىساقمىغە يىبەردىپ ئېردى. بۇ مۇئەمما بۇدۇرۇكەم، مۇئەمما:

① بۇ ئىسىم چاپ نۇسخالىرىدا تاشكەنت نەشرىدە «ئولائى» دەپ ئالىنغان.

چەشمى تۇ مەرادىدۇر مەلەش نىك نەدىيدەم،
چۈن شىرتۇ دىيدەم زىتۇ ئىنەسىت ئۇمىدەم.

مەۋلانا ھەم ئول زەئنى بىلە ئالەمدىن ئۆتتى ۋە قەبرى سەمەرقەندە ـ ئوقدۇر.

مەۋلانا مۇھەممەت تەبارکانىي① ـ شەيخ زەيننەددىن خۇلە فاسىدىندۇر ۋە ئۆز زەمانىنىڭ مۇقتەداسى ئىبردى، خانەقاسى بار ئىبردى ۋە قالىن مۇرىدلارى بار ۋە ئەلنىڭ رۇجۇئىي مەۋلانا ساری كۆپ ئىبردى. «قەسىدەئى بۇردە» نى مۇخەممەس قىلىپتۇر ۋە ھەزرەتى مۇقەررەبى بارىي خوجە ئەبدۇللاھ ئەنسارىينىڭ «مەنازىلۇس ـ سايىرىن» دىغە شەرھى بىتىپدۇر. فەزلى ۋە كامالى شەرھىدىن تاشقارىدۇر. ھەر قاچان سەمائىغە كىرسە ئىبردى، باۋۇجودكىم، ئۇسۇل قائىدەسى بىلە ھەرەكاتى مۇۋافىق ئىبرمەس ئىبردى، ئەمما خەلايىققە ئانداق ئەسەر قىلۇر ئىبرديكىم، كۆپ يىغلار ئىبردىلەر. بۇ مەتلەئ مەۋلانا ھەزرەتىنىڭ دۇركىم، شېئر:

ئانھاكي بە جۇز قامەتى سەرۇەد نىگەرانەند،
گەر راست بەگۇي ھەمە كوتەھ نەزەرانەند.

ھىرىي شەھرىدە ئالەمدىن ئۆتتى ۋە قەبرى خىياباندا ـ دۇر. ۋە ئاندا خانەقاھ ياساپتۇر ۋە ئوغلى مەۋلاناھ مەددىندىن ۋە سايىرى سۇفىيە ئول خانەقاھدا سۇلۇك ۋە ئىبادەتتە مەشغۇلتۇرلار.

① بۇ سۆز چاپ نۇسخا بىلەن تاشكەنت نەشرىدە «تەبادكانىي» دىيىلگەن.

شەيخ سەدرىددىن زەۋايىي① ـ ئول داغى شەيخ زەيننەددىن خۇلەفاسىدىندۇر. شەيخ رەئنا ۋەزىيبا ئىبردى. شەكلى دىل پىسەند ۋە ھەقايىق ۋە مەئارىف ئايتماغى دىل فەرىب [ئىبردى]. شەرىف سۇھبەتىغە فەقىر يېتىشتىم بەدەخشان شاھىغەكىم، ئاڭا مۇرىد بولۇپ ئىبردى. «فۇسۇس» دەرس ئايتادۇر ئىبردى. كۆڭلۇمنى بەسى سەيد قىلدى. ئول زەمان پادىشاھى شەيخ مۇلازىمەتىغە يېتەر ئىبردى. ئۆزگە خەلايىققە خۇد نى يەتكەي. مۇنچە كارخانەئى شەيخلىق بىلە نەزمغە داغى ئىشتىغال كۆرگۈزۇر ئىبردى ۋە بۇ مەتلەئ شەيخنىڭ دۇركىم، شېئر:

زىھى ئەز ئارەزەت چەشمى مەرا نۇر،
ھەمىشە ئەز جەمالەت چەشمى بەد دۇر.

ھىرىدە ئالەمدىن ئۆتتى ۋە نەئشىنى «شىغان»① غە ئىبلىنىدىلەر ۋە ئاندا مەدفۇندۇر.

مىر ھەيدەر مەجزۇب ـ «دەرۋازەئى خۇش» تاشىدا مىر قەخزايىلىي مەزارى باشىدا ساكىن ئىبردى. يىگىتلىكدە زاھىر ئۇلۇمنى تەكمىل قىلىپ ئىبردى. ھەم ئول ۋەقتدە ئاڭا جەزەبە يېتىشتىكىم، ئەقلى زايىل بولدى. گاھى ئۆز ھالىغە كېلىپ ئىبردى. ئۇلەما بىلە بەھسىن قىلور ئىبرديكىم، بارچە مۇسەللەم

① بۇ سۆز 840 ـ 1649 ـ نومۇرلۇق قول يازمىلاردا يۇقىرىقىدەك ئىبلىنغان، چاپ نۇسخىدا «رەۋاھىي»، تاشكەنت نەشرىدە «رەۋاسىي» دىيىلگەن.

① بۇ ئىسىم 840 ـ 1649 ـ نومۇرلۇق قول يازمىلاردا يۇقىرىقىدەك ئىبلىنغان. چاپ نۇسخا بىلەن تاشكەنت نەشرىدە «شۇغان». دىيىلگەن.

تۇتار ئېردىلەر، مۇۋەججەھ سۆزلەر ئايتۇرگانلىق ئاراسىدا سۆزى پەرىشان بولۇر ئېردى. خەيالى جۇنۇن ۋەقتىدە خادىمۇس ـ سەلتەنەتلىققە راسىخ بولۇپ ئېردى، خەلقنى ئۆز نەۋكەرلىككە دەئۋەت قىلىپ خۇرۇج قىلۇر سۆزىن ئايتۇر ئېردى. بۇ بەيت ئالىدۇركىم، بەيت:

لەبۇ دەندانى ئان مەھ با چى مانەد،
چۇ قەندى بەر بېرىنجى دانەـ زدانە.

مەزارى ھەم ئول مەۋزەئدە ـ ئوقدۇر.

مەۋلانا مۇھەممەد ئەرەبـ ئول داغى دانىشمەند كىشى ئېردى. دىماغى خەبت قىلدى ۋە خەيالى بارغان ساری باردى. دائىم سەلتەنەت سۆزىن مەزكۇر قىلۇر ئېردى. ئائولكىم چىن يا يالغان، مەۋلانانى مۇڭا مۇتتەھەم قىلدىلاركىم، «ئۆيمدىن خۇروج ئەسلىمەسى پەيدا بولدى» دەپ، چۇن ئەزىز ۋە مۇسىن كىشى ئېردى. پادىشاھى زەمان ئاڭا شەھەردىن ئىخراج ھۆكمى بۇ يۇردى. ئول سىيستانغە باردى. ۋە سۆزى ھەم ئۇشبۇ رەڭ ئوق ئېردى. ئۆزىنىڭ پادىشاھلىقى قائىدەسىغلە پادىشاھانە مەسنەۋىي ئايتىپ ئېردى. «شاھنامە» قائىدەسىدە بىتەر ئېردى. بۇ بەيت ئول ئەبياتدىندۇركىم، شېئر:

كەسى مەھرەمى شەھ بەجۇز شاھ نىست،
زى ئەھۋالى شەھ جۇز شەھ ئاگاھ نىست.

مەزارى سىيستانىدادۇر.

مىر مۇفلىسى ـ مەشھەد سادالىتىدىندۇر. تەبئى خۇب ئېردى. ئاڭا جەزمەيەئى ھەق يېتىشتىكىم، ئەقلى زايىل بولدى. ئىلكىگە ۋە بارماقلارىغە ھەلقەلەر سالار ئېردى ۋە دائىم ئۆز ئۆزى بىلە سۆزلەشۇر ئېردى، ھۇشى باردا ياخشى ئەبىيات ئايتىپ ئېردى. ئەمما جۇنۇن ۋەقتىدە بۇ بەيتىن كۆپ ئوقۇر ئېردىكىم، شېئر:

بەلائى مەركۇ ئەندۇھى قىيامەت،
چۇ چەنبەر ساخت مارا نەخلى قامەت.

ۋە بۇ تەخەللۇسى ھەم ئەل ئاراسىدا مەشھۇردۇرۇر، شېئر:

خەلق گۇيەد مۇفلىسي دىۋانە شۇد
لاجەرەم دىۋانەئى ئەز مۇفلىسەست.

ۋە مەزارى مەشھەددە «خوجە خىزر لەڭگەرى» دەدۇر.

مەۋلانا ئەبدۇلقەھھار① ـ دانىشمەند كىشى ئېردى. ھەر ردي شەھرىنىڭ مۇتەئەييىن خۇش تەبئىلەردىن ئېردى. خەيالى كىمياگەرلىككە تۇشۇپ، كۆپ نەمە زايىئ قىلدى. نەمە ھاسىل قىلالمادى. كۆپ ئوت پۇلەگەندىن ماددەئى قۇلاغى ساری ئىلەتسە، كەر بولدى. ئەمما خۇب ئەبياتى بار. مىر خۇسرەۋ جەۋابدا بۇ مەتلەئ ئالىدۇركىم، بەيت:

رەشكى ئايەد زانچە بەر دىلھا خەدەڭگى يار كەرد،

① بۇ ئىسىم چاپ نۇسخا بىلەن تاشكەنت نەشرىدە يۇقىرىقىدەك ئىلىنغان قول يازمىدا «ئەبدۇلقاھىر» دېيىلگەن.

تىيرى ئۇ بەر غەيرى خوردۇ دەر دىلى مەن كار كەردە،

قەبرى «ئىمامى فەخرى»دەدۇر.

مەۋلانا ئەبدۇررەززاق ــ مەۋلانا ئەبدۇلقەھھارنىڭ ئىنىمۇ سىدۇر. خوش مۇھاۋىرە، لەۋەند كىشى ئىبردى. زاھىر ئۇلۇمىن تەكمىل قىلىپ ئىبردى. فەزلىياتى ياخشى ئىبردى. بەتەخسىس تەئرىخ ئىلمىدەكىم، مۇسەننىفاتى بار، مەشھۇر. ھەر كىشى بۇ فەندە ئانىڭ مەھارەتىن بىلەي دېسە، ئۆز تەئرىخىدىن بىلە ئالۇر. بۇ مەتلەئ ئانىڭدۇركىم، شېئر:

بازى ئەبرۇ كەرد بالا تۇركى تىيرئەندازى مەن،
ئالەمرا كۇشتۇ خاھەد ئىن زەمان ئەندازى مەن.

قەبرى ئاغاسى يانىدا «ئىمامى فەخرى» دەدۇر.

مىر يادگار بەگ ــ «سەيفىي» تەخەللۇس قىلۇر ئىبردى. خۇراسانىڭ ئەسل ۋە مۇتەئەييىن مىرزادەلەردىندۇر. ئەما مۇلازىمەت تەرىقىن تەرك قىلىپ، گۇشەئى تۇتۇپ ئىبردى، فائۇەش ۋە بىتەكەللۇف كىشى ئىبردى. جۇزۇئي مۇشتەغەلاتى ھاسىلي بىلە قەنائەت قىلىپ ئىبردى. ۋە بۇ تائىفە دائىم ئانىڭ تەگرەسىدە ئىبرددىلەر. ھېچ نىمەسىنى بۇلاردىن ئاياماس ئىبردى. ياخشى مەتلەئلەرى بار. ئول جۇملەدىن بۇ مەتلەئ ئانىڭدۇركىم، شېئر:

دەر بەرەت پىراھەنى كەتتان زى تەھرىكى نەسىم،
ھەست چۇن نەۋ كىسەئى لەرزەندە بەر بالائى سىتىم.

ۋە بۇ مەتلەئ داخى ئانىڭدۇركىم، شېئر:

سەرۇى مەن سەبزەستۇ شىرىن راست ھەمچۇن نەيشەكەر،
چۇن بە بالائى قەبائى بەرگى نەي بەيندەد كەمەر.

مەزارى ئاباۋە ئەجدادى گورىستانىدا ــ «سەرپۇل» دادۇر.

مەۋلانا تۇتمي ــ ئەسلى تەرشىز ۋىلايەتىدىندۇر. بابىر① مىرزا مۇلازىمەتىدە تەربىيەت تاپتى. ياخشى شەكىللىك ۋە ياخشى خۇلخلۇق يىگىت ئىبردى. قەسىدەدە مەۋلانا كاتىبىيخە تەتەبىۋئ قىلۇر ئىبردى. ۋە ئانىڭ مەۋئىزە قەسىدەسىغەكىم، مەتلەئى بۇدۇركىم، شېئر:

ئەگەر بە چەشىم ئەقالىمى سەبئە گەنجى زەرەستە،
ۋەلي چۇ دەر نىگەرى ئەژدىھائى ھەفتە سەرەست.

ياخشى جەۋابى بار ۋە مەتلەئى بۇدۇركىم، شېئر:

جەھانكى ھۇجرەئى شەش تاقۇ خانەئى دودەرەست.
زى چار رۇكنى بىساتەش فىغانكى ئەلھەزەرەست.

غەزەلى ھەم ياخشى ئىبردى. بۇ مەتلەئ ئانىڭتۇركىم، شېئر:

گۇشەئى خۇمخانە ئەز لەئلى رەۋان گەنجى سەفاست،

① 840-نومۇرلۇق قول يازمىدا بۇ سۆز «بابا» دەپ يېزىلغان. باشقا نۇسخىلاردا يۇقىرىقىدەك ئىبلىنغان.

شەكلى چەك ئەز بەھرى دەفئى غەم دەھانى ئەژدەھاسىت.

ۋە ئول يىگىتلىگدە فەۋت بولدى. ئولچە قابلىيەتى بار ئىردىكىم، [ئەگەر ھەيات] قالسا، خۇب نەزمىلەر ئاندىن قالغاي ئىردى. فەۋقىنىڭ تەئرىخى شەيخ ئازەرىي زىكىردە ئۆتتىكىم، فەقىر «خۇرۇس» لەفزى پەيدا قىلىپ ئىردىم، قەبرى خىيابانداداۇر.

مەۋلانا ۋەيسىي ـ كاتىبلىككە مەشھۇر ئىردى. ئەما شېئىر ھەم ئايتۇر ئىردى. ئەسرۇ سادە ۋە گول كىشى ئىردى. فەقىر، بەلكى كۆپرەك يارانلار تەئەججۇب قىلۇرلاركىم، ئايا ئول نەۋئ سادەلىغ بىلە نەزم نېچۈك ئايتۇر ئىركەن. ئەما غەزەللەرى يامان ئەمەس ۋە دىۋانى داغى بار. بۇ مەتلەئ ئالىنگدۇركىم، شېئىر:

رەفتەم بەسەيرى باغۇ تەۋافى بىنەفشەزار.
ئامەد زى ھەر بىنەفشە مەرا بويى زۇلفى يار.

سەفەر ئىختىيار قىلدى ۋە ئول سەفەردە ئاخىرەت سەفەرى ئايلىغە تۇشتى.

مەۋلانا ساغەرىي ـ ساغەر ۋىلايەتىدىندۇر. ھىرات شۇئراسى مەسلەكىدە ئىردى. مەئاشى ئۆتكۈچە تەمەۋۇلى بار ئىردى. ئەما ئىمساكى غالىب ئىردى.
ھەزرەتى مەخدۇمى نۇرەن مەككە سەفەرىنە ئەزىمەت قىلغاندا ۋەيسىي ۋە ساغەرى ئىككەلەسى مۇلازەمەتىدە بارۇر ئىزھارى قىلدىلار. ۋەيسىي ئىشەكى يوق بەھانەسى بىلە ۋە

ساغەرىي يانا بىر بەھانە بىلەن ئول سەفەردىن قالدىلار ۋە ئەمىر سۇھەيلى بۇ قىتئەنى ئالار ئۈچۈن ئايتتى ۋە شۇھرەت تۇتتىكىم، شېئىر:

ۋەيسىيۇ ساغەرىي بەئەزمى ھەرەم
گەشتە بۇدەند ھەر دۇشان سەفەرى.
لىك ئەزانراھ ھەردو ۋا ماندەند،
ئان يەك ئەز بىخەرىيۇ ئىن زىخەرى.

ۋە مەۋلانا ساغەرىي ئەگەرچە بەد شېئىر ئىردى. ئەما بۇ مەتلەئى خۇب تۇشۇپتۇركىم: شېئىر

چەشمى دۇرباری مەنۇ ئەبرى بەھارەست يەكى،
نالەئى زارىمەنۇ سەۋتى ھەزارەست يەكى.

ھىرىيدە فەۋت بولدى. قەبرى ھەماناكى خىيابان نەۋاھىسىدەدۇر.

مەۋلانا فەسىھى رۇمىي ـ دانىشمەند كىشى ئىردى. جوگى مىرزا خىزمەتىدە بولۇر ئىردى. ئانىڭ باغى قەسرلەرىنىڭ كىتابەلەرى مەۋلانانىڭ ئەشئارىتۇر. خوجە سەلمانىنىڭ مەسنەۋئ قەسىدەسىغە تەتەببۇئ قىلىپتۇر. ئۆز خوردى ھالىغە يەمان ئايتماپدۇر. ھەزرەتى شەيخ نىزامىينىڭ «مەخزەنول ـ ئەسرار» لارى غە جەۋاب ئايتىپتۇر. بۇ بەيت «رازى نىھان» بابدا ئانىڭدۇركىم، شېئىر:

ھەرنەفەسكى ئەز تۇ كەسى بىشنەۋەد
بىشەك ئەز ئۇ ھەمنەفەسى بىشنەۋەد

مەۋلانانىڭ قەبرى ھىرىيەدۇر.

شەيخ كەمال تۇربەتىي ــ كۆپ دىققەتلىنغ، خۇش ئەپئەلىق كىشى ئىدى. خوجە ھافىز غەزەللەرىدىن كۆپ مۇخەممەس قىلىپتۇر. خۇراسانىنىڭ موتەئەييىنى رەڭگىن زۇرەفاسىدىن ئىدى.

فەقىر ئانى كۆرەرگە كۆپ ئارزۇم بار ئىدى. ئاشنالىغ بۇ نەۋئ ۋاقىئ بولدىكىم، سۇلتان ئەبۇ سەئىد ھىرزا زەمانىدا مەشھەددە غەرىب ۋە خەستە بىر بۇقئەدە يىقىلىپ ئىدىم قۇربان ۋەقفەسى بولدى. ئالەمنىڭ ئەقسايى بىلادىدىن خەلق ئىمام ئەلى مۇسارىزا (ئەلەيھىر رەھمە) رەۋزەسى تەۋفىغە يۈز قويىدىلار. رەسمىتۇركىم، مۇسافىرلار مۇتەئەييىن بىقائ گەشتىگە ھەم بارۇرلار. ئول بۇقئەدەكىم فەقىر يىقىلىپ ئىدىم، جەمائەتى مەۋالىۋەش ئەل سەير قىلىپ، دىۋاردا بىتىلگەن ئەبياتنى ئوقۇپ، بىر بەيت ئۇستىدە بەھسغە تۇشتىلەر بىر ئۇلۇغراق كەشكىم، ئول جەمائەت ئاڭا تابىئ ئىدىلەر. ئول جەمائەتنى ئىلزام قىلدى. فەقىر زەئىفى ھالدا ئول جەمائەت جانىبىدىن سۆز ئايتتىم. ئاڭا دىققەت قىلىپ، بىمار يىگىت ھەم بىر سۆز ئايتادۇر. ئول ئۇلۇغراق كىشى خۇد شەيخ كەمال ئىدى، زىيارەتقە كەلگەن ئىدى. باشىم ئۇستىگە كىلىپ، مەبھەسنى ئاراغە سالدى. فەقىر جەۋاب بەرگەچ، ئۆز سۆزىدىن قايتىپ، تەھسىنلەر قىلىپ، ھالىمنى تەفەھھۇس قىلدى. ئىدىم ئول [ھەم] فەقىرنى ئىشتىكەن ئىدىم ۋە كۆرەر ھەۋاسى بار ئىدى. خۇشۇقەت بولۇپ دىل جويلۇغ قىلىپ قاشىمدا ئولتۇردى ۋە سۆز ئەسناسىدا بۇ مۇئەمماسىنىكىم، «قۇتب» ھاسىل بولۇر ئوقۇدىكىم، شىئر:

ئەي، ئانكى دەر ھەۋايى سەرى زۇلفى يارى ماست،
ئەزسەر گۇزەشتە ئەۋۇەلۇ دەر ئاخىرەش ھەباست.

بۇنىڭ ئۇستىدە ھەم سۆزلەر ئايتىلدى مەنزىلغە بارىب، تۇھفە ۋە تەبەررۇك سەۋغات يوسۇنى بىلە يۇبەردى، ۋە تارىخ دا ئىدى، دائىم كىلۇر ئىدى. شەيخ بىلە ئاشنالىغ تەقرىبى بۇ نەۋئ ۋاقىئ بولدى. شەيخ مەككەدىن كەلگەندىن سوڭرە تۇرمەتدە فەۋت بولدى ۋە مەزارى ھەم ئاندا ـ ئوقدۇر.

دەرۋىش مەنسۇر ــ سەبزەۋارلىغدۇر. دەرۋىش ۋە پەرھىزكار ۋە مۇرتاز كىشى ئىدى. ۋە كۆپرەك ئەۋقاتى ساپىم ئىدى. ۋە ئەرۇز ۋە سەنايىئدا مەۋلانا فەتتاھى سىبەگ شاگىردىدۇر. ئىككى ئەرۇز تەسنىف قىلدى ۋە مەسنەۋئ قەسىدە ئايتىپدۇركىم، مەتلەئى بۇدۇرۇر. شىئر:

بەس دەۋىيدەم دەر ھەۋايى ۋەسلى يار،
كەس نەدىيدەم ئاشنائى ئەسلى كار.

تەرسىئ سەنئەتى پاكىزە ۋاقىئ بولۇپتۇر. ۋە تەسەۋۋۇف ئىلمىدە ھافىز ئەلى جامىي شاگىردى ئىدىكىم، ئانىڭ تەرىقىدە ئەقل قاسىردۇرۇر ۋە تەسەۋۋۇفدا بۇ رۇبائى دەرۋىشنىڭ دۇركىم، شىئر:

مەۋجۇد چۇ زەررەئى بەخۇد نەتۋان كەرد،
بىسيار ھەدىسى نىكو بەد نەتۋان كەرد.
ئىجاد چۇبى قەبۇلى مومكىن نە بۇۋەد،
ئانراكى قەبۇل كەرد رەد نەتۋان كەرد.

ۋە فەقىر ئەرۇزنى دەرۋىش قاشىدا ئوقۇپمەن. دەرۋىش قىرق بىلە ئەللىك ياش ئاراسىدا ئالەمدىن ئۆتتى ۋە قەبرى خوجەئى تاقىدادۇر، ۋەسسەلام.

ھافىز ئەلى جامىي ــ ئۆز زەمانىنىڭ ساھىب كەمالى ئىدى، بەتەخسىس تەسەۋۋۇف ئىلمىدە ۋە ھەزرەتى مەخدۇمى نۇرەن «نەفەھاتۇل ــ ئۇنس»دا ئانىڭ شەيخ فەرىدىددىن ئەتتار (قۇددىسە سىررۇھۇ) نىڭ بۇ قەسىدەسىغە كىم، شېئىر:

ئەي روي دەركەشىدە بە بازار ئامەدە،
خەلقى بە دىن تىلسىم گىرىفتار ئامەدە.

شەرھ بىتكەنىن زىكر قىلىپدۇرۇر.
قىرائەت ئىلمىدە جەمئى قۇررا ئانىڭ شاگىردلىكىگە مۇباھەت قىلۇرلار. فەقىر ھەم نەچچە سەبەق ئوقۇپمەن. قەبرى شەيخ بەھائۇددىن ئۇمەر (قۇددىسە سىررۇھۇ) جەزىرەسىدەتۇر.

مەۋلانا مۇھەممەد مۇئەممائىي ــ ئانى ھىرىي ئەھلى «پىرى مۇئەمما» دەرلەر ئىدى. زەرنى كىشى ئىدى. مىر خۇسرەۋنىڭ ئەشئار ۋە رىسالە ۋە سايىر مۇسەننىفاتى ئاندىن كۆپرەك كىشى جەمئ قىلمايدۇر ئىدى. ئول ۋەقت مۇئەمما فەندە زۇرەفانىڭ ئۇستادى ئىدى. «يۇسۇف» ئىسمىغە بۇ مۇئەمما ئانىڭتۇركىم، شېئىر:

مارا ھەۋائى سەفەر بۇد پىش ئەزىن دەر سەر،
چۇ سۇرەتى تۇ بەدىدەم نەماند رائى سەفەر

قەبرى ھىرىيدادۇر.

سەيىد كەمال كاچكۇل ــ بەلخدە ساكىن ئىدى. سەياھەت كۆپ قىلغان كىشى ئىدى، ئول يەتمەگەن يەر ئاز بولغاي ئىدى. ئانىڭ ھالاتىدا كۆپ تەئەججۇب مەھەللىتۇرۇر. مەشھۇر مۇنداق ئىدىكىم، ئانىڭ بەش يۈز مىڭ بەيتى ۋە بىر قەسىدە ئايتىپتۇركىم ئاندىن ئون ئىككى مىڭ مەسنەۋئ بەيت ئىستخراج قىلىلسا بولۇر. ئەما ئولجە فەقىر كۆردۇم، ھەزرەتى خوجە ئەبۇ نەسر پارسا (قۇددىسە سىررۇھۇ) فەۋت بولغاندا مەرسىيە ئايتىپ ئىدىكىم، مەئنىسىغە فۇتۇر يول ئاپمايتۇر. نەچچە بەيتىنىڭ ھەر مىسرائى خوجە فەۋتىغە تەئرىخ ئىدى ۋە نەچچە بەيتى مۇتەفەررىق تەئرىخ ئىدى ۋە نەچچە بەيتى ئۇچ تۆرت تەئرىخ ئىدى بۇ ئىشلار بەشەر تۇرۇقىدىن① تاشقارى ئۇچۇن ئانى دەرلەر ئىدىكىم. «ئەتارۇدنى تەسخىر قىلىپتۇر» ياشى توقساندىن ئۆتۈپ ئىدى. بۇ مەتلەئ ئانىڭ دۇركىم، شېئىر:

ئەي رەۋشەنى ئەز نۇرى رۇخەت دىدىەئى جانرا،
بەرخاك نىشاندە قەدى تۇ سەۋرى رەۋانرا.

ھەماناكى قەبرى بەلخدە، مىر سۇرخ مەزارى نەۋا ھىسىدەتۇر.

خوجە مۇئەييەد مەھنە ــ ھەزرەتى شەيخ ئەبۇلخەير (قۇددىسە

① بۇ 840 ــ نومۇرلۇق سۆزقول يازمىدا «تۇرۇقىدىن» (مارقىدىن) دەپ يېزىلمىپ قالغان، چاپ نۇسخىدا «تەۋقىدىن» (توقىيدىن)، تاشكەنت نەشرىدە «سەۋقىدىن» (سوقىدىن) دەپ ئىلىنغان.

سررۇھۇ) نىڭ نەبىرەلەردىندۇر. يىللار مەزار باشىدا شەيخ ئىبرىدى ۋە زاھىر ئۇلۇمىنى تەكمىل قىلىپ ئىبرىدى، ۋە ۋەئىز مەجالىسى بەغايەت گەرم ۋە پۇر سوز ۋاقىئ بولۇر ئىبرىدى ۋە خوجە سەمائىنى داغى مۇئەسسىر قىلۇر ئىبرىدى. بۇ مەتىلەئ ئايتقۇركىم، شېئر.

ئەز مەھى روبى تۇ ئايىنەئى جانى ساختەند
ۋەندەران ئايىنە جانرا نىگەرانى ساختەند.

خوجەنىڭ مەزارى بۇزۇرگۋار جەددى گۇنبەزدەدۇر.

خوجە مۇئەيىەد دىۋانە ـ ھەم ھەزرەتى شەيخ ئەۋلادىندۇر. ئۆزى ئاشۇفتە دىماغ كىشى ئىبرىدى. ئەما نەزمى سەلىس ۋە رەۋان ۋاقىئ بولۇر ئىبرىدى. ۋە سەلتەنەت دەئۋاسى بار ئىبرىدى ھەم ئول ئىش ئۇستىگە ئانى زايىئ قىلدىلار. بۇ مەتىلەئ خوجە ھافىز جەۋابىدا ئايتقۇركىم، شېئر:

چەشم داردم ئەزئان ماھى① سەئادەت پەرتەۋ،
كى جەھانرا بەدىھەت رەۋشەنى ئەز سەرى نەۋ.

گويا ئانى تەلەف قىلغاندا سۆگەكىن تاپسامدىلاركى، بىر يەردە قويغايلار.

[مەۋلانا] ممر ئىماد [مەشھەدي] ـ «مۇسەۋدي» تەخەللۇس قى

① بۇ سۆز چاپ نۇسخا بىلەن تاشكەنت نەشرىدە «شەمئى» دېيىلگەن.

لۇر ئىبرىدى. دانىشمەند ۋە خۇشى مۇھاۋەرە ۋە خۇش خۇلق ۋە خۇش تەبئ يىگىت ئىبرىدى: مەشھەد شوئەراسى ئانىڭ خىزمەتىغە يىغىلۇر ـ لار ئىبرىدى ۋە ھەرنې دېسە ئىتائەت قىلۇرلار ئىبرىدى. مۇئەمما فەندا ھەم مەھارەتى بار ئىبرىدى. ئەما شەيخ كەمالنىڭ جەۋابدا بۇ بەيت ئانىڭدۇركىم، شېئر:

گۇفت: «با چەشمەت بەگۇ جۇز خەيالى روىى ما
سۇرەتى دىگەر نە يارەد دەر نەزەر»، گۇفتەم: «بەچەشم»

شاھ بەدەخشان ـ «لەئلي» تەخەللۇس قىلۇر ئىبرىدى، خۇش تەبئ ۋە مۇسۇلمانۇەش كىشى ئىبرىدى. ئالارنىڭ خانەۋادەسى قەدىم خانەۋادە ئىبرىدى. نەچچە مىڭ يىل ئىبرىدىكم بەدەخشان مۇلكـ ـنىڭ سەلتەنەتى ئالارنىڭ خانەۋادەسىدىن ئۆزگە خانەۋادەغە ئىنتقال تاپمايدۇر ئىبرىدى. سۇلتان ئەبۇ سەئىد مىرزا خانۇادەلەرىن ئىگەلەدى. ئالارنى مۇتتەسل① قىلدى ۋە مۇلكلەرىن ئىگەلەدى. بۇ مەتلەئ ئانىڭدۇر: شېئر:

ما بە سەۋدائى تۇ تەركى جانۇ سەر خاھىم كەرد،
كامى جان ھەددەم زى لەئلەت پۇر شەكەر خاھىم كەرد،

شاھ مەزكۇر بولغان پادىشا ئىلكىدە شەھىد بولدى. دەرلەركى، مەزادى شەيخ زەيىنىددىنىدەدۇر (ۋەللاھۇ ئەئلەم).

① بۇ ئىككىلا سۆز قول يازما نۇسخىدا «مۇتتەسل» شەكلىدە يەزىلىپ قالغان، چاپ نۇسخىدا «مۇتەفەرىق» شەكلىدە ئىلىنغان، تاشكەنت نەشرىدە «مۇستەئسل» دەپ ئىلىنغان.

ئەبەن لەئلەي ـ شاھ لەئلىنىڭ ئوغلىدۇر. خۇش باش ۋە خۇش تەبئ پادىشاھزادە ئىردى. ساھىب ۋۇجودلىغ شوخ لىغ ئاندىن كۆپ نەقل قىلۇرلار ۋە بۇ زۇقافىيەتەين مەتلەئ ئانىڭدۇركىم، شېئىر:

ئەي زى لەئلى ئاتەشىنەت دەر دىلى گۈلنار نار،
غەيرى دىل بۇردەن نەدارى، ئەي بۇتى مەككار كار.

ئول ھەم ئاتاسىنىڭ قاتىلىغە مەقتۇل بولدى.

مەۋلانا ئەبدۇسسەمەد بەدەخشي ـ ھەم بەدەخشاندىندۇر. سۇلتان ئەبۇ سەئىد مىرزا زەماندا ھىرىيگە كەلدى. پادىشاھ ئاڭا ئۆز تەئرىخىن بۇيۇردى. مەسنەۋىيگوي ۋە مۇسەننىف كىشى ئىردى. بىر بەيتىدە تەجنىس خەيال قىلىپ قافىيەنى غەلەت قىلىپ ئىردى، فەقىر ئانى ۋاقىف قىلغاچ، فىلھال مۇتتەنەببەھ بولدى ۋە ئىزھارى مىننەتدارلىغ ھەم قىلدى ۋە بۇ ئىش ئانىڭ بىلە فەقىر ئاراسىدا ئاشنالىغقە سەۋەب بولدى. تۇي تەئرىفىدە گۇيەندەلەر زىكرى [دە] ئانىڭ مەسنەۋىيسىدىندۇركىم، شېئىر:

زى ماھى ھەيا ـ ھۇي تا ماھ بۇد
سەر ئاۋازە شان جانەم ئاللاھ بۇد.

قەبرىنى دەرلەركى، كوھىستانىدادۇر.

مەۋلانا يۇسۇف شاھ ـ «كاتىب» تەخەللۇس قىلۇر ئىردىكىم، كىتابەت قىلىندە مۇتەئەييىن كىشى ئىردى ۋە ھىرىي

شەھرىيدە زۇرەفا زۇمرەسىدىن ئىردى. ئەمما فەقىر ۋە ياخشى كىشى ئىردى. بۇ مەتلەئ ئانىڭتۇركىم، شېئىر:

ئەي جۇدا گەشتەكى دۇرىئى زى بەر ھەمنەفەسان،
ما دەرىن شەھرى بەدىن روزى تۇ دەر شەھرى كەسان.

ھىرىي شەھرىدە ئالەمدىن ئۆتتى ۋە مەزارى ھەم ھىرىيدەدۇر.

خوجە ئەبۇ ئىسھاق ـ خوجا مۇئەييەد مەھنەنىڭ ئوغلىدۇر. تالىب ۋە خوش تەبئ يىگىت ئىردى. ئەمما بەدخۇي ۋە مۇتەكەببىر ھەم بار ئىردى. مەھنەدە بەئزى ئايتقان مەرسىيەدىن بوبەيت ئانىڭدۇركىم، شېئىر:

كەشىد ئەز دەستى ما سەھرائى خاۋەردامەنى ئان گۇل،
بەسەھرائى قىيامەت دەستى ماۋۇ دا مەنى سەھرا.

قەبرى ھەم مەھنەدە ئاتاسى جەۋاردىداتۇر.

سەيىد كازىمي ـ خۇش تەبئ ۋە سەبوك رۇھ ۋە تەبئى ھەزلغە مايىل كىشى ئىردى. پادىشاھ ھەزرەتىدىن خاجەئى جەھانغە رىسالەتغە بارىپ، ئاندىن كېلۇردە ئىراقدا قالدى. ئاندىن فەقىرغە بىر ئىككى رۇقئەسى كەلدى. ئەمما ئۆزى شىرازدا فەۋت بولۇپتۇر دەپ شۇھرەتى بار. سىپاھىيلىغدا جەلد كىشى ئىردى ۋە شېئىرى رەۋان ۋاقېئ بولۇر ئىردى. قەسىدەسى بابا سەۋدائىي تەۋرى تۇشەر ئىردى. بۇ مەتلەئ ئانىڭدۇركىم، شېئىر:

شۇكرى خۇداكى، قازى شەھرى ھەربى نىيەم،
دەر سىلكى ئادەمىي سىفەتانەم خەرى نىيەم.

بۇ مەتلەئ دەخى ئانىڭدۇر، شېئىر:

سۇبھ ئەز ئۇفۇق چۇ رەئىيەتى بەيزا بەر ئاۋەرد،
ئاھەم ئەلەم بەئەۋجى سۇرەيىا بەر ئاۋەرد.

مۇنچە غەيرى مۇكەررەر خەلق سەيىد دەۋلەتىدىن شۇئەراغە مەمدۇھ بولۇپتۇرلار.

مەۋلانا مۇھەممەد مۇئەممائىي ـ لەتىف ۋە سۇخەنىي مەزھەب كىشى ئېردى. كۆپ ئەكابىر خىزمەتىغە يېتىپ مەنزۇرى نەزەرلەرى بولۇپ ئېردى. بابىر مىرزا زەمانى دەۋلەتىدە مۇئەززەم سەدر بولدى ۋە ئاندىن سوڭرا ھەم سەلاتىن مەجلىسىدە مەقبۇل ۋە مەخسۇس ئېردى. ۋە مۇكنەتى چاغىدا شىرازدا ھەزرەتى خوجە① قەبرى باشىدا گۇنبەز ياسادى ۋە بابىر مىرزانى ئاندا تېلەپ زىيافەت قىلدى. شىرازنىڭ شوخ تەبئىلەرىدىن بىرى مىرزانىڭ كۆزى تۇشەر. يەردە دىۋاردا بۇ بەيتنى بەتىپ ئېردىكم، شېئىر:

ئەگەرچە جۇملەئى ئەۋقافى شەھر غارەت كەرد،
خۇداش خەيرى دىھەد ئانكى ئىمارەت كەرد.

مىرزا ئوقۇدى بۇ بابدا ھەزىلەر بولدى. فەقىر بۇ

① چاپ نۇسخا بىلەن تاشكەنت نەشرىدە بۇ ئىسىم «خاجە ھافىز» دەپ ئېلىنغان.

نەقلنى ئۆزىدىن ئىشىتىپمەن. مەقبر بىلە ئۆلگەتى بار ئېردى ۋە كۆپ مۇشەررەف قىلۇر ئېردى. ئاخىر ھەياتىدا كىچىك مىرزا بىلە ھەج دەۋلەتىغە ھەم مۇشەررەف بولدى ۋە ئاندا ئالەمدىن ئۆتۈپ ۋىدائ ئەتتى. «دەرۋىش» ئاتىغە بۇ مۇئەمما ھەم ئانىڭدۇركىم، شېئىر:

چون بە تابەم روي ئەز دۇشنامى دوست،
ئالەمرا روي دەر دۇشنامى دوست.

خوجە ھەسەن خىزر شاھ ـ ئەسترابادلىغدۇر. ياخشى تەبئىلىغ ۋە ياخشى مۇھاۋەرىلىغ كىشى ئېردى، ئاشۇفتە سار ۋە فانىي سىفەت ھەم بار ئېردى. شېئىرنى ياخشى ئايتۇر ئېردى ۋە نەسىخ ۋە تەئلىق خەتىن ھەم مەۋلانا جەئفەر تەرىقىن تەقلىد قىلىپ شىرىن تەر يازار ئېردى. «لەيلى ۋە مەجنۇن» مۇقابىلىسىدە «زەيد ۋە زەينەب» مەسنەۋىيسى ئايتىپتۇر، بۇ بەيت ئانىڭ تەۋھىددىندۇركىم، شېئىر:

ئەي چېھرە كۇشائى ھەر جەمىلى،
نامى تۇ شىفائى ھەر ئەللى.

بابىر مىرزا مەشھەددە فەۋت بولغان يىلى ئول شاھەردە ئاغرىپ خەستە يىقىلىپ ئېردى، فەقىر غەمخارلىغ قىلىپ سىھەت تاپتى. بۇ مەتلەئ ئانىڭدۇركىم، شېئىر:

سايەئەت ھەر جاكى ئەفتەر ئەززەمىن گۇل بەردەمەد
نې گۇلى تەنھاكي سەرتا سەر گۇلۇ شەككەر دەمەد.

قەبری ئەستراباددا مەسجىدى جامېئ رو بەرويىدادۇر.

مەۋلانا هاجى نۇجۇمىي ـ لائۇبالى كىشى ئېردى. هەزلغە مايىل، هەزل ئامىز قىتئەلەرى بار. ئەمما بۇ مەتلەئىنى ياخشى دەپتۇركىم، شېئىر:

باز ئىيد ئامەد، بىيا، جاناكى، قۇربانەت شەۋەم،
هەمچۇ چەشمى گۇسفەندى كۇشتە هەيرانەت شەۋەم.

خوجە مەسئۇد قۇمىي ـ ئول ۋىلايەتنىڭ ئۇلۇغلارىدىندۇر ۋە ئىراقدىنكىم خۇراسانغە كەلدى. فەقىر بىلە مۇساهىب ئېردى. مەسنەۋىيسى پۇختە ۋە غەزەلى رەۋان ئېردى. كۆپ رەڭگىن ئەبيات هەم شېئىردا بار. سۇلتان ساهىبقىران تەرىخىن ئاڭا بۇيۇردى. ئول ئىككى مىڭ بەيتقە ياقىن ئايتىتۇر ۋە «يۇسۇف ۋە زىلەيخا» ۋە «شەمس ۋە قەمەر» ۋە «تبغ ۋە قەلەم» مۇنازەرەسى هەم نەزم قىلىپتۇر. بۇ مەتلەئى خۇب ۋاقېئ بولۇپدۇركىم، شېئىر:

بى تۇ چۇن دەرگىريە خابەم مىبەرەد،
خاب مىبىنەمكى، ئابەم مىبەرەد.

بىر رۇقئەدە بۇ بەيتنى بىتىپ ئېردىكم، شېئىر:

مۇشتاقەمۇ دۇرەم، غەمى جانگاههم ئەز ئىنەست،
مۇشتاقتەرانى دۇرتەرەند ئاههم ئەز ئىنەست.

دىۋانى ئەل ئاراسىدا بار. هىرىي شەهرىدا فەۋت بولدى

ۋە پىرى سىسەد ساله جەۋاريدا مەدفۇندۇر.

هافىز يارىي ـ خۇش سۇهبەت ۋە شىرىن كەلام كىشى ئېردى. قىرائەت ئىلمىنى ياخشى بىلۇر ئېردى ۋە كۆپرەك ئەۋقات تىلاۋەت قىلۇر ئېردى ۋە هەمىشە فەقىر بىلە مۇساهىب ئېردى، مەۋئىزەدە ئىنساف بابىدا بۇ مەتلەئ ئانىڭدۇركىم، بەيت:

گەرەم بەرسەر هەزار ئايەد بەلا شايەستەئى ئانەم
كى هەستەم بەد تەرىن ئەز خەلقۇ خۇدرا نىك مىدانەم.

«ئىخلاسىيە» مەدرەسەسىدە فەۋت بولدى ۋە «كوچەئى سەفا» باشىدا قويۇلدى.

مەۋلانا قەنبەرىي ـ نىشاپۇردىنتۇر. ئامىي كىشى ئېردى. ئەمما نەزم ئايتۇردا چالاك ئېردى ۋە شېئىردا هەم چاشنى بار. بۇ قەسىدە مەتلەئى بابىر مىرزا مەدهىدە ئانىڭدۇركىم، شېئىر:

ئىن گۇهەرها بىنكى دەر دەريايى ئەخزەر كەردەئەند
زىن مەشائىل ئاتەشى خۇر بىنكى چۇن بەر كەردەئەند.

قەبرى هەم ئول ۋىلايەتلەر ساريدۇر.

مەۋلانا خۇسرەۋىي ـ بۇزۇرگ دەئۇالىقدە تۇندخۇي كىشى [ئېردى]. فەقىر قاشغە بەئزى مەهەلدە شېئىر كەلتۇرسە ئېردى، بۇرۇنراق ئانداق كەلام سۇرەر ئېردىكىم، دەخلە

قىلماق يولى باغلانغۇر ئىردى. زەۋرەتەن بارچە شېئىرىن تەھسىن قىلماق كېرەك ئىردى. دىۋانى ھەم ئەل ئاراسىدا بار. بۇ مەتلەئ ئانىڭدۇركىم، شېئىر:

زى لەئلى يار دەندانى گىرىفتەم،
ھەياتى يافتەم، جانى گىرىفتەم.

مەۋلانا زەينىي ـ دىلپەزىر تەبئىلىغ كىشى ئىردى. ئەگەرچە ئامىي ئىردى، ئەمما شېئىرى خالىق ئەز زەڭگۇ چاشنى ئەھەس ئىردى. ئەزەل كۆپرەك ئايتۇر ئىردى. ئەشلى سەبزەۋارلىغ ئىردى ۋە مىرشاھىي سۇھبەتى بىلە مۇشەررەف بولدى. بۇ مەتلەئ ئانىڭدۇركىم، بەيت:

سەنەۋبەر تا زى خىزمەتكارىنى قەددەت جۇدا مانده
شۇدە دىۋانەئى ژۇلىدە مو سەر دەر ھەۋا مانده

ئەسترابادا فەۋت بولدى ۋە قەبرى ئاندادۇر.

ۋەلى قەلەندەر ـ بابىر مىرزا ئاستانەسىدە مۇلازىم ئىردى. خىرە ۋە دەلىر ۋە بەھەيا كىشى ئىردى. سۇخەندانلار ئاراسىدا بەد شېئىرلىقلە مەشھۇر ئىدى. پىر بۇداغ ھىرىي شەھرى شائىرلىرىنى شىرازغە ئىلىتكەندە ئول ھەم باردى. نادىرەن بۇ مەتلەئى ياخشى ۋاقېئ بولۇپتۇركىم، بەيت:

نەيەم مەلۇلكى كارەم نىكۇ نەشۇد، بەدشۇد،
شەۋەد ـ نەشەۋەدكى ئۇ مەشەۋ چە خاھەد شۇد.

شىرازدا فەۋت بولدى ۋە قەبرى ئاندادۇر.

مەۋلانا ۋالەھىي ـ ئاشۇقتە كىشى ئىدى. «بەرد» لەقزىدىن ئاچچىغى كېلىۋر ئىردى. بۇ جەھەتتىدىن ئاڭا ئەشۇنىش بېرۇرلار ئىردى. بابىر مىرزا مەشھەددە ئىركەنىدە «ئاراستە» رەدىف قەسىدە ئايتۇپ ئىردىكى، مەمدۇھ ئاتىن باغلاپتۇر. بۇ دۇركىم، شېئىر:

شاھ ئەبۇلقاسىمكى شۇد دەر دەۋرى ئۇ خۇشتەر زى جۇلد،
مەشھەدى سۇلتان ئەلى مۇسارىزا ئاراستە.

ھەرىمىي قەلەندەر ـ سەمەرقەند ۋىلايەتىدىن ئىردى. تالىبى ئىلمىغى ھەم بار ئىردى. بۇ تۇركچە مەتلەئ ئانىڭدۇركىم، شېئىر:

ئاھكىم، كۆيدۇردى داغى ئىنتىزاردىم كېچەلەر،
نېچە يىغلاي شەمئىدەك ھەجرىڭدە ياردىم كېچەلەر.

مەۋلانا تارخانىي ـ ئەندۇخۇددىن ئىردى، سپاھىيلىق سۇرەتىدە يۇرۇر ئىردى. ھەزرەتى مەخدۇمى نۇرەن ئانىڭ ئول شېئىرى جەۋابىدەكىم، بەيت:

ئەي، زى مۇشكىن تۇررەئەت بەرھەردىلى بەندى دىگەر،
رىشتەئى جانرا بەھەر مويى تۇ پەيۇەندى دىگەر.

بۇ بەيت ئانىڭدۇركىم، بەيت:

مۇرغى دىل پەركەندەمۇ ئەز سىنە بريان ساختەم،
تا كەشەم پىشى سەگەت ھەر لەھزە پەركەندى دىگەر.

بەئزى مەخادىم سەمەرقەندە بەندقە تۇشكەندە ئۇرگىچە شېئىر ئايتقاندۇر، مەتلەئى بۇتۇرۇركىم، بەيت:

تۇشكەلى بەند ئىچرە بولدۇم ئول پەرى دىۋانەسى
كۆك سەرا فانۇستۇر، ئول شەمئۇ مەن پەرۋانەسى.

[قەبرى گويا ئەندۇخۇددادۇر.]

[مەۋلانا] ئىشقىي ـ ھىرىيلىك ئىردى، قەسىدەنى پۇختە ئايتۇر ئىردى، سۇلتان ئەبۇ سەئىد مىرزا ئاق سارايىنى ياساغاندا ئىمارەتىنىك كىتابەسى ئۇچۇن شۇئەراغە شېئىر بۇيۇردىلار. ئىمارەت تەئىرىغىدە ئانىك شېئىر ياخشى تۇشۇپتۇر. مەتلەئى بۇدۇر. بەيت:

ئان مەنزەرىكى تاق چۇ ئەبرۇيى، دىلبەرەست،
ئەزخاك بەرگىرىفتەئى دارائى كىشۋەرەست.

[قەبرى ھىرىيدەدۇر.]

مەۋلانا ئابدۇلۋەھاب ـ ئىسفەرايىنىدىندۇر. ئەبدالـ ۋەش كىشى ئىردى. ئەمما ياخشى تەبئى بار ئىردى. سەبزەـ ۋاردا قەزا مەنسەبى ئاڭا بەرگەندۇرلار. ئاندىن سوڭرە ئىسفەـ رايىندا قازى بولغاندا مەئزۇل بولۇپ ئەسترابادقە ئىبھتىساب ئەمرىسىن ئاڭا رۇجۇئ قىلدىلار. شېئىرغە مەشغۇف ئىردى. مىر خۇسرەۋشاھ «دەريايى ئەبرار»ى جەۋابىدا بۇ مەتلەئ ئانىكـ دۇركىم، شېئىر:

ئىن كۇھەن ئەۋراقى گەردۇن كەش زى ئەنجۇم زىيۋەرەست،
كۇھنە تەئرىخى بەسى شاھانى ئەنجۇم لەشكەرەست.

ئەسترابادىدا فەۋت بولدى، قەبرى ھەم ئانىدادۇر.

خوجە يۇسۇف بۇرھان ـ ھەزرەتى شەيخۇل ـ ئىسلام شەيخ ئەھمەت جامىي (قۇددىسە سىررۇھۇ) نىك يەقىنراق ئەۋـ لادىدىن ئىردى. فەقىر ۋە فەنا تەرىقىدە سۇلۇك قىلۇر ئىردى. ۋەتەجەررۇد ۋە ئىنقىتاد رەسمىن كۆپ مەسلۇك تۇتار ئىردى. جەمئى ئەھلى تەرىقىنىك ساھىب تەرىقى ئىردى. فەقىر مۇسـ قى فەنىدا ئانىك شاگىردىمەن. كۆپرەك ئۆز شېئىرىغە مۇسقى باغلار ئىردى. «ئىسفەھان» ئەھلىنى بۇ بەيتغە باغلاپتۇركـم، بەيت:

رەسىد مەۋسۇمى شادىيۇ زەۋقۇ ئەيشۇ تەرەب،
ئەگەر گەدا بەمۇرادى دىلى رەسەد چى ئەجەب.

ئول داغى جامدا ئالەمدىن ئۆتتى ۋە مەزارى شەيـخـنىك ھەزىرەسى ئىشكىدەتۇر.

مەۋلانا مەشرىقىي ـ مەشھەددىنىدۇر. كاسەگەرلـك سەنئەتىغە مەنسۇب ئىردى. ئەمما دەرۋىش كىشى ئىردى. مىر مەخدۇم (ئەلەيھىسر ـ رەھمە) ۋە كۆپ ئەزىزلەر خىزمەتىغە يېتىپ ئىردى. روزگار شىكايەتىدە بىر ئابادان شېئىرى بار. بۇ بەيت ئاندىندۇركىم، شېئىر:

ئەز چىست سۇروخ پەنجەئى مەرجانۇ پايى بەت،
گەر خۇنى بەجايى ئاب رەۋان نىست دەر بىھا.

هەرىيدا فەۋت بولدى.

مەۋلانا ھەۋائىسى — مەۋلانا مەشرىقىنىڭ ئىنىستۇرۇر. ئەققاشلىقىدىن بىرئاز نېمە ۋۇقۇفى بار ئىدى. فىلجۇملە كىتابەت ھەم قىلۇر. زۇرەفا دەرلەر ئىدىكىم، ئۆز ئەشئارىنى ئۆزى بىتىپ، جەدۋەل تارتىپ تەزھىب قىلىپ، تەيىار ياساپ ئەلگە بېرۇركىم، بۇ جەمەتىدىن شۇھرەت تۇتقاي. ئاڭا ئايتىلسا، ئىنكار قىلىب، ھەزل ۋە كۇلمەك بىلە ئۆتكەرۇر ئىدى. بۇ مەتلەئ ئانىڭدۇركىم، شېئىر:

بەگىردى كويى تۇبا سەد نىياز مىگەردەم
نىگاھ مىكۇنەم ئەز دۇرۇ باز مىگەردەم.

ھەرىيدا فەۋت بولدى. قەبرى خوجە چىلگەزدە① گەلەھدۇر.

مەۋلانا قەبۇلى — فەقىر كىشى ئىدى، بازار چەنى شەيخ چاۋۇشدا غەزلخۇرۇشلۇقدىن دۇكانى بار ئىدى. بىر سەباھ ئول مەھەللەدىن جەمئى كەلدىلەركىم: «كېچە مەۋلانا قەبۇلى بىزلەرنى تىلەپ ۋەسىيەت قىلدىكىم، بۇ كېچە ئالەمدىن بارۇرمەن تەكفىن ۋە تەجھىز جەمەتىدىن ھېچ نېمەم يوقتۇر. سەباھ دۇانىمنى فەلان كىشى، يەنى فەقىر قاشغە ئىلتىپ، نىيازىمنى يەتكۈزۈپ ئىلتىماس قىلىڭكىم، مېنى ساداتى مۇسەررەھ گورستانىدا دەفن قىلدۇرسۇن. سەباھ خەبەر تۇتتۇق.

① بۇ سۆز 840–1649 – نومۇراۋۇق قول يازمىلاردا «چىلگىرە»، چاپ ئۇسخا بىلەن تاشكەنت نەشرىدە «چىلگەزى» دېيىلگەن.

ئىرسە ئۆتۈپ ئىدى. ۋەسىيەتى دەستۇرى بىلە دۇانىن سېنىڭ قاشىڭغە كەلتۈردۈك». بىز فەقىر ئانىڭ ۋەسىيەتىنى بەجا كېلتۈرۈپ، تەدفىنىدىن سوڭرا دۇانىن ئاچتۇق. ئىرسە، بۇ مەتلەئ كەلدىكىم، بەيت:

ئەگەر قەبۇلى تۇ يابەم قەبۇلىيەم، ۋەرنە
بە ھەردو كەۋن چۇ مەن ناقەبول نەتۇان يافت.

مەۋلانا سەئىدى — ھەم مەشھەدلىك ئىدى. ۋە كاسەگەرلىك سەنئەتىغە مەنسۇب ئىدى. بۇ مەتلەئ ئانىڭدۇركىم، شېئىر:

زى بەھرى قەتئ ھەستى ھىيلە ئەز سەد جايى ئەنگىزەم،
مەگەر يەك لەھزە بائان دىلبەرى خۇدرايى ئامىزەم.

ئىككى قافىيە رىئايەت قىلىپتۇر. فەقىرغە سوڭغى بەيتى مەتلەئدىن خۇشراق كېلىدۇركىم. بەيت:

شەبى بىنىشىنۇ چەندان شەرابى بىھسابەم دېھ،
كى نەتۇانەمكى تا روزى ھىساب ئەز جاپى بەر خىزەم.

ھەرىيدا فەۋت بولدى.

مەۋلانا مۇھەممەد ئەمىن — بەلخدىندۇر. سادە كىشى ئىدى. كۆپرەك ئەۋقات نەۋىسەندە ۋە ئەھلدار تەگىرسىدە بولۇر ئىدى. «دىلبەرەم» لەفزىنى تەخەللۇس ئىتىپ ئول غەزەللىن بابرمىرزا تاپۇغىدا كەلتۈردى، مۇستەھسەن تۇشۇپ بۇ بەيتىنى بىتىپ ئىدى. شېئىر:

ئەي، سىيەھ چەشمى خىتائى مۇرغى جانـراباتۇ ئۇنس
دەر سىيەھ چەشمانى دىگەر ھەمچۇ ئاھۇ دىلبەرەم.

ياد تۆتۈپ مىرزا ئوقـۇر ئـېردى. مەۋلانا بۇ ئىشـتىن بەغايەت مۇباھى ئېردى. ئاندىن ئىشـتىلـدىكـىم ئەسـترابادىدا ئالەمدىن ئۆتۈپدۇر (ۋەللاھۇ ئەئلەم)

مىر ئىسارغـون ــ خەيمەدوزلۇق سەنئەتىغە مەنسۇب ئېردى. قەدىمىي زۇرەفادىن ئېردى. سايىر نەزمىلەردىن مۇئەممـا ئاپـتۇرغە كۆپرەك مايىل ئېردى. «مەھمۇد» ئىسمىغە بۇ مۇئەمـما ئاتىلىغتۇركىم، بەيت:

ئەي، زى جامى ھۇسىن سەرخۇش بەر سۇئى مەخمۇر بەبىن،
زالىكى ئەشكى خىشرا پەيۋەستە دارەد بەر جەبىن.

ھىرىيدا فەۋت بولدى.

[مەۋلانا] ھەيدەر كاتىب① ــ ئاشۇفتە روزگاز كىشى ئېردى. كۆپرەك ئەۋقات ئەتراك خىزمەتىدە بولۇر ئېردى. لەۋەنـدلىق مۇيەسسەر بولسا ئېردى، ئى شېئىردىن ياد قىلۇر ئېردى، ئى خەتىدىن. چاغىر ئاندىن ئاندىق مەغلۇب قىلىپ ئېردىكىم، ئىختـيارى ھېچ ئىشقە يوق ئېردى. بۇ مەتلەئ ئاتىلىغتۇركىم، بەيت:

ھەرگىز دىلى مارا بەغەمى شاد نەكەردى،
كۇشتى دىگەرا نراۋۇ مارا ياد نەكەردى.

ھىرىيدا فەۋت بولدى.

① بـۇ ئىسىم 840 ــ 1649 ــ نـومۇراۋق قـول يازمىلاردا يۇقىرىقىدەك ئىپلىنغان، چاپ نۇسخا بىلەن تاشكەنت نەشرىدە «مەۋلانا سەدر كاتىب» دەپ ئىپلىنغان.

[مـەۋلانا] ئايازىـي ــ غەرىب شەكىللىك كىشى ئېردى. ئەتۋارى ۋە سۆزى خـاھ نەزم خاھى نەسىرە غـەرىب ئېردى. فەقىر بىر مەجلىسدە پولى مالاندا ئانى كۆرتوم، بىر ئەنـجۇـمەندە بىر قەسىدەسىن ئوقۇيدۇر ئېردى. بىر بەيت بۇنياد قىلسە سۆز ئۇسـلۇبىدىن قافىيـەسىن ئايـتا بېرۇر ئېردىـم. بەغايەت ھەيرەت قىلدى. ئۇچ يىلدىن سوڭـرە باغـى سەفىددە يانا بىر مەجلىسدە بەئەيـنىھى ئۇشمۇنداق ۋاقىئ بولدى. ئول يانا ھەيـرەت بۇنيـاد قىلدى، بۇرۇنـغى مەجلىس ئەھلىدىن نەچـچـە كىشى بار ئېردى. ئانـدىن سوردىـلاركىم: «ھەرگىز بۇ نەۋئ كىشى كۆرۇپمۇسەن؟» چۇن كوزىدە زەئىف بار ئېردى. دېدىـكىم: «كۆرمەيمەن»، «مەگەر ئۇچ يىل بۇرۇنراق پولى مالانـدا بىر يىگىت كۆردۇم، ئول داغى بۇ نەۋئ شۇئبەدە بازلىق قىلدى.» مەجلىس ئەھلى كۇلۇشتىلەر. ئانىك ئۆزى ئۇچۇن ئايتقان مەشـھۇر بەيتدۇر ۋە خۇب ئايتىپدۇركىم، شـېئر:

جادەر شەبى خۇدرەڭگى مەگەس رىدە، ئايازدي،
نې ① چامەۋۇ نې كۇرتەۋۇ نې مۇزە نەمازى.

مەدفەنى مەئلۇم ئەمەستۇر.

مـەۋلانـا ئـەنسىي ② ــ ھىرىيلىكدۇر. مىر ئەبـدۇلـقادىر

① بۇ مىسرادىكى «نې» سۆزىنىك ھەر ئۇچىلىسى 840 ــ 1649 ــ نومۇراۋق قول يازما نۇسخىلاردا «بى» دەپ ئىپلىنغان. چاپ نۇسخا بىلەن تاشكەنت نەشرىدە «نې» ئىپلىنغان.

② بۇ شائىرىنىك ئىسمى تاشكەنت نەشرىدە «سەيىد نەقىبى» دېيىلگەن بولۇپ، 3 ــ مەجلىستە بېرىلگەن.

نەقىب مۇساھىبلىغى جىھەتتىدىن بۇ تەخەللۇسنى ئىختىيار قى-
لىپتۇر. بۇ مەتلەئ ئالىدۇركىم، بەيت:

دىيدەئەم تا شۇدە ئەزماھى رۇخى يار جۇدا،
دىل جۇدا خۇن شۇدەۋۇ دىيدەئى خۇلبار جۇدا.

[مەۋلانا] ئەنسىي ـ كەم بىزائەت شائىر ئىدى ۋە مۇتتەھەم ئالدا ئىدىدىكىم، ئەلىنىڭ شېئرىنى ئۆزىگە باغلار. بۇ مەتلەئىنى دەر ئىدىدىكىم، مەن ئايتىپمەنكىم، شېئر:

گەرچە مىجۇيەد دىلەم دائىم ۋىسالى يارىرا،
يار مىجۇيەد بە رەغمى مەن دىلى ئەغيارىرا.

بۇ مەتلەئ ھەر كىشىنىڭ بولسە مەھەللى مۇزايەقە ئەمەستۇر،

[قەبرى ھەرىيدەدۇر].

[مەۋلانا] مۇھەممەد ئامىلىي ـ زەرىفۇەش ۋە نازۇك شىيۇە، لەۋەند كىشى ئىدى. ھەزرەتى مەۋلانا شەرەفىددىن ئەلى يەزدىي (قۇددىسە سىررۇھۇ) خىزمەتىدە كۆپ قىلىپ ئىدى ۋە مەنزۇرى نەزەر بولۇپ ئىدى. نەزمىلەرىدىن تەبئى مۇئەممەغە مۇلايىم ئىدى. «نۇيان» ئىسمىغە بۇ مۇئەممانى ئالىدۇركىم، شېئر:

نەجۇيەم داد ئەز خۇبانى گۇلچېھر،
كي خاھانەم بە مەھرۇيانى بىمېھر.

ئوغلى ھەم شائىرتۇر، ئۆز يېرىدە كەلگەي. ھەماناكى، مەۋلانانىڭ مەدفەنى نىشاپۇرداتۇر.

مەۋلانا بۇرۇجىي * ـ مەۋلانا سەئىددىدىن كاشغەرىينىڭ مۇرىيىدىدۇر، نەقشىبەندىيە سىلسىلەسىدىندۇر. قالىن مۇرىدلارى بار ئىدى. ئۆزى شەھەر مەسجىدى جامىئىدە سۆلۈك قىلۇر ئىدى. بەسى تالىبلارغە مۇرشىدى مۇقتەدا ئىدى ۋە گاھى نەزم ھەم ئىلتىفات قىلۇر ئىدى. بۇ مەتلەئ ئالىدۇركىم، شېئر:

مەن ئاشقى شوردىدە ۋۇ مەستەم چى تەۋان كەرد،
دىل دادەۋۇ جان دەر كەفى دەستەم چى تەۋان كەرد.

قەبرى ئۆز پىرى يانىدادۇر.

دەرۋىش نازۇكىي ـ خۇراسانىنىڭ ئادەمىزادەلەرىدىن ئىدى. ئاتاسى مەشھەد ھۇكۇمەتىنى قىلىپ ئىدى. ئۆزى سىپاھىلىق تەركىن تۇتۇپ دەرۋىشلىك ۋە كەپەنەكپوشلۇق شەقىدە مەشھەددە گۇشەئى ئىختىيار قىلدى ۋە مەئاشى ئۆتكۈنچەكىم گەدالىغ قىلماغاي، ئىلكىدە نىمەگىنەسى بار ئىدى. زىھى ساھىب دەۋلەتكىم، ئول ئىدى. مەسنەۋىي:

بىراۋكىم چىقتى ئەلدىن ئاگەھ ئولدۇر.
كەدالىغدىن كىم ئاگەھدۇر شەھ ئولدۇر.

ئەلقىسسە، بۇ مەتلەئ ئالىدۇركىم، بەيت:

مەنەمكى نىست مەرا جۇز بە جامۇ بادە تەفاخۇر،
بىدار، ساقىئى گۇلچېھرە، كاسەھائى پۇررا ـ پۇر.

قەبری مەشھەددەدۇر.

مەۋلانا كەۋسەرىي – بۇ خارالىغدۇر. خۇش قابىلىيەتلىغ ۋە خۇش سۇھبەت ۋە شىرىن گۇي كىشى ئىدى. بىر كۈن ھۇجرەسىدە ئۆزىگە ياراشە تەبىخ قىلادۇر ئىدىمش. مەۋلانا بىراۋ كىرىپدۇر ۋە قازغان① ئاستىغە ئوتۇن قويۇبدۇر. مەۋلانا دەپدۇر «تەبىخ ئىشىدا مەدەد قىلماكىم، شەرىك بولۇرسەن». بۇ مەتلەئ ئاندىدۇر. بەيت:

دەر خەيالى پىستەئى خەندانى ئان بادام چەشم،
چەشمەئى خۇنىست چەشمى ماكى دارەد نام چەشم.

ھىرىيدا فەۋت بولدى ۋە قەبرى خىيابان باشدادۇر.

مەۋلانا مۇسلىمىي – ئىسفەرا يىنلىقتۇر. ئەبدالۋەش يىگىت ئىدى. ئەمما ياخشى تەبئى بار ئىدى. بۇ مەقلەئ ئاندىدۇر– كىم، بەيت:

خالى ئو نەقدى دىلەم ئەز دىيدەئى رەۋشەن كەشىد،
ھەمچۇ دۇزدى كۇ مەتائى خانە ئەز رەۋزەن كەشىد.

قەبرى ئىسپەرايىندادۇر.

[**مەۋلانا**] **نىزام** – تالىبى ئىلم ۋە فەقىر كىشى ئىدى. خانقاھ مۇلكىدە بولۇر ئىدى. مۇئەمما فەنىغە كۆپ مەشغۇللۇق قىلۇر ئىدى. «ئىسھاق» ئىسمىغە بۇ مۇئەمما ئاندىدۇركىم، بەيت:

① بۇ سۆز تاشكەنت نەشرىدە «قازان» دەپ ئېلىنغان.

سەخا دان تايىرى بەخشەندە دانە،
كى ئەز ئىبال سازەد ئاشيانە.

قەبرى خىيابانداداۇر.

مەۋلانا يارىي – ۋەزىرزادە ئىدى، ئەمما دەرۋىش ۋە ئازادە ئىدى. فەقىر ۋە نامۇرادلىقدا كۆزىگە زەئىف تارىي بولدى. ئانداقكىم نىمە كۆرمەس بولدى ۋە بەلخدە مۇتەۋەتتىن بولدى. خۇب تەبئى بار ئىدى. بۇ مەئلەئ ئاندىدۇركىم، بەيت:

كەسەم نىشانى سەرى مۇي ئەزان دەھان نەدىھەد،
چونان بە تەگگەم ئەزىن غەمكى كەس نىشان نەدىھەد.

بەلخدە ئالەمدىن ئۆتتى. قەبرى ئاندا – ئوقدۇر.

خوجە ئەھمەد مۇجەللىد① – خۇراسان مۇلكىنىڭ شوخ تەبئىلەرىدىن ئىدى. ئەمما بەغايەت خەبىس شىيۋە ئىدى. مۇتەئەييىن ئەلدىن ئاز قالمىش بولغاي، ئولكىم نەزم يا مۇئەمما بىلەن ھەجۇ يا ھەزل قىلماغاي. «جۇردە» ئاتىغە بۇ مۇئەمما ئانىڭ ھەزللەرىدىندۇركىم، بەيت:

خەرى كەج كەردە پالان سۇئى دىھ تاخت،
چەراگاھى دىھ ئەز گاۋان بىپەرداخت.

قەبرى ھىرىيدەدۇر.

مەۋلانا مۇھەممەد نىئمەتئابادىي – پەھلەۋان مۇھەممەد

① بۇ سۆز 840 – ئومۇرلۇق قول يازمىدا «مەجلىس» ئېلىنغان.

(سەللەمەھوللاھ) خىزمەتىدە تۇل بۇقئەنىڭ ئىسمى ئېيتىلدى. چۈن پەھلەۋان مەجلىسىدە شېئىر ۋە مۇئەممانى ئەھلى دائىم بارۇر ئېيتىلەر. تۇل داغى مۇئەممانى ئىشق پەيدا قىلدى ۋە پەھلەۋان بەئزى زۇرەفاغە سپارىش قىلدى. ئاز پۇرسەتتە ياخشى ئۆرگەنىپ ئايتا باشلادى ۋە پات قەزا يېتىپ ئالەمدىن ئۆتتى. ۋە فەقىر مۇئەممانىلەرىن جەمئ قىلدۇردۇم. ۋە «كاكا» ئىسمىغە بۇ مۇئەممانى ئاتىدۇر، بەيت:

ئانچە كەردى بەر دىل ئەز بندادگەر ياد ئارامەش،
گۈيەم ئەر با كوھ، جانا، مەن بە فەرياد ئارامەش.

گازۇر گاھ گوستاندا مەدفوندۇر.

سەيىد ئەبۇ ئىسھاق ئەسترا بادىي ① ـ خۇش تەبئ يېگىت ئېيتىدى. مۇھاۋىرەسى داغى خۇب ۋە ئەخلاقى داغى مەرغۇب ئېيتىدى. خۇچان ② ۋىلايەتىنىڭ قازىسى بىر ئىشەك رىشـ ۋەت بېرىپ سەدر ئاتى قازى قىلغانىغە بۇ قىتئەنىسى مەشھۇر- دۇر كىم، قىتئە:

ھەمى گەشت دەر شەھر شەخسى زى خۇچان،
كى قازى شەۋەد، سەدر ۋازى نەمىشۇد.
بندانەش فەرى رىشۋەۋۇ گەشت قازى،
ئەگەر خەر نەمىبۇد، قازى نەمىشۇد.

① بۇ ئىسىم چاپ نۇسخىدا «سەيد ئەبدۇلھەق ئەسترابادىي» ئېيلىنىغان. تاشكەنت نەشرىدە «سەيىد ئەبدۇلھەق» ئېيلىنغان.

② بۇ ئىسىم 840 ـ نومۇرلۇق قول يازما نۇسخىدا، چاپ نۇسخا ۋە تاشكەنت نەشرىدە يۇقىرىقىدەك ئېيلىنغان، 649 ـ نومۇرلۇق قول يازمىدا «خۇجەند» دەپىلگەن.

[قەبرى ئەسترا باد ۋىلايەتىدە دۇر.]

مەۋلانا مەرقەرشىي ـ سەمەرقەندە بولۇر ئېيتىدى ۋە باـ زاردا سەھھافلىق دۇكانى بار ئېيتىدى ۋە زۇرەفا ئاندا جەمئ بو- لۇر ئېيتىدى ۋە مەۋلانا ئۆزىن ئۇل خەيلغە ئۇستاد تۇتار ئېيتىدى. ۋە شىكايەت بابىدا بۇ مەتلەئ ئاندىكدۇركىم، بەيت:

نىست ئايىنى مۇھەببەت كەردەن ئەز يارى گىلە،
ۋەرنە مىكەردەم ئەزان بەد ئەھد بىسيارى گىلە.

«خەتائىي» تەخەللۇس قىلۇر ئېيتىدى، سەمەرقەندە ـ ئوق ئالەمدىن ئۆتتى ۋە مەدفەنى ھەم ئاندا ـ ئوقدۇر.

مەۋلانا جەۋھەرىي ـ ھەم سەمەرقەندەدۇر. سابۇنخانە مۇشرىفى ئېيتىدى، ھەم سابونخانە ئىشكىدە كۇچەنىڭ ئورتاسىدا ئۆزى ئۇچۇن ھۇجرەغىنە ياساپ ئېيتىدى. ئەرۇز بىلۇر ئېيتىدى. «سىيەرۇن ـ نەبى ئەلەيھىسسەلام» نەزم قىلىپ ئېيتىدى. بۇ بەيت ئاندىندۇركىم، بەيت:

فەلەك بەسكى دەر ـ مەركەبەش تاختە.
بە ھەر ماھىي نەئلى بىيەنداختە.

قەبرى سەمەرقەندەدۇر.

مەۋلانا خاۋەرىي ـ ھەم سەمەرقەندلىقدۇر. ۋە دەرزىيلىككە مەنسۇپ ئېيتىدى. بەدىھەنى رەۋان ئايتۇر ئېيتىدى ۋە تەبئى خېلى شوخ ئېيتىدى. ئۇل تەرجىئكىم، دەپدۇر، بەندى بۇ دۇركىم. بەيت:

مىيزەنەدكى بە چۇبۇ كاھى بە مۇشت،
بازى ـ بازى مەرا بىخاھەت كۇشت.

بۇ مەتلەئ داغى ئانىمگدۇركىم، بەيت:

مەنكى ئۇمرى بە ھەۋەس پەيرەۋىئى دىل كەردەم،
ئۇمرى بىگۇزەشتۇ نەدانەمكى چى ھاسىل كەردەم.

قەبرى مەئلۇم ئەمەستۇر.

مەلاۋنا ھەلۋائىي ـ ھىم سەمەرقەندلىقتۇر. شۇگۇفتە ئەبئىلىغ، ياخشى مۇھاۋەرەلىغ يىگىت ئىردى. شەباب ئەييامىدا فەۋت بولدى. ئۇمرى قىسقا ئۇچۇن، سۆزىنىڭ ھەم شۇھرەتى ئازدۇر. بۇ مەتلەئ ئانىمگدۇركىم، بەيت:

زاھىدا، قىبلەئى ما ئەبرۇيى دىلدار ئەۋلا،
تۇۋۇ مەسجىدكى تۇرا رويى بە دىۋار ئەۋلا.

قەبرى ئۆز مۇلىكىدەدۇر.

مەلاۋنار رىيازىي ـ سەمەرقەندلىقدۇر. مۇتەكەببىر① ۋە مۇئجىب كىشى ئىردى. غەزەلنى بەغايەت خۇب ئايتۇر ئىردى② [جامىئۇل ـ فەزايىل ۋە مۇقەۋىيۇد ـ دەلايىل كىشى ئىردى. ۋە يەتتى قەلەم بىلەن خەتنى خۇب بىتىر ئىردى. ۋە ھىم

①بۇ سۆز تاشكەنت نەشردە يۇقىرىقىدەك ئىلىنغان. چاپ نۇسخا بىلەن قول يازما نۇسخىدا «بەدخۇلق» دەپ ئىلىنغان.

② بۇ جۇملە تاشكەنت نەشردە يۇقىرىقىدەك ئىلىنغان؛ چاپ نۇسخا بىلەن يازما نۇسخىدا «بەئزى غەزەللەرى ياخشى تۇشەر ئىردى» دىيىلگەن.

مولىلا ۋە ھافىزكى، «قۇرئانى مەجىد» نى يەتتى قىرائەت بىلەن بىلۇر ۋە ئۇقۇر ئىردى. ۋە ھەم كاتىب ۋە ھەم شائىر ۋە ھەم مەئالىي ئىردى. ئۇلۇم فەنىدە ھېچ نەمەرسە ئاڭا مەجھۇل قالماس ئىردى. بۇ مەئنىغە تەخەللۇسى دەلىلدۇركىم، ھەر نەمەرسىكىم خەيال قىلسە، ئىردى، ئايتۇر ئىردى ۋە دەر ئىردى ۋە باغلار ئىردى ۋە خۇب تەسنىف قىلۇر ئىردى. ئىلمى مۇسىقى ۋە ئەدۋار ۋە نۇجۇم ۋە ئىستىخراجى رەمەل ۋە غەيرى زالىكە ھېچ نەمەرسەدىن بىنەسىب ئەمەس] . بۇ [غەررا] مەتلەئ ئانىڭدۇركىم، بەيت:

ستارە ئىست دۇرى گۇشى ئان ھىلال ئەبرۇ،
زى رويى ھۇسن بەخۇرشىد مىيزەنەد پەھلۇ.

ئىككى مىسرەئ ئاراسىدا رەبت جىھەتىدىن بىر «كى» لەفزى كىرەك. فەقىر ئاڭا دىدىمكىم، بۇ نەۋئ ياخشىراق بولغايمۇ كىم، بەيت:

زى رويى ھۇسن دۇرى گۇشى ئان ھىلال ئەبرۇ،
ستارە ئىستكى بامىاھ مىيزەنەد پەھلۇ.

ئىنساف يۇزىدىن كىرەككىم، مۇسەللەم تۇتسە ئىردى. جەدەل بۇنياد قىلدى. فەقىر ساكىت بولدۇم. ئۆز يارانلارى بىلە تالاشتىلار [ھەم قەبۇل قىلمادى]. سەمەرقەندە فەۋت بولدى.

مەۋلانا سەفائىي ـ ئەندىجانلىقدۇر. سادە يىگىت ئىردى. سادە يۇزلۇك يىگىتلەر سۇھبەتىغە مەشئۇب ئىردى. تەبئىدىن گاھ ـ گاھ رەڭگىنگىنە نەمەلەر باش ئۇزار ئىردىكى، ئۆز سادە ـ

لەغمىنىڭ مۇنافىسى ئېردى، ئول جۇملەدىن بۇ بەيت ئاندىن ئېرىلىپ كىتىم، بەيت:

مىنەمايەد گاھى جەۋلان نەئىلى شەبرەڭگەت بە چەشم،
چۇن مەھى نەۋ كەز نەزەر سازەند مەردۇم غايىبەش.

سەمەرقەند مۇلكىدە فەۋت بولدى.

مەۋلانا يۇسۇف ـ «بەدىئى» تەخەللۇس قىلۇر ئېردى. ئول ھەم ئەندىجاندىدۇر. مەۋلانا سەنائى بىلە بولۇر ئېردى. فەقىر تەھسىل ئۈچۈن سەمەرقەندغە بارغاندا ئەندىجاندىن كەلدى ۋە ئاندا فەقىر بىلە مۇساھىب بولۇر ئېردى. سەفەرى سىن جەھەتىدىن شېئىرىدا خاملىق بولسە، ئىسلاھ قىلۇر ئېردىم. پات بۇزۇرگمەنىش ۋە مۇتەسەۋىر يىگىت بولدى. خۇراسانغە كېلىپ كۆپ سەلاھىيەت ھەم كەسىب قىلدى. فەقىردىن ئۆزگە كىشى ئانىڭ شېئىرىدە سۆز ئايتالماس ئېردى. ئۇجبى جەھەتىدىن شوخلار «يۇسۇف سەفاتى ①» دەرلەر ئېردى ۋە ئول تەغەييۇر جەھەتىدىن بىمال بولۇر ئېردى. ئەما ياخشى سۇھبەتى بار ئېردى، ۋە كۆپرەك سىنىق شېئىرىنى ياخشى ئايتۇر ئېردى. ۋە ئەزۇز بىلۇر ئېردى. بۇ مەتلەئ ئاندىن كىتىم، شېئىر:

گەر بەدىن ئابۇ ھەۋا كۇيەت بۇۋەد مەنزىلگەھەم،
نى زۇلالى خىزر بايەد نى دەمى رۇھۇللەھەم.

«مىرئاتۇس ـ سەفا» قەسىدەسى تەتەببۇئىدە بۇ بەيت ياخشى ۋاقىئ بولۇپتۇر كىتىم: شېئىر:

① تاشكەنت نەشرىدە بۇ سۆز «سەفائى» دېيىلگەن.

دۇرى مەقسۇد جويان مەجمەئۇل ـ بەھرەيىن شۇد سۇفى،
كى بەھر دەر بەرەست ئەز چەشمەئى ھەر چەشمى گىريانەش.

مۇئەممانا رىسالەسى بىتتىپ، ئاندا كۆپ ئىش قىلىپتۇر. «مەنسۇر» ئاتلىغە بۇ مۇئەممانا ئاندىدۇر، مۇئەممانا:

مەرازان شۇد مۇنەۋۋەر خانەئى چەشم،
كى ئامەد دوست بەر كاشانەئى چەشم.

نەرەخشىدە فەۋت بولدى. مەزارى ھەزرەتى لۇقمان خانەقاسىدادۇر.

مەۋلانا خاكىي ـ كۆسەۋدىندۇر. خوجە كۆسەۋدى (قۇددىسە سىررۇھۇ) خىزمەتىدە بولۇر ئېردى. دەرۋىشۋەش كىشى ئېردى ۋە شېئىر ھەم ئايتۇر ئېردى. بۇ مەتلەئ ئانىڭدۇركىم، شېئىر:

نىياز مەندى تۇئىم، ئەي بە ناز پەرۋەردە،
تۇرا زەمانە ئەجەب دىلنەۋاز پەرۋەردە.

مەۋلانا لۇتفىي (ئەلەيھىر ـ رەھمە) ـ ئۆز زەمانىنىڭ مەلىكۇل ـ كەلامى ئېردى. فارسىي ۋە تۈركىيدە نەزىرى يوق ئېردى. ئەما تۈركىيدە شۇھرەتى كۆپرەك ئېردى ۋە تۈركچە دىۋانى مەشھۇردۇر ۋە مۇتەئەززىرۇل ـ جەۋاب مەتلەئلەرى بار. ئول جۇملەدىن. بىرى بۇدۇركىم، شېئىر:

نازۇكلۇك ئىچرە بىلىنچە يوق تارى گىيسۇيى،
ئۆز ھەددىنى بىلىپ، بىلىدىن ئولتۇرۇر قۇيى.

يەنە بىرى بۇكسم، بەيت:

سەيد ئەتتى دىلبەرىم مېنى ئاشۇفتە ساچدىن،
سالدى كەمەند بوينۇمە ئىككى قولاچدىن.

ۋە مەۋلانانىڭ «زەفەرنامە» تەرجىمەسىدە ئون مىڭ بەيتدىن ئارتۇغراق مەسنەۋىيسى بار، بەيازغە يازماغان ئۇچۇن، شۇھرەت تۇتمادى. ۋە لېكىن فارسىي قەسىدەگوي ئۇستادلارىدىن كۆپىنىڭ مۇشكىل شېئىرلارىغە جەۋاب ئايتىپتۇرۇر. ۋە ياخشى ئايتىپتۇرۇر.

تۇقسان توققۇز ياشادى. ئاخىر ئۇمرىدە رەددغى «ئافتاب» شېئىر ئايتتىكىم، زەمان شۇئەراسى بارچە تەتەبەئۇ قىلدىلار، ھېچ قايسى مەتلەئنى ئانچە ئايتالمادىلار ئول مەتلەئ بۇدۇركسم، بەيت:

ئەي، زى زۇلفى شەب مىسالەت سايە پەرۋەر ئافتاب،
شامى زۇلفەترا بە چايى ماھ دەرىەر ئافتاب.

ۋە ئۆتەر ۋەقتىدە بۇ غەزەل مەتلەئىنكىم، تۇگەنمەيدۇر ئېردى. ۋەسىيەت قىلدىكىم، ھەزرەتى مەخدۇمىي نۇرەن تۇگەتىپ ئۆز دىۋانلارىدا [بىتسۇنلار، دەپ. ئول ھەزرەت ھەم تۇگەتىپ ئۆز دىۋانلارىدا] بىتدىلەر ۋە ئول مەتلەئ بۇدۇركسم، بەيت:

گەر كارى دىلى ئاشىق باكافىرى چىن ئەفتەد.
بېھ زانكى بە بەدخۇيى بىرەھم① چۇنىن ئەفتەد.

① قول يازما نۇسخا بىلەن چاپ نۇسخىدا يۇقىرىقىدەك ئېلىنغان؛ تاشكەنت نەشرىدە «بېمەھرى» ئېلىنغان.

ۋە مەۋلانا يىگىتلىكىدە ئۇلۇمى زاھىرى تەكمىل قىلغاندىن سوڭرە مەۋلانا شىھابىددىن خىيابانى (ئەلەيھىررەھمە) قاشىدا سۇفىيە تەرىقىدە ھەم سۇلۇك قىلغاندۇر. ئەزىز ۋە موتەبەررىك كىشى ئېردى.

بۇ فەقىر بارەسىدە كۆپ فاتىھەلەر ئۇقۇپتۇر. ئۇمىد ئول كىم، چۇن دەرۇىش كىشى ئېردى، بەئزى مۇستەجاب بولمىش بولغاي. مەۋلانانىڭ قەبرى شەھر نەۋاھىسىدە دېھ كەنارىدەكىم، ئۆز مەسكەنى ئېردى، ئاندادۇر.

مەۋلانا يەقىنىي — تۇندراق مەشرەبلىق كىشى ئېردى. تۇركىي ۋە فارسىي شېئىر ئايتۇر ئېردى. تۇركچەسىدىن بۇ مەتلەئنى كۆپ مۇباھاتلار بىلە ئوقۇر ئېردى. بۇدۇركسم، بەيت:

ئاھكىم، جانىمغە يەتتىم يارى نادان ئىلكىدىن،
دادۇ فەرياد ئول جەفاچى ئافەتى جان ئىلكىدىن.

ئەمما فارسىيدىن بۇ مەتلەئنى يامان ۋاقېئ بولمايدۇركسم، بەيت:

سۇبھىكى دەم بە مېھر نەزەد يەك نەفەس، تۇئى،
نەخلىكى بەر نەخۇرەد ئەزۇ ھېچ كەس تۇئى.

ئاخىر دەمىدا بىئەدەبانە سۆزلەرىدىن تەۋبە قىلىپ ئەھلى سەلاھ تەرىقى بىلە كەچتى. ئۇمىدكسم، مەغفۇر بولمىش بولغاي. قەبرى زەرەئى دۇ بەرادەراندادۇر①

① قول يازما نۇسخا بىلەن چاپ نۇسخىدا يۇقىرىقىدەك ئېلىنغان. تاشكەنت نەشرىدە «دەرەئىدۇبەرارانىدەدۇر» دەپ ئېلىنغان.

مەۋلانا ئاتايىي — بەلخدە بولۇر ئېردى. ئىسمائىل ئاتا فەرزەندلەردىندۇر. دەرۋىشۋەش ۋە خۇش خۇلق ۋە مۇنبەسەت كىشى ئېردى. تۇركىگوي ئېردى. ئۆز زەمانىدا شېئىرى ئەتراك ئاراسىدا كۆپ شۇھرەت تۇتتى. بۇ مەتلەئ ئانىڭدۇركىم، بەيت:

ئول سەنەمكىم سۇۋ قىراغىدا پەردەك ئولتۇرۇر،
غايەتى نازۇكلۇكىدىن سۇۋ بىلە يۇتسە بولۇر.

قافىيەسىدە ئەيبغىنەسى بار. ئەمما مەۋلانا كۆپ تۇركانە ئايتۇر ئېردى. قافىيە ئېيتىياتىغە مۇقەييەد ئەمەس ئېردى. قەبرى بەلخ نەۋاھىسىدەدۇر.

مەۋلانا مۇقىمىي — ھىرىيلىك ئېردى. دەرۋىش مەشرەب كىشى ئېردى. سۇفىيە ئىستىلاھاتىدىن ھەم ۋۇقۇفى بار ئېردى. بۇ تائىفە ئىستىلاھىغە مۇۋافىق چۇن تۇركىگوي ئېردى. تۇركچە تەرجىمۇ ئايتىپتۇركىم، خېلى چاشنىسى بار ۋە ئانىڭ بەندى بۇ بەيتدۇركىم، بەيت:

سەنسەن ئەسلى ۋۇجۇدى ھەر مەۋجۇد،
سەندىن ئۆزگە ۋۇجۇدغە نې ۋۇجۇد.

مەۋلانا كەمالىي — بەلخلىغدۇر. كوھى سافدا بولۇر ئېردى. تۇركىگويدۇر. ھەم نەزمى ھەم ئىنشاسى ئول نەۋاھىدە خەلايىق ئاراسىدا خالى ئەز شۇھرەت ئەمەس ئېردى. بۇ مەتلەئ ئانىڭدۇركىم، بەيت:

ئەرنىڭ قۇلىدۇر نەيشەكەر، ئەي جان، بېلى باغلىق،

گۇل داغى يۈزۈڭ بەندەسىدۇر تونى ياماغلىق،

قەبرى كوھى سافدادۇر.

مەۋلانا لەتىفى — ئانىڭ نې يەرلىك ئىدۇكى مەئلۇم بولمادى. ئەمما مۇنداق دېدىلەركىم، تەبئى خېلى شوخ ئىكەندۇر. كىچىك ياشىدا فەۋت بولۇپتۇر. سۆزى ئاز قالىپتۇر. ئەمما بۇ مەتلەئ ئانىڭدۇركىم، بەيت:

گەھ ئاقار، گەھ تامار لەبىڭ شەككەرى،
بىزگە تەگمەسمۇ ھېچ ئاقار - تامەرى.

ئەگەرچە تۇركانەدۇر، ئەمما قائىلىنىڭ شوخ تەبئىلىغى مەئلۇم بولۇر.
قەبرى مەئلۇم ئەمەسكىم، قايىدادۇر.

مەۋلانا سەككاكىي — ماۋەرائۇننەھردىندۇر. سەمەرقەند ئەھلى ئاڭا كۆپ مۇئتەقىددۇرلار ۋە بەغايەت تەئرىفىن قىلۇرلار. ئەمما سەمەرقەندە ئېركەندە مۇئەررىفلەردىن ھەرنېچە تەفەھھۇس قىلدىم، ئانىڭ نەتايىجى تەبئىدىن بىر نېمە ئاڭلايمەن، تەئرىف قىلغانلاردىچە نېمە زاھىر بولمادى. بارچەدىن قالسەلەر سۆزلەرى بۇدۇركىم، مەۋلانا لەتىفىنىڭ① بارچە ياخشى شېئىرلارى ئانىڭدۇركىم، ئوغۇرلاب ئۆز ئاتىغە قىلىپتۇر. ئول يەردە بۇ نەۋئ ئوخشاشى يوق، مەزەسىز مۇكابىرەلەر گاھى ۋاقېئ

① بۇ ئىسىم چاپ نۇسخا بىلەن تاشكەنت نەشرىدە «لۇتفىيەنىڭ» دېيىلگەن.

بولۇر. باری بەئزىسى تەئرىق قىلىپكىم، ئوقۇرلار، بۇ مەتىلەئنى ئاڭا ئىسناد قىلۇرلاركىم، بەيت:

نې نازۇ بۇ، نې شىيۋەدۇر، ئەي جادۇ كۆزلۇ شوخ شەڭ،
كەبكى دەردي تاۋۇسدە يوق ئەلبەتتە بۇ رەفتارۇ رەڭ.

قەبرى ھەم ئول ساريئوقدۇر.

مىرزا ھاجى سوغدىي ـ سەمەرقەندلىقتۇر. ئول مۇلكىنىڭ ئادەمزادەلەردىندۇر. ئەگەرچە بەئزى مەھەللىدە غەرىب نېمەلەر تەبئىدىن باش ئۇرار ئېردى. ئەمما بۇ بەيتىدە خېلى سۇز رەڭگى ۋە چاشنىسى باركىم، بەيت:

ئوخشاتتى قامەتىڭغە سەنەۋ بەرنى باغبان،
بىچارە بىلمەس ئېرمىش ئەلىفدىن تاياغىنى.

بىرغىنە مەسەلنى ياخشىغىنە باغلاغان ئۇچۇن، ئۇمىد ئولكىم، تەڭرى ئاڭا رەھمەت قىلمىش بولغاي.
قەبرى ئۆز مۇلكىدەدۇر.

نۇر سەئىدبەگ ـ خارەزملىقدۇر. تەبئىنىڭ نې مىقدار قۇۋۋەتى ۋە لەتافەتى بار ئېركەنىنى شېئىرىدىن بىلسە بولۇر. ئوقۇغان بىلگەي ۋە بۇ مەتلەئ ئانىڭدۇر، بەيت:

مارا دەردىن دىيار تۇئى دىلنەۋازۇ بەس.
دادىم ئەز تۇ گۇشەئى چەشمى نىيازۇ بەس.

قەبرى مەرۋدە خوجە يۇسۇف ھەمەدانىي (قۇددىسە سىرروھۇ) جەۋاريدادۇر.

پەھلەۋان ھەسەن① ـ «دىۋانە» تەخەللۇس قىلۇر ئېردى. فىلۋاقېئ ئەبدالۋەش ۋە بەغايەت ئىچكىۇچى كىشى ئېردى. ئەمما نامۇرادلىغ ھەم بار ئېردى. چۇن خالى ئەزلەتىق تەبئ ئەمەس ئېردى، نەزم ھەم ئايتۇر ئېردى، بۇ مەتلەئ ئانىڭدۇركىم، بەيت:

تۇبى مىسالى سەرۋىيۇ شەمشاد قامەتى،
مەن ۋەسفى قامەتى تو چى گۇيەم، قىيامەتى.

قاراباغدا مەقتۇل بولدى.

[مەۋلانا] **سانىئىي** ـ باخەرزدىندۇر. مەسنەۋىي كۆپرەك ئايتۇر ئېردى. ھەزرەتى مەخدۇمىي نۇرەن تەئرىفىدا بىر مەسنەۋىيسىدە بۇ نەۋئ ئىككى بەيت دەپتۇركىم، **مەسنەۋىي**:

بەتۇ ھەرگەھ تو دەئۋىئى مىكۇنەد،
چى دەئۋىئىست بىمەئنى مىكونەد.
تورا مىيۋەئى شىرىنۇ تۇ راست تەلخ،
جۇسىيبى سەمەرقەندۇ ئالۇئى بەلخ.

ۋەزىر ئېردى، زۇلم ۋە بەدنەفسلىغ جىھەتىدىن **پادشاھ** سىياسەتىغە گىرىفتار بولۇپ مەقتۇل بولدى. [قەبرى] ئۆز كەنتى زىرىھەدۇر.

① بۇ ئىسىم 840 ـ 1649 ـ نوھۇرلۇق قول يازمىلاردا يۇقىرىقىدەك ئېلىنغان؛ چاپ نۇسخا بىلەن تاشكەنت نەشرىدە «پەھلەۋان ھۇسەين» دەپ ئېلىنغان.

خوجه مۇسابباب① ـ ئاندىن ئەجەبراق گىشى يوق ئىبردى. ئول داغى ۋەزارەت بىخودلىغىدىن مۇسۇلمانلارغە زۇلملار قىلۇرغە بەل باغلاپ ئىبردىكىم، قەزا دىۋانىدىن بىۋاستە شەيأسەتىغە مۇستەۋجىب بولۇپ، ئەل ئانىڭ شەررىدىن خەلاس بولدى.

قەبرى ھىرىيدا ئۆز ئۆيىدەدۇر ۋە بۇ مەتلە ئ ئانىڭدۇركىم، بەيت:

گۆزەشتم ئۇمر، زى غەفلەت مەن ئان چۇنان مەستەم.
كى ھېچ تەۋبە نەكەردەمكى، باز نەشكەستەم.

مەۋلانا بىلالىي② ـ نەدىمۇەش، شىرىنگوي گىشى ئىبردى. [تۇركىي ۋە فارسي شېئىرنى ياخشى ئايتۇر ئىبردى] بۇ تۇركىي مەتلەئ ئانىڭدۇركىم، بەيت:

جانۇ كۆڭلۇمنى جەفا ئوتى بىلە كۆيدۇردۇڭىز،
ئۇيلەكىم كۆل بولدۇمۇ مەندىن كۆڭۇل تىندۇردۇڭىز.

ھىرىيدا فەۋت بولدى. قەبرىخوجە تاق گوريستانىدادۇر.

① بۇ ئىسىم 840 ـ 1649 ـ نومۇرلۇق قول يازمىلاردا يۇقىرىقىمدەك ئىلىنغان، چاپ نۇسخا بىلەن تاشكەنت نەشرىدە «خاجە مۇسەييەب» دەپىلگەن.

② بۇ ئىسىم قول يازما نۇسخىدا «مەۋلانا بىلالىي» ئىلىنغان؛ تاشكەنت نەشرىدە «مەۋلانا بىلال» دەپ ئىلىنغان. چاپ نۇسخىدا «مەۋلانا ھىلال» ئىلىنغان؛

مىر سەئىد ـ ئەل ئاراسىدا «كابولىي» لەقەبى بىلە مەشھۇردۇر. فەقىرغە تاغايى بولۇر. ياخشى تەبئى بار ئىردى. تۇركچەگە مەيلى كۆپرەك ئىبردى. بۇ تۇيۇق ئانىڭدۇركىم، تۇيۇغ:

ئەي مۇھىبلار، يەتسەڭىز گەر يازەسىز،
گۇل ئاياغىدا خۇمارى يازەسىز.
گەر مەن ئۆلسەم تۇربەتىمنىڭ تاشىغە،
«كۇشتەئى بىر شوخ ئىبرۇر» دەپ يازەسىز.

سۇلتان ئەبۇ سەئىد مىرزا ئىلكىدە سەرەخس قورغانىدا شەھىد بولدى. قەبرى شەھىردەدۇر.

مۇھەممەد ئەلى ـ «غەربىي» تەخەللۇس قىلۇر ئىبردى. ئول ھەم فەقىرغە تاغايى بولۇر ئىبردى. مىرسەئىد كابۇلىيىنىڭ ئىنىسىدۇر. خۇش مۇھاۋىرە ۋە خۇش خولق ۋە خۇش تەبئ ۋە دەردمەند يىگىت ئىبردى. ۋە كۆپرەك سازلارنى ياخشى چالار ئىبردى. ئۇنى ۋە ئۇسۇلى خۇب ئىبردى، ئىلمى مۇسىقىدىن ھەم خەبەردار ئىبردى. خۇتۇتنى خۇب بىتەر ئىبردى. ئەگەرچە بۇ فەقىرنىڭ قەۋم ۋە خەيلى سۇلتان ساھىبقىرانىنىڭ بايرى قۇللارى ۋە مەۋرۇسي بەندەلەردۇرلار. ئەمما بۇ مەزكۇر بوغان سەلاھىيەتلەرى جەھەتىدىن ئول ھەزرەتنىڭ ئىلتىفاتى ئانىڭ بىلە ئۆزگەلەردىن كۆپرەك ئىبردى. بۇ تورىكچە مەتلەئ ئانىڭدۇركىم، بەيت:

دەردى ھالىمدىن ئەگەر غاپىل، ئەگەر ئاگاھ ئىسەڭ،
ھېچ غەم يوق، گەر ماڭا سەن دىلبەرۇ دىلخاھ ئىسەڭ.

ۋە ھەم بۇ فارسي مەتلەئ ئانىڭدۇركىم، بەيت:

چەشمى بىمارى تۇ ھەردەم ناتەۋانەم مىكۇنەد،
لەئلى جان بەخشىتۇ، جانا، قەسدى جانەم مىكۇنەد.

سۇلتان ساھىبقىران خىزمەتىدە غۇربەت ئىختىيار قىلىپ، سەمەرقەندنى قالغاندا، ئاغاسىنىڭ قاتىلى ۋاقتى ھەم شەھادەت مەرتەبەسىغە يەتكۇردى. قەبرى مەئلۇ ئەمەسدۇر.

دەرۋىشبەگ ① ـ مىرزا ئەلى ئۇيگۇ② تېمۇر ئوغلىدۇر. نەسەبى خۇد ئالەم ئەھلىغە زاھىردۇر. ھەسەبى جانىبىدىن ھەم نەسەبچە شەرىف بار ئىدى. ھەسەب ۋە نەسەب بىلە ئاراستە يىگىت ئىدى. تەبئى داغى بەغايەت خۇب ئىدى ۋە بۇ مەتلەئ ئانىڭدۇركىم، بەيت:

بەبىن بەقەبرى شەھىدەتكى كۇشتەئى ستەمەست،
كەز ئاتەشى دىلۇ ئەز ناۋەكى تۇ ئەش ئەلەمەست.

ئەبنائى جىنسىدە ئانداق خۇش تەبئ كىشى يوق ئىدى. ھەيف ۋە يۇز ھەيف ئاندىنكىم تاشكەند يۇرۇشىدە زايېئ بولغانلار ئاراسىدا تەلەف بولدى. چۇن فەناسىلابدا غەرق بولدى. قەبرى مۇتەئەييىن ئەمەس.

مىرزابەگ ـ ئىنسانىيەت ۋە خۇش ئەخلاقلىغدا خەلـ

① بۇ ئىسىم چاپ نۇسخىدا «دەرۋىش ئەلى بەگ» ئىلىنغان.
② تاشكەنت نەشرىدە «ئىگۇ» ئىلىنغان قول يازما بىلەن چاپ نۇسخىدا «اويكو» (ئۇيگۇ) شەكلىدە ئىلىنغان.

سان ۋە سەمەرقەند مۇلكىدە يىگانە ئىدى. ۋە تەبئى ۋە فەھم ۋە ئاتارۇ تۇتاردا بۇ ئىككى مۇلك يىگىتلەرى ئاراسىدا سەر ئامەدى زامانە ۋە زېھن دىققەت ۋە مەئانى نۇقۇدىدىن غەنى ۋە تەبئى بۇ نەۋئ تەئرىفلەردىن مۇستەغنى ئىدى. بۇ مەتلەئ ئانىڭدۇركىم، بەيت:

كۆزۈك نې بەلا قارا بولۇپتۇر،
كىم جانغە قارا بەلا بولۇپتۇر.

زۇلقافىيە تەيندۇر ۋە قافىيەلەرى تەرد ۋە ئەكس جەھەتىدىنكىم، جەۋاب ئايتماق بۇ فەقىر قاشىدا مەھالاتىدىندۇر. ئەگەرچە ئانىڭ تىلىگە بۇ نەۋئ ئەبىيات كۆپ ئۆتەر ئىدى، ئەمما ھەرگىز پەرۋا قىلىپ بىر يەردە بىتىلمەس ئىدى. بۇ مەتلەئىن فەقىر تۇگەتىب ئانىڭ يادگارى دىۋاندا بىتىپمەن. ھەيف ۋە يۇز مىڭ ھەيق ۋە دەرىغ ۋە يۇز مىڭ دەرىغكىم، ھەيات چەشمە ساريدىن سىيراب بولمادى ۋە ئۇمرى نەخلى مىيۋەسىدىن بىر يېمەدى. مەزارى سەمەرقەند مەھفۇزەسىدە ئەھمەد ھاجى بەگ① (سەللە مەھوللاھ) مەدرەسەسىدە مۇتەئەييىن مەدفەنلەردەدۇر. مەكانى رەۋزەئى جىنان ۋە رۇھىغە فىردەۋسى ئەئلادا مەكان بولسۇن.

سەيىد ھەسەن ئەردەشىر ـ بۇ فەقىرغە ئاتا مەسابەسىدە ئىدى. ئانداقكىم، مىرزابەگ فەرزەند مەسابەسىدە ئىدى ھەم ئاڭا ھەم فەقىرغە. بۇ فەقىر تۇرك ۋە سارت ئاراسىدا

① بۇ ئىسىم تاشكەنت نەشرى بىلەن چاپ نۇسخىدا يۇقىرىدىقىدەك ئىلىنغان. قول يازما نۇسخىدا بولسا «ئەھمەد جامىي بەگ» دەپ يېزىلغان.

ئاندىن تەمامراق كىشى كۆرمەيدۇرمەن، يىگىتلىكىدە زاھىر ئولۇمىن كەسىپ قىلىپ ئېردى. ئەمما فەقر جانىبى غالىب ئېردى. تەسەۋۋۇف تەبئى خۇب ئېردى. سەلاتىن تەربىيەتى ھۇزۇردىغا بولدىلار. ئۆزىدىن يىراق تارتتى ۋە لېكىن سۇلتان ساھىب قىران خۇلق ۋە لۇتف مۇفرىت بىلە ئىش ئاراسىغا كىيۇردى ۋە ئولۇغ تەربىيەتلەر قىلدىلار. چۇن مەيلى بىتەتەبئ فەقر ساری غالىب ئېردى. ئاقىبەت ھەم ئول جانىبى ئېختىيار قىلدى ۋە ھەزرەتى مەۋلانا مۇھەممەد تەبەركانىي (قۇددىسە سىررۇھۇ) خىزمەتىدا كىم، مۇرشىدى زەمان ئېردى ۋە زىكرى ئۆتتى، سۇلۇك ئېختىيار قىلىپ، ئەربەئىنلەر چىقارىپ كۆپ مەقاسىدى مەئنە ۋىي ھاسىل قىلدى. ئىككىلەسى تىل بىلە گاھى نەزم ئايىتۇر ئېردى. رىندلىغى چاغىدا ۋىساقى رىند ۋە خەراباتىلارمەجمەئى ئېردى ۋە بۇ ئىشنى كىشى ئاندىن ياخشىراق قىلمادى. ئول ۋەقتىدە بۇ قىتئەنى دەپ ئېردىكىم، بەيت:

چە خۇش باشەد سۇبۇھى با دىلئارام،
لەبالەب ئەز قەدەھ دەم دەر كەشىدەن.
چۇ غۇنچە ھەردۇ دەر يەك پىرەھەن تەك،
بەھەم پېچىدەنۇ دەم دەر كەشىدەن.

ئەمما تەقۇا ۋە زۇھد چاغىدا بۇ تۇركچە بەيت ھەم ئاتىگ دۇركىم، بەيت:

ئىلاھا، نۇرى ئىرفاندىن كۆڭۈلگە بىر سەفا بەرگىل،
كى ئىسيان زۇلمەتى ئىچرە خەراب ئەھۋالۇ ھەيراندۇر.

مۇباردك مەرقەدى مىيانىدۇ جويدا گازۇر گاھ يولدا ئۆز

ئاتاسى ھەزرەسى ئىچىدە گۇنبەزدە [ئېردى. ئەزىزلەر ھەزرەسىغە نەقل قىلىلدى.]

ئىككىنچى مەجلىسنىڭ ئېختىيامى *

بۇ لەتافەت ئايىن ئەئىززەغە ۋەبۇ بەلاغەت تەزيىن ئەجىلە غەكىم، تەبئىلەرى نەتىجەسىدىن ئالەم ئەھلى خۇشھال ۋە زىھنلەرى بادەسىدىن خاتىرلەرى ساغەرى مالامالدۇر. تەگرى تەئەلا ئالارغە باغى رىزۋانىنى مەقام قىلسۇن، رەۋزەئى جىنانىدە ئارام بەرسۇن ۋە سۇلتان ساھىبقىران روزگارىغە رۇھلارتىدىن مەدەد ۋە فەيزى بىئەدەد يەتكۇرسۇن. رۇبائىي:

شاھىكىم ئېرۇر سىپىھر مىقدارلىغى،
تۇفراغ كەبى خەسم بائىسۇ خارلىغى،
يەتسۇن بۇلار ئەرۇاھى مەدەدكارلىغى،
ھەر ئىشداكى بولسە تەگرىنىڭ يارلىغى①.

① بۇ رۇبائىي تاشكەنت نەشرىدە مۇشۇ ئورۇندا بېرىلگەن؛ قول يازما نۇسخىدا ئۇچۇنچى مەجلىسنىڭ كىرىش سۆزىدىن كېيىن بېرىلگەن.

ئالار زىكرىدەكسم، ھالا زەمان سەھايىغدە مەئانىي ئەبكارى ئالارنىڭ دەقىق تەبئىلەرى ھۇللە بافلىغدىن نەزم لىباسى كىيەدۇرلار ۋە نەزم لىباسى ئالارنىڭ ئەمىيق زېھنىلەرى مويي شىكافلىغدىن سەنئەت ۋە سەلاسەت نەقش ۋە نىگارى تاپادۇركسم، بەزىر نىڭ مۇلازەمەتىغە مۇشەررەف ۋە سەربەلەند ۋە بەئزىنىڭ مۇساھەبەتىدىن خۇشنۇد ۋە بەھرەمەندۇرۇرمەن.

ئول جۇملەدىن قۇياشكى، رايى ئالەم ئارايى بىلە بۇ زەمان مۇباھى ۋە ئەھلى زەمانىغە شەرەفى نامۇتەناھى مۇيەسسەردۇر ۋە دەريائىكى، تەبئى گەۋھەرزاسى بىلە بۇ دەۋران جەيبى گەۋھەردىن تولادۇر ۋە دەۋران ئەھلى قويىنى ۋە ئېتەكى جەۋاھىردىن مەملۇ بولادۇر.

ھەزرەتى مەخدۇمى شەيخۇل ـ ئىسلام مەۋلانا نۇرىددىن ئەبدۇررەھمان جامىيدۇركسم ـ تا جەھان بولغاي ئالارنىڭ ياروق خاتىرلەرىنىڭ نەتايىجى جەھان ئەھلىدىن كەم بولماسۇن ۋە تا سىپىھر ئەۋرۇلگەي ئالارنىڭ ئاچۇق كۆڭۇللەرى فەۋايىدى دەۋران خەلايىقىدىن ئۆكسۈلمەسۇن. چۇن بۇ

مۇختەسەردە مەزدۇر بولغان جەمائەتنىڭ رەئىس ۋە رەئىسى ئول زاتى نەفىس، ۋە بۇ رىسالەدە مەستۇر بولغان گۇرۇھنىڭ مۇقتەدا ۋە پىشۋاسى ئول گەۋھەرى يەكتادۇرۇر. مۇبارەك ئىسملەرى بۇ ئەۋراقدا سەبت بولۇردىن گۇزىر ۋە يازىلماسا دىلپەزىر ئېرمەس ئېردى. جۇرئەت بولدى. چۇن ئالارنىڭ لەتايىفى نەزمى ئاندىن كۆپرەكدۇركسم، ھاجەت بولغايكسم، بەئزى بىتىلگەي. يا ئەلگە مەئلۇم بولسۇن دەپ بىر ئازى سەبت ئېتىلگەيكسم، كۇتۇبلارنىڭ ئاتىن بىتىلسە، بۇ ئەۋراقدىن ئاشار ۋە مۇسەننىفاتلارى دۇرلارى زىكرىن قىلىلسا گەردۇن بەھرى ئاندىن تاشار. لاجەرەم چۇن بۇ مەئنى بىلىلۇر دۇتا بىلە خەتم قىلىلۇر. رۇبائىي:

يا رەپ، بۇ مەئانىي① دۇرىنىڭ ئۇممانى،
بۇ دانىش فەزل گەۋھەرىنىڭ كانى.
كم ئەيلەدىڭ ئانى ئەھلى ئالەم جانى،
ئالەم ئېلىگە جا بۇنى تۇت ئەرزانى.

تۇرفە بۇدۇركسم، خوجە مەھمۇد مەھمۇد تايابادىكسم، بىر قەرن ئول ھەزرەتنىڭ مەخسۇس مۇلازىمى ئېردى. نەزملەرىدىن بىر بەيت بىلمەس، بىلسە ھەم نەزم ئەمەس نەسرلەرىدىن بىر نۇكتە فەھم قىلماس، قىلسە ھەم مەقسۇدغە مۇۋافىق دېمەس. بارەكەللاھ، كەمالى قابىلىيەت مۇنچە بولغاي. [ئول ھەزرەت يىللار ئانىڭ بەدخۇيلۇغىن كۆرۇپ سىكۇرۇپدۇرلار ۋە ئۆزلەرىگە كېتۇرمەيدۇرلەر ۋە ئالارنىڭ بۇ ھالىغە سادىق كېلۇر ئول بەيتكسم، بەيت:

① بۇ سۆز چاپ نۇسخا بىلەن تاشكەنت نەشرىدە يۇقىرىدىكەك ئېلىنغان قول يازمىدا «مۇئەممما» دەپ يېزىلىپ قالغان.

رەھىرەۋانى بارگەھىرا سەھىل دان ئاشامى قەھىر،
دەر دەھانى باقە خارى، خۇشك خۇرمائى تەرەست.]

مەۋلانائاسەفى — ئاتاسى پادىشاھى زەماننىڭ ۋۇزارات دىۋانىغە مۇھر باسپىدۇر. ۋە ئۆزىنىڭ تەبئى تەئرىنى قىلۇرچە بار. ھافىزەسى داغى بەغايەت خۇبدۇر. ئەمما نې تەبئىنى ئىشكە بۇيۇرۇر ۋە نې ھافىزەسىن. يەتمىشدىلىك ۋە ۋەئا سىفەتلىك ۋە خۇدرايلىك بىلە ئەۋقاتىن زايىئ قىلۇر. بۇ نەۋئ غەرىب سىفاتى كۆپدۇركىم، ئايتسە سۆز ئۇزالۇر. مۇتلەقا پەند پەرىز ئېرمەس. بۇ جەھەتدىن بەغايەت پەرىشاندۇر. ياخشى ئەبياتى بار. ئەمما بۇ مەتلەئى مەشھۇردۇركىم، بەيت:

نەرىخت① خۇمۇ مەيۇ مۇھتەسىب زى دەير گۇزەشت،
رەسىدە بۇد بەلائى، ۋەلې بەخەيرى گۇزەشت.

بۇ تۇركچە مەتلەئ داغى ئانىڭدۇر، بەيت:

بۇ بەلالار كۆزدىن ② ئول ئارامى جاندىن كۆرمەدىم،
ئىككى كۆزۈمدىن يامانلىغ كۆردۇم ئاندىن كۆرمەدىم.

«بەھمەن» ئاتىغە بۇ مۇئەمما ياخشى تۇشۇپدۇر، مۇئەمما:

① قول يازما نۇسخىدا بۇ سۆز «بەرىخت» ئېلىنغان؛ چاپ نۇسخا بىلەن تاشكەنت نەشرىدە يۇقىرىقىدەك ئېلىنغان.

② بۇ يېرىدىن مىسرا قول يازما نۇسخىدا يۇقىرىقىدەك ئېلىنغان؛ چاپ نۇسخىدا «يۈز بەلالار كۆزدىن» دەپ ئېلىنغان. تاشكەنت نەشرىدە «يۈز بەلالار كۆردۈم» دەپ ئېلىنغان.

ئەي بەر سۇمى سەمەندى تۇ سەرھائى سەرۇەران،
ئەفگەندە سەرۇەرانى جەھانرا بەسەر مەران.

ئىنشائەللاھە، توغرى [يولغە] كەلگەي.

ئەمىر [شەيخىم] سۇھەيلى — خۇراسان مۇلكىنىڭ مۇتەئەييىن ئەھلىدىندۇر. كىچىك ياشىدىن تەبئ ئاسارى ۋە زېھن نەمۇدارى ئاندىن كۆپ زاھىر ۋە ھەمىدە ئەخلاق ۋە پەسەنىدىدە مەئاش ئەتۋارىدىن باھىر ئېردى. سۇلتان ئەبۇ سەئىد مىرزا خىزمەتىغە تۇشۇپ مەخسۇس مۇلازىم بولدى ۋە ئەشئارى ئەل ئاراسىدا شۇھرەت تۇتتى. ۋە ھالا يىگىرمى يىلدىن ئارتۇغراق دۇركىم، سۇلتان ساھىبقىران مۇلازىمەتىدەدۇر ۋە رەفىئ مەناسىب ۋە ئەئلا مەراتىبغە مۇشەررەفدۇر. ئانداغكىم، مۇلكۇ مال، بەلكى سەلتەنەتىنىڭ بارچە مەسلىھەت ۋە ئەھۋالىغە مۇشارۇن — ئىلەيھى ۋە مۇئتەمەددۇن — ئەلەيھى، ئەمارەت زەيلۇچەسىدە ساكىن ۋە تەقەررۇب مەسنەدىدە مۇئتەمەككىندۇركىم، ھېچ نامۇلايىم ئەمرغە مەنسۇب ۋە ناشايىستە ئەيبغە مەتئۇن ۋە مەئىيۇب ئەمەس ۋە بۇ دەۋلەتغە ئانداغكىم، ئىنتىزامى ھالى بىسىيك① بولدى. نەزمى ئەھۋالى داغى ئەۋج تۇتتى ۋە بۇ «ئىسىدىيە» قەسىدەسىنىڭ مەتلەئى خۇب ۋاقېئ بولۇپتۇركىم، بەيت:

شۇكر، ئەي دىلكى، دىگەر بار بە سەد زىيبۇ جەمال،
گەردەنى شاھىدى ئىيدەست دەر ئاغۇشى ھىلال.

بۇ غەزەل مەتلەئى ھەم ئانىڭدۇركىم، بەيت:

① قول يازما نۇسخىدا بۇ سۆز «بىستىك» دەپ يېزىلىپ قالغان.

دىل چۇ شىكەستەئى مەكۇش ئاشقى خەستە ھالرا،
سەئگى ستەم چى مىزەنى مۇرغى شىكەستە بالرا.

[بۇ مەتلەئ ھەم يامان ۋاقېئ بولمايدۇ، بەيت

ھەر زەمانەم قامەتەش دەر نالەئى زاد ئاۋەرەد،
تەرسەم ئىن نەخلى بەلا دىۋانەگى بار ئاۋەرەد.]

ۋە «لەيلى ـ مەجنۇن» مەسنەۋىسىدە لەيلىنىڭ خەستەلىغى تەئرىپلىدە بۇ بەيت ھەم ئانىڭدۇركىم، بەيت:

گۇيى زەنەخەش زى ھال گەشتە،
مانەندەئى سىيەب سالى گەشتە.

ئەگەرچە تۇركچە شېئىرغە مەشغۇللۇق ئاز قىلۇر ئېردى. ئەمما بۇ مەتلەئ ئانىڭدۇركىم، بەيت:

زۇھد ئېلى تەسبېھ دەپ ھەيران قالۇر ئەۋباش ئارا،
رىشتەئى جەسمىمنى كۆرسە قەترە ـ قەترە ياش ئارا.

ئەۋۋەلىدىن ئاخىرغىچە فەقەر بىلە ئىلتىفات ۋە ئىتتىھادى كۆپ ئۇچۇن مۇندىن ئارتۇق تەئرىپ قىلىلسە ئۆزۈمنى تەئرىپ قىلغاندەك بولۇردىن قورقۇپ ئىختىسار قىلىلدى. خەير ئاقىبەتنى بولسۇن.

مەۋلانا سەيفى ـ بۇخارالىغدۇر. ئاندىن [ھىرىي] شەھرىغە كەلدى ۋە ئەكسەر [كۇتۇبى] مۇتەداۋىلاتنى كۆردى ۋە تەھسىل ئەسناسىدا نەزمغە مەشغۇل ئېردى، ئاندىقى شېئىرى شۇھرەت تۇتتى. مەسەل تەرىقىن بەغايەت ياخشى ئايتتى ۋە بۇ مەتلەئ ئانىڭدۇركىم، بەيت:

دىلا، ۋەسفى مىيانى نازۇكى جانانى مەن گۇفتى،
نەكو رەفتى ھەدىسى ئەز مىيانى جانى مەن گۇفتى.

ۋە سەنئەت ۋە ھىرفە ئەھلى ئۇچۇن ھەم كۆپ لەتايىف نەزم قىلىپتۇرۇر. ئول تەرىقدە مۇختەرىئدۇر ۋە بۇ مەتلەئ ئول جۇملەدىندۇركىم، بەيت:

بۇتى پەردازگە رەمكى ئۇ بە كەسان مىسازەد،
ھېچ با ھالى مەنى خەستە نە مىپەردازەد.

ۋە مۇئەمما رىسالەسى ھەم بىتىپدۇر ۋە «قەبۇل» ئىسمىغە بۇ مۇئەمما ھەم ئانىڭدۇركىم، بەيت:

بەسكى ھەردەم دىل بەسۇئى زۇلفى جانان مىشەۋەد،
تا دىلى خۇد جەمئ مىسازەم پەرىشان مىشەۋەد.

مەۋلانا ھۇشيارلىغدە بەسى ئادەمىۋەش ۋە ھەيا ۋە ئەدەبلىغ يىگىتتدۇر. ئەمما سەرخۇشلۇغدە ئۆزگە ماھىيەت، بەلكى رەسۋا نېمە بولۇر ئېردى. ئۇچۇركى، تەۋبەغە مۇۋەففەق بولدى. ئۇمىد ئولكىم ئىستىقامەتغە ھەم مۇۋەففەق بولغاي.

مەۋلانا ئانباسىي ① ـ ئەۋساتۇن ناسدىندۇر، مەۋلۇدى

① بۇ ئىسىم 840 – 1649 – نومۇرلۇق قول يازمىلاردا يۇقىرىقىدەك ئېلىنغان. چاپ نۇسخا بىلەن تاشكەنت نەشرىدە «بىنائى»دېيىلگەن.

ھەربىي شەھەرلەندۇر. بەغايەت قابىلىيەتلىك بار. ئەۋۋال تەھسىلغە مەشغۇل بولدى. ئاندا كۆپ رۇشىدى بار ئىدى، پات تەرك قىلدى. خەتتە ئىشق پەيدا قىلدى. ئاز فۇرسەتتە ئابادان بىتىدى. مۇ قى فەننىغە مەيل كۆركۈزدى. [ئەدۋار ئىلمى بىلەن پات] ئۆرگەنىپ، خېلى ئىشلار تەسنىق قىلىپ، رىسالە داغى ئەدۋاردە بىتىدى. ئەمما مۇئجىب ۋە مۇتەسەۋۋىر-لىغىدىن ئەل كۆزىگە مەقبۇل بولمادى. بۇ سەفەت سەلبى ئۇنۇ چۈن فەقر تەرىقىن ئىختىيار قىلدى ۋە رىيازەتلەركىم تارتىدى. چۈن پىرى يوق ئىدى. ئۆز باشچە قىلغان ئۇچۈن ھېچ فايدە بەرمەدى، ئەل تەئنۇ تەشنىئىدىن ھەزىيدە تۇرالمادى، ئىراقغە باردى. ئاندىن داغى ئۇشبۇ رەڭدە ئاۋازلار يەبەردى. ئەمما چۈن قابىل يىگىتتۇر. كۆپ خۇربەت ۋە شكەستەلىككىم تارتتى. ئۇمىد ئولكىم، نەفسىغە شكەستە يەتمىش بولغاي. ھەر تەقدىر بىلە بۇ مەتلەئ ئانىڭدۇركىم، بەيت:

به سۇرمه هەركى سىيەھ كەرد چەشمى يارى مەرا،
به ئان سۇرمه سىيەھ كەرد روزگارى مەرا.

مەۋلانا كامىي * ـ ئوبەدىندۇر. كىچىك ياشىدىن مەۋلانا مۇھەممەد بەدەخشي ئانى تەربىيەت قىلدى. تەھسىلى ئول يەرگە يەتتىكىم، مەۋلانا ئانىڭ سەبەقىنىڭ ئۇھدەسىدىن چىقالمادى. ئۇلۇغراق دانىشمەندلەرغە تەربىيەتىن زۇجۇد قىلدى. چۈن سەئادەتمەند يىگىت ئىدى. تەھسىلدە سەئىلەر قىلدى. ھالا ياخشى تالىبى ئىلمدۇر. ۋاقىئەن ئەدەبلىق ۋە تەۋازۇئ ۋە ئىنسانىيەتلىق ئادمي يىگىت بۇلۇپدۇر. مەۋلاناغە فىلھەقىقەت فەرزەند ئولدۇر. شېئىر ھەم مۇئەممانى ياخشى ئايتۇر ۋە ئاچار. بۇ مەتلەئ ئانىڭدۇركىم، بەيت:

كەسكى ئو سەرى دەستارى سەرۇى مەن چىنەد،
ددگەر زى باغ چەرا دەستەئى سۇمەن چىنەد.

بۇ مۇئەممانى ھەم «نۇئمان» ئاتىغە ئانىڭدۇركىم، بەيت:

گۇلى داد ئەز گۇلىستانى خۇدەم يار،
كى ئەز بەرگەش تۇ نامى مەن بۇرۇن ئار.

ئۇمىد ئولكىم پات مۇتەئەييىنلەردىن بولغاي.

مەۋلانا ئالىم * ـ دانىشمەند كىشىدۇر. دەرس ۋە ئىفادەغە مەشغۇل. شېئىرغە داغى مۇلايىم تەبئ بار. بىر كۇن بىر جەماعەت ئەل بىلە دەۋران باشىغە قازىيەئى ئەرز قىلدى ۋە ئۆز مۇددەئاسى مۇۋافىقى ئەرزەداشتى ھەم بىتىپ ئىبەردى. دەۋران باشى بۇ ۋاقىئەنى خاجە مەجدىددىن مۇھەممەدكى، مۇباشر ئىبەردى، ئاكا ھەۋالە قىلدى. مەۋلانا ئەرزەسىنى خاجەگە بەردى. ئەمما خاجەنىڭ مەيلى خاتىرى ئانىڭ مۇئەددىيلەرى ساری ئىبەردى. ئانىڭ كاغەزىن ئوقۇماي چىرماپ ۋە غەنىملەرى تەرەفىن تۇتتى. مەۋلانا بۇ بەيتنى مۇناسىبى ئەھۋال ئايتتى، بۇدۇركىم، بەيت:

كارى مارا خاجە مەجدىددىن مۇھەممەد ھېچ كەرد،
كاغەزى مارا نەخايد ئان روزۇ دەرھەم پىچ كەرد.

بۇ بەيت شۇھرەت تۇتتى. بۇ مەتلەئ ھەم ئانىڭدۇركىم، بەيت:

ئايەم بەسەر به راھەت پەيۋەستە ھەمچۇ خامە،

كەردى زى بەھرەم ئەز خەت، ئەي ماھ، گىرىد نامە.

مەۋلانا ھەسەنشاھ * ـ خۇراساننىڭ قەدىمىي شۇئەراسىدىندۇر. شاھرۇخ مىرزا زەماندىن بۇ قەرخۇندە دەۋرانغىچە كۆپرەك سەلاتىن ۋە ئەكابىر ۋە مۇتەئەييىن ئەلگە ھەم مەدھى ھەم مەرسىيەسى بار. بۇ مەتلەئ ئانىڭدۇركىم، بەيت:

ئەز لەبەت يەك سۇخەن بخاھەم گۇفت،
سۇخەنى زان دەھەن بخاھەم گۇفت.

مەۋلانا مۇزھىر ـ مەۋلانا نەدىمۇەش ۋە ھەززال تەبئ كىشى ئۇچۇن ھەزلئامىز ئەشئارى ۋە قىتئەلەرى كۆپتۇر ۋە مەشھۇردۇر. ئول جۇملەدىن، مۇتەھىرى ئۇدىي ئۇچۇنكىم، ئىشەكنى ئۇلۇغراق [بولماغى] جىھەتىدىن، ئەل مۇزد بېرىپ، تۇخۇم ئۇچۇن ئۆز ئىشەكلەرىگە سەكرەتۇر ئىمىشلەر. بۇ قىتئەنى دەپتۇركىم، قىتئە:

مۇتەھىر ھەست ئىسمى بمۇسەمما،
نەجەسرا كەي مۇتەھىر مىتەۋان گۇفت.
خەرەش بەر خەر جەھەد ئو زەر ستانەد،
بەس ئۇرا كەيدىئى ھەر مىتەۋان گۇفت.

بۇ مىسرەئ تەزمىنى ھەم قەلەمزەنلەر بابىدە ئانىڭدۇركىم، بەيت:

بەيەك دەست شەمشرۇ دەسى دىگەر،
قەلەمزەن نىگەھدارۇ شەمشرزەن.

مەۋلانا شامىي * ـ دامغاندىندۇر. كۆپ تەھسىل قىلىپ مۇتەداۋلاتنى مۇكەررەر ئۆتكەردى. ئەما مۇلالىغ ئاتىغە كىرمەدى. ئاندىن سوڭ تىبىقە مەشغۇل بولدى. داغى كۆپراق، مۇئتەبەر كۇتۇبنى كۆردى. ئاندا ھەم ئەتىبا سىلكىگە ئوشىلمادى. شېئرنى ياخشى ئايتۇر ئېردى، ئەما ئىملاسى دۇرۇست ئەمەس ئېردىكىم، شېئرنى بىتغاي. ھەر تەقدىر بىلە بۇ مەتلەئى ياخشى ۋاقېئ بولۇپدۇركىم، مەتلەئ:

دىيدەرا كۇفتەمكى دەر رويەش بە گۇستاخى مەبن،
گۇفت گۇستاخى چى باشەد ئەينى مۇشتاقىست ئىن

مەۋلانا ئەبدۇللاھ * ـ ئەگەرچە زاھىر يۇزىدىن ھەزەتى مەخدۇمىي نۇرەنغە ئۆزىن قەرابەت ئۇتار، ئەما مەئنى يۇزىدىن بەغايەت يىراقدۇر. سايىر شېئر ئەسنافىدىن مەسنەۋىيغە كۆپراق ئىلتىفات قىلۇرى ئۇچۇن، مالكۇل ـ قەلەم فىرەۋسىي تۇسىي ۋە قۇدۇەتۇل ـ مۇھەققەقىن شەيخ نىزامىي گەنجەۋىي ۋە سۇلتانۇش ـ شۇئەرا ئەمىرۇل ـ ئۇمەرا ھەزەتى خاجە ئەمىر خۇسرەۋ دىھلەۋىي (قەددەسەللاھۇ رۇھەھۇم) مەسنەۋىيلەرىكىم، «شەھنامە» بىلە «خەمسە» تەين بولغاي، پىسەند قىلماس، بەلكى ئەنۋائ ئەھانەتلەر قىلۇر ۋە بەھسى ھەزەتى مەخدۇمىي نۇرەننىڭ مەسنەۋىيلەرىغە ھەم باردۇركىم، ئىلتىفات قىلۇرلار، يا يوق. بىز فەقىرلەركىم، ئۆزىمزنى بۇ جەمائەتنىڭ رىزەچىنى خانى ۋە خۇشەچىنى خىرمەنى تۇتارمىز. بەلكى ئول ھۇنەر ۋە قابىلىيەتىمز ھەم يوقتۇر. مۇنداق كىشىنىڭ شېئرىن نې ئىستىھقاق بىلە تەئرىف قىلا ئالغايمىز. ھەر نېچە داغى ئانداق بولسە تەبەررۇك ھەيسىيەتىدىن ئول نەزم قىلغان

«زەفەرنامە» مەسنەۋىسىدىن ئىككى ـ ئۈچ بەيت بېشىلدى.

مەسنەۋي:

بەس ئانكى بەسى گەۋمىشانى نەر،
بە زەنجىر بەستەند بەر يەكدىگەر.

كى دەر پىشى خەندەق فەسىلى بۇۋەد،
ۋەزان ھەر يەكى مەنئى فىلى بۇۋەد.

چەرا بايەد ئەز فىل كەردەن ھەزەر،
كى ئۇ چارپايىست چۇن گاۋۇ خەر.

بۇ تەئرىخدەكىم، بۇ رىسالە بىتىلدى، «خەمسە» دىن «لەيلى ۋە مەجنۇن»، «خۇسرەۋ ۋە شىرىن»، «ھەفت پەيكەر» غە تەتەبىۋئ قىلدى. «ئىسكەندەرنامە» مۇقابىلەسىدە «زەفەرنامە» نەزمىغە مەشغۇل ئېردى. شېئىرى ئەل ئاراسىدە بەغايەت مەشھۇر ۋە رىۋاجى نامەقدۇردۇر. نەئىتدە بۇ بەيت ئانىڭدۇرۇكىم، بەيت:

نۇبۇۋەتىرا تۇئى ئان نامە دەر مۇشت،
كى ئەز تەئزىم دارەد مۇھر بەر پۇشت.

ئۇرۇش تەئرىفىدە بۇ بەيت ھەم ئانىڭدۇركىم، ئەل ئىچىدە بەسى مەشھۇردۇركىم، ئۇرۇش فەندە ئوقۇرلار، بەيت:

فىتادە دەر ئان پەھى دەشتى دۇرۇشت،
سەرى ناتەراشىدە چۇن خارپۇشت.

بۇرۇنلار يەكمىتلىك مەسىياتىدىنكىم، جۇنۇندىن بىر مۇئتەبەردۇرۇر. بەئزى ھالەتدە ئەگەر بىرەر نېمە نامۇلايىملىق بار ئېردى. ئەمما ھالا ئەۋقاتى مەزبۇت ۋە مەقالاتى مەربۇت زاھىر بولۇر ۋە ناز ئورنىغە نىياز ۋە بۇرۇدەت مەقابىلەسىدە سوز ۋە گۈداز جىلۋە قىلۇر، بۇ دەۋلەت ئاڭا ۋە ھەركىمگە نەسىب بولسە، ھەق تەئالا ئەرزانى تۇتسۇن. ئامىن.

مەۋلانا دەۋلەش مەشھەدى * سەفىھ ۋە بەدزەبان كىشىدۇر. بەئزى ئەزىزلەرنى، دەركىم، يامان ھەجۋلەر قىلىپتۇر. ئاندىن ئەجەب ئېرمەستۇر ۋە تەبئ يامانلىق ساڭا ھەر نېچە دېسە ياخشى بارۇر. بۇ فەقىر ئاندىن جۇنۇن ۋە ئاشۇقتەلىقلەر كۆرۈدۇم. ئەمما ھەجۋلەرىن زاھىر قىلمادىم. سايىر نەزمىلەردە بىر نەۋئى تەبئى بار. بۇ مەتلەئ ئانىڭدۇركىم، **مەتلەئ:**

ئانكى ئەز ئەبرۇئى ئۇ دىيد مەھى ئىيد ئەسەرى،
ھەست سالىكى ئەز ئان ماھى نەيامەد خەبەرى.

مەۋلانا خۇررەمى * ـ ھىرىنىڭ ئادەمزادەلەرىدىندۇر. ئەمما ئۆزىدە ئادەمىلىقدىن ئەسەر، بەلكى بۇيى يوقتۇر. بەدمزاجلىقلەرى جەھەتىدىن خۇراساندا تۇرالمادى، ئىراقغا باردى. ئاندىن مەككە ۋە مەدىنە ۋە بەيتۇل ـ مۇقەددەس، كۆپرەك ئەنبىيا ۋە مەشايىخ مەزاراتىن يايىاق بارىپ زىيارەت قىلدى، بەلكى ئىككى قاتلا ئاڭا بۇ زىيارەت ۋە مەشەققەت، بەلكى بۇ دەۋلەت مۇيەسسەر بولدى. ئەمما ئۆز زاتى بىدەۋلەتلىغلەرى جەھەتىدىن بۇ سەفەرلەردىن كەلگەندىن سوڭرە، بارغاندىن بۇرۇن راقدىن لېخەبەررىاق ۋە بەدفېئىلراق كەلدى. ئانىڭ مەداھلىغىدە تىل ئاجىز ۋە ئەقل قاسىردۇر. باۋۇجۇدى مۇنچە تەرىقەت

لىق ھەم شېئىر ئايىتۇر ۋە ئاندە كىشىنى پىسەند قىلماس. بۇ مەتلەئ ئاندىكىدۇركىم، مەتلەئ:

ئاۋازەئى رۇخى گۈل تا باز بەر نەيايەد،
دەر بوستان زى بۇلبۇل ئاۋاز بەر نەيايەد.

سەيىد قۇرازە * ـ شىرازلىقدۇر. تەھسىل قىلۇر سۇرەتىدە غۇربەت ئىختىيار قىلىپ خۇراسانغە كەلىدى. بەغايەت مەرھۇم ۋە ۋاجىبۇل ـ رىئايە ۋە ناموراد كۆرۈندىكىم، ھەم ھەقىرۇل ـ جۇسسە ئېردى ۋە ھەم سەغىرۇس ـ سىن. ئانىڭ مۇھافەزەتى ئەھۋالى قىلىپ، سەبەق جەھەتىدىن داغى بەئىزى ئەزىزلەرغە سېپارىش قىلىلدى. ئولچە مەقدۇرى شەفقەت ۋە مۇرۇۋۋەتىغە لايىق ئېردى، ئانىڭ بارەسىدە مەرئى تۇتۇلۇر ئېردى. تا ئول كىم، بىر ئاز فۇرسەتكىم، ئۆتتى. ئاندىن غەرايىب نېمەلەر ھەم باش ئورا كىردىتى. مۇددەتى ئىشتىپ ـ ئىشتىمەسكە سالىپ، كۆرۈپ كۆرمەسكە سالىندى. ئاقىبەت ئىش بۇلاردىن ئۆتتى ۋە ئاڭا يەتتىكىم، خۇراساندا تۇرالمادى، سەمەرقەندغە باردى. ئانداق مەئلۇم بولۇركىم، سەمەرقەند خەمرىلەرى بىرلە ھەمزەدۇ ھەم خورد قىلىپ، غالىپ بولماسە مەغلۇب داغى ئېرمەس. ئانىڭ ئىشلارى ئاندىن مەشھۇرراقدۇركىم شەرھ قىلۇرغە ھاجەت بولماي. بۇ مەتلەئ ئول بەدبەختىنىكدۇركىم، مەتلەئ:

دىگەر ئان فەسل شۇد كەز لالە شەمئى بەزم دەر گىرەد،
گۈلى رەئنا شەرابى لالەگۈن دەر جامى زەر گىرەد.

سەيىد قۇتبىددىن لەكەدەك① * ـ سەمەرقەندلىغدۇر.

① بۇ سۆز تاشكەنت نەشرىدە «سەيىد قۇتب لەكەدەك» دېيىلگەن، چاپ نۇسخىدا يۇقىرىقىدەك ئېلىنغان.

بارچە خۇبلۇقلاردا سەيىد قۇرازەنىڭ ئەدىلى بولائالۇر، بەلكى ئارتۇقراق. ھىرىيدا ئېردى. ئاندىن فەسادى ۋۇجۇدغا كەلدىكىم، قەتل ھۇكمى بولدى. بەسى زەھمەت تارتىلدى، تا بەندەغە قەرار تاپتى. بەنددىن قاچىپ، سەمەرقەندغە باردى. ھالا ئىشتىلوركىم، مەجالسىدە سەيىد قۇرازە بىرلە مەجلىس ئارايدۇرۇۋە ئاڭا مۇئتەرىز ۋە مۇتەئەررىز ۋە مەجلىس ئەھلىدىن ئىزا كۆرمەكدە مېھتەر ۋە شەرىكدۇر. نەزملەردىن ئول ناكەسنىڭ مەيلى مۇئەممانغا كۆپرەك ۋاقېئ بولغان ئۇچۇن، بىر مۇئەممانسىن بىتىلدى. «فەرىد» ئىسمىغە بۇ مۇئەممانى ئاندىكدۇركىم، مۇئەممانى:

خالىقەم ۋاھىد بۇۋەد، ئەي بەخەبەر①،
زان مۇرىد ئەھۋال ئامەد كورۇ كەر.

بارچە سەلاھىيەتىن ئۇشبۇ مۇئەممانىدىن ئېھساس قىلسە بولۇر.

مەۋلانا قابىلىي② * ـ تەرشىزدىندۇر. نەدىم شىۋە ۋە ھەكىمۋەش كىشىدۇر. مەجالىسىدە ئەمسال ۋە نەزايىر كۆپ كەلتۇرۇر. دەرۋىشلىك سۇرەتىندە يۇرۇر. بۇ مەتلەئ ئاندىكدۇركىم، مەتلەئ:

مەيغۇرۇشى③ كۇفت دى ئەز رويى ھال،
بادە ئەرزان شۇد، كۇجائى زەر ھەلال.

① تاشكەنت نەشرىدە بۇ ئىككى سۆز «ئەللاھۇ ئەكبەر» دېيىلگەن.

② تاشكەنت نەشرىدە بۇ ئىسىم «مۇقبىلىي» دېيىلگەن.

③ بۇ سۆز تاشكەنت نەشرىدە «مۇھتەسىب» دېيىلگەن.

مۇددەتىدۇركىم ئاياغىغە مەرەزى تارى بولۇپتۇركىم، لەك بولۇپتۇر ۋە بۇ جىھەددىن تەرەددۇد ئاز قىلۇر

دەرۋىش ھۇسامىي * ـ خارەزىملىغدۇر. بۇ مەتلەئ ئاتىگدۇركىم؛ شېئىر:

فىغان، ئەي دوستان، كان لەئلى شىرىن ئەزھەۋەس مارا
بىكۇشتۇ، ھېچ كەس بەر سەر نەيامەد جۇز مەگەس مارا.

مەۋلانا شەۋقىي * ـ چېچەكتۇدىن بولۇر. ئۆزى مەقبۇل ۋە تەبئ مۇلايىم يىگىتدۇر. ئەما دىماغىغە مۇتالەئە جىھەتىدىن خىففەت يۇزلەنىپ، ئاڭا مانئى مۇتالەئە بولۇپتۇر. تۇركي ۋە فارسىيدا تەبئ ياخشى تەسەررۇف قىلۇر. بۇ مەتلەئ ئاتىگدۇركىم، مەتلەئ:

با غەير دىيدەمەت بەسۇخەن كۇشت ئان مەرا،
لەبرا چۇ بەستى ئەز سۇخەن ئاسۇد جان مەرا.

بۇ تۇركچە مەتلەئ ھەم ئاتىگدۇر، مەتلەئ:

بارىپ ئاۋارە كۆڭلۇم زۇلفىڭ ئىچرە مۇبتەلا قالدى،
تەرەھۇم قىلكى، مەندىن باردىيۇ ئەمدى ساڭا قالدى.

مەۋلانا زىيا * ـ تەبرىزلىكدۇر. كۆڭۇلغە يەقىن، شىرىن ئەدالىق، مەقبولغىنە كىشىدۇر. ھەقىرۇج ـ جۇسسەلىك ئۇچۇن ئەھبابقا مۇجىبى بەست ھەم بولۇر. شەھرغە تەھسىل ئۇچۇن كەلدى. تەھسىل ئەسناسىدە شېئىرغە ھەم ئىشتىغال كۆركۆز-

دى، داغى ياخشىغىنە شېئىرلار ھەم ئايتتى. بۇ مەتلەئ ئاتىگدۇركىم، مەتلەئ:

ئەجەب نەبۇەت ئەگەر پەرۋانە ئىمشەب تەركى جان كەردە،
كى بىنەد نەخلى ئۇمرى شەمئ بۇنيادى خەزان كەردە.

بۇ مەتلەئ ھەم خۇب ۋاقېئ بولۇپتۇ، مەتلەئ:

خۇش ئان سائەتكى، ئايەد تۇركى مەن شەمشىرى كىن با ئۇ،
رەقىبان جۇملە بىگۇرىزەندۇ مەن مانەم ھەمىن با ئۇ.

ۋە «خەلەف» ئاتىغە بۇ مۇ ئەما ئاتىگدۇركىم، مۇئەما:

ئەي دۇردكەشلەر، بادەدىن خالى بولۇپتۇر يۇرتىگىز،
تا تۇتقالى خۇمخانەدىن بىر گۇشە بىز، بىر گۇشە سىز.

مەۋلانا خەلەف * ـ تەبرىزلىكدۇر. ئەلەنجەقىنڭ شەيخ زادەلەربىندۇر. خۇلقدە خۇب، نەتائجى تەبئدە ئەل كۆڭلىگە مەرغۇب يىگىتدۇر. تەھسىلغە ھىرىي شەھرىغە كەلدى، ۋە كۆپ ئۇلۇم ھاسىل قىلدى. ھالا سۇلتانزادەئى زەمان ھەزرەتىدە مۇلازىم ۋە مۇساھىبدۇر. ۋە تەبئى ھەم ئەسرۇ خۇب ۋاقېئ بولوپتۇر. «ئىيدىي» ئىسمىگە بۇ مۇئەما ئاتىگدۇركىم، مۇئەما:

سەد شۇكرىكى، ۋەسلى دوست ۋاقېئ شۇد باز،
سوزى دىلۇ ئابى دىيدە مانېئ شۇد باز.
خۇرشىدى بەدئى ما ئەگەر غارىب بۇد،
تالېئ مەدەدى نەمۇدۇ تالېئ شۇد باز.

مەۋلانا مەھۋىي * ـ خۇراسانلىق ئادەمزادەلەردىندۇر. ياخشى تەبئى بار. بەزى مەھەلدە تەھسىلغە مەشغۇل بولۇر. يەنە يىگىتلىك ھەۋا ۋە ھەۋەسى ئانى پەرىشان تۇتار ۋە مۇسا-ھىبلار پەرىشانلىغى ئانى بىسامان قىلۇر. تەبئىدە خىلىغىنە چاشنى بار. بۇ مەتلەئ ئانىڭدۇركىم، **مەتلەئ:**

دۇدىكى ئەز دىلى مان دەرشامى غەم بەرئايەد،
بەريادى تۇررەئى ئۇ پۇر پىچۇ خەم بەرئايەد.

مەۋلانا نەرگىسىي * ـ ھىرىيىدىندۇر. مەزكۇر بولغان تەخەلۇس بىلە نەزم ئايتۇر ئىدى، ئانى «ئاھىي» غە تەبدىل قىلدى. سەبەبى سورۇلدى، ئىدىسە ئابادانغىنە جەۋاب ئايتمادى. قايدەكىم جۇزۇيي رەڭگىن سۆزيا مەئنىئى نازۇك كۆرسە، تەسەر-رۇف قىلۇرغە ئادەت قىلىپدۇر. ئىنشائەللاھ، ئانداقكىم، تەخەل-لۇسغە تەغيىر بەردى. بۇ ئادەتىغە ھەم تەغيىر بەرگەي. بۇ مەتلەئ ئانىڭدۇركىم، **مەتلەئ:**

بەيادى سەفھەئى رۇخسارى ئۇ كەز مەھ فۇزۇن ئامەد،
كۇشادەم فالى مۇسھەف «سۇرەئى يۇسۇف» بەرۇن ئامەد.

مەۋلانا سالىمىي * ـ ئىراق مۇلكىنىڭ ئادەمزادەلەردىندۇر. خۇراساندا فەزلىياتدىن كۆپ نىمە كەسب قىلدى. ئەۋۋەل تەھسىلغە مەشغۇل بولدى. ئاندىن سوڭرە شېئىر ۋە مۇئەمما ۋە خەتتە كۇشش قىلدى. يەنە سازلاردىن ئۇد ۋە تەنبۇر ھەم ئۇرگەندى ۋە مۇسقىيدە ھەم تەسنىغلەر باغلادى. ھەم نەفسدە سەلامەت بار ۋە ھەم تەبئىدە ئىستقامەت. بۇ مەتلەئ ئانىڭدۇر-كىم، **مەتلەئ:**

چۇنان با سۇرەتى ئان ئافتابى ھەيرانەم،
كى تىغ ئەگەر زەنەدەم چەشمى خۇد نەپۇشانەم.

«ئەمان» ئىسمىغە بۇ مۇئەمما ئانىڭدۇر، **مۇئەمما:**

نىگارەم ئىشارەت بەلەب مىكۇنەد،
ئەگەر دىيدە نامەش تەلەب مىكۇنەد.

مەۋلانا جەنىئەتىي * ـ خۇراسان مۇلكىدىندۇر. تەبئى ياماں ئەمەس، ئەما ئەقلى ھەم يوقتۇر ۋە تالىئى ھەم. مۇددەتى پادىشاھ مۇلازىمى ئىدى. فەلاكەت ئاڭا بەسى مۇس-تەۋلىي بولدى، فەقر ئانى يىغىشتۇردۇم، فەلەك بىلە ستىزە قىلغاننى فەلەك ئىگەر ئىرمىش. ھىچ يەرگە يەتكۇرە ئالمادىم. ھالا داغى ئول نەۋئىكم بار ئىدى، سەرگەردان يۇرۇر. تەڭرى ئاڭا رەھم قىلغاي. بۇ مەتلەئ ئانىڭدۇركىم، **مەتلەئ:**

بە مەي خوردەن چۇ ساقى ساغەرى مەيرا دەھەن پۇشەد،
چەشۇد كۇرا بە سەرپۇشى سەۋادى چەشمى مەن پۇشەد.

مەۋلانا ئىنۇەرىي * ـ بەلخ تەرەفىدىندۇر، ئاشۇفتە مىزاجراق يىگىتدۇر. گاھى سەۋداسى ئانداق غالىپ بولۇركىم، مىزاجى سىھەت قانۇنىدىن مۇلھەرىف بولۇر، يەنە كۆپ زەھمەت بىلە مۇئالەجە پەزىر بولۇر. بۇ مەتلەئ ئانىڭدۇركىم، **مەتلەئ:**

ئەي زى تابى مەي تۇرا ھەر گۇنە بەر رۇخسارى گۇل،
سەبزەئى باغى جەمالەت ئەندەكۇ بىسيار گۇل.

مەۋلانا قابىلى * — ئەرشىزلىقدۇر. ئول سپاھىيلىق سۈرەتىدە ئېردى ۋە ئەلنى ھەجۇ قىلۇر ئېردى. گويا ئەمدى ئىككىلەسىدىن مۇتەبائىد بولۇپتۇر. بۇ مەتلەئ ئانىڭدۇركىم، مەتلەئ:

ئەجەب نەۋبەد بە لۇتف ئەرزانكى بىنەۋازى غەربىانرا،
نەۋازىش زانكى رەسمۇ ئادەتى خۇبىستى خۇبانرا.

ئىتتىپاقا، بۇ شېئرى بىلە ئۆزىنى ھەجۇ ھەم قىلىپتۇر. باۋۇجۇدكىم، ھېچ مەزەسى يوقتۇر ۋە قافىيەسى ھەم غەلەتدۇر.

مەۋلانا سىررى * — مەۋلانا ئەلى شەھابنىڭ ئوغلىدۇركىم، يۇقارى مەركۇر بولدى. ئابىدەلۇەش يىگىتدۇر. ھالا مەرۇندە بىر لەڭگەرى بار، ئەكسەرى ئىقامەتى ئاندا بولۇر. ئۆتەر بارۇر ئەلگە خىزمەت قىلۇر. بۇ مەتلەئ ئانىڭدۇركىم، مەتلەئ:

بۇد دەر دەئۇى بەئەبرۇيەت مەھى نەۋ تىزۇ تۇند،
دىيد چۇن خۇرشىد رۇيەت ساختى خۇدرا گىردۇ غۇند.

مىر ھاج * — سەيىد كىشدۇر، تالىبى ئىلمىلىك ھەم قىلۇر. ياخشى تەبئى بار. ھەماناكى ئىلتىزام قىلىپتۇركىم، كۆپراق قەسىدەسى مەنقەبەت بولغاي. ئەھيانەن بىرەر غەزەل ھەم ئايتۇر. بۇ مەتلەئ ئانىڭدۇركىم، مەتلەئ:

ئەگەر دەر گۇشەئى غەم دۇر ئەز ئان سىيمىن بەدەن مىرەم،
خەلەل دەركارى ئىشق ئايەد ھەمان روزىكى مەن مىرەم.

مەۋلانا سايىلى * — جۇيەنىڭ خاۋەرشاسىدىندۇر. دەرۇىش ۋە كەم سۇخەن كىشىدۇر. بەئزى ئەشئارى يامان تۇشمەستۇر. بۇ مەتلەئ ئانىڭدۇركىم، مەتلەئ:

مەرا دەر دىيدە تەك ئامەد فەزائى كوھۇ ھامۇن ھەم،
غەمى فەرھاد مەن دارەم، بەلائى ئىشقى مەجنۇن ھەم.

مەۋلانا سەلامى * — شەھر مەسجىدى جامىئىند مۇلۇك گۇنبەزىدە خادىمدۇر. بۇ مەتلەئ ئانىڭدۇركىم، مەتلەئ:

ئىن بەس ئەز ئەشكى جىگەرگۇن زى غەمەش ھاسىلى مەن،
كى بەھەر قەترە كۇشايەد گىرىھى ئەز دىلى مەن.

مەۋلانا فارىغى * — خانەقاھى جەددىدىيە بولۇر. دەرۇبشۇەش يىگىتدۇر. بۇ مەتلەئ ئانىڭدۇركىم، مەتلەئ:

ئەز بەسكى ئان جەفا جو ئازار مىنەمايەد،
ئەندەك تەرەھھۇمى ئۇ بىسيار مىنەمايەد.

مەۋلانا جەمشىد * — ئەمدى پەيدا بولغان خۇش تەبئ يىگىتلەردىندۇر. ئابادان كاتب ھەم بار. سايىر شېئر ئەسنافىدىن تەبئى مۇئەممانى مايىلدۇر. «زەينى» ئىسمىغە بۇ مۇئەممانى ئانىڭدۇركىم، مۇئەممانى:

ئانھاكى كۇنەند دىيدە چۇن ئەبرى بەھار،
يابەند يەقىن دۇررى ۋسالى دىلدار.
دەرداكى ھەر ئابى دىيدە مەجرۇھى تۇ مۇرد،
بىرۇن تۇ، ئەي ماھى لىقا، ئاخىرى كار.

مەۋلانا ئەبدۇلھەق * ـ داغى كىچىك ياشىدا مۇئەممانى فەننىغە شۇرۇئ قىلدى. مۇتەسەررىف ياخشىغىنە تەبئى بار. «ۋەسمي» ئىسمىغە بۇ مۇئەممانى ئانىڭدۇركىم، مۇئەممانى:

ئەشكى مەن دەر ھەسرەتى ئان لەب بەخۇن ئامىختە،
پىشى ۋەي چۇن گىريەئى تەلخى سۇراھى رىختە.

مەۋلانا ۋىدائىي * ـ بەلخ نەۋاھىسىدىنىدۇر ۋە كەپەنەك پوشلۇق كىسۋەتىدە يۇرۇر ئىدى. ئامىيدۇر، ئەمما لەتىف تەبئى بار ئىدى. بۇ مەتلەئ ئانىڭدۇركىم، مەتلەئ:

دىلا، نەتۋان ھەرىغى ئەھلى تەقۋي جاۋىدان بۇدەن،
بەرى دۇرد كەشان ھەم جەند روزى مىتەۋان بۇدەن.

[مەۋلانا] مەئانى ـ مەشھەدلىغدۇر. ۋە ساھىب جەمال ۋە زەرىق ۋە رەئنا يىگىتدۇر. باۋۇجۇد ئولكى، ئاتاسى بىنەزىر كاسەگەردۇر. چىنى ياسار. ۋە ئىنىسى ئۇيلە نەقش قىلۇركىم، خوتەن ۋە خىتايدا نەقش ئەۋلا قىلماسلار. [ئول بۇ ئىكەۋ ھىرفەسىدىن ئار قىلىپ، بىرىن قۇلى، بىرىن چۇھرەسىنچە كۆرمەس]. چۇن ئۆزىنىڭ ھۇسنى بار، ھۇسنى خەتى ۋە ھۇسنى كەلامى داغى بار. بۇ مەتلەئ ئانىڭدۇركىم. بەيت:

چۇ دەر سەھرايى غەم دىۋانە سان باخۇد فىتەد چەڭگەم،
گەھى دەر چەڭگەم ئەفتەد سەڭگۇ گە ھەسەڭ ئەفتەز ئەز چەڭگەم.

مەۋلانا بەقائىي ـ كەمانگەرلىككە مەشھۇردۇر. ئۆزىنى مۇئەممايىلىقغە شۇھرەت داغى بەردى. ئەمما فەقىر ئانىدىن ھەرگىز مۇئەممايىكى نىمەگە ياراغاي ئىشتىمەدىم. سوڭرە

شىئىر ئايتا باشلادى، غەرىب خەياللار قىلۇر، ئەمما تەركىبنى رىش باغلار. دەرلەركى، تىير ئەندازلىق فەننىدە ساھىب ۋۇقۇف دۇر، بىز بىلمەسدۇربىز. بۇ مەتلەئ ئانىڭدۇركىم، بەيت:

تابە زۇلفى تۇ سەر بەر ئاۋەردەم،
سەر بە دىۋانەگى بەر ئاۋەردەم.

مەۋلانا مۇشرىفىي① ـ ھىرىيلىكدۇر. نەۋسەندەلىكدىن بىر ئاز نىمە ۋۇقۇفى بار. گويا قۇشخانە مۇشرىفى ئىدىكىم، تەخەللۇسى ھەم ئولدۇر. گاھى ئول ئىشنى تەرك قىلۇر. يانا گاھى پۇشەيمان بولۇر. بۇ مەتلەئ ئانىڭدۇركىم، بەيت:

گەۋھەرى ئەشك نىسارى رەھى يارى گەردەم،
شادەم ئەز ئاشقىئى خىيشكى، كارى گەردەم.

مەۋلانا ئەسلامىي ـ مەشھەدلىقدۇر. ئول شەھرىدە ھالا مۇتەئەييىن خوش تەبئ ئولدۇرۇر. نەسىخ ۋە تەئلىق خەتىن داغى ياماق بىتمەس.

بۇ مەتلەئ ئانىڭدۇركىم، مەتلەئ:

جۇ بە تەغلىيەش بىدىدەم بىنەمۇدەم ئەھلى دىنىرا،
كى شەۋەد بەلائى جانھا، بە شۇما سۇپۇردەم ئىنىرا.

مەۋلانا كەۋسەرىي ـ ھىرىيلىكدۇر. كىچىكىدىن بىرى

① بۇ ئىسىم 840 ـ 1649 ـ نومۇرلۇق قول يازمىلاردا «مەشرەبىي» ئىلىنغان. چاپ نۇسخا بىلەن تاشكەنت نەشرىدە «مۇشرىفىي» دەپىلگەن. تۆزىتىپ ئىلىندى.

تەبئىدە نەزم ئايتۇرغە قابىلىيەت بار ئىبردى. ئەما مەشغۇللۇق قىلماس ئىبردى. خوجە ئاسەفىينىڭ مۇساھىبىلىغىنىڭ دەۋلەتىنى دىندۇر، گاھى ـ گاھى شېئىر ئايتۇر. بۇ مەتلەئ ئانىڭدۇركىم، مەتلەئ:

مۇھتەسىب گەرىنىد باشەد دەيرا دەر ۋا كۇنەد،
بەھرى رىندان بادە ئەز زىرى زەمىن پەيدا كۇنەد.

مەۋلانا ھىلالىي ـ تۇرك ئەھلىدىندۇر. ھافىزەسى داغى ياخشىدۇر، تەبئى داغى ھافىزەسىنچە بار. ئوقۇماق تەكلىفى قىلىپدۇر، ئومىد ئولكىم، تەۋفىق تاپقاي، بۇ مەتلەئ ئانىڭ دۇركىم، بەيت:

چۇنان ئەز پا فىكەند ئىمرۇزەم ئان رەفتارى قامەت ھەم،
كى فەردا بەر نەخىزەم، بەلكى فەردائى قىيامەت ھەم.

مەۋلانا قەبۇلىي ـ قۇندۇزدىندۇر. خۇراسانغە كەلگەندە، بائىسى تەھسىلنى زاھىر قىلدى. چۇن دىماغىدا بىر ئاز نېمە پەرىشانلىغ بار ۋە تەۋرىدە لەۋەندلىغ. مۇددەئاسى ياخشى، مۇيەسسەر بولماس. بۇمەتلەئ ئانىڭدۇركىم، ئۆز ھەسبى ھالى ۋاقېئ بولۇپدۇر ھەم دېسە بولۇر، بەيت:

خانە، ئەي ئاقىل، چى كار ئايەد مەنى دىۋانەرا،
چۇن نەمىدا نىەم مەنى دىۋانە راھى خانەرا.

مەۋلانا ئەبۇ تاھىر * ـ بەدەخشان ۋىلايەتتىدىندۇر. ئىلىم تەھسىلى ئۆچۇن شەھرغە كېلۇپدۇر، بۇ فەقىرنىڭ مەدرەسىسىدە سەبەق ئوقۇر. «ئادەم» ئىسمىغە بۇ مۇئەمما ئانىڭ دۇركىم، مۇئەمما:

ئاشكارا دىل زى ھىجرانەش بەسى فەرياد كەرد،
ناگەھ ئامەد ئەز سەفەر ئان ماھ دىلھا شاد كەرد.

مەۋلانا جانىي ـ جۇرجانلىغدۇر. «رەيھانىي» تەخەللۇس قىلۇر ئىبردى. ۋىلايەتى مۇناسىبەتى بىلە ئاڭا «جانىي» تەخەللۇس بۇيۇرۇلدى، خىلى جۇنۇن زاتىدا باركىم، سەلاھىيەت كەسىبىگە مانىئدۇر. يوق ئىبرسە، غەرابەتجۇي تەبئىغىنەسى بار. بۇ مەتلەئ ئانىڭدۇر، بەيت:

تاجىلمۇە كەرد خەتۇ لەبى يار سەبزۇ سۇرخ،
ئاتەشى ئەلەم زەد دىلى ئەفگار سەبزۇ سۇرخ.

مەۋلانا ئافەتى ـ مەشھەدلىغدۇر. ھەلۋاگەرلىكىگە مەنسۇب قىلۇرلار. فەقىر ئانى كۆرمەيمەن. [شېئىرىن ئىشتىپ مەن]. بۇ مەتلەئ ئانىڭدۇركىم، بەيت:

خۇدا كۇنەد بە خەيالى تۇ ھەر زەمانەم شاد،
گەر ئەز خەيالى تۇ گەردەم جۇدا، خۇدا مىكۇناد.

مەۋلانا زۇلالىي ـ ھىرىيلىكدۇر. ئاتاسى دەرۇىش كىشىدۇر ۋە غەزلغۇرۇشلىغ قىلۇر. زېھنى سەرچەشمەسىدىن نەزم زۇلالى سافى زاھىر بولۇر جەھەتىدىن، ئاڭا «زۇلالىي» تەخەللۇس تاپىلدى. بۇ مەتلەئ ئانىڭدۇر، بەيت:

لەيلى ئۇزاردى مەرەسەن دامەن كەشان دەرخۇنى مەن،
دىگەر نەدانەم چۇن شەۋەد ھالى دىلى مەجنۇنى مەن.

مەۋلانا مىر ھاشىمىي ـ كۇفتگەرلىك① بىلە مەشھۇر ـ دۇر ۋە تالىبى ئىلملىغى داغى بار. تەبئى ياخشىدۇر. بۇ مەتلەئ ئالىنگدۇركىم، بەيت:

خۇشەم زانرۇكى، تىيرەش دەر دىلى ناشاد جا دارەد،
كى خاھەد يادى مەن كەرد ئەز خەدەڭگى خۇد چۇ ياد ئارەد.

مەۋلانا ساھىب ـ كەبودجامەلىغدۇر. ياخشى تەبئى بار. [غايىبانە شەترەنجنى خۇب ئويناز.] بۇ مەتلەئ ئالىنگدۇركىم، بەيت:

دوستان، تا كەي بە كۇيەش مەنئەم ئەز رەفتەن كۇنىد،
تەركى رەفتەن چۇن نەخاھەم كەرد تەركى مەن كۇنىد.

مۇئەمما ئايتۇر ۋە ياخشى ئاچار. بۇ مۇئەمما داغى «پايەلەدە» ئىسمىغە ئالىنگدۇركىم، بەيت:

ئان شاھى ھۇسىن ئەز دىلى مەجرۇھ ھەركەس،
بىنەد سپاھى بىسەرۇ پا ھەر تەرەف بەس.

مەۋلانا مايىلى ـ ئىسمەرايىنلىغدۇر. ئول داغى خالى

① بۇ سۆز قول يازما نۇسخا بىلەن چاپ نۇسخىدا يۇقمرقەدەك ئىلىنغان. تاشكەنت نەشرىدە «كوفەگەرلىك» ئىلىنغان.

ئەز جۇنۇن ئەمەس، ئەمما تەبئى ياخشىدۇر. بۇ مەتلەئ ئالىنگدۇركىم، بەيت:

ھەست دەر سىينە زى پەيكانى ستەمكارەئى مەن،
جان زى دىل تەڭگۇ زى جان ئىن دىلى ئۇۋارەئى مەن.

مەۋلانا قەۋسى ـ ھەم ئىسمەرايىنلىغدۇر. خېلى قابىلىيەتى بار يىگىتتۇر. ئەمما لەۋەند، بەلكى تەلەندىدۇر. ئول جەھەتدەن مېچ ئىشدا ئىستىقامەتى يوقدۇر. زەخىم ۋە كۇچلۇكدۇر. ئەما مېچ ئىشكى ئالدا كۇچلىك بولغاي، قىلالماس. سىپاھىيلىقغە ھەۋەسى بار. ئالدا ھەم غەيرى ئۇيات كەلتۇرمەس. بۇ مەتلەئ ئالىنگدۇركىم، بەيت:

چۇ بەر مەن ۋەقتى جانبازى لىباسى خىشتەن پۇشەد،
كەسى خاھەمكى، روزى مەرگ بەر تابۇتى مەن پۇشەد.

مەۋلانا ھەجرىي * ـ بەلخلىكدۇر. بۇ مەتلەئ ئالىنگدۇركىم، مەتلەئ:

شۇدە بەختى بەدى مەن مالىئى ۋەسلى ھەببى مەن،
چى بەد بەختەمكى، ھەم بەختى بەدى مەن شۇد رەقىبى مەن.

مەۋلانا ئەنۋەرىي① ـ كۆپرەك ئەۋقات مەشھەددە ئولۇر ئىبردى. لەۋەندۇەش ۋە ئاشۇفتەۋەش كىشىدۇر. بۇ مەتلەئ ئالىنگدۇركىم، بەيت:

① بۇ ئىسىم 840 ـ 1649 ـ نومۇرلۇق قول يازمىلاردا يۇقمرقەدەك ئىلىنغان. تاشكەنت نەشرىدە «مەۋلانا نۇرى» دەپ ئىلىنغان.

دىلەم بىنەۋا شۇد ئەز ئىن رو ھەزىنەست،
ھەمىشە، بەلى، بىنەۋائى چۇنىنەشت①.

مەۋلانا دائىي ـ دائىم سەرەخسىدە ھەزرەتى شەيخ لۇقمان (قۇددىسە سىررۇھۇ) مەزارى باشىدا بولۇر ئىدى. گاھى ساتىغ سەۋداسىغە داغى ئىشتىغال كۆرگۈزۇر ئىدى. بۇ مەتلەئ ئانىڭ دۇركىم، **بەيت:**

جۇستىم ئان دەھانرا بەلائى چاھى غەبغەب،
دەر خەندە گۇفت ئان مەھ ئانجاكى، نىست مەتلەب.

مەۋلانا سۇبھانى ـ ئوبە نەۋاھىسىدە گويان چەشمەسىدە بولۇر ئىدى. مەۋلانا مۇھەممەد بەدەخشي ۋاستەسى بىلە فەقىرغە ئاشنا بولدى.

شېئىردا خەلى چاشنى بار. بۇ مەتلەئ ئانىڭدۇركىم، **بەيت:**

ماھى مەن، ئىمشەب بە نۇرى خىش ئىن كاشانەرا،
ساز رەۋشەن، ۋەرنە ئاتەش مىزە نەم ئىن خانەرا.

مەۋلانە مەجنۇن ـ مەشھەدلىغدۇر. شوخ تەبئى بار. [زاتى] داغى مەقبۇل تۇشۇپدۇر. خۇش نەۋسەندەلىغ يىگىتدۇر، «بازگونە» خەتنى ئانداق رەۋان بىتەركى، مەھەللى تەئەججۇب دۇركىم، كۆرمەگەن [كىشى] ئىنانالماس. بۇ مەتلەئ ئانىڭدۇركىم، **مەتلەئ:**

① بۇ مىسرا 1649 ـ نومۇرلۇق قول يازمىدا «ھەمىشە زەبانى نەۋائى چۇنىنەستە» دېيىلگەن.

بەۋەئز مىرەۋەمۇ زار ـ زار مىگىريەم،
بەدىن بەھانە زى ھىجرانى يار مىگىريەم.

مەۋلانا مەلىك ـ باخەرز ۋىلايەتىدە كاربىزدىنىدۇر. ئۆزىنى مەلىك زەۋزەن ئەۋلادىدىن تۇتار جەھەتىدىن «مەلىك» تەخەللۇس قىلۇر. ئوتتۇز ياشىغە يەقىنغەچە نەزم ئايتمايدۇر ئىدى. ئۇلغايغاندا نەزمغە مەشغۇل بولدى. ئانىڭ بىلەن ھەزل قىلغۇچىلار مەلىكى گاۋ دەرلەر ئىدى. بۇ مەتلەئ ئانىڭ دۇركىم، **بەيت:**

سەد قىسسە گەر زى لەيلىيۇ مەجنۇن رىۋايەتەست،
مارا ھەدىسى ئىشق تۇ ئىنما ھىكايە تەست.

مەۋلانا جەلالىددىن ـ مەشھەددىنىدۇر. خۇجا ئەلى زەيىنىددىنكىم، ئول يەردە مۇتەئەييىن كىشى ئىدى ۋە خانەقاھى ھەم بار، ئانىڭ ئەۋلادىدىندۇر. تەبئىنىڭ مۇلايىمەتى مۇئەمما فەنىدا تەئرىق قىلغۇچە بار. «ئەھمەد» ئىسمىغە بۇ مۇئەمما ئانىڭدۇر، **مەتلەئ:**

بە جانىبىكى دىلەمرا رەقىب مىخاھەد،
نەخاھەد ئامەدۇ رويى ھەبىب مىخاھەد.

خوجە مۇسا ـ ئۆزىن شېئىرغە مەنسۇپ قىلور ۋە ئەل قاشىدا شېئىرلار ئوقۇر. ئانىڭ ئەھۋالىدىن ساھىب ۋۇقۇف ئەل قاشىدا مۇقەررەر دۇركىم، تەبئى نەزم ئەمەس يارماق بېرىپ①

① بۇ سۆز چاپ نۇسخا بىلەن تاشكەنت نەشرىدە يۇقىرىقىدەك ئىلىمغان، قول يازما بولسا، «يارىق يېرىپ» دەپ يېزىلغان.

بۇ تائىفەنى ئۆز ئاتىغە شېئىر ئايتىۋېرىپ ۋە ئول نەۋئى شېئىر-لاردىن بىرى بۇ مەتلەئىدۇركىم، بەيىت:

جامى شەرابرا سەرى رندان ھۇباب شۇد،
بىسيار سەركى دەر سەرى جامى شەراب شۇد.

مەۋلانا مەشرەبىي * - مەشھەدلىغدۇر. خوش تەبئى يىگمتدۇر. بۇ مەتلەئى ئانىڭدۇر كىم، مەتلەئ:

تۈركى مەن ھەر گەھكى جا دەر خانەئى زىن كەردەئ،
خانەئى زىنرا چۇ سۈرەتخانەئى چىن كەردەئى.

مەۋلانا ۋەفائىي * - ھەم مەشھەدلىغدۇر. بۇ مەتلەئ ئانىڭدۇركىم، مەتلەئ:

كاش پەيژەستە بۇۋەد ئايىنە پىشى نەزەرەش،
تا نەزەر جانبى ئەغيار نەيەفتەد دىگەرەش.

مەۋلانا ھەبىب * - ھەم مەشھەدلىغدۇر. بۇ مەتلەئ ئانىڭدۇركىم، مەتلەئ:

چى گۈيەم ھالى دىل با نازەنىنى ناز پەرۋەردەم، چۇ ئاسارى مۇھەببەت زاھىر ئەست ئەز چېھرەئى زەردەم.

مەۋلانا ھەرەمى * - مەشھەد خوش تەبئىلەرىدىندۇر. شېئىرى ياماں ئېرمەس. بۇ امەتلەئ ئانىڭدۇركىم، مەتلەئ:

تا بە ۋادىئى غەم ئەز ئىشقى بۇتان دەم زەدەئەم،

دەم زى شادى مەنى غەم دىيدە دىگەر كەم زەدەئەم.

مەۋلانا قەلەندەر * - ھەم مەشھەد زۇرەفاسىدىندۇر. بۇ مەتلەئ ئانىڭدۇركىم، مەتلەئ:

ئان چى ھەردەم دۇر ئەز ئان لەبھائى مەيگۇن مىكەشەم.
كاسە - كاسە ئەز دو چەشمى خۇنىفشان خۇن مىكەشەم.

مەۋلانا قەرانىي * - ھەم مەشھەدلىغدۇر. بۇ مەتلەئ ئانىڭدۇركىم، مەتلەئ:

گەرچە مەجنۇن زى غەمى ئىشق دىلى پۇر خۇن داشت،
ايىك ھالىكى مەرا ھەست كۇجا مەجنۇن داشت؟

مەۋلانا شادىي * - ھەم مەشھەد خوش تەبئىلەرىدىندۇر. بۇ مەتلەئ ئانىڭدۇركىم، مەتلەئ:

خانەئى دىل مۇھر شۇد ئەز داغى ئان قاتىل مەرا،
تا پەس ئەز مۇردەن بمانەد مېھرى ئۇ دەردىل مەرا.

مەۋلانا خەلىل * - ھەم مەشھەدلىغدۇر. بۇ مەتلەئ ئانىڭدۇركىم، مەتلەئ:

زى تىغى تۇ، ئەي قاتىلى دەردمەندان،
چۇ غۇنچەئەست پۇرخۇن دىلى دەردمەندان.

مەۋلانا ھەيبەتى * - ھەم مەشھەدلىغدۇر. بۇ مەتلەئ ئانىڭدۇركىم، مەتلەئ:

دەھانى تەڭگى ئان خۇرشىد رو خاھەم نەكۇ بىنەم،
نە بىنەد دىيدە ھېچ ئەز خىيرەگى چۇن روھى ئۇ بىنەم.

مەۋلانا فەنائىي * ـ ھەم مەشھەدلىغدۇر. بۇ مەتلەئ ئانىڭدۇركىم، مەتلەئ:

مەنى ژولىدە مو با ئەقل ئەز ئان بىگانەگى دارەم،
كى دەر ئىشقى پەرى رويى سەرى دئۇانەگى دارەم.

مەۋلانا قەنبەرىي * ـ مەشھەد شۇئەراسىدىنىدۇر. بۇ مەتلەئ ئانىڭدۇركىم، مەتلەئ:

نالە ئەز بىسە يارنى جەۋر ئەست ھەز ناشادرا،
مەن ئەز ئان نالەمكى با مەن كەم كۇنەد بىنادرا.

سەيىد ئارىفى * ـ ھەم مەشھەد ئەھلى تەبىشدىنىدۇر. بۇ مەتلەئ ئانىڭدۇركىم، مەتلەئ:

ئەي پەرى رو گەر نىشىنى دەر سەرائى چەشمى مەن،
دىل بىئەندازەد گىلەم ئەز پەردەھائى چەشمى مەن.

ئۇتفىئى سانىي * ـ ئول داغى مەشھەد شۇئەراسى ۋە زۇرەفاسىدىنىدۇر. بۇ مەتلەئ ئانىڭدۇركىم، مەتلەئ:

شۇدە چۇ مېھمانىي مەن ئان شەمئى شەبئەفرۇز ئىمشەب،
كاش تا سۇبھى قىيامەت نە شەۋەد روز ئىمشەن.

مەۋلانا ئەدىمىي * ـ مەزىد تەنبۇرەچىنىك ئوغلىدۇر.

ياخشى تەبئى بار، مەشھەدلىغدۇر. بۇ مەتلەئ ئانىڭدۇركىم، مەتلەئ:

چۇن زەررە ئەم پەرىشان دائىم دەر ئارزۇ يەش،
جەمئىيەتى نەدارەم بىئافتابى رويەش.

مەۋلانا شەبابىي * ـ ھەم مەشھەد شۇئەراسىدىنىدۇر. بۇ مەتلەئ ئانىڭدۇركىم، مەتلەئ:

ئەي سەرۇى سىمى قامەت، ئەي شۇخى جەفاپىيشە،
شۇد ئىن تەنى مەجرۇھەم ئەز تىيرى غەمەت بىيشە.

مەۋلانا دەرۇىش * ـ ھەم مەشھەدلىغدۇر. بۇ دەرۇىش رەۋغەڭگەردىن باشقەدۇر. بۇ مەتلەئ ئانىڭدۇركىم، مەتلەئ:

داغما بەردەستى دىل كەز دەستى جانانى مەن ئەست،
گەرچە مىسوزەد مەرا ئاسايىشى جانى مەن ئەست.

مەۋلانا ئەيانىي * ـ ھەم مەشھەد زۇرەفاسىدىنىدۇر. بۇ مەتلەئ ئانىڭدۇركىم، مەتلەئ:

نەكەرد ئەز گىريەئى زارى مەن ئەفغان ھېچ گەھ يارى،
كى بەر ئەفغانى زارى ئۇ نەكەردەم گىريەئى زارى.

مەۋلانا غىياسىددىن * ـ ھەم مەشھەدلىغدۇر. ياخشى تەبئى بار. «ئابىل» ئاتىغە بۇمۇئەمما ئانىڭدۇركىم، مۇئەمما:

مەرا مېھرۇ مەھى نامېھرىبانى،
جۇدا ئەز دىل نەمگەردەد زەمانى.

مەئىد ئەبدۇللەتىف * ـ ھەم مەشھەدلىغدۇر. ئون تۆرت يا ئون بەش ياشىدە بولغاي، مۇئەممانى ئانداق ئايتۇر ۋە ئاچاركى، مەھەللى تەئەججۇبدۇر. مەئلۇم ئەمەسكەم، ئول ياشىدە ھەزگىز بۇ فەندە ئانداق بار ئىكەن بولغاي. «ھەيدەر» ئاتىغە بۇ مۇئەممانا ئانىڭدۇركىم، مۇئەممانا:

ئاشقى گەريان زى گۈنجى ھەجر دەر گۈلشەن گۈزىخت،
چىد ھەر سۇ ئەز گۈلۇ دۇزھاكى ئەشك ئەز دىدە ريخت.

مەۋلانا مۇھەممەد * ـ ئول ھەم مەشھەدلىغدۇر. ئول داغى كىچىك ياشدا مۇئەممانا فەندە جەلددۇر. «مۇھەممەد» ئاتىغە بۇ مۇئەممانا ئانىڭدۇركىم، مۇئەممانا:

ئەيكى جۇز مېھرۇ ۋەفا چىزى نەبۇدەت خۇيى دىل،
مېھرى بىھەد گۇيەمەت دىگەر تۇ بىنما رويى دىل.

مەۋلانا فەخرى * ـ ھەم مەشھەدلىغدۇر. «قۇباد» ئىسمىغە بۇ مۇئەممانا ئانىڭدۇركىم، مۇئەممانا:

مەركەي بىرۇخى جانان ھەۋائى گەشت گۈلزار ئەست، كى
دىل ئەزا دۇرىئى ئان مەھ بە دەردى خۇد گىرىفتار ئەست.

«ئەلى» ئىسمىغە بۇ مۇئەممانا ئانىڭدۇركىم، مۇئەممانا:

باشەد دىلى ھەر كەس بە يەكى ئايىنە بىنەما،
ئەز ئايىنەئى تەلئەتى يار ئەست دىلەما.

مەۋلانا رۇكنى * ـ شىرازلىقدۇر. تەبئى يامان ئەمەس، بۇ مەتلەئ ئانىڭدۇركىم، مەتلەئ:

گەر مەجالى يەك سۇخەن يابەمكى بەر دىلدار خىش،
ئەرزە دارەم پىشى ئۇ شەرھى دىلى ئەفگار خىش.

مەۋلانا ناسىھى * ـ خۇش تەبئ يىگتدۇر. بۇ مەتلەئ ئانىڭدۇركىم، مەتلەئ:

كەسكى سەفىھەئى رويى تۇ دەر نەزەر دارەد،
كى ئەز مۇتالەئە خاھەدكى چەشم بەردارەد.

مەۋلانا تايىرى * ـ ئەسترابادلىغدۇر. بۇ مەتلەئ ئانىڭدۇركىم، مەتلەئ:

خۇشەم بە ئىشق، گەرەم رۇزۇ روزگارى نىست،
مەرا بە ئىكۇ بەدى روزكار كارى نىست.

سەيىد ھەزىنى * ـ ھەم ئەسترابادلىغدۇر. بۇ مەتلەئ ئانىڭدۇركىم، مەتلەئ:

ۋادەئى ھىجرانكى نىست غەير دەردۇ غەم دەر ئۇ،
با خەيالى ئۇ فەراغەت دارەم ئەز ئالەم دەر ئۇ.

مەۋلانا مەھدىي * ـ ھەم ئەسترابادلىغدۇر. بۇ مەتلەئ ئانىڭدۇكىم، مەتلەئ:

ساقى، نەبۇۋەد بىئەدەبنما ئەجەب ئەز ما،
ما مەردۇمى مەستىم نەيايەد ئەدەب ئەز ما.

مەۋلانا تايىفىي * ـ زىيارەتگاھلىق بولۇر. بۇ مەتلەئ ئانىڭدۇركىم، مەتلەئ:

مەنكى دەر خەيلى سەگانەش جا مۇئەييەن ساختەم،
ئەز غۇبارى ئاستانەش دىيدە زەۋشەن ساختەم.

مەۋلانا نايىبىي * ـ تەيئاباد لىغدۇر. بۇ مەتلەئ ئانىڭدۇركىم، مەتلەئ:

گەھىكى لالە بىرويەد زى خاكى ئەھلى نەزەر،
زى داغى دىل بۇۋەد ئان لالەۋۇ زى خۇنى جىگەر.

مىر لەۋەند * ـ جەھانگەشتە كىشىدۇر. قەلەندەرلىك سۇرەتىدە يۇرۇر ئىبردى. خالى ئەز فەزلۇ تەبئ ئەمەس ئىبردى. بۇ مەتلەئ ئانىڭدۇركىم، مەتلەئ:

رۇخەشرا ماھ گۇفتەم، شەھر ئەز گۇفتارى مەن پۇر شۇد،
زى دەندانەش سۇخەن گۇفتەم، دەھانى مەن پۇر ئەزدۇر شۇد.

مەۋلانا ئەمىنىي * ـ مۇھەممەد ئەلى ئەمىنى ئوغلى ـ

دۇركىم، ئىككىنچى مەجلىسدە ئاتىسى مەزكۇر بولدى، تەبئى مۇلايىم يىگىتتۇر. بۇ مەتلەئ ئانىڭدۇركىم، مەتلەئ:

يار دەر سىلسىلەئى نازۇ ئىتابەم دارەد،
باز دىۋانەگىئى ئىشقى خەرابەم دارەد.

مەۋلانا مۇھەممەد ـ [مەجنۇنۇەش يىگىتتدۇر]، تالىبى ئىلىملىغى بار ھەم شەترەنجغە ئەجەب مەشغۇلدۇر. مۇئەمماغە كۆپرەك مەشغۇل بولۇر. بۇ مۇئەما «ئەھمەد» ئىسمىغە ئانىڭدۇركىم، بەيت:

نەدارەم جۇز دو زۇلفەت يارى غەمخار،
مەرا بسيارۇ بسغەمخارى مەگسزار.

مەۋلانا زىرەكىي ـ شەھەر ئىچىدەكى خۇش تەبئىلەردىندۇر ۋە تەبئىدە تەسەررۇف نىشانەسى باردۇر. بۇ مەتلەئ ئانىڭدۇركىم، بەيت:

دەر راھى ئىشق سەڭگى جەفا تۇشەئى مەن ئەست،
دەر كوھۇ دەشت لالە جىگەر گوشەئى مەن ئەست.

مەۋلانە ۋەھدەتىي ـ بىر نەۋئى نەزمى بار. [ۋە تەبئى خالى] ئەزرەك ئەمەس. بۇ مەتلەئ ئانىڭدۇركىم، بەيت:

كەشتە ئەم بىھال ئەز ئان خالىكى بەر① رۇخسارى ئۇست،

① بۇ قوشۇمچە قول يازما نۇسخا بىلەن چاپ نۇسخىدا يۇقىرىغىدەك ئىلىنغان. تاشكەنت نەشرىدە «دەر» دەپ ئىلىنغان.

ئافەرىن بەر سانىڭى كىن نۇقتەڭى پەرگارى ئۇست،

مەۋلانا نادىرىي ـ مەرۇدلۇق. ياخشى تەبىئى بار. غەزەلىرى تېلەمەكدە كۆشىش قىلغان. ئەمما كۆپ لەۋەندۇر. مۇددەتى فەقىر بىلە مۇساھىب ئىدى. ئۇزۇنىسى لەۋەندلىغدىن زەبىت قىلالماس. يانا ئۇز ئىشىگە باردى. بۇ مەتلەئ ئانىڭدۇر ـ كىم، بەيت:

بەسەگگى نەرم كۇن، ئەي چەرخ، ئۇستوخانى مەرا،
مەباد رەخنە كۇنەد تىغى دىلىستانى مەرا.

مەۋلانا بىنەشتى ـ ھىسار ئۇلايەتىدىندۇر. تەھسىل قىلغالى بۇ مۇلكىكە كېلىپتۇر. تەبئىسى داغنى ياخشىدۇر. بۇ مەتلەئ ئانىڭدۇركىم، بەيت:

دەركەمەدىڭى تۇ نەھار بىستەرۇ پائەفتادە ئەست،
ئىن بەلا ئىستىكى دەر گەردەنى مائەفتادە ئەست.

مەۋلانا ھەراتىي ـ ئىچكە يەرلىك ئىدى. ئەخلاقلۇسىدىن زاھىردۇر. يامان تەبئىلىغ ئەمەسدۇر. بۇ مەتلەئ ئانىڭدۇركىم، مەتلەئ:

دۇش ئەفغانى مەن ئەز چەشمى خەلايىق خاب بۇرد،
خىرمەنى مەھرارى ئۇفانى ستىرىشكەم ئاب بۇرد①.

① تاشكەنت نەشرىدە بۇ مەتلەئنى مەۋلانا ئەھلىمنىڭ دەپ ئېلىنغان ۋە بىرىنچى مىسرادىكى «خەلايىق» دېگەن سۆز «مەلايىك» دېيىلگەن.

مەۋلانا نەزرگەسىي ـ مەرۇ ئىلايەتىدىندۇر. مەزلۇمۇش يىگىت ئىدى. بۇ مەتلەئ ئانىڭدۇركىم، بەيت:

ئانراكى دەردى ئىشقى تۇ دۇانە ساختە،
مەجنۇن سىفەت بەگۇشەئى ۋەيرانە ساختە.

دوست مۇھەممەد ـ مۇرغانى مەھەللەسىدىندۇر. ھەم شەئىرغە ۋە ھەم مۇئەممالغە تەبئى ياخشىدۇر. بۇ مەتلەئ ئانىڭ دۇركىم، بەيت:

بەلاست ئەز تۇ بەدىل ھەر زەمان جەفائى دىگەر،
جەفاكى دەر دىگەرى مەكۇنى بەلائى دىگەر.

«سەفىي» ئىسمىغە بۇمۇ ئەمما داغى ئانىڭدۇركىم، مۇئەممالا:

ھەر سەھەر باد دىھەد بۇي ئەزان گۇلزارەم،
مەنى دىل سوختە بەربادى سەبا بىدارەم.

مەۋلانا ئەھلىي ـ تەرشىز ئىلايەتىدىندۇر. تەبئىدە خېلى چاشنى بار. بۇ مەتلەئ ئانىڭدۇركىم، مەتلەئ:

ھەگگامى ئىيدۇ مەۋسۇمى گۇلھا شۇگۇفتەن ئەست،
ساقى بىيارە بادە، چى ھاجەت بە گىوفتەن ئەست①.

① تاشكەنت نەشرىدە بۇ مەتلەئنى مەۋلانا ھەراتىيمنىڭ دەپ ئېلىنغان ۋە ئالدىنقى مىسرادىكى «فەسلى بەھارۇ مەۋسۇمى گۇلھا شۇگۇفتەن ئەست» دەپ ئېلىنغان.

ھەسەن ئەلىـ دوست مۇھەممەدغە قەرابەتى بار. مۇنىڭ داغى شېئىر ۋە مۇئەممالغە ياخشى تەبئى بار. بۇ مەتلەئ ئانىڭدۇركىم، **بەيت:**

مەنى بىدىل نەخا ھەم سايە باشەد ھەمنىشىن ئۇرا،
بىيا، ئەي شامى ھەجرۇ گۇم كۇن ئەز رويى زەمىن ئۇرا.

«فەرھادۇن» ئىسمىغە داغنى بۇ مۇئەممانا ئانىڭدۇر ـ كىم، **مۇئەمما:**

نەكۇيانى دىل دەرد مەندانى زار.
فەرى بەندى بىغايەتۇ بىشۇمار.

مەۋلانا فەتھۇللاھـ داغى ئەمدى ئاراغە كىرگەن نەۋرەس يېگىتلەردىندۇر. مۇئەممالغە تەبئى ياخشىدۇر. «بىلال» ئىسمىغە بۇ مۇئەممانا ئانىڭدۇركىم، **بەيت:**

چى سانگىرەد دىلەم با زۇلفەت ئۇلفەت،
چۇ دىل بىھەد نەمايەد دەردو زۇلفەت.

[مەۋلانا ئەسىرىددىن]ـ تالىبى ئىلملىغى بار يېگىتدۇر ۋە تەبئى مۇئەممالغە مۇلايىم تۇشۇپتۇر. «مەقبۇل» ئىسمىغە بۇ مۇئەممانا ئانىڭدۇر، **مۇئەممانا:**

با مەنى بىچارە ئان مەھ بەد نەكەرد،
ھەركى ھەرفى گۇفت ئەز مەن رەد نەكەرد.

مەۋلانا ئەزىرىددىن①ـ مەۋلانا مۇھەممەدنىڭ ئوغلىدۇر ـ كىم، ئىككىنچى مەجلىسدە ئاتى ئۆتتى. «ۋەفائى» تەخەللۇس قىلۇر ئېردى. فەقىر ئىلتىماسى بىلە «زەمانى» غە تەغىير بەردى. ئىككى جەھەتتىن: بىرى بۇكىم، سۇلتان بەدىئۇز ـ زەمان مىرزا مۇلازىمەتىدە ئېردى، «زەمانى» تەخەللۇسىنىڭ مۇناسىبەتى ئاڭا كۆپ بار ئېردى؛ يانا بىر جەھەتىدىنكىم، ئەھمەد جامىبەگ «ۋەفائى» تەخەللۇس قىلۇر ۋە شېئىرى مەشھۇردۇرۇر ۋە دىۋانى ھەم بار. مۇناسىب ئەمەس ئېردىكىم، ئول نەۋئ كىشىگە بىچىھەت تەخەللۇسىدا شەرىك بولغاي②. بۇ مەتلەئى ياخشى ۋاقېئ تۇشۇپدۇركى، بىتىلۇر ۋە شەرھ قىلىلۇر. **بەيت:**

بەئابى دىدە ھەرگىز كەم نەشۇد سوزى دىلى زارەم،
مەگەر كەز خاك تەسكىن يابەد ئىن ئاتەشكى مەن دارەم.

مەۋلانا سەۋسەنىـ ئازادەۋەش كىشىدۇر. ئەكسەر ئەۋقات مەھدى ئۇلىيا گەۋھەرشاد ئاغا (نەۋۋەرە مەرقەدىھا) مەدرەسەسى تەگىرەسىدە بولۇر ئېردى. ئەما ئەمدى شەھىردە ساكىندۇر. بىغايدە ئەل بىلە مۇساھىبلىغ قىلماس. نېۋچۇنكىم، بىچىھەت مەشەققەتلەرنى ئۆزىگە رەۋا كورمەس. ئومىد ئولكىم، بارچەغە بۇ دەۋلەت نەسىب بولغاي. بۇ مەتلەئ ئانىڭدۇركىم، **بەيت:**

① ناشكەنت نەشرىدە بۇ ئىسىم ئورنىغا «زەمانى» دېگەن تەخەللۇسى ئېلىنغان.

② بۇ سۆز 1649 ـ نومۇرلۇق قول يازمىدا «بولماغاي» دېيىلگەن.

مۇجەررەدانكى زى قەيدى زەمانە ئازادەندە،
نە سەيد گەشتە بە دامى كەسى نەسەييادەندە.

مەۋلانا ھەلاكىي — شەھرىدىندۇر، تۇرك ئەل ئاراسىغە كۆپ كىرمەس. ئۆز نامرادلىغىغە مەشغۇلدۇر. مەككە سەفەرىنى ھەزرەتى مەخدۇمى نۇرەن مۇلازىمەتىدە بارىپ كەلدى. زىھى مۇۋەففەق بەندەكى ئولدۇر. گاھى نەزم ئايتۇر. بۇ مەتلەئ ئالىدۇر، بەيت:

بىغەمەت دەم نەمىتەۋانەم زەدە،
دەمى بىغەم نەمىتەۋانەم زەدە.

[بۇ بەيتى ھەم خۇب ۋاقىئ بولۇپتۇركىم، بەيت:

دەست دەر دىل بماندۇ پا دەر گىل،
سەر بە ئالەم نەمىتەۋانەم زەدە.]

مەۋلانا غۇبارىي — ئىسفەراينىلىغدۇر. كۆپرەك ئەۋقات ئەستراباددا ۋە ئىسفەراينىدا سەركارى جۇيەن① ۋە بەھرىئابددا بولۇر. فەقىرۇەش كىشى ھەم بار. بۇ مەتلەئ ئالىدۇر، بەيت:

شەبكى سىرەفتەم بە پەھلۇئى بەبەك① ئان دىلفەرۇز،

① بۇ سۆز تاشكەنت نەشرىدە «سەك»، چاپ نۇسخىدا «تەك» دەپ ئىلىنغان.

خاب دەر چەشمى نەمىئايەد① زى شادى تا بە رۇز.

مەۋلانا رىيازىي — زاۋەمۇھەۋ ۋىلايەتىنىك قازىسى ئىردى. ئول ئەمرىغە مۇنافىي ئىشلار ئاندىن سادىر بولۇپ مەئزۇل بولدى ۋە قەيد ۋە مۇسادرەلەر تاپتى ۋە بەسى زەھمەت تارتتى. تا ھەمۇل مەنسەب مۇددەئاسىغە. ئەما مۇيەسسەر بولمادى. ۋەئز ئايتىپ مۇنبەردە ئۆز ئەشئارىن ئوقۇپ، يىغلاپ ۋەجدۇھال قىلۇر، ئانىك ئىشىدا بۇ نەۋئ غەرايىب② كۆپدۇر. بارچەدىن غەرىبىراق بۇكىم، بۇ ئۇچۇردا دەرلەركىم، شاگىردلارى بىلە تاغ گەشتكە بارىپ تاش يۇمالاتىپ، بىر فەقىرغە تېگىپ ئۆلۈب ئىرمىش. يانا داروغەدىن قاچىپ، قايان ئىركەكىن كىشى بىلمەس، ئول ئۆزىنى زەبت قىلالماس. بۇ مەتلەئ ئانىكدۇركىم، مەتلەئ:

مەلەك شۇستە بە ئابى خىزر ئەگەر دامانى مەن بۇدى،
ھەنۇزەم دەستى دۇر ئەز دامەنى جانانى مەن بۇدى.

مەۋلانا زاھىرىي ③ — ھىرىي شەھرىدىندۇر. كىچىكلىكىدە كەفشدۇزلىغىغە مەنسۇب ئىردى. ھەم ئول ئەيياملا ئاندىن نەزملەر نەقىل قىلۇرلار ئىردى. [ئۇلغايا كۆپرەك بولدى]. تەبئىدە شوخلىغ بار. بۇ مەتلەئ ئانىكدۇركىم، مەتلەئ:

① بۇ سۆز تاشكەنت نەشرىدە نەشرى بىلەن چاپ نۇسخىدا «نەمىئامەد» دەپ ئىلىنغان.
② تاشكەنت نەشرىدە بۇ سۆز «زەرافەت» دىيىلگەن.
③ بۇ ئىسىم چاپ نۇسخا بىلەن تاشكەنت نەشرىدە «تاھىرىي» دىيىلگەن.

دىلكى سەد پەرگاله شۇد ئەز چەشمى جادۇئى تۇئەم،
مەن بەيەك دەم ئى بەسەد دىل ئاشقى رويى تۇئەم.

مەۋلانا مەجنۇنى ـ بەلخده بولۇر. فەقر كىشدۇر. كىتابەتخانه ھەم قىلالۇركى، ۋەجهى مەئاش ھاسىل قىلغايكى، خوجه ئۇككاشه مەزاريدا ساكىندۇر. گويا شەئر تەخەييۇلى ئۇچۇن بولغايكەم، ۋەرەقول ـ خەيال مۇرتەكىبىدۇر. ئاندا قكەم مەغلۇب ھەم بولغان چاغلىقدۇر. بۇ مەتلەئ ئانىڭدۇركەم، بەيت:

ماھى تابانىم ئىستتى قىلدى باغرىمنى كەباب،
ئاي ئىدى ئەمدى ھەرارەتدىن بولۇپتۇر ئاۋتاب.

مەۋلانا ھەمدەمى ـ مەشھەدلىغدۇر. كاسەگەرلىك سەنئىتىنى بىلۇر. بۇ مەتلەئ ئانىڭدۇر، بەيت:

بىرۇخەت ماتەمۇ غەمى دارەم،
ماتەمىيۇ چى ماتەمى دارەم.

مەۋلانا نەجمى ـ ھەم مەشھەدلىغدۇر. جامەباقلىغ ھىرفەسىغه مەنسۇبدۇر. بۇ مەتلەئ ئانىڭدۇركەم، مەتلەئ:

سەرەم ئان بەھكى زى سەۋدائى تۇ دەر پا باشەد،
چۇن نەدىيدەم سەرى ئانەتكى سەرما باشەد.

سەيىدزادەئى مۇنشى ـ تەبئىدە خېلى دىققەتى بار، ئۆيلۇك يوسۇنلۇق يىگىتدۇر. بۇ مەتلەئ ئانىڭدۇر. بەيت:

يار بەر ھالى مەنۇ ئەغيار ئەز ئەفغان مەن گىرىست،
بەرمەنۇ بەر ھالى مەن ھەم دوست ھەم دۇشمەن گىرىست.

مەۋلانا ئاسىمى ـ ھىرىيلىكدۇر. ئاتاسى ئابادان كىشدۇر. سەۋدا ۋە تىجارەت بىلە مەئاش ئۆتكەرۇر. ئۆزى تالىبى ئىلمىغى ھەم قىلۇر. نەزم ھەم ئايتۇر. بۇ مەتلەئ ئانىڭدۇر، بەيت:

چۇن ئاتەشەم زى ھەجرى تۇ بەر سەر زەدە ئەلەم،
سازەم رەۋان چۇ شەمئ زى گىردابى دىيده نەم.

مەۋلانا فەخرىددىن ـ فەقرنىك كىشى قارامدىندۇر. مۇئەممانى ياخشى ئاچار، گاھى بىرئاز مۇئەما ھەم ئايتۇر. ئەگەر مۇدامەت قىلسە بۇ فەندە ياخشى بولغۇدەكدۇر. «ھەيدەر» ئىسمىغە بۇ مۇئەما ئانىڭدۇر. بەيت:

گەرچە ئەز دىلبەران جەفا بىنەم،
شايەد ئەز دىلبەرى ۋەفا بىنەم.

مەۋلانا مەقسۇد ـ فەخرىددىننىك ئىنىسىدۇر. ئانىڭ ھەم مۇلايىم ئەبئى بار. غەزەل تەۋرىدە كۇشش كۆپگىنىە قىلۇر. بۇ مەتلەئ ئانىڭدۇر، بەيت:

پىشى مەھرى رويى ئۇ رەھ بەستە شۇد ئاھى مەرا،
تا ئەز ئان نەبۇد غۇبار ئايىنەئى ماھى مەرا.

مەۋلانا سەفائى① ـ ئەمدى پەيدا بولغانلاردىندۇر.

① بۇ ئىسىم تاشكەنت نەشرىدە «سىفاتى» دەپىلگەن

فەقەر ئانى ھەرگىز كۆرمەيدۇرمەن، ئەمما شېئىرىن ئىشتىپمەن. بۇ مەتلەئ ئانىڭدۇرىكىم، بەيت:

بەسكى دەر سەر ھەۋەسى رويى تۇ دارەد دىيدە
پۇشتى سۇيى مەنۇ رو سۇيى تۇ دارەد دىيدە

مەۋلانا سافىي — كوھى ساف شەيخزادەلەر دىندۇر. تەخەللۇسى ھەم ئاڭا دەلالەت قىلۇر. نەزمىلەردە ھەزرەتى خوجە ھافىز تەتەبىئى قىلۇر. بۇ مەتلەئ ئانىڭدۇر، بەيت:

ساقىيا، سەرخۇشەمۇ بادەئى سافىم دارى،
گەر كۇنەم سەرخۇشى ئان بەھكى مەئافەم دارى.

مەۋلانا قىغانىي① — مىرسەئىد گويەندەسىدۇر. مۇجەللىدلىغ ھەم بىلۇر. نەقشبەندلەردە ھۇنەرمەندىدۇر. ئەمما ئەكسەر ئەۋقات خۇش تەبئىلىغ ئىللەتىدىن پەرىشان تۇتار. بۇ مەتلەئ ئانىڭدۇر. بەيت:

ئەدەمى ۋىسالى تۇ بەر ئۇمرى جاۋدان خۇشتەر،
بەيادى ۋەسلى تۇ خۇش بۇدەم ئىن زەمان خۇشتەر.

مەۋلانا بۇ ئەلى — دىۋانەۋار يۇرۇر. دىۋانە بولماسا، «بۇئەلى» تەخەللۇس قىلغايمۇ ئىدى؟ بۇ مەتلەئ ئانىڭدۇر، بەيت:

خەلقى بەراھى ئىشقى تۇ ئاسۇدە مىرەۋەندە.

① بۇ ئىسىم چاپ نۇسخىدا «مىر قىغانى» دېيىلگەن.

ئاشىق مەنەمۇ دىگەر ھەمە بىھۇدە مىرەۋەندە.

مەۋلانا شەيخىي — تەبەسلىغدۇر. مۇددەتى ئىراقغە باردى، ئاندىن كەلگەندە ئەدۋار ۋە مۇسىقى ئىلمىغە ھەم ساھىب ۋوقۇف بولۇپ كەلدى. گويا كى ئىش داغى تەسنىف قىلىپتۇر. تەبەسداغى ئەۋقاق① تەۋلىيەت، شەيخلىغىن قەبۇل قىلىپ، ھالا ئول ئىشىگە مەشغۇلدۇرۇر. بۇ مەتلەئ ئانىڭدۇر، بەيت:

ئىن چى داغمىتكى بەرسىنەئى سوزانى مەن ئەست،
مۇھرى ئىشق ئەستكى ئەز مېھرى تۇ بەر جانى مەن ئەست.

مەۋلانا خىزرىي — گويا كى بىراۋنىك مەملۇكى ئىمىر-كەندۇر. خوجەسى ئانى يا ئول خوجەسىنى ئازاد قىلىپتۇر. يارى خوجەۋار يۇرۇر ۋە ئۆزىن ئازادۇەش كۆرگۈزۇر. بۇ مەتلەئ ئانىڭدۇر. بەيت:

ئۇمرى مەن بىرۇخەت، ئەي زۇھرە چەبىن، مىگۇزەرەد،
ھەيچ ئەز ئەۋقاتى شەرىغەمكى چۇنىن مىگۇزەرەد.

مەۋلانا باتمىنىي② — فەقىر ۋەسادەۋەش كىشىدۇر. بەلخدە بولۇر. تەۋەككۇل قەدەمى بىلە مەككەگە بارىپ كەلدى. داغى بەلخدە گۇشە ئىختىيار قىلدى. بۇ مەتلەئ ئانىڭدۇر. بەيت:

① بۇ سۆز قول يازما نۇسخا بىلەن چاپ نۇسخىدا بۇقىرى-قىمدەك ئىلمىغان، تاشكەنت نەشرىدە بولسا «ئەۋقات» دەپ ئىلمىغان.
② بۇ ئىسىم چاپ نۇسخىدا «مەۋلانا فەقىرى» دېيىلگەن.

بەسكى دارى تەڭگى، ئەي دىل، غۇنچەئى خەندان مەرا،
جان زى دىل ئامەد بە تەڭگۇ دىل گەران ئەز جانى مەرا①.

مەۋلانا فەيزى②ـ ھىرىپلىكدۇر. كىچىكلىكدە نەققاشلىغ قىلۇر ئىردى. نەزم ھەم ئايتۇر ئىردى. ئۆزىنى تەمام شائىر خەيال قىلغاندىن سوڭرە تەمام نەققاشلىغنى تەرك قىلىپ شائىر بولدى. بۇ مەتلەئ ئانىڭدۇركىم، بەيت:

زاھىد، بىيار خىرقەڭۇ رەھنى شەراب كۇن،
ئەسبابى زۇھدۇڭۇ خانەئى تەقۇى خەراب كۇن.

مەۋلانا شوخى③ـ ئىسمى ئىسئىد لادەنىڭ ئوغلىدۇر. ئەگەرچە ياخشىغىنە تەبئ نەسىبى بولۇپتۇر. ئەمما ئاتاسى تەۋرىدىن ھەم بىنەسىب ئەمەستۇر. بۇ مەتلەئ ئانىڭدۇر، بەيت:

نىست رەھ پىشى سەگانى ئۇ مەنى ئەۋۋارەرا،
تا بەدنشان گۇيەم ئەھۋالى دىلى بىچارەرا.

مەۋلانا زاھىرى ـ دەرۋىش يىگىتىدۇر ۋە بۇ تائىفە

① بۇ بەيت تاشكەنت نەشرىدە «بەسكى دارى تەڭگى دىل، ئەي غۇنچەئى خەندان مەرا، جان زى دىل ئامەد بە تەڭگو دىل گىرىفت ئەز جان مەرا.» دىيىلگەن. چاپ ئۇسخىدا بىرىنچى مىسرا «بەسكى دارى سەڭگى دىل، ئەي غۇنچە ئى خەندان مەرا» دىيىلگەن. ئىككىنچى مىسرا تاشكەنت نەشرىدىكىگە ئوخشاش ئىلىنغان.
② بۇ ئىسىم تاشكەنت نەشرىدە «فەزلى» دىيىلگەن.
③ بۇ ئىسىم چاپ ئۇسخىدا «مەۋلانا شەۋقى» دىيىلگەن.

بىلە گاھى بۇ فەقىر قاشىغە كىلۇر. تەبئى خالى ئەز رەڭ ئەمەستۇر. بۇ مەتلەئ ئانىڭدۇر، بەيت:

ساغەرى بادەكى جانى رەۋشەن ئەز ئان ئەست مەرا،
مەۋجىئى ئان سەيقەلى ئايىنەئى جان ئەست مەرا.

مەۋلانا خۇاجەگى ـ ھىرىپلىكدۇر، تەبئى نەزمىلەرغە يامان ئەمەس. بۇ مەتلەئ ئانىڭدۇر، بەيت:

ئەي سەرۋى ناز، دەر دىلى ما جا نەمىكۇنى،
جا مىكۇنى، ۋەلى بە دىلى ما نەمىكۇنى.

مىر ئەسەدۇللاھ * ـ سىمنانلىقدۇر. ئۆز مۇلكىدىن ئىلىم تەلەبىغە شەھرغە كەلدى ۋە فەقىرنىڭ مەدرەسەسىدە سەبەق ئوقۇر ئىردى. سۇرەت ۋە سىيرەتى ياخشى يىگىتدۇر. بۇ مۇئەما «ئۇنس» ئاتىغە ئانىڭدۇركىم، مۇئەما:

رىيزەد ئەز چەشمى تەرى ئەھلى مۇھەببەت مۇتتەسىل،
ئاتەشى ھىجرانى ئۇ ناچار ئەشكۇ خۇنى دىل.

مىر ئەھەدۇللاھ * ـ بەلخدىندۇر. ئول داغى شەھرگە تەھسىل ئۇچۇن كىلىپدۇر. ياخشى تەبئى بار. بۇ مەتلەئ ئانىڭدۇركىم، مەتلەئ:

ئەي شەبى غەم، دۇر ئەز ئان شەمئى جەمالەم سۇختى،
سالها دەر ۋەئدەئى روزى ۋىسالەم سۇختى.

ۋە «پارسا» ئاتىغە بۇ مۇئەممانى ئاندىدۇركىم، مۇئەممانى:

سەرى پاكانۇ فەرقى ئەھلى ئىدراك،
سەراسەر گەشتى زىيرى پايى ئۇ خاك.

مەۋلانا شاھ ئەلى * ـ فەقىرنىڭ مەدرەسىدە تەھسىل قىلۇر ۋە فەقىرغە مۇتەئەللىق ئەلدىمدۇر. «خان» ئىسمىغە بۇ مۇئەممانى ئاندىدۇركىم، مۇئەممانى:

ئەزغەمى دەۋرانۇ جەۋرى روزگار،
خاھەم ئەمىن شۇد زى جەۋرى رويى يار.

مەۋلانا زىيائى ـ فەقىر ئانى كۆرمەيمەن، ئەممانى شېئىرىن ئېشىتىپمەن. بۇ مەتلەئ ئاندىدۇر، بەيت:

قامەتەت شيۋەئى زى رەفتار چۇ بۇنياد كۇنەد،
سەرۇرا بەندەئى خۇد سازەدۇ ئازاد كۇنەد.

مەۋلانا سەئىدى ـ سىياھ جەردە كىشىدۇر. ھەماناكى ئەبودىيەتتە مەنسۇبدۇر. ئۆز مۇناسىب ھالىغە بۇ مەتلەئ ئاندىدۇر، بەيت:

غۇلامى خىشتەنەم خانەد ماھ رۇخسارى①،
سياھى رويىمەن كەرد ئاقىبەت كارى.

① بۇ سۆز چاپ نۇسخا بىلەن تاشكەنت نەشرىدە «لالە رۇخسارى» دەپ يېزىلغان.

مەۋلانا دەرۋىش ئەلى ـ تەبابەتىغە مەشغۇلدۇر. بۇ فەننىڭ ھازىق ۋە ماھىرلارى ئانىڭ تەبئىن تىب فەننىدا كۆپ تەئرىق قىلۇرلار. مۇئالىجەسىن ھەم كۆرگەنلەر ئۆكەدۇرلار①. تەبئى ھەم ياخشىدۇر. ئەممانى مۇئەممانغە كۆپرەك مەشغۇلدۇر. «ۋەلى» ئىسمىغە بۇ مۇئەممانى ئاندىدۇر، بەيت:

ھىندۇئى زولفى ئو زى بەد كىشى،
گۇش بىگرىفتۇ گۇفت دەرۋىشى.

مەۋلانا قەلاشى ـ ئەتۋارى تەخەللۇسغە مۇناسىب كىشىدۇر. گويا ئۇشبۇ مۇناسىبەتدىن بۇ تەخەللۇسنى ئىختىيار قىلىپدۇر. بۇ مەتلەئ ئاندىدۇركىم، بەيت:

ئانكى بەر خۇبانى ئالەم پادىشاھ دارەد تۇرا،
خاھەم ئەز چەشمى بەدى مەردۇم نىگاھ دارەد تۇرا.

مەۋلانا گەدائى ـ تۇركىيگويدۇر. بەلكى مەشاھىردىندۇر، بابىر مىرزا زەماندا شېئىرى شۇھرەت تاپتى. بىر نەۋئى ئايتور ۋە ئانىڭ مەشھۇر مەتلەئلەردىن بىرى بۇدۇرۇر، مەتلەئ:

ئاھكىم دىۋانە كۆڭلۇم مۇبتەلا بولدى يانا،
بۇ كۆڭۇلنىڭ ئىلكىدىن جانغە بەلا بولدى يانا.

① بۇ سۆز 1649 ـ نومۇرلۇق قول يازمىدا «ئۆرگەنەدۇرلار» دەپ يېزىلغان.

مەۋلانانىڭ ياشى توقساندىن ئۆتۈپدۇر. بۇ مەتلەئ ھەم ئاندىكدۇر، بەيت:

دىلبەرا، سەنسىز تېرىكلىك بىر بەلائى جان ئىمىش،
كىم ئانىڭ دەردى قاشىدا يوز ئۆلۈم ھەيران ئىمىش.

مەۋلانا ۋاھىدىي — مەۋلانا جامى مەئرۇف ئوغلىدۇر. مەشھەدلىغدۇر ۋە ئاندا بولۇر. بۇ مەتلەئ ئاندىكدۇر، مەتلەئ:

تاتورا تۇررەئى ئەنبەر شىكەنى پەيدا شۇد،
دىلى ئەۋزارەئى مارا ۋەتەنى پەيدا شۇد.

زاۋە قازىسى — ياخشى تەبئىلىغ يىگىتدۇر. مەسنەۋىيە — لەرنى رەكگىن ئايتۇر. مىرخۇسرەۋنىڭ بەئزى مەسنەۋىيلەرىنى بۇ يەقسىدە تەتەبىئۇ قىلىپتۇر. غەرىب خەياللار قىلىپتۇر، ئۆزگە نەزمىلەر ھەم ئايتۇر. بۇ مەتلەئ ئاندىكدۇر، بەيت:

كى گۇيەد بەر سەرىرى مۇلكى خۇبى پادشاھىرا،
كى بەر دەر نالەئى زارىست مىسكىن دادخاھىرا.

مەۋلانا ھۇسەين * — مەشھەدلىغدۇر. ياقىندا تەھسىل ئۇچۇن شەھرىنى كېلىپتۇر ۋە «ئىخلاسىيە» خانەقاھىدە بولۇر. تەبئى ياخشىدۇر. «لۇتىف» ئاتلىنى بۇ مۇئەممانى ئاندىكدۇركىم، مۇئەممانى:

شاد ئەز ئانەمكى يار ناۋەكى غەم،
تەرەفى دىل فىكەنەد ئەز پەيى ھەم.

مەۋلانا كاشىي * — ھەم مەشھەدلىغدۇر. بۇ مەتلەئ ئاندىكدۇركىم، مەتلەئ:

ئەي دىل، بە غەمەش كەي سەرۇ سەۋدائى تۇ دارەم،
پەرۋائى خۇدەم نىست چى پەرۋائى تۇ دارەم.

مەۋلانا زايىرى * — ھەم مەشھەدلىغدۇر. تالىبى ئىلملىقە مەلسۇبدۇر. بۇ مەتلەئ ئاندىكدۇركىم، مەتلەئ:

مەرا سەرۇدست دەر دىل كەردە جا، دەر چەشمى رەۋشەن ھەم،
چۇگۇل پاكىزە رو ھەمچۇن سەبا پاكىزە دامەن ھەم.

مەۋلانا قانائىي * — ھەم بۇ تائىفەدىن. بۇ مەتلەئ ئاندىكدۇركىم، مەتلەئ:

رۇخى تۇ قىبلەئى دىلھائى بىقەراران ئەست،
نىشانى پايى تۇ مېھرابى خاكساران ئەست.

مەۋلانا زىيائىي * — نىشاپۇر زۇرەفاسىدىندۇر. بۇ مەتلەئ ئاندىكدۇركىم، مەتلەئ:

بە خۇنى ئاشىق ئىمشەب تەشنە بىنەم لەئلى سىيرابەش،
مەدبە مەي، ساقىيا، تەرسەمكى ئەز مەستى بەرەد خابەش.

مەۋلانا نۇرىي * — داغى نىشاپۇر شۇئەراسىدىندۇر، غەيرى ئۇل نۇرىيكى مەشھەدلىغدۇر. بۇ مەتلەئ ئاندىكدۇركىم، مەتلەئ:

خەدەڭگەتكى شۇد نەخلى گۈلزارى دىل،
نەيياۋەرەد بارى مەگەر بارى دىل.

مەۋلانا فەيزى * — جونئابادلىغدۇر. كۆپرەك ئەۋقات گازۇرگاھدا بولۇر ۋە تالىبى ئىلملىق قىلۇر. تەبئى نەزملەردە داغى ياخشىدۇر. بۇ مەتلەئ ئاندىڭدۇركىم، مەتلەئ:

گەرچە دۇشنامەم رەسەد ئەز لەئلى شەككەرباری ئۇۋ،
ھەست يەك شىرىنئى دەر تەلخئى گۇفتاری ئۇ.

مەۋلانا ئەينى * — ئوبەلىقدۇر، ھافىزدۇر. كىتابەت ھەم قىلۇر ۋە تەبئى ھەم نەزملەردە مۇلايىمدۇر. بۇ مەتلەئ ئاندىڭدۇركىم، مەتلەئ:

مەنەم دۇر ئەز مەھى رويى تۇ ھەر شەب تا سەھەر گىريان،
سۇراھىۋار دىل پۇرخۇنۇ بەر سەر چەشمى تەر گىريان.

مەۋلانا مۇئمنى * — شىرازلىقدۇر. بۇ مەتلەئ ئاندىڭدۇركىم، مەتلەئ:

ئەزسەد سۇخەن بەھىيلە يەكى گۇش مىكۇنى،
ئان ھەم نە گۇفتە ئەمكى فەرامۇش مىكۇنى.

مەۋلانا خىزرى * — ئول داغى ئەمدى پەيدا بولغان يىگىتلەردىندۇر ۋە سىغەرى سىنىدەدۇر. ئۇمىد ئولكىم، ياخشىراق ئايتقاي. بۇ مەتلەئ ئاندىڭدۇركىم، مەتلەئ:

زى ھەجرەت دىل دەمادەم لالەۋۇ ئاھۇ فىغان دارەد،
غەمەت گەر قەسدى دىل مىكەردۇ ئەكنۇن قەسدى جان دەرەد.

ئۇستاد مۇھەممەد ئوبەھى * — كاردگەرلىك سەنئىتىغە مەنسۇبدۇر. فەھمى يامان ئەمەس. بۇ مەتلەئ ئاندىڭدۇركىم، مەتلەئ:

نەسىمى خولدۇ ئۇمرى خىزر مىبەخشەد ئەگەر دانى،
ھەۋائى دەشتى گازۇرگاھ ئابى جۇيى سۇلتانى.

مەۋلانا كەۋكەبى — مۇنەججىم يىگىتدۇر. ئۆز فەنلىغە مۇناسىب تەخەللۇس ئىختىيار ئەتتى. فەقىر ئانداغ خەيال قىلۇرمەنكىم، ئالى كۆرمەيىمەن، بەئزى يارانلار دەرلەركىم، كۆرۇپسەن، ئەمما خاتىرغە كەلمەدى. بۇ مەتلەئ ئاندىڭدۇر، مەتلەئ:

بىرۇخەش ھەر قەترەئى خۇن بەر سەرى مژگان مەرا،
مەشئەلى باشەد فۇرۇزان دەر شەبى ھىجران مەرا.

مەۋلانا مەھەنەتى — ئول داغى ئەمدى پەيدا بولغان شائىرلاردىندۇر. فەقىر ئالى ھەنۇز كۆرمەيمەن. بۇ مەتلەئ ئاندىڭدۇر، بەيت:

سەھەر چۇ رويى خۇد ئان ماھى دەر نىقاب گىرىفت
فىغان زى خەلق بەر ئامەدكى ئافتاب گىرىفت.

مەۋلانا شۇكرى — مەسەل ئامىز ئايتۇردا مەۋلانا

سەيفىي تەتەبىبۇئى قىلۇر. ئول ئۇسلۇبدا زېھنى ياخشى ئېرۇر. بۇ مەتلەئ ئاندىكدۇر. بەيت:

چۇن زي خەت پۇرسەمەت ئەز مۇشكى خوتەن مىگۇيى،
چەند بامابە سەرى زۇلفى سۇخەن مىگۇيى.

مەۋلانا ھەقىرى ـ ئەمدى پەيدا بولغان خۇش تەبئ يىگىتلەردىندۇر. ئەمما تەبئىدە خېلى چاشنى بار. گويا ھىرىيلىكدۇر. بۇ مەتلەئ ئاندىكدۇر، بەيت:

مىرەۋەم دەر گۇشەئى مەيخانەجا خۇش مىكۇنەم،
جامى مەي مىيابەم ئۇ ئانجا فۇرۇكەش مىكۇنەم.

مەۋلانا ئەسىرى ـ ھەم ئەمدى زۇھۇر بولغان شۇئەرادىندۇر. ئەمما نەزمى ھەنۇز شۇھرەت تۇتمادى. شېئىردا مەسەل رەۋشى بار. بۇ مەتلەئ ئاندىكدۇر، بەيت:

شۇدەم ئەز يار جۇداۋۇ بە بەلا ئەفتادەم،
چى بالا بۇدكى ئەز يار جۇدا ئەفتادەم.

مەۋلانا سەئىد ـ مۇتەسەررىف ۋە تەبئلىغ شائىردۇر. تەبئىدە خەيال ئەنگىزلىك بار. بۇ مەتلەئ ئاندىكدۇر، مەتلەئ:

بەركى گۇل نىستكى ئەفتادە بە تەرفى چەمەنەست،
پۇنبەئى داغى دىلى بۇلبۇلى خۇنىن كەفەنەست①.

① بۇ سۆز قول يازما نۇسخىدا «جمگەرەست» دەپ يېزىلغان، چاپ نۇسخا بىلەن تاشكەنت نەشرىدە «كەفەنەست» دېيىلگەن. قاپىيە ئېتىبارى بىلەن كېيىنكىسى ئېلىندى.

خوجە كىمالان بەززاز ـ شەھر ئېلىدىندۇر. بۇ مەتلەئ ئاندىكدۇر، بەيت:

ئەنجۇم مەشئۇمۇر ئانكى دەرئىن گۇنبەزى خەزراست،
كەز بەھرى تەماشائى رۇخەت دىيدەئى ھەۋراست.

خوجە مەنسۇر ـ جۇرجان مۇلكىدىندۇر ۋە بىتىكچى قەۋمىدىندۇر. فىلۋاقىئ ئول قەۋمدە ئاندىن ئادەمشۇھشراق ۋە ئىنسانىيەتلىغراق [كىشى] يوقتۇر. تەبئى بەغايەت ياخشىدۇر ۋە بۇ مەتلەئى خۇب ۋاقىئ بولۇپتۇر. بەيت:

پەردەئى لالە تىھى دىيدەمۇ ئاغۇشتە بەخۇن،
يادەم ئارەدكى① مەرا رەفتە دىل ئەز پەردە بۇرۇن.

سۇكرا ئالار مەجنۇن سىفەت بولدى.

سۇلتان مەھمۇد ـ خوجە مەنسۇرغە قەرابەت ۋە خوجە شەمسىددىن مۇھەممەد بىتىكچى ئوغلىدۇر. ۋە نۇجۇم ئىلمىنى ئىستىخراج قىلغۇچە بىلۇر. بۇ مەتلەئ ئاندىكدۇر، بەيت:

شود روزگارى مەن سىيەھ ئەز ھەجرى يارى مەن،
كەسرا مەباد روزى مەنۇ روزگارى مەن.

مەۋلانا نىزام ـ ئەسترابادلىغدۇر ۋە قەسىدەنى ياخشى

① بۇ سۆز چاپ نۇسخا ۋە تاشكەنت نەشرىدە «ئامەدكى» دېيىلگەن.

ئايتۇر. بۇ «بەھاريە» مەتلەئى ئاندىكدۇر①، مەتلەئ:

باز گۈلزارى خەت ئەز سەبزەئى تەر پەيدا كەرد،
كارى بوستانئ جەھان رەڭگى دىگەر پەيدا كەرد.

مەۋلانا ياريي — ھەم ئەسترابادلىغدۇر. تەبئىدە شوخ لىغ بار. بۇ مەتلەئ ئاندىكدۇر، مەتلەئ:

نەخاھەم پىشى مەردۇم دىيدە بەر دىيدارى يار ئۇفتەد،
چۇ پىش ئايەد نەزەر بەر رويى ئۇ بىئىختىيار ئۇفتەد.

مەۋلانا سوفىي — ھەم ئەسترابادلىغدۇر، ياخشى تەبئى بار ۋە ئىنشاسى ھەم خۇبدۇر ۋە بۇ مەتلەئ ئاندىكدۇر، مەتلەئ:

نىست دەر ھەجرى تۇئەم زەئف زى بىمارىئى دىل،
تەرسەم ئازۇردە شەۋەد تەبئى تۇ ئەز زارىئى دىل.

مەۋلانا دائىمىي② — ھەم ئەسترابادلىغدۇر. غەرىب خەيال تاپماق ھۇزۇردا كۆپ بولۇر. بۇ مەتلەئ ئاندىكدۇر، مەتلەئ:

ئان پەرىراكى زى گۈلبەرگى قەبا دەر بەرى ئۇست،

① بۇ جۇملە قول يازما نۇسخا بىلەن چاپ نۇسخىدا يۇقىرى قىمەك ئېلىنغان. تاشكەنت نەشرىدە «بۇ «بەھاريە» قەسىدەسى ياخشى ۋاقېئ بولۇپتۇر» دېيىلگەن.

① بۇ ئىسىم قول يازما نۇسخا بىلەن چاپ نۇسخىدا يۇقىرى قىمەك ئېلىنغان. تاشكەنت نەشرىدە «مەۋلانا دائىي» دېيىلگەن.

ھەر تەرەف بەندەى قەبا نىستكى بالۇ پەرى ئۇست.

بابا شوريده — قەسىدەخانلىغقە مەئرۇف ۋە مەشھۇردۇر. ۋە تەبئ ئەھلى نىك كۆڭلى بىلە مۇساھىب بولۇپتۇر. ۋە تەبئىدە كۆپ چاشنى زاھىر بولۇر. قارىلىغ بابدا ئايتىلغان مەسنەۋىيە دىن بۇ بەيت ئاندىكدۇر. بەيت:

قەدەم شۇد چۇن كەمانۇ ئۇمرى مەن شەست،
جەۋانى ھەمچۇ تىير ئەز شەستى مەن جەست.

مەۋلانا ھەمەدگۇل — مەۋلانا ئەبدۇلقۇھھابنىك ئوغلىدۇركىم، ئاتى يۇقىرى ئۆتتى ۋە فۇزۇل ۋە دىۋانەدۇر. لۇتفى تەبئىدىن خالى ئەمەس. بۇ مەتلەئ ئاندىكدۇر، مەتلەئ:

شەب خاكى تىيرە بىستەرى ما بىدىلان بەسەست،
جادىر شەبى كەشدەئى ما ئاسمان بەسەست.

مەۋلانا بىھىشتى — ھەمدەگۇلنىك ئىنسىدۇر. ئەما ھەم تەبئىدە ھەم تەۋردە ئاڭا نىسبەتى يوقتۇر. بۇ مەتلەئ ئاندىكدۇر، مەتلەئ:

شەمئى① ئىمشەب تەركى دەئۇى بارۇخى ئان ماھ كۇن،
تىير كەردى مەجلىسى مارا زەبان كۇتاھ كۇن.

مەۋلانا فىغانىي② — خوجە ئەفزەلغە قەرابەتدۇر.

① بۇ سۆز 1649- نۇسخىدا قول يازمىدا «شەمسى» دېيىلگەن.

② بۇ ئىسىم 1649- نۇسخىدا قول يازمىدا «مۇغانىي» ئېلىنغان.

ياخشى تەبئى بار. بۇ مەتلەۋ ئاندىكدۇر. بەيت:

هەركى چۇن سۇرەتى چىن دىيده بەرويى تۇ كۇشاد،
چەشمى دىگەر زى تەماشائى تۇ بەر هەم بنىهاد.

مەۋلانا شەرەفى① ـ ئەسترابادلىغدۇر. گويا رەڭگىدە هۇمرەت بار ئۇچۇن بۇ تەخەللۇسنى ئىختىيار قىلىپدۇر. بۇ مەتلەۋ ئاندىكدۇر. بەيت:

نەدارەم بىشتەر زىن تاقەتى بىمېهرىنى جانان،
خۇدايا، بەر مەنئان نامېهرىبانرا مېهرىبان گەردان.

مەۋلانا فىدائىي ـ هەم ئەسترابادلىغدۇر. سەيىدزادەدۇركىم، زاهىرى سەفاسى بار. ئاتاسى بىلە بەيتۇللاه سەفەرخە بارىپ كەلدى. تەبئى داغى ياخشىدۇر. بۇ مەتلەۋ ئاندىكدۇر، بەيت:

هەمىشە رويى بە دىۋار بۇد مەجنۇنرا،
كەئەز رەقىب بىپۇشەد سەرەشكى گۇلگۇنرا.

مەۋلانا مەھرەمىي ـ هەم ئەسترابادلىغدۇر ۋە ئول يەرنىڭ مۇتەئەييىنلەرىدىندۇر. تالىبى ئىلملىغى بار. خۇجە مەنسۇرنىڭ ئەمىسىدۇر② فەقىرۇەش يىگىتتۇر. بۇ مەتلەۋ ئاندىكدۇركىم، بەيت:

① بۇ سۆز قول يازمىدا «شىرازى» دەپ يېزىلىپ قالغان، چاپ نۇسخا بىلەن تاشكەنت نەشرىدە پۇقىرىقىدەك ئېلىنغان.

② بۇ سۆز قول يازما نۇسخا بىلەن چاپ نۇسخىدا يۇقىرىقىدەك ئېلىنغان. تاشكەنت نەشرىدە «ئاكاسىدۇر» دېيىلگەن.

مۇدام ۋائىزى ما مەنئى بادە نۇش كۇنەد،
چىخۇش بۇۋەدكى‌دەمى دەر كەشەت خەمۇش كۇنەد.

مەۋلانا ئەيانىي ـ هەم ئەسترابادلىغدۇر، خېلى تەسەررۇفلىغ تەبئى بار. بۇ مەتلەۋ ئاندىكدۇر. بەيت:

دەرسەر ئەز لايى تەهى خۇم هەۋەسى هەست مەرا،
بەختى بەدبىنكى بەدئان هەم نەرەسەد دەست مەرا.

مەۋلانا ۋالەهىي ـ ئالىي ئاستانەدە مۇلازىمدۇر. بۇ مەتلەۋ ئاندىكدۇر، مەتلەۋ:

ئان چەشمەئى هەياتكى يابەندى جان ئەز ئۇ،
جۇز ئابى هەسرەتەم نەبۇد دەر دەهان ئەز ئۇ.

سەيىد خەنجەر ـ چېچەكتۇلۇقدۇر. تەهسىل ئۇچۇن شەهرغە كەلدى. ئەما پات تەرك قىلىپ، سپاهلىغ ئىختىيار قىلدى. بۇ مەتلەۋ ئاندىكدۇر. بەيت:

جۇدا زى يار بە جۇز دەردى ئىشتياق نەدارەم،
ئەجەل، بىياكى دىگەر تاقەتى فىراق نەدارەم①.

مەۋلانا زارىي * ـ ئەمدى پەيدا بولغان خۇش تەبئى يىگىتلەردىندۇر. بۇ مەتلەۋ ئاندىكدۇركىم، مەتلەۋ:

① قول يازما نۇسخىدا بۇ بېيىتنىڭ ئورنىدا مەۋلانا زارىيىنىڭ شېئىرى قاتاردا مسالغا ئېلىنغان بېيىت كۆچۈرۈلۈپ قالغان، چاپ نۇسخا ۋە تاشكەنت نەشرىدىكى تەرتىپى بويىچە ئېلىندى.

چۇ سېلى ئەشكى زى چەشمى پۇر ئاب مىئايەد،
دودىيده بەر سەرى ئان چۇن ھۇباب مىئايەت.

مەۋلانا نازىرى ـ ياخشى تەبئىلىق يىگىتتۇر. زېھنىدە تەسەررۇف بار. بۇ مەتلەئ ئانىڭدۇر. بەيت:

مىشەۋەد دەر قەھر ئەگەر خۇدرا كۇشەم ئەز بەھرى ئۇ،
ۋەھ، چى قەھز ئەست ئانكى خۇدرا مىكۇشەم ئەز قەھر ئۇ.

مەۋلانا زاتى ـ ياڭى خۇش تەبئىلەردىندۇر. بۇ مەتلەئ ئانىڭدۇر، مەتلەئ:

نەي گەرچە دەم زى زەمزەمەئى زىروۇ بەم زەنەد،
دەر پىشى ناله ئەم شۇد ئان دەمىكى① دەم زەنەد.

مەۋلانا مىر ئەلى ـ ھەزرەتى مەخدۇمى نۇرەن مەدرەسىدە بولۇر ۋە ئالارغە مۇلازىم ھەم بار. بۇ مەتلەئ ئانىڭدۇر، بەيت:

مەرا بىسەرۇ قەدەش باشەد، ئەي دىل،
بە جانى ھەر لەھزە تەيرى ھەجرى ھاسىل.

پەھلەۋان كاتىب ـ ھەم ئۇل ھەزرەتنىڭ ئەشئار ۋە مۇسەننىفاتىن كىتابەت قىلۇر. بۇ مەتلەئ ئانىڭدۇر، مەتلەئ:

① بۇ سۆز چاپ نۇسخا بىلەن تاشكەنت نەشرىدە «نەتەۋانەدىكى» دېيىلگەن.

ئىيدەستۇ مەرا بىمەھى خود خۇررەمى نىست،
خەلقى ھەمە دەر شادىيۇ چۇن مەن غەمى نىست.

[ئۇچىنچى مەجلىسنىڭ خەتمى]

بۇ ھەزرەتكىم، بۇ مەجلىسنىڭ سەدرىنىشىنىدۇر، سەھابى مەئانىيلەرى گەۋھەررىز، ۋە بۇ جەمائەتكىم ئۇل ھەزرەت خىرمەنى مەئانىسىنىڭ خوشەچىنىدۇر گۇلشەنى تەبئىلەرى گۇلئەفشان ۋە سۇمەنبىز. سەرخەيلغە ھەرىم ۋۇسۇلى ئىلاھى يېتىلسۇن ۋە خەيلىغە ھەم شەرەفى سەئادەت ۋە مەغفىرەتى نامۇتەناھى نەسىب ئەتسۇن. ۋە سۇلتانى ساھىبقىرانلىكىم، ئۇل ھەزرەتنىڭ نۇكات ۋە مەئارىفىنىڭ دەقايىقى ئەلفازى ۋە ھەقايىقى مەئنا ـ سىنى ھېچ دانىشۋەر ئالاردىن ياخشىراق بىلمەدى ۋە ھېچ ئەھلى تەبئ ئالارنىڭ ئۇشرى ئەشرىن فەھم قىلمادىكىم، مەجلىسىدە نەزم تەرىقىدە ھەمراز ئېھردىلەر ۋە نەسر ئۇسلۇبىدا نۇكتە پەرداز. ئۇل ھەزرەت رۇھانىيەتىدىن ئالارغە فەيزى بىغايەت ۋە ئىمدادى بىنھايەت يەتسۇن ۋە بۇ فەقىرنى ھەمكىم، بۇ ھەزرەتنىڭ كەمىنە بەندەئى دەرگاھى ۋە ئۇل ھەزرەتنىڭ خاكى راھىمەن، مەھرۇم قىلماسۇن، رۇبائىي:

چۇن باردىلار بۇ ھەزرەتۇ ئۇل ھەزرەت،
كىم ئۇل ھەزرەت ھەق ساری قىلدى رېھلەت.
بۇ ھەزرەت كۆپ ئۇمر ئىلە تاپسۇن دەۋلەت،
مەن بەندەغە دەۋلەتىدە كۇنجى ئۇزلەت.

ئەسىرە فۇزەلاسىنىڭ زىكرىدەكسىم، شېئىرغە مەشھۇر ۋە مۇباھى ئەمەستۇرلار، ئەمما ئالاردىن نەزم تەرىقىدە كۆپ لەتايىف زاھىر بولۇر ۋە كۆپ زەرايىف باش ئۇرار.

ئول جۇملەدىن:

پەھلەۋان مۇھەممەد① ـ كۆپ فەزايىل بىلە ئاراستە دۇركىم، گۈشتى ئىلمى باۋۇجۇد ئولكىم، ئانىڭ ئانداق ھەق ۋە مۇلكىدۇرۇر. مەئلۇم ئەمەسكىم، ھەرگىز بۇ فەندە ئانداغ پەيدا بولمىش بولغاي. ئۆزگە فەزايىلىغە كۆرە دۇن مەرتەبەسىدۇر. مۇسقىيدە ۋە ئەدۋار ئىلمىدە دەۋرىنىڭ بىنەزىرىدۇر. چۇن كەمالاتى ئەزھەرۇ مىننەش ـ شەمسىدۇر، شەرھ قىلماققە ئېھتىياج ئەمەس. فەقىر ئەستراباددىن بۇ رۇبائىيىنى پەھلەۋان خىزمەتىلەرىغە بىتمىب ئېھردىم. رۇبائىيە:

① بۇ ئىسىم قول يازما نۇسخىدا يۇقىرىقىدەك ئېھلىنغان، چاپ نۇسخىدا «پەھلەۋان بۇ سەئىد»، تاشكەنت نەشرىدە «پەھلەۋان مۇھەممەد گۈشتىگىر» دەپ ئېھلىنغان.

دەركەئىبەۋۇ دەر دەير بە ئىرشادى تۇئىم،
دەر سەۋمەئەۋۇ مەيكەدە با يادى تۇئىم.
زاكىر سەھەرۇ شام بە ئەۋرادى تۇئىم،
يەئىنكى خەرابى① نېئىمەتئابادى تۇئىم.

پەھلەۋان بۇ رۇبائىينى جەۋاب بىتمىپ ئېھردىلەر. رۇبائىي:

ئەي مىر، تۇ پىرۇ ما بە ئىرشادى تۇئىم،
دائىم بە دۇئاگويىيۇ با يادى تۇئىم.
ئىن شەھر بە تۇ خۇشەستۇ ما با تۇ خۇشىم،
مۇردىمۇ خەرابى ئەسترابادى تۇئىم.

بۇ مەتلەئ پەھلەۋاننىڭدۇركىم، ئايغاندا، پادىشاھ مىلكى ئالتۇن سىلە ئىنايەت قىلدى. بەيت:

گۇفتەمەش: «دەر ئالەمى ئىشقى تۇ كارەم با غەم ئەست»،
گۇفت خەندان زىرى لەب: «غەم نىست، كارى ئالەم ئەست».

ھالا فەقر ئەھلىنىڭ پىشەۋاسى ۋە تەرىق خەيلىنىڭ مۇقتەداسى پەھلەۋاندۇر. بەئزى ئەل پەھلەۋاننىڭ نەسەبىدە تەئىن قىلۇرلار. ئەمما فەقىرغە تەھقىق بولدىكىم، يالغان ئايتۇرلار.

① بۇ سۆز قول يازما نۇسخىدا يۇقىرىقىدەك ئېھلىنغان. چاپ نۇسخا بىلەن تاشكەنت نەشرىدە بولسا «يەتمىي» دېيىلگەن.

مىر سەربەرەھىنە ـ تۇركستاندىندۇر. خۇش تەبئ ۋە خۇش مەشرەب ۋە خۇش سۇھبەت ۋە شىرىن كەلام كىشىدۇر. ۋە ئەتىقۇررەھمان شەيخ لۇقمان (قۇددىسە سىررۇھۇ) مەزارىدا يىگىرمە يىلغە ياقىن شەيخ ۋە مۇتەۋەللى ئىدى. يىل بولدىكىم، يۇز مىلك، يۇز ئەللىك مىلك ئالتۇنغە ياقىن ئانىك ئەۋقاف قىلىپ ھاسىل قىلىپ، ئانداق مۇسەررىفلىغە يەتكۈرىدىكىم، خۇدا ۋە خەلق قاشىدا مۇستەھسەن تۇشۇپ، ھېچ كىشى ھېچ نەۋئ ئەيب تاپالمادى. سوڭرا خۇد سەدارەت مەسنەدىدە مۇتەمەكىكىن بولۇپ، ئۇلۇغ ھىممەتىدىن [ئانداقكىم ئالي مەنسەبدىن] ئۆز ئىختىيارى بىلە ئىستىغنا قىلدى. غايەت شوخ تەبئلىغدىن تىرىزىق قائىدەسىن مىر پەيدا قىلدى ۋە باۋۇجۇد گاھ ـ گاھ ياخشى تىرزىقلار نەۋىش قىلۇرلار. يىگىتلىكدە ئاقىل كۇنگۇرگە مۇتەئەللىق بولۇپ، ئافىيەت تەرىقىن تەرك قىلىپ، ئول تائىفەغە تابىئ بولۇپ ئىرىشىپ يۇرۇردە ئانىك پىش سەلەۋاتى غايىب بولغاندا، ئەمىر مەئرەكەدە پىش سەلەۋات بولۇپ ئايىتقان ئەبياتدىن بۇ رۇبائىيدۇرۇر. رۇبائىيە:

ئانانكى پەرەستەندەئى خۇرشىدۇ مەھەند،
ئەز چەشمى تۇ دەر ئارزۇئى يەك نىگەھەند.
كۇنگۇر ئەگەر ئىن ئەستكى مەن مىبىنەم،
خۇبانى دىگەر① پىتەكى تەئلىمگە ھەند.

مىرئول ۋىلايەتىنىك ۋاجىبەل ـ ئىھتىرام ساداتىدىندۇر. ئەگەرچە ئەرازىل ۋە خەبىس مۇسەللەم تۇتماسلار ۋە نىمەگىنەلەر دەرلەر، ئەمما ئول تائىفەنىك سۆزىگە ئىئتىبار يوقتۇر.

① بۇ سۆز قول يازما نۇسخا بىلەن تاشكەنت نەشرىدە يۇقىرىقىدەك ئىلىنغان. چاپ نۇسخىدا بولسا «جەھان» دىيىلگەن.

ۋە مىرنىك مۇددىتى تەتام يىمىەككە كۆپ شەئەنلەرى بار. ئول جىھەتدىن كۆپرەك ئەۋقات ئىستىلا مەرەزىغە گىرىفتاردۇرلەر.

مەۋلانا بۇرھان① ـ ھىرىي شەھرىنىك بۇزۇرگزادەلىرىدىندۇر ۋە دانىشمەند ۋە خۇش تەبئ ۋە خۇش خۇي ۋە سەبۇكرۇھ كىشى ئىدى. بابىر سۇلتان (ئەنارۇللاھى بۇرھانەھۇ) ئاتىغە مۇئەممالىق رىسالەسى بىتتىدى. «جەۋاھىرۇل ـ ئەسمائ» غە مەۋسوم. ۋە مۇئەممالىكىم، «شاھ بابىر» ھاسىل بولۇر، ئول رىسالەدىن مەۋلانانىك خاسسە مۇئەممالارىدىندۇرۇر. مۇئەممالىق:

بەس ئەز بەھارى جەۋانى كەشىم ئاھ، بە ھەسرەت،
خەزان ئۇمرى چۇ ئاخىر رەسىد ئەز پەيى غارەت.

بۇ فەقىرغە پادشاھ مۇھر تەكلىفى قىلغاندا، تەئرىخى ئايىتىپ ئىبردى، بەغايەت خۇب ۋاقىئ بولۇپ ئىبردى. ئەمما چۇن فەقىرنىك تەئرىفىكى، نەفسۇل ـ ئەمرده غەيرىي ۋاقىئدۇر، لازىم كىلۇر ئىبردى، بىتىلمەدى، ۋە لىكىن ئەسلى مىسرائى بۇدۇر، مىسرا:

تەئرىخەش ئىن بۇدكى «ئەلمىشر مۇھر زەد»②

«كى» لەفزىدىن سوڭراغى ئەلفازىدىن تەئرىخ ھاسىل بولۇر. غەرايىب ئىتتىفاقاتىدىندۇركىم، مىر دەرۇىش ئەلىغە

① بۇ ئىسىم چاپ نۇسخا بىلەن تاشكەنت نەشرىدە «مەۋلانا بۇرھانىدىن» دەپ ئىلىنغان.

② بۇ مىسرا ئىچىدىكى قوش تىرناق ئىچىگە ئىلىنغان سۆزلەرنىك ئەبجەد رەقىمىنى قوشقاندا، ھىجرىيە 876 ـ (مىلادىيە 1471 ـ 1472) يىل كىلىپ چىقىدۇ.

داغی مۇھر ئىنايەت بولغاندا ئۆزىنىڭ خاتىرىغە «دەرۋىش ئەلى مۇھرى زەدى»① تەرىكىبى كېلىپ ئېيتىدى. ۋە ئون يىل تەقاۋۇت ئىندى ۋە راست ۋاقىتتا ئېيتىدى. ۋە مەۋلانا ھالەن شاھرۇخ مىرزا مەدرەسىسىدە ۋە بەزى مەدرىسىدە دەرسىگە مەشغۇلدۇر ۋە قالىن تەلەبە ئىستىفادە قىلۇرلار. بەزى يارانلار مۇتاب مېنە يۇزىدىن مەۋلانانغە ئېيتىپ، «قەدىمىي خۇش تەبئىلەردىنسىز». ئىزتىراب قىلۇر، ئەمما چارەسى يوقتۇر.

مەۋلانا غىياسىددىن ئەزىز * — مەشھەددە ئىمام ئەلى مۇسا ئەر-رىزا رەۋزىلەردە نەقىب ۋە ۋىلايەتىنىڭ ئۇلۇغىدۇر. تەئرىپلەردە بەيان قاسىردۇر. بۇ مەتلەئ ئالارنىڭ دەپ شۇھرەتى بارىكىم، مەتلەئ:

بازەم ئەز دەستى بۇتى دامانى ئىسمەت چاك شۇد،
جۇز خەيالەش ھەرچە بۇد ئەز لەۋھى خاتىر پاك شۇد.

مەۋلانا مەسئۇد — شىرۋاندىندۇر. ئۆز مۇلكىدىن ھەر رىيگە كەلدى ھەم ئىفادە، ھەم ئىستىفادەغە بەجىد مەشغۇل بولدى. بۇ ئەسنادە ھەزرەتى مەخدۇمى (نۇرەن مەرقەدەھۇ) مۇلازىمەتىغە يېتىپ بىر ئاز سەبەقغە داغى مۇشەررەف بولۇر ئىدى. ھالا مەھدى ئۇلىيا گەۋھەر شاد بېگىم مەدرەسىسىدە، يانا ھەم بەزى مەدارىسدە مۇدەررىسدۇر ۋە يۈز ئايدان تالىبى ئىلمدىن ئارتۇغ ھەر كۇن ئاندىن نەفئ ئالۇرلار، بەلكى يىراق مەمالىكدىن بۇ تائىفە ئانىڭ دەرسى ئىشقىغە غۇربەت ئىختىيار قىلىپ كېلۇرلەر. ياخشى ئەخلاقلىغ، دەرۋىشانەش ۋە فانى سىغەت كىشىدۇر. ھەر كۈنى ئەقىر بىلە نەماز پېشىن قىلۇر ئىدى، نەماز ئۇگەنگەندىن سوڭرا يانا ئىككى رەكئەت نەماز قىلىدى. فەقىر ئايتتىمكىم: «تەھرىلدار ھىسابىن ئەدا قىلۇردا فازىل كەلتۇرمەك خىيانەت دەللىدۇر». بۇ سۆز شۇھرەت تۇتتى. مەۋلانا ئايتۇر ئىدىكىم: «ئىككى رەكئەت ئارتۇقسى نەماز قىلدىم. يىللاردۇركىم، ئانىڭ مەلامەت ۋە غەرامەتىدىن قۇتۇلا ئالمان». بۇ مەتلەئ ئانىڭدۇر، مەتلەئ:

بە سوز سىنەئى مەستان بە ئاتەشى① مەيى ناب،
كى نىست سوز مەرا سازكار غەيرى شەراب.

خاجە كەمالىددىن ئۇدىي * — زەرىف كىشى ئىدى ۋە ئۆز زەمانىنىڭ خۇش نەۋازى ئىدىكىم، بارچە خەلايىق ئانى مۇسەللەم تۇتار ئىدىلەر. تەبئى ھەم شېئرغە مۇلايىم ئىدى. بۇ مەتلەئ ئانىڭدۇركىم، مەتلەئ:

نەسخاھەم زى دىدە بەر رۇخەت ئايىنەئى سازەم،
زى مۇجگان بەھرى زۇلمەت ئەنبەرئاسا شانەئى سازەم.

ئەلى كەرمال * — داغى ئۇدىي ئىدى. بەغايەت سەفىھ ۋە بەدزەبان كىشى ئىدى. ئەمما ياخشى تەسنىفلەرى بار. بۇ مەتلەئ ئانىڭدۇركىم، مەتلەئ:

كاكۇلەتراكى بە گىردى سەرى ئۇ جان گەردەد،
بە سەرى خۇد مەگۇزارەشكى پەرىشان گەردەد.

① تەرىناق ئىچمەدىكى سۆزدىن ئەبجەد ھىسابى بويىچە ھىجرىيە 886 – (مىلادىيە 1481 – 1482) يىلى كېلىپ چىقمىدۇ.

① بۇ سۆز چاپ نۇسخا بىلەن تاشكەنت نەشرىدە «بە رىققەتى» دەپ ئىلىنغان.

مىر ئەتائۇللاھ — نىشاپۇردىندۇر. ئاندىن ئىلىم تەھسىلى ئۈچۈن شەھرىگە كەلدى. «كافىيە» ۋە «مۇتەۋەسسىت» ئوقۇر ئىدى ۋە دانىشمەند بولغۇنچە بىر نەۋئى مۇستەھسەن مەئاشىغە مۇۋەففەق بولدىكىم، ئاندىن ئارتۇغ مۇمكىن ئىدىرمەس. باۋۇجۇد دانىشمەندلىغ ۋە شېئىر ۋە مۇئەمما ۋە سەنايېئىدە داغى مەھارەت پەيدا قىلدى. مۇئەمماغە كۆپ مەشغۇل بولۇر ئىدى. ھالا سەبەق كەسرەتىدىن ئاڭا ئەۋقاتى ۋەفا قىلماس. ئەمما سەنايېئىدە كىتابى تەسنىف قىلىپدۇركىم①، [«بەدايېئى ئەتائىي»غە مەۋسۇمدۇر. ئەمدى بەيازغە بازدى.] مەئلۇم ئەمەس كىم، بۇ فەندە ھەرگىز ھېچ كىشى ئانچە جامېئ ۋە مۇفىد كىتاب بىتمىش بولغاي. باۋۇجۇدى ئىختىسار مەقلۇبى مۇستەۋي سەنئەتىدەكىم، ئاندىن مۇشكىلرەك سەنئەت بولماس، بۇ بەيت ئول رىسالەدە ئانىڭ خاسسە بەيتىدۇر، بەيت:

شەككەر رەھەنا، غەمى مەدارىد،
دەير ئادەمىئى مۇغانە دەركەش②.

ئانىڭ تەبئى دىققەتىغە بۇ بەيت دەللىلى بەسدۇر. فەقىر

① قول يازما نۇسخا بىلەن چاپ نۇسخىدا بۇ سۆزدىن كېيىن «ھەنۇز بەيازغە يازمابدۇر» دېگەن جۈملە بار.

② بۇ بەيت قول يازما نۇسخىدا يۇقىرىقىدەك ئېلىنمىغان، چاپ نۇسخىدا «مەدارىد» دېگەن سۆز «نەدارى» دېيىلگەن ۋە قالغان قىسمى تاشكەنت نەشرىدىكىدەك ئېلىنغان. تاشكەنت نەشرىدە: «شەككەر دەھەنا، غەمى نەدارىد؛ دەير ئاۋۇنەئى مۇغانە دەركەش» دېيىلگەن. مەقلۇبى مۇستەۋى قائىدىسى ۋە مەنە ئېتىبارى بىلەن قول يازما نۇسخىدىكى ئېلىنغىنى توغرا.

گۇستاخلىق يۈزىدىن مىرغە دەرمەنكىم: «فەزايىل ۋە كەمالاتىڭىزغە كۆرە دەرۋىشلىكىڭىز ھەم بولسە ئېرىدى، خۇب ئېرىدى.» بىلۇركىم، مۇسەللەم تۇتماسا ئېرىدى، سابىت قىلۇرمەن. زەرۇرەتىدىن مۇسەللەم تۇتار.

ھافىز شەربەتىي — خۇراسانىنىڭ مۇتەئەييىنلەردىندۇر. ئادەمىۋەش، مۇتەۋەزىئ ۋە مۇئەددەب كىشى ئېرىدى. خوشخانلىغدا فەرىدى زەمان ئېرىدى. سۇلتان ئەبۇ سەئىد مىرزانىڭ ئىراقدا بۇزۇلغانىدا مەككەگە بارىپ مۇجاۋىر بولدى. ئاندىن بۇ تەئرىخقەچە يىگىرمە بەش يىلدۇركىم ئول دەۋلەتخە مۇشەررەف بولدى. تەبئى داغى خۇبدۇر. بابىر مىرزا خىيابانىدىن مەي ئىچىپ كىلەدۇرغاندا، مەۋلانازادەئى ئەبھەرىيكىم، شەھرىنىڭ مۇفتىسى ۋە رىندۋەش كىشى ئېرىدى، يانىدا سەرخۇش ئېرمىش. مىرزا ھافىزغە دەپدۇركىم: «تۇشۇپ سۇراھىرنى ئالىپ، بىر بەيت ئوقۇپ، بىر ئاياغ تۇت.» ھافىز سۇراھىنى ئالىپ، مەۋلانا زادە ئەبھەرىيگە ئاياق تۇتۇپ، بۇ بەيتنى ئوقۇپدۇركىم، بەيت:

دەر دەۋرى پادىشاھى ئەتا بەخشۇ جۇرمپۇش،
ھافىز قەرابەكەش شودۇ مۇفتى فىياله نۇش.

بابىر مىرزا كۆپ تەھسىن ۋە ئېھسان قىلىپدۇر. ھافىزنىڭ ياخشى نەقىشلەرى ھەم بار. «ئاللا يار» ئىسمىغە بۇ مۇئەممانى ئانىڭدۇركىم، مۇئەمما:

ھەر چەندكى جانۇ دىل دەر ھەجرى ۋەي ئەفگار ئەست،
چۇن نىكى نەزەر كەردەم، ھەق بەر تەرەفى يار ئەست.

مىر مۇرتاز — كىچىك ياشىدىن بېرىكىم، ئۇلۇم كەس-

بىگە مەشغۇلدۇر. ئاڭا يەتكۈزدىكىم كۆپرەك ئۇلۇمدا دانىشمەندە بولدى، ئۆز مۇتالەئەسى بىلە بولدى. كېچە تاڭ ئاتقۇنچە ۋە كۈندۈز ئاخشام بولغۇنچە ئىشى مۇتالەئە ئىدى. باۋۇجۇد زۇھددا داغى ئەئلا مەرتەبەدە ئىدى. ساينىمۇد ـ دەھر ئىدى. بۇ رىياۋەتلەر جەھەتىدىن مەۋالى ئاڭا سىر مۇرتاز ئات قويدىلار ۋە ھالا بۇ لەقەب بىلە مەشھۇردۇر. چۇن بەھسدە لەجاجى بەغايەت كۆپ ئىدى. ھەركىم مەسئەلەئى ئانىڭ بىلە بەھس قىلسە ئىدى. مۇلزەم، بولماغۇنچە قۇتۇلماس ئىدى، بەلكى [مۇلزەم] بولسە ھەم. شەھر زەردى ۋە شوخلارى سىرنى «ۋەلى شەلائىن»ھەم دەرلەر ھالا ۋۇزۇ ۋە نەمازىدا مۇبالەغە جەھەتىدىن [ئاڭا] ۋەسۋاس پەيدا بولۇپتۇر. شەترەنجغە ئانداغ مەغلۇپدۇركىم، بىر ھەردى ئەلىگە تۆشسە خەلاس بولماس. بۇ جەھەتدىن ھەردىلەر ئاندىن قاچارلار ئىدى. مەشھۇردۇركىم، ئەگەر ئىككى ھەردى ئىلكىگە تۇشسە بىرى بىلە ئويناپ يانا بىرىنىڭ ئېتەكىن بەرگ تۇتۇپ ئولتۇرۇركىم، بىرى قاچا بارى، بىلە ئىلكىدە بولغاي. ھەر تەقدىر بىلە ئانداق بىنەزىر كىشى ئىدى ۋە ئانداق كىشى ئاز بولغاي، بۇ مەتلەئ ئانىڭدۇر، بەيت:

تا نەيايەد سۇئى دىل غەيرى خەيالى بىلىستان،
بەر سەرى رەھ مەردۇمانى چەشم گەشتە دىدەبان.

مەۋلانا ھۇسەين ۋائىز ـ «كاشىفى» تەخەللۇس قىلۇر ئىدى، سەبزەۋارلىغدۇر. يىگىرمى يىلغە يەقىن بارىكىم شەھرەدۇر. مەۋلانا زۇھۇنۇن ۋە رەڭگىن ۋە پۇركار ۋاقىئ بولۇپتۇر. ئاز فەن بولغايكىم، دەخلى بولماغاي. خۇسۇسەن ۋەئز ۋە ئىنشا ۋە نۇجۇمكىم ئانىڭ ھەقىدۇر. ھەرقايسىدا مەشھۇر ۋە مۇتەئەييىن ئىشلارى بارىدۇر. مۇسەننىفاتىدىن بىرى

«جەۋاھىرۇت ـ تەفسىر» دۇركىم، «ئەلىيەقەرە» سۇرەسىنى بىر مۇجەللەد بىتىبدۇر. قەتئى مۇنسىف بىلە يۈز جۇز بولغاي. باۋۇجۇد بارچە خىرەلىغ ۋە دانالىغ شەھر شوخلارىدىن بىرى خوجە ھافىز شىرازى (قۇددىسە سىررۇھۇ) نىڭ بۇ مەتلەئىن، بەيت:

ۋائىزان كىن جىلۋە دەر مىھرابۇ مۇنبەر مىكۇنەد،
چۇن بە خىلۋەت مىرەۋەند ئان كارى دىگەر مىكۇنەد.

بىتىپ مۇنبەرنىڭ ئۇستىدە قويغاندا، ئالىپ ئوقۇغاچ كۆپ مۇتەغەييىر ۋە مۇزتەرىب بولۇب، خېلى خارىجى مەبھەس سۆزلەر ئايتىپ، نەچچە ۋەقت ۋەئز ئايتمادى. خەسمى جۇد نامەئلۇم ئۆز مەقسۇدىن ھاسىل قىلدى. ئەمما مەۋلانا قىلغانىنىڭ خەتا ئىبركەنىگە ۋاقىف بولغاچ، يانا ئۆز ئىشى باشىغە باردى. بارماسا، ئىككى خەتا بولۇر ئىدى. باك يوق، ئەيبسىز تەگىردۇر. بۇ مەتلەئ ئانىڭدۇر، مەتلەئ:

سەبزە خەتا، مۇشكى تەر غالىيە بەر سەمەن مەزەن،
سۇنبۇلى تاب دادەرا بەر گۇلى نەستەرەن مەزەن.

مەۋلانا مۇئىن ۋائىز ـ مەۋلانا ھاجى مۇھەممەد فەراھىينىڭ ئوغلىدۇركىم، مەشاھىردىندۇر. ھالا ئۆزى داغى ئەزىم ۋائىزدۇر. مۇردلارى كۆپ. مۇنبەر ئۇستىدە دىۋانەۋار ئىلكىلەر تاشلاماقى ۋە تەختەنى تەپمەكى كۆپدۇرۇر. ئۆزىن «مۇئىن دىۋانە» بىلە تەئرىف قىلۇر ۋە كۆپ بەلەندۇ ۋە پەست سۆزلەر ئايتۇر. چۇن جۇنۇنغە مۇئتەرىف بولدى. ھەر نەۋئ سۆز ئايتسا مەئزۇردۇر. شېئىردا ۋەزىن ۋە قافىيە ۋە رەدىف غە مۇقەييەد برلماسا مەئاف بولا ئالۇر. بىر قاتلا ھەزرەتى ئە

مىرۇل ـ مۇئمنىن ئەلى (كەررەمەللاھۇ ۋەجھەھۇ) نىڭ ئىمانى تەقلىدى ئىكەندۇر، دېگەنگە ئول ھەزرەتىنىڭ رۇھىدىن غەرىب سىياسەتلەر ۋە شىكەنجىلەر كۆردى. ھەماناكىم، تەۋبە قىلدى، قۇتۇلدى. ئاغاسى مەۋلانا نىزامىدىنكىم، دانىشمەند مۇتتەقى دەرۋىش ئانى دېسە بولۇركىم، ئىككى قاتلا ھىرىي شەھرىنىڭ قەزاسىن تەكلىف بىلە ئاڭا بەرىدىلەر، ئىككىلاسى قاتلا ئۆزىنى ئەزل قىلدى. ئۇمىد ئولكىم، بۇ قاتلا قەبۇل قىلغاي، ئۆزىنى ئەزل قىلماغاي، دەرلەركى، ئايتۇر ئىبرەمسكىم: «مۇئىنى ما قال بىلىيەتى بىسيار داشت، ئىن زەمان پايەئى چۇبىن ئۇرا زايېڈ ساخت».

ھەر تەقدىر بىلە شەھرىدە مۇقەررەر ۋائىز بۇ كۆن مەۋلانا مۇئىنىدۇرۇر. شەھر جامىئىدە جۇمئە كۆنى، ئىيدگاھىدا ئىككى بەيرام كۆنى ۋەئز ئول ئايتۇر. بۇ مەتلەئ ئانىڭدۇر. بەيت:

مەگەر فەسلى بەھار ئامەد، كى ئالەم سەبزۇ خۇررەم شۇد،
مەگەر ۋەسلى نىگار ئامەد، كى دىل با ۋەسل ھەمدەم شۇد.

سۇلتان ئىبراھىم مۇشەشەئ * ـ سۇلتان مۇھسىننىڭ كى، ئەرەبستاندا پادىشاھدۇر، ئانىڭ ئىنسىدۇر. دانىشمەند ۋە مۇتتەقى ۋە بەغايەت ئەھل كىشىدۇر ۋە خەتتات ھەم بار ۋە ئەرەبى شېئرنى ياخشى ئايتۇر. ۋە دىۋانى ھەم بار. بۇ بەيت ئانىڭدۇركىم، بەيت:

سالەل ـ خەبل فىيما بەينە فەلبىينۇ سايىل،
فەكەم جەززە ھەددۇلبىينى مابەينە كەم ھەبل.

مىرخاند ـ سەيىد خاۋەندشاھ ئوغلىدۇركىم، بەلخدە

قۇببەتۇلئىسالامنىڭ مۇتەئەييىن دانىشمەندى ۋە بۇزورگى ئىرەر-دى. ۋە ئۆزى يىگىتلىكدە ئۇلۇم تەكمىلى قىلدى ۋە ھالا باۋۇ-جۇدى كىبەرى سىن ۋە ئۇلۇغى نەسەب ۋە كەسرەتى ھەسەبكى، بارچە مۇجىبى ئۇجب ۋە ئەنانىيەتدۇرلار. ئول مىقدار بىتەئەيـ-يۇن ۋە فانى مەشرەب ۋە خۇش ئەخلاق كىشىدۇركىم، ئاندىن ئۆتمەس. ئىنشا ۋە تەئرىخ فەنىدە بىنەزىردۇر. بۇ فەقىر ئىلـ-تىماس بىلە، ئەۋۋەلى ئافەرىنىشىدىن بۇ كۆنگەچە تەئرىخ جامـ-ئى بىتۇركىم، نىسغىغە يېتىپىدۇر. ئىنشائەللاھ، بۇ كارىنگە مۇۋەففەق بولغايكىم، بۇ تەئرىخ ئاراسىدا ئاندىن مۇفىدراق بولماغۇسىدۇر. ۋۇسئەتى مەشرەب بىلە ئەدەمى تەئەييۇن جىھەـ-تىدىن گاھى بىرئاز ئايانغ ئىچەردە دەفئى مەلالەت يا كەسرەتى نىشات ئۇچۇن، نەرد ئويىنارغە ھەم تەنەززۇل قىلۇرلار. ۋە مەستـ-لىغ① ۋە مەبـھۇتلىغ ئالەمىن كۆپ تەئرىخ قىلۇرلار. ھەم مىر-خۇسرەۋنىڭ «دەريايى ئەبرار»ى تەتەببۇئىدا بۇ بەيتى بەغا-يەت خۇب ۋە مۇستەھسەن ۋاقېئ بولۇپتۇر، بەيت:

ھەركى دەست ئەز ئابى ھەيۋان شۇست، خىزرى ۋەقتى ئۇست،
ۋانكى ئەز زۇلماتى نەفس ئامەد بۇرۇن ئىسكەندەر ئەست.

مەۋلانا خاندەمىر * ـ مىرخاندنىڭ فەرزەندىدۇر ۋە سەلاھىيەتلىق يىگىتدۇر. تەئرىخ فەنىدە مەھارەتى بار. «نەقىي» ئاتىغە بۇ مۇئەممانى ئانىڭدۇركىم، مۇئەممانى:

رويى ئان دىلرەبائى مېھر گۇسىل،

① بۇ سۆز قول يازما نۇسخىدا يۇقىرىقىدەك ئىلمىغان، چاپ نۇسخىدا «مەسخلىغ»؛ تاشكەنت نەشرىدە بولسا «مەسھلىق» دېيىلگەن.

قىتنە با خالهاش گەشت، ئەي دىل.

مەۋلانا ھەمەددىن ـ ھەزرەتى مەۋلانا مۇھەممەد تەبەركانى (قۇددىسە سىررۇھۇ) نىك خەلەفىدۇر. ئىنسانىيەتنى زاتىي ۋە دەرۋىشۋەشلىكى جەبىللى ۋاقېئ بولۇپتۇر. ئەدەب ۋە ھەياسى موفرىت ۋە تەئىرىم ۋە تەۋازىئى بەھەد تۇشۇپتۇر. بۇ زۇرگۇار ئاتاسىنىك خانەقاھىدا دەرۋىشلەر بۇرۇنىي دەستۇر بىلە بارچە ئانىك تەگرەسىدە مۇجتەمىئدۇرلار ۋە خىلۋەت ۋە ئۇزلەت ۋە سەمائ ۋە سەفا مەۋجۇد. مەۋلانا زاھىر ئۇلۇمى تەكمىللىدىن ھەنۇز فارىغ بولمايدۇر. ئەگەرچە ئېھتىياجى داغى يوقتۇر، ئەمما ۋەجھى ئەكمەل بىلە تىلەدىكىم، تەكمىل قىلغاي. تەبئى بەغايەت خۇب ۋاقېئ بولۇپتۇر. باتىنىنىك غايەت سەفالىغدىن نەچچە يىلدۇركىم مەۋلانا مۇھەممەد ئەرەب فەرىسىن يەپ ئانى دەرۋىشلىك تەرىقىدە راسخ، بەلكى خالىس مۇسۇلمان خەيال قىلۇر. ئەمما بۇلا ئالۇركىم، ئۆز ھالىنىك سەتر ۋە كىتمانى ئۇچۇن يا مەلامەت تەرىقى ئۇچۇن، بۇ ئىشنى ئىختىيار قىلمىشدۇر. بۇ مەتلەئ ئانىڭدۇر، **مەتلەئ:**

گەھى زى خەستە دىلان ياد مىتەۋان كەردەن،
بەد ئىن بەھانە دىلى① شاد مىتەۋان كەردەن.

مىر كەمالىددىن ھۇسەين ـ مىر زەينۇلئابىدىن دىنغە② خاھەرزادە بولۇر. خۇراساندا ئۇلۇم تەھسىلى قىلدى.

① بۇ يېرىم مىسرا چاپ نۇسخا بىلەن تاشكەنت نەشرىدە «دىلى، زى بەھرى خۇدا» دېيىلگەن.

② بۇ ئىسىم چاپ نۇسخا بىلەن تاشكەنت نەشرىدە «مىر زەينىددىن ھۇسەين» دېيىلگەن.

ۋە ئىزاقغە① تۇشتى. سۇلتان يەئقۇب ياخشى ئەئزاز ۋە ئىھتىرام قىلىپ بىياباڭنى سۇيۇرغال بەردىكىم، يۇز مىك ئالتۇنغە يەقىن ھەر يىل تېگەر ئېھردى. ئانچە غەنىمەتنغە ھىممەت ئېھتەكى سىلكىپ يانا خۇراسانغا كېلىپ دەرۋىشلىك ئىختىيار قىلدى. ۋە ھەزرەتى ئىرشاد مەئابى (نەۋۋەرە مەرقەدەھۇ) خىزمەتىدە مەتبۇئ ۋە مەقبۇلدۇر. تەسەۋۋۇف ئىلمىدە بەغايەت قابىل ۋە ئالار ئىستىلاھاتىدىن ساھىبى ۋۇقۇف ۋە ھەزرەتى خۇجە ئەبدۇللاھ ئەنسارىي (قۇددىسە سىررۇھۇ) نىك «مەنازىلۇس ـ سائىرىن» غە شەرھ بىتىپدۇر ۋە كىتابنىك خۇتبەسىن بۇ ئايەت بىلە ئىبتىدا قىلىپدۇر: «رەببى ئەنزىلنى مۇنزەلەن مۇبارەكەن ۋە ئەنتە خەيرۇل ـ مۇنزىلىن».

ۋە يانا رەسايىل ھەم ئىلكىدا بارىكىم ئالارغە ئۆتكەن كىشى مىرنىك فەزايىل ۋە كەمالاتىن فەھمە قىلغاي.

مىر خۇش شەكل ۋە خۇش خۇلق ۋە خۇش مۇھاۋەرەلىق يىگىتدۇر. بارچە ھۇنەرلەر بىلە ئاراستە، ئەيبى مۇندىن ئۆزگە يوقتۇر، دەرۋىشۋەش ۋە سۇفى كىشى. ئۆزىنى شەيخلىق ئىسمىغە مەۋسۇم قىلىپدۇر. بولار ئالۇركىم، بۇ ھەم ئەھۋالىنىك سەتر ۋە كىتمانى ئۇچۇن مەلامەتى ئىختىيار قىلمىش بولغاي. بۇ مەتلەئ ئانىڭدۇر، **بەيت:**

ئەزئىن باغى جەھان ئارا چى سان ئارام قەدەم بىرۇن،
كى باشەد رەۋزەئى خۇلدەش دەرۇن باغى ئىرەم بىرۇن.

سەيىد ئىفتىخارىددىن② ـ ياخشى تەبئىلىقدۇر ۋە

① بۇ ئىسىم تاشكەنت نەشرىدە «مەككەگە» دېيىلگەن.

② بۇ ئىسىم قول يازما نۇسخا بىلەن چاپ نۇسخىدا يۇقىرىقىدەك ئېلىنغان. تاشكەنت نەشرىدە «مىر ئىختىيارىددىن» دېيىلگەن.

ياخشى تەرز يىگىتلەرگە ئۆگىتىدۇر. مەۋلانا نىزامىددىن قەزا مەسنەدىدە مۇتەمەككىن ئىبرەتلىنىدە مەھكىمەسىدە ۋە دارۇل قەزاسىدە سىجىللات ۋە قەبالات ۋە شەرئىيات ئاڭا ئەۋرۇلۇر ئىبرەتلىدى. ئەرەبىيەت ۋە فىقھى تەئرىق قىلغۇچە بار، دەرلەركى: «تەسنىق ئىلكىدەدۇركىم، تۇغقانسە مەئلۇم بولۇركىم، نې مىقدار سەلاھىيەتى بار» ئاراسىدا ئەيب تاپسە بولۇر، ئەمما خەبىسلەر دەرلەر ئىمشىلەركىم: «دەستارىنى بۇ نەۋئ دانىشمەندانە چىرماغۇنچە كۆب زەخمەت كۆرەر ئىبركىن» ئەل تىلىدىن قۇتۇلغان كىشى يوقتۇر. ۋە «پاي خسار» ھەۋزى تۇغقانىگە بۇ تەئرىخ خۇب ئايتىپدۇر، تەئرىخ:

ھەۋزىكى چۇ خاھەم ئەز سەفايەش گۇيەم،
سەد بار دەھەن بە ئابى ھەيژان شۇيەم.
ھەر چەندكى ھەست مەنبەئەش چەشمەئى خىزز،
تەئرىخى ۋەي ئەز «ساقىئى كەۋسەر» گويەم①.

مەۋلانا مۇھەممەد بەدەخشي ـ قۇندۇزنىڭ ئەشكەمش ئاتلىغ كەنتىدىندۇر. ئول ھالدا ئاندىن تەھسىل ئۈچۈن چىقىب، سەمەرقەندغە باردى ۋە بىر نەچچە ۋەقت [ئاندا سەبەق

① بۇ يېرىم مىسرا قول يازما نۇسخا تاشكەنت نەشرىدە يۇقىرىقىدەك ئېلىنغان، چاپ نۇسخىدا «چەشمەئى كەۋسەر گويەم» دەپ يىلگەن. ئەبجەد ھېسابى بويىچە «ساقىئى كەۋسەر» دېگەن سۆزدىن ھىجرىيە 843 - (مىلادىيە 1439 — 1440) يىلى كېلىپ چىقىدۇ؛ «چەشمەئى كەۋسەر» دېگەن سۆزدىن ھىجرىيە 1075 - (مىلادىيە 1664 — 1665) يىلى كېلىپ چىقىدۇ، دېمەك چاپ نۇسخىدا «چەشمەئى» دېگەن سۆز «ساقىئى» دېگەن سۆزنىڭ ئورنىغا ئالمىشىپ قالغان.

ئوقۇپ، ھېرىيگە كەلدى. تەھسىل ئىشىن تەكمىل قىلۇر ۋەقتىدە] غايەت خۇش تەبئىلىغى ۋە مۇساھىبلار خاتىرى جەھەتىدىن لەۋەندلىغلەرغە تۇشتى ۋە لەۋەندلىغ① تەرىقىن ئول مەرتەبەغە يەتكۈردىكىم، مەست ۋەيا مەخمۇر، باش ۋە ئاياغ يالاڭ، كوي ۋە كوچە ۋە بازاردا يۇرۇر ئىبردى. يانا ھادىئى تەۋفىق تەۋبە نەسىب قىلىب، ئانى تۈز يولغە كېتۈردى. ھالا تەبئ ئەھلى ئاراسىدا ئاندىن ساماللىغراق كىشى يوقتۇر، پادىشاھ ۋە گەدالغە مەقبۇل ۋە مۇلايىمدۇرۇر. [ۋە مۇئەمما فەندە رىسالە بىتىپ دۇركىم، ئەل ئاراسىدە مەشھۇر ۋە شايېئدۇر] ئەمما مۇھاۋىرەتدە گاھى سۆزگە بىتەئەممۇل جەۋاب بېرۇر. چۇن غەلەتكىم تۇشەر، ھېچ تۇشمەس. مۇئەممادىن باشقە داغى نەزمىلەرى بار. بۇ مەتلەئ ئانىڭدۇر، بەيت:

خەيالى خەنجەرەش② دەر دىنىدەئى بىخاب مىگەر دەد،
چۇئان ماھىكى ھەر سۇ دەر مىيانى ئاب مىگەردەد.

مەۋلانا ھاجى مۇھەممەد * ـ مەشھەددىندۇر. كۆپ رەك ئەۋقات بۇ فەقىر بىلە مۇساھىبدۇر ۋە فەرزەند ئورنىغەدۇر، بەلكى ئاندىن ھەم ئەزىزراق. ئەخلاقدە مەلەكىيدۇر، بەشەر سۇرەتى بىلە كەلگەن. ۋە ئەتۋاردە فەرۇشتەدۇر، ئىنسان ھەيئەتىدە زۇھۇر قىلغان. تەبئى سافىي ۋە تەفەككۇرى بارچە دەقىقەتلەرغە ۋافىي. زىھى مۇشكىل كۇشا ۋە تەئەممۇلى فۇنۇن ئىشكالىغە رە-

① بۇ سۆز چاپ نۇسخا بىلەن تاشكەنت نەشرىدە «رىندلىق» دېيىلگەن.

② بۇ سۆز قول يازما نۇسخا بىلەن چاپ نۇسخىدا يۇقىرىقى-دەك ئېلىنغان. تاشكەنت نەشرىدە بولسا «قامەتەش» دېيىلگەن.

سا. بەئزى مەھەل بىرەر نەزم داغى ئاندىن باش ئۇرار. بۇ مەتـ
لەۋ ئانىڭدۇركىم، مەتلەۋ:

ئەي بەسا، تەۋبەئى دىرىنەكى چۈن تەۋبەئى مەن،
خۇب رويان بىشكەستەندۇ بەيەك چەشمى زەدەن.

ۋە «ئادىل» ئىسمىغە بۇ مۇئەمما ئانىڭدۇركىم، مۇئەمما:

خەيالى قەددى تۇ جا كەردە ئالەمى دەر دىل،
بەزان مۇرادى فىدا ساختەئى دىلان ھاسىل.

مىر ھۇسەين مۇئەمائىي — نىشاپۇرىدىندۇر. شەھرده تەھسىل قىلدى. ئانچە ھەمىدە ئەخلاق ۋە پىسەندىدە ئەتۋارى بارىكىم، شەرھىدىن قەلەم تىلى قاسىر ۋە قەلەمزەن ئىلىكى ئاجىزدۇر. ۋەلايەت ئاسارى ھالىدىن پەيدا ۋە فەنا نەمۇدارى زاتىدىن ھۇۋەيدادۇرۇر. مىر خىزمەتىدە بىر تىغل تەئىلىمىن ئىلتىماس قىلىپ ئىرىدىلەر، شاگىردى ئاندىنكىم، تۇفۇلىيەت مۇقتەزاسىدىندۇر. ئوقۇماغدا گاھىللىك قىلمىش بولغاي، مىر بىر ئەزىزغە ئىلتىماس قىلىپ دەركىم، شاگىردىنىڭ ئاتاسىغە ئايغايكىم، ئوغلىغە مۇلايىمەت بىلە نەسىھەت قىلغاي، ئەمما ئانداق قىلماغايكىم، تىغل بىلگەيكىم، مىر قاشىدىن ئىكەندۇرـ كىم، ناگاھ كۆڭۈلكىنەسى مىردىن ئاغرىماغاي. مۇنداق تەرىقى كۆپىدۇر. مۇئەمما فەننىڭ لەتافەت ۋە نازۇكلۇقىن ئول مەرتەـ بەغە يەتكۈرىدىكىم، ئاندىن ئۆتمەك مۇمكىن ئىرمەس، بۇ يولنى ھۇكم قىلسە بولۇركىم، بەند قىلدى. «ناسىر» ئىسمىغە بۇ مۇـ ئەمما ئانىڭدۇر، بەيت:

شۇد بە خۇبى رويى ئان ھۇرۇ پەرىۋەش ئافتاب،
كەس نەدىيد ئەز خاكو بادۇ ئابۇ ئاتەش ئافتاب.

ھافىز مۇھەممەد سۇلتانشاھ * — خۇشخان ھافىزدۇر ۋە خۇشنەۋىس خەتتاتدۇر. بۇلاردىن باشقە سالىك ۋە پاكىزە روزـ گار كىشىدۇر ۋە ياخشى تەبئى ھەم بار. بۇ مەتلەۋ ئانىڭدۇركىم، مەتلەۋ:

شەكلى ھىلال ئەبرۇيەت ئەز چەشمى تەر نەرەفت،
ماھى زى ئەينى بەھر، بەلى سۇئى بەر نەرەفت.

مەۋلانا فەخرى * — ھىرۋى شەھرىنىڭ ئادەمزادەلەتـ رىدىندۇر. بۇ مەتلەۋ ئانىڭدۇركىم، مەتلەۋ:

گۇفتىكى ھەرگىزەم بەتۇ دىل مېھرىبان نەبۇد،
ئەي سەرۇى نازەنىن، بە تۇئەم ئىن گۇمان نەبۇد.

سەيىد جەئفەر — سەيىد مەھمۇد① نۇرىبەخشىنىڭ ئوغـ لىدۇر. شاھ قاسىمدىنكىم، ئاغاسى بولغاي، كۆپ ياخشىراقدۇرۇر. خۇراسانغە كەلدى، پادىشاھ ئەئزاز ۋە ئىكرام قىلغاندىن سوڭرە، يىلدا بەش مىڭ ئالتۇن يارماق ۋە ئىككى يۈز خەرۋار ئاشلىغ باۋۇ جۇد ئولكىم، بىر قۇرۇغ ئاشلىغ مۇجەررەد كىشى ئىرىدى، ۋەجـ ھى مەئاشى ئۇچۈن مۇقەررەر قىلدى. ئازدۇر دەپ، يامانلاپ ئەرەبىستانغە بارىدى. خۇش تەبئ ۋە ياخشى يىگىتتۇر. لېكىن ئاتاسى مەھدىيلىك دەئۋاسىن قىلغاندىن نې بەلالاركىم ياشىغە

①بۇ ئىسىم چاپ نۇسخا بىلەن تاشكەنت نەشرىدە «سەيىدمۇھەممەد» دىيىلـ گەن.

كەلدى. ھالا قىرىق يىلدىن ئارتۇغدۇركىم، ئۆلۈپدۇر. ئەقىدەسى ھەنۇز بۇدۇركىم ئاتاسى يا مەھدىيدۇر. ۋە يا مەھدىي ئىبرەكەندۇر. ۋە بۇ مەتلەئ ئاندىدۇر، بەيت:

تۇرك مەن دەست چۇ بەر خەنجەرى بىداد بۇرد،
تەشنەرا ئابى زۇلالى خىزر ئەز ياد بۇرد.

سەيىد غىياسىددىن ــ مەشھەدنىڭ ساداتى، بەلكى نۇقەباسىدىندۇر. ئەھل ۋە مۇلايىم كىشى. مەزاخ ۋە مۇتايىمبە مىزاجىغە غالىبدۇر. شوخ تەبئىلىغىدىن فەيلەسۇفۇشلىغ ۋە ئولۇۋۇئى نەسەبدىن تەزۇىر ۋە بۇزۇرگ مەنشىلىكدە بىئىختىيار تۇشۇپتۇر. چۇن مىرنىڭ ھۇمايون بەشەرەلەردە سۇفرەت غالىب دۇر. «سەيىد شىرغە» ھەم دەرلەر، بەئىزى مەيمۇنغە تەشبىھ قىلۇرلار. فەقىر بۇ نەۋئ گۇستاخلىقلار قىلالماسمەن. ئەمما مىرنىڭ مەركەبنى ئول ئىتكە ئوخشارتىپمەنكىم، ئاڭا بىر مەيمۇنى مىندۇرۇرلەر. مىرغە ئەگەرچە ناخۇش كېلۇر، ئەمما ھەزل بىلە ئۆتكەرۇر. بۇ مەتلەئ ئاندىدۇر، بەيت:

دەمى ئەز دەستى دۇنيا ۋا نەرەستەم،
بەيا ساقىكى، يەكدەم مەي پەرەستەم.

سەيىد ھۇسەين باۋەردىي① ــ تەھسىل ئۇچۇن ۋىلايەتىدىن شەھرغە كەلدى. ئانىڭ ئەسناسىدا ھەزرەتى كىچىك مىرزا مۇلازىمەتىدە كەئىبە سەفەرىغە بارىپ ئىراقدا ئايرىلىپ قالدى. رۇم ۋە مىسىر ۋە ھەلەب بەلكى ئول تەرەفلىنىڭ كۆپرەك

① بۇ ئىسىم چاپ نۇسخىدا «مىرھۇسەين باۋەردىي» دېيىلگەن؛ تاشكەنت نەشرىدە «مىر سەيد ھەسەن ئەبھۇەردىي» دېيىلگەن.

مەمالىكىگە مۇسافىرەت قىلىپ ئالتى-يەتتى يىل قالىپ ئەرەبىي تىلىنى رەۋان قىلىپ مۇتەبەررۇك مەزاراتغە يېتىپ، بەلكى مەككە ۋە مەدىنەغە مۇشەررەف بولۇپ، كۆپ ئەزىزلەر سۇھبەتىن تاپىپ، [خۇراسانغا كەلدى.] باۋەردە①ئەقل ۋە تەبئ قىللەتىغە مەتئۇن ئېردى. كەلگەندە ئىككەلەسىن تەمام قىلىپ كەلدىكىم، ھېچ كىشىگە مەھەللى تەئىن ۋە تەشنېئ قالمادى. بىر مادداەدە ئەقلى ۋە تەبئى نې مىقدار ئىكەنىنى سابىت قىلىپدۇر ۋە ئۇل بۇ بەيتىدۇر، مەتلەئ:

ئەي زى مېھرى ئارەزەت گەردۇن غۇلام،
يۇسۇفىرا كەردەئەند يەئقۇب نام.

تەبئى نەتىجەسى بۇ بولدى، مۇنداغ بىتىپ ئايتتى. ۋۇقۇف ئەھلى «بۇ بەيتىنىڭ مەئنىسى يوقتۇر ۋە نامەۋزۇندۇر» دېگەندە، «ئەمەسدۇر» دەپ بەھس قىلدى ۋە ئەقل نەتىجەسى بۇكىم، خۇراسان ئەھلىن تەجھىل قىلىپ، بۇ بەيتىن خۇبلۇغقە بىتىپ، ئىراقغە يەئقۇپ مىرزا ئوردا سىغە يىبەردى، ۋە مىرنىڭ مۇنداق ئىشلارى لايەئودۇ ۋە لايەھسادۇر. ئەمما چۇن قابىلدۇر، باك ئەمەس. ئۇمىد بارکىم ئىسلاھ پەرىز بولغاي.

سەيىد ئەسەدۇللاھ * ــ ياخشى تەبئىلىكتۇر. بۇ مۇئەمما «گەدا» ۋە «ئەمىن» ئىسمىغە ئاندىدۇركىم، مۇئەمما:

ئەي سەرۇى خىرامان زى كەدامىن چەمەنى تۇ،
ھەر جاكى رەۋى جىلۇە كۇنان جانى مەنى تۇ.

① بۇ سۆز چاپ نۇسخا بىلەن تاشكەنت نەشرىدە «بارۇردا» دېيىلگەن.

مەۋلانا قاسىم * — مەۋلانا ئەبدۇرەھىم مۇنەججىمنىڭ ئەبنىرەسىدۇر. ئۆز زامانىدە نۇجۇم ئەھكامىدە مۇقەررەر ۋە مۇسەللەم ئىدى ۋە ئۆزى ھەم نۇجۇم فەننىنى ياخشى بىلۇر. بۇ مەتلەئ ئانىڭدۇرىكىم، مەتلەئ:

ما مەستى مۇدامىم زى مەيخانە چى پۇرسەم،
ئەز بىشۇ كەمى ساغەرۇ پەيمانە چى پۇرسەم.

مەۋلانا ئەلى * — ھەماناكى تەرشىزلىكدۇر ۋە تەبئى مۇئەممادىن كۆپ مۇلايىم تۇشۇپتۇر. «مەلەك» ئىسمىغە بۇ مۇئەممانى ئانىڭدۇرىكىم، مۇئەمما:

مەكۇن ئىتابۇ بەر ئەبرۇ گىرىھ مەزەن، يارا،
كى نىست تابى ئىتابى مەھى رۇخەت مارا.

مەۋلانا شىر ئەلى ① — ئالەمنىڭ مەشاھىرىدىندۇر. ئۆز زامانى نەسىخ ۋە تەئلىق خەتتىن ئانداق بىتمەدىكىم ھىچ كىشى تەقلىد قىلالمادى، بەلكى مۇشكىلكى، ھەزگىز ھەم تەقلىد قىلسە بولغاي. تەبئى تەسەۋۋۇف ھەم مۇئەممادا ۋە سايىرى فەزلىياتدا ياخشىدۇر. ھالا مۇددەتىدۇركىم، ئىنزىۋا ئىختىيار قىلىپدۇر. ئۆز بامۇراتلىغدا مەشغۇلدۇر. ۋە ئەل بىلە ئىختىلاتى يوقتۇركىم، تەكرى بۇ دەۋلەتنى ئالا ئەرزانىي تۇتسۇن ۋە ھەركىمگە ھەم. فەقىر دەۋلەتنغە تالىبدۇر. «مەنگۇ»② ئىسمىغە بۇ مۇئەممانى ئانىڭدۇر، مۇئەمما:

① بۇ ئىسىم چاپ نۇسخىدا «مەۋلانا ىمر ئەلى» دىيىلگەن.
② بۇ ئىسىم تاشكەنت نەشرىدە «مەلەنكۇ» دىيىلگەن.

ما نىكۇ گۇفتىم نامەت گۇفتەئى مارا مەجو،
سەرۇى نازى ما رەۋان پەيۋەستە ما ئەبرۇ مەگۇ.

مەۋلانا سۇلتان ئەلى — مەشھەدلىغدۇر. بۇ كۇن جۇراساندا ئالەمنىڭ ئەكسەر بىلادىدا نەسخ تەئلىق خەتتىدە قىبلەتۇل كۇتتابدۇر. كىتابەت مۇلكىنىڭ قەلەمرەۋى يەك قەلەمە ئالا مۇسەللەمدۇر. ئانچە ھەمدە ئەخلاق ۋە گۇزىدە ئەتۋار بىلە ئارەستە ۋە پەراستەدۇركىم شەرھىدە قەلەم تىلى ئاجىزدۇر. ۋە ھۇسىن ۋە خۇلقدا نەزىرى يوقدۇر. تەبئى داغى خۇب ۋاقىئ بولۇپتۇر. بۇ مەتلەئ ئانىڭدۇر: بەيت:

گۇل دەر بەھار ئەز ئان رۇخى گۇلگۇن نەمۇنەست،
چۇن ئەشكى مەنكى ئەز دىلى پۇرخۇن نەمۇنەست.

ئەمما چۇن مەشھەدىيدۇر. ئول لەفزىغە تەمام تەغىير بەرەلمەيدۇر. ۋە لېكىن كۆپ ھۇنەر مۇقابىلەسىدە ئاز ئەيىب تۇشمەس.

مەۋلانا سۇلتان ئەلى قايىنىي — دەرۇش يىگانە تۇر. ھەزرەتى مەخدۇمى (نەۋۋەرە مەرقەدەھۇ) مۇلازىمەتىدە شەرەفى ئالا دەست بەرىپدۇر. ئالار مۇسەننىفاتىدىن ئۆزگە نىمە ئاز كىتابەت قىلمۇر ۋە نەچچە يىل مەككەدە مۇجاۋىر ئىردى. ۋە تەبئى ۋە سەلاھىيەتى كۆپدۇر. ئەمما بىر كۇن ئالا كىتابەت بۇيرۇلۇپ ئىردى. مۇزد تەيىن قىلۇردا مۇبالەغەلى ئول يەرگە يەتكۇردىكىم، ھەر بەيتكىم، بىر تەكگەگە ئارزىر دەپ، بىر مەئنىدىن ھەم يىراق ئەمەس. ئول سۆزلەركىم، بىتەر ئارتۇقراقتە ھەم ئەرزىر. بۇ مەتلەئ ئانىڭدۇر، بەيت:

ئەي ئىشقەت ئاتەش دەر زەدە نامۇسۇ نەڭگۇ نامرا،
دادە بە بادە نىستىيۇ ھەستىئى خاسۇ ئامرا.

مەۋلانا شەرىفى باغى شەھرى * — ھەم كاتىب يىگىتدۇر ۋە ياخشى تەبئى بار. ۋە نەزمىلەرغە داغى ئىشتىغال كۆركۈزۈر. بۇ مەتلەئ:

نەۋ بەھاران گەرچە گۈل ئەز سەبزە بىرون مىدەمەد،
سەبزەئى خەتتى تۇ ئەز گۈلبەرگى تەر چۈن مىدەمەد.

مەۋلانا شاھ ئەلى * — خەبىس شىيۋە يىگىتدۇر ۋە زېھنى مۇئەممانغە ياخشى بارۇر. «ئەييۇب» ئىسمىغە بۇ مۇئەممانى ئاتىڭدۇركىم، مۇئەمما:

زاھىدانرا نەكەشىد دىل بەسۇئى بادەئى ناب،
با دىلى خىش نەبىنەند سەزاۋارىئى شەراب.

مەۋلانا بەھلۇل * — تەبىب شىيۋە، تال بى ئىلم يىگىتدۇر. «خۇررەم» ئىسمىغە بۇ مۇئەممانى ئاتىڭدۇركىم، مۇئەمما:

بەھرى مەي، ساقى، چۇ دارەم ئىختىيار،
بى لەبى ئۇ ماندەئەم ئەندەر خۇمار.

سۇفى پىرى سىسەدسالە — دەرۋىش ھۇسەينىنىڭ نەبىرەسىدۇر. ۋە مەۋلانا مۇھەممەد چاھۇنىڭ ئوغلىدۇر. سۇفىلىقغە تىبابەتنى زەم قىلىپتۇر. گويا مەرەز رىيازەتى تارتقان سالىك

لارگە «مۇتۇ قەبلە ئەن تەمۇتۇ» ئىرشادىن قىلۇر. بۇ رۇبائى ئاتىڭدۇر، رۇبائىيە:

مەنەماي بەغەيرى مەن رۇخ، ئەي سىيم بەدەن①،
كەز غايەتى غەيرەتەم رەۋەند جان زى بەدەن.
خاھەمكى شەۋەم مەردۇمەكى دىيدەئى خەلق،
تا رويىتۇ ھېچ كەس نە بىنەد جۇز مەن.

سۇفىنىڭ مىزاجىنىڭ تەزلىك ۋە نازۇكلۇگىن بۇغايەتغەچە دەلەركىم، بىر يىگىتكەكىم، تەئەللۇق لافىنى ئۇرار ئىرمىش، يىگىتى ئاتىڭ رايى بىلە بارماسا سەفىھانە ئەلفاز بىلە فەھش ئايتۇر ئىرمىش ۋە تاياغلاماقغە داغى قىلۇر ئىرمىش. (ئەل-ئۇھدەتۇ ئەلەر-راۋىي).

مەۋلانا ۋەسلى — مەۋلانا خوجە كەلان② قازىنىڭ ئوغلىدۇر. ئاتاسىنى ھىرى ئەھلى ئىتتىفاق بىلە ئەقىل ۋە راي بىلە مۇسەللەم ئوتار ئىدىلەر. ئۆزى خېلى سەلاھىيەتلىغ خۇش تەبئ ۋە سەلىم نەفەس ئادەمىدۇر. بۇ مەتلەئ ئاتىڭدۇر ۋە ياخشى ئايتىپدۇر. بەيت:

مەرادەر دىيدە نۇر ئەز گەردى راھى ئان سىياھ③ ئامەد،
بىھەمدىللاھكى، نۇرى چەشمى مەن ئەز گەردى راھ ئامەد.

① بۇ سۆز چاپ نۇسخا بىلەن تاشكەنت نەشرىدە «زەقەن» دېيىلگەن.
② بۇ ئىسىم 1649 - نومۇرلۇق قول يازمىدا «خوجە ئەبدۇ كەلان» دېيىلگەن.
③ بۇ سۆز چاپ نۇسخىدا «سەۋار»، تاشكەنت نەشرىدە «سىپاھ» دېيىلگەن.

شەيخزادە پۈرئانىي — شەيخ ئەبۇ سەئىد بۇئانىينىڭ خەلىفىسىدۇر. ئىككى پۇشتىدىن ۋەلايەت ئاڭا مەۋرۇسىيدۇر ۋە ئۆز زامىنىدە ھەم قەبۇلىيەت كۆپىدۇر. ئاز فۇرسەتتە خۇتۇتنى ئانداق بىتىمىدىكىم، ئول فەن ئۇستادلارى ئوتتۇز يىلدا ئانچە بىتىمەيدۇرلار. ھالا تەھسىلغە مەشغۇلدۇر. دەلەركىم، رۇشد ئاسارى زاھىردۇر. بۇ رۇبائىي ئانىڭدۇركىم، رۇبائىي:

چۇن مەن بە نەمى تۇ دەر جەھان فەردى نىست،
دىل سۇختەئى نىياز پەرۋەردى نىست.
خاھەم ھەمۇ دەردى خىشرا شەرھ كۇنەم،
لېكىن چى كۇنەمكى، ھىچ ھەمدەردى نىست.

مەۋلانا سەيفىي ① — مەۋلانا ھۇسەين ۋائىزنىڭ ئوغلىدۇر. بەغايەت دەرۋىشۋەش يىگىت ۋە فانىي سىفەت دەردمەند شىيۋەلىغدۇر. ھىرىيدىن سەمەرقەندغە ھەزرەتى خوجە ئەبدۇللاھ سۇھبەتىغە مۇشەررەف بولۇر ئۇچۇن باردى. ۋە ئانداغ دەرلەركىم، ئاندا قەبۇل شەرەفىنى تاپتى. ئىرشاد ۋە تەلقىن سەئادەتىغە سەرئەفراز بولۇپ يانا خۇراسانغە كەلدى. ۋە تەبئى خۇب ۋاقىئ بولۇپدۇر. بۇ مەتلەئ ئانىڭدۇر، بەيت:

بالەبى لەئلى خەتۇ ئالىيەگۇن ئامەدەئى،
ئەجەب ئارەستەئى ئەزخانە بۇرۇن ئامەدەئى.

مەۋلانا شىھاب — «مۇدەۋۋىن» لەقەبى بىلە مەشھۇردۇر. ئانى «ئەجايىبول — مەخلۇقات» دېسەلەر بولۇر. باۋۇجۇد ئولكىم «كەلامۇللاھ» ئاياتىن پات تاپار ئۇچۇن تەدۋىن قىلىپدۇركىم،

① بۇ سۆز چاپ نۇسخا بىلەن تاشكەنت نەشرىدە «سەفى» دېيىلگەن.

ئۇلما ۋە قۇررا تەئەججۇب ۋە ھەيرەت يۇزىدىن ئەھلىن قىلۇرلار. مۇندىن باشقە داغى سەلاھىيەتلىغ كىشىدۇر. بىر نەۋئ قەدىمانە شېئىر ھەم ئايتۇر. ئەما يەقىندۇر كىم، ئادەمىيلىغ سۇرەتىدىن مۇنخەلىئ بولۇپ ئۆزگە جانۋەر سۇرەتىغە مەسخ بولغاي. ئانداغكىم ئىنسانىيەت سىيرەتىدىن سىباۋ ۋە بەھايىم سىيرەتىغە مۇبەددەل بولۇپتۇر. بۇ دەئۋا ئىسباتىغە بۇ مىسرائىكىم، مەقلۇبى مۇستەۋي سەنئەتىدە ئايتىپدۇر. **بەيت:**

مۇشى① خەرى فەررۇخ شەۋەم
دەركى رەقەم قەر② كەرد.

باۋۇجۇدى بۇلار ئاڭا شەھر شەيخول — ئىسلامىدىن ئەجەب زۇلم ئۆتتىكىم، ھىچ كىشى غەۋرىغە يېتەلمەدى.

ھافىز جەلال مەھمۇد ③ — ئىخلاسىيە خانقاھىنىڭ شەيخىدۇر ۋە قۇددۇسىيە جامېئىنىڭ خەتىب ۋە ئىمامى، ياخشى مېھرابخان ھافىزدۇر. شېئىر ۋە مۇئەمما ئايتۇر. خەتنى ھەم ياخشى بىتەر. مۇڭا سەلاھىيەتنى بات كەسب قىلىپ، «ئىخلاسىيە» مەدرەسەسىدە كەلگەنده نامەۋزۇن

①② بۇ ئىككى سۆز چاپ نۇسخا بىلەن تاشكەنت نەشرىدە يوقمۇقەمدەك ئىلىنغان. قول يازما نۇسخىدا بىرى «خۇسى»، يەنە بىرى «كەرد» دېيىلگەن، مەقلۇبى مۇستەۋى قائىدىسىگە ئاساسەن چاپ نۇسخا ۋە تاشكەنت نەشرىدىكى بويىچە ئىلىندى.

③ بۇ ئىسىم چاپ نۇسخا بىلەن تاشكەنت نەشرىدە «جالالىدىن مەھمۇد» دېيىلگەن.

هەم باشلار ئېردى. ئەمدى هەم بىرتاز ياڭلىپ هەم ئول تەرىقىنى مەسلۈك تۇتسە [ئەجەب ئەمەس]. چۈنكىم، هەم شەيخىدۇرۇر. هەم خەتىبدۇرۇ هەم ئىمام. بۇ مەتلەئ ئالىڭدۇر، نەغزىنە ئايتىپدۇر، بەيت:

مەسىھ ئەگەر شۇ نەۋەد يەك تەكەللۇم ئەز دەھەنەش،
دىگەر زى شەرم نە باشەد مەجالى دەم زەدەنەش.

مەۋلانا نامى ــ سەبزەۋارلىغدۇر. ئىنشا بىلە نامە خەتى بىتەرگە مەشھۇردۇر. ئەما ئىنشادا ھېچ مۇنشى ئانى بىتگەنەمەس.① بەتەخسىس مەۋلانا ئەبدۇلۋاسىئ ۋە نامە خەتىدا ھېچ خۇش نەۋىس ئانى پسەندىدە قىلماس. خۇسۇسەن شەيخ ئەبدۇللاھ دىۋانە ۋە خوجە دىھدارگى، ھەزرەتى پادىشا مەجلىسىدە نەدىملىك يوزىدىن كۆپ ئەلنى تەقلىد ۋە تەشبىھ [قىلۇر مۇستەھسەن تۇشەر. مەۋلانانىڭ تەكەللۇمدا بىر ھال بارگىم، ئانى ئاڭا تەشبىھ] قىلىپدۇرگىم، سابۇن چاپىناپدۇر. ئاغزىدىن مەغزابە زاھىر بولادۇر ۋە ھەم تەقلىدىدە ئىككىلەسىن ئەھلى ئىدراك تەھسىن قىلۇرلار. بۇ مەتلەئ ئالىڭدۇر. بەيت:

لافەد بەخەتەت نامە②، زىھى بىسەرۇ پايى،
غەممازى سىيەھ باتىنى ما دەر بە خەتائى.

① بۇ سۆز چاپ نۇسخا بىلەن تاشكەنت نەشرىدە «بېگانىمەس» دېيىلگەن.

② بۇ سۆز چاپ نۇسخىدا «سەبزە»، تاشكەنت نەشرىدە «نافە» دېيىلگەن.

ۋە بەزى زۇرەفا دەرلەركىم، بۇ مەتلەئى خوجە دىھدار ئۇچۇن ئايتىپدۇر. نې ئۇچۇنكى، خېلى مۇناسىبەتى بار ۋە يىراغ ھەم ئەمەسكى، چىن ئايتادۇر ئەرمىش بولغاي.

مەۋلانا ئەبدۇلۋاسىئ ــ ئىنشا فەندە ماھىر ۋە بەغايەت سەبۇك رۇھ كىشىدۇر. ئو غايەتغەچەكى، ھۇففەت ۋە تەھەتتۇككە باش تارتار. زۇرەفا ئانىڭ بىلە مۇتايىبە كۆپ قىلۇر. ئول شىرىن ئىزتىرابلار قىلۇركى، يانا مۇجىبى ھەزل بولۇر. سەفاھەت قىلسا ھەم ئەلدىن قۇتۇلماس. ئاڭا بۇ مەنسەب خوجە مەجدىددىن مۇھەممەت دەۋلەتمەندىن يېتىشتى. دەرلەركى، ئانىڭ ئۇچۇن بەش يۈز بەيتىدىن ئارتۇغ ھەجۇى بار ۋە سايىر خۇلقى ئۇچۇن مىڭ بەيتىدىن ئارتۇغ دەپدۇر. بۇ مەتلەئ ئالىڭدۇر. بەيت:

ئەي كەشىدە تۇركى چەشمەتدەر كەمان پەيۋەستە تىير،
ماھى نەۋگەشت ئەز كەمانى ئەبرۇۋانەت گۇشە گىر

خوجا سۇلتان مۇھەممەد ــ شاھرەختدىندۇر①. شەھرىدە نەشئۇ نەما تاپتى. خۇش سۇھبەت ۋە خۇش مۇھاۋەرەلىغ يىگىتدۇر. سۇھبەتى مۇجبى بەست ۋە تەكەللۇمى مۇجبى نىشاتدۇر. نامە خەتىن داغى شىرىن بىتەر. باشىنىڭ تۇكى بىرتاز نەمە ئازراقدۇر ۋە بۇرۇن كۆپ ئول جەھەتدىن مۇتەرەددىد ۋە مۇتەغەييىر بولۇر ئېردى، تا ئەمدى ۋۇسئەتى مەشرەبى ئول يەرگە يېتىپدۇركىم، مەجلىسىدە باشى

① بۇ ئىسىم 840–1649 – نومۇرلۇق قول يازمىلاردا «ساۋەخت» دېيىلگەن، چاپ نۇسخا ۋە تاشكەنت نەشرىدىكىسى بويىچە ئېلىندى.

يالاڭ ئولتۇرۇر ۋە بىر سەر مويىچە غەمى يوقتۇر. تەبئى خوبدۇر. بۇ مەتلەئ ئانىڭدۇر، بەيت:

به دەندان ئوقدەنى زۇلفى تۇرا خاھەمكى بىكشايەم،
ئەزىن سەۋدا شۇدەم دىۋانەۋۇ زەنجىرى مىخايەم.

مىسرەك ھۇسەيىن ئانىڭ ئوغلىدۇر، تەبئى ئەمدى نەزمىلەرغە مايىل بولمىش. بۇ مەتلەئ ئانىڭدۇر، بەيت:

كۇجا رەسەد زى تۇ، ئەي بىۋافا. ۋىسال مەرا،
كى ئەز جۇنۇنى غەمەت نىست ئېئتىدال مەرا.

بۇ مۇئەمما داغى «سىددىق» ئاتىغە ئانىڭدۇر. مۇئەمما:

تا كۇشەم بەر سەگانى ئۇ تەقسىم،
دىلى مەجرۇھ كەردەئەند دۇ نىم.

مەۋلانا مۇھەممەد ئەمىن① ـ ئەھلى كىشىدۇر. تىب ئىلمىدىن ۋۇقۇفى بار. نەزمىلەردىن مۇئەمما فەنىغە كۆپ شۇرۇئى بار ۋە بۇ فەن ئۇستادلارى ئىتتىفاقى بىلە مۇئەمما تەئرىفىنى مۇنداغ قىلىپدۇرلاركىم: «مەۋزۇن كەلامدۇركىم، ئىشارەت ۋە ئىما بىلە ئات ئاندىن ھاسىل بولۇر.» ۋە ئول دەپدۇركىم: «مەۋزۇن كەلام قەيدى تەئرىفدە ھاجەت ئەمەس ئىشارەت بىلە ھەم ئەمەسدۇر» ۋە مىسالىي مۇنى دەپدۇركىم: بىرەۋنىڭ ئاتى «سەدر» دۇر. يانا بىرەۋ سورسا كىم، ئاتىڭ نەدۇر؟

① بۇ ئىسىم چاپ نۇسخىدا بىلەن تاشكەنت نەشرىدە «مەۋلانا مۇھەممەد نامىي» دېيىلگەن.

ئايت! ئىلىك كۆكسىگە قويسە دەلالەت ئاڭا قىلۇركىم، ئاتى «سەدر» بولغاي. ۋە بىرەۋ بىر مەخزەنىنى بىر يەردە دەفن قىلدى ۋە ئۇستىدە بىر زەڭگى سەرىنگۇن ئاستى. دەقىق تەبئ سەرىنگۇن «زەڭ» دىن «كەنز» ۋۇجۇدىن تەھقىق قىلۇركىم، ھېچ قايسىدا نى كەلامنىڭ دەخلى بار ۋە نى نەزمنىڭ. ئەمما بۇ فەن دانالارى بۇ تەخەييۇلىن [بەڭ] خەيالاتىغە ھەمل قىلدىلار. «رۇھ» ئاتىغە بۇ مۇئەممانى ئانىڭدۇر. مۇئەمما:

گەشت مەيخانە زى ھۇرانى بەھىشتى مەئمۇر،
چەند چەرخى بىزەنۇ چەشم فىكەن جانىبى ھۇر.

مەۋلانا نۇرى ـ ساددە ۋە ئەبدالۇەش كىشىدۇر. بىر مەجلىسدە ئاڭا ئايتىلدىكىم، ھۇكەما ھىسسى شامەنى دىماغنىڭ تۆردە تەئىين قىلىپدۇرلار. بەس، بۇ ئېئتىبارى بىلە مەشمۇماتنى ئىككى قاشى ئاراسىغە قويۇپ ئىسلا سالار كېرەككىم، ئىسى پاتراغ مەئلۇم بولغاي. ئول بۇ سۆزنى مەئقۇلسىنىپ، ياخشى ئىسلىك ئەشيانى ئىككى قاشى ئاراسىغە قويۇپ، نەفەسنى يۇقارى تارتار ئېردى. ئەمما خالى ئەز تەبئ ئەمەس. بۇ مەتلەئ ئانىڭدۇر، مەتلەئ:

تۇرا نىلۇفەرى پىراھەنۇ مەن ماند ھەيرانەش،
كى سەرىنەر مىزەنەد خۇرشىد ھەر روز ئەزگىرىبانەش.

مەۋلانا غىياسىددىن① ـ تالىبى ئىلىم ۋە خۇش

① بۇ ئىسىم چاپ نۇسخىدا «مەۋلانا دەرۋىش ئەلى» دېيىلگەن.

تەبئ يېگىتدۇر. ھالا تىبابەتىغە مەشغۇلدۇر ۋە شۇھرەتى تىبابەتتە ئۆزگە ئىشلاردىن كۆپرەكدۇر. بەلكى زەسا يىل تەسىنق قىلىپدۇر ۋە نەزمىلەردە ھەزرەتى شەيخنىڭ «مەخزەنۇل-ئەسرار»دىغە تەتەببۇئ قىلىپدۇر. بۇ مەتلەئ ئانىڭدۇر. **بەيت:**

ئەي سەبا، كان باغى ئارەزرا تەماشا كەردەئى،
مۇز تەرب مىسىنەمەت گويا گۇلى ۋا كەردەئى.

شەيخزادەئى ئەنسارىي ـ شەيخ ئەبدۇللاھ دىۋانەنىڭ ئوغلىدۇر كىچىك ياشىدا تەھسىلغە مەشغۇلدۇرۇر. ۋە مۇئەممە فەندە كۆپ مۇلايىمەت ئاندىن زاھىر بولۇر. ھەم ئايتۇر ۋە ھەم ئاچارداكىم، ئۇلۇغراق ئەلگە مەھەللى تەئەجۇبدۇرۇر. [«ساد» ئىسمىغە] بۇ مۇئەممە ئانىڭدۇر. **مەتلەئ:**

ناۋەك ئەز مۇژگان چى ئەندازى بەقەسدى جانى مەن
پۇر ھەزەر باش، ئەز اسىرىشكى چەشمى خۇن ئەفشانى مەن

ئانداق زاھىر بولۇركىم، ۋالىدەسى داغى خۇش تەبئدۇر ۋە «بىدىلى» تەخەللۇس قىلۇر ۋە گويا بۇ مەتلەئ ئانىڭدۇر. **مەتلەئ**

رەۋەم بە باغو رى نەرگىسى دو دىيدە ۋام كۇنەم،
كى تا نەزارەئى ئان سەرۇى خۇش خىرام كۇنەم.

شەيخ ئەبدۇللاھ ـ داغى ئەگەرچە مەجنۇن شىئار كىشىدۇر. ئەمما چۇن سەلىم فىترەتى بار. گاھ ـ گاھ تىلىگە نەزمىلەر ئۆتەر ۋە بۇ مەتلەئ ئول جۇملەدىندۇر، **مەتلەئ:**

مەنى مىسكىن بە سەرى كويى تۇ ھەرچەند دەۋىدەم،
غەيرى ئاھىيۇ سەرەشكى زى دىلو دىيدە نە دىيدەم.

دېسە بولۇركىم، ئانىڭ ئۆيىدە زەن ۋە مەردى خۇش تەبئدۇر.

خوجا مەھمۇد ـ سەبزە ۋارلىغدۇر. بابا ئەلى خۇش مەردانىنڭ نەبىرەسى، خوجە ئىمادىددىن ھەسەن ئوغلىدۇر. ئاتاسىنىڭ ياخشى ياماندا سۆز دېسە بولماسكىم، بەغايەت مەشھۇردۇر. ئەما جەددى دەرۋىش كىشى ئىدى. خانەقاھى ۋە مۇرىدلارى بار ئىدى. ئۆزى ئالاھىيەتلىغ يىگىتدۇر. خۇتۇنى ياخشى بىتەر. [نەزمى ھەم ياخشى. بۇ ياقىندە «دەرجى» بىتىپ ئىدى ۋە ئالتى] ئەسل قەلەمنى تەرتىب بىلە سەبت قىلىپ ئىدى ۋە دەرج نىڭ ئاخىرىدا نەچچە بەيت مەسنەۋى ھەم خەتلەرى تەئرىفىدە نەزم قىلىپ ئىدى. ۋە سوڭغى بەيتىدە تەئرىخ ھەم «دەرج» قىلىپ ئىدى. ئول تەئرىخ بۇدۇر. **تەئرىخ:**

چۇن ئۇسۇلى شەش قەلەم كەردەم رەقەم،
گەشت تەئرىخەش «ئۇسۇلى شەش قەلەم»①

ئۇستاد ۋۇلىۋھەممەد ـ شىبىرغاندىنلىدۇر. كىچىك ياشىدە غىججەك جالۇر ئىدى. قابىلىيەت ئاسارى ئول فەندە ئاندىن كۆپ زاھىر بولۇر ئىدى. تەربىيەتىغە مەشغۇل بولدۇغ. ھالا ئول فەن ئۇستادلارى مۇتەئەددىد ئانىڭ مۇسەننىفاتىن

① قوش تىرناق ئىچىگە ئېلىنغان سۆزلەر ئەبجەد ھىسابى بويىچە ھىجرىيە 897 – (مىلادى 1491 — 1492 –) يىللارنى كۆرسىتىدۇ.

ياد تۇنۇپ، شاگىرىدلىكىگە يەتىرى مۇناھىيدۇرلار. تالىبى ئىلىم ملىقغە داغى مەشغۇلىدۇر. ئۆزگە ئوشاق فەزائىلى ھەم: مەئرىفەتى تەقۋىمدەك ۋە نەقاشلىكىدەك، خەتتەك، بار. ئەمما، ئۇد ۋە غىججەك ۋە قۇبۇزنى ئەسردە ئانچە كىشى چالا ئالماس. مۇئەمما قەۋائىدىن مەزبۇت بىلۇر. «نۇر» ئىسمىغە بۇ مۇئەمما ئانىڭدۇر. مۇئەمما:

خۇش ئان، مۇتربىكى، سازى خۇش نەۋازەد،
يەكى ئەز خۇش نەۋا خۇش ھال سازەد.

مەۋلانا شەربەتى – ئول ھەم فەقىر قاشىدە ئۇلغايىپدۇر. تەئرىخ ۋە ئىنشادىن ساھىبى ۋۇقۇف ۋە شېئىر ۋە مۇئەمما دىن خەبەردارىدۇر ۋە نەقاشلىق ھەم بىلۇر. بىر تەسنىفى ھالا ئىلكىدە بارىكىم، تۇغەنسە، كۆپ فائىدە [ئانىدىن] ئەلگە مۇتەسەۋۋىرىدۇر. ئەبنائى جىنسىدە ئانچە سەلاھىيەتلىك كىشى ئازدۇر. فۇنۇن كەسبىدە ئول مەرتەبەدە ماھىردۇركىم، كىچىك ياشىدا قارىيلىغنى ھەم كەسب قىلىپدۇر. بۇ مەتلەئ ئانىڭدۇركىم، مەتلەئ:

جۇنۇن ئامەد شىئار ئەز مېھرى رويى ئان پەرىزادەم،
مەنى دىۋانە زان رو دەر زەبانى مەردۇم ① ئەفتادەم.

پەھلەۋان دەرۋىش مۇھەممەد – پەھلەۋان مۇھەممەد (ئەلەيھىر – رەھمە) نىك ئىنسىدۇر. ھالا پەھلەۋان ئۇرنىدا قايىم مەقامى ئولدۇر. بۇ مەتلەئ ئانىڭدۇركىم، مەتلەئ:

① بۇ سۆز چاپ نۇسخىدا «خەلق» دېيىلگەن.

ئىن مەقامستكى، ئىنجا رۇخىپۇركەرد خۇشئەست،
دەردمەندىيۇ نىيازۇ دىلى پۇردەرد خۇش ئەست.

ئانىڭ ئىنسى:

ھۇسەينى * – ھەم مۇئەمما ئايتۇر «مەجد» ئىسمىغە بۇ مۇئەمما ئانىڭدۇركىم، مۇئەمما:

جۇنان مەجنۇنى بىدىلرا نەمۇنە رويى دىل لەيلى،
كى نەۋبەت دەردىلى تەڭگەش بەغەير ئەز ئىشقى ئۇ مەيلى.

مۇھەممەد ئەلى * – ھەم پەھلەۋان ئۇششاقلاردىندۇر. «ھۇسام» ئاتىغە بۇ مۇئەمما ئانىڭدۇركىم، مۇئەمما:

يارەب، ئەي مەھ، نەشنەۋەد كەس دەر جەھان نامى فىراق،
چۇن رۇخى خۇبى تۇ دىيدەم روز شۇد شامى فىراق.

پەھلەۋان سۇلتان ئەلى گۇشتىگىر * – ئول داغى پەھلەۋان (ئەلەيھىر – رەھمە) نىك خۇلەفاسىدىندۇر. ياخشى تەبئى بار. بۇ مەتلەئ ئانىڭدۇركىم، مەتلەئ:

مۇسافىرىست مەرا دەر سەفەر نەمىئايەد،
بەمەنكى بىخەبەرەم زۇ خەبەر نەمىئايەد.

خوجە ئەبۇ سەئىد – مېھنەدىندۇر. ھەزرەتى سۇلتانى تەرىقەت شەيخ ئەبۇ سەئىد ئەبۇلخەيىر (قۇددىسە سىررۇھۇ) ئەۋلادىندۇر. خوجە مۇئەييەد دېۋانە ئوغلىدۇر. نامۇراد

كىشىدۇر. ئەمما ئۆز شېئىرىن ئوقۇردا يىغلار، ۋە داغى ئۆزى مۇتەئەسسىر بولۇپ، ھەردەم ئۇلۇغ تىنار. ئەمما بەس قىلما خۇنچە، ئەل تىنماس. بۇ مەتلەئ ئالىنگىدۇر، مەتلەئ:

به تەۋبە دادەنەم، ئەي شەيخ، ئىزتىراب مەكۈن،
مەرا بەرايى رىزائى خۇدا، ئەزاب مەكۈن.

مەۋلانا ھاجى ـ مەشھەددە ئىمام ئەلى مۇسا ئەر ـ رىزا (ئەلەيھىسسا ـ تەھىيەتى ۋەسسا ـ سەنا) رەۋزەسىدە ئىمام ۋە مۇئەررىفدۇر. «گەۋھەر شاد بىگم» ئىمارتىدە خەتىبىدۇر. فازىل ۋە سۇننىي مەزھەب كىشىدۇر. ئەقل مەئاشى ئول مەرتە ـ بەدەۋركىم، شەرھە قابىل ئەمەس. باۋۇجۇدى [تەسەننۇن] ئول رەۋزە باشىداغى سادات بىلە بارىشۇر. بۇ جىھەتدىن ئانى نىغاقغە بەئزى خۇرۇج مەزھەبىغە نىسبەت بېرۇرلەر. ياخشى تەبئى بار. بۇ مەتلەئ ئالىنگىدۇركىم، بەيت:

كەدام ئەيشۇ تەنەئئۇم بۇۋەد بەرا بەرى ئىنەم،
كى سەرزى خاب بەر ئارەم سەباھۇ رويىنتۇ بىنەم.

مەۋلانا ئەبدۇررەززاق ـ تالىبى ئىلم كىشىدۇر. ئەمما بەلاھەتى غالىبدۇر. «گەۋھەر شادبىگم» مەدرەسەسىنىڭ تەـ لەبەسى، ساھىب جەمئ ۋەزىفەلەرىن كەچرەك بەرات بىتدۇرگەن ئۆچۈن شىكايەتىغە فەقىر قاشىغە كەلدىلەر. ئىتتىغاق بىلە سۆزنى ئول ئايتۇرغە مۇقەررەر قىلغان ئىرمىشلەر. فەقىر جەـ مائەتى كەسىر كۆردۇم، ئىرسە سۆزلەرىن سوردۇم. ئانىڭ تەقـ رىرىغە ھەۋالە قىلدىلار. ئاندىن سورۇلدى. ئىرسە بۇ ئىبارەت بىلە تەكەللۇم سۇردىكىم، «بەرات نەمىنەۋسەد». ۋە رەڭگىنىڭ

ھۇمرەتى① بار ئۆچۈن، مۇتايىبىلەرى ئانى «سۇرخ قەلىپ»② دەرلەر. بۇ مەتلەئ ئالىنگىدۇر، بەيت:

جانى مەن تازە شۇد ئەز لەئلى تۇ خۇنىفارىئى دىل،
بەئدەز ئىن ماۋۇ سەرى كويى تۇۋۇ زارىئى دىل.

مەۋلانا ھاجى ـ دەرۋىش [ۋە مۇنقەتىت] كىشىدۇر ۋە ھەزرەتى مەخدۇمى (نەۋۋە مەرقەدەھۇ) نىڭ مۇلازىمى ۋە مۇساھىبىدۇر. نەچچە قاتلا كەئبەغە بارىب، بەئزى قاتلا، ھەماـ ناكىم، پاياق بار ئىكەندۇر. ئول ھەززەتنىڭ ئاندا غىكى، ئانىڭ بىلە خۇسۇسىيەتى بار، ئاز كىشى بولغايكەندۇر. گاھى نەزم ئايتۇر. بۇ مەتلەئ ئالىنگىدۇر، بەيت:

پىرانە سەرم تازە نىھالى بە بەر ئامەد،
كىش③ مىۋە غەمۇ غۇسسەۋۇ خۇنى جىكەر ئامەد.

مەۋلانا جەمالىددىن ـ ھەزرەتى مەخدۇمى (نەۋۋەرە مەرقەھۇ) نىڭ قەرابەتلەرىدىندۇر. تالىبى ئىلم بولۇپدۇر. ئەگەر لەۋەندلىغى مۇفرەت بولماسا ئىرىدى. دانىشمەند ھەم نايەد بولغاي ئىرىدى. ھالا ئول ھەزرەتنىڭ شەھر ئىچىدەكى مەدرەسەسىدە مۇدەررىسدۇرۇر. بۇ مەتلەئ ئالىنگىدۇر، مەتلەئ:

① بۇ سۆز تاشكەنت نەشرىدە «ھۇرمەتى» دىيىلگەن.
② بۇ سۆز قول يازما نۇسخىدا «شەرخ قىلىپ» دەپ يېزىـ لىپ قالغان. تاشكەنت نەشرىدە بولسا «سۇرخ قەلب» دىيىلگەن. مەنە ئىختىبارى بىلەن تاشكەنت نەشرىدىكىسى بويىچە ئىلىندى.
③ بۇ سۆز تاشكەنت نەشرىدە «كى ئەز» دىيىلگەن.

مەنەم ئان قوەردئى نالان زى شەۋقى سەرۋى دىل جۇيەت،
كى دارەم تەۋقى گەردەن ئەزغەمى قوللابى ئەبزۇيەت.

خوجە ئەبۇ نەسرى خوجە مۇئەييەد مېھنە (ئەلەيھىر-
رەھمە) ئۆلىدۇر. [مېھنە] شەيخزادەرلەربنىڭ ناھەمۋار
مەئاشى ئۆچۈن ھەرقاچان بىر-بىرلەرى بىلە نىزائ قىلسەلەر
ئىككى جانىبدىن يەسسال ياساپ ئوق ۋە قىلىچ ۋە نەيزە بىلە
ئۇرۇشۇرلار. ئەمما ھالا بەئزى دەپدۇرلارکىم، خوجە ئەبۇ نە-
سىر خېلى سەلاھىيەت كىرىپدۇر. ئىنشائەللاھ، راست بولغاي.
بۇ مەتلەئ ئانىڭدۇر، بەيت:

نەمانەد سەبرۇ تاقەت ئاتەشى غەم خۇن شەۋەد تىزەم،
ئەز ئان چۇن شۇئلە بىنشىنەم دەمى سەد بارە بەرخىزەم.

خوجە ھەسەن كەرەكگى-باۋەرد① ۋىلايەتىدىنىدۇر. خوجە ئەبۇ نەسرى مېھنە ئانىڭ ② خاھەرزادەسىدۇر ۋە ئاتاسى خوجە قەنبەر جۇراسانىنىڭ ئەربابى مۇتەئەييىنلەرىدىن ئىدى. ئۆزى مۇجىد ۋە سۇلب ۋە يەكروي كىشىدۇر. يىللار سەدارەتى ئالىي مەنسەبىدە مۇتەمەككىن بولدى. ۋە پادىشاھنىڭ ئىنايەتى ئاكا كۆپ ۋە ئول بۇ ئىنايەتتە ئانداق مۇستەزھىر-كىم، بەئزى مەھەللەدە پادىشاھ مەسلەھەتى ئۇچۈن شۇكرلىك-

① بۇ سۆز قول يازما نۇسخىدا يۇقىرىقىدەك ئېلىنغان، چاپ نۇسخىدا «باۋەردىدىندۇر» دېيىلگەن. تاشكەنت نەشرىدە «ئەبىۋەرد ۋىلايەتىدىندۇر» دېيىلگەن.

② بۇ سۆز قول يازما نۇسخا بىلەن چاپ نۇسخىدا يۇقىرىقىدەك ئېلىنغان: تاشكەنت نەشرىدە بولسا، «خاجە ئەبۇ نەسر مېھنەنىڭ خاھەرزادەسىدۇر» دېيىلگەن.

دىن① ھەم تەجاۋۇز قىلۇر ئىدى. ئاقىبەت پادىشاھنىڭ مۇ-
بارەك خاتىرىدىغە ئانى ئانداغ يامان كۆرگۈزدىلەركىم، ئانىڭ
ئىلاجى كىشى ئىلكىدىن كېلۇرنىڭ ئىمكانى يوقتۇر. مەگەر ھەم
تەڭرى پادىشاھنىڭ مۇبارەك خاتىرىغە سالغاي (ئىنشائەللاھ)
خوجەنىڭ ياخشى تەبئى بار. بۇ بەيت ئانىڭدۇركىم، بەيت:

ھېچ ئاھى جۇز بەيادەت بەر نەمىئايەد زى دىل،
ھېچ نەقشى جۇز خەيالەت بەر نەمىئايەد زى چەشم.

خاجە قۇتبىددىن * - ھەزرەتى شەيخ ئەبۇ سەئىد
ئەبۇلخەير ئەۋلادىدىندۇر. بەغايەت سالىھ ۋە مۇتتەقى ۋە
پاكىزە روزگار كىشىدۇر ۋە شەيخ ئەتۋارى ئانىڭ ئەتۋارىدىن
زاھىردۇر. بۇ مەتلەئ ئانىڭدۇركىم، مەتلەئ:

مۇددەتى شۇد كان پەرى پەيكەر نەمىئايەد بە چەشم،
ساخت مەنزل دەر دىلۇ دىگەر نەمىئايەد بە چەشم.

خاجە يۇسۇف مېھنە * - خاجە رۇكىنىددىنىنىڭ ئوغلىدۇر
ۋە ھەزرەتى شەيخنىڭ بۇرۇزگ ئەۋلادىدىندۇر. تالىبى ئىلىم ۋە
سالىھ ۋە خۇش تەبئ يىگىتدۇر ۋە تەبئىدە كۆپ مۇلايىمەت
بار. بۇ مەتلەئ ئانىڭدۇركىم، مەتلەئ:

دىلى زارەمكى جا دەر زۇلفى ئان نا مېھربان دارەد،
گەر ئەز سەۋدا پەرىشان ھال باشەد جايى ئان دارەد.

① بۇ سۆز چاپ نۇسخا بىلەن تاشكەنت نەشرىدە «تەڭرىلىكدىن» دېيىلگەن.

خوجه ئەبۇ تاهىر — خوجه ئەبدۇللاه مېهنەلىك ئوغلىدۇر. خېلى لەتىف تەبئى بار. بۇ مەتلەئ ئانىڭدۇر. بەيىت:

ئانچه شەبها بەر دىلەم زان‌جەئدى‌پۇرخەم‌مىزەسەد،
بەر گىرىفتارانى زەنجىرى بەلا كەم مىرەسەد.

خوجه قۇتبىددىن ئەھمەد — هەزرەتى شەيخۇل ـ ئىسلام زىندەفىل ئەھمەد جام (قۇددىسە سىررۇھۇ) نىڭ ئەۋلادىدىندۇر. فەرىشتەۋەش ۋە مەلەك شىۋە كىشىدۇر. خوجه ئەھمەد جامى (قۇددىسە سىررۇھۇ) تۇش ئەسرەب سالۇر ئىبردى. ئالار داغى تەقلىد قىلىدۇ‌لار. سالۇ‌ر چاغدا ئۇلاغى يوق ئىبرمىشلەر. بۇ مەتلەئ ئانىڭدۇر. مەتلەئ:

سەبا، بىيار غۇبارى رەھى سەۋارى مەرا،
كى تۇتىيا بۇۋەد ئان چەشمى ئەشكبارى مەرا.

مەۋلانا مۇھەممەد خۇراسانى ـ لائۇبالى ۋە لەۋەند شىۋە ۋە ئەبتەرۋەش كىشىدۇر. ھادىئى تەۋفىقى ئاڭا رەھنە مايىلىغ قىلىپ، ئانى هەزرەتى مەۋلانا مۇھەممەد تەبەركانى (رەھمەتۇللاه ئەلەيهى) خىزمەتىغە سالدى. ئول بۇزۇرگ ۋار ئىلكىدە تەۋبە قىلىپ، [سۇفىيە] ۋە ئادابى تەرىقىغە مەشغۇل بولدى. ۋە «ئەربەئىن» لەر ئولتۇرۇپ، دەرلەركىم، كۇشايىشلار تاپتى. ۋە ياياغ سايمۇد ـ دەھر هەج سەفەرىن قىلىپ ئول دەۋلەتىغە هەم مۇشەررەف بولدى. هالا ئۇزلەت كۇنجىدا ئىبادەتىغە مەشغۇلدۇر ۋە بۇ رۇبائىي ئانىڭدۇر ـ رۇبائىيە:

يەك چەند زى دوستان جۇدا خاهەم بۇد،
با مېهنەتۇ دەرد مۇبتەلا خاهەم بۇد.
تا يار نەسازەد ئاشنائى خىشمەم،
بىگانە زى خىشۇ ئاشنا خاهەم بۇد.

خوجه كەمالىددىن هۇسەين ـ خوجه نىزامۇل ـ مۇلكنىڭ ئوغلىدۇر. ئاتاسىنىڭ تەئەييۇن ۋە ئىشتىمهارى بۇرۇنغى نىزامۇل ـ مۇلكدىن ئارتۇغراقدۇر. ئارتۇغ بولماسا، ئۆكسۈك هەم ئەمەس. ئىبتىبار يۇزىدىن ئانىڭ بىلە تەڭ بار ئىبردى. ئەمما مەنسەب ئىبتىبارى بىلە نېچۇككىم، ئول ۋەزىر ئىبردى، بۇ ۋەزارەت مەنسەبىن تەي قىلدى ۋە هالا ئەشرافى ئالىي مەرتەبەسىدە مۇتەمەككىندۇر. ۋە ئۆزى مۇلايىم يىگىتدۇر. نامە خەتىن ياخشى بىتەر. ۋە دەرلەركىم، مۇسىقىيدا هەم دەخلى بار. بەئزى نەقشلەرى ئاڭا مەنسۇب قىلۇرلار. تەبئى داغى ياخشىدۇر. بۇ مەتلەئ ئانىڭدۇر، بەيت:

گەرچه دەر جەننەت نەسىمى خۇلدۇ ئابى كەۋسەرەست،
خانەئى خۇمماررا ئابۇ هەۋائى دىگەرەست.

خوجه ئەبدۇللاه ① — خوجه مۇهەممەد مەرۋاردى ئوغلىدۇركىم، مۇددەتى ۋەزارەت دىۋانىدا مۇهر باسار ئىبردى. ئۆز ئىختىيارى بىلە ئىستىغنا قىلىپ، ئاقىبەت كۇنجى ئىختىيار قىلدى. بۇ تائىفەدىن ئاڭا مۇيەسسەر بولغانىدەك ئاز كىشىگە بولمىش بولغاي. ئۆزى كىچىك ياشىدا ئولۇم كەسىب قىلىپ

① بۇ ئىسىم چاپ نۇسخا بىلەن تاشكەنت نەشرىدە «خاجه ئەبدۇللاه سەدر» دېيىلگەن.

ۋە ئەدۋار ۋە مۇسلمي ئىلمىدە ۋە جۇئوت قەلبدە بىنەزىر بولدى ۋە قانۇننى مەئلۇم بولماسكەم ھەرگىز كىشى ئانداغ ئۆزگەچە جالمش بولغاي. ۋە پادىشاھ خىزمەتىدە ئالىي مەناسىبغە سەرفەراز بولدى ۋە ئول جۇملەدىن بىرى سەدارەتىدۇر. ۋە ئىنشا قەلنى كەمالغە يەتكۈردى. ۋە ئۆزى ياخشى مۇھاۋەرەلىغ ۋە خۇش خۇلقلىغ ۋە ياخشى سۇھبەتلىغ ايدى گىتتىدۇر①. بىر ئاز نەمە غەفلەت ۋە بىپەرۋالىغدىن ئۆزگە ھېچ ئەيبى يوقتۇر. چۇن يىگىتدۇر، دەفئى بار. بۇ مەتلەئ ئانىڭدۇر، بەيت:

تا دىل دەھانۇ تۇررەئى ئان دىلنەۋاز يافت،
خورد ئابى زندەگانىيۇ ئۇمر دەراز يافت.

ۋە بۇ مۇئەمما «داۋۇد» ئىسمىغە ھەم ئانىڭدۇر، مۇئەمما:

شۇد بەستە چۇ بۇلبۇل دىلى ئوششاقى جىگەر خار،
بەر گىيسۇيى ئۇ ھەرتەرەفى زان گۇلى رۇخسار.

خاجە يەھيا * ـ خاجە ئەبدۇللاھنىڭ ئىنىسىدۇر. ياخشى تەبئى بار. بۇ مەتلەئ ئانىڭدۇركىم، مەتلەئ:

بەئىن شۇكرانە، ئەي ھەمدەملكى، مىگۇيى سۇخەن با ئۇ،
چى باشەد گەر بىگۇيى شەممەئى ئەز ھالى مەن با ئۇ.

① قول يازمدا بۇ سۆز «يەتكۈردى» دەپ ئىلىنمىپ، ئاندىن كېيىن يۇقىرىقى جۇملە تەكرار يەنە بىر قېتىم كۆچۈرۈلۈپ قالغان. چاپ نۇسخا ۋە تاشكەنت نەشرىدە ئاساسەن ئۆزىتىپ ئىلىندى.

مەۋلانا فەيزىددىن مەۋلانا نىزامىددىن مەرۋىي①

ئەۋلادىندۇركىم، ئالارغە «نىزامىيلار» دەرلەر. خۇراساندا مۇندىن شەرىفراق نەسەب يوقتۇر. [يىگىرمە ياشىغە ياقىن ئىكەندە ئۇلۇمنى تەكمىل قىلدى. ھالا ئوتتۇز] يىلغە يەقىن بارىكىم، ئىفادەغە مەشغۇلدۇر. زاھىر ئۇلۇمىدىن ھېچ قايسى ئىلىم بولماغايكىم، دەرس ئايتماغاي. ۋە ھەر ئىلمىنكى ئايتۇر، كۆپىدە ھەۋاشى، مۇفىد مۇسەننىفاتى بارىكىم. ئۇلەما ئاندىن بەھرەمەندۇر. مۇنجە پۇركارلىغ ۋە رەڭگىنلىغ بىلە ئەقل ۋە بەزلى ھەم بارىكىم، مۇنافى بۇ ئۇلۇمدۇر. كۆپ ھەمدە ئەخلاق ۋە پىسەندىدە ئەۋسافغە مۇتتەسىفدۇر. با ۋۇجۇدى مۇنچە كەمال بىلە بۇ فەقرىنىڭ مۇساھىبەتىغە تەنەززۇل قىلىپ، سەفەر ۋە ھەزەردە كۆپرەك ئەۋقات ئۆز شەرىفى سۇھبەتى بىلە مۇشەررەف قىلۇر. نېچە فىكر قىلسە، بۇ تىيرە رۇزگار نەكۇھىدە ئەتۋار مۇساھىبلىغدىن ئۆزگە ئەيب ئاندا تاپسا مۇمكىن ئەمەس. ئەما، ئەيبسىز تەڭرىدۇر. «غەرىب» ئىسمىغە بۇمۇ ئەما مەۋلانانىڭدۇر. بەيت:

خالى بە چەشم كەردەم بەر رويى دىلرەبايى،
سەۋدا، نىگەركى بەختەم جايى ۋەجبەچى جايى②.

① بۇ سۆز قول يازما بىلەن چاپ نۇسخىدا يۇقىرىقىدەك ئىلىنغان. تاشكەنت نەشرىدە «ھىرەۋىي» دېيىلگەن.

② بۇ مىسرا تاشكەنت نەشرى بىلەن چاپ نۇسخىدا «سەۋدا، نىگەركى بەختەم جاھىمۇ ۋەھ چى جاھى» دېيىلگەن.

[تۆرتىنچى مەجلىسنى ئاخىرى] ①

بۇ دىققەت پىشە ۋە زەرافەت ئەندىشە ئەزىرلەر ئەگەرچە بەئزى ئەھل② مەيىدىن مەست ۋە بىخەبەردۇرلار، ئەمما بەئزى ھەيات بەزمىدە سەرمەست، جىلۋەگەر ۋە نەزمگۇستەردۇرلار. تەگرى ئۆتكەن جامائەتنى ئۆز قاشىدىن غەرىقى دەريايى رەھمەت قىلسۇن. ۋە قالغان ئەھلى خىزمەت ۋە ئۇبۇدىيەتنى شاھ لۇتفىدىن شايىستەئى ئېھسانى بىمىننەت قىلسۇن، رۇبائى:

ئول خەيلگە تەگرى رەھمەتى يار ئولسۇن،
بۇ جەمئىغە شەھ لۇتفى مەددكار ئولسۇن.
ھەم شاھقە يۇز فەلەكچە مىقدار ئولسۇن،
ھەم قۇللارى ئېھسانغە سازاۋار ئولسۇن.

① بۇ ماۋزۇ ئاستىدىكى بۆلەك چاپ نۇسخىدا يوق، قول يازما نۇسخىدا بەشىنچى مەجلىسنىڭ بېشىدىكى كىچىك ماۋزۇنىڭ داۋامى سۈپىتىدە، بەشىنچى مەجلىسنىڭ مۇقەددىمىسى قىلىنغان. تاشكەنت نەشرىدە بولسا مۇشۇ ئورۇندا كەلگەن.

② بۇ سۆز تاشكەنت نەشرىدە «ئەجەل» دەپىلگەن.

خۇراسانلىق ۋە بەئزى يەرلىك مىرزادەلەرى ۋە سايىر ئازادەلەرى زىكرىدە كىم، تەبئ سەلامەتى ۋە زېھن ئىستىقامەتى ئالارغە باشقىسى نەزم بولۇر، ئەمما مۇدا ۋە مەت قىلماسلار.

ئول جۇملەدىن:

ئەمىر دەۋلەتشاھ ـ فىرۇز شاھنىڭ ئەمىرزادەسى ئەمىر ئەلائۇد ـ دەۋلە ئىسفەرايىنىينىڭ ئوغلىدۇر. فىرۇزبەگنىڭ مۇكنەت ۋە ئەزەمەتى خۇد ئالەم ئەھلى قاشىدە قۇياشىدىن رەۋشەنراغدۇر. تەئرىفغە ئېھتىياج ئەمەس. ئەمىر ئەلائۇد ـ دەۋلە داغى ئەھلىكىشى ئېردى. ئەمما دىماغى خىففەت پەيدا قىلىپ، زايىع بولدى. ۋە لېكىن ئەمىر دەۋلەتشاھ خۇش تەبئ ۋە دەرۇشۇەش ۋە كۆپ سەلاھىيەتلىغ يىگىتدۇر، ئابا ۋە ئەجدادى تەرىقىدىن كىم، ئەمارەت ۋە زاھىر ئەزەمەت ۋە تەجەممۇلى بولغاي، كېچىپ گۇشەئى ئىختىيار قىلىپ، فەقىر ۋە دەھقەنەت بىلە قەناچەت قىلدى ۋە فەزائىل ۋە كەمالات ئىكتىسابى بىلە ئۆمر ئۆتكۈزدى.

كەردى. ئۇشبۇ مەزمۇنداكىم، بۇ مۇختەسەر بىتىلەدۇر. «مەجمەـ ئۇش ـ شۇئەرا» تەسنىف قىلىپدۇركىم، ھەر كىشى مۇتالىئە قىلسە مۇسەننىفنىڭ ئىستېئداد ۋە كەمالاتىن مەئلۇم قىلۇر.

ئەمما بۇ يەقىنىدە خەبەر كەلدىكىم، فانى ئالەمدىن رىھلەت قىلىپدۇر. ۋاقېئ بولسە تەئرى رەھمەت قىلسۇن. بۇ مەتلەئ ئانىڭدۇر، **مەتلەئ:**

زىھى ئەز ئافتابى ئارەزەت چەشمى جەھان رەۋشەن،
زى چەشمم ئان رەۋشەنى كەردە دىلەمرا خانۇمان رەۋشەن.

ھەسەن ئەلى جەلايىر① ـ «تۇفەيلى» تەخەللۇس قىلۇر [ئىبردى]. ئەلى جەلايىر ئوغلىدۇركىم، ئاتاسى يادگار مۇھەممەد مىرزا ئىشكىدە بەمرۇل ـ ئۇمەرا ۋە ساھىب ئىختىيار ئىبردى. ئەمما ئۆزىنىڭ ئاتاسغە نىسبەتى يوقدۇر. فەقىر شىيۇە ۋە فانىي سىفەت ۋە بىتەكەللۇق ۋە خۇش تەبئ يىگىتدۇر. نەزمىلەرغە تەبئى مۇلايىمدۇر. ئەمما قەسىدە ئۇسلۇبى ئانىڭ ھەققدۇر. ئانداغكىم، بۇ تائىفەغە ھەم مۇسەللەم ئوتارلار.

سۇلتان ساھىبقران ئاتىغە غەررا قەسايىدى بار. ئول ھەزرەت ھەم ئانى ياخشى تەربىيەتلەر② قىلدى. ئانداغكىم، ۋىلايەت [ئىگەسى] بولدى③ ۋە قوش دۇاندا مۇھر باستى ۋە

① بۇ ئىسىم چاپ نۇسخا بىلەن تاشكەنت نەشرىدە «مىر ھۇسەين ئەلى جەلايىر» دىيىلگەن.

② بۇ سۆز قول يازمىدا «تەرتىب» دىيىلگەن.

③ بۇ سۆز قول يازما بىلەن تاشكەنت نەشرىدە «بىلدى» دىيىلگەن. چاپ نۇسخىدىكىسى بويىچە ئېلىندى.

پەرۋا نەجى بولدى. ۋە ئەقەرزۇب ۋە نەيابەتغە، ھەم دەخلى بار ئىبردى.

فەلەكنىڭ ئاندىنكىم، فەزل ئەھلىغە ھەسەدى بار. بىر تەقسىر بىلە [ئانى] دەرگاھى فەلەك ئىشتىباھىدىن يىراق سالىپدۇر. ئانىڭ خۇد بۇ قايغۇدىن كۆندۇز قەرارى، كېچە ئۇيقۇسى يوقتۇر. ئۇمىد ئولكىم، پادىشاھانە لۇتف ۋە كەرەم ئانىڭ دەستگىرى بولغاي (ئىنشا ئەللاھ). بۇ مەتلەئ ئانىڭ قەسايىدىندۇر، **بەيت:**

بىھەمدىللاھكى، دىگەر رەھ بە ئىقبالى شەھى ئادىل،
بۇرۇن ئامەد گۇلەم ئەز خارۇ خار ئەز چاۋۇ پا ئەز گىل.

ئۇمىد ئولكىم، بۇ مەتلەئ مۇناسىبى ھال بولغاي، بۇ غەزەل مەتلەئى ھەم ئانىڭدۇر، **مەتلەئ:**

بۇتى كەز گۇل بۇۋەد ئازارى پا دەرگەشتى بوستانەش،
چى رو دەر دىيد جۇيەم باۋۇجۇدى خارى مۇژگانەش.

ئەيبى مۇفرىت لەۋەندلىغ ۋە جۇنۇندىن ئۆزگە يوقدۇر.

مىر ھەيدەر ـ «سەبۇھى» تەخەللۇس قىلۇر [ئىبردى. ئاتا ـ ئاتادىن] بۇ دەرگاھىنڭ بايرىسى بەلكى تۇغمەسىدۇر. بۇ فەقىرغە شىددەتى قەرابەتىدىن فەرزەندلىغ نىسبەتى بار. تۇفۇلىيەتىدىن شەباب ئەييامىغەچە ئۇلۇم ئىكتىسابى قىلدى ۋە تەبئى شېئر ۋە مۇئەمما ۋە سايىر فەزلىياتغە مۇلايىمدۇر. ئەگەرچە بات تەرك قىلدى، ئەمما سىپاھىلىغدا ھەم ئەردەملەركىم بولۇر. ئوخ ئاتماقدا جەلد، قىلىچ چاپماقدا

چاپۇك ۋە سايىر جەلادەتلەرده ئانچە پاركىم، ئەسرىنىڭ ئەھلى پىسەند قىلۇرلار. چۈن جۇنۇن نىشانەسىدىن بىبەھرە ئەمەس. سۇلۇك تەرىقىدە كۆپ رافەت① ۋە ئەنداز بولدى. ئۇمىد ئۇلكىم، ئافىيەت ئىستقامەت قائىدەسىدە راسىخ بولغاي. بۇ مەتلەئ ئانىڭدۇر، مەتلەئ:

مەي ئەست لەئلى تۇ يا شىھابى② ناب، ئەز ئىن دوكەدامەست،
[مەي ئەست③ بەر رۇخى تۇيا گۇلاب، ئەزئىن دوكەدامەست.]

ئەبدۇلۋەھاب ـ «سۇھائى» تەخەللۇس قىلۇركىم، شەيخىمبەگنىڭ خاھەرزا دەسىدۇركىم ئەبدۇررەززاق ئەتكەنىڭ ئوغلى بولغاي. شەيخىم تەئىرىدىدە ئۆز زىكرىدا دېيىلدى. ئەبدۇررەززاق ئەتكە داغى گۇياكى ئەلائود ـ دەۋلەت مىرزا دەۋانىدا مۇھر باسقاندۇر. ئۆزى داغى سىپاھى شىۋەسىدە يىگىتدۇر. كىتابى، دەرلەركىم، جەمئ قىلىپدۇر، ئاتىن «ئەبدالنامە» قويغانىدۇر. ئەمما فەقىر كۆرمەدىم، بۇكىم تەبئىنى گاھى تەغايىسى تەئىرىنى قىلغان. ئاڭا بۇ شەرەف بەسدۇر. بۇ مەتلەئ ئانىڭدۇر. بەيت:

داشتەم ئەز چەشمى بىمارەش بەدىل سەد گۇنە دەرد،
تابە چەشمى خۇد نەدىدان دەرد را باۋەر نەكەرد.

① بۇ سۆز چاپ نۇسخا بىلەن تاشكەنت نەشرىدە «ئافەت» دېيىلگەن.
② بۇ سۆز چاپ نۇسخا بىلەن تاشكەنت نەشرىدە «شەھدى» دېيىلگەن.
③ چاپ نۇسخىدا بۇ مىسرا «زى خۇست بەر رۇخى تۇ يا گۇلاب، زى ئىن دۇ كەدام» دېيىلگەن.

گۇياكى بىراۋنىڭ كۆزى ئاغرىغاندا ئايتقاندۇر.

سۇلتان ھۇسەين ـ «خەتمى»① تەخەللۇس قىلۇر. شەيخ بەھلۇلبەگنىڭ ئوغلىدۇر. ئەگەرچە ئاتاسى ھالا فەقر تەرىقىن ئىختىيار قىلىپ، گۇشەئى تۇتۇپدۇر. ئەمما سۇلتان سابىقىران دەۋلەتىدىن خارەزم تەختىدە ھۆكۇمەت قىلىپ، ئەمما رەت دىۋانىغە مۇھر باستى ۋە ئاغاسى يىللار بەلخ قۇبىبەتۇل ـ ئىسلامى دە ھۆكمران ئىردى. ۋە ئۆزى فەقىرۇەش ۋە نامۇراد شىۋە يىگىتدۇر. تەبئى ھەم خالى ئەز سەلامەت ئەمەس. بۇ مەتلەئ ئانىڭدۇر، بەيت:

مەرا بىسيار مۇشكىل مىنەمايەد فۇرقەتى جانان،
ۋىدائى جانى شىرىن ھەست دۇشۋار، ئەي مۇسۇلمانان.

مىر ئىبراھىم * ـ سۇلتان ھۇسەينىنىڭ ئوغلىدۇر ۋە فەقىرنىڭ ئاغاسىنىڭ نەبىرەسىدۇر. فەقىر ئانى ئوغۇلچىلاي ئاسراپمەن. بۇ مۇئەمما «شاھىم» ۋە «ماھىم» ئاتىغە ئانىڭدۇركىم، مۇئەمما:

ئەز سەرى مېھر، ئەي نىگارى دىلنەۋاز،
سۇئى ئىبراھىمى بىدىل بىن بە ناز.

مۇھەممەد سالىھ ـ ئىسمى مۇناسىبەتى بىلە «سالىھ» تەخەللۇس قىلۇر. نۇر سەئىد بەگنىڭ ئوغلىدۇركىم، كۆپ ۋەقتىلەر چەھارجوي نەۋاھىسىدىن ئاداق نەۋاھىسىغە دېگچە

① تاشكەنت نەشرىدە «خاتەمى» دېيىلگەن.

ئەمارەت قىلدى ۋە سۇلتان ئەبۇ سەئىد مىرزا ئىشكىدە، ئۇلۇغ بەگ ۋە جوگى مىرزا ئىشكىدە ساھىب ئىختىيار ۋە جۇملەتۇل-مۇلۇك ئىدى. ئەما بەغايەت بەد فېئىل ۋە بەدخۇلق كىشى ئىدى. ئۆزى مۇلايىم يىگىتدۇر. ئەتۋارىنىڭ ئاتاسى ئەتۋارنىغە نىسبەتى يوقتۇر. ئاڭا ھەم غەرىب سەھۋ تۇشتىكىم، سۇلتان ساھىبقىران قۇللۇغىدىن غەيبەت ئىختىيار قىلدى، بەزى دېدىلەركىم، بىخۇدلىغ ئالەمدە يامان مۇساھىبلار ئانى بۇ يامان يولغا تۇتۇپدۇرلار.

تەبئىدە خېلى دىققەت جاشنى بار. خەتغە ھەم قابىلىيەتى كۆپدۇر. بۇ مەتلەئ ئانىڭدۇر، بەيت:

نەيەم ئاشۇفتەگەر پۇشىد كاكۇل ماھى تابانەش،
چى غەم ئەز تىيرەئى كەي شەب، چۇ باشەد سۇبھ پايانەش.①

شىيرەم * ـ خۇراسانىنىڭ ئادەمزادەلەرىدىندۇر. سالىم نەفسلىق ۋە سالىم تەبئىلىق يىگىتدۇر ۋە تەبئى نەزىم تەۋرىدە كۆپ مۇلايىمدۇر. بۇ مەتلەئ ئانىڭدۇركىم، مەتلەئ:

ياردىن ھەركىم تۇشەر ئايرۇ پەرشانلىغ چېكەر،
ۋەسل قەردىن بىلمەگەن مەندەك پۇشەيمانلىغ چېكەر.

بۇ فارسىي مەتلەئ ھەم ئانىڭدۇر، مەتلەئ:

① بۇ سۆز قول يازما نۇسخىدا «سۇبھ تابانەش» دېيىلگەن. چاپ نۇسخىدا بولسا ئالدىنقى مىسرادىكى قافىيە بىلەن ئوخشاشلا «ماھى تابانەش» دېيىلگەن. مەنە ۋە قافىيە ئېتىبارى بىلەن تاشكەنت نەشرىدىكىسى بويىچە ئېلىندى.

ھەشەۋ، ناسىھ، بە كوي ئەقلۇ دانىش رەھنەمۇن مارا،
نەدارىم ئىختىيارى تاچى فەرمايەد ھۇنۇن مارا.

مىر ئىشقىي① ـ جەھان مەلىكبەگنىڭ نەبىرەسىدۇر. غايەتى تەئەييۇندىن گويياكىم، تەئىرىفى ھاجەت ئەمەس. ئەمىر يادىگارنىڭكىم، زىكرى يۇقارى ئۆتتى، ئىنىسىنىڭ ئوغلىدۇر. بۇ مەتلەئ ئانىڭدۇر، بەيت:

زى بەھرى ئانكى ئايەد قىسسەئى جانانى مەن بىرۇن،
زى خۇبان ھەر زامان دەر ئەنجۇمەن ئارەم سۇخەن بىرۇن.

مىرئەلى دوست ـ «رەقمي» تەخەللۇس قىلۇر ئىدى. ئەلەيكە بەگنىڭ نەبىرەسىدۇر. زاتىنىڭ شەئنى ئاندىن ئەزىمراغ، ۋە شۇھرەتى ئاندىن كۆپرەكدۇركىم، شەرھ قىلماق بىلە كىشى ئانى ئەلگە تانىتقاي. ئاتىكىم مەزكۇر بولدى، بەسدۇر. ئاڭا مەئرۇف مەدرەسە ۋە گورخانە ۋە رەباتى بەسدۇر. ئۆزىنىڭ تەبئى مۇلايىمدۇر. بۇ مەتلەئ ئانىڭدۇر، بەيت:

دەۋائى دەردى دىلى خىشرا كۇجا جويەم،
كوجا رەۋەم، چى گۇنەم، ھالى خۇد كىرا گويەم.

يامغۇرچىبەگ ـ «سپاھي» تەخەللۇس قىلۇر ئىدى. پىرۋەلىبەگ② ئوغلىدۇر. پىرۋەلىنىڭ تەئىرىفى ھەمۇل

① بۇ ئىسىم چاپ نۇسخىدا «ممر سەئىد» دېيىلگەن.
② بۇ ئىسىم چاپ نۇسخا بىلەن تاشكەنت نەشرىدە «ممر ۋەلىبەك» دېيىلگەن.

ئەلەيكەبەگ تەئرىفىغە [ھۆكمى] بار. ئۆزى تەۋرىدە ئەزەمەتى ئاندىن ئارتۇق بولا ئالۇر ئېردىكىم، ئۆكسۈك يوق. ئەما ئاساری ئانچە قالمادى. ئۆزى خوش تەبئ ۋاقېئ بولۇپدۇر، بەيت:

به مەسجىدىكى رەۋەم دە ئىراقى دىلبەرى خىش،
بەھانە سەجدە كۈنەم بەر زەمىن نىھەم سەرى خىش.

مۇھەممەد ئەلى جەلايىر ـ «نسارىي» تەخەللۇس قىلۇر، ئەلى جەلايىر ئوغلىدۇر. ھۈسەين ئەلبەگنىڭ ئىنىسى دۇر. ئىككەلەسىنىڭ تەئرىفى يۇقارى ئۆتۈپدۇر. ئەما ئۆزى سپاھىلىغدا ئاتاسغە ئوخشار. ۋەلې ئۆزگە ئەتۋاردا ئاغاسغە نىسبەتى بار. غەرب تەۋرلغ كىشىدۇر. چۈن خۇراسان ئەھلى نىڭ ئەكسەرى بىلۇرلار. سۆيلەمەك① نې فايدەدۇر②. ئەما شېئر ئايتۇر ۋە بۇ مەتلەئ ئاندىدۇر، ياخشى ۋاقېئ بولۇپدۇر. بەيت:

كەسى ھەرگىز مەرا بىغەم نەدىيدەست،
چۇمەن غەم دىيدەئى غەم ھەم نەدىيدەست.

مەۋلانا كەۋكەبى ـ ئەمدى زاھىر بولۇپدۇر. شەيخ بايەزيد ئەتكەنىڭ③ نەبىرەسىدۇر ۋە فەقر ئانى كۆرۈپمەن.

① بۇ سۆز سۆز چاپ نۇسخا بىلەن تاشكەنت نەشرىدە «بىتمەك» دېيىلگەن.

② بۇ سۆز چاپ نۇسخا بىلەن تاشكەنت نەشرىدە «بىغايدە ـ دۇر» دېيىلگەن.

③ بۇ سۆز چاپ نۇسخىدا «بىلەنىك»، تاشكەنت نەشرىدە «ئىلەنىك» دېيىلگەن.

ئەما شېئرىن ئايتۇر، مەلۇم قىلمايدۇر ئېردى. مەشھەددە بولۇر، ئابا ۋە ئەجدادى گورخانەسىدە، ئاندىن كەلگەنلەر بۇ مەتلەئنى ئاندىن نەقل قىلۇرلار، بەيت:

كۇشتى مەنى دىلخەستەرا تۇركى كەمان ئەبرۇيى مەن،
تا باز يابەم زىندەگى تىيرى بىيەفگەن سۇيى مەن.

ئىبراھىم خەلىلىي① ـ مۇھەممەد خەلىلنىڭ ئوغلىدۇر ۋە خەلىلبەگ يىللار نىمرۇز مۇلكىدىن غەزنى نەۋاھىسىغەچە ھۆكۇمەت قىلدىكىم، بەئزى ۋەقتدە ھېچ پادىشەھغە تابېئ ھەم ئەمەس ئېردى. ياخشى تەبئى بار. ئۆزى داغى مۇلايىم تەۋرلغ ھەلىم ۋە ئەدەب ۋە ھۇرمەتلىغ يىگىتدۇر. بۇ مەتلەئ ئاندىدۇر، مەتلەئ:

كۆرۈب ئەغيارنى فىلھال ئىلىك كۆكسۈمگەكىم ئۇردۇم،
ئەمەس تەئزىم ئۇچۇن خەنجەرلارى زەخمىنى ياشۇردۇم.

مىر ھەبىبۇللاھ ـ مىرھەيدەرنىڭ② ئوغلىدۇر. ئاتاسىنىڭ تەئرىفى يۇقارى مەزكور بولدى. ئۆزى مۇلايىم يىگىتدۇر، ئود چالارغە ھەم قابىلىيەتى بار، ھەم ئىشقى بار. ئۇمىد ئولكىم ئول فەندە ياخشى بولغاي. تەھسىل ھەم قىلاردۇر. بۇ مەتلەئ ئاندىدۇر. بەيت:

① بۇ سۆز ئىسىم تاشكەنت نەشرىدە «ئىبراھىم مۇھەممەد خەلىل» دېيىلگەن.

② بۇ ئىسىم چاپ نۇسخا بىلەن تاشكەنت نەشرىدە «مىر سەدر» دېيىلگەن.

ئەز چى‌دەر شامى‌غەمەت‌ئالەم‌ا بە چەشمەم شۇد سىياھ،
گەر نەمۇرد ئەز سەرسەرى ئاھەم چەراغى مەھرۇ ماھ.

مۇھەممەد جەئفەر ـ مۇھەممەد ئەلى كوكەلتاش ئوغلىدۇركەم، ئاتاسى مەشھەد مۇقەددەسە ئەلەيھىسسالامدا داروغەسىدۇر. ياخشىغىنە تەبئى بار. بۇ مەتلەئ ئانىڭدۇر، بەيت:

ئان شەبكى شەمئى چىھرەرا ئەز بابى مەي ئەفروختى،
رەھمى نەكەردى بەر مەنۇ پەرۋانە ژارەم سوختى.

شاھ قۇلى ئۇيغۇر ـ كەچكەدىندۇر تەبئى تەھسىلغە ۋە ئەكسەر فەزلىياتغە مۇلايىم ئىردى. ئاتا ـ ئاناسىنىڭ سەۋگۈلۈك جىھەتىدىن ئامىي قالدى ۋە كۆپرەك قابىلىيەتى ئايىڭ بولدى. قەبىلەنىڭ مىرزاسىدۇر، ھۆكۈم ئولدۇركەم. ئول قىلغاي. مۇئەممادا تەبئى مۇلايىمدۇر. «مەھۋى» ئاتىغە بۇ مۇئەممانى ئانىڭدۇر، بەيت:

ئەز مەھنەتىما بەھ پىشى ۋەي ھەرفى دو،
گەر مەسلەھەت ئەست بەگۇ مەگەر نىست مەگو.

دەرۋىش ئەبدۇللاھ ـ تارخانلاردا شەيخ سەلمان ئەتكەنىڭ ئوغلىدۇر. تەبئى نەزمىلەرغە كەچكەدىن مايىل ئىردى. بۇ مەتلەئ ئانىڭدۇر، بەيت:

ئەزخەيالى لەبۇ دەندانى تۇچەشمەمكى پۇر ئەست،
ھەمجۇ رۇدىستىكى سەڭگەش ھەمە ياقۇتۇ دۇر ئەست.

ئەبدۇلقەھھار ـ شەيخزادە مۇھەممەدنىڭ ئوغلىدۇر.

ئاتاسىنى پادىشاھ دىۋانىدا ئەمارەت مەنسەبى تاپتى ۋە بەھادىر كىشى ئىردى. ۋە زاتىدا باۋجۇد ئامىيلىغ مۇلايىمەت بار ئىردى. ئوغلىغە بۇلاردىن ھېچ مىراس تەگمەدى. ئەمما مۇئەممانى ئەينىغە قابىلىيەتى بار. «ھۇمام» ئاتىغە بۇ مۇئەممانى ئانىڭدۇر، بەيت:

يارى ما ئەز① ئاتەشى مەي روي گۇل ئەفروختە،
ئەندەلىبى بەسەرو پا دەر غەمەش دىل سوختە.

ئەمدى بۇ ھەم يوقتۇر.

بەگ مەلەكى ـ ھەسەن مەلەكىنىڭ ئوغلىدۇر. كىشى ئاتاسى بابىدا ئاندا‌كى ھەر نەچە تەئرىف ۋە ۋەسىف ئايتسا تەمام قىلالماس. ئانىڭ بابىدا ئەكس ۋاقىئ بولۇپدۇر. ئەگەرچە بۇرۇن بىرئاز نەمە مۇئەممانىنە ئايتا ئالۇر ئىردى. ئول داغى ئەمدى يۇقارىغى ھەمسايىدەك ئاندىن ھەم ئارىيدۇر. ئايتۇر چاغدا [«خۇررەم»] ئىسمىغە بۇ مۇئەممانى ئايتىپ ئىردى. بەيت:

ھال چۇ بەر ئارەزى مەھۋەش زەدى،
[دەر دىلى مەردۇم زى رۇخ ئاتەش زەدى].

ساقىي ـ جەئفەر باخشىنىڭ① ئوغلىدۇر. كىچكىدە قابىلىيەتى كۆپ ئىردى ھەم نەزمىلەرغە ھەم سايىر ئىنسانىيەتغە، تۇركىي ۋە فارسىي ئىشىردا رۇشدى بار. سپاھىيلىغ تەرىقىدە جەلادەتى ئول مەرتەبەدە ئىمەس ئىدىكەم، خۇراسانىنىڭ سپاھىيلار بىدىن مۇتەئەييەن ۋە مۇقەررەر كىشىلەر ئانى ئىمكانى بارىچە تەئرىف قىلىرلار ئىردى. ئەركانى دەۋلەت قاشىدا بەلكى

① بۇ سۆز 840 ـ نومۇرلۇق قول يازمىدا «تار» ئىلىنىپ قالغان.

② بۇ سۆز قول يازمىدا «ياخشىنىك» دەپ يېزىلىپ قالغان.

پادشاه هەزرەتىدە مۇلتەفەت ۋە مەقبۇل ئېردى. ھېچ مەئلۇم بولمادىكىم، ئاڭا] نې [بەلا] ئۇرىدىكىم، ئۇشبۇ سىفەتلەردىن ھېچ نېمە ئاندىغ قالمادى ۋە ئەل ئاراسىدىن چىقتى. ئۇمىد ئۇلكىم، بۇ ئىدبارنى ھەق تەئالا ئىقبالىغە مۇبەددەل قىلغاي. بۇ مەتلەئ ئاندىدۇر. مەتلەئ:

قىلادەئى سەگى ئۇ كۇن زىھى گىرىبانەم،
كى ھەر زەمان نەفىتەد چاك تا بە دا مانەم.

تۇركجە مەسنەۋىيدە گېجىم ئاتلىغ ①تەئرىغدە دەپدۇر ② بەيت:

تەزەرۋى ئېردى رەئنالىغدا ئاتى،
ئىكى يانچاق بولۇپ ئىككى قاناتى.

[بەشىنجى مەجلىسنىك غايەتى]

بۇ تەبئ لەتافەتى بىلە ئازاستە [ئازادەلەر] ۋە بۇ زېھن زەرافەتى بىلە پىيراستە مىرزادەلەردىنكىم گەرچە بەئزى ئەدەم مەكىمەندە پەردەئى ئىختىفادۇرلار، ئەما بەئزى ۋۇجۇد ئەنجۇمەندە زاۋىيەئى زۇھۇر ۋە بەقارا ئېرۇرلار. مەئدۇملارنى ھەق رەھمەتى ۋە مەغفىرەتىدىن بەھرەمەند

① بۇ سۆز چاپ نۇسخا بىلەن تاشكەنت نەشرىدە «كېچىملىك ئات» دېيىلگەن.

② بۇ سۆز تاشكەنت نەشرىدە «كەلتۇرۇپدۇر» دېيىلگەن.

قىلسۇن. ۋە مەۋجۇدلارنى شاھىنىك خەزانەئى ئىنئامى ۋە لۇتۇفىدىن ئەرجەمەند ۋە سەربەلەند ئەتسۇن، رۇبائىيە:

يا رەبكى، چۇ شەھنى ئەيلەدىك ئەرش جەناب،
زىللۇللاھ ئانىك زاتىغە يازىلدى خىتاب.
ئۆتكەن قۇللارنىك يازۇغىنى قىلما ھىساب،
قالغانلارنى ئەت بەزمىدە ئافتابى تاب①.

خۇراساندىن ئۆزگە مەمالىك ۋىزەلا ۋە زۇرەفاسى زىكرىدە كىلىم، بۇ ئەسىردىكى ئۇلار ۋە ھەرقايسى ئۆز خوردى ھالىغە كۆرە شىرىن گۈفتار ۋە ساھىب دىۋان ۋە ئەشئارخۇلار.

ئول جۇملەدىن بىرى(ئەۋۋەل سەمەرقەند ئەھلىدىن شۇرۇك قىلالى):

ئەھمەد جامىيىدەك① ــ سۇلتان مەلىك كاشغەرىيىنىڭ كىلىم، زەمانىسىنىڭ بىر ئەدەللەرىدىن ئىدى، ئوغلىدۇر. «ۋەفائىي» تەخەللۇس قىلۇر. سۇرەتى خۇش ۋە سىيرەتى دىللىكەش ئەخلاقى ھەمىدە ۋە ئەتۋارى پەسەندىدە يىگىتدۇر. خۇراساندا تەربىيەت تاپتى. ھىرات داروس ــ سەلتەنەسىدە ئون يىلغا يەقىن ھۇكۇمەت قىلدى. ۋە سەمەرقەند مەھزۇزەسىدە مۇددەتى ھاكىم ئىدى. ۋە بىر قەرن بولا باردىكىم، ئىستىقلال بىلە ئەمارەت ۋە ئىستىقرار بىلە پادىشاھغە نەيابەت قىلادۇر. باۋۇجۇد بۇ بەگنىڭ سىپاھىيلىغىدا جەلادەت ۋە بەھادۇرلۇغىنى ھەر كىشى تانۇر، مۇسەللەم

① بۇ ئىسىم چاپ نۇسخا بىلەن تاشكەنت نەشرىدە «ئەھمەد ھاجىبەگ» دېيىلگەن.

تۇتار. تەبئى بەغايەت خۇب ۋاقىئ بولۇپدۇر ۋە نەزمىغە كۆپ ئىلتىفاتى بار. بۇ مەتلەئ ئانىڭدۇر، بەيت:

گىرىفتى جانىمەن ئەز تەن بەزۇلفى پۇر شىكەن بەستى،
كۇشادى پەردە ئەز رۇخسارى خۇشۇ چەشمى مەن بەستى.

خوجە خۇسرەۋ ① ــ سەمەرقەند تەختىنىڭ بىك قەلەمە قازىسى ئىبردى. ئۇلۇغبەگ مىرزا مەدرەسەسىنىڭ مۇدەررىسىدۇر. باۋۇجۇد فەزل ۋە كەمال ۋە ئەقىل ۋە دانىش جەلىيەسى بىلە [ئاراستەدۇر ۋە باۋۇجۇد زۇھدى تەقۋا، ھۇسنى ئەخلاق زىيۋەرى بىلە] بىيراستە. مۇنچە مەشاغىل ۋە ئەۋارىز بىلە چۇن لۇتفى تەبئىلىغدۇر. نەزم ۋە ئىنشا ۋە تەئرىخ مۇئامما فۇنۇنىدا ھەم ئىشتغال كۆرگۈزۇر ۋە «مەلىك» ئىسمىغە بۇ مۇئەمما ئانىڭدۇر، مۇئەمما:

دەرمىيان ھەر چىزكى ئان ئەز ئەۋجى مەھ تا ماھى ئەست،
مەز ھەرى ئىسمىست گەشتە گەر تورا ئاگاھى ئەست.

ۋە باباخۇدايداد كىم دەرلەركى، ئەبدالۋەش كىشى ئىرمىش، سەمەرقەندە فەۋت بولغاندا فەۋتىنىڭ تەئرىخى «مەجزوبى سالىك»② تاپقاندۇر. فەقرىنىڭ «ۋەقفىيە»سىنىڭ تەسمىپىن قىلۇردا «مىن ۋەقفى ئەلىشىر»③ تەئرىخ تاپىپدۇر. ئىككىلە-

① بۇ ئىسىم قول يازما نۇسخا بىلەن چاپ نۇسخىدا يۇقىرى قىمەك ئىلىنغان. تاشكەنت نەشرىدە «خاجە خۇرد» دېيىلگەن.

② بۇسۆزدىكى ھەپلەر ئەبجەد ھىسابى بويىچە ھىجرىيىنىڭ 856 - (مىلادى 1452 -) يىلىنى كۆرسىتىدۇ.

③ بۇ سۆزدىكى ھەرپلەر ئەبجەد ھىسابى بويىچە ھىجرىيىنىڭ 896 - (مىلادى 1490 - 1491) يىلىنى كۆرسىتىدۇ. ئەگەر يۇقىرىقى «ئەلىشىر» غلىشىر) دېگەن سۆز ئىچىدىكى ئىككى يې (ي) ھەرپىنى بىرنى ھىسابتىن چىقىرىۋەتسەك، ئانىڭ «ۋەقفىيە» نىڭ يىزىلغان ۋاقتى، يەنى ھىجرىيە 886 - (مىلادى 1481 — 1482 -) يىلى كىلىپ چىقىدۇ.

سىگە تەرىپ ھاجەت ئەمەس، ئانىڭ دىققەت تەپىنىغە ئىكىكى ئەدل گۇۋاھدۇرۇر.

ئەبۇلىبەرەكە ــ ھەرنىكىم خوجە خۇسرەۋ① قازى ۋەسىيەت بىتىپىدۇر. ئانىڭ ماددەسىدە تەمام بەرئەكس ۋاقىئىدۇر. چۇن خۇراسان ۋە سەمەرقەندده [ئانى] ئانداغكى بار. بىلمەس كىشى يوقتۇر. قەباھەت ھالاتىنى مەزكۇر قىلماقدا كۆپ بەھجابلىغ كېرەك. ۋە مۇشكىلكى، بىر نەقىل بىلە ئانىڭ بابىدا بىر ساھىب دەۋلەتنىڭ مۇبارەك ئاغزىدىن چىتىدۇ. ئىكتىفا قىلىلۇر. ۋە ئانىڭ شەرھى بۇكسم، ئەبۇلىبەرەكە شەھرى سەبزده قازى ئېردى. پادىشاھ ھەزرەتىدە ئانىڭ زۇلمىدىن داد خاھ كۆپ كەلگەن جىھەتىدىن مەئزۇل بولدى ۋە خۇراسانغە كەلدى. مۇندا داغى غەرىب شەھكارلار تاشلا-دىكىم، ئانىڭ غەرەبەتىنىڭ تۇلى بار. مۇندا ھەم تۇرالماي يانا سەمەرقەندغە باردى. ئاندانى ئەركانى دۆلەتدىن بەئزىنى مۇڭا كەلتۈرگەندۇركىم، يانا ئول مەنسەبنى ئاڭا بەرگەيلەر. چۇن مۇددەتى ئىكەندۇركىم، ئول يەردە قازى يوغ ئىكەندۇر. ئانىڭ ھەۋادارلارى «ئول [مەنسەب] ئىيەسىزدۇر، مۇناسىب كىشى تاپسۇن بىز» [دەپ]، بىرلىباس بىلە پادىشاھ ئەرزىغە يەتكۈزگەندۇرلار. يانا بەئزى نەۋۇاب ئول بەد مەئاش كىشى دۇر دەپ، ئول سۆزنى رەد قىلغانلار. پادىشاھ دېگەندۇركىم: «[مۇددەتى بولدىكىم ئول يەر قازىسىزدۇر. بۇ كىشىگە بەرمەك كېرەك] ھەر نېچە بەدمە ئاش ۋە بەدبەخت بولسا، بۇرۇنقى قازىدىن ياخشىراق بولغۇسىدۇر.»

ئانىڭ نەزمىدىن خاتىرده يوق ئېردى. ئەمما بۇ بەيتنى زۇرەفا ئاڭا ئايتىپدۇرلار، بەيت:

① بۇ ئىسىم قول يازما نۇسخا بىلەن چاپ نۇسخىدا يۇقىرىقىمدەك ئېلىنغان، تاشكەنت نەشرىدە «خاجە خۇرد» دېيىلگەن.

دىۋەۋۇ شەيتان سىفەت ئەبۇلىبەرەكە،
باد جايەش بەھەفتۇمىن دەرەكە.

خوجە خاۋەند ــ خوجە فەزلۇللاھ ئەبۇللەيسىي (رەھمەتۇللاھى ئەلەيھى)نىڭ ئوغلىدۇر. دانىشمەندۋە خۇش تەبئ يىگىتدۇر. تەبئى ھەم نەزم ساڑى ھەم ھەزل ساڑى مايىلدۇر. ئىشتىكەندۇركىم، ئەبۇلىبەرەكە ھىرىيىكە كەلگەندە[دەرۋىش ھۇسەينگە كۇدۇرەتى ھاسىل بولغاندۇر]. ئەبۇلىبەرەكە دەرۋىش ھۇسەينگە قاتتىغ كەلسۇن ۋە مۇجىبى ئەھانەت بولسۇن دەپ، قاراڭغۇ كېچىدە كېلىپ، پىرى سىسەدسالە قەبرى باشىدا ھەدەس قىلىپدۇركىم، ئۆزى ئول مەزار باشىغە بارغانى ھەمۇل مەئنى-ئوق ئېردى. خوجە خاۋەند بۇ مەئنىدە ھەزل يۇزىدىن بۇ بەيتنى ئايتىپدۇركىم، بەغايەت مۇناسىب ۋە ياخشى ۋاقىئ بولۇپدۇر، بەيت:

ئانجەۋانمەردىكى①، ئۇ بىر پىرى سىسەد سالە رند،
پىر ئەگەر كەردەد، نە كەردەم ھىچ پىررا مۇرىد

ئەمىر مەھمۇد بارلاس ــ باۋۇجۇد ئۇلۇغى نەسەب ۋە كەمال ھەسەب، دەرۋىشۋەش ۋە فانى مەشرەب ۋە بىتەكەللۇق كىشىدۇر. «دەھنامە» ھەم نەزم قىلىپدۇر. تەبئى سەلىم ۋە خۇلقى كەرىم. كىرمان ۋىلايەتىدە ھۇكۇمەت قىلدى ۋە مۇددەتىدۇركىم پادىشاھ كىشىكىدە ئەمارەت دىۋانىدا مۇھر باسادۇر. بۇ مەتلەئ ئانىڭدۇر، بەيت:

① بۇ سۆز چاپ نۇسخا بىلەن تاشكەنت نەشرىدە «جەۋانمەرگىكى» دېيىلگەن.

مەگۈكى ھەست دۇخى مەن زى ئاب رەۋشەنتەر،
كى ھەست پىشى مەن ئەز ئافتاب رەۋشەنتەر.

مەۋلانا فانىي دەرۋىش ①— دەرۋىش سەييىدى ئەھمەد بايەزىد پەرۋانەچىنىڭ ئوغلىدۇر. كىچىك ئىركەندە شوخراغ ئىردى. ئەمدى دەرۋىشلىك ۋە سەلاھ سۈرەتىغە كىرىپدۇر. مىرسەربەرەھنە ئايتتىكىم: «ئانچە كەشق ۋە كەرامات ھاسىل قىلىپدۇركىم، ئەگەر بىراۋنىڭ ساقالىنى تۈتۈپ ئايتساكىم يىگىرمى مىڭ ② تۆرت يۈز سەكسەن بەش تۆكىدۇر. سەرى مويى تەخەللۇق قىلماس». مەجلىس ئەھلىدىن بىراۋ دېدىكىم: «مەگەر سىزنىڭ مەھاسىنىڭىز تۈكى ئەدەدىدىن سىزنى ۋاقىق قىلىپدۇر». ئەل كۈلۈشتىلەر. مىرگە تەفاۋۇت قىلمادى.
بۇ مەتلەئ ئانىڭدۇر، بەيت:

ئىن داھماكى بەتەنى ئەھلى مۇھەببە تەست،
بەركوھى دەرد رىختى بارانى ھەسرەتەست.

مەۋلانا مۇئمىنىي — «ئىخلاسىيە»③ خانقاھىدا تەھسىل قىلۇر. ئاتى ئەبدۇلمۇئمىندۇر. تەخەللۇسى بۇ مۇناسىبەتىدىن

① بۇ ئىسىم قول يازما نۇسخىدا يۇقىرىقىدەك ئېيتىلغان، چاپ نۇسخىدا «مەۋلانا ۋەفائىي» دېيىلگەن، تاشكەنت نەشرىدە «دەرۋىش شۇھۇدىي» دېيىلگەن.
② بۇ سان قول يازما نۇسخا بىلەن چاپ نۇسخىدا يۇقىرىقىدەك ئېيتىلغان. تاشكەنت نەشرىدە «يىگىرمە ئىككى مىڭ» دېيىلگەن.
③ بۇ ئىسىم چاپ نۇسخا بىلەن تاشكەنت نەشرىدە «خەلاسە» دېيىلگەن.

ۋاقىئ بولۇپدۇر. ئەمما سەمەرقەندىندۇر. تەبئىدە مۇلايىمەت بار. بۇ مەتلەئ ئانىڭدۇر، بەيت:

بىكۇشا دەھەنكى نۇشى لەبىيۇ نۇشخەند ھەم،
تاقىيمەتى شەككەر شىكەنى نەرخى قەند ھەم.

ئارىق فەركەتىي ① — سەمەرقەند نەۋاھىسىنىڭ نەركەت ② دېگەن مەۋزە ئىدىندۇر. كۆپ ۋەقت خۇراساندا ھىرات تەختىدە بولۇر ئىبردى. گاھ سەبەق ئوقۇر ۋەگاھ لەۋەندلىغ قىلۇر ئىبردى. ئىرفان ئىزھارىغە مەشغۇل ئىبردى، ئىراق سارى باردى. ئەھۋالى مەلۇم بولمادىكىم، نې بولدى. بۇ مەتلەئ ئانىڭدۇر، بەيت:

دەر ھالەتى تەكەللۇم ئەز نازۇكى زەبانەش،
بەرگى گولىست گويا دەر غۇنچەئى دەھانەش.

مەۋلانا ناسىرىددىن — ئەھمەد ھاجىبەگ مۇلازىمىدۇر. ئاتاسى دانىشمەند ۋە مۇتتەقى ۋە ۋەلايەت شىئار كىشى ئىبرمىش. ئەمما ئۆزى سىپاھىيلىققە ھەۋەسناك ۋە تەكەللۇ- فاتىغە راغىب كىشىدۇر. دائىم تۈركچە ئايتۇر. قۇش سالا ئاتلانغاي. تەبلباز باغلاپ بېلىگە بەھلى سانچقاي ۋە رەڭگىن ئاتلارغا مىنەرگە مەيل قىلغاي. باۋۇجۇدى بۇ ئىشلار بىلە تەبئى ياخشىدۇر. بۇ ياقىندا ئاندىن بىر بەيت نەقىل قىلدىلار. ئىمكانى بارىكىم، سەمەرقەند شوخ ۋە ھەبىسلەرى ئاڭا [بۇ بەيتنى] باغلامىش بولغايلار، ئول بىتىپدۇر. [ئول بەيت بۇدۇر]، بەيت:

① بۇ ئىسىم قول يازما نۇسخا بىلەن چاپ نۇسخىدا يۇقىرىقىدەك ئېيتىلغان، تاشكەنت نەشرىدە «ئارىق فەرقەتىي» دېيىلگەن.
② بۇ ئىسىم قول يازما نۇسخا بىلەن چاپ نۇسخىدا يۇقىرىقىدەك ئېيتىلغان. تاشكەنت نەشرىدە «فەرقەت» دېيىلگەن.

تۇبۇچاق ئەبرەشى ئەگەرەم زىرى زىن بۇۋەد،
مۇلكى جەھان مەرا ھەمە زىرى نىگىن① بۇۋەد.

مەۋلانا بەقائىي ـ خارەزمىلىغدۇر. ياخشى تەبىئى بار. خۇش خۇلقلىغ يىگىتتۇر. ئاناسى رىزاسى ئۈچۈن باۋۇجۇدى ئەدەمى ئىستىتائەت ۋە ناموراللىغ بىلە ھەج سەفەرىنى ئىختىيار قىلىپ ئاناسىنى ئېللىتتى. ھەنۇز ئەھۋالى نې بولغاي، خەبەرى كەلمەدى. ئۇمىد ئولكىم، مەتلۇبى ھاسىل بولغاي، كەلگەي. بۇ مەتلەئ ئانىڭدۇر، مەتلەئ:

نەمىخاھەمكى دەر دىل بەندە ئان زۇلفى دۇتا ئەفتەد.
چەرا ئەز پەھلۇئى مەن دەردمەندى دەر بەلا ئەفتەد.

مەۋلانا خەيرىي ـ ھەم خارەزمىلىغدۇر، دىۋانەۋەش ۋە ئەبتەر شىۋە كىشىدۇر. دائىم ئىغلاس ۋە مەلاكەت بىلە ئۆتكەندۇر. ئەمما شائىرلىغدا قۇۋۋەتى بار. قەساىىدى بار. ۋە غەزلىياتى ھەم يامان ئەمەس، تەبئى ئەھلى قاشىدا مەتئۇندۇر. مۇڭاكىم ئەبياتىنىڭ مەئنىسىدىن سورسەلەر بىلمەس. بىلسە ھەم ئايتالماس. ئەمما مۇسەللەم تۇتماس. بۇ مەتلەئ ئانىڭدۇر، بەيت:

بەرۇزى تەشنەگى ئابى رەۋان نەبۇەد ھەۋەس مارا،
دەمى تىغى تۇرا گەر بە گۇلۇ يابىيم بەس مارا.

مەۋلانا سالىكىي② ـ قارشىلىغدۇر. ئانىڭدەك سەرئۇل-قەلەم كاتىب ئۆز زامانىدا يوقتۇر. ھەر كۆنى بەش يۈز بەيت ئاسانلىغ بىلە بىتەر. تۇركىۋەش ۋە سادە يىگىت كۆرگۈزەر. ئەمما كۆرۈنگەندەك ئەمەس. بۇ يەقىندە

① بۇ سۆز تاشكەنت نەشرىدە «ئەسىرى ئەنگىن» دېيىلگەن.
② بۇ ئىسىم چاپ نۇسخا بىلەن تاشكەنت نەشرىدە «مەۋلانە سائىلى» دېيىلگەن.

دىۋان داغى تەرتىبى ھۇرۇف بىلە تۈزەتتى. بۇ مەتلەئ ئانىڭدۇر. بەيت:

نە بەر زەخمى دىلەم پەيكانى ئان ئەبرۇ گومان دارەد،
كى بەھرى زەخمى دىگەر ئابى ھەسرەتدەر دەھان دارەد.

مەۋلانا شەمسىي ـ بەدەخشانلىغدۇر. فەقىر ئەگەرچە ئانى كۆرمەيمەن. ئەمما مەۋلانا مۇھەممەد بەدەخشىدىن تەئرىخنى ئىشىتىپمەن. ئاندىغ مەئلۇم بولۇركىم، تەبئىدە خىلى تەسەررۇف ۋە شوخلۇغ بار. بۇ مەتلەئ ئانىڭدۇر، بەيت:

چەشمانى مەن بە رويەت دەر ئاشقى چۇنانەند،
كەز رەشكى يەك دىگەررا رىيدەن نەمىتەۋانەند.

مەۋلانا سالىھىي① ـ ئەگەرچە خۇراسانلىغدۇر. ئەمما كۆپ يىلدۇركىم، ھىساردەدۇر. ھەماناكى ئەۋۋەل رازەلىغ سەنئەتنىغە مەنسۇب ئىدى. شېئر ئايتۇردىن سۆڭرا ئەرۇز ئۆرگەندى ۋە سانايىئدىن داغى ساھىبى ۋۇقۇف بولدى. ئاندىغ ئىشتىلۇركىم، ھىساردا پادىشاھنىڭ كىتابدارىدۇر. خەيالغە ئاندىغ كىلۇركىم، بۇ مەتلەئ ئانىڭ بولغاي، بەيت:

ئەگەر، ئەي شەمئى، شەبى ھەمنىشىنى مەن باشى،
چى دۇنا بېھتەر ئەزئىن ئىستىكى رەۋشەن باشى.

① بۇ ئىسىم چاپ نۇسخىدا «مەۋلانا خەيالىي» دېيىلگەن.

مەۋلانا دەرۋىش دەيھەقىي سەلەۋىن ۋىلايەتىدىندۇر، خىشتمالليغ سەلتەنەتىغە مەنسۇبدۇر، دەرلەركىم، ئەبدالۋەش كىشىدۇر. دىۋانى دائىم پېلىكە باغلىقدۇر. ھەر پەيتى، يا مەئنەسىغە ئېھتىياجى بولسا، كۆرگەلى ئىلتىجا دىۋانىنى چىقارىپ تاپسا كۆرگۈزۈر. ئىلۋاقىتە، تا فەقىرىنىڭ شېئىرغە شۇئۇرىم بار، ئول تەرەپتىن ئانىڭ ئەبياتىدىن ياخشىراق نەزم كەلمەدى. بۇ مەتلەئ ئانىڭدۇر، بەيت:

بەر مىسالى سۇرەتى دىۋار بىجان مانده ئەم،
پۇشت بەر بەردىۋارۇ رويى تۇ ھەيران مانده ئەم.

بۇ بەيتى داغى ياخشى ۋاقىتە بولۇپدۇر، بەيت:

بە غەيرى ناقەئى لەيلىكى مىكەنەد خارى،
دىگەر كىسرا غەمى ئەز رەھگۇزارى مەجنۇ نەست.

قازى ئىيسا ـ ساۋەلىغدۇر. سۇلتان يەئقۇب ئانى ئول مەرتەبەدە تەئزىم ۋە تەربىيەت قىلدىكىم، ھېچ بىر پادىشاھ ئەھلى ئىلاقەدىن ھېچ كىشىدىن ئانچە تەربىيەت قىلغانى تەئرىخلەردە كۆرۈنمەس. ئۆزى سەۋدايى مىزاج ۋە مۇتەكەببىر كىشىدۇر، دەرلەركىم، [شېئىرغا] ئانداق مەشغۇلدۇر ـ كىم، كۆنىدە ئون غەزەل بەلكى ئارتۇق ئايتۇر ئېرمىش. بۇ مەتلەئ ئانىڭدۇر، مەتلەئ:

ھەر كەس بەگەشتى گۈلشەنۇ گۈلزارى خىشتەن،
ماۋۇ دىلى چۇ غۇنچە گىرىفتارى خىشتەن.

مۇكىنەت ۋە ئەزەمەتى چاغى ھېچ ئىش قىلمادىكىم، ئاندىن بىتسە بولغاي، ھالا خەبەر بۇدۇركىم سۇفى خەلىل ئانى ئۆلتۈرۈپتۈر، (ۋەللاھۇ ئەئلەم).

شەيخ مۇنەججىم① ـ ھەم ساۋەلىغدۇر. قازى ئىيساغە قەرابەتىدۇر. سۇلتان يەئقۇب قاشىدا ئاندىن مەخسۇس ئىراغ كىشى يوق ئېردى. ھەر نېمە قازى ئەلگە ئىستىغنا ۋە ئەزەمەت كۆركۈزدى. ئەما شەيخ خەلايىق بىلە ياخشىلار باردىشتى. ۋۇقەرا ۋە مەساكىنىڭ ئىشىگە كۆپ مەدەدكارلىقلار قىلدى. ئاندا-كى ياخشى ئاتى ئەتراق ۋە جەۋانىغە تولدى. بۇ فەقىر بىلە داغى غايىبانە مۇھەببەت ۋە يارلىغ ۋە ئىنىلىغ قائىدەسىن مەرئى تۇتتى. بۇ مەتلەئ ئانىڭدۇر، بەيت:

بەسۇخى مىخورەد خۇيى دىلى مەن چەشمى خۇنخارى،
بەلائى فىتنە جۇيى ئافەتى جانى ستەمكارى.

خوجە ئەفزەل ـ كىرمان مۇلكىنىڭ ئەشرافىدىندۇر. تەبئى ۋە ئەخلاقى خۇپ ۋە كۆپ مۇتەئەننى ۋە تەۋازىئ يىگىتدۇر. ئەھلى قەلەم بۇ زەمانىدا بارچە مۇتتەفىقدۇرلار مۇئاكىم، سىياقەت ۋە دەفتەر ۋە ھېساب ۋە زەرب ۋە قىسمەت ئىلمىدە بىنەزىردۇر. ئۇن يىلگە يەقىن ھەزرەتى سۇلتان ساھىبقران قۇلۇغىدا ۋەزارەت دىۋانى ئانىڭ ئىختىيارى ئېردى، مەجدۇددىن مۇھەممەد بۇزۇرۇغلىغدەكىم، ئەھۋالىغە ۋۇتۇر يەتمەگەن كىشى قالمادى. ئانى داغى پادىشاھغە يامان كۆركۈزدىلەركىم، زەرۇرەتىدىن جەلايى ۋەتەن ئىختىيار قىلدى. ئەما سەفەردە مەكىكە زىيارەتىغە مۇشەررەف بولدى. بەلكى مىسر ھاجى مەنسەبى ئاڭا مۇقەۋۋەز بولدى. ھەر نېچە ئول مەمالىك سەلاتىنى مۇلازەمەت تەكلىفى قىلدىلار، قەبۇل

① بۇ ئىسىم تاشكەنت نەشرىدە «شەيخ نەجم» دېيىلگەن.

قىلمادى، دەپدۇركىم: «قولۇغ قىلسام ئۆز پادىشاھىمغە قىلۇرمەن، يوق ئىرسە، يوق» ھالا دەرلەركىم، قوم ۋىلايەت تىندەدۇر. بۇ مەتلەئ ئانىڭدۇر. بەيت:

تاھەر شەرەرى دانە شەۋەد كشتى جەھانرا،
بەرباد دەھەد ئاتەشى دىل خىرمەنى جانرا.

ئىدھەمىدى ئىبراھىم * ـ شاھى تۈركمەنلىك تەخەللۇسىدۇر. تۈركمەن بەگلەردە مۇتەئەيىنن خۇشتەبئ ۋە زەرافەتلىق كشى ئىرىدى. دىۋانى ھەم بار. بۇ مەتلەئ ئانىڭدۇركىم، مەتلەئ:

ھەرگىزەم دىل بىخەيالى ئەنبەرىن خالى نەبۇد،
ئىن دىلى دىۋانە ھەرگىز خالى ئەز خالى نەبۇد.

خاجە ئەلائۇددىن * ـ كىرمان مۇلكىدىن. خاجەئەفزەلۇددىن مۇھەممەدقە قەرابەتدۇر ۋە بىبىچە مۇنەججىمەنلىك ئىنىسبدۇر. زاھىرى ئۇلۇمنى تەكمىل قىلغاندىن سوڭرە، مەيلى دەرۋىشلىقلەرغە غالىب بولۇپ، مەككە ئەزىمەتى قىلدى ۋە ئوتتۇز يىلغە يەقەندۇركىم، ئاندا مۇجاۋىر بولۇپ، سۇلۇك ۋە تائەتقە مەشغۇلدۇر. ئانداق مەئلۇم بولۇركىم، بۇ سۇلۇكدە بىيىك مەنزىلەت ۋە يارۇغلۇقلارغە مۇشەررەف بولۇپتۇر ۋە ئالىي مەرتەبەغە يېتىپدۇر. ئۇلۇى ھىممەتدىن دۇنيا مافىيھاغە ئىبتەك سىلكىپ، مەقسۇد كەئبەسىدە مۇنقەۋي بولۇپدۇر. ۋە ھەمۇل دەرەجەدىن ما خەلەقەللاھ بەلكى ماسۇەللاھنى مەۋھۇمى مەھز، بەلكى مەئدۇمى مۇتلەق بىلىپ، ۋۇسۇل ھەرىمدە ئىمئىتكاق قىلىپدۇر. بۇ يەقىندە سىلەئى رەھم رىئايەتى ئۇچۇنكى، ئەداى ئى فەرز قىلغاي. خۇراسانغە كېلىپ ئىردى، نەچچە ۋەقت

ھەزرەتى مەخدۇمىي نۇرەن بىلە سۇھبەتى تۇشتى. ئول جىھەتدىن تەۋەققۇف قىلدى. چۇن ئول ھەزرەت بەقا ئالەمغە رىھلەت قىلدى، يەنە مەككە ئەزىمەتى ئەسلى مەقامغە باردى. بارۇردە يولدە شەيخ نىزامىي «خەمسە»سىنىڭ ئەۋۋەلغى كتابى «مەخزەنۇل ـ ئەسرار» ۋەزىندە بىر مەسنەۋي ئايتىپ يۇبەرىپ ئىرىدى ۋە كۆپ ھەقايىق ۋە مەئارىف ئاندا دەرج قىلىپ ئىرىدى. بۇ يەقىندە مەككەدىن يەنە بىر مەسنەۋي ھەم تەسەۋۋۇف ئىستىلاھاتىدە ھەدىقە ۋەزىندە ئايتىپ يۇبەرىپدۇركىم، ئانىڭ تەئرىفىدىن قەلەم تىلى قاسىردۇر. ئەھلى تەھقىق تۇقۇغانىدىن سوڭ قايىلىنىڭ كەمالىن مەئلۇم قىلغايلار. كىتابى ھەمدىنىڭ ئەۋۋەلغى بەيتى بۇدۇركىم، بەيت.

ئەي جەھان يافتە نەمۇد ئەز تۇ،
بەر ئەدەم تۇھمەتى ۋۇجۇد ئەز تۇ.

مەۋلانا شەمسىدىي ـ قۇم شەھرىدىندۇر. ئاشۇفتەۋەش ۋە دىۋانە كۆرۈنۇر. ئەمما بۇ تەرىقلەرى جەئلى رەڭ ھەم بار. ئىراقدىن خۇراسانغە ئىككى نەۋبەت كېلىپ باردى. بەدىھەسى رەۋاندۇر ۋە تەئەسسۇبى غالىب ۋە تەبئى ھەزلغە راغىب. بۇ مەتلەئ ئانىڭدۇر، ياخشى ۋاقىئ بولۇپدۇر. مەتلەئ:

بىيا، ئەي ئىشق ئاتەش زەن دىلى ئەفسۇردەئى مارا،
بەنۇرى خىش رەۋشەن كۇن چىراغى مۇردەئى مارا.

مەۋلانا ھۇمايىدىي ـ مەئلۇم ئەمەس نې يەرلىكدۇر. ئەمما كۆپرەڭ ئەۋقات، بەلكى ھەمىشە ئىراقدا بولۇر. بىر قاتلا كېلىپ كەتتى. بەغايەت فەقىر ۋە كەم سۇخەن ۋە نامۇراد كىشى

كۆرۈنۈر. ئەمما نەئۈزۈ بىللاھ ئاندىنكم، بىر مەجلىسدە ئاڭا بىر ئاياغ بەرسەلەر ئول ئەربەدە پىرگويلۇككم، ئاندىن زاھىر بولۇر. ئانىڭ شەرھى مۇتەئەززىردۇر. ھەر تەقدىر بىلە بۇ مەتلەئى ياخشى ۋاقىئ بولۇپدۇر، مەتلە:

جانا، مەنەم بەدەستى فىراقى تۇ مۇردەئى،
خۇن دەر تەنەم نەمانده چۇ ناري فۇسۇردەئى.

مەۋلانا خالىدى ـ ھىسارى شادمان تەرەفىدە بولۇر. شېھرغە تەھسىل ئۈچۈن كەلدى. كۆپ ۋەقت سەبەق ئوقۇپ خېلى سەلاھىيەت كەسب قىلدى. ھەماكى، خالىد ۋەلىد (رەزىيەللاھۇئەنھۇ) ئەدلاددىندۇركم، «خالىدى» تەخەللۇس قىلۇر. بۇ مەتلەئ ئانىڭدۇر، بەيت:

مەتەرس ئەزتەنى خاكى بەۋەقتى كۇشتەنى مەن،
ئەگەر بە تىغى تۇ گەردى رەسەد بەگەردەنى مەن.

مەۋلانا يارى ـ شىرازلىغدۇر، ئاندىنكم، خۇراسانغە كەلدى. نەقاشلىغغە مەنسۇب ئېردى. ئەمما مۇبتەدى ئېردى. فەقىر ئانى تەزھىب ئەھلىغە سىپارىش قىلدم، ئاز فۇرسەتدە ئابادان نەقاش بولدى. ۋە لېكن ئانداغ مەئلۇم بولدىكم، غەرەزى نەقاشلىغ ئۆرگەنمەكدىن نەقىشبازلىغ ئېركەندۇركم، ئاندىن ئەجەب نەقشلەر ئىش يوزىگە كەلدى. ئانىڭ شەرھىنىڭ تۆلى بار. بۇ مەتلەئ ئانىڭدۇر، بەيت:

زى ئەشكى رىيدەكى دىل پور زى دۇررى مەكنۇن ئەست،
بىياكى بەھەر نەسارى تۇ گەنجى قارۇن ئەست.

مەۋلانا مىرەكى① ـ ھەم شىرازلىغدۇر. [سەيىر رەسمى بىلە خۇراسانغا كەلدى. بىر نەچچە ۋەقت تۇرۇپ، مۇئاۋەدەت قىلدى. كىچىك ياشلىق، خام تەبئىراق يىگىتدۇر.] ئىمكانى بارىكم، تەبئىغە كۆپ ئىش بۇيۇرسا، پۇختەلىغ پەيدا قىلغاي. بۇ مەتلەئ ئانىڭدۇر، بەيت:

جانا، مەباش دەر پەيى ئازارۇ كىن ھەمە،
كىشىن ئالەمى خەراب نەيەر زەد بەدئىن ھەمە.

مەۋلانا ئەھلى * ـ شىرازلىقدۇر. ھەماناكى تالىبى ئىلمىلىغى باز. نەزمىلەردىن ھەر سىنف شېئىردە مەھارەتلىغ كېشىدۇر، بەتەخسىس قەسىدە ئۇسلۇبىدە. نەچچە ۋەقت شىرازدىن رەڭگىن قەسىدەلەر ئايتىپ يۇبەرىپ ئېردى. بۇ ياقىندا خاجە سەلمان ساۋەجىي... مەسنۇئ قەسىدەسىغە جاۋاب ئايتىپ، بىر خەرىپ رۇبائىي داغى ئىزافەت قىلىپ يۇبەرىپدۇر. ھالا ئانچە چاغلىق قۇۋۋەتلىغ كىشى دېمەسلەركى، بولغاي. بۇ مەتلەئى ھەم خېلى چاشنىلىغ تۇشۇبدۇركم، مەتلەئ:

مەنۇ مەجنۇن دۇ ئەسرىمكى غەمۇ شادىئى ماست،
ھەركى ئىن شىۋە نەدانىست نە ئەز ۋادىئى ماست.

مەۋلانا فەزلۇللاھ② ـ ھەم شىرازدىندۇر. تىجارەت

① بۇ ئىسىم چاپ نۇسخا بىلەن تاشكەنت نەشرىدە يۇقىرىدىكى دەك ئېلىنغان. قول يازما نۇسخىدا «مەۋلانا مەزلۇللاھ» دەپ يېزىلىپ قالغان.

② بۇ ئىسىم چاپ نۇسخا بىلەن تاشكەنت نەشرىدە يۇقىرىدىكىدەك ئېلىنغان. قول يازما نۇسخىدا «مەۋلانا مۇئىن» دەپ يېزىلىپ قالغان.

تەرىقى بىلە ئەسترابادغە كەلدى. لەۋەندۇەشلىغى غالىب بولۇ دۇغى ئۈچۈن بىچەرۋالىغ قىلىپ دەستمايەسىغە نۇقسانلار ۋاقىتۇ بولدى. سەلاھىيەتلىغى تالىبى ئىلملىغى بار. شېئىر ۋە مۇ ئەما ۋە [نەرد ۋە] شەترەنج ھازىرانە ۋە غايىبانە بەلكى سە غىر ۋە كەبىرنى بىلۇر. بۇ مەتلەئ ئانىڭدۇر، بەيت:

سەئادەتى تۇ فۇزۇن بارۇ دەۋلەتى تۇ زىيادەت،
ھەزارى سال بىمان بە دەۋلەتۇ بە سەئادەت.

مەۋلانا مۇئمىن ـ ھەم شىرازلىغدۇر. خۇراسانغە كەلدى. بىرى، فەقىرلەر تەگرەسىدە بولۇر. زاھىرى خۇد سادەۋەش كۆرۈنۈر. ئەما ياقىندا ئاندىن بىر ھەزىل كۆرۈلدى. سادەدىلغىنىڭ مۇنافىسدۇر. بۇ مەتلەئ ئانىڭدۇر، بەيت:

شۇد دەلقى مۇرەققەئ گەرەۋى بادەۋۇ شادىم،
كىتاخىر بە سەرى كويى مۇغانى جامە نىھادىم.

خوجە ئىمادى① ـ لار ۋىلايەتىدىندۇر. تىجارەت بىلا مەئاش ئۆتكەرۈر. ئادەمىيۇەش يىگىتدۇر. مەسنەۋىيىسىدە خېلى رەڭ ۋە زىينەت بار. «لەيلى ۋە مەجنۇن»غە تەتەبىئ قىلىپ دۇر. كۆپ ئەلدىن ياخشىراق تۇشۇپدۇر. غەزەل تەۋرىدە داغى بىئى ياخشىدۇر. بۇ مەتلەئ ئانىڭدۇر، بەيت:

بۇرد سويى لەب زەبانۇ شوئلەزەد بەرجان مەن،
كەرد زاھىر لەمئەئى ئەز ئاتەشى پىنھان مەن.

① بۇ ئىسىم چاپ نۇسخىدا «خاجە ئىمادۇددىن» دېيىلگەن.

مەۋلانا بەيزائىي ـ مەھمۇد بارلاس ھىسارىدىن ئەلچى لىككە كەلگەندە، بىللە كېلىپ ئىبردى. ئول بارغاندا خەستە بولۇپ قالدى. «داروش ـ شىفا» دا مۇھافىزەتىن قىلغاندىن سوڭرا سىھەت تاپىپ، يانا ھىسارغە باردى. ھەماناكى ھەمۇل نەۋاھىي سىدىندۇر. بۇ مەتلەئ ئانىڭدۇر، مەتلەئ:

بىزەن بەر سىينەئىمەن خەنجەرۇ ئەفكەن سەر ئەزتەن ھەم،
دەرى ئىن خانەئى تارىكرا بىكشاۋۇ رەۋزەن ھەم.

سەيىد ئىمادى ـ يەزد شەھرىدىندۇر. ئىراقدىن قانۇنىيلىغ ئۇنۇۋانى بىلە كەلدى. خېلى ئىلتىفات تاپتى. ئەما بىئەمەل① بىمەئاشلىغ بىلە ھەر نې تاپقانىنى زايىئ قىلدى. ئول چاغىر بىلە نەردىنڭ ئاشۇفتەسىدۇر. بۇ مەتلەئ ئانىڭدۇر، بەيت:

دىلەم نەشۇگۇفت دەر باغى جاھان چۇن غۇنچەۋۇ لالە،
زى پەيكان ھايى ئان مەھ تا نەشۇد پەرگالە ـ پەرگالە.

[ئالتىنچى مەجلىسنىڭ نىھايەتى]

بۇ بەلاغەت مەئاب، فەزائىل ئىنتىسابلاردىن بىرەرى ئەگەر زەمان سەھىفەسىدە سۆزلەرى② سەۋادىدەڭ مەۋجۇددۇر، ئەما ئەكسەرى زەمانە ۋەفاسىدەڭ نابۇددۇر. ۋە پادشاھلارى ھەم بۇ فەنا مەھفىلىدىن كېتىپ، بەقا سەرمەنزىلىغە يېتىپدۇر. ۋە فىلا

① بۇ سۆز چاپ نۇسخا بىلەن تاشكەنت نەشرىدە «بىئەقل» دېيىلگەن.

② بۇ سۆز تاشكەنت نەشرىدە «نەزمىلەرى» دېيىلگەن.

مەلىكە، سۇلتانى ساھىبقىرانلىق لەرابەسى تەۋابىسىدىن ئىبرەت لەر، ھەم مادىھلارى ھەق تەئالا ئۇنىمدىن مەغفۇر ۋە ھەمدۇھلارى رەۋزەئى رىزۋاندە مەسرۇر ۋە مەبرۇر بولسۇن، رۇبائىي:

تا مادىھلاردىن ئەسەر بولغاي مەۋجۇد،
مەمدۇھلارى رۇھىنى قىلغىل خۇشنۇد.
تا مادىھۇ مەمدۇھلار ئولغاي نابۇد،
سۇلتانى زەمانغە ئۇمر بەرسۇن مەئبۇد.

يەتتىنچى مەجلىس

سەلاتىنى ئىزام ۋە ئەۋلادى ۋاجىبۇل - ئېھتىرام ئىلارى زىكرىندەكىم، بەئزى ياخشى مەھەللەردە خۇب بەيت ئوقۇپ، مۇرلارىكىم، فاسىقەقەت ئۇزلەرى ئايتقاندەك خۇبدۇر ۋە بەئزى نەزم لەتايىنغە مەشغۇل بولۇپدۇر- لارىكىم، ئول داغى مەتلۇب ۋە مەرغۇبدۇر.

مۇمۇك شەجەرلەرنىڭ بوستانى ۋە سەلاتىن گەۋھەرلەرنىڭ ئومانى، خاقانى جەھانگىرى ساھىبقىران يەئنى دامادى خاقان: مەھمۇد كوراگان① (ئەنارەللاھۇ بۇرھانەھۇ) - ئەگەرچە نەزم ئايتماقغە ئىلتىفات قىلمادىلار. ئەمما نەزم ۋە نەسرنى ئانداغ خۇب مەھەللى ۋە مەۋقىئىدە ئوقۇپدۇركىم، ئانىڭدەك بىر بەيت ئوقۇغان مىك ياخشى بەيت ئايتقانچە بار. تەبەززۇك ھەيسىيەتىدىنكىم، ئول ھەزرەتىنىڭ مۇبارەك ئىسمى بۇ مۇختەسەردە بولغاي. ۋە ئول لەتايىفدىن بىرى بىلە ئىختىسار قىلىلۇر. مۇنداغ نەقل قىلۇركىم، چۇن مىرانشاھ مىرزا تەبرىزدە

① بۇ ئىسىم قول يازما نۇسخىدا يۇمىرتقىدەك ئىلىنغان. چاپ نۇسخىدا «ئەمىر تىمۇر كورەگان»، تاشكەنت نەشرىدە «تىمىر كورەگان» دەپىلگەن.

چاغىرغەكۆپ ئىشتىغال كۆرگۈزدى. دىماغ ۋە مىزاجىنى ئېچىش تىدال تەرىقىدىن ئىنھىرائى تاپىپ، ئاندىن ناموئايىم ئەمر كۆپ سۈرەت تاپا باشلادى. سەمەرقەندە ئول ھەزرەتىغە بۇ نەۋئ يەتكۈزدىلەرگىم: «ئۇچ نەدىمى بارگىم، مۇفرەت چاغىر ئىچمەك كە بائىس ئالادۇر»، ھۆكم بولدىگىم، تەۋاچى مىئاد بىلە چاپىپ بارىپ ئۇچەلەسىنىڭ باشىنى كەلتۈرسۇن. ئالاردىن بىرى خوجە ئەبدۇلقادىر ئېردى ۋە بىرى مەۋلانا مۇھەممەد كاخىي ۋە بىرى ئۇستاد قوتب نەبىي① ئېردى. تەۋاچى بارىپ ئىككىسىنى ياساقغە يەتكۈردى. ئەمما خوجە ئەبدۇلقادىر قاچىپ قەلەندەر بولۇپ، ئۆزىنى دىۋانەلىقغە سالىپ مۇلكىدىن [مۇلككە] مۇتەۋارى يۈرۈر ئېردى. تا ئول چاغداكىم ئول ھەزرەت يانا ئىراقغە يۈرۈش قىلدى ۋە ئول مەمالىكدا خوجەنىڭ ھالى بەئزىغە مەئلۇم بولۇپ يۈقارى ئەرز قىلدى. ھۆكم بولدىكىم، تۇتۇپ كەلتۈرسۇنلار. ئول ھەزرەت تەختىدە ئېردىكىم، خوجەئى قەقرىنى دىۋانەلىقغە قويمادى، سۆزەپ تەخت ئايلىغە كەلتۈرەدىلەر. ئاندىن بۇرۇنكىم، سىياسەت ھۆكمى بولغاي، چۈن خوجەنىڭ كەمالاتىدىن بىرى قۇرئان ھىفزى ۋە قىرائەت ئىلمى ئېردى. قىلھان بىيىك ئۇن بىلە قۇرئان بۇنياد قىلدى. ئول ھەزرەتنىڭ غەزەبى لۇتفىغە مۇبەددەل بولۇپ، قەزل كەمال ئەھلى ساری باقىپ، بۇ مىسرائىنى ئوقۇدى، مىسرەئ:

ئەبدال زى بىيىم چەك بەر مۇسھەف زەد،

ئاندىن سوڭرا خوجەغە ئىلتىفات ۋە تەربىيەتلەر قىلدى. ئالىي مەجلىسىدا نەدىم ۋە مۇلازىم قىلدى، ئىدراك ۋە فەھم

① بۇ ئىسىم چاپ نۇسخا بىلەن تاشكەنت نەشرىدە «قۇتب نايى» دېيىلگەن.

ئەھلى بىلۇركىم، يىللار بىلكى قەرنلەردە مۇنداغ لەتىف سۆز كەمال ۋە فەزل ئەھلىغە ۋاقىئ بولماس. تا ئالەم ئەھلى بىلگەيلەر، سۇلتانى ساھىبقىرانغەكىم، مەجالىسىدە پەيدەرپەي خۇب ئەبيات ياخشى سۆزلەر دەرمەھەل ۋاقىئ بولۇر. ئول داغى مەۋرۇسىيدۇركىم نىسبەتىن ئول جەددى بۇزۇرگۋارغە تۈزەتتۈركىم، ئول بىرىنىڭ مەكانى رەۋزەئى جىنان ۋە بۇ بىرى جەھان مۇلكىدا جاۋىدان بولسۇن. (ئامىن، يارەببەل ئالەمىن.)

خاقان سەئىد شاھرۇخ مىرزا (نەۋۋەرەللاھۇ مەرقەدەھۇ) كىم ـ ئەۋلادى ۋە ئەمجاد ئاراسىدا ساھىبقىران ئاتاسىنىڭ قايىم مەقامى بولدى. ھەم نەزمغە مەشغۇللىغ قىلماس ئېردى. ئەمما خۇب بەيت ۋە ياخشى سۆزلەر كۆپ ئول ھەزرەتىدىن ھەم ۋاقىئ بولۇر ئېردى. مۇنى ھەم بىر نەقل بىلە ئىختسار قىلالى. بۇ فەقىر ۋە ھەقىر بابىر سۇلتان (تابە سەراھۇ) نىڭ مۇبارەك تىلىدىن مۇنداغ ئىشىتتىمكىم، بىر مەجلىسىدە ئەكابىر ساری باقىپ شاھرۇخ مىرزادىن نەقل قىلدىلارگىم، ئۇستاد قەۋامۇددىن مىئمارغە بىر ئىمارەت جىھەتىدىن ئېئتىراز قىلىپ بىر يىل مۇلازەمەتىدىن مەھرۇم ئەتكەندۇر. يىل باشدا تەقۋىم ئىستىغراج قىلىپ بۇ ۋەسىلە بىلە شايەد مىرزانىڭ مۇبارەك دىيدارىنى كۆرگەيمەن، دەپ ئىشىككە كېلىپ، سۇدۇرنى ۋاستە قىلىپ ئانى سۇدۇر كۆرگۈزۈپ، تەقۋىمنى ئەرز قىلدى. مىرزا تەبەسسۇم قىلىپ بۇ بەيتنى ئوقۇپدۇر. بەيت:

تۇ كارى زەمىنرا نەكو ساختى،
تو با ئاسمان نىز پەرداختى.

ئاندىكدەك ئاتادىن مۇنداغ ئوغۇل ھېچ ئەجەپ ئەمەس.

ئەبابەكرى مىرزا ـ نەبىرە بولۇر. بەھادىرلىغى ۋە قىلىچى زەربىسى چاغاتاي ئۇلۇسىدا مەشھۇردۇر. جۇن تەبئىدە نەزم چاشنىسى بار ئىدى. ھەمۇل بەھادىرلۇغ تەۋردە بۇ تۇيۇغ ئاندىن مەشھۇردۇر، تۇيۇغ:

ئەر كىرەك ئۆرتەسە يانسە ياللىنە،
يارا يەپ ياتسە ئاتىنىڭ ياللىنە.
ئىت ئۆلۈمى بىرلە ئول نامەرد ئۆلەر،
ئەر ئاتاندىپ دۇشمەنىغە ياللىنە.

ئەگەرچە بەئزى ئەلبازى تۈركانەراغدۇر. ئەمما تەجنىسىنى ياخشى تاپمىدۇر.

سۇلتان ئىسكەندەر شىرازىي ـ نەبىرەدۇر. سەلتەنەت تەجەممۇلىنى، دەرلەركىم، سەلاتىندىن ئازى ئانچە قىلمىش بولغاي. يەتتى، يا سەككىز يىللىغ سەلتەنەتىدە گويا كى ئۇچ گەنج تاپمىدۇر. مەۋلانا ھەيدەر تۈركىيگوي ئانىڭ مادىھى ئىكەندۇركىم، بۇ ئانىڭ مەسنەۋىسىدۇر. بەيت:

ھىممەت ئىلىدۇر يەدى بەيزا دېگەن،
ئەر نەفەسدۇر دەمى ئىسا دېگەن.

ۋە سۇلتان ئىسكەندەرنى دەرلەركىم، تەبئى خۇش نەزم ئىدى. بۇ تۇيۇغى ئاندىن نەقل قىلۇرلار، تۇيۇغ:

تولۇن ئايغە نىسبەت ئەتتىم يارۇمى،
ئول خىجالەتدىن كەم ئولدى يارۇمى.

يارى مويىڭنىڭ زەكاتىن مەن بېرەي،
يامىرنى يا ھەلەبنى يا رۇمى.

خەلىل سۇلتان ـ ھەزرەتى سۇلتانۇس ـ سەلاتىننىڭ ۋاقىئەسىدىن سوڭرا سەمەرقەند تەختىدە سەلتەنەت قىلدى ۋە زۇرفا ۋە شۇئەرا مەجلىسىدە جەمئ بولۇرلار ئىدى. مەشھۇر ـ دۇركىم، ئۆزى ھەم شېئىر ئايتۇر ئىدى. ئاندىغكىم، دىۋانى تەبرىفىدە خوجە ئىسمەتۇللاھ قەسىدە ئايتىپدۇر. ئەما تىلەپ تاپىلمادى. بۇ مەتلەئدىن ئۆزگە، مەتلەئ:

ئەي تۈرك پەرى پەيكەرىمز تەرك جەفا قىل،
كام دىلىمز لەئلى رەۋان بەخش رەۋا قىل.

ئۇلۇغبەگ مىرزا ـ دانىشمەند پادىشاھ ئىدى. كەمالاتى بەغايەت كۆپ ئىدى. يەتتى قرائەت بىلە قۇرئانى مەجىدنى يادىدا ئىدى. ھەيئەت ۋە رىيازىينى خۇب بىلۇر ئىدى. ئاندىغكىم، زىج بىتتىدى. رەسەد باغلادى ۋە ئانىڭ زىجى ھالا ئارادە شايىئدۇر. باۋۇجۇدىكىم، بۇ كەمالەت بىلە گاھى نەزمغە مەيل قىلۇر ئىدى. بۇ مەتلەئ ئانىڭدۇر، مەتلەئ:

ھەرچەند مۇلكى ھۇسن بەزرى نىگىنى تۇست،
شۇخى مەكۇنكى چەشمى بەدان دەر كەمىنى تۇست.

بايسۇنغۇر مىرزا ـ خۇشتەبئ ۋە سەخىي ۋە ئەيياش ۋە ھۇنەرپەرۋەر پادىشاھ ئىدى. خەتتات ۋە نەققاش ۋە سازەندگويە نەدىن مۇنچە بىنەزىر كىشىلەر ئانىڭ تەربىيەتىدىن ئاراغە كىردى. مەئلۇم ئەمەسكىم، ھېچ پادىشاھ زەماندا بولمىش بولغاي.

تولچه ئىمكانى بار ئالەمنى خۇشلۇغ بىلە تۆتكەردى. دەرلەر-كىم، بۇ مەتلەئ تۇنىڭدۇر، مەتلەئ:

نەدىيدىم ئان دۇ رۇخ ئەكنۇن دۇ ماھەست،
ۋەلى مېھرەش بەسى دەرجانى ما ھەست.

بابۇر مىرزا ـ دەرۋشۇەش فانى سىفەت ۋە كەرىم ئەخلاق كىشى ئىردى. ھىممەتى ئايلىدا ئالتۇن ۋە كۈمۈشنىڭ داغى تاش ۋە تۇفراقغىچە ھىسابى يوق ئىردى. تەسەۋۋۇف رىسالەلەرىدىن «لەمەئات» ۋە «گۈلشەنى راز» بىلە كۆپ مەشغۇل ئىردى. تەبئى داغى نەزمغە مۇلايىم ئىردى، بۇ رۇبائىي ئانىڭدۇر، رۇبائىيە:

چۇن بادەۋۇ جامرا بەھەم پەيۋەستى،
مىدانى يەقىنكى زىندى بە دەستى.
جامەستى شەرىئەتۇ ھەقىقەت بادە،
چۇن جامى شىكەستى تۇ بەد مەستى.

[ئەگەرچە تۇركچە نەزملەر ھەم ئايتۇر ئىردىكى، بارچەغە قەبۇل ئىردى. ئەمما،] بۇ تۇركچە بەيت ھەم ئانىڭدۇر، بەيت:

نېچە بىر يۈزۈڭە① ھەيران ئولايمن،
ئىلاھا، مەن ساڭا قۇربان ئولايمن.

ئەبدۇللەتىف مىرزا ـ سەۋدايى مىزاج ۋە سەۋدايى تەبئ

① بۇ يېرىم مىسرا چاپ نۇسخا بىلەن تاشكەنت نەشرىدە «نېچە يۈزۈك كۆرۈپ» دېيىلگەن.

ۋە دىۋانەۋەش كىشى ئىردى. مۇندىن ئۆزگە داغى غەرىب بەد قىياللىغلارى بار ئىردى. زىكرىدىن بەھىجابلىغ لازىم كېلۇر. ئۆتەر دۇنيا مەسلەھەتى ئۈچۈن دانىشمەند ۋە قارى① ئاتاسىنى ئۆلتۈردى. ھەر ئائىنەكىم، سەلتەنەت شىرۇيەغە ۋەفا قىلغانچە ئاڭا قىلدى. تەبئى نەزمىلەرغە مۇلايىم ئىردى. ۋە شېئىرلىرى ئابادان ئايتۇر ئىردى. بۇ مەتلەئ ئانىڭدۇر، بەيت:

بەردىلۇ جان سەد بەلا ئەز يەك نەزەر ئاۋەرد چەشم،
چۇن بىگۈيەم شۇكرى ئىن، يا رەب، نەبىنەد دەرد چەشم.

سەيىد ئەھمەد مىرزا ـ سەلىم تەبئۇە پاك زېھن كىشى ئىردى. خېلى مەشھۇر نەزملەرى بار، ھەم غەزەل ھەم مەسنەۋىي ھەم تۇركىي ھەم فارسىي غەزەل تەۋرىدە دىۋانى بار ۋە مەسنەۋىي تەۋرىدە «لەتافەتنامە» ئانىڭدۇر. بۇ تۇركچە مەتلەئ ياخشى ۋاقېئ بولۇپدۇر، مەتلەئ:

سەيد ئەتدى فىراقىڭ مېنى مۇرغى سەھەرىدەك،
قىل ئادەمىلىغ، قىلمە نەھان يوزنى پەردەك.

ۋە بۇ فارسىي مەتلەئ ھەم ئانىڭدۇر، بەيت:

مەھەم گەر پىش ئەز ئىن نەھان بىمانەد،
ئەجەب، گەر بىدىلانرا جان بىمانەد.

سۇلتان ئەھمەد مىرزا ـ ياخشى ئەخلاقلىغ ۋە پەسەندىدە

① بۇ سۆز چاپ نۇسخا بىلەن تاشكەنت نەشرىدە «پادىشاھ» دېيىلگەن.

ئەتـۋارلىغ دەرۋىشـۋەش ئادەمـسي شىيۋە كىشى ئېـردى. ئاتا جانىبىدىن خۇش تەبئىلىغ مەۋرۇسىيدۇر. يىـللار [خۇراسان] تەختىدە ھۆكۈمەت قىلدىكىم، ھېچ كىشى ئاندىن شىكايەت قىلـمادى ۋە تەئنە ئەتـمەدى. سۇلـتان ساھىـبقىرانغە ئاتا مەسا بەسـىدەدۇر. ۋە ئىككى دىـۋان ئىختىيارى ۋە مال ۋە مۇلـك مۇشارۇن ئىلەيھى ۋە سىپاھى ۋە چەرىك مۇئتەمەددۇن ئەلەيھى ئولدۇر. گاھى ھەم نەزم ئايتۇر. بۇ مەتلەئ ئانىڭدۇر، مەتلە:

سەن كەبى شۇخى ستەمگەر دۇنيىدا پەيدا قانى،
سېھر بابىدا كۆزۈڭدەك كافىرى يەغما قانى؟

تـۇركـمـەن يەئـقـۇب مـىرزا ـ تۇركمەن سەلاتىن ئاراسىدا ئانىڭدەك پىسەندىدە زاتلىغ ۋە ھەمىدە سىفاتـلىغ يىگىت ئاز بولۇر. دەرۋىش سىفەتى ۋە پانۇەش ھەم با ئىردى. بۇ رۇبـائـي ئانىڭدۇر، رۇبائىي:

ئالەمكى دەر ئۇ سەبات كەم مىبـىنەم،
دەر ھەر ئەرەبەش ھەزار غەم مىبىنەم.
چۇن كۇھنە رەباتـستكى ئەز ھەر ئەرەفەش،
راھى بە بەيابانى ئەدەم مىبىنەم.

جـاھـانـشـاھ مـىرزا ـ داغى شېئر ئايتۇردى. بۇ مەتلەئ ئانىڭدۇر، بەيت:

ئەز لۇتفى دوست يافت ھەقدقى مۇراد دىل،
بىجىددۇ جەھدىيۇ تائەتى بىمىنەت ئەمەل.

بايـقـارا مـىرزا ـ باۋۇجۇدى ئولكىم سۇلتان ساھىبقىرانىلىغ

ئۇغقان ئاغاسى ئىردى. ۋە يىللار بەلخ قۇببەتۇل ـ ئىسلامىـيدا سەلتەنەت قىلدى. شىكەستە نەفسلىك ۋە كـىچىك كۆڭۈللۈك تەۋازۇئ تەئزىم ئەھلىلىك كىشى ئىردى. ھەقشۇناسلىغى ئەئلا مەرتەبەدە ئىردى. تەبئى داغى [نەزم] ھۇلـيەسىدىن مۇئەررا ئەمەس. بۇ مەتلەئ ئانىڭدۇر، مەتلەئ:

زېھى تەجەللى ھۇسنى تو دەر جەھانى پەيدا،
ۋەزىن تەجەللى ئۇ گەشتە جانى ما شەيدا.

كىچىك مىرزا① ـ خۇب تەبئىلىغ، تىز ئىدراكلىك شوخ زېھنلىك، قەۋمى ھافىزەلىغ يىگىت ئىردى. ئاز فـۇرسەتدە ياخشى تالىبى ئىلم بولدى. ۋە كۆپرەك ئىلم ۋە فۇنۇنـىدىن ئۆز مۇتالىئەسى بىلە ۋۇقۇف ھاسىل قىلدى. شېئر ۋە مۇئەمـمانى خۇب ئاڭـلار ئىردى. بەلـكى تـىلەسە ئايـتا ھەم ئالۇر ئىردى. باۋۇجۇدى بۇ فەزائـىل بىلە دەرۋىشلـىكلەرگە مايىل بولۇپ، مەكـكە زىيارەتى (شەررەفە ھەللاھۇ) بـىلە مۇشەررەف بولدى. بەغايەت مۇستەغنى كىشى ئىردى. بولا ئالۇركىم، فەقر ئىستىغناسى ئىركەن بولغاي، بۇ رۇبائـي ئانىڭدۇر، رۇبائىيە:

ئۇمرى بەسەلاھى مىسۇتۇرەم خۇدرا،
دەر شىيۋەئى زۇھد مىنەمۇدەم خۇدرا.
چۇن ئىشق ئامەد كەدام زوھدۇ چى سەلاھ،
ئەل مىننەتۇ لىللاھى، ئازمۇدەم خۇدرا.

بەئزى دەرلەركىم بۇ رۇبائـي ھەزرەتى مەخدۇمىي نۇرەن

بۇ ئىسىم چاپ نۇسخا ۋە تاشكەنت نەشرىدە يۇقىرىقىمدەك ئېـلىنغان. قول يازما نۇسخىدا «تۇركمەن يەئقۇب مىرزا» دەپ يېزىلىپ قالغان.

بىلە تۇراردا ۋاقىتنى بولۇپدۇر. ئاندىن داغى [ئولسە] ئۇلۇغ دەۋلەتدۇر.

مىرزا بەدىئۇززەمان سۇلتان ـ ھۇسنى سۇرەت ۋە سىيرەت بىلە ئاراستە، جەمالى زاھىرى ۋە كەمال باتىنى بىلە پىيراستە ۋە سەخا ۋە ھەق پەرەستلىغدە دىلپەزىر ۋە ۋەفا ۋە ھەق شۇناسلىغدا بىنەزىر، پاك تەبئ ۋە دىققەتدە يەكتا ۋە سافى زىھنلىك ۋە نەزاكەتدە بەھەمتا يىگىتدۇر. رەزم ئەتۋارىدىن ئاتار، تۇداردا دىلبەند ۋە بەزم ئەسبابىدىن ئىچمەك ۋە باغىشلاماققە بىمانەند. تەبئى ھەم نەزم ئۇسلۇبىدا مۇلايىم تۇشۇپدۇر. بۇ مەتلەئ ئاندىكدۇركىم، مەتلەئ:

مەھى مەن، بىگۇلى رۇيەت دىلەم خۇن گەشتە چۇن لالە،
جىگەر ھەم ئەز غەمى ھەجرەت شودە پەرگالە ـ پەرگالە.

بۇ تۇركى مەتلەئ داغى تەركىبدا خۇب ۋە ھالەتدە مەرغۇب ۋاقىتنى بولۇپدۇر، مەتلەئ:

ئەي سەبا، گەر سورسە ھالىم شەممەئى ئول سەرۇى ناز،
ئەۋرۇلۇپ باشىغە مەن سەرگەشتەدىن يەتكۇر نىياز.

شاھ غەرىب مىرزا ـ شوخ تەبئلىغ ۋە مۇتەسەررىف زىھنلىغ نازۇك تەخەييۇللىغ ۋە دەقىق تەئەققوللىغ يىگىتدۇر. نەزم ۋە نەسرە نەزىرى مەئدۇم مۇتەخەييىلە ۋە ھافىزەدە ئەدىلى نامەئلۇم. ئاۋ ۋە قۇش خاتىرىغە مەرغۇب ۋە قۇررا ۋە ئوقۇش كۆڭلىغە مەھبۇب. بۇ مەتلەئ ئاندىكدۇر، مەتلەئ:

قايسى بىر گۇلچېھرە ئول گۇلبەرگى خەندانىمچە بار،
قايسى بىر شەمشاد قەد سەرۇى خىرامانىمچە بار؟

[بۇ مەتلەئى ھەم ياخشى ۋاقىتنى بولۇپدۇركىم، مەتلەئ:

تەركى مېھر ئەيلەپ ئەگەرچە بولدى جانان ئۆزگەچە،
تا تىرىكمەن قىلماغۇمدۇر ئەھدۇ پەيمان ئۆزگەچە.

بۇ مەتلەئ خاس خەيال ۋە غەرىب ئەدا تاپپىدۇركىم، مەتلەئ:

پارسا يارىمغە مەي ئىچمەك شىئار ئولمىش يانا،
بەسكى تارتارمەن سەبۇ، ئىگىنىم فىگار ئولمىش يانا.

بۇ فارسى مەتلەئى ھەم بەغايەت ئاشىقانە ۋاقىتنى بولۇپتۇركىم، مەتلەئ:

بازەم بەلائى جان غەمى ئان ماھپارە شۇد،
ئەي ۋاي، ئان مەرىزكى دەردەش دۇ بارە شۇد.

بۇ مەتلەئى ھەم بەغايەت ئاشىقانە ۋە مۇخلىسانە ۋە مۇئەسسىرانە ۋاقىتنى بولۇپتۇركىم، مەتلەئ:

دوستان، ھەرگاھ گۇزەر سۇئى مەزارى مەن كۇنىد،
جائى تەكبىرەم دۇئائى جانى يارى مەن كۇنىد.

دىۋان ھەم جەمئ قىلىپدۇر. ياخشى مەتلەئلەرى بۇ مۇختەسەرغە سىغماس، مەگەر يانا بىر كىتاب بىتىلگەي.]

فەرىدۇن ھۈسەيىن مىرزا * — فەرىدۇن ھەسەبلىق، ۋە ھۈسەيىن نەسەبلىق؛ زاتى تەئزىم ۋە ۋىقارلىق ۋە خۇلقى ئەدەب ۋە ھۈرمەت شىئارلىق، يا كۆچىدە يىگانە ۋە ئوق ئاتاردە زەمانە ئەھلىغە نىشانە؛ تائەت ۋە تەقۋىغە مايىل، زىكر ۋە تىلاۋەتقە مەشغۇل يىگىتدۇر. خۇب تەبئى ۋە مۇلايىم زېھنى بار. بۇ مەتلەئ ئاندىكدۇركىم. مەتلەئ:

گەرچە دەر كويىتۇ پامالى جەفا گەردىدەم،
بە خۇدا گەر سەرى مويى زى ۋەفا گەردىدەم.

بۇ تۇركچە مەتلەئ ھەم ئاندىكدۇركىم، مەتلەئ:

ئەي سەبا، يەتكۇر ماڭا سەرۇى رەۋاندىن خەبەر،
رەھم ئېتىپ بەرگىل ماڭا ئارامى جاندىن خەبەر.

مۇھەممەد ھۈسەيىن مىرزا * — خەلايىق ئانى ئەدالەت ۋە شۇجائەت ۋە سەلتەنەت ئايىنىدە كۆپ تەئرىپ قىلۇرلار. ئەمما تولچە زاھىر بولدى، بەغايەت سەركەشلىك ۋە بىگانەۋەشلىك گويا زاتىدە بار. ھەر تەقدىر بىلە دەرلەر كىم، بۇ مەتلەئ ئاندىكدۇركىم، ياخشى تۇشۇپتۇر. مەتلەئ:

ئالۇدەئى گەردى زى پەئى سەيدكى گەشتى،
غەرقى ئەرەقى بەردىلى گەرمكى گۈزەشتى.

بايسۇنغۇر مىرزا * — تەبئى دىققەتلىق ۋە زېھنى جەۋدەتلىق، سەلتەنەت تەختىدە فەقرپىشەلىك ۋە مەكرۇمەت بىساتىدە فەنا ئەندىشەلىك يىگىتدۇر. فەزايىل ۋە ھۇنەرلەرگە راغىب ۋە

فەزل ئەھلى تەقۋىيەتىغە مۇرتەكىب؛ نەزم ئايىنىى داغى ئاڭا مەقبۇل ۋە گاھى ئول فىكرغە تەبئى مەشغۇل. بۇ مەتلەئ ئاندىكدۇركىم، مەتلەئ:

كاش دەر ئىشقى بۇتان دىۋانەئى باشەد كەسى،
قەركى ئالەم كەردە دەر ۋەيرانەئى باشەد كەسى.

سۇلتان مەسئۇد مىرزا * — رەۋشەن زېھنلىك ۋە مۇستەھسەن تەبئىلىق ۋە پاكىزە خىسال ۋە مەھمۇد فەئال يىگىتدۇر. ۋەفا ۋە دىلجۇيلۇق ئانىك شىئارى، سەخا ۋە دەرۇشخۇيلۇق ئانىك ئەتۋارى؛ مۇلك رەۋنەقى ۋە ئىنتىزامىدە ئەختەرى مەسئۇد، نەزم زىبىنۇ زىينەت ئىتمامىدە ئەبنانى جىنسقە مەقسۇد. بۇ مەتلەئ ئاندىكدۇركىم، مەتلەئ:

يار بارىپ جانغە قويدى داغى فۇرقەت، ئەي رەفىق،
كۆڭلۈمە كار ئەتمەسۇنمۇ دەردى غۇربەت، ئەي رەفىق؟

سۇلتان ئەلى مىرزا * — ھالا سەمەرقەند مۇلكىدە سەلتەنەت تەختىدە مۇتەمەككىندۇر. دەرلەركى، تەبئى نەزمغە مايىلدۇر، بۇ مەتلەئنى ئاندىكدىن نەقل قىلۇرلاركىم، مەتلەئ:

ۋەسلىدە مەغرۇر بولدۇڭ، ھەجرىدە زار، ئەي كۆڭۈل،
نې ئانىڭ بىرلە، نې ئانسىز تاقەتىڭ بار، ئەي كۆڭۈل.

[يەتتىنشى مەجلىسنىڭ تۇگەنچىسى]

بۇ ئالىي جاھ پادىشاھلار ۋە ئەنجۇم سپاھ فەلەك دەر-

گاهلاردىن① ئەۋۋەلقى جەمشىد ۋە فەرىدۇن مانەند ئاتا بىلە فەرزەند ۋە سوڭغى ئەۋلاد ۋە ئەھفاد② ۋە ئەمجادغە فەلەك جەمشىد بىلە فەرىدۇنغە ئىچۇرگەندۇر، ئاياغىنى ئىچۇردى ۋە ۋۇجۇد بەزمگاھىدىن سۇردى ۋە ئەدەم فەرامۇشخانەسىغە كىيۇردىكىم، دۇنيادە ھەق تەئالا ئالارنى شاھ ۋە تەختگىر قىلغانىدەك، ئاخىرەتدە [ھەم] مۇقەررەبى دەرگاھ ۋە ئەرشى سەرىر قىلغاي. ۋە ئارلارنىڭ تەخت ۋە مۇلك، سەلتەنەتىن ۋە تاج ۋە سىپاھ ۋە ھەشەمەتىن ئالارغە ۋارىسى بەرھەق ۋە مۇلكى ھارىسى مۇتلەق، يەئنى سۇلتان ساھىبقىرانغە مۇسەللەم تۇتقاي، ۋە رۇھلارىنىڭ شەمئىن ھەم ئۆز ئوچاغلارى شۇئلەسى بىلە يارۇتقاي، ۋە سايىر شەھزادەلەر داغى بۇ دەۋلەتتىن بەھرەمەند ۋە شاھ ئىنايەتىدىن سەر بەلەند بولغاي، رۇبائىي:

تا تېمۇرۇ شاھرۇخ دېگەن بولغاي ئات،
ئاندىن سوڭ شەھلەر بارى فەرخۇندە سفات.
ئەي دەۋلەتۇ ئىقبالغە ئاراستەئى③ زات،
مەجمۇئىچە بولسۇن ساڭا دەۋرانى ھەيات.

① بۇ سۆز تاشكەنت نەشرىدە «دەستىگاھلاردىن» دېيىلگەن.

② بۇ سۆز قول يازما نۇسخىدا «اجفاد» دەپ يېزىلغان، تاشكەنت نەشرىدە «ئەخفاد» دېيىلگەن. مەنە ئېتىبارى بىلەن «ئەھفاد» ئېلىندى.

③ بۇ سۆز قول يازما نۇسخىدا «فەرخۇندەئى» دېيىلگەن، تاشكەنت نەشرىدىكىمسى بويىچە ئېلىندى.

سەككىزىنچى مەجلىس

سۇلتان ساھىبقىران ھەزرەتلەرىنىڭ لەتىف تەبئىي نەتىيجىنىڭ زىيبالارى ھۇسنۇ جەمالى زىكرىدەكىم ۋە شەرىف زېھنى ھەسائىسىنىڭ رەئنالارى غەنجۇ دەلالى شەرھىدەكىم، ھەرقايىسى زەمان سەفھەسى بوستانىدە رەڭگىنلىغ ۋە رەۋانلىغدىن گۇلئۇزارىدۇرۇر، سەرۇ قەد ۋە ھەر بىرىسى دەۋران ئەرسەسى [گۇلىستانىدە رەۋانلىغ ۋە رەڭگىنلىغدىن سەرۇ ئازادىدۇر، گۇلخەد].

سەلتەنەت بەھرىنىڭ دۇررى يەكتاسى ۋە خىلافەت سىپىھرىنىڭ خۇرشىدى جەھان ئاراسى. سەخاۋەت ھەۋاسىنىڭ ئەبرى گۇھەربارى ۋە شۇجائەت بىشەسىنىڭ ھۇزەبرى شىر شىكارى، ئەدالەت چەمەنىنىڭ سەرۇى سەربەلەندى ۋە مۇرۇۋۋەت مەئدەنىنىڭ گەۋھەرى ئەرجۇمەندى، كۇشش رەزمگاھىنىڭ رۇستەمى داستانى ۋە بەخشش بەزمگاھىنىڭ ھاتەمى زەمانى، ۋە فەساھەت ئالەمىنىڭ نۇكتە بىلە سىپھرىسازى ۋە بەلاغەت جەھانىنىڭ دىققەت بىلە مۇئجىزپەردازى، يەئنى، سۇلتانۇس-سەلاتىن ئەبۇلغازى سۇلتان ھۇسەيىن بەھادىرخان. رۇبائىي:

كىم مۇلكى دەۋامى تا قىيامەت بولسۇن،
زاتىغە بۇ دەۋر① ئۆزرە ئىقامەت بولسۇن،
ئەدل ئىچرە تەرىقى ئىستىقامەت بولسۇن.
ئالەم ئەھلى ئۇچۇن سەلامەت بولسۇن.

بۇ خۇسرەۋى گەردۇن ھاكىمنى نەسەبى بابىدا خامە سۇرسەم، يۈزمىڭ خان ۋە خاقانىنى بۇ جۇزۋى مۇختەسەردە يىغىشتۇرسا بولۇر ۋە بۇ دارايى ئەنجۇم سىپاھىنىكىم، ھەسەبى شەرھىدە قەلەم ئورسام، يۈز تۇمەن خاقانى خانىنىڭ ھەمىدە ئەخلاقىچە سۆزنى بۇ مۇختەسەرلىغ ئەۋراقدا سىغىشتۇرسا بولماس. نەسەبى بابىدا فەساھەت شئار ياخشىلار «نەسەبنامە» بىتىپدۇرلاركىم، ھەرسەفھەسى مانىي كارگاھىنى خىجىل ئىتەر. ۋە ھەسەبى شەرھىدە بەلاغەت دىسار مۇنشىلار تەئرىخى تەرتىب بېرىپدۇرلاركىم، ھەر ۋەرەقى چىن نىگارىستانىن مۇنفەئىل ئەيلەر. ھەر كىشى ئۇل «نەسەبنامە» غە باقسە بىلگەيكىم، خاقان ۋە داراي ئاڭا بىر تۇرك ۋە بىر ھىندۇ بەندەدۇر. ۋە ھەركىم ئۇل تەئرىخنى مۇتالەئە قىلسە ئاڭلاغايكىم، جەمشىد ۋە ئىسكەندەر ئانىڭ ھەم بىلگەنلەرىدىن ۋە ھەم قىلغانلارىدىن شەرمەندەدۇر. بەس، چۇن بۇ مۇختەسەردە ھىچ نەمە ئۇل جىنس سۆزلەرىدىن سىغۇرسا بولماس ۋە ئالار شەرھىدە نۇكتە سۇرسە بولماس. ۋە يۇقارىغى سۆز ئۇسلۇبى ئىقتىزائى ئۇل قىلۇركىم، ئۇل ھەزرەتنىڭ لەتايىف تەبئىدىن بىر نەچچە مەتلەئى بىلە بۇ ئەۋراقغە زىبىبۇ زىينەت قىلغاي ۋە نەتايىجى زېھنىدىن بىر-نەچچە بەيت بىلە بۇ ئەجزاغە قەدر-قىيمەت بېرىلگەي. ۋە ھەر ئاشىقانە مەتلەئ بىلە دەرد ئەھلى جانىغە شۇئلەئى فەنا

① بۇ سۆز چاپ نۇسخا بىلەن تاشكەنت نەشرىدە «مۇلك» دېيىلگەن.

ياقىلغاي ۋە ھەر دەردمەندانە بەيت بىلە ئىشق ئەھلى كۆڭلىگە بەرقى بەلا چاقىلغاي. بەس، ئەمدى شۇرۇئى مەقسۇدغە رۇجۇئى مەتلۇبغە قىلالىكىم، سۆز ئىتنابى ئۇل نازۇك تەبئىغە مۇجىبى كەلال ۋە فەسانە تۇلى ئۇل لەتىف زەمىنىغە بائىسى مەلال بولماسۇن.

ئۇل ھەزرەتنىڭ خۇب ئەشئارى ۋە مەرغۇب ئەبياتى بەغايەت كۆپدۇر. چۇن دىۋانى ھەم مۇرەتتەب بولۇپدۇر. دىۋان ئىبتىداسىدىن بۇنياد قىلىلدى ۋە [ھەر] غەزەلدىن بىر مەتلەئ يازىلدى ۋە ئۇل دەرياسىن بىرنەچچە گەۋھەر كىتابەتىنىڭ قارا يىمپەكىگە تارتىلدى (ۋە بىللاھىت ـ تەۋفىق).

مەلىكۇل ـ كەلام مەۋلانا لۇتفىنىڭ مەشھۇر مەتلەئى جەۋابىدە، بەيت:

ئەي، قەدىڭ تۇبىئى جەننەت خەددى گۇلگۇن ئۇستىنە،
كۆرمەدى دەۋران سىنىگدەك ئاي گەردۇن ئۇستىنە.

بۇ مەتلەئ ۋاقىئ بولۇپدۇر، مەتلەئ:

زۇلفىنىڭ تارى تۇشۇپدۇر لەئلى مەيگۇن ئۇستىنە،
ئۇيلەكىم، جان رىشتەسى بىر قەترەئى خۇن ئۇستىنە.

بەسرەت ئەھلى قاشىدا زاھىردۇركىم، تەفاۋۇت نې چاغلىدۇر. نې ئۇچۇنكىم مەۋلانا يۈزنى جەننەتغە نىسبەت قىلىبدۇر [ۋە تۇبى ئۇستىگە ئىئتىبار قىلىپتۇر ۋە بۇ] بەغايەت يىراقدۇر. باۋۇجۇدى بۇ ئىككى مىسرائ بىر ـ بىرىگە مەربۇت ئەمەس. ۋە جەۋابى باۋۇجۇد غەرابەت مەئنى ئىككەلەسى مىسرائ بىر ـ بىرىگە مۇۋافىق ۋە ئەلفازى بىر ـ بىرىنىڭ مۇقابىلە-سىدە لايىق ۋاقىئ بولۇپتۇر.

ۋە قافىيەغە تەغيىر ھەم ئۇشبۇ رەدىف بىلە يانا ئىككى غەزەل ۋاقېئ بولۇپدۇر. باۋۇجۇد ئولكىم ئول مەتلەئدە خەت تەئرىفىدە ـ ئوقدۇركىم، مۇندىن غايەت فەۋت مەئلۇم بولۇر ۋە مەتلەئلەرى بىر ـ بىرىگە جەۋاب تۇشۇپتۇر. بىرى بۇدۇر. مەتلەئ:

ئول زۇمۇرەد خەتكى چىقمىش لەئلى خەندان ئۇستىغە،
سەبزەئىدۇركىم ئۆسۈپدۇر ئابى ھەيۋان ئۇستىغە،

يەنە بىرى بۇدۇر، مەتلەئ:

سەبزەئى خەتتىك سەۋادى لەئلى خەندان ئۇستىغە،
خىزر گويا سايە سالمىش ئابى ھەيۋان ئۇستىغە ①

ئۆتكەن مەزمۇنلاردا بۇ مەتلەئ خۇب ۋاقېئ بولۇپتۇر. بەيت:

قايسى جەننەت سەبزەسى خەتتى مۇداردچە بار،
يا مەسىھا نۇتقى ئول لەئلى شەكەر باردچە بار؟

يانا ھەم ئول مەزمۇندا بۇ ئوچ مەتلەئ بىر ـ بىرىگە جەۋاب ۋاقېئ بولۇپتۇر ۋە قافىيە ۋە رەدىفى ئول ھەزەتىنىك ئىختىرائىدۇر. ۋاقىئن بەسى بىر ـ بىرسىدىن خۇبراغ ۋاقېئ تۇشۇپتۇر. بىرى بۇدۇرۇر. بەيت:

سەبزەئى خەتتىك ئىچىدە ئۇيلەكىم، جاندۇر نىھان،
ھۇققەقى لەئلىك ئارا ھەم دۇررى غەلتاندۇرنىھان.

① قول يازما نۇسخىدا «ئۇستىغە» رادىپى بىلەن كەلگەن يۇقىرىقى تۆت مىسرانىڭ رادىپى چاپ نۇسخىدا «ئۇستىنە» دېيىلگەن.

يانا بىرى بۇدۇرۇر، بەيت:

زۇلفى ئىچرە بەل، خەت ئىچرە ئىچرەلەئلى خەنداندۇر نىھان،
[ئۇيلەكىم، جاندۇرنىھان ھەم رىشتەئى جاندۇر نىھان.]

يانا بىرى بۇدۇرۇر، بەيت:

زۇلفى ئىچرە گۇل، گۇل ئىچرە لەئلى خەنداندۇر نىھان،
تۇندە مېھرۇ مېھر ئارا سەرچەشمەئى جاندۇر نىھان.

ھەم خەت تەئرىفىدە بۇ مەتلەئ خۇب تۇشۇپتۇر. بەيت:

لەئلى ئۆزرە سەبزەئى خەتتى نەمۇداربغە باق،
شەۋقۇ رەك ئامىزىنىك شىنگەرفى زەڭگاربغە باق.

ھەم ئول مەزمۇندا بۇ ئىككى مەتلەئ ھەم بىر ـ بىرى قىيامەتدۇر. بىرى بۇكىم، بەيت:

سەبزەئى خەتتىك خەيالى بىلە ئۆلۈرسەم، ئەي پەرى،
سەبزەئى قەبرىم نې تاك گەر بولسە ھىجران نەشتەرى.

يانا بىرى بۇ دۇرۇر، بەيت:

مۇشكى بۇ خەتتىنمۇ دەي، يالەئلى دۇربارىنمۇ دەي،
نۇرى ئىمانىنمۇ دەي، يا زۇلفى زۇنناربنمۇ دەي؟

ئىشىق شىددەتىنىك ئەجزىدىن كۆزنى ئەئمالىنقغە رەۋا كۆرۈپ قەزاغە كۆپ [خىتاب] قىلغانى دەرد مەندانە تۇشۇپدۇر، بەيت:

كۆزلەرىم كورئەت، قەزا، بىر شەكلى مەۋزۇن كۆرمەيسەن،
ئۆزنى بىر لەيلىۋەشى ئىشقىدە مەجنۇن كۆرمەيسەن.

بۇ مەتلەدۇ داغى ئۆز ھالى شەرھىندەكىم، ئاندىغ بەلىيەئى ئىشق جەھەتىدىن بىر ـ بىرىنىڭ ئۇستىدە بولمىش بولغاي، ياخشى تۇشۇپتۇركىم، بۇدۇر. بەيت:

يوق دەمىكىم، تەلبەلەردەك ئول پەريغە زار ئىمان،
سەبرۇ ھۇشۇمدىن جۇدا دەدۇ بەلاغە يار ئىمان.

بۇ مەتلەدۇ ھەمكىم، ئۆز ئىشقى ۋە مەنزۇرى ھۇسنىن مەجنۇن ۋە فەرھاد ۋە لەيلى ۋە شىرىن ئىشقى ۋە ھۇسنىغە تەرجىھ قىلىپتۇر، ھەم غەرىب، ھەم دەردمەندانە ۋاقىدۇ بولۇپتۇركىم، بىتىلۇر، بۇدۇرۇر، بەيت:

ھۇسن ئىلە سەن كامىلۇ شىرىنۇ لەيلى شۇھرەتى،
ئىشق ئارامەن زار ئولۇپ فەرھادۇ مەجنۇن تۇھمەتى.

ئىشق ئوتى ھىرقەتى تەئىرىغدەكىم، ئول ئۆرتەمەگەن نەمە قالمامىش ① بولغاي. خۇب تۇشۇپدۇر، بەيت:

ئىشقىڭ ئوتى جىسمۇ جانى ناتەۋانىم ئۆرتەدى،
تۇرفە ئوت ئىچرىدىكى، پەيداۋۇ نەھانىم ئۆرتەدى.

ئىشق ئويقۇنى كۆزدىن ئۇچۇرغان جەھەتىدىن كېچەسىنىڭ سەئىب ھالى بۇ مەتلەئىدە خۇب ۋاقىدۇ بولۇپتۇر، بەيت:

① بۇ سۆز چاپ نۇسخىدا «قالمىش» دېيىلگەن.

بىر قۇياش ھەجرىدە چەكتىم ئوتلۇغ ئەغىان بۇ كېچە،
كۆيمەكىم دۇددىن ئولدى چەرخى گىريان بۇ كېچە.

بىر نەزەر ئىلتىماسداكىم، مۇجىبى خۇرسەندلىغ بولغاي، بۇ مەتلەدۇ خۇب ۋاقىدۇ بولۇپتۇر، بەيت:

بىزنى بىر باقماغ بىلە كۆڭلۇمنى خۇرسەند ئەيلەگىل،
ھەجر تارىن بىر زەمان ۋە سىلىكغە پەيۋەندە ئەيلەگىل.

يۇز دەۋردە قىران تەئىرىغدە بۇ تەجنىس مەتلەدۇ بەغايەت رەڭلىگىن ۋاقىدۇ بولۇپتۇر. بەيت:

ئول قۇياشكىم ئاي يۇزىنىڭ دەۋرىدا كەلمىش قىران،
بارچە مەھۇشلەر ئاراسىدا ئىبرۇر ساھىبقىران.

ئىشق ئوتى ئۆرتەرىدىن جانغە يەتكەندىن سوڭرا مەنزۇرنى تەرەھھۇمغە تەرغىب قىلىپ، [ئۆزنى ئۆرتەنۇردىن قۇتقارماقىن مەھال خەيال قىلىپ] ئول مەزمۇندا بۇ مەتلەدۇ ئەسرۇ دىلپەزىر ۋاقىدۇ بولۇپتۇر، بەيت:

ئارەزىڭ مېھرىن ئاچىپ جىسمىم ئاراجان ئۆرتەمە.
ئاشكارا لۇتفى ئىپتىپ كۆڭلۇمنى پىنھان ئۆرتەمە،

ئىشق ئاشۇبى ۋە بىدادى ئىمتىدادى شكايەتىدە بۇ مەتلەدۇ خۇب ۋاقىدۇ بولۇپتۇر، بەيت:

نەچە ئول ئاي ھەجرىدە كۆڭلۇم بۇزۇلغاي غەم بىلە.
نەچە جىسمىم ئۆيى يىمرۇلگەي غەمۇ ماتەم بىلە.

ئۆز فىغانى شەرھىدە ۋە ئىشق داستانى بەيانىدا بۇ مەتلەئ مۇناسىپ تۇشۇپتۇر، بەيت:

ۋاھكى، ئىشقىدىن جاھان ① ئىچرە فىغانىمدۇر مېنىڭ،
بارچە كويۇ كوچەدە بۇ داستانىمدۇر مېنىڭ.

مەنزۇرى پەرچەمى ئاشۇقتەلىغى شەرھىدە ۋە ئۆز كۆڭلىنىڭ ئالدا بەرھەملىغى ئاراسىدا بۇ مەتلەئ دىلپەزىر تۇشۇپتۇر، بەيت:

ئول قۇياشكىم، چەرخ ئارا ئاشۇقتە پەرچەمدۇر ② بۇ كۈن،
خەستە كۆڭلۈم زۇلفى تابى ئىچرە بەرھەمدۇر بۇ كۈن.

بۇ قافىيە ۋە رەدىف ئول ھەزرەتنىڭ خاسسەئى تەبئىدۇر، ھېچ يەردە ئىشلىتىلمەيدۇر. بەغايەت شىرىن ۋە رەڭگىن ۋاقېئ بولۇپتۇر، بەيت:

ۋاھكى، ھىجران تەرھىن ئول ئاي سالدى بۇنياد ئۆزگەچە،
ناتەۋان كۆڭلۈمگە بۇنياد ئەتتى بىداد ئۆزگەچە.

ئۆز جىسمىغە تۇتاشقان شوئلەنى مەنزۇرغە ئەرز قىلۇرغە بۇ مەتلەئ غەرىب تۇشۇپتۇر، بەيت:

ئاتەشىن خىلئەت دېمە جىسمىم ئۆزە، ئەي دىلبەرىم،
كىم ئېرۇر ئىشقىڭ ئوتى بىرلە تۇتاشقان پەيكەرىم.

① بۇ سۆز چاپ نۇسخىدا «فىغان» دېيىلگەن.

② بۇ سۆز 840 - ۋە 1649 - نۇرمۇلۇق اقول يازمىلاردا «پۇرخەم» دەپ يېزىلىپ قالغان.

گىچچە ئەجىب خەيالىن بەيان قىلۇر ئۇچۇن بۇ مەتلەئ مۇئەسسىر ۋاقېئ بولۇپتۇر، بەيت:

كېچە ھەجرىڭدىن ۋىسالىڭغە خەيالىم بار ئىدى،
ھېچ كىشىگە ئايتا ئالمانكىم، نېچۇ ھالىم بار ئىدى.

ھەم ھەجر شامى سۇئۇبەتىدە ئۆزىن ئەنجۇم ۋە ئەفلاك بىلە مەشغۇل تۇتار كەيفىيەتىدە بۇ غەزەل باشتىن - ئاياغ بىلە پۇر مەزمۇن، ئەسرۇ دەردناك ۋە مۇئەسسىر ۋاقېئ بولۇپتۇر ۋە بۇ مەتلەئ بۇدۇرۇر، بەيت:

ھەجر شامى ئاي چىقىپ مەن يىغلارا ئېردىم دەرد ئىلە،
سەيرلەر قىلدىم سېنى ئىستەپ مەھى شەبگەرد ئىلە.

بۇ شېئىرنى بۇ ئەۋقاتدا ھۇكىم بولۇپ ئېردىكىم تەتەببۇئ قىلغايلار. بەئزىكىم ئايتتى، بۇلغا يېيدى. بەئزىكىم، ئايتالماس لىغىغە مۇئتەرىف بولدىلار. ئول جۇملەدىن بىرى فەقىر ئېردىكىم ئىنساف بەردىم. مەتلەئى بۇدۇرۇر، بەيت:

ئوتغە سالغىل سەرۇنى، ئول قەددى رەئنا بولماسا،
يەلگە بەرگىل گۇلنى، ئول رۇخسارى زىبا بولماسا.

مەنزۇرىنىڭ لەبى تەبەسسۇمى ۋە ئۆزىنىڭ قاناغان داغىن لالەئى نۇئمان ۋە غۇنچەئى خەندانغە تەشبىھ قىلىپتۇر. ئول مەئنى ئەداسىدا بۇ مەتلەئ ئەسرۇ خۇب تۇشۇپدۇر، بەيت:

ئەيلەدى لەئلىڭ تەبەسسۇم، غۇنچەئى خەندان ئەمەس،
داغىنى كۆڭلۈم قاناتتى، لالەئى نۇئمان ئەمەس.

كۆڭلى ئالەسمن بۇزۇغ جىسمىدىن ۋەيرانەداغى چۈغۇر
فەريادىغە نىسبەت قىلىپدۇر. ئول مەئنى شەرھىدە بۇ مەتلەئ
ياخشى تۇشۇپتۇر، بەيت:

ۋەھكى، كۆڭلۈم خالەسى ھەردەم بۇزۇلغان جان ئارا،
گوييا بىر چۈغز ئىبرۇر فەرياد ئېتەر ۋەيران ئارا.

مەنزۇرىنىڭ ئۆزگە ئۇششاقغە ئىلتىفاتى بار ئېركەنىگە
تەھەسسۇر ئىزھارىدا بۇ مەتلەئ خۇب تۇشۇپتۇر، بەيت:

ئەي كۆڭۈل، ئول دىلرەبانىڭ ئۆزگە يارى بار ئىمىش،
ۋەھ، ساڭا دۇشمەن بولۇپ ئول، ئۆزگەلەرگە يار ئىمىش.

مەنزۇرىنىڭ زۇلفىن ئاچىپ قاشىغە چىن سالىپ، ئۆز
ئەھۋالاتى مۇتەغەييىر بولغانىنىڭ ئەداسىدابۇ مەتلەئ بەسى نازۇك
تۇشۇپتۇر، بەيت:

زۇلف ئاچىپ مەن تەلبەنى ئاشۇفتە ئەھۋال ئەيلەدىڭ،
چىنى ئەبرۇ كۆرگۈزۇپ كۆڭلۈمنى بىھال ئەيلەدىڭ.

ئىشق غەيرەتى مەقامىدەكىم، مەنزۇرنى يارۇ ئەغيارى بىلە
كورە ئالماس، بۇ مەتلەئ خۇبلۇغدا بىنەزىر ۋاقىئ بولۇپتۇر.
بەيت:

قانى كۆركىم، سېنى كۆرگەيمەن دەمنى ئەغيار ئىلە،
ياكى كۆرگەيمەن يانا ئەغيار ئىلە گۇفتار ئىلە.

ئەشىك قانى ۋە كۆكىس چاكى ئىزھارىدا بۇ مەتلەئ
بەسى ئاشىقانە تۇشۇپتۇر، بەيت:

قان كۆرۈپ ئەشكىمنى كۆڭلۈم ئالەسنى سورماڭىز،
چاك ئولۇپ كۆكسۈم، جىگەر پەرگالەسمنى سورماڭىز.

ئىشق زۇلمىدىن تارتقانىدا كۆزگە ھەم يار ۋە غەيرى
ساری باقاردىن مەنئ قىلۇر مەئنىدە بۇ مەتلەئ ئەسرۇ دەردـ
مەندانە كېلىپدۇر، بەيت:

ئەي كۆز، ئۆزگە يۈز ساری ئۆزۈڭنى ئەھزان ئىستەمە،
بىر ۋەفاسز ئىشقىدىن كۆڭلۈڭنى ھەم قان ئىستەمە.

غەم تۇندى بادىدىن جىسمى بىناسى ۋەيران بەلكى يەر
بىرلە يەكسان بولۇر مەئنىدە بۇ مەتلەئ خۇب ئەدا تاپپىدۇر.
بەيت:

غەم يەلى جسمىم بىناسىن بولدى ۋەيران قىلغۇدەك،
قايسى ۋەيرانكىم، قارا يەر بىرلە يەكسان قىلغۇدەك.

بۇ مەتلەئنىڭ قافىيەسىدىن سوڭرا ئەتنى ۋاۋسن كەلىمـ
نىڭ ئەسلى ھەرفى ئورنىغە تۇتۇلۇپ، غەرىب ئىختىراڭ قىلىلىپـ
دۇر، بەيت:

ئەي جەفا تىغى، كېلىپ مەجرۇھ كۆكسۈمنى يارۇ،
قول يالاڭ ئەيلەپ سالىپ بريان ئىچىمنى ئاختارۇ.

بىدىللغىدىن تەلبە كۆڭلۈنى تىلەي بارغانلىن بۇ غەزەلدە ئاخىرغەچە مۇسەلسەل ئايتىلىپدۇر. مەتلەئى بۇدۇر، خۇب دېيىپ لىپدۇركى، زىكر قىلىلۇر، بەيت:

تەلبەزەب ئىتكەن كۆڭۈلنى ئىستەرەم ھەريان بارىلىپ،
كوھۇ دەرياۋۇ بەيابانلارنى بىر-بىر ئاختارىپ.

پەرىۋەش يارى ئىشقىدىن ھالىنىڭ پەرىشانلىغىكىم، تىل شەرھىدىن لال بولغاي، نىھايەت خۇبلۇغىغە بەيان ① قىلىپدۇر. بەيت:

ئول پەرىۋەش ئىشقىدىن ئانداغ پەرىشان ھالمەن،
كىم ئانىڭ شەرھىن قىلۇردىن ئەسرۇ گۇڭگۇ لالمەن.

كۆڭۈل ھەجردىن مۇزتەرىب كۆرۈپ، تەسكىنى [ئۇچۇن] غايىب يارىنىڭ كېلۇرى مۇژدەسىن بەرگەنى بۇ مەتلەئىدە لەئىق سۇۋرەتىدە مۇئەددى بولۇپتۇر، بەيت:

غەم يېمە، مەھزۇن كۆڭۈلكىم، دىلرەبايىنىڭ كەلگۇسى،
بەزمى ئىشقىڭ تۇزگۇچى ئىشرەت فەزايىنىڭ كەلگۇسى.

ئىشق ئوتىنىڭ شىددەت ۋە ھەرقەتىگىم، مەجنۇن ئانىدىن بىر ئۇچقۇن تىلەسە باشتىن ئاياغى ئۆرتەنگەي. بۇ مەتلەئىدە بەسى سوزۇ نازۇك ئايتىلىپدۇر، بەيت:

① بۇ نۇسخا 1649 - نومۇرلۇق قول يازمىدا «خەيال» دېيىلگەن.

ئىشقىم ئوتىدىن كېلىپ مەجنۇن بىر ئۇچقۇن ئىستەدى،
«ئال» دېدىم، سۇنغاچ ئىلىك باشتىن ئاياغىن ئۆرتەدى.

گەردۇن شىكايەتىنىدەكىم، ئافىيەتىن رەسۇلىغ بىلە بەدەل قىلمىش بولغاي. بۇ مەتلەئ داغى خۇب، بەغايەت دەرد ئامىز ۋە بىنىھايەت شور ئەنگىز ۋاقىئ بولۇپتۇر، مەتلەئ:

ئەي كۆڭۈل، گەردۇن بەلىيەت تاشىنى ياغدۇردىلار،
ھەر تەرەف سەبرىم ئۆيىي دىۋارىنى سۇندۇردىلار.

ئىشق سۇئۇبەتىدىن ھالىنىڭ بىر-بىر شىددەتىن ئايتىپ، ھېچ كىشىگە بۇ ھاللار بولماسۇن دەپ ئىستىدئا كۆرگۈزمەك بۇ مەتلەئىدە دىلىپەزىر تەۋر بىلە بەياندغە كېلىپدۇر، بەيت:

ئىشق ئارا ھېچكىم مېنىڭدەك زارۇ شەيدا بولماسۇن،
بولسا ھەم، ۋەھ، مەن كەبى مەھجۇرى رەسۋا بولماسۇن.

ئىشقىدىن تۇرلۇك-تۇرلۇك بەلىيەت باشىغە كەلگەنىنىڭ شەرھىن بۇ غەزەلنىڭ ئاخىرىغچە بەيان قىلىپدۇر ۋە مەتلەئى بۇدۇر، ئەجەب دەرد مەندانە ۋاقىئ بولۇپتۇركىم، شەرھ قىلىلۇر، مەتلەئ:

ئىشقىدىن كەلدى مېنىڭ باشىمغە ئانچە سەئىب ھال،
كىم ئانى فەرھاد ئىلە مەجنۇن قىلا ئالماس خەيال.

مەئشۇق ئىشتىياقىدىن خەيال قىلمىش بولغايىكىم، ئانى كۆرگەچ فىغانى جانىدىن بۇرۇن چىقغاي، جان خۇد رەشكىدىن

فىغاندىن بۇرۇن جىقىغانى بۇ مەتلەئىدە ئەسرۇ غەرىب ئەدا تاپىپدۇر. مەتلەئ:

سېنى كۆزگەچ دەر ئىدىم چىقماي فىغان جاندىن بۇرۇن،
چىقماسۇن دەپ رەشكىدىن جان چىقتى ئەفغاندىن بۇرۇن.

ئول ھەررەتنىك يانا خاسسەئى ئىختراتاتى بۇ ئۇچ شېئىردا دۇركىم، «ئۆزگەچە» لەفزىن رەدىف ۋە قافىيەلارى ھەرقايسىسىنىك ئۆزگەچە ۋاقېئ بولۇپتۇر، ۋە ھەرقايسىسىنىك لەتافەتى بىرىبىردىن خۇبراغ تۇشۇبدۇر. بىرى بۇدۇركىم، مەتلەئ:

غەم يەلى ئەيشىم بىناسىن قىلدى ۋەيران ئۆزگەچە،
ھۇشۇ سەبرىم ئامۇلكىنى يەر بىرلە يەكسان ئۆزگەچە.

يانا بىر مەتلەئى بۇ نەۋئ ۋاقېئ بولۇپتۇر، بەيت:

ئاھكىم، بولدۇم يانا ئىشق ئىچرە شەيدا ئۆزگەچە،
ئەقلۇ ھۇشمدىن جۇدا، خەلق ئىچرە رەسۋا ئۆزگەچە.

يانا بىرى بۇ نەۋئ ۋاقېئ بولۇپتۇر، مەتلەئ:

بولغالى لەئلى ئۆزە خەتتى نەمۇدار ئۆزگەچە،
تۇتتى ئاھىم بەرقىدىن كۆك يۇزى زەڭگار ئۆزگەچە.

بۇ رەدىفدە يەنە بىر شېئىر بارىكىم يۇقارى ئۆتتى.

غەزەل تەۋردە، مەرسىيە ئامىز شېئىر ھەزرەتى خوجە ھافىز شىرازىغە ۋاقېئ بولۇپتۇركىم، زىكر ئولنۇر. ئول تەۋردە بۇ شېئىر مۇسمېمەت ئەنگىز تۇشۇپتۇر. مەتلەئى بۇدۇر، بەيت:

ۋاي، يۇزمىك ۋايىكىم، سەرۇى رەۋانىم باردىلا،
ھۇشۇ سەبرىم مۇلكىدىن ئارامى جانىم باردىلا.

بۇ فەقرىنىك غەزەلىغە جەۋاب بۇ غەزەل ۋاقېئ بولۇپتۇر. ئۆزۈم ئىنسانى يۇزىدىن مۇئتەرىفمەنكىم، غەزەل يۇز مەرتىبە ئارتۇغراق تۇشۇپتۇركىم، بەيت:

تۇشكەلى ھەجرىڭگە، ئەي سەرۇى گۇلئەندامىم مېنىك،
نې كۆزۇمدە ئۇيقۇ بار، نې جاندا ئارامىم مېنىك.

مەئشۇق ۋەسلى ئۇمىدىدە دەرد ۋە ھەسرەتنى ئىزھار قىلىپ، بىتاقەتلىغچە رەھم ئىلتىماسىدا بۇ مەتلەئ خۇب تۇشۇپدۇر. بەيت:

نېچە بولغاي ۋەسلىك ئۇممىدىغە دەردۇ ھەسرەتىم.
رەھم قىلكىم، يوقتۇرۇر ھەجرىڭدە ئەمدى تاقەتىم.

مەسەل تەۋردە بۇ مەتلەئدەك پەرۋەردە ۋە ئاراستە ئاز ۋاقېئ بولغايكىم، ئول ھەزرەتغە ۋاقېئ بولۇپدۇر، مەتلەئ:

مەن ھىلال ئولدۇم غەمىڭدىن، سەن قۇياشسەن،ئەي سەنەم،
ئەيب ئەمەس، گەر بولسە مەندىن كەملىكۇ سەندىن كەرەم،

مەۋلانا يەقنىيغە جەۋاب ئايتىلىپدۇر. فەقىر ئىنسانى بەرگەندەك ئەگەر مەۋلانا تىرىك بولسە ئېردى، ئىنسانى بەرگەي ئېردى. مەتلەئى بۇدۇركىم، زىكر قىلىلۇر، بەيت:

ئەي ۋىسالىڭ خەستە كۆڭلۈم مەرھەمى ئارامى جان،
ئۆلمەدىم ھەجرىڭ ئېلىدىن مەن قاتىغ جانلىغ يامان!

ھەم بۇ بەھر ۋە قافىيەدە يانا بىر شېئىردۇركىم، ئىككە-لەسى بىر-بىرىدىن لەتىفراق ۋاقېئ بولۇپتۇر. مەتلەئى بۇدۇر.

مەتلەئ:

ئەي سېنىڭ قاشۇ كۆزۈڭ سەر فىتنەئى ئاخىر زەمان،
لەبلەرىڭدۇر خەستە جانىمغە ھەياتى جاۋىدان.

مەھبۇبنىڭ خۇيىنىڭ بۇلئەجەبلىغىدەكىم، مېھرىدە جان بەرسە ئىنانماس. ئەجىز يۈزىدىن بۇ مەتلەئ ئەجەب ئاشىقانە ۋاقېئ بولۇپتۇر، بەيت:

نې ئەجايىب خۇي ئېرۇر، ئەي شوخ سىيمىنبەر ساڭا،
كىم نەچە مېھرىڭدە جان بەرسەم، ئەمەس باۋەر ساڭا.

مەنزۇرىنىڭ مۇفرىت ئىلتىفاتىدىن بەھال بولۇپ، بەخۇدانە ئول ئىلتىفاتى ئىزھار قىلۇر مەئنىدە بۇ مەتلەئ ئەسرۇ غەرىب ئەدا تاپىپتۇر. بەيت:

ئەۋرۇلۇپ گۈل باشىغە بۇلبۇل ۋىسال ئولغاي ئاڭا،
گۈل ئانىڭ باشىغە ئەۋرۇلسە، نې ھال ئولغاي ئاڭا.

مەئشۇق نامەسى يەتكەندىن مەسرۇر بولغان مەئنىدە بۇ غەزەل رەڭگىن ۋاقېئ بولۇپتۇر، ئاخىرىغەچە مۇسەلسەل بىر مەزمۇندۇر. مەتلەئى بۇدۇر، **مەتلەئ:**

فۇرقەتىڭدىن يوغ ئىدى جىسمىمدەۋۇ جانىمدا تاب،
كۆزدە خۇناب ئېرىدىيۇ غەمكىن كۆڭۈلدە پىچۇ تاب.

مەئشۇق ۋەسلى ئۈمىدىدىن مۇستەمەند بولۇپ، ئول دەۋلەت مۇيەسسەر بولغاندىن سوڭرا سېھھەت مەرەزىغە مۇبەددەل بولغان تەھرىردە بۇ غەزەل بىمەسەل تۇشۇپتۇر. ئىككىبەيتى بۇدۇر-كىم، شەرھ بولغايدۇر، بەيت:

مۇددەتى ئىشقىڭ خەيالى بىرلە ئېردىم مۇستەمەند،
بادەئى ۋەسلىڭ بىلە بىردەم بولاي دەپ بەھرەمەندە.

چۇن بۇ دەۋلەت بولغۇدەك بولدى مۇيەسسەر، ۋايكىم،
سېھھەتىم ئول لەھزە تالېئ زەئفىدىن تاپتى گەزەند.

ئول مەزمۇنداكىم، باۋۇجۇدى ئولكىم، بەھار ۋەسلى مۇيەسسەردۇر، كۆڭۈل فىراق خەزانىنىڭ خارىدىن ئازۇدەردۇر. بۇ مەتلەئ بەس سوزۇ نازۇك تۇشۇپتۇر، مەتلەئ:

تازە بولدى باغۇ كۆڭلۈمدە فىراق ئازارىدۇر.
جىلۋە قىلدى گۈل، نېتەي، باغرىمدا ھىجران خارىدۇر.

بىر ماھ روي فىراقىدىن تىيرە بەختلىغىن زۇلفىغە ئوخشاتىپ شىكايەت ئىزھارىدا بۇ مەتلەئ ھەزرەتى مەخدۇمى نۇرەن تەتەبەبۇئىدۇركىم، زىكر ئولنۇر، مەتلەئ:

قىلدى بەختىمنى قارا زۇلفىدەك ئول ماھ ئەز فىراق،
نېچە كۆيدۇرگەي مەنى دىلخەستەنى، ئاھ، ئەز فىراق.

مەتلۇبىنىڭ ماھ ئارەزىسىن سەئادەت مەتلەئى ۋە خاگى
دەرگاھىنئەھلىبىنىش تۇتىياسىغە نىسبەت بېرىپدۇر. بۇ مەتلەئ
خۇش ، ساف ۋە سەلس ۋە پاك تۇشۇپدۇر، مەتلەئ:

ئەي سەئادەت مەتلەئى، ئول ئارەزى ماھىڭ سېنىڭ،
ئەھلى بىنىش تۇتىياسى خاكى دەرگاھىڭ سېنىڭ.

مەھبۇب جەمالىدىن كۆز رەۋشەن بولۇپ، خەستە كۆڭۈلگە
ۋىسالى كويىي مەسكەن بولغان شۇكرانەغە بۇ مەتلەئدەك ئاز
ۋاقېئ بولۇپدۇر، مەتلەئ:

شۇكرى لىللاھكىم، جەمالىڭدىن كۆزۈم رەۋشەن بولۇر،
خەستە كۆڭلۈمگە ۋىسالىڭ گۈلشەنى مەسكەن بولۇر ①

ئۆز نىيازى ۋە مەھى بەد مېھرى نازى شەرھىدە بۇ
مەتلەئ بەسى بەلا ۋە دەردمەندانە ۋاقېئ بولۇپدۇر، بەيت:

ۋەھ، نې ھالەتتۇركى، مەن ھەر نەچە كۆرگۈزسەم نىياز.
ئەي مەھى بەد مېھر، سەندىن زاھىر ئولماس غەيرى ناز؟

سەفەر ئەزمىدە مەنزۇرىدىن ئايرىلۇر مەھلىدر خەيرباد
مەزمۇنلۇغ ئەلفازىنى رەددى قىلىپ ئايتىلگەن شېئىرنىڭ
مەتلەئى بەغايەت شور ئەنگىز ۋە دەرد ئامىز ۋاقېئ بولۇپتۇر،
مەتلەئ:

① بۇ مەتلەئنىڭ رادىپى قول يازما نۇسخىدا «بولۇر» ئېيلىنغان.
چاپ نۇسخىدا «دورۇر» دېيىلگەن.

ئاھ ئىلە ئەزم ئەتتىم، ئەي رازىمغە مەھرەم، ياخشى قال،
دەرد ئىلە ئايرىلدىم، ئەي دەردىمغە مەرھەم، ياخشى قال،

ئىشىق ئوتىدىن ئۆز دەردۇ ھەسرەت ۋە فۇرقەت داغىدىن
مەھبۇب غەفلەتىن بۇ مەتلەئدە ئەسرۇ پاك ۋە بەغايەت سوز-
ناك ئايتىلمېپدۇر، بەيت:

ھەددىن ئاشتى ئىشقىڭ ئوتى ئىچرە دەردۇ ھەسرەتىم،
ۋايكىم، سەن غافىلۇ كۆيدۇردى داغى فۇرقەتىم.

ماھى تابانىن مۇخاتەب قىلىپ ئاندىن ئايرۇ تۇشكەندە
چەشمى گىريانىنىڭ قان ياشىن ئىزھار قىلىپدۇر. ۋە مۇبكىيۇ
مۇھلىك تۇشۇپدۇر، مەتلەئ:

سەندىن ئايرۇ تۇشكەلى، ئەي ماھى تابانىم مېنىڭ.
دەمبەدەم قان ياشى يەغلار چەشمى گىريانىم مېنىڭ.

مەتلۇبى ئۆز زۇلمىنىڭ ئۇزرىن تەئنەئى تىز بىلە ئايتۇر-
كىم قىلھەقىقەت، ئول داغى يەنە ئاشىق جانىغە بىر زۇلمدۇر.
بۇ مەتلەئدە غەرىب ئەدا ھەم ئاشقا بەيان تاپىپدۇر، بەيت:

ئۆزر ئۆچۈن سىرىن ھەدىسىڭنى شەكەررىز ئەيلەمە،
بۇ فۇسۇن بىرلە ئوتۇمنى دەمبەدەم تىز ئەيلەمە.

ئۆز ئىشقى ھالىدىن خەبەر بەرمەكتەكىم، كۆڭلىنى نېچە
يار دەردۇ غەمىدىن ئازار تاپار، ئەمما ئانىڭ ماھ رۇخسارىدىن
كۆرگەچ مېھرى فۇزۇنراق ۋە مېھنەتى سەر رىشتەسى ئۆزۈنراق

بولۇر. بۇ مەتلەئنىڭ نەزىرى يوقتۇر، مەتلەئ:

هەر نېچە تارتار كۆڭۈل دەردۇ غەمۇ ئازارىنى،
مېھرىم ئارتار هەر نېچە كۆرسام ئۇل ئاي رۇخسارىنى.

سەۋرى ئازادىنىڭ باغدا جىلۋە ئەيلەمەكى [ۋە ئۇل سەبەبدىن ئاھ ـ پەريادى ئىشق ئەھلىنى ئۆرتەمەكى] بەياندا بۇ مەتلەئ ئەدىمۇل ـ مىسل تۇشۇپدۇرۇر، مەتلەئ:

جىلۋە ئەيلەر باغ ئارا ئۇل سەرۋى ئازادىم يانا،
كۆيدۇرۇر ئىشق ئەھلىنى بۇ ئاھۇ فەريادىم يانا.

دەۋرانىنىڭ ۋەفاسىزلىغى شىكايەتىنى بۇ بەيت مەۋزۇنى تەرقىدا مۇفىد بىتىپدۇرۇر، بەيت:

دەھر باغىنىڭ رەياھىنىدە يوق بۇيى ۋەفا،
خاهى رەئنا، لەلاسىن كور، خاهى گۇلزارىغە باق.

گەردۇن بىدادىدىن ئەلىنى بادە قۇتقارۇر مەزمۇنىدە، ساقىنى مۇخاتەب قىلىپ، مەي تۇتماق ئىستىدئاسىدا بۇ بەيت هەم بەغايەت مۇنتەجدۇر، بەيت:

ساقىيا، تۇتغىل تولا گەردۇن كەبى ساغەرىمكىم،
جانىمە دەردىمەن دەمى بىدادى گەردۇن كۆرمەيىن.

ئۇل ئالەم ئەھلى سۇاتانى [هىممەتى] قاشىدا بەسكى ئالەم سۇلتانلىقى مۇهەققەر كۆرۇنۇر ۋە فەقرنى فىلھەقىقەت

سەلتەنەتغە تەرجىھ قىلۇر. بۇ بەيتدەكىم، هەقىقەت مەئنىسى مەجاز سۇرەتىنىدە ئەدا تاپىپدۇر. ئۇمىد ئولكىم، ئۇل هەززەتىنىڭ تەرىقىدە هەم هەر نېچە مەجازى بولسا هەقىقەتغە مۇبەددەل بولغاي. مەجاز ئەھلىغە تەمام [ئەھسەن ۋە هەقىقەت ئەھلىغە هەم] مۇستەهسەن ۋاقىئ بولۇپدۇر، بەيت

كىم گەدايىنىڭ بواسە ئالەمدىن كېچىپ، ئەي دىلبەر با،
فەقر ئەھلى ئىچرە ئۇل سۇلتانى ئالەمدۇر بۇ كۆن.

خىلۋەت *

ئالەم ئەھلىغە ئانداقكى، مەجلىس بولۇر، مەجلىس ئەھلى هەسرەتىدىن تەبئىغە كەلال ۋە زىھنىغە مەلال يۇزلەنگەندىن سوڭرە، هەر تائىفە ئۆز خۇردى هالىغە كۆرە مەخسۇسلارى بىلە خىلۋەت ئىختىيار قىلۇرلار. چۇن «مەجالىسۇن ـ نەفائىس» نىڭ يەتتى مەجلىسىنى تەبئ ئەھلى غەۋغاسى ۋە نەزم خەيلى ئەلالاسى بىلە ئۆتكەرىلدى. سەككىزىنچى مەجلىس سۇلتان ساھىبقىران مەجلىسىدۇركى، ئانى ئانداقكى هەقىدۇر. بەيان قىلماق مۇمكىن ئىرمەس ۋە ئۇل دەئۋاغە ئەقلكىم مۇنسىف هەكەمدۇر، رۇخسەت بەرمەس. نېچۇككىم بواسە شىكەستە ۋە بەستە ۋە بەئزى پەرىشان ۋە بەئزى پەيۋەستە ئەدا تاپتى. ئەمدى خىلۋەتدە داغى بىر ـ ئىككى نەقل ئۇل هەززەتىنىڭ غەيرى نەزم لەتايىفىدىن هەم بىتىلسە ۋە بىر ئىككى سۆز شەرھ ئېتىلسە يىراق بولماغاي.

ئۇل جۇملەدىن: مەۋلانا لۇتفىيكى، ئۆز زەمانىدە خۇراسان

مۇلكىده تۇركمني ۋە فارسيدا مەلىكۇل ـ كەلام ئېردى. بىر ـ ئىككى كۈن بەھار ئەييامىدەكىم، بۇلۇت ئاشىق كۆزدەك ئەشـ كىبار ۋە ئول ئەشك قەتەراتىدىن ھەر بىرى مەئشۇق ۋەئدەسـ دەك بىر مەۋھۇم تار ئاشكار قىلۇر ئېردى. بۇ فەقىرغە يولۇقـ تى ۋە دېدىكىم: «بۇ ياغىن تارلارى مەھسۇس بولۇپدۇر، مىر خۇسرەۋ ھىندۇچە ئەشئاردە بىر ئەجەب ـ غەرىب مەئنى ئايـ تىپدۇر. ۋە ئول بۇدۇركىم: مەھبۇب بەھار ئەييامىدە بىر يان بارادۇرمىش بولغاي ۋە ياغىن جەمەتىدىن يەر بالچىق بولمىش بولغاي ۋە ئانىك ئاياغى بالچىغىدىن تايىپ يىقىلۇر چاغىدە، غايەت نازۇكلۇكىدىن ياغىن رىشتەسىن مەدەدى بىرلە تۇتۇپ قويىمىش بولغاي.» بۇ فەقىر بۇ مەئنىنى ئىشىتكەچ خۇشھال بولۇپ، مىر خۇسرەۋنىك بۇ دەقىق خەيالىغە ئافەرىنلەر ئوقۇدۇم ۋە تەبئ ئەھلىدىن ياغىن تەقرىبى بىلە ھەركىم قاشىدە بۇ سۆز نەقل قىلىدى، ماڭا يۇزلەنگەن خۇشۇەقتلىغ ئاڭا ھەم يۇزلەنىپ، مىر خۇشرەۋنىك تەئرىفىدە بىئىختىيار بولدى.

بىر كۈن ھەم مەزكۇر بولغان تەقرىب بىلە سۇلتان ساـ ھىبقىران ئالىي مەجلىسلەردە بەندە بۇ سۆزنى ئەرز قىلدىمكىم، بىر كۈن مەۋلانا لۇتفىي مىر خۇسرەۋدىن بۇ نەۋئ غەرىب مەئـ نى نەقل قىلدى، دەپ. خەيالىمدە بۇ كىم، ئول ھەززەتىنىك ھەم لەتىفى تەبئىلەرىغە خۇش كېلىپ، تەئرىفىدە مۇبالىغە قىلـ غۇسىلاردۇر. بەندە كۆپ شەئەف بىللە ئايتقان ئۇچۇن فىلجۇملە تەبەسسۇم قىلىپ، ئىنبىسات ئىزھار قىلدىلار. ئەما كۆپ ئىلتىفات ۋاقىئ بولمادى. سوڭغى كۈنى ئاندىق مەئلۇم بولدـ كىم، ئول ھەزرەتىنىك مۇبارەك تەبئىلەرىغە مىر خۇسرەۋنىك بۇ خەيالىدە ئېيتىرازى يۇزلەنگەن ئېرمىش بولغاي، يەنە ھەيرەت دەست بەردىكىم، مىر خۇسرەۋنىك بۇ خەيالىغە جەمىئ تەبئ ئەھلى تەئرىق ۋە تەھسىندىن ئۆزگە ھىچ نېمە زاھىر قىلما

دىلەر، ئاپا، ئول ھەزرەت نې ئېيتىراز قىلىپ ئېركىنىلەر، ئالىي مەجلىسدە يەر ئۆپۈپ، ئەرز قىلدىمكىم، ئول ئېيتىرازـ نى گۇھەر بار ئەلفازدىن ئىشتىمەك مۇرادۇر. دېدىلەركىم: «ئول ئېيتىراز بۇدۇركىم، ئول ياغىن قەترەسى يوقارىدىن قۇيى ئىنىپ كىلەدۇر. مۇقەررەردۇركىم رىشتەسىغە داغى ھەمول ھالـ دۇر. رىشتەئىكىم مەيلى قۇيى بولغاي، ئانىك مەدەدى بىرلە يىقىلادۇرغان ئۆزىن ئاسـراماغى مەھالـدۇر.» ئول ھەززەت بۇ ئېيتىرازنى نەقل قىلغاچ، فەقىر بىلدىمكىم، مەن ۋە ھەركىشى ھەمكىم، بۇ مەئنىنى ئىشتىپ، تەھسىن قىلىپدۇرىز، بارچە غەلەت قىلغان ئېرمىشىمز، قۇلاق تۇتۇپ ئۆز نۇقسى تەبئىمغە مۇئتەرىف بولدىم. ئاندىن سوڭ ئول ھەزرەت دېدىلەركى: «بۇ بەيت ئاندىق ۋاقىئ بولۇپتۇركى، ئېيتىراز مەھەللى يوقتۇرـ كىم.» بەيت:

زەئفدىن كۆلبەمدە قوپماق ئىستەسەم ئەيلەر مەدەن،
ئەنكە بۇتى رىشتە ئاسقان بولسە ھەر دىۋارغە.»

ئۇمىد ئولكىم، مۇنداق ساف تەبئ كۆزگۈسىغە ھەرگىز دەۋـ ران ھەۋادىسىدىن غۇبارى ئولتۇرماغاي ۋە مۇندا رەۋشەن زىھىن شەمئىن ھەرگىز زەمان نەۋائىبى سەرسەرى ئۆچۈرمەگەي.

ئول جۇملەدىن بۇدۇركى: مەۋلانا فەبۇلىي دېگەن كىچىك ياشلىق يىگىت قۇندۇز ۋە ھىسار تەرەفىدىن كېلىپ ئېردى. تەبئى تۇركىي ۋە پارسىي نەزمغە مۇلايىم ئېردى. ئالىي مەجـ لىسقە مۇشەررەف بولۇپ، پادىشاھانە تەھسىن ۋە ئېھسانغە ھەم سەرئەفراز بولۇپ ئېردى. بىر كۈنى بىر تۇركىي غەزەلكى، مەتـ لەئى بۇدۇركىم، مەتلەئ:

ئەگەل كەستىم دەردى ئەغزۇن بولدىيۇ كەم بولمادى،
داغ قويدۇم سوزى كەم بولغاي دەبان، ھەم بولمادى.

ئايتىپ كېلىپ ئېردىكىم، يۇقارى ئەرز قىلغاي. ھەقىرغە بەردىكىم، تەگرەسىدە ئەۋرۇلگەيمەن ۋە خاتىرغە كەلگەنىنى ئاڭا ئايتقايمەن. چۇن ئوقۇدۇم. «ھەم بولمادى» قافىيەسىنى ياخشى ئايتمايدۇر ئېردى. دېدىمكىم: «ياخشى قافىيەسى بۇدۇر، مۇنىدىن ياخشىراق باغلاساڭ بولۇر ئېردى». ئول دېدىكىم: «مەن خېلى تەشۋىش تارتتىم، ياخشى باغلاي ئالمادىم، ئەلبەتتە بۇ قافىيەنى سىز باغلاڭ». چۇن مۇبالەغە قىلدى، ھەقىر ئول قافىيەنى باغلادىم، بۇ نەۋئىكىم، بەيت:

سەرۋ مايىل بولدىكىم ئوپكەي ئاياغىڭ تۇپراغىن،
يوقسە ھەر سائەت سەبا تەھرىكىدىن خەم بولمادى.

ئەلقىسسە، قەبۇلىي بۇ شېئىرنى بىتىپ نەۋئابدىن بىرىنىڭ ۋاستەسى بىلە ئالىي مەجلىسقە يەتكۇرۇپتۇر. ئول ھەزرەت ئوقۇغاندىن سوڭرە دەپتۇرلارکى، ئىككىنچى بەيتى ئانىڭ نەزىمىنىڭ رەڭگى ئەمەس، خەيالغە ئانداق كېلۇركىم، ھەلانى مۇنى ئانىڭ شېئىردە ئايتمىش بولغاي. ھەقىرنى تىلەپ، بۇ بابدە تەكەللۇم قىلدىلارکى «بۇ بەيتنى، ئايا ئولمۇ ئايتىپ ئېركىن، يا بىراۋمۇ ئانىڭ ئوچۇن دەپ ئېركىن؟». ھەقىر تەئەججۇپ قىلدىم، ئەمما لوتفى يوق ئېردىكى، ئول غەرىب يىگىتكىم، بۇ شېئىرنى ئۆتكەرىپ ئېردى، دېگەيمەنكىم، «بۇ بەيتنى مەن ئايتىپمەن». چۇن ئىقرار قىلمادىم. مۇبالەغە بىلەن سورۇلدى. ئول ھەزرەتقە چۇن رەۋشەن بولۇپ ئېردى، ئىنكار قىلا ئالمادىم. دېدىمكىم: «مۇبارەك خاتىرغە كىم مەۋزىنى ئويۇزى غەيىبىيدۇر، چۇن زاھىردۇر، نې نەۋئ تانىغايمەن». بەغايەت

مۇنبەست بولۇپ، ھۇكم بولدىكىم: «قەبۇلىينى تاپىپ كەلتۇرسۇنلەر كىم، بۇ بابدا ئانىڭ بىلە مۇتايەبە قىلالى». ئىشقال تاپىپ، ئالىي مەجلىسدە ھازىر قىلدىلار. ھەزرەت جۇلۇس ھۇكمى بۇيۇرۇپ، ئىلتىفات زاھىر قىلىپ، شېئىرنى تەھسىن قىلدىلار. ھەقىر مۇتەرەددىدىكىم، تەئرىف بۇنياند بولدى، ئاڭا ئەجەپ شەرمەندەلىغ بولغۇسىدۇر ۋە ھەقىرغە ئاندىن ئارتۇقراق. ئول بابدە ھېچ سۆز دېمەدىلەر. مۇددەتى ئولتۇردى ۋە سۆز ئۆزگە تەرەپلەر توشتى، تا ئولكى، مەجلىس نىھايەتىغە يەتتى ۋە ئەل تارقالدىلار. ئاز كىشى مەھرەملەردىن قالدى. نەۋئابدىن بىرى ئەرز قىلدىكىم: «قەبۇلىينى كەلتۇردىلەر ۋە ئول بەيت بابدا ئانىڭ بىلە مۇتايەبە قىلمادىلەر، ھەماناكى ئۇنۇتۇلدى». ھەزرەت بۇيۇردىلارکىم: «ئۇنۇتۇلمادى، ئەمما ئول سۆز زىكرىدە ئاڭا ئۇيات بولۇر ئېردى. تىلەمەدۇككى غەرىب يىگىت مەجلىسدە ئەل ئاراسىدا ئۇياتلىغ بولغاي. ئول سەبەبدىن ئانىڭ شېئىرى ۋە ئول بەيت بابدا سۆز دېيىلمەدى». بۇ ھەقىر يەر ئۆپۈپ ئەرز قىلدىمكىم: «بۇ رەھم يالغۇز ئاڭا ۋاقىئ بولمادىكىم، ماڭا داغى بولدى»

سۇبھانەللاھ، ئافەرىن ئول سانىئىغەكىم، بىر ساھىب دەۋلەتقە مۇنچە ھۇسنى خۇلق ۋە كەمالى فەزل ۋە زېھنى بەلەنىد ئىدراك ۋە تەبئ ۋە زېھنى پاك كەرامات قىلىپدۇركىم، بۇ ئەفسانىلەرنى ياساپ بىراۋغە باغلاسەلەر، ئىشتىككەن كىشى ئىنانا ئالماغاي، بەلكى جەئلىيدۇر دەپ، ئايتقۇچىنىڭ تەكەللۇمغا قۇلاق سالماغاي.

بۇ سۇلتان ساھىبقىرانىنىڭ ئىرەم ئايىن سۇھبەتلەردە ۋە فىردەۋس تەزىيىن خىلۋەتلەردە بۇ نەۋئ غەرىب لەتايىف ۋە ئەجىب زەرايىف ھەر لەھزە مۇتەئاقىپ ۋە مۇتەۋاتىر ۋە ھەرلەمھە مۇتەزائىد ۋە مۇتەكاسىر زاھىر بولۇر. تا سىپپەر شەبىستانىنىڭ شەمئى زەررىن لەگەنى بەدرى مۇنىر بولغاي ۋە

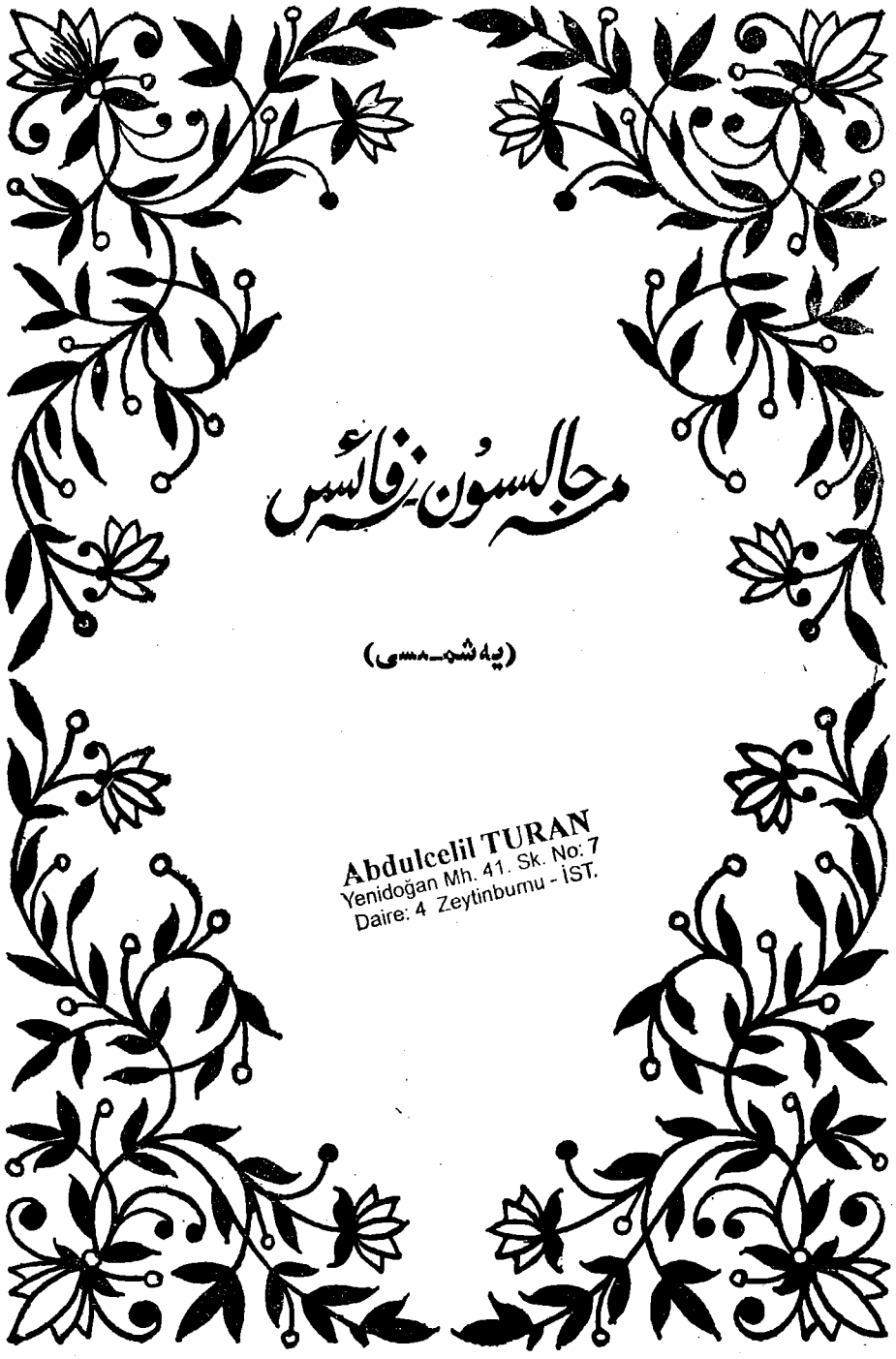

ئەفلاك شەھرىستانىنىڭ مەشئەلى ئەنجۇمەنى مېھرى ئالەمگىر بولغاي، بۇ ئەدالەت ئەۋجىنىڭ تولۇن ئايىغە كەملىك يۇزلەنمەسۇن. ۋە بۇ سەلتەنەت بۇرجىنىڭ خۇرشىدى ئالەم ئارايى كەمال دەرەجەسىدىن ئايرىلماسۇن!

ئۇل ھۇمايۇن تەبئىنىڭ بۇ نەۋئى دەقىقسازلىق ۋە نۇكتە پەردازلىقلارىنى سىپپەر دەبىرى يىللار بىتىپ تەمام ئەتمەس ۋە خىرەد خوردەدانى خۇش تەقرىرى قەرنلەر ئايتسا ئىتمامىغە يەتمەس. ئەۋلا ئولكىم، ئىختىسار بىلەن تەمام قىلىنغاي ۋە دۇئا بىلە ئىختىتام بېرىلغاي، رۇبائىي:

ياربّ، بۇ زەمانە شاھلارىنىڭ شاھى،
كىم كۆڭلى ئىرۇر سىررى نىھان ئاگاھى.
بەرگىل ئاڭا ئەۋجى ماھىدىن تا ماھى،
بەلكىم، نېكى بار ئىسە ئانىڭ دىلخاھى.

رۇبائىي:

كۆك ئەرسەسى بەزمگاھى ئولسۇن، يا رەب،
كۇن شەمسەسى چەترى جاھى ئولسۇن، يا رەب.
كەۋكەب ئەدەدى سپاھى ئولسۇن، يا رەب،
ھەر ئىشىدا ھەق پەناھى ئولسۇن، يا رەب.

ئامىن، يا رەببىل ـ ئالەمىن

ناھايىتى شەپقەتلىك ۋە مېھرىبان تەڭرىنىڭ ئىسمى بىلەن باشلايمەن

تەڭرىگە يۈزلىگەن ماختاش ۋە مىننەتدارلىقلار بولسۇنكى، ئۇ جاھاننىڭ تۈرلۈك باغ ۋە بوستانلىرىنى ياسىدى، ئۆزىنىڭ ھۆسن ـ جامالىدىن گۈل ۋە رەيھانلارنى ياراتتى، تەنلەرگە جان بېغىشلىغۇچى بۇ باغ (جاھان) نى يارىتىپ، شائىرلارنى ئۇنىڭ خۇشناۋا بۇلبۇلى قىلدى.

پۈتكۈل بارلىق ۋە يوقلۇقنىڭ مېۋىسى (مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام) گە سان ـ ساناقسىز دۇئا ۋە سالاملار بولسۇن، رۇبائىي:

ئۇ پاساھەت تەختى ئۈستىدە ئولتۇرغاندىن بىرى، شائىرلار جامائىتى ئىچىدە ھەرقانداق نەزمە ئىجاد قىلىنسا، (ئۆزىنىڭ تەڭداشسىز سەنئىتىت قابىلىيىتى ئارقىلىق) ھەم نەزمە ئىجاد قىلغۇچىنىڭ مەرتىۋىسىنى سىنىدۇردى، ھەم نەزمىنى قارا تۇپراق ئۈستىدە پەس قىلدى.

دانالار نەزەردە ۋە ئاقىللار ھۈزۈردا شۇنىسى مەلۇمكى، ئەرەب پاساھەت ئىگىلىرى بالاغەت زىب ـ زىننەتلىرى ۋە پاساھەت گۈھەرلىرى بىلەن بېزەپ نەزمە گۈزەللىرىگە جىلۋە بېرەتتى ۋە بۇ جەھەتتىكى دەۋا ناغرىلىرىنىڭ ئاۋازىنى پەلەككە يەتكۈزەتتى. بارلىق ئالىملارنىڭ پادىشاھى بولغان مۇقەددەس تەڭرىنىڭ مۆجىزىلىك ۋە ئىنتىزاملىق سۆزى مۇبارەك خىسلەتلىك جىبرىئىلنىڭ ۋاستىسى بىلەن، ئىنسانلارنىڭ ياخشىسى

ۋە ئۇلۇغ بولغان مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغا چۈشتى. ئەزمە سۆزلىرىنىڭ يۈكسەك ئورۇنغا ئىگە ئىكەنلىكىگە يۇقىرىقى پاكىتلار كۇپايىدۇر.

دېمەك، ئەزمە ئىلىملىرىنىڭ ئالىملىرى ۋە شېئىرىيەت پېنىنىڭ كامالەت ئىگىلىرى نازۇك پىكىرلەر گۈھىرىنىڭ ئۇممان دەريا سى ۋە گۈزەل مەنىلەر ياقۇتىنىڭ كانى بولالايدۇ. شۇنداقلا، ئۇلار ئۇلۇغ جامائەت، ئەزىز قەۋم ھېسابلىنىدۇ، شۇڭلاشقا ئۇلارنىڭ نامىلىرى ۋە گۈزەل سۆيەتلىرى زامان سەھىپىلىرىدىن ۋە دەۋران ئابىدىلىرىدىن يوقىلىپ كەتمەسۇن دەپ، ئەسەر يازغانلار ئەسەرلىرىدە ئۇلار ئۈچۈن قانچىلىغان پەسىللەرنى تۈزۈپتۇ ۋە تالاي بابىلارنى بېزەپتۇ، ئۆز كىتابلىرىغا بۇ جامائەت بايانى بىلەن زىب - زىننەت بېرىپتۇ.

شۇلاردىن بىرى: ھەزرىتى مەخدۇمى شەيخۇل - ئىسلام مەۋلانا نورىددىن ئابدۇراخمان جامى (تەڭرى ئۇنىڭ يولباشچىلىقىنى ئۇزۇن قىلسۇن) دۇر، شېئىر:

ئەگەر بۇ توقتۇز پەلەكنى خىيالىمىزغا كەلتۈرسەك، بۇ ئۇنىڭ ئىلىم - ئىرپان دېگىزىدىن بىر تامچە مىسالدۇر. ئۇنىڭ زېھىن بۇلىقى جاھانغا سۈزۈك سۇلارنى چىقىرىشقا باشلىغانىدىن بېرى، ئۆزىنىڭ جان بېغىشلىغۇچى ئابىھايات بىلەن جاھانىنى تولدۇرۇپ كەلمەكتە.

بۇ ئۇلۇغ بۇزرۇكۋار ئۆزىنىڭ «باھارىستان» ئاتلىق كىتابىدا سەككىز باغ ئىچىپتۇ. سەككىز جەننەت بېغى بۇ باغلار ئالدىدا خىجىل بولۇپ، ئەل كۆزىدىن يوشۇرۇنلۇق پەردىسى ئىچىگە قېچىپتۇ. ئۇنى سۇلتان ساھىبقىران (ھۈسەيىن بايقارا) نىڭ نامى بېزەكلىرى بىلەن زىننەتلەپتۇ ۋە ياخشى خىسلەتلىرىنىڭ گۈھەرلىرى بىلەن تاجدار قىپتۇ. بىر بېغىنى بۇ خۇشخاۋالىق ۋە خۇش سادالىق بۇلىقىنىڭ ئاۋازىدىن چىن

سۆرەتخانىسى كۈندەشلىك ۋە پىردەۋىس بېغى رەشك قىلغۇدەك دەرىجىدە ياسىپتۇ. خۇراسان مەملىكىتىنىڭ ئېسىل ئەسىرزادىلىرى ئىچىدە پەزىلەت ۋە ئىلىم - ئىرپان بېزەكلىرى بىلەن، بېزەلگەن يوقسۇللۇق، قانائەتچانلىقنىڭ سائادەتلىك تاجى بىلەن بېشى ئۇستۇن بولغان ئەمىر دەۋلەتشاھىمۇ سۇلتان ساھىبقىران نامىغا «شائىرلار تەزكىرىسى» ناملىق كىتابنى يېزىپتۇ. بۇ ساھىدە ئۇ كۆپ رىيازەت چېكىپ، ئۆز كىتابىدا شائىرلار جامائىتىنى ياخشى جەملەپتۇ. بۇ توغرىلىق يەنە باشقا رىسالە ۋە كىتابلار بار. ئەمما، ئۇلارنىڭ ھەممىسىدە بۇرۇن ئۆتكەن شائىرلارنىڭ ئەھۋالى، خىسلەتلىرى ۋە ئۆتكەن زامان سەنئەتكارلىرىنىڭ ناملىرى بايان قىلىنىپ، يېزىق قۇرلىرىدىن ئورۇن ئېپتۇ. بۇ مۇبارەك زامان ۋە ئامەتلىك دەۋرانىنىڭ شائىرلىرى ھەم تالانىت ئىگىلىرى سۇلتان ساھىبقىران دۆلىتىنىڭ بەرىكىتى ۋە تەربىيىسىنىڭ نەتىجىسىدە، شېئىرنىڭ كۆپرەك ئۇسلۇبىدا، بولۇپمۇ ھەزەل شەكلىدە كۆڭۈلنى تېخىمۇ خۇشال قىلىدۇ، شادلىقنى ھەممىدىن بەكرەك ئارتتۇرىدۇ. بۇلار ئۆز شېئىرلىرىنى راۋانلىق، روشەنلىك، ئېنىقلىق ۋە گۈزەللىك جەھەتتە بۇرۇنقىلارغا يەتكۈزەلەيدۇ، مەنىلەرنىڭ نازاكىتى، قىزىقارلىق، ئاجايىپ - غارايىپ بولۇشى ۋە نادىرلىقى جەھەتتە بار بولغانلىكى شەرتلەرنى ئورۇندىيالايدۇ. بۇلارنىڭ ناملىرى بۇرۇنقى شائىرلار قاتارىدىن مەھرۇم ۋە سۆزلىرى ئۇلار رېتى ۋە قائىدىسىدە نامەلۇم بولغاچقا، بۇ سۇنۇق كۆڭۈلگە بۇ ھاجەتمەنلەرنىڭمۇ بۇرۇنقى ئۇلۇغ شائىرلار قاتارىدا تىلغا ئېلىنىشى ۋە بۇ ئەگەشكۈچىلەرنىڭمۇ بۇرۇنقى يولباشچىلار توپىغا قوشۇلۇشى ئۈچۈن بىر نەچچە ۋاراق يېزىپ، بۇ ئەسىر شائىرلىرى ۋە بۇ دەۋر زېرەكلىرىنىڭ ئېتىنى ئۇنىڭدا قەيت قىلىش خىيالى كەلدى. شۇڭا سۇلتان ساھىبقىراننىڭ دۇنياغا كەلگەن بەختىيار زامانىدىن تارتىپ، دۆلىتى ۋە شان

شۆھرىتى كۈندىن ـ كۈنگە ئېشىپ بېرىۋاتقان دەۋرلىرىنگىچە، ئۇنىڭ دەۋرانى تاكى قىيامەتكىچە مۇستەھكەم ۋە زامانە ئاخىر ردىغچە بەر قارار بولسۇن، بولغان ئارزۇلىنىشىكى، نامىنى پېقىر ئىشتىكەن، ئەمما خىزمەتلىرىگە يېتەلمىگەن، بەزىلىرىنىڭ خىزمەتلىرىگە يەتكەن، لېكىن ئۇلار بۇ مەھرۇر پانىي ئالەمدىن شادلىق بىغىشلىغۇچى باقىي ئالەم سارىيىغا كۆچۈپ كەتكەن، يەنە بەزىلىرى بۇ مۇبارەك زامانىدا ھايات بولۇپ، ئۇ ھەزرەت (ھۇسەين بايقارا) نىڭ پەرىشتە سۈپەتلىك خىسلەتلىرىگە مەدھىيە ئوقۇش بىلەن مەشغۇل بولۇۋاتقانلارنىڭ ھەممىسىنى جەملەپ، ھەرقايسىسىنىڭ تالانتلىرى نەتىجىسىدىن بىرتاز نىشانە يازماقچى بولدۇم. شۇنداق قىلىپ بۇ مەقسىتىم ھاسىل بولدى. بۇ ئەسەر سەككىز قىسىم قىلىندى. ھەر بىر قىسمى نەپىس بىر مەجلىسنىڭ مەۋسۇمى بولدى ۋە جەمئىسىگە «مەجالىسۇن ـ نەفائىس» (گۈزەل مەجلىسلەر) دەپ ئات قويۇلدى. رۇبائىي:

بۇ تۆھپىنىڭ باشلىنىشى ۋە ئۇنىڭدا شائىرلار لەتىپىلىرىنىڭ ئېپادىلىنىشى بىلەن خۇشالمەن، ئۆمرۈمنىڭ ۋاپا قىلىشىنى ۋە بۇ كىتابىمنى شاھنىڭ دۇئاسى بىلەن تاماملاشنى ئۈمىد قىلىمەن.

ئۇلۇغ زاتلار، ئەزىز كىشىلەر بايانداكىم، پېقىر ئۇلارنىڭ شەرەپلىك زامانىنىڭ ئاخىرىدا ئىدىم ۋە خىزمەتلىرىگە مۇشەررەپ بولالمىدىم.

ئۇلاردىن بىرى:

ھەزرەتى ئەمىر قاسىم ئەنۋار (ئۇنىڭ سىرلىرى ئۇلۇغ بولسۇن دۇر. ئۇ كىشىنىڭ مەرتىۋىسى شائىرلىق دەرىجىسىدىن يۇقىراقتۇر ۋە ئەۋلىيالار قاتارىدىكى ئورنى سۈپەتلىگەندىمۇ يۇكسەكتۇر. ئەمما ھەقىقەتنى ئاشكارىلاش ۋە مەرپەتنى بايان قىلىشتا نەزىم ئۇسلۇبى ئەڭ يېقىملىق بولغانلىقتىن ئۇچۇن نەزمىگە ئىلتىپات قىلىدىكەن، تەۋەررۈك بولغانلىقى ئۇچۇن بۇ قىسقا كىتابچە ئۇ زاتنىڭ ئۇلۇغ ئىسىملىرى بىلەن باشلاندى.

ئەمىرنىڭ ئەسلى ئەزەربەيجاندىن بولۇپ، تۇغۇلغان يېرى «سەراب» ئاتلىق كەنتىدىندۇر. يىگىتلىك دەۋرىدە شەيخ سەددىددىن ئەردەبىلى (ئۇنىڭ سىرلىرى ئۇلۇغ بولسۇن) غەمۇرىت بولدى ۋە سۇفىيە ئەدەبلىرى يولىنى ئۇنىڭدىن ئۆگىنىپ كامالەت ھاسىل قىلدى. شەيخنىڭ يولىيورۇقى بىلەن خۇرا-

سانغا كەلدى. ئارغىنە ۋاقىتتا خالايىق ئەمرىنىڭ خىزمىتىگە مەپتۇن بولۇپ، غەۋغا قىلىشقا باشلىدى: زامانىنىڭ پادىشاھى ئەمرىنى مەملىكەتتىن قوغلاپ چىقىرىشقا ھۆكۈم قىلدى. ئۇ بەلخ ۋە سەمەرقەند تەرەپكە بېرىپ بىر مۇددەت تۇرۇپ يەنە ھىراتقا قايتىپ كەلدى. چاغاتاي ئەمىرزادىلىرى بەلكى ھەممە يۇرت كاتتىلىرى ئۇنىڭغا يەنە مۇرىت بولدى. بۇ زات ناھايىتى ساپ نىيەتلىك، نەپسىلىرى ئوتلۇق كىشى ئىدى. ئەل ئۇنىڭ نەزىلىرىگە بەكمۇ مايىل بولۇپ، شېئىرلىرىنى ئوقۇشقا ۋە كۆچۈرۈۋېلىشقا ئىنتىلىدىغان بولدى. بۇ ھال ئۇنىڭ شېئىر دىۋانى تۈزۈشكە سەۋەب بولدى ۋە «ئەنىسۇل-ئاشىقىن» (ئاشىقلار قاياشى) ئاتلىق قىسقىراق مەسنەۋىيلەر توپلىمى بارلىققا كەلدى. شۇنىڭدەك تەرجىمىبەند شېئىرلارنىمۇ ئىجاد قىلدى. تەۋرۈك سۆيۈتتىدە ئۇنىڭ ئىككى مەتلىئى بېرىلىدۇ. بىرى، مەتلەئ:

تەڭرىگە شۈكرىكى، سېنىڭ ئىككى ئالەم مۈلكىنىڭ سەرمايىسى بولغان ئىشقىڭ مېنىڭ يۈرىكىم ۋە جىنىمدادۇر.

يەنە بىرى، بەيت:

بىزدەك ئار-نومۇستىن كەچكەن، ياقمىز يىرتىلغان جاھاننى ئۆرتىگۈچى ئاشىقلار ئۈچۈن سېنىڭ غەم-قايغۇلىرىڭنىڭ دۆلىتى تۈرغان يەردە جاھاننىڭ پىكرىدىن پەرۋايىمىز نېمە؟!

دەسلەپتە نەزم ئۆگىنىپ يۈرگەن چاغلىرىمدا، تەخمىنەن پېقىر شۇ چاغدا ئۈچ ياش بىلەن تۆت ياشلار ئارىسىدا ئىدىم، چوڭلار مېنى بۇ بەيىتنى ئوقۇشقا تەكلىپ قىلسا، ئوقۇپ بېرەتتىم. ئۇلار ھەيران بولۇشاتتى. ئۇنىڭ مەسنەۋىيلىكلىرى ھەزرىتى مەۋلانا جالالىددىن رۇمى (سىرلىرى مۇقەددەس بولسۇن) مەسنەۋىيلىرىنىڭ ۋەزنىدە، يەنى «رەمەلى مەسەددەس» دېيىلىدىغان ۋەزنىدە يېزىلغان. بۇ مەتلەئ شۇ جۈملىدىندۇر، مەسنەۋىي:

تەبرىزدە بىر سەيىدزادە بار ئىدى. ئۆزى مەردانە، ياخشى ئىقبالللىق، ئۇلۇغ زات ئىدى.

بۇ بەيىتتا دېمەكچى بولغان مەقسەت گويا شائىر ئۆزىدۇر. ئۇنىڭ تەرجىمىبەنتلىرىنىڭ بەنتى مۇنۇ بەيىتتۇر، بەيىت:

ئۆز خۇلقۇڭ، سۈپەتلىرىڭ، زاتىڭ ۋە ئىسىملىرىڭ بىلەن ھەممە يوشۇرۇن ۋە ئاشكارا نەرسىلەرنىڭ ئەسلى ئۆزەڭسەن.

ئۇ ھەزرەتنىڭ مۇبارەك قەبرىسى جام ۋىلايىتىنىڭ خەرجۇرد بازىردا. پەقەر ھەم ئۇ ئاستانەنىڭ مۇرىتلىرىدىنمەن. ئۇ ھىجرىيىنىڭ 835 - (مىلادىيىنىڭ 1431 — 1432 -) يىلى ۋاپات بولۇپتۇ. (ئۇ زاتنىڭ قەبرىسى داۋاملىق تاۋاپ قىلىنىدۇ ۋە ئۇنىڭدىن بەرىكەت ئېلىنىدۇ.)

مىر مەخدۇم — ھەزرىتى مىرقاسىمنىڭ ئىزباسارى، پەرزەنتى ۋە دوستى قاتاردا ئىدى. ئۇنىڭ ئۆز ئاتىسى مەككىدىن ئىمام ئەلى مۇسا رىزا زىيارىتى ئۈچۈن مەشھەدكە كەلگەنىدى. ئۇ يەردىن قايتىپ نىشاپۇرغا بارغاندا ئۆيلىنىپ، ئولتۇراقلىشىپ قالدى. ئۇنىڭغا تەڭرى ئۈچ پەرزەنت ئاتا قىلدى. كىچىكى مىرمەخدۇم بولۇپ، ئېتى سەيىد مۇھەممەد ئىدى. ئۇ شەھەرگە ئوقۇش ئۈچۈن كەلدى. ئۇنىڭ ئاساسىي

بىلىمله‌رنى پۇختا ئۆگىنىپ بولغان چاغلىرى دەل هەزرىتى مىر-قاسىم نام - شۆهرەت قازانغان ۋاقىتقا توغرا كەلدى. ئۇ هەزرەتنىڭ خىزمىتىگە بىرىپلا ئۇنىڭغا مۇرىت بولدى. مىرقاسىم هەزرەتلىرى ئۇنىڭ تەربىيىسىگە ۋە كامالەت هاسىل قىلىشىغا مەشغۇل بولدى. مىر قاسىمنىڭ بۇيرۇقى بىلەن مۇشكۈل خىزمەتلەرنى قىلىپ، رىيازەت چەكتى. مىرمەخدۇم پاك تەبىئەتلىك، سائى-دەتمەن يىگىت ئىدى. ئۇ مىرقاسىمنىڭ خىزمەتلىرىنى شۇنداق قىلدىكى، «كىمكى خىزمەت قىلسا، ئۇنىڭغىمۇ خىزمەت قىلىنىدۇ» دېگەن سۆزنىڭ مەزمۇنى بىلەن هەزرىتى مىر ئۇنىڭغا «مىر-مەخدۇم» دەپ ئات قويدى. هەزرىتى مىر ئۇنى ناهايىتى ئەزىز ۋە مۇكەررەم كۆرەتتى. بۇ مەتلىنى ئۇنىڭدۇر، **شېئىر:**

هەي نەغمىچى، سازىڭنى چال، ساقى، پىياله كەلتۇر!
مەينى هارام دېگەنلەرنىڭ قېنىنى تۆكۈش هالال.

ئۇنىڭ مازىرى نىشاپۇردا مەھر ئاباددادۇر.

هافىز سەئىد - مىر قاسىمنىڭ مۇرىتلىرىدىن بولۇپ، بىغەم ۋە شوخراق كىشى ئىدى. هەرات شەهىرىنىڭ بىكار تەلەپ، ئىچەرمەن يىگىتلىرى ئۇنىڭغا سۆھبەتداش ئىدى. شۇڭا ئۇنىڭ تۇرمۇشى چېچىلاڭغۇ بولۇپ، قالايمىقان مۇئامىله ۋە ناچار خۇلقلار كۆرۈلۈپ تۇراتتى. ئۇنىڭ بۇ قىلمىشلىرى هەزرىتى مىرغا مەلۇم بولغاچ ئۇنى ئۆز سۆھبىتىدىن مەھرۇم قىلىپ، خانىقاهدىن قوغلاپ چىقاردى. ئۇنىڭ هۇجرىسىنى بۇزۇپ تاشلاپ، توپىسىنى خانىقاهدىن تاشقىرى چىقىرىۋېتىشنى بۇيرۇدى. شۇ چاغدا هافىز سەئىد بۇ غەزەلنى ئېيتتى، **شېئىر:**

ئار-نومۇسسىزلاردۇنياسىدامېنىرەسۋاللىقنىڭنىشانىقىلدىڭ،
كۆڭلۈمنى ئېلىپ، جېنىمنى، يۈزلەرچە نادامەتكە پاندىشتۇردۇڭ.

شۇنىڭ بىلەن هافىز سەئىد قوغلاندىڭ بولۇپ مۇلازىمەت دۆلىتىگە مۇشەررەپ بولالمىدى. «ئەهمەد مىرەك» نامىغا ئېيتىلغان بۇ مۇئەممانى ئۇنىڭدۇر، مۇئەممانى:

مېنى پەقەت يارنىڭ كوچىسى بېشىدا قالدۇرۇپ كەتكەن.
چۈنكى هافىز سەئىد شۇ مەھرۇملۇقتا ئالەمدىن ئۆتتى،

خوجا ئەبۇلۇەفائى خارەزمى (تەخەللۇسى ئۇنىڭ سىرلىرىنى مۇقەددەس قىلىسۇن) - بۇيۇك ئەۋلىيادىنىدۇر. خارەزىم خەلقى خوجا ئەبۇلۇەفانىڭ پېرىشتە سۈپەتلىكىدىن ئۇنى «يەر پېرىشتىسى» دېيىشەتتى. خوجا ئاساسىي بىلىملەر ۋە تەسەۋۋۇپ ئىلىملىرىنى مۇكەممەل ئىگىلىگەن بولۇپ، تەسەۋۋۇپ ساهەسىدە يازغان ياخشى ئەسەرلىرى بار ۋە بۇ ئەسەرلىرى ناهايىتى مەشهۇر. ئۇ نادىر ۋە ئاجايىپ ئىلىملارنى بىلەتتى. ئەمما ئۇنىڭدىن بۇ خىل ئىلىملار ئاشكارا بولمايتتى. بەلكى غايەت دەرىجىدە بىرىلىپ كەتكەنلىكى ۋە ئوي-پىكىرگە غەرق بولۇپ كەتكەنلىكى ئۈچۈن پەرۋاسىز يۈرەتتى. ئۇنىڭ ئاستروسىيە ۋە مۇزىكا ئىلمىدىمۇ ماهارىتى بارلىقى ئۇنىڭ رىسالىلىرىدىن مەلۇم بولۇپ تۇرۇپتۇ. ئەگەر بىرسى خوجىنىڭ سۈپەتلىرىنى يازماقچى بولسا، ئالاهىده كىتاب بولىدۇ. بەلكى بىر كىتابقىمۇ سىغمايدۇ - يوق بۇ مەلۇم ئەمەس، گەپنى بىر رۇبائىسى بىلەن قىسقارتايلى، رۇبائىي:

مەن يامان قىلمىشلارنى قىلدىم، ئەمما ئۆزرە ئېيتىش

بولسا، گۇناھدىنمۇ يامانراق. چۈنكى ئۇنىڭدا ئۇچ بۇزۇق دەۋا بار، ئۇ: مەۋجۇدلۇق دەۋاسى، كۆچ ۋە قۇدرەت دەۋاسى. ھالبۇكى، كۆچ بىلەن قۇدرەت بولسا خۇدادىن باشقا ھېچكىمدە يوق.

خوجا خارازمىدە ئالەمدىن ئۆتتى ۋە مۇبارەك قەبرىسىمۇ خارازمىدە.

مەۋلانىي ھۈسەيىن خارەزمى ـ ھەزرىتى خوجا ئەبۇلۇەفا (ئۇنىڭ سىرلىرى ئۇلۇغ بولسۇن) نىڭ ئاساسىي ئىلىملەردە شاگىرتى ۋە تەسەۋۋۇپ ئىلمىدە مۇرىتى ئىدى. مەۋلانا ئاساسىي ئىلىملەردە زامانىنىڭ مەشھۇر، ئۇلۇغ ئالىملىرىدىن ئىدى. «مەقسەدى ئەقسا» (يىراق مەقسەت) يازغان ئەسەرىدۇر. ئۇ يەنە مەۋلانا جالالىددىن رۇمى (ئۇنىڭ سىرلىرى ئۇلۇغ بولسۇن) نىڭ «مەسنەۋىي» سىگە شەرھى يازغان ۋە «قەسىدەئى بۇردە» گىمۇ خارەزمچە تۈركىي تىل بىلەن شەرھى يازغانىدى. ئۇنىڭدىن باشقا ئەسەرلىرىمۇ بار. ئەمما ئۇنىڭ ئەخلاق ۋە سۈپەتلىرى، تەسەۋۋۇپ ئىلمىدا يورۇقلۇق تاپقىنىغا قارىمۇ قارشىدۇر. مەۋلانانى مىرزا شاھرۇخ زامانىدا بىر غەزىلى ئۈچۈن «كاپىر» ھۆكۈم قىلىپ خارەزمدىن ھىراتقا ئېلىپ كەلدى. لېكىن ئۇ دانىشمەن ۋە سۆزمەن كىشى بولغاچقا ئۇنىڭدىن ھېچ بىر گۇناھ تاپالمايلا ئاخىرى يەنە ئۆز مەملىكىتىگە قايتىپ كەتتى. شۇ غەزەلنىڭ مەتلىئى مۇنداق ئىدى، شېئىر:

ھەي، پۇتۇن ئالەمنىڭ يوشۇرۇنمۇ، ئاشكارىسىمۇ ئۆزۈڭسەن،
ئاشىق دىلىنىڭ دەردىمۇ، ھەم بۇ دەردنىڭ داۋاسىمۇ ئۆزۈڭسەن.

مەۋلانانى «تەنسۇپى» دېگەن بەدنام بىلەن خارەزمدە ئۆزبېكلەر شېھىت قىلدى. ئۇنىڭ قەبرىسى خوجا ئەبۇلۇەفانىڭ ئايىغ تەرىپىدە.

شەيخ ئازەرى ـ ئىسپەرايىندا يېتىلىپ چىققان ۋە شېئىرلىرى شۆھرەت قازانىدى. ئۇ قېرىغان چاغلىرىدا تەسەۋۋۇپ يولىغا كۆڭۈل قويىدى. ئۇ مۇبارەك ھەج سەپىرىگە بېرىپ سایاھەت ئۈچۈن ھىندىستانغا يۈزلەندى. ئۇ يەردە ئۇلۇغ ماشايىخلارنىڭ خىزمىتىگە مۇشەررەپ بولدى. ئۇ مەملىكەتنىڭ پادىشاھلىرى ئۇنىڭغا مۇرىت بولدى ۋە ئېتىقاد قىلدى. ئېمپېراتىشلارغا قارىغاندا، گۈلبەرگ پادىشاھى شەيخقا بىر لەك (يۈز مىڭ) يارماق مەرھەمەت قىپتۇ. لېكىن ئۇلار ئۆزلىرىنىڭ رەسىم ـ قائىدىسى بويىچە شەيخنى يەرگە باش قويۇشقا تەكىلىپ قىلىشىپتۇ. شەيخ ئۇ پۇلغا باش ئەگمەي بۇ بېيىتنى ئېيتىپتۇ، شېئىر:

مەن بىر تۈركمەن، ھىندىنى جەيپالىنىڭ ئۆلۈكى دېگەنمەن،
جۇنەيدنىڭ سۆلەت دەبدەبىسىنى بىر دانە ئارپىغمۇ ئالمايمەن.

شەيخ ھىندىستاندىن قايتقاندىن كېيىن ئىسپەرايىندا خىلۋەت جايىنى ئىختىيار قىلىپ، تائەتىكە مەشغۇل بولدى. «ئاجائىبۇد ـ دۇنيا» (دۇنيانىڭ ئاجايىپ ـ غارايىپلىرى) ۋە «جاۋاھىرۇل ـ ئەسرار» (سىرلار جەۋھەرلىرى) قاتارلىق كىتابلار شەيخنىڭ ئەسەرلىرىدۇر. ئۇنىڭ بۇنىڭدىن باشقا ئەسەرلىرىمۇ بار ۋە ئۇنىڭ دىۋانى مەشھۇردۇر. بۇ مەتلەئ ئۇنىڭدۇر. شېئىر:

يەنە كېچە بولدى، كۆزۈم يىغا ـ زارە مەيدانىغا سۇ سېـ

پەشكە باشلىدى، كۆز يەشىم قوشۇنلىرى كېلىپ، ئۇيقۇ قوشۇنىغا كېچىلىك ھۇجۇم باشلىدى.

شەيخنىڭ قەبرىسىمۇ ئىسپەرايىنىدىكى ئۆزىنىڭ ئۆيىدىدۇر.

خوجا ئەۋھەد مۇستەۋفى ــ ئۇنىڭ پەرزەنتلىرىنى بايان قىلىپ تۇگەتكىلى بولمايدۇ، ــ شەيخنىڭ ۋاپات بولغان تارىخىنى «خۇسرەۋ»① دېگەن سۆز بىلەن ئىپادىلەپتۇ. يېقىر (نەۋائى) مەۋلانا تۇتى تەرشىزنىڭ ۋاپاتىغا «خۇرۇس» ② سۆزىنى تارىخ قىلىپ يازغانىدىم. مەلۇم بولىدىكى، بۇلار بىر يىلدا ۋاپات بولغانىكەن.

مەۋلانا كاتىبى ــ ئۆز زامانىنىڭ تەڭداشسىز كىشىسى ئىدى. ئۇ ھەر تۈرلۈك شېئىرلىردا ئاجايىپ سېھرىي مەنىلەرنى كۆپ ئىزھار قىلدى. خۇسۇسەن قەسىدىلەردە نۇرغۇن يېڭىلىقلارنىمۇ ياراتتى ۋە كۆپ قىسمى ياخشى چۈشتى. ئۇنىڭ مەسنەۋىيلىرى، مەسەل، تەجنىسلىرى، «زۇل بەھرەين»، (قوش بەھر)، «زۇل قافىيەتەين» (قوش قافىيە)، «ھۇسن ۋە ئىشق»، «ناسىر ۋە مەنسۇر»، «بەھرام ۋە گۈلئەندام» نامىلىق كىتابلىرى بار. بولۇپمۇ غەزەللەر ۋە قەسىدىلەر دىۋانى ئەڭ ياخشى ۋۇجۇدقا چىققان ۋە ئەڭ مەشھۇردۇر. ئاخىرقى ئۆمرىدە «خەمسە» گە نەزىرە يېزىشقا تۇتۇش قىلىپ، بۇ ھەقتە تالاش-تارتىشلارنىمۇ قىلدى. بەلكى مۇشۇ بەسلىشىش سەۋەبىدىنمىكىن ئەسىرىنى تاماملىيالمىدى. بەزىدە، مەۋلانا كاتىبىتىنىڭ شېئىرلىرى

①② بۇ ئىككى سۆز ئەبجەد ھېسابى بويىچە ھىجرىيە 866-(مىلادىيە 1461-1462-) يىلىنى كۆرسىتىدۇ.

زوقى شۇنچە يۇقىرى ئىكەن، ئەگەر بىزنىڭ سۇلتان ساھىبقىران سۇخەندان پادىشاھ ئۇنىڭغا تەربىيىچى بولغان بولسا، ۋە ئۆمرى بىرئاز ۋاپا قىلغان بولسا، كۆپ ئەلنىڭ كۆڭلىنى شېئىر ئىجادىيىتىدىن ئىھتىيات قىلىدۇرغان بولاتتى، ئەمما تەلەيسىزلىكىدىن بۇ بايان قىلىنغان ئىككى دۆلەتكە مۇشەررەف بولالمىدى، دېگەنلەر خىيالىمدىن كېچىدۇ. قانداق بولۇشىدىن قەتئىينەزەر، ئىنساب بىلەن ئىپتىقانىدا ئۇنىڭ زامانىدىن تا بۈگۈنگىچە ئۇنىڭغا ئۇستۇنلۇك قىلالىغان كىشى شېئىرنىڭ بارلىق ئۇسلۇبىدا يوق. ئۇنىڭ ياخشى سۆزلىرى كۆپ، خۇسۇسەن غەزەلىياتىدىكى مۇنۇ مەتلەئ ناھايىتى ياخشى يېزىلغان.

شېئىر:

كۆز ۋە كۆڭلۈم سەۋەبىدىن بەدىنىم تۇپرىقى ئوت ۋە سۇ ئىچىدە قېلىپ ھالى خاراب بولماقتا. سەنمۇ كۆزۈڭ بىلەن كۆرۈپ كۆڭلۈڭدىن رەھىم قىلغىن.

قەسىدىلەر توپلىمىدىكى بۇ مەتلەئمۇ ياخشى يېزىلغان،

شېئىر:

ئەي توغرا يۈرگۈچى تەقدىر، كامانىڭ گويا ئوققا ئوخشايدۇ. بۇ بېزەكلىك ئاسمان يولۇسىنىڭ قۇيرۇقى بولسا سېنىڭ ئوقدانىڭدۇر.

مەسنەۋىيسىدە كېچە كېتىپ كۈندۈزنىڭ كېلىشى تەرىپلەنگەن بۇ بەيىت ئۇنىڭدۇر، **شېئىر:**

شەپەرەڭ پىروزا رەڭ گۈمبەزدىن گۈمبەز پىروزىسىغا قاراپ كەتتى.

مەۋلانا ئاستراباددا ۋابا كېسىلى بىلەن ئالەمدىن ئۆتتى، ئۆتەر ۋاقتىدا بۇ قىتئەنى ئېيتقاندى، قىتئە:

ۋابا يانغىنىنىڭ تۈپەيلىدىن تۈپرىقى ئىپارىدىنمۇ خۇش پۇراق بولغان ئاستراباد بىردىنلا خارابلىققا ئايلاندى. خۇددى ئورمانغا ئوت تۇتاشسا ھۆل ۋە قۇرۇقنىڭ ھەممىسى ئوخشاشلا كۆيگەندەك، ئۇ يەردە قەبرە ۋە ياشلاردىن ھېچكىشى ئامان قالمىدى.

ئۇنىڭ مازارى ئاستراباددىكى «نوھگوران» دېگەن گۆرستاندا.

مەۋلانا ئەشرەف - دەرۋىش سۈپەت ۋە نامرات كىشى ئىدى. كىگىز بۆك ئۈستىگە كەچىككىنە كۇنا سەللىنى يۆگەپ يۈرەتتى. كىشىلەر بىلەن ئاز ئارىلىشاتتى. ۋاقتىنى كۆپىنچە «خەمسە» يېزىشقا سەرپ قىلاتتى. ئۇ كىتابنى تاماملاشقا ئاخىرى مۇۋەپپەق بولدى. ئەسىرى ئۆز ھالىغا يارىشا يامان ئەمەس ئىدى. «خەمسە»سىدىن بۇ بەيىت ياخشى چىقىپتۇ، مەسنەۋي:

بىلىمدان ۋە ئىلغار كىشىگە نىسبەتەن ئېيتقاندا، ئۇنىڭ گۇناھكارنى جازالىغىدىن كۆرە، گۇناھىنى كەچۈرگىنى ياخشى.

بۇ غەزەلنىڭ مەتلىسىمۇ ئۇنىڭكى، شېئىر:

سېنىڭ بەزى - بەزىدە ھالىمغا كۆز قىرىڭدا قاراپ قويۇشۇڭ ئۈچۈن ئوقۇڭنىڭ ياغىچى بولغۇم كېلىدۇ.

خوجا ئىسمەتۇللاھ - ماۋەرائۇننەھرنىڭ تولۇغزادىلىرىدىن بىرىدۇر. ئۇ بارلىق ئاساسىي بىلىملەرنى مۇكەممەل ئۆگەنگەن ئىدى. زېھنى ناھايىتى ئۆتكۈر بولغاچقا، ئۆزىنى شېئىرىيەتكە بېغىشلىدى، دىۋانى مەشھۇر بولدى. ئۇنىڭ خەلىل سۇلتان نامىغا ئاتاپ يازغان ياخشى قەسىدىلىرى بار. بۇ مەتلەئ خوجىنىڭدۇر، شېئىر:

يۈرەك كۆيۈپ كاۋاپ بولدى. ئۇنىڭدىن شورلار ئۆرلەشكەباشلىدى. چۈنكى ئۇنىڭ ئۈستىگە خەلىلنىڭ تۇزلۇقىدىن تۇز سېپىلگەندۇر.

ئۇنىڭ يەنە خەلىل سۇلتانىنىڭ شېئىرلىرىنى تەرىپلەپ يازغان گۈزەل قەسىدىسىمۇ بار. مەتلىئى بۇدۇر، بەيىت:

بۇ جېمى ئالەمنى ئۆز ئىچىگە ئالغان پايانسىز دېڭىزدۇر. پۈتكۈل ئەقىل غەۋۋاسلىرىنىڭ ھەممىسى ئۇنىڭدىكى گۆھەرلەرنى بايقاپ بولالمايدۇ.

خوجىنىڭ قەبرىسى بۇخارادىكى ئۆزىنىڭ ھۇجرىسىدا.

مەۋلانا خەيالى - بۇخارالىق بولۇپ، خوجا ئىسمەتۇللاھنىڭ شاگىرتى ئىدى. بۇ مەتلەئ ئۇنىڭكى، شېئىر:

ھەي، غەم - قايغۇ ئوقلىرى بىلەن ئاشقلارنىڭ يۈرىكىنى نىشان قىلغۇچى، پۈتۈن خەلق ساڭا مەشغۇل، ھالبۇكى سەن بۇ ئاردا يوق.

ئۇنىڭ ئىككىنچى بەيتى تېخىمۇ ياخشى چىقىپتۇ، بېيىت:

مەن گاھى بۇتخانىدا ئېتىكاپتا، گاھىدا مەسجىددە ئىبادەتتە
ئولتۇرىمەن. يەنى مەن سېنى ئۆيۈمۇ ئۆي يۈرۈپ ئىزدەيمەن.

ئۆزى ۋە خۇلقى ياخشى يىگىت ئىكەنلىكى قەبرىسى بۇخارادا.

مەۋلانا بىساتى ـ سەمەرقەندلىك بولۇپ، تەبىئىتىدە شوخلۇق ۋە ئۆتكۈرلۈك بار، ئەما ناھايىتى ساددا كىشى ئىكەنلىكى ئۈچۈن مەشھۇر، شېئىر:

كۆڭۈل خۇددى بىر شىشە، سېنىڭ كۆزلىرىڭ بولسا ئۇنى ھەر تەرەپكە ئېلىپ كېتىدۇ. كۆزلىرىڭ مەستلىكىتىن ئالمايدىس ئۇنى سىندۇرۇپ قويسۇن يەنە.

بۇ بەيتىمۇ ياخشى چىقىپتۇ، بېيىت:

چاڭ ۋە داپ سادالىرىدىن كۆڭلۈم ئۇسالىكىنى ئىستەيدۇ.
چۈنكى ھەربىر تېرىدە تەڭرىنىڭ بىر دوستى بار.

ئۇنىڭ قەبرىسى سەمەرقەندتە.

مەۋلانا يەھيا سەيفى ـ خۇراسان مەملىكىتىنىڭ مۇنەۋۋەر پەزىلەتلىك كىشىسى ئىدى. ئۇ كۆپلىگەن ئىلىم-پەنلەردە ماھىر ئىدى. تۇرلۇك ھۈنەر ـ سەنئەتلەردە ۋە ئەرۇز ئىلمىدە ھەممە كىشى ئۇنىڭغا قايىل ئىدى. ھەر كىشى

ئۇنىڭ نازۇك تەبىئىتىنى بىلمەكچى بولسا، «شەبىستانى خەيال» (خىيال كېچىلىرى) دېگەن كىتابىنى كۆرسۇن. ئاۋۋال ئۇ «تۇففاھى» (ئالمىچى) تەخەللۇسىنى قوللاندى. كېيىن بولسا «فەتتاھى» (ئاچقۇچى، ئىگىلگۈچى) ۋە «ئەسرارى» (سىر ئېيتقۇچى) دېگەن تەخەللۇسلارنىمۇ قوللاندى.

بۇ ئۇنىڭ «فەتتاھى» تەخەللۇسى بىلەن يېزىلغان مەتلەئى، شېئىر:

ھەي لالە مەۋسۈمىدە پىيالىنى مەيدىن بوش قالدۇرغان
ئىنسان، ئۆمۈر ئۆتۈپ كېتىۋاتىدۇ. بۇ قايغۇ ـ ھەسرەتلەرگە قاچان داۋا قىلىسەن.

بۇ ئۇنىڭ «ئەسرارى» تەخەللۇسى بىلەن ھەزىتى خوجا ھاپىزغا نەزىرە قىلىپ ئېيتقان بېيىتى، شېئىر:

ھەي، بەڭگىلەر، كەندىر يوپۇرمىقىنىڭ ھەرىسى (چىشلىرى) سىلەرنىڭ ئەقىل ۋە ئىمانىڭلار كۆچىتىنىڭ بىخلىرىنى كېسىپ تاشلاش ئۈچۈن، ئۆتكۈرلەشكەندۇر.

پېقىر ئەرۇز پېنىدە ۋاستىلىك ھالدا مەۋلانىغا شاگىرت-مەن. تەڭرى خالىسا بۇ توغرىلىق ئۆز نۆۋىتى كەلگەندە بايان قىلىنىدۇ. مەۋلانا دەرۋىش سۈپەت ۋە قانائەتچان كىشى ئىدى. ئۇ خىلۋەتنى ئىختىيار قىلغانلىقتىن ئۇنىڭ تاجايىپ ئىستېدادى ناھايىتى تاز شۆھرەت قازاندى. ئۇ ھىجرىيە 852 ـ (مىلادىيە 1448 ـ 1449 ـ) يىلى ئالەمدىن ئۆتتى.

مىر ئىسلام غەززالى ـ ئىسلامىيەتنىڭ ھۆججىتى

بولغان ئىمام مۇھەممەد غەززالى (ئۇنىڭ سىرلىرى ئۇلۇغ بولسۇن) نىڭ ئەۋلادىدىن ئىدى. ئۇ ئاساسىي بىلىملەرنى مۇكەممەل ئىگىلىگەنىدى. لېكىن پاكلىق سۈپىتى ۋە تەكەللۇپسىز سادىدا كىشى ئىدى. تىنىبابەت ۋە ھېكمەت ئىلىملىرىدە ماھارىتى بار ئىدى. پادىشاھلارنىڭ ۋەھۋكۈمدارلارنىڭ مەجلىسىگە باراتتى. تەبىئىتىنىڭ ناھايىتى ئۆتكۈر ۋە يېقىملىقلىقىدىن شېئىرىيەتكە مەشغۇل بولدى. ئۇنىڭ شېئىرىيەتتىكى كامالەت جەھەتتە ھېكىم ئەنۋەرنىڭ «ئۆزۈمنىڭ ئارزۇ ـ ئىستەكلىرىنى رەي مەملىكىتىگە ئوخشىتىپ قىياس قىلسام ... » دەپ باشلىنىدىغان قەسىدىسىگە ئېيتقان قەسىدىسى بار. ئۇ بۇ قەسىدىسىنى ئەلا ئۇددەۋلە مىرزىنى مەدھىيىلەپ ئېيتقان بولۇپ، ھەر بىر بېيىتى باشتىن ئاياغ شۇ زامانىنىڭ بىر تارىخىدۇر. ئۇ قەسىدىسىنىڭ مەتلىئى مۇنداق، شېئىر:

ئۇلۇغلۇق ۋە بۈيۈكلۈك گۈزىلىگە ئۇنىڭ پادىشاھلىقىمسىز لىباس يوق، بەلكى ئۇلۇغلۇقنىڭ ئۆزى ئۇنىڭ بۈيۈكلۈكىدىن ئۇلۇغلۇق سورايدۇ.

مىر بەلخىدە ھەزارەسىيلەر زامانىدا بار ئىكەنلىكى سۈلتان ئەبۇسەئىد مىرزا دەۋرىدە جاھان بىلەن خوشلاشتى.

سەيىد ئەلى ھاشىمى ـ ھاشىمى نەسەبىدىن بولغان تالانتلىق يېگىت ئىدى. ئۇ ئابدۇللەتىپ مىرزىنىڭ خىزمىتىدە ئىدى. ھەم سەركەردىلىكىمۇ قىلاتتى. بۇ مەتلەئ ئۇنىڭكى، شېئىر:

بايا ۋانىدىمۇ ئۇنى ئويلاپ يۈرەتتىم. ئۇ يېشىل ئىز كۆرۈنۈش بىلەنلا يولۇمدىكى خىزىرغا ئايلاندى.

قازى مۇھەممەد ئىمامى ـ تەقۋادار ۋە پاراسەتلىك كىشى ئىدى. ئۇ خۇراسانىنىڭ قازى ـ قۇززاتلىق مەنسىپىگە ئولتۇرغانىدى. بەزىدە نەزىمگىمۇ مەشغۇل بولاتتى. ئۇنىڭ شېئىرلىرى ھىرات شەھىرىدە كىشىلەر ئارىسىدا ساقلانماقتا. بۇ مەتلەئ ئۇنىڭكى، شېئىر:

گۈل ـ گۈل دېگەندىم، ئۇنىڭ مەيدىن رەڭ ئالغان يۈزى نامايان بولدى، ئۇنىڭ (لەۋ) غۇنچىسى كۈلۈمسىرەش بىلەنلا، باشقا گۈللەر ھېچ نېمىگە ئەرزىمەس بولۇپ قالدى.

ئۇنىڭ قەبرىسى ھىراتتىكى ئىمام قۇززات گۆرىستانىدا.

مەۋلانا مۇھەممەد ئالىم ـ سەمەرقەند ئالىملىرىدىن بولۇپ، ئۇلۇغبەگ مىرزا بىلەن ساۋاقداش ۋە سۆھبەتداش ئىدى. مەۋلانا مۇھەممەد ناھايىتى يۇرەكلىك، جاسارەتلىك، ئۆتكۈر زېھىنلىك ۋە شوخ مىجەزلىك كىشى ئىدى. بەس ـ مۇنازىرىلەردە ھېيىقمايلا ھەر خىل سۆزلەر ۋە جاۋابلارنى ئېيتاتتى. ئۇلۇغ شان ـ شەۋكەتلىك سەلتەنەت ئۇنىڭ بۇ ئەدەبسىزلىكىنى كۆتۈرەلمەي، سەمەرقەندتىن قوغلاپ چىقىرىش بۇيرۇقى چۈشۈردى. ئۇ ھىراتقا كەلدى. بۇ يەردىكىلەر مەۋلانانىڭ كېلىشىنى ھەنىمەت بىلىشتى، شۇنىڭ بىلەن ئۇ ھىراتتا تۇرۇپ قالدى. بۇ مەتلەئ ئۇنىڭكى، شېئىر:

بىز يامان كۈنگە قالغان، بەختسىز قارا، تىرىكچىلىك خا-

مىنىمزغا ئوت كەتكەن كىشىلەرمىز. پۈتكۈل ئۆمرىمىزدە مۇرات-مەقسەت چىرىقىمىز بىرەر كېچىمۇ يورۇپ باقمىدى.

مەۋلانامۇ ھىراتتا دەپنە قىلىنغان.

مەۋلانا قۇدىسى ـ ھىراتلىق بولۇپ، شەرىن سۆزلۈك كىشى ئىدى. پالەچ كېسىلى بار ئىدى. ئۇنىڭ كېسىلى شۇ دەرىجىدە ئىدىكى، تاڭ ئېتىدىن ئىشۇ ئېقىپ تۇرسىمۇ تېزگىنىنى لىيەلمەيتتى. بۇ ھەقتە ئۆزى مۇنداق دېگەنىدى. **شېئىر:**

مېنىڭدە سۇ تېمىپ تۇرىدىغان ئېغىزنىڭ بولۇشىغا قارىماي،
يەنە شېئىر ئېيتىمەن.

بۇ مەتلەئىمۇ ئۇنىڭكى، **شېئىر:**

ھەي، مېنى ئۇ گۈلدەك چىرايىنى كۆرۈشتىن توسقۇچى،
سەن يۈرەكنىڭ ئەھۋالىنى بىلمەيسەن. شۇڭا مېنى ئەپۇ قىلغىن.

مەۋلانا يەھيا يارزى ـ خۇراساننىڭ پەزىلەتلىك كىشىلىرىدىن بولۇپ، ياخشى تەبىئەتلىك ۋە مۇڭاپىق پىكىرلىك كىشى ئىدى. «بۇلبۇل بىلەن گۈل» ۋە «پەرۋانە بىلەن چىراغ» ئوتتۇرىسىدا مۇنازىرە يازغان بولۇپ، بۇ ئىش بىلەن نۇرغۇن ۋاقىت شۇغۇللانغانىدى. ئۆز زامانىدا سەرخىس ۋىلايىتىگە خېلى يىراق «دۇرۇن» ۋە «يارز» ھېچە بولغان ئارىلىقتىكى شائىرلارنىڭ كۆپىنچىسى ئۇنىڭغا شاگىرت ئىدى. بۇ مەتلەئ ئۇنىڭكى، **شېئىر:**

ئەھۋالىم سىرلىرىنى كىشىلەر بىلمەپ قالمىسۇن دەيمەن،

بولمىسا، سەھەر ۋاقتىدىكى بىر ئاھىم بىلەن پۈتۈن ئالەمنى كۆيدۈرگەن بولاتتىم.

مەۋلانا ساھىب بەلخى ـ شېئىرىيەت پېنىدە ماھارەتلىك بولۇپلا قالماي، يەنە مۇزىكا نەزەرىيىسى، نوتا ۋە كۈي-نەغمە ئىلىملىرىدىمۇ كامالەتكە يەتكەنىدى. ئۆز غەزەللىرىنى ئۆزى ئىجاد قىلغان مۇقاملارغا سېلىپ ئېيتاتتى. بۇلار ئۇنىڭ پەزىلەتلىرىگە دەلىلدۇر. جۈملىدىن ئۇنىڭ «چارگاھ» مۇقامى مەشھۇر بولۇپ، ئېيتىشلارغا قارىغاندا جوگى مىرزا ئۆز مەجلىسلىرىدە شۇ مۇقامدىن باشقىنى ئېيتقۇزماس ئىكەنىدۇق. بۇ غەزەل ئاشۇ «چارگاھ» مۇقامىغا سېلىنغان، **شېئىر:**

يۈزۈڭ قۇياشىنى كۆرۈش بىلەن تاڭ سەھەر پەيتىدەك
سوغۇق نەپەسلەر چىقىرىمەن. بىرەر كۈنى سېنىڭ كوچاڭغا
يېتىش ئۈچۈن كۆڭۈل نۇرغۇن كېچىلەر سەرگەردان بولىدۇ.

خوجا سەلماننىڭ ناھايىتى يۇقىرى سەنئەتلىك قەسىدىسىگە قايتۇرغان جاۋابىدىنلا، ئۇنىڭدىكى يۇكسەك ئىستېداد نامايان بولىدۇ. (سەلماننىڭ) يەنە بىر قەسىدىسىگە جاۋابەن يازغان مۇنۇ مەتلىئى ياخشى چىقىپتۇ، **شېئىر:**

سېنىڭ قامىتىڭدىن دۇنيادا قىيامەت كۆتۈرۈلدى، ئەگەر
قىيامەت دېگەن راست بولىدىغان بولسا، قەددى-قامىتىڭنىڭ
ئۆزى دەل قىيامەتتۇر.

ئۇنىڭ غەزەلىياتىدىكى مۇنۇ مەتلەئىمۇ ناھايىتى مەشھۇر. **شېئىر:**

سەن تۆركانسەن، بىز بولساق شور پېشانە. تەقدىرى بۇنىڭ بىزگە بەرگەنۇ، ساڭا ئۇنى ئاتا قىلغان.

ئۇنىڭ تەبىئىتىدە ھەددىدىن زىيادە تاماخورلۇق بولغانلىقى ئۈچۈن شۇنچە ئارتۇقچىلىقى ۋە تالانتى بار تۇرۇپمۇ، كىشىلەر ئارىسىدا ئىززىتى كەمرەك ئىدى. ئاشپەز ۋە ناۋايىلاردىن ئاش-نان تىلەپ ئېيتقان قەسىدىسىدىن بىر بەيىتى بۇدۇر، شېئىر:

ئۆلۈك پاشا ئېشىم يۇزىدىكى توغرامچى (گۆش)، تىرىك پىت نېنىم ئۇستىدىكى گۈنجۈت ئىدى.

ئۇنىڭ مازىرى بەلخ ناھىيىسىدە.

مەۋلانا سەمەدى ـ نىشاپۇرلۇق بولۇپ، ئۇنىڭ كۆپلىگەن ئېسىل پەزىلەتلىرى بار ئىدى. ئۆز زامانىدا شېئىرىيەت، مۇ-ئەما ۋە خەتتاتلىقتا بۇ پەن ئىگىلىرىنىڭ ھەممىسى ئۇنىڭغا قول قويۇاتتى. ئۇنىڭ بەسلىشىپ ئولتۇرۇپ بىر كۈندە ئىككى مىڭ بەيىت ئېيتىپ ۋە كۆچۈرۈپ چىققانلىقى كىشىلەر ئارىسىدا مەشھۇر. شۇڭا ئۇ مۆھرىگە بۇ بەيىتنى ئويدۇرۇپتۇ، شېئىر:

پاك تەبىئەتلىك شاھنى مەدھىيىلەپ شائىر سەمى، بىر كۈندىلا ئىككى مىڭ بەيىت ئېيتتى ۋە ئۇنى كۆچۈرۈپ چىقتى.

ھەر ھالدا بۇ بەيىتتىن باشقا يەنە ئازراق شېئىرىمۇ كىشىلەر ئارىسىدا بار. «نەجم» ئىسمىغا يېزىلغان بۇ مۇئەمما ئۇنىڭكى، شېئىر:

شائىر سەمى ئۇ گۈزەلنىڭ ئېغىزىنى قىزىلگۈل غۇنچىسىگە

ئوخشاتقاندا، غۇنچە خۇشاللىقىدىن ئۆز قېپىغا سىغماي ئېچىلىپ كەتتى.

مەۋلانا ئەلى ئاھىي ـ مەشھەدلىكتۇر. ئۇ «خەمسە» گە تاقابىل تۇرۇش ئۈچۈن نەچچىلىگەن مەسنەۋىيلەرنى ئېيتقان بولسىمۇ قاملاشتۇرالمايتۇ. ئەنە شۇ سەۋەبتىن شۆھرەت قازىنالـمىدى. ئۇنىڭ «خىيال ۋە ۋىسال» ناملىق كىتابىدا بىر بەيىتى بار. بەلكى غايىپ ئىلھامچىسى ئۇنىڭ ئۆز شېئىرلىرى توغرـسىدا بۇ بەيىتنى ئىلىغا سالغان بولسا كېرەك. شېئىر:

شېئىر نازۇك مەنالاردىن خالىي بولۇپ قالسا، پۇتۇن ئۆـمۈر قەغەز قارا قىلىش بىلەن ئۆتكەن بولىدۇ.

مەۋلانا ئەلى شىھاب ـ تەرشىزلىق بولۇپ، سۈلتان مۇھەممەد بايسۇنقۇرنىڭ خىزمەتچىلىرىدىن ئىكەنىدۇق. شېئىرنى ھەم راۋان ھەم پۇختا يازغانىكەن. شۇ زامانىنىڭ شائىـرلىرى ئۇنىڭ يامان گەپ ـ سۆزلىرىنى قىلىپ يۈرەر ئىكەن. مەۋلانا سىررى ئۇنىڭ ئوغلى بولۇپ، بۇ ھەقتە ئۆز ئۆۋىتى كەلگەندە بايان قىلىنىدۇ. بۇ مەتلەئ ئۇنىڭكى، شېئىر:

قۇياش كەبى يۇزۈڭدىن پەردىنى كۆتۈرسەڭ، مۇشتەرى يۈلتۇزىمۇ جان ـ دىل بىلەن خېرىدارىڭ بولىدۇ.

مۇھەممەد ئەلى شۇغانى ـ ۋەزىرنىڭ ئوغلى ئىدى. زېھنى ئۆتكۈر بولغىنى ئۈچۈن نەزىم بىلەن كۆپ شۇغۇللـنىاتتى. بۇ بەيىت ئۇنىڭ شېئىرلىرىدىندۇر، شېئىر:

ھەي ساقى، مەن مەيگە شۇ قەدەر غەرق بولدۇمكى، ئەگەر تۇپرىقىمدىن بىر گۈل ئۇنۇپ چىقسا، ئۇنىڭدىن مەي تېمىپ تۇرىدۇ.

مەۋلانا تالىسى ـ ئۇمۇ سۇلتان مۇھەممەد بايسۇنقۇرنى مەدھىيىلىگۈچى شائىر ئىدى. تەبىئىتى سېھرىي مەنزىرگە مايىل شائىردۇر. جەن ۋە ئىنسانلارنىڭ ئىمامى بولغان ئەلى مۇسا رىزا (ئۇنىڭغا رەھمەتلەر بولسۇن) نى مەدھىيىلەپ قەسىدە ئېيتقانىكەن. مەتلىئى تۆۋەندىكىچە، شېئىر:

ئاسمان گۈمبىزىدىكى ئالتۇن بىلەن سىرلانغان قۇياش خىشى،
سۇلتان ئەلى مۇسا رىزانىڭ قەبرىسى ئۇچۇن پايانسىزدۇر.

مەۋلانا تۇسىي ـ مەسەلگۈي ۋە غەزەلگۈي كىشى ئىدى. شېئىرلىرى ئاۋام خەلقنى بەكمۇ مەپتۇن قىلاتتى، ئۇ ئۇزۇن ئۆمۈر كۆرۈپ، يېشى يۇزگە يەتتى. ئۇنىڭ بۇ مەتلىئى مەشھۇر، شېئىر:

سېنىڭ ئاجايىپ شېرىن ۋە ياقۇتتەك قىزىل لەۋىڭ مېنىڭ
مەڭگۈلۈك ھاياتىمدۇر، سەن ئۇ لەۋنى چىشلەپ مېنىڭ ئېنىمدىن
نېمە ئىستەيسەن؟

بۇمۇ ئۇنىڭكى، شېئىر:

ھەي گۈزەللەر، خۇدالىق ئۈچۈن مەن بىلەن بولۇڭلار.
مەن پەقەت خۇدانى، ئۇندىن قالسىلا سىزلەرنى ئەسلەيمەن.

ئۇ ئىراقتا ئالەمدىن ئۆتتى.

بابا سەۋدائى ـ باۋەردىن بولۇپ، ئۇ ئاۋۋال «خاۋەرى» تەخەللۇسىنى قوللىناتتى. غايىب ئالەمدىن ئۇنىڭغا جەزەبە

يەتتى. شۇندىن كېيىن ئۇ يۇرتىدىن چىقىپ كېتىپ، باش ـ ئايىغى يالاڭ ھالەتتە دىۋانە ـ ساراڭلاردەك تاغ ۋە دەشتلەرنى كېزىپ يۈردى. ئوڭۇشلىپ ئەل ئارىسىغا كىرگەندىن كېيىن «سەۋدائى» تەخەللۇسىنى قوللاندى. ئۇنىڭ بايسۇنقۇر مىرزا نامىغا بېغىشلىغان قەسىدىلىرى بار. غەزەللىرىمۇ ھەر تۇرلۇك ئېيتاتتى. بۇ مەتلەئ ئۇنىڭكى، مەتلەئ:

مېڭىڭ ئەنبەر، يۈزۈڭ گۈل، زىنىقىڭ رەيھاندۇر،
ئاغزىڭ غۇنچە، چىشىڭ ئۇنچە، لەۋىڭ مارجاندۇر.

ئۇ يېشى سەكسەندىن ئاشقاندا ۋاپات بولدى. قەبرىسى باۋەردىنىڭ «سۇككان» ئاتلىق كەنتىدە. ئۇ ئىككى نەپەر ھېرىپ ئوغۇل يادكار قويۇپ كەتتى.

مەۋلانا زاھىدى ـ بابا سەۋدائىغا زامانداش ئىدى. ئەمىر خۇسرەۋنىڭ «دەريايى ئەبرار» (ئېسىل ئادەملەر دەرياسى) نامىلىق ئەسىرىگە نەزىرە يازغان. مەۋلانا كاتىبىنىڭ تەجنىسلىرىغىمۇ تەقلىد يازغان، ئۇنىڭ مۇناجاتىدىكى بۇ بەيىت ياخشى چىقىپتۇ.

بەيىت:

زۆھرە يۇلتۇزىغا چاڭ ياكى راۋابنى كىم بەردى، ئەي
تەڭرىم، تاش ئارىسىدىكى ياقۇتقا سۇزۇكلۇكنى كىم بەردى.

مەۋلانا ئەمىرى ـ تۇرك ئىدى. ئۇنىڭ تۇركچە شېئىرلىرى ياخشى يېزىلغان بولسىمۇ ئەمما شۆھرەت قازىنالمىغان. بۇ بەيىت ئۇنىڭ «دەھنامە» نامىلىق ئەسىرىدىندۇر، شېئىر:

يەمەك ۋە ئۇيقۇدىن ھېچ سۆزلىمەي، يەمەكتىن تويۇپ، ئۇيقۇدىنمۇ كۆز يۇمۇپ ....

ئۇ پارسچە شېئىرلىنى شەيخ كامالغا تەقلىد قىلىپ يازاتتى. بۇ مەتلەئ ئۇنىڭكى، شېئىر:

ئەلمىساق (تەقسىمات) كۈنى زاھىدتىن ياشقا ھەر بىر ئادەم ئۆزىگە ئاتا قىلمىغان نېسۋىنى ئېلىمشقا باشلىدى. زاھىد بولسا ھەرقانچە رىيازەتلەرنى چەككەن بولسىمۇ قۇرۇق قول قالدى.

ئۇنىڭ قەبرىسى بەدەخشاندىكى ئەرھەك سارىيىدا.

مەۋلانا مۇھەممەد بەدەخشى ـ پەزىلەتلىك ئىكەنلىكى، ئۇلۇغبەك مىرزىنىڭ زامانىدا سەمەرقەند شائىرلىرى ئۇنى تىلغا راۋانلىقى ۋە گۈزەللىكى جەھەتتە بارچىدىن ئۈستۈن كۆرەر ئىكەن. ئۇلۇغبەك مىرزىنىڭمۇ ئۇنىڭغا كۆپ ئىلتىپاتى بار ئىكەن. ئۇنىڭ بۇ مەتلىئى مەشھۇر، شېئىر:

ھەي تۇنىدەك قارا چېچى بىلەن قۇياش (چىرايى) نى ئوراپ تۇرغۇچى. تۇننىڭ قۇياشقا سايە سالغىنىنى كىم كۆرگەن؟

مەۋلانا قالىب جۇرجانى ـ شىرازدا ئۆسۈپ يېتىشىپتۇ. ئۇنىڭ قەبرىسى ھەزرىتى خوجا ھافىزنىڭ ئاياغ تەرىپىدە ئىدى. ئۇنىڭ قەبرە تېشىغا ئۆزىنىڭ بۇ رۇبائىيىسىنى ئويغانىكەن. يېقىنقى ئۇنى يادلىۋالغانىدىم، شېئىر:

ئاشقىلىق كوچىسىدا توغرا ئەھدۇ ـ پەيمانغا ئىگە بولغان

بىر پاك ئىنسان ماڭا مۇنداق دېدى: «دەسلەپكى كۈنلەردە، سەندىن باشقىنى ئىزدەۋاتقان كىشىنى ئۆزۈڭگە تەلەپكارلىققا ئۇنىدىمە، سەن شۇنداق كىشىگە تەلەپكار بولغىنكى، ئۇمۇ ساڭا تەلەپكار بولسۇن».

مەۋلانا بۇرۇندۇق ـ كىشىلەر بىلەن چىقىشقاق ۋە چاقچاقچى كىشى بولۇپ، ئۆمەر شەيخ مىرزىنىڭ ئوغلى سۇلتانبايقارانىڭ خىزمىتىدە بولغانىكەن. شۇ زامانىنىڭ شائىرلىرى ئۇنىڭ تىلىنىڭ ئۆتكۈرلۈكىدىن قورقۇپ ئۇنىڭغا يول قويۇشار ئىكەن ۋە ئۇنى «ئۇستاز» دېگەن سۆز بىلەن ئاتىغانىكەن. بۇ مەتلەئ ئۇنىڭكى، شېئىر:

سېنىڭ تاتلىق لەۋلىرىڭ شېكەر قۇتىسىغا، چىشلىرىڭنىڭ ئۇنچىسى گۆھەر تىزىقلىرىغا ئوخشايدۇ.

مەۋلانا جۇنۇنى ـ ھىراتلىق بولۇپ، ئۇنىڭ شېئىرلىرى يامان ئەمەس ئىدى. ئەمما نەزمىدە تەبىئىتى چاقچاق ۋە ھەجۋىي تەرەپكە مايىللىراق ئىدى. خوجا ھافىز شەربەتى بىلەن ئۇنىڭ ئارىسىدا زىددىيەت يۈز بەرگەچكە، ئۇ ئۆزى بىلەن زىدلاشقۇچىنى ھەجۋىي قىلىپ شېئىر يازغانىكەن، خالايىق ئۇ ھەجۋىينى يادلىۋېلىشتى. ئۇنىڭ ياخشىراق يېزىلغان شېئىرلىرى شۇ جەھەتتە ئىپادىلەندى، ئۇنىڭ يۇقىرىقى ھەجۋىيسى مەشھۇر ئىدى، بىراق بۇ يەردە يېزىشنى مۇناسىپ كۆرمىدىم. بۇ مەتلەئ ئۇنىڭكى، شېئىر:

سەۋدايىلارغا ئاجىزلىق سېنىڭ سىرتىمقىدىن كېلىدۇ.

شۇڭا جۇنۇنمۇ ئاشۇ ھالقا ئىچىدە ئەسىر بولدى.

مەۋلانا ئارىفى ـ ناھايىتى پەزىلەتلىك، تىلى گۈزەل ھەم راۋان شائىر ئىدى. كىشىلەر ئۇنى ئىككىنچى سەلمان دەپمىشەتتى. ئۇلارنىڭ شېئىرلىرى ۋە كۆزلىرىنىڭ ئاجىز-لىقلىرىمۇ ئوخشىشاتتى. سەلمان كۆزى ئاغرىغانىدا بىر قەسىدە ئېيتقانىدى. مەتلىئى تۆۋەندىكىچە، شېئىر:

ۋادەرىخ، ئاغرىق كۆزۈم قارچۇقىنى خاراب قىلدى.
زامان كۆزۈم بۇلىقىنى چۆلدىكى ئالۋۇنغا ئايلاندۇردى.

مەۋلانانىڭمۇ كۆزى ئاغرىغانىدا سالمانىڭ قەسىدىسىگە جاۋابەن بىر قەسىدە يازغان، ئۇنىڭ بىر بەيىتى تۆۋەندىكىچە، شېئىر:

كۆزۈمنىڭ قىزارغان جىيەكلىرىگە ئاق دارىنى قويۇش،
خۇددى كاۋاپقا تۇز سەپكەندەك بولىدۇ.

ئۇنىڭ «گوي ۋە چەۋگان» مۇنازىرىسى توغرىلىق يازغان مەسنەۋىيىسى بار، ئۇنىمۇ ياخشى يېزىپتۇ. ئاتىنى تەرىپلىگەن بۇ ئىككى بەيىت شۇ ئەسەردىن ئېلىنغان، مەسنەۋىي:

گويا ئاسمان توپىدەك ئايلاندىك، مەيداندىن مەيدانغا،
توپ كەبى سەكرىدىك، ھەرقېتىم تەرگە پىشقان پەيتىدە
گويىاكى ئارىدا چاقماق چېقىپ، يامغۇر ياغقاندەك بولىدۇ.

ئۇنىڭ غەزەللەر دىۋانىمۇ بار. بۇ مەتلەئىمۇ ئۇنىڭكى، شېئىر:

مەي قاچام تولمىغىچە مەيخانىدىن چىقمايمەن،
دەپ ۋەدە قىلدىم.

ئۇنىڭ قەبرىسى ھىرات شەھىردە،

مەۋلانا سۇلايمانى ـ بابۇر مىرزا خىزمىتىمدە تىدى ۋە بەدەخشانى راۋان ئېيتاتتى. خوجا ھافىزنىڭ:

ئېسىڭدە بولسۇنكى، سېنىڭ يولۇڭنىڭ بېشى مېنىڭ ماكانىم ئىدى. كۆزۈمگە سېنىڭ بوسۇغاڭنىڭ تۇپرىقىدىن روشەنلىك ھاسىل بولاتتى.

دېگەن مەتلەئىگە جاۋابەن ئۇنىڭ يازغان مۇنۇ مەتلەئى يامان ئەمەس چىققان، شېئىر:

ئەقىل ئۇستازى ئۇچۇن قىيىن بولغان نازۇك مەنامۇ،
سىناب كۆرگىنىمزدە بىر يۇتۇم مەي بىلەنلا ھاسىل بولاتتى.

كېيىنكى بەيىتى تۆۋەندىكىچە، شېئىر:

مەينىڭ ھارام قىلىنمىشىنىڭ سەۋەبىنى مەدرىسە ئەھلىدىن سوراپ باقاي دەپ، كىمنىڭ ئىشىكىنى قاقسام (ئۇنىڭكى كىشى مەستلىكتىن) ئەقىل ـ ھوشىنى يوقاتقان ھالدا ياتاتتى.

«بۇ بەيىتلار مەۋلانا ھەكىم تېۋىپنىڭ خوتۇنى مېھرىبىنىڭ»

دېگەن گەپلەر تارالغانىدى. بىراق ئىشەنچلىك كىشىلەردىن ئاڭلىشىمچە، سۈلايمانىنىڭ ئىكەن (تەڭرى ئەڭ ياخشى بىلگۈچىدۇر).

مەۋلانا قەدىمى ـ ناغرىچلىق بىلەن مەشھۇر ئىدى، شېئىرىيەتتىمۇ خېلى ئىستېداتى بار ئىدى. بۇ مەتلەئ ئۇنىڭكى، **شېئىر:**

مېنىڭ كۆزۈمنىڭ روشەنلىكى يارنىڭ دىدارىدىن كەلگەن
تۇرسا، ئۇنىڭ جامالىسىز كۆز روشەنلىكىنىڭ ماڭا نېمە كېرىكى بار؟

كېيىنكى بېيىتى تېخىمۇ ياخشى چىققان، **شېئىر:**

يولدا ئۇنىڭغا توساتتىن ئۇتتۇر كەپ قالغان ئاشۇ سائەتتىمدىن داد، ئەمدى كۆڭلۈمنىڭ قايىتىدىن ئورنىغا چۈشۈشى ئۇچۇن بىرقانچە مۇددەت كېرەك بولىدۇ.

مەۋلانا مەسىھى ـ قۇشەنج ۋىلايىتىدىن بولۇپ، تۇرمۇشى پاكىز، ھەقىقىي مۇسۇلمان سۈپەتلىك كىشى ئىدى. تەڭرىنىڭ شاراپەتلىك جايى مەككىنى زىيارەت قىلىش دۆلىتىگە مۇشەررەپ بولدى. ئۇنىڭ زېھنى ئۆتكۈر بولۇپ، خېلى ياخشى شېئىرلارنى يازغان. ئۇنىڭ بۇ مەتلىسى ناھايىتى ئوبدان چىققان. **شېئىر:**

بىزنى جاپا بىلەن ئۆلتۈرۈپ پۇشايمان قىلغانسەن،
يۈرەكلىرىمىزنىڭ قېنىنى تۆكۈپ بولۇپ ھەيران قالغانسەن.

ئېيتىشلارغا قارىغاندا مەۋلانا كەبە سەپىرىدە چۆلدە كېـ

تىۋېتتىپ ھاردۇق يەتكەندە مۇغلان (ئاكاتسىيە) دەرىخىنىڭ سايىسىدا ئولتۇرۇپ ئايىغىغا كىرگەن تىكەنلەرنى سۇغۇرۇپ ئېلىشقا مەشغۇل بولۇۋاتقانىكەن. كارۋانلار ئىچىدىكى شوخ كىشىلەردىن بىرى ئۇنىڭغا چاقچاق قىلىپ بۇ بېيىتنى ئوقۇپتۇ، **شېئىر:**

ئۇزاق يولنىڭ جاپاسى ۋە مۇغلان تىكەنلىرىنىڭ ئازابى
تۇپەيلىدىن كەبىگە سەپەر قىلغىنىڭغا پۇشايمان قىلغانسەن.

مەۋلانا ھاجى ئەبۇلھەسەن ـ تۇرك ئىدى. تالىپلىق بىلەن مەشغۇل بولۇپ، مەلۇم دەرىجىدە ئىلىم ھاسىل قىلدى. ئۇنىڭ ئىقتىدارى يۇقىرى بولغانلىقتىن شېئىر يېزىشقا كىرىشتى. بۇ تۇركچە مەتلەئ ئۇنىڭكى، **شېئىر:**

ئۇ گۈل يۈزلۈك كېلىپ ۋە بىر ھەپتە تۇرۇپ كېتىدۇ،
بۇ ئوت كۆڭۈلگە چۈشۈپ جاننى كۆيدۈرۈپ كېتىۋاتىدۇ.

ئۇ مۇئەممانى پېنىددىمۇ ياخشى ئىدى. «بايەزىد» نامىغا يازغان بۇ مۇئەممانى ئۇنىڭكى، **شېئىر:**

ھەر كىشى ئۇ گۈزەل ۋە ئېگىز ئۆسكەن سەرۋى بويۇڭنى كۆرسە، ئۇنىڭغا ئۆزىنىڭ كۆز چانىقىدىن ئورۇن بېرىدۇ.

مەۋلانا قۇتبى ـ سۇلتان مەسئۇد مىرزىنىڭ خىزمىتىدە ئىدى. ئۇ ئىقتىدارلىق كىشى بولۇپ، تۇركىي ۋە فارسىي شېئىرنى راۋان، تېز يازاتتى. ئۇنىڭ بۇ تۇركچە مەتلىسى مەشھۇر، **شېئىر:**

هەي تاڭ شامىلى، غۇنچە ئەگەر دىلبەرنىڭ ئاغزىنى ئۆزىگەئوخشاتسا،ئۇ غۇنچىنىڭ ئاغزىنى جەزمەن‌قان قىلىۋەتكەن.

مەۋلانا نەئىمى ـ مەۋلانا قۇتبىغا توغقان ئىدى. ئىقتىدارى يامان ئەمەس ئىدى. تۇركىي نەزمىلەردە تالانتى يۇقىرى ئىدى. ئۇ سۇلتان ساھىبقىرانىنىڭ ئاستانىسىدا خىزمەت قىلاتتى. ئۇنىڭ قابىلىيىتى بولغانلىقى ۋە ساداقەتلىك ھەم ئىخلاسمەنلىك بىلەن خىزمەت قىلغانلىقى ئۈچۈن، پادىشاھنىڭ كۆپ ئىلتىپاتىغا ئېرىشتى. ئاخىرى ۋەزىرلىك مەنسىپىگە ئۆستى. بۇ مەتلەئ ئۇنىڭكى، شېئىر:

بۇيۇكلۇك ئىگىسى بولغان تەڭرى بو يورۇقلۇق ئالىمىدىن تاكى ھازىرغىچە شۇنچە كۆپ گۈزەللەرنى پەيدا قىلدى، لېكىن ئىنسانلار ئارىسىدىن سېنىڭدەك بىر پەرى سۈيەت گۈزەل تېخى يارىتىلمىغان.

مەۋلانا نەئىمى ئۇ ھەزرەت (ھۈسەين بايقارا) نىڭ قاچقۇنلۇق دەۋرىدە يارىلىنىپ ئالەمدىن ئۆتتى.

مەۋلانا زەينى ـ كىسەدۇزلۇق① ھۈنىرى بىلەن شۇ بۇللىناتتى. ئۆز زامانىنىڭ ئىقتىدارلىق كىشىلىرىدىن بىرى ھېسابلىناتتى. بۇ مەقتەئ ئۇنىڭكى، مەقتەئ:

زەينى بىلەن بىللە بولساڭ، سېنى ناجىنس كىشىلەر بىلەن يۈرۈشتىن چەكلەيدۇ، سەن شۇنداق ياتلىشىپ كېتىسەنكى،

① كىسەدۇز ـ قاپچۇق، ھەمىيان ۋە سىپاھلارنىڭ خەت توشۇيدىغان غىلاپلىرىنى تىكىدىغان كىشى.

يېقىنلىرىڭ ھەققىدە غەم يەپمۇ قويمايسەن،

مەۋلانا مۇھەممەد جامى ـ ھەزرىتى مەۋلۇي مەخدۇم نۇرىددىن (ئابدۇراھمان جامى) نىڭ ئىسمى ئىدى. ئاساسىي بىلىملەرنى مۇكەممەل ئۆگەنگەنىدى. ئەخلاق ۋە سۈپەتلىرى دەرۋىشلەرچە، سۇلۇكى ۋە يۇرۇش ـ تۇرۇشلىرى پەرىشان ئىدى، نوتا ۋە مۇزىكا ئىلمىدە ماھىر، باشقا پەزىلەتلەردىمۇ كامىل ئىدى. ئۇ ئاكا ـ ئىنىلىككە لايىق ئىدى ۋە تۇتقان يولى ئابدۇراھمان جامىنىڭ يولى بىلەن ئوخشاش ئىدى. بۇ رۇبائىي ئۇنىڭكى، رۇبائىي:

بۇ مەينى سەنسىز لېۋىمگە ئاپارغانلىقىم شاد ـ خۇراملىقتىن ئەمەس، سېنىڭ قاپقارا چاچلىرىڭ كۆنلىرىمنى قارا قىلدى، شۇڭا مۇشۇ ئارقىلىق ئۆز قارا كۈنۈمنى كېچىگە ئايلاندۇرمانتىمەن.

ئۇنىڭ قەبرىسى ئۇ ھەزرەت (ئابدۇراھمان جامى) نىڭ قەبرىستانىدا بولۇپ، سۇلۇك ئەھلىنىڭ يولباشچىسى مەۋلانا سەئىددىن قەشقەرى (ئۇنىڭ سىرلىرى مۇقەددەس بولغاي نىڭ قەبرە سۈپىسىدا، يەنى ئۇلارنىڭ ئايىغ تەرىپىدە.

مىر شاھى ـ سەبزىۋارلىق بولۇپ، ئەسلى سەرەبدالىلار دىندۇر. ئۇ بابىسۇنغۇر مىرزىنىڭ خىزمىتىدە ئىدى. ئۇنىڭ ئەسلى ئىسمى «مىر ئاق مەلىك» ئىدى. راھەت ـ پاراغەتنى ياخشى كۆرۈدىغان، تىلەكلىرى ياخشى ئادەم ئىدى. ئۇنىڭ شېئىرلىرىنىڭ لەززىتىنى، راۋانلىقىنى، ئاممىبابلىقىنى ۋە **گۈزەل ـ ئۈيـ**

ناقلىقنى تەرىپلەش بەھاجەت. غەزەللىرى ئاز بولسىمۇ بارچە خالايىقنىڭ ياقتۇرۇشىغا ۋە ئاپىرىنىغا سازاۋەر ئىدى. گەرچە مەن ئۇنى كۆرمىگەن بولساممۇ، ئەمما ئارىمىزدا خەت ـ خەۋەر سوۋغا ـ سالام بولۇپ تۇردى. مەملىكەت پادىشاھى ئاتامنىڭ مۆكۈمەت رەسمىيىتى بىلەن سەيرئوارغا ئەۋەتكەن چاغدا مىرشاھنى ئاستراباد ھاكىمى تەلەپ قىلىپ جۇرجان مەملىكىتىگە ئېلىپ بارغانىدى. ئاسترابادتا ئۇنىڭغا قازا يەتتى. جىنازىسىنى سەيرئوارغا ئېلىپ كەلدى. ئاتا ـ بوۋىلىرى ئۇنىڭ جىنازىسى ئالدىغا خالايىقنى چىقىرىپ ئۇنى ئاخىرەت ئۆيىگە ئۇزاتتى. ئۇنىڭ ئاسترابادتا ئېيتقان ئىككى مەتلىئى تۇغمەي قالغان بولۇپ، مىر شاھى: «ئۇلارنى خوجا ئەۋھەددىن تۇغەتسۇن» دەپ ۋەسىيەت قىلغانىكەن. ئۇلاردىن بىرى تۆۋەنكىچە، شېئىر:

رەھىمسىز كۆڭۈل سەۋەبىدىن خاراب بولدۇق. بىزنى ئانچە ـ مۇنچە ئەسلەپ قوي، بىز بولساق كوچاڭنىڭ ئىتلىرىمىز، بىر تاش بىلەن بىزنىڭ كۆڭلىمىزنى شاد قىلغىن.

يەنە بىرسى تۆۋەندىكىچە، شېئىر:

سەن جاھان پادىشاھىسەن، بىز شەھىرىڭنىڭ غېرىبلىرىمىز، سېنىڭ ۋىسالىڭدىن بەھرىمەن بولۇش ئۈچۈن ۋەتەندىن كەچكەن ماكانسىزلارمىز.

خوجا ئەۋھەد ۋەسىيەتكە بىنائەن ھەر ئىككىلا مەتلەئنىڭ داۋامىنى يېزىپ تۇغەتتى ۋە دۇانىغا يېزىلدى. مىرشاھنىڭ ۋاپاتى ئۈچۈن شەھەر شائىرلىرىغا مەرسىيە يېزىش تەكلىپى بېرىلدى ۋە بۇ ئىش ئورۇندالدى. مۇنۇ بەيىت ئەنە شۇ مەرسىيە شېئىرلىرىدىندۇر، شېئىر:

ھەي سەيزىۋار، مېنىڭ ئاھىم ۋە كۆز ياشلىرىمدىن ئاسمان ـ ئۇستۈن بولۇپ كەت، چۈنكى شاھنىڭ شەھىرى شامسىز قالسا، ھېچنەرسىگە ئەرزىمەيدۇ.

مەۋلانا مۇشتەرى ـ ئاسترابادلىق بولۇپ، ئۆز ۋاقتىدا خېلى داڭلىقلاردىن ئىدى. بۇ مەتلەئ ئۇنىڭكى، شېئىر:

ساقى ئەگەر گۈل پەسلىدە مەي بەرمىسە، ساقىنىڭ پېشىدىن گۈلنىڭ ئايىغىدىن تۇتۇۋالمەن.

مەۋلانا ئەلى دەردۈزد ـ ئۇمۇ ئاسترابادلىق بولۇپ، بۇ مەشھۇر مەتلەئنى ياخشى يېزىلىپتۇ، شېئىر:

ئۆمۈر ئۆتۈپ كەتتى، لېكىن مەيدىن كېچەلمەيمەن. چۈنكى بۇ ۋەيرانە ئالەمدىن مەست پېتىچە كەتمەكچىمەن.

مەۋلانا تالىئى ـ كېمەر ياساش كەسپى بىلەن شۇغۇللىناتتى. بۇ مەتلەئ ئۇنىڭكى، شېئىر:

ياردىم ناز ـ كەرەشمىدىن ئوق، قېشىدىن كامان تارتتى. گۈزەل يۈزىدىن نېمە يېتىشسە تارتىۋەردى.

مەۋلانا مۇھىيى ـ بايسۇنغۇر مىرزىنىڭ خىزمىتىدە بولغانىكەن. بۇ مەتلەئ ئۇنىڭكى. شېئىر:

چىرايىڭ بار تۇرۇپ كۆمۈشتىن سۆز ئاچقىلى بولمايدۇ، قورقۇنچتىن ئۇنى سۆيگىلى بولمايدۇ.

«مەجالىسۇن - ئەفائىس» نىڭ بىرىنچى مەجلىسىنىڭ خۇلاسىسى

ئەۋلىيالار دەرىجىلىسىگە يېتىشكەن ۋە پاساھەت ئەھلى بولغان بۇ جامائەتنىڭ جانپەرۋەر، نەپسىلىرىدىن خالايىق روھى پاك، ئۇلارنىڭ ھايات بەخش سۆزلىرىدىن ئەلنىڭ ئاسايىشلىقى چەكسىزدۇر. تەڭداشسىز ئۇلۇغلۇق ئىگىسى بولغان تەڭرى ئۇلارنىڭ روھلىرىنى ئۆزىنىڭ مېھرىبانلىق بۇلۇتىدىن ياغقان ئىنئام يامغۇرىنىڭ سىلىگە غەرق قىلسۇن ۋە كەچۈرۈم چاقمىقى ئارقىلىق روھ شولىسىنىڭ نۇرلىرىدا يانداۋرسۇن؛ ئۇلارنىڭ روھلىرىدىن سۇلتان ساھىبقىران (ھۆسەين بايقارا) نىڭ پاساھەت دېڭىزىدىكى قىممەتباھا گۆھەرلەردەك بۇيۇك شېئىرىي تالانتىغا نۇر ۋە روشەنلىك بەرسۇن ۋە بالاغەت كۆكىنىڭ پارلاق يۇلتۇزىدەك مۇبارەك تەبىئىتىگە شاد - خورام‌لىق ۋە يورۇقلۇق يەتكۈزسۇن. رۇبائىي:

ئەي تەڭرى، ئەلنىڭ خانى، تالانت ئىگىلىرى ۋە پاساھەت ئەھلىنىڭ سۇلتانى، ياق، سۇلتان ۋە خانمۇ ئەمەس، بەلكى جاھاننىڭ جېنى بولغان بۇ شاھىمىزغا ئىمكانىيەتنىڭ باردىچە ئۆمۈر ۋە دەۋلەت بەرگەيسەن.

(بۇ مەجلىس) پېقىر بەزىسىنىڭ خىزمىتىگە كىچىك ۋاقىت لىرىدا يېتىشكەن ۋە بەزىسىنىڭ سۆھبىتىگە يېگانىلىك چاغلىرىدا ئېرىشكەن ئەزىز جامائەتنىڭ بايانى بولۇپ، بۇ كىچىك كىتابچە يېزىلىدىغان تارىخ 896 - (مىلادىيە 1490-1491 -) يىلى ئۇلارنىڭ ھەممىسى قاپقان - تېزاقلار بىلەن تولغان بۇ ئۆتكۈنچى دۇنيادىن ئەبەدىيلىك ئارامگاھىغا كېتىپ قالغان.

ئۇلاردىن بىرى:

مەۋلانا شەرەفىددىن ئەلى يەزدى - مەۋلانانىڭ كامالەت ئىگىسى ئىكەنلىكى ئالەم خەلقىگە ئايان. شاھرۇخ مىرزا قالايمىقانچىلىقىدا مەن ۋە ئاتام، نۇرغۇن جامائەت بىلەن بىللە زامان ھادىسىلىرى ۋە پىتنىلىرى تۈپەيلى خۇراسانىدىن قېچىپ ئىراقىغا ماڭدۇق. يېرىم كېچىدە مەۋلانانىڭ تۇغۇلغان يۇرتى يەزدىغە يېتىپ كەلدۇق. ھەممىمىزنىڭ كېڭىشىپ چۈشكەن مەنزىلىمىز مەۋلانانىڭ خانىقاسىغا يېقىن ئىدى. تاكى ئاتا قاندا جامائەتنىڭ بالىلىرى ئۆز ئادىتى بويىچە خانىقاغا ئويناپ

شلى كەردى، پېقىرمۇ ئۇلار بىلەن بىللە ئىدىم. شۇ چاغدا تەخمىنەن ئالتە ياشلاردا بولسام كېرەك. بىز كىرسەك مەۋلانا بىر بۇلۇڭدا ئولتۇرغانكەن. ئۇ بۇ يەرگە چۈشكەن جامائەتنىڭ ئەھۋالىنى مەلۇم قىلىش ئۈچۈن بالىلاردىن بىرىنى چاقىردى. پېقىر مەۋلانانىڭ قېشىغا باردىم. نېمىنى سورىسا جاۋاب بەردىم، ئۇ مېنىڭ بەرگەن ھەر بىر جاۋابىمغا تەبەسسۇم قىلىپ، بارىكاللا ئېيتتى.

مەۋلانا يەنە مەندىن:

— مەكتەپكە باردىڭمۇ؟ — دەپ سورىدى.

— باردىم، — دېدىم.

— قەيەرگىچە ئوقۇدۇڭ؟ — دېدى مەۋلانا.

— «تاباردەك» سۈرىسىگىچە، — دېدىم.

مەۋلانا ئاندىن كېيىن:

— مەن بۇ بالىلارنى چاقىرغاندا سەن قېشىمغا كېلىپ مەن بىلەن دوست بولدۇڭ. ساڭا دۈگا قىلايلى، — دەپ مېنى ئۆز دۈگالىرىغا مۇشەررەپ قىلدى. دەل شۇ چاغدا ئاتام ۋە جامائەتنىڭ چوڭلىرى كېلىپ مەۋلانانىڭ ئالدىدا تۆۋەنچىلىك بىلەن ئېھتىرام قىلدى. شۇ چاغدا پېقىردا ئۇنىڭ قانداق كىشى ئىكەنلىكى ھەققىدە دەسلەپكى چۈشەنچە ھاسىل بولدى.

ئۇنىڭ يازغان ئەسەرلىرىدىن مەشھۇرلىرى «قەسىدە بۇردە» نىڭ شەرھى، «ئەسما ئۇللاھ» نىڭ شەرھى ۋە «زەپەرنامە» تارىخىدۇر. مۇئەممالا پېنىدە مەۋلانا بىر دىۋان تۈزگەنىدى. بۇ جەھەتتە يەنە «ھۇلا»، «مۇنازىرە»، «مۇنتەخەب» مۇ ئۇنىڭ ئىجادىيىتى ئىدى. مەۋلانانى ھىممەت، غەيرەت ۋە ساخاۋەت جەھەتتە تەرىپلەش ھاجەت ئەمەس. تەۋرۈك ئۈچۈن ئۇنىڭ بىر مەتلىئى بېرىلدى، شېئىر:

ھەي سوپى، ئار — نومۇستىن كەچكەن مەيپەرەسلەرنى ئىنكار قىلما، چۈنكى پىيالىدە دوست ئەكسىنىڭ شولىسى بار.

مەۋلانانىڭ قەبرىسى «يەزد» دىكى ھېلىقى خانىقاھدا (ئۇ جاي داۋاملىق زىيارەت قىلىنىدۇ ۋە ئۇنىڭدىن بەرىكەت ئېلىنىدۇ).

خوجا ئەۋھەد مۇستەۋفى — ئۇنىڭ لەقىمى «كەدۇد» مۇ دېيىلەتتى. ئۆز زامانىسىنىڭ يىگانە كىشىسى ئىدى. نۇرغۇن ئىلىم — پەنلەرنى بىلەتتى. بولۇپمۇ سېھرىي ئىلىملەردە ۋە ئاسترونومىيىدە شۆھرىتى بار ئىدى. پېقىر ئۇ بۇيۇك زاتنىڭ سۆھبىتىگە بىرنەچ تۇراتتىم، ماڭا كۆپ ئىلتىماتلىرى بار ئىدى. ئۇ شېئىرلىرىدىن دىۋان تۈزگەنىدى. ياخشى قەسىدىلىرىمۇ بار ئىدى. بۇ مەتلەئ ئۇنىڭكى، شېئىر:

ھەي، سېنىڭ جامالىڭ بوستانىدىن كۆز ۋە جانغا زىبۇ — زىننەت كەلدى. نەرگىس گۈلىگە سېنىڭ كۆزۈڭ بىلەن مەغرۇرلىنىشى ئېنىق پەرىز بولۇپ قالدى.

بۇ شېئىرنى سۇلتان ساھىبقىراننىڭ نامىغا ئىلاۋە قىلىپ يازغان، شېئىر:

ھەي كۆڭۈل خۇشال بولغىن! چۈنكى سەلتەنەت ئاسمىنىنىڭ قۇياشى بولغان سۇلتان ھۈسەين بىزگە مېھرىبانلىق سالىيمىنى سالدى.

خوجا سەبزاۋاردا تۇرۇشلۇق ئىدى. شۇ يەردىلا ئالەمدىن ئۆتتى. قەبرىسى ئۆزى تۇرغان يۇرتمىدىلا،

مەۋلانا ئابدۇلۋەھھاب — مەشھەد شەھىرىنىڭ قازىسى ئىدى. ئۇ تۇرلۇك پەنلەرنى مۇكەممەل ئىگىلىگەن دانىشمەن ئادەم ئىدى. شۇنداقلا خەتتاتلىق پېنىدە تەڭداشسىز ئىدى.

ئىناد قورغىنىنىڭ ئابىدىسىگە «بۇنداق باغ ھېچقانداق شەھەردە يارىتىلمىغان①» دېگەن جۈملىنى ئۆزى يېزىپ ئويدۇرغان ئىكەن. مەشھەدنىڭ پاراسەت ئىگىلىرى ۋە شائىرلىرى قازىغا شاگىرت ئىدى. شۇلاردىن بىرسى «مەقسۇدىي مەسنەۋدي» شەكلىدە «بىر ئارزۇيۇم بار» دېگەن جۈملىنى تېپىپ قازىغا ئېيتىپتۇ. قازى ئۇنى ئاڭلاش بىلەنلا: «يەتكۇز، ئەي خۇدا» دېگەن جۈملە بىلەن جاۋاب بېرىپتۇ. ئۇنىڭ بۇ قابىلىيىتىنى تەرىپلەشكە ئەرزىيدۇ. «سەيفى» نامىغا يېزىلغان بۇ مۇئەممانى ئۇنىڭكى، شېئىر:

جان سېنىڭ ياقۇتتەك لەۋلىرىڭدىن ئايمىغايات، كۆڭۈل قارا چاچلىرىڭدىن ئۈزۈن ئۆمۈر تىلەيدۇ.

ئۇنىڭ قەبرىسى مەشھەددە.

خوجا فەزلۇللاھ ئەبۇللەيسى ـ سەمەرقەنىد ئۇلۇغلىرىدىن بولۇپ، ئاتاغلىق پىقھى ئالىمى ئەبۇللەيسىنىڭ ئەۋلادىدىندۇر. پىقھى ئىلمىدە ئۇنى «ئىككىنچى ئىمامى ئەزەم» دەپ ئاتىشاتتى ۋە ئەرەبشۇناسلىق ئىلمىدە ئىبنى ھاجىنىڭ باراۋىرىدە بىلىشەتتى.

ئۇ سەيىد شېرىپنىڭ شاگىرتى بولۇپ، سەيىد ئۆز خېنى بىلەن شاھادەتنامە يېزىپ، ئۇنىڭ پۈتۈن ئىلىملەرىدە دەرس ئېيتىشىغا ئىجازەتنامە بەرگەنىدى. پېقىر ئىككى يىل ئۇنىڭ قېشىدا ساۋاق ئوقۇدۇم، ماڭا شۇ قەدەر ئىلتىپات قىلاتتىكى، مېنى «پەرزەنتىم» دەپ ئاتايتتى. شېئىر ۋە مۇئەممانىمۇ مەيلى بار ئىدى. بۇ مەتلەئ ئۇنىڭكى، **شېئىر:**

سېنىڭ سەرۋىدەك تۇز بويۇڭ مەن ئۈچۈن جاندۇر. ھەي

① «قۇرئان كەرىم» 89 ـ سۈرە، ھەجر 6 ـ 7 ـ ئايەت.

يول يۈرەلەيدىغان سەرۋى، مەن تەرەپكە قاراپ پۇر، ساڭا جېنىمنى پىدا قىلاي.

«ھاكىم» نامىغا يېزىلغان بۇ مۇئەممانۇ ئۇنىڭكى، بېيىت:

باغنىڭ ئىچى جەننەتتىن نەمۇنە كەلتۈرەلىگۈدەك دەرەجىدە بولسىمۇ، لېكىن ئۇنىڭ بۇلبۇلى بولمىسا، ئۇنداق باغ ۋەيران بولسۇن.

خوجا سەمەرقەندتە تەڭرىنىڭ رەھمىتىگە ئېرىشتى ۋە ئۆز خانىقاسىدىكى بوۋىلىرىنىڭ گۇمبىزىگە دەپنە قىلىندى.

مەۋلانا ئەلى شاشى ـ دانىشمەن كىشى ئىدى، ئۇنىڭ يۇقىرى تالانت ئىگىسى ئىكەنلىكىنى بارچە خالايىق ئېتىراپ قىلاتتى. مۇئەممانى پېتىندە سەمەرقەنىد ئەھلى ئۇنى شەرەفىددىن ئەلى يەزدى بىلەن باراۋەر ھېسابلايتتى. پېقىر سەمەرقەندكە بارغاندا ئۇنىڭ ئايىغى سۇنۇپ، ئورۇن تۇتۇپ يېتىپ قالغانىكەن. مەن مەۋلانانى يوقلاپ باردىم ۋە ئۇنىڭ ئالدىدا ئولتۇرۇپ بۇ مۇئەممانى يېزىپ ئۇنىڭغا بەردىم. بۇ مۇئەممادىن «ئۇلا» (يۇكسەكلىك، يۇقىرى دەرىجە) دېگەن سۆز ھاسىل بولاتتى. مۇئەممانى تۆۋەندىكىچە، شېئىر:

سېنىڭ پۈتۈكىدىن ئاغرىق، زەخمەتلەر يىراق بولۇپ دۇشمەنلىرىڭگە بالا ـ قازا نېسىپ بولسۇن.

مەن ئۇنىڭ قېشىدىن قايتىپ چىققاندىن كېيىن ئۇ مېنىڭ كىم ئىكەنلىكىمنى سوراپ بىلىپتۇ ـ دە، مۇنۇ مۇئەممانى يېزىپ بىر شاگىرتىدىن چۈشكەن ئورۇنۇمغا ئەۋەتىپتۇ. بۇ مۇئەممادىن

پەقەرنىڭ ئىسمى ھاسىل بولاتتى. مۇئەممانى تۆۋەندىكىچە، مۇئەممانى:

سەن مېنى كۆرۈپسەنۇ، مەن سېنى ياخشى كۆرەلمەيتىمەن،
سەن ماڭا بىر شىرەدەك كۆرۈندۇڭ، ھەم شۇنداق بولۇشىڭنى
ئۈمىد قىلمەن.

مەۋلانا شۇ ئاغرىق بىلەن ئالەمدىن ئۆتتى. ئۇنىڭ قەبرىسى سەمەرقەندتە.

مەۋلانا مۇھەممەد تەبارکانى ـ شەيخ زەينىددىن تەبارکانىنىڭ ئىز باسارلىرىدىن بولۇپ، ئۆز زامانىنىڭ پېشىۋاسى ئىدى. ئۇنىڭ خانىقاھى ۋە كۈپ مۇرىتلىرى بار ئىدى. مەۋلانانىڭ كىشىلەرنىڭ ئىخلاسى كۈپ ئىدى. ئۇ «قەسىدە بۇردە» نى مۇخەممەس قىلىپ يازغان ۋە تەكرىگە يېقىن زات خوجا ئابدۇللا ئەنسارىنىڭ «مەنازىلۇس ـ سايىرىن» (سەيياھلار مەنزىلى) ئاتلىق كىتابىغا شەرھى يازغان. ئۇنىڭ پەزىلىتى ۋە كامالىتىنى تەرىپلەشكە تىل ئاجىزلىق قىلىدۇ. ئۇ ساماغا چۈشسە ھەرىكىتى ئۇسۇل قائىدىسىگە مۇۋاپىق بولمىسىمۇ خالايىقنىڭ شۇنداق تەسىر قىلاتتىكى، خالايىقلار يىغىلىشاتتى. بۇ مەتلەئ ھەزرىتى مەۋلانانىڭكى، شېئىر:

سېنىڭ سەۋرىدەك بويۇڭدىن باشقىغا قارايدىغانلار راسـ
تىنى ئېيتقاندا، نەزىرى تۆۋەن كىشىلەردۇر.

ئۇ ھىرات شەھرىدە ئالەمدىن ئۆتتى. قەبرىسى خىيابانىدا. ئۇ يەرگە مەۋلانا ئۆز ۋاقتىدا خانىقاھ ياسىغان، ئۇنىڭ ئوغلى مەۋلانا ھەممىددىن ۋە باشقا سوپىلار شۇ خانىقاھدا سۈلۈك ۋە ئىبادەتكە مەشغۇلدۇر.

شەيخ سەدرىددىن زەۋايى ـ ئۇمۇ شەيخ زەينىددىنىڭ ئىز باسارلىرىدىندۇر. شەيخ گۈزەل ۋە زىبا كىشى ئىدى. ئۆزى يېقىملىق بولۇپ، ھەقىقەت ۋە ئىلىم ـ پەن تۇغرىلىق سۆزلىگەن سۆزلىرى كۆڭۈللەرنى مەپتۇن قىلاتتى. پەقەر ئۇنىڭ شەرەپلىك سۆھبىتىگە ئېرىشتىم. بەدەخشان شاھى ئۇنىڭغا مۇرىت بولغان بولۇپ، شەيخ ئۇنىڭغا «فوسۇس»① دەرسى بېرەتتى. ئۇ كۆڭلۈمنى بەك مايىل قىلدى. شۇنچە ئۇلۇغ پادىشاھ شېيخنىڭ خىزمىتىگە كېلىدىغان تۇرسا، باشقا خالايىقنى نېمە دېيىش كېرەك؟ ئۇ شۇ قەدەر كاتتا شەيخلىق ئىشلىرى بىلەن تۇرۇپ، يەنە نەزىم بىلەنمۇ شۇغۇللىناتتى. بۇ مەتلەئ شەيخنىڭكى، شېئىر:

سېنىڭ يۈزۈڭدىن كۆزۈمگە ئاجايىپ بىر نۇر كېلىدۇ،
سېنىڭ جامالىڭدىن يامان كۆزلەر دائىم يىراق بولسۇن.

ئۇ ھىراتتا ئالەمدىن ئۆتتى. ئۇنىڭ جىنازىسىنى «شۇغان» غا ئېلىپ كېتىشتى ۋە شۇ يەردە دەپنە قىلدى.

مىر ھەيدەر مەجزۇب ـ «دەرۋازىنى خۇش» سىرتىدا ئەمىر فەخرىيابىي مازىرىدا تۇراتتى. ئۇ يىگىتلىكىدە ئاساسىي بىلىملەرنى مۇكەممەل پۈتتۈرۈپ بولغانىدى. شۇ ۋاقىتتا ئۇنىڭغا جەزەبە يېتىشتى ـ دە، ئەقلى يوقالدى. گاھى چاغدا ئۆز ھالىغا كېلىپ ئالىملار بىلەن مۇنازىرىلىشەتتى. ئۇنداق چاغلاردا ھەممە كىشىلەر ئۇنىڭغا قول قويۇاتتى. ئەمما بىر ئوبدان سۆزلەپ كېتىۋېتىپ يەنە چېچىلاتتى. سەۋدايىلىقى تۇتقان مەزگىلدە خىيالى سەلتەنەت خىزمىتىگە شېرىك

① «فوسۇس» مەشھۇر ئالىم مۇھىددىن بىننى ئەرەبى تەرىپىدىن يېزىلغان تەسەۋۋۇف ئىلمى ھەققىدىكى كىتاب.

بولاتتى ـ ده، خەلقنى ئۆزىگە ئۆكەرلىكىكە دەۋەت قىلىپ، ئىسيان كۆتۈرىدىغان سۆزلەرنى ئېيتاتتى. بۇ بەيىت ئۇنىڭكى، بەيىت:

ئۇ ئاي يۈزلۈكنىڭ لەۋزى بىلەن چىشلىرى نەمىگە ئوخشايدۇ؟ گويا كى قەنتنىڭ دانە ـ دانە گۈرۈچ ئۈستىدە تۇرغىنىغا (ئوخشايدۇ).

مازىرنىمۇ يۇقىرىقى مىر فەخرىيابى گۆرىستاندا.

مەۋلانا مۇھەممەد ئەرەب ـ ئۇمۇ دانىشمەن كىشى ئىدى. ئەقلىدىن ئېزىپ، خىيالىرى مىرھەيدەرنىڭ خىيالىغا بارغانسېرى ئوخشاپ قالدى. دائىم سەلتەنەت ۋە پادىشاھ بولۇش توغرىسىدىكى سۆزلەرنى قىلاتتى. مەۋلانا شۇ سۆزلىرى بىلەن تۆھمەتلەندى. ئاخىرى راستىمۇ، يالغانمۇ ئىش قىلىپ مەۋلاناغا «ئۇنىڭ ئۆيىدىن ئىسيان كۆتۈرۈشكە ئالاقدار ئەسلىھەلەر تېپىلدى» دېگەن قارا چاپلاندى. شۇڭا ئەزىز ۋە ياشانغان كىشى بولۇشىغا قارىماي پادىشاھ ئۇنى شەھەردىن قوغلاپ چىقىرىش بۇيرۇقى چىقاردى. ئۇ سىيستانىغا باردى. ئۇ يەردىمۇ ئۇنىڭ سۆزلىرى شۇ پېتىچىلا ئىدى. ئۇ ئۆز خىيالىدىكىدەك پادىشاھلارچە مەسنەۋىيلەرنى ئېيتىپ يۈرەتتى ۋە «شاھنامە» قائىدىسى بويىچە يازاتتى. بۇ بەيىت ئۇنىڭ ئاشۇ بەيىتلىرىدىن، شېئىر:

پادىشاھقا پادىشاھنىڭ ئۆزىدىن باشقا ھېچ كىشى مەھرەم بولالمايدۇ. شاھنىڭ ئەھۋالىنى شاھنىڭ ئۆزىدىن باشقا ھېچ كىشى بىلەلمەيدۇ.

ئۇنىڭ مازىرى سىيسىتاندا.

مىر مۇقىملىسى ـ مەشھەد سائادەتمەنلىرىدىن بولۇپ، قابىلىيەتلىك ئىدى. ئۇنىڭغا تەگىشىدىن جەزبە يەتتى ـ دە، ئەقلىدىن ئازدى. ئۇ قول ۋە باراقلىرىغا ھالقىلارنى سېلىۋالاتتى ۋە دائىم ئۆز ـ ئۆزى بىلەن سۆزلىشەتتى. ھوشى بار چاغدا ياخشى بەيىتلەرنى ئېيتاقاندى. لېكىن سەۋدايىلىق مەزگىلدە بۇ بەيىتنى كۆپ ئوقۇيتتى، شېئىر:

ئۆلۈمنىڭ بالايى ـ ئاپىتى ۋە قىيامەتنىڭ غەم ـ قايغۇسى بىزنىڭ يۈمران كۆچەتتەك بويىمىزنى چەمبەردەك ئېگىپ قويدى.

«مۇقىملىسى» تەخەللۇسى بىلەن يېزىلغان بۇ بەيىتنى ئەل ئارىسىدا مەشھۇر، شېئىر:

خەلق: «مۇقىملىسى» سارىق بولۇپ قاپتۇ، دېيىشىدۇ، نېمە ئامال، سارىغىلىقنىڭ ئۆزى مۇقىملىسى (يوقسۇل) بولغانلىقتىنغۇ.

ئۇنىڭ مازىرى مەشھەدتەكى خوجا خىزرى لەگگىردە.

مەۋلانا تەبدۇللاھھار ـ دانىشمەن كىشى بولۇپ، ھېراتنىڭ كۆزگە كۆرۈنگەن تالانت ئىگىلىرىدىن بىرى ئىدى. ئۇ خىمىيىۋى ئۇسۇلدا ئالتۇن ياساشقا قىزىقىپ قېلىپ، كۆپ نەرسىلەرنى زايا قىلغان بولسىمۇ، لېكىن بىر نەرسە ھاسىل قىلالمىدى. كۆپ ۋاقىت ئوت پۈۋلىگەنلىكىتىن ئۇنىڭ قۇلاق نېرۋىلىرى بۇزۇلۇپ گاس بولۇپ قالدى. ئەمما ئۇنىڭ ياخشى

بهيئتلىرى بار. ئەمىر خۇسرەۋنىڭ شېئىرىغا جاۋابەن يېزىلغان بۇ مەتلەئ ئۇنىڭكى، بەيىت:

يارنىڭ ئوقى كۆڭۈللەرگە تەگكەنلىكىگە كۆندەشلىكىم كېلىدۇ. ئۇ ئوقلار باشقىلارغا تەگسىمۇ مېنىڭ يۈرىكىمگە تەسىر قىلىدۇ.

ئۇنىڭ قەبرىسى «ئىمام فەخرى» دە.

مەۋلانا ئابدۇررەززاق ــ مەۋلانا ئابدۇلقەھھارنىڭ ئىنىسى بولۇپ، ھازىرجاۋاب ۋە ئۆز بېشىچە ئادەم ئىدى.

ئۇ ئاساسى بىلىملەرنى پۈختا ئىگىلىگەن، كۆپ تەرەپلىمە ئىقتىدارغا ئىگە كىشى ئىدى. بولۇپمۇ ئۇ تارىخ ئىلمىدە ماھارەتلىك بولۇپ، بۇ ساھەدە يازغان مەشھۇر ئەسەرلىرى بار. ھەر كىشى تارىخشۇناسلىقتا ئۇنىڭ ماھارىتىنى بىلەي دېسە، ئۇنىڭ ئۆزى يازغان تارىخنى ئوقۇسا بىلىۋالالايدۇ. بۇ مەتلەئ ئۇنىڭكى، شېئىر:

مېنىڭ مەرگەن گۈزىلىم قاشلىرىنى يۇقىرى قىلىپ، پۈتۈن ئالەمنى ئۆلتۈردى. ئەمدىلىكتە ئۇ مېنى ئاتماقچى بولۇۋاتىدۇ.

ئۇنىڭ قەبرىسى «ئىمام فەخرى» دە، ئاكىسىنىڭ قەبرىسى يېنىدا.

مىر يادگار بەگ ــ «سەيفى» دېگەن تەخەللۇسنى قوللىناتتى. ئۇ خۇراسانىنىڭ ئېسىل ۋە كۆزگە كۆرۈنگەن ئەمىرزادىلىرىدىن ئىدى. لېكىن ئۇ خىزمەتنى تاشلاپ، خىلۋەتتە ئۇرۇن

تۇتتى. ئۇ پارسى سۆزىنى ئادىي ساددا ئادەم ئىدى. يىز پارچە يېرىدىن چىققان مەسئۇلاتنىغا قانائەت قىلىپ يۈرەتتى. بۇ قووم دائىم ئۇنىڭ ئەتراپىدا بىللە بولاتتى. مىريادگار بەگمۇ ئۇلاردىن ھېچنېمىسىنى ئايلىمايتتى. ئۇنىڭ ياخشى مەتلەئلىرى بار. شۇ جۈملىدىن بۇ مەتلەئ ئۇنىڭكى، شېئىر:

ئۇچاقىدىكى ئەۋرىشىم كۆينىكىڭنىڭ سالقىن شامالدا يەلپۈنۈشى گويا كى يېڭىدىن پۈلغا ئېرىشكەن كىشىنىڭ كۆڭۈش ئۆستىدە تىترىگىنىگە ئوخشايدۇ.

بۇ مەتلەئمۇ ئۇنىڭكى، شېئىر:

مېنىڭ سەرۋىم گويا كى شېكەر قۇمۇشىغا ئوخشاش ياشناپ تۇرغان، يۈمران، شېرىن ۋە تۆپتۆز. ئۇ گويا كى قۇمۇش يوپۇرماق كىيىملىرى ئۆستىدىن باغلىغاندەك، بىللىگە كەمەر باغلىۋالغان.

ئۇنىڭ مازىرى «سەرپۇل» دىكى ئاتا ــ بوۋىلىرىنىڭ قەبرىستانلىقىدا.

مەۋلانا تۇتى ــ ئەسلى تەرشىز ۋىلايىتىدىن ئىدى. كېيىن بابۇر مىرزىنىڭ خىزمىتىدە تەربىيىلەندى. ئۆزى كېلىشكەن، ياخشى خولقلىق يىگىت ئىدى. قەسىدىدە مەۋلانا كاتتىغا تەقلىد قىلىپ يازاتتى. كاتتىنىڭ:

گەرچە يەتتە ئىقلىم ئالتۇن خەزىنە بولۇپ كۆرۈنسىمۇ، لېكىن ئۇبدانراق قارىساق يەتتە باشلىق ئەجدىھادۇر.

دەپ باشلىنىدىغان يەندە ــ نەسىھەت خاراكتېرلىك

قەسىدىسىگە جاۋابەن يازغان ياخشى بىر شېئىرى بار. ئۇنىڭ مەتلىسى تۆۋەندىكىچە، شېئىر:

جاھان ھۇجرىسى ئالتە گۈمبەزلىك، ئىككى ئىشىكلىك
بىر ئۆيدۇر. ئۇ ئۆينىڭ تۆت بۇلۇڭىدىكى بىساتلاردىن «ئېھتىيات قىلىڭلار!» دېگەن ناله ـ زار كېلىپ تۇرىدۇ.

ئۇ غەزەلنىمۇ ياخشى يازاتتى. بۇ مەتلەسى ئۇنىڭكى، شېئىر:

مەيخانىنىڭ بۇلۇڭىدا سۇيۇق ياقۇت (قىمىزدىل شاراب)
ئارقىلىق ھۇزۇر ـ ھالاۋەت خەزىنىسىگە ئايلانغان، ئۇ يەردىكى چاڭنىڭ شەكلى غەمنى يوقىتىش ئۈچۈن ئەجدىھانىڭ ئاغزىدەك قىلىپ ياسالغان.

ئۇنىڭ قابىلىيىتى بار ئىدى. لېكىن ئۇ يىگىتلىك دەۋرىدىلا ۋاپات بولدى. ئۇزۇنراق ئۆمۈر كۆرگەن بولسا خېلى ياخشى نەزمىلەرنى قالدۇرغان بولاتتى. پېقىر ئۇنىڭ ۋاپاتى تارىخىنى شەيخ ئازەرى بايانىدا سۆزلەپ ئۆتكىنىمدەك «خۇرۇس» سۆزى بىلەن خاتىرلىگەنىدىم. ئۇنىڭ قەبرىسى خىيابانىدا.

مەۋلانا مەۋلانا ۋەيسى ـ كاتىپلىقتا مەشھۇر ئىدى ھەم شېئىرمۇ يازاتتى. ئىنتايىن سادىدا ۋە گول كىشى ئىدى. مەن ۋەباشقا كۆپلىگەن يار ـ بۇرادەرلەر: «ھەي، بۇ كىشى بۇنداق سادىدىلىقى بىلەن قانداقمۇ شېئىر ئېيتالايدىغاندۇ» دەپ ھەيران بولاتتۇق. ئۇنىڭ غەزەللىرى يامان ئەمەس. يەنە دىۋانىمۇ بار. بۇ مەتلەسى ئۇنىڭكى، شېئىر:

باغ سەيلىسىگە، بىنەپشەزارلىقىنى تاۋاپ قىلىشقا چىققانىدىم،
ھەر بىر بىنەپشىدىن يارىمنىڭ چاچلىرىنىڭ خۇش پۇرىقى كېلەتتى.

ئۇ بىر قېتىم سەپەرگە چىققانىدى. شۇ قېتىملىق سەپىرىدە ئۇنىڭغا ئاخىرەت سەپىرى يەتتى.

مەۋلانا ساغەرى ـ ساغەر ئۇلايىتىدىن بولۇپ، ھىرات شائىرلىرى ئېقىمىدىكى كىشى ئىدى. ئۆز بىساتىدا يەتكۈدەك مال ـ مۈلكى بار ئىدى. لېكىن بېخىل ئادەم ئىدى.
ھەززىتى مەخدۇمى نۇرەن (ئابدۇراخمان جامى) مەككە سەپىرىگە بارماقچى بولۇپ، ۋەيسى بىلەن ساغەرنى ئۆزى بىلەن بىللە بېرىشنىڭ مەسلىھەت قىلدى. ئەمما ۋەيسى ئېشىكى يوقلۇقىنى باھانە قىلىپ، ساغەرى بولسا يەنە بىر باھانە بىلەن بۇ سەپەردىن قېچىپقالدى. ئەمىر سۇھەيلى ئۇلارنىڭ يۇقىرىقى ئىشى ئۈچۈن بۇ قىتئەنى ئېيتقانىدى، تېز ئارىدا تارقىلىپ كەتتى، شېئىر:

ۋەيسى بىلەن ساغەرى ئىككىسى ھەرەمگە سەپەر قىلماقچى بولغانىدى. لېكىن ئۇ بىرى ئېشىكى يوقلۇقى ئۈچۈن، بۇ بىرى ئۆزى ئېشەك بولغانلىقى ئۈچۈن، ھەر ئىككىلىسى بۇ سەپەردىن قېچىپقالدى.

ئادەتتە مەۋلانا ساغەرى گەرچە ناچار شېئىر يازىدىغان ئادەم بولسىمۇ، ئەمما بۇ مەتلىسىنى ئوبدان يېزىپتۇ، شېئىر:

مېنىڭ ئۇنچە تۆككۈچى كۆز ياشلىرىم باھار بۇلۇتى بىلەن بىرەك، مېنىڭ ناله ـ زارىم بۇلبۇلنىڭ ئاۋازى بىلەن بىرەك.

ئۇ ھىراتتا ۋاپات بولدى. قەبرىسى خىيابان ئەتراپىدا.

فەسلەي رۇمى ـ دانىشمەن كىشى ئىدى، جوگى مەرزە- نىڭ خىزمەتىدە ئىدى، ئۇنىڭ باغ ۋە سارايلىرىنىڭ تاملىرىغا مەۋلانىنىڭ شېئىرلىرى نەقىشلەنگەنىدى. ئۇ خوجا جەلمانىنىڭ يۇقىرى سەنئەتلىك قەسىدىسىگە نەزىرە يازغان. ئۇنىڭ بۇ شېئىرى ئۆزىنىڭ ئىقتىدارىغا يارىشا يامان ئەمەس يېزىلىپتۇ. ئۇ يەنە ھەزرىتى شەيخنىڭ «سىرلار خەزىنىسى» دېگەن ئەسىرىگە جاۋابەن ئەسەر يازدى. بۇ ئەسەرنىڭ «يوشۇرۇن سىرلار» دېگەن بابىدا ئۇنىڭ مۇنداق بىر بەيىتى بار، شېئىر:

كىمكى سەندىن ھەربىر نەپەسنى (سۆزنى) ئاڭلىسا، شەك- شۇبھىسىزكى، ئۇنىڭ يەنە باشقا ھەمنەپەس كىشىلىرىمۇ ئۇنىڭ- دىن ئاڭلايدۇ.

مەۋلانانىڭ قەبرىسى ھىراتتا.

شەيخ كەمال تۇربەتى ـ ناھايىتى ئېھتىياتچان ۋە قابىلىيەتلىك كىشى ئىدى. ئۇ خوجا ھافىز (شىرازى) نىڭ غەزەللىرىدىن كۆپلىرىگە مۇخەممەس يازغان بولۇپ، خۇراسانىنىڭ كۆزگە كۆرۈنگەن ئالىملىرىدىن ئىدى. پېقىر ئۇنىڭ بىلەن كۆ- رۈشۈشنى بەكمۇ ئارزۇ قىلاتتىم. ئاشنالىق مۇنداق باشلانغانىدى: سۇلتان ئەبۇ سەئىدمىرزىنىڭ زامانىدا بىر كۈنى مەشھەددە غېرىب، ئاجىز ھالدا، ئۆيدە ئاغرىپ ياتقانىدىم. شۇ كۈنلەردە قۇربان ھېيىت نەزىرىسى بولدى. ئىمام ئەلى مۇسا رىزانى (تەڭرى ئۇنىڭغا رەھمەت قىلسۇن) تاۋاپ قىلىش ئۈچۈن ئالەمنىڭ يېراق يۇرت، شەھەرلىرىدىن خەلقلەر كېلىشكە باشلىدى. بۇنداق چاغدا مۇسا- پىرلار تۇرغان ئۆيلەرنىمۇ يوقلاش ئۇ يەرنىڭ قائىدىسى ئىدى. مەن ياتقان ئۆيگە بىر توپ ئىلىم ئەھلىلىرى سەيلە قىلىپ

كىرىپ قالدى. ئۇلار تامغا يېزىلغان بەيىتلارنى ئوقۇپ، بىر بەيىتنى ئۇستىدە بەس ـ مۇنازىرىگە چۈشتى. ئۇ جامائەتنى ئەگەشتۈرۈپ كەلگەن چوڭراق بىر كىشى كۆچىلىكنى مۇنازىرىدە يېڭىۋالدى. پېقىر ئاغرىق ھالدا يېتىپ ئۇ جامائەتنىڭ پىكرىگە سۆز قاتماقچى ئىكەنلىكىمنى ئېيتتىم. ئۇ كىشىگە بۇ ئاغرىق يىگىتنىڭ بىر سۆز ئېيتىدۇ دېيىشتى. ھېلىقى مويسىپىت كىشى دەل شەيخ كامال ئىكەن! بۇ كىشىمۇ زىيارەتكە كەلگەنىكەن. ئۇستۇمگە كېلىپ مۇنازىرە تېمىسىنى ئوتتۇرىغا قويىدى. مەن ئۆز كۆز قارىشىمنى ئوتتۇرىغا قويۇشۇم بىلەنلا ئۇ دەرھال ئۆز سۆزىدىن قايتىپ، ماڭا ئاپىرىنلار ئېيتتى ۋە مېنى تونۇۋالدى. ئەسلىدە ئۇمۇ مېنى ئاڭلىغانىكەن ۋە كۆرۈشۈش ئارزۇسى بار ئىكەن. خۇشال بولۇپ كۆڭلۈمنى ياساپ قېشىمدا ئولتۇردى ۋە سۆز ئارىسىدا بۇ مۇئەممانى ئوقۇدى. ئۇنىڭدىن «قۇتب» دېگەن سۆز ھاسىل بولدىۇ، شېئىر:

يارنىڭ چاچلىرىغا ھەۋەس قىلىپ، كەچۈرمىشلىرىمىز دەس- لەپتىكى سەرگۈزەشتىدىن ئاخىرى قۇرۇق چاڭ ـ تۇزانغا ئايلاندى.

بۇ شېئىر ئۇستىدىمۇ تالاش ـ تارتىشلار بولدى. ئۇ ئۆزىنىڭ چۈشكەن ئورنىغا قايتىپ كەتكەندىن كېيىن ماڭا تۆھ- پە ۋە مۇبارەك سوۋغا ـ سالاملارنى ئەۋەتتى. ئۇ يەردە تۇرغان مەزگىلدە ئۇ دائىم مېنى يوقلاپ كېلىپ تۇردى. شەيخ بىلەن دوستلۇق ۋە يېقىنلىقىمىز ئەنە شۇنداق باشلانغانىدى. شەيخ مەككىدىن قايتىپ كېلىپ، كېيىن تۇربەتىدە ۋاپات بولدى. مازىرى ئاشۇ ئورۇندا.

دەرۋىش مەنسۇر سەبزدۇارلىق بولۇپ، دەرۋىش، پەر-
ھىزگار ۋە ئۆز نەپسىدىن كەچكەن كىشى ئىدى. كۆپ ۋاقىتلاردا
رۇزا تۇتاتتى. ئەرۋز ئىلمىدە ۋە ھۇنەر - سەنئەتلەردە مەۋلانا
فەتتاھى سەيگنىك شاگىرتى ئىدى. ئىككى ئەرۋز ئىجاد
قىلىدى ۋە بىر گۈزەل قەسىدە ئېيتقاندى. ئۇنىڭ مەتلەئى
مۇنداق، شېئىر:

يار ۋەسلىگە يېتمىش يولدا كۆپ يۈگۈردۇم، لېكىن
ئاشمىنالمىنىڭ ھەقىقتى بىلەن تونۇش بولغان بىرەرمۇ ئادەمنى
ئۇچراتمىدىم.

بۇ شېئىر تەرىپىگە سەتئىتىدە نۇقسانسىز چىقىپتۇ.
دەرۋىش مەنسۇر تەسەۋۋۇپ ئىلمىدە ھافىز ئەلى جامىنىڭ شا-
گىرتى ئىدى. ئۇ زاتنىڭ تەرىپىنى قىلسا ئەقىل ئاجىزلىق قى-
لىدۇ. تەسەۋۋۇپ ئىلمىدە بۇ رۇبائىي دەرۋىش مەنسۇرنىڭدۇر،
شېئىر:

ئۆزنى زەررىچىلىكىمۇ مەۋجۇت دەپ بىلمەسلىك كېرەك،
ياخشى - يامان سۆزنى كۆپ ئېيتماسلىق كېرەك. مەقبۇل بول-
مايدىغان نەرسە ئىجاد ئەمەس، قوبۇل بولغان نەرسىنى رەت
قىلىپ بولماس.

پېقىر ئەرۋز ئىلمىنى دەرۋىش قېشىدا ئوقۇغانىدىم. دەر-
ۋىش قىرىق بىلەن ئەللىك ياش ئارىسىدا ئالەمدىن ئۆتتى ۋە
قەبرىسى خوجەئى تاقدا، (ۋەسسالام) .

ھافىز ئەلى جامى - ئۆز زامانىنىڭ كامالەت ئىگىسى ئىدى.
ھۆسۈسەن تەسەۋۋۇپ ئىلمىدە كامالەتلىك ئىدى ۋە ھەزرىتى

مەخدۇمى نۇرەن ئابدۇرەھمان جامى «نەفەھاتۇل ئۇنس» (دوستلۇق خۇش پۇراقلىرى) ئاتلىق كىتابىدا، ئۇنىڭ شەيخ فەرىددىن ئەتتار (ئۇنىڭ سىرلىرى ئۇلۇغ بولسۇن) نىڭ مۇنۇ قەسىدىسىگە شەرھىي يازغانلىقى ئېيتىلغان، شېئىر:

ھەي، سەن يۈزۈڭنى يۆگەپ بازارغا كەلدىڭ، خەلقنى
بۇ تىلىسىمغا مەھلىيا قىلۇالدىڭ.

قىرائەت ئىلمىدە بارلىق قىرائەت ئالىملىرى ئۇنىڭغا
شاگىرت بولغانلىقى بىلەن پەخىرلىنەتتى. پېقىرمۇ ئۇنىڭدا بىر
قانچە ساۋاق ئوقۇغانىدىم. ئۇنىڭ قەبرىسى شەيخ باھائىددىن ئۇ-
مەر (ئۇنىڭ سىرلىرى ئۇلۇغ بولغاي) نىڭ گۈمبىزىدە.

مەۋلانا مۇھەممەد مۇئەممائى - ھىراتلىقلار ئۇنى
«مۇئەممانىڭ پىرى» دەپ ئاتىشاتتى. ئۇ دانا كىشى ئىدى.
ئەمىر خۇسرەۋنىڭ شېئىرلىرىنى ۋە باشقا ئەسەرلىرىنى ھېچ
كىمنى ئۇنىڭدىنمۇ كۆپرەك توپلاپ باقمىغان. «يۇسۇپ» ئىسمىغا
بۇ مۇئەممانى ئۇنىڭكى، شېئىر:

بۇرۇن بۇ بېشىمدا سەپەر قىلىش ھەۋىسى بار ئىدى.
سېنىڭ جامالىڭنى كۆرۈش بىلەنلا سەپەرگە مەيلىم قالمىدى.

ئۇنىڭ قەبرىسى ھىراتتا.

سەيد كەمال كاچكۇل - بەلخدە تۇرۇشلۇق ئىدى. ئۇ
كۆپ سایاھەت قىلغان كىشى بولۇپ، بارمىغان يېرى ئاز ئىدى،
ئۇنىڭ ئەھۋالىدا ئاجايىب ئىشلار كۆپ ئىدى. بۇنىڭدىن مەشھۇر-

راقى شۇكى، ئۇنىڭ بەش يۈزمىڭ بېيىتى، بىر قەسىدىسى بار بولۇپ، ئۇنىڭدىن ئون ئىككى مىڭ ياراملىق بېيىت تاللىۋېلىشقا بولاتتى. ئەمما پەقەت كۆرگەن نەرسە، خوجا ئەبۇ نەسىر پارسا (ئۇنىڭ سىرلىرى ئۇلۇغ بولغاي) ۋاپات بولغاندا ئۇ مەرسىيە ئېيتقانىدى. بۇ بېيىتلارنىڭ بىر قانچىسىنىڭ ھەربىر مىسراسى خوجىنىڭ ۋاپاتىغا تارىخ يىلى بولسا، يەنە نەچچە بېيىتى تۇرلۇك تارىخلار ئىدى. باشقا بىر قانچە بېيىتلارنىڭ ھەر بىرى ئۇچ - تۆت تارىخ ئىدى. لېكىن شېئىرنىڭ مەزمۇنىغا قىلچە نۇقسان يەتمىگەنىدى. بۇ ئىشلارنىڭ ئىنسانلار قولىدىن كېلىشى ئاسان بولمىغانلىقى ئۈچۈن، يەنە ئۇنى «ئاتاروت پىلانېتنى بويسۇندۇرۇپتۇ» دېيىشەتتى. ئۇنىڭ يېشى توقساندىن ئاشقانىدى. بۇ مەتلەئ ئۇنىڭكى، شېئىر:

ھەي، يۈزۈڭ نۇرىدىن جان كۆزىگە روشەنلىك بەرگۈچى،
سېنىڭ كېلىشكەن بويۇڭ سەرۋى دەرىخىنى يەرگە ئولتۇرغۇزۇپ قويۇپتۇ.

ئۇنىڭ قەبرىسى بەلخدىكى ئەمىر سۇرخ مازىرىنىڭ ئەتراپىدىدۇر.

خوجا مۇئەييەد مېھنە - ھەزرىتى ئەبۇ سەئىد ئەبۇلخەيىر (ئۇنىڭ سىرلىرى ئۇلۇغ بولغاي) نىڭ نەۋرىلىرىدىن ئىدى. يىل بويى ئەبۇ سەئىد ئۇبۇلخەيرنىڭ مازىرىدا شەيخلىق قىلاتتى. ئاساسىي بىلىملەرنى مۇكەممەل ئوقۇپ بولغانىدى. مەجلىسلەردىكى سۆزلىگەن نۇتۇقلىرى ئىنتايىن تەسىرلىك ۋە ئوتلۇق ئىدى. ھەتتا خوجا سەمانىمۇ تەسىرلەندۇرەرلىك ئېلىپ باراتتى. پادىشاھلار خوجا مۇئەييەدنى بەك ئۇلۇغلايىتتى. بۇ مەتلەئ ئۇنىڭكى، شېئىر:

سېنىڭ ئاي يۈزۈڭدىن ئەينەك ياسىغۇچىلار ئۇ ئەينەككە جانىنى تەلمۈرتۈپ قويۇپتۇ.

خوجىنىڭ مازىرى چوڭ بوۋىسىنىڭ گۈمبىزىدە.

خوجا مۇئەييەد دەۋانە - ئۇمۇ ھەزرىتى شەيخنىڭ ئەۋلادىدىندۇر. ئۆزى سەۋدايى مىجەز كىشى ئىدى. ئەمما شېئىرلىرى توغرا ۋە راۋان چىقاتتى. ئۇنىڭ سەلتەنەت دەۋاسى بار ئىدى. مۇشۇ ئىش ئۈچۈن ئۇ ھالاك قىلىندى. بۇ ئۇنىڭ خوجا ھافىزنىڭ شېئىرىغا جاۋاب قىلىپ يازغان مەتلىئىدۇر، شېئىر:

ئاشۇ ساتادەت ئېيىنىڭ نۇرىدىن جاھانغا يېڭى روشەنلىك يېتەرمىكىن دەپ كۆپ كۆز تۇتىمىز.

ئۇ ئۆلتۈرۈلگەندىن كېيىن، سۆڭىكىنى تېپىپ بىر يەرگە كۆممەكچى بولۇپ تاپالمىدى.

مەۋلانا مەرئىماد مەشھەدى - «مۇسەۋى» تەخەللۇسىنى قوللىناتتى. ئۇ دانىشمەن، خۇش خۇي ۋە ھازىر جاۋاب يىگىت ئىدى. مەشھەد شائىرلىرى ئۇنىڭ خىزمىتىگە يىغلىشاتتى. ئۇ نەمە دېسە ئىتائەت قىلاتتى. ئۇنىڭ مۇئەما پېنىدىمۇ ماھارىتى بار ئىدى. مۇنۇ بېيىتنى ئۇ شەيخ كامالغا جاۋابەن يازغان، شېئىر:

ئۇ: «كۆزۈڭگە ئېيتقىن يۈزىمىزنىڭ خىيالىدىن باشقا سۆزەتنى كۆز ئالدىغا كەلتۈرمىسۇن، دېدى. مەن: «باش ئۈستىگە» دېدىم.

شاه بەدەخشان ـ «لەئلى» تەخەللۇسىنى قوللىناتتى. تالانتلىق ۋە مۇسۇلمان ئەخلاقلىق كىشى ئىدى. ئۇلارنىڭ خاندانى قەدىم خاندان ئىدى. نەچچە مىڭ يىللار ئىدىكىم بەدەخشان مەملىكىتىنىڭ سەلتەنىتى ئۇلارنىڭ خاندانىدىن باشقا خاندانغا يۆتكەلمىگەنىدى. سۇلتان ئەبۇ سەئىد مىرزا ئۇلارنىڭ خاندانىنى ئىگىلىدى. ئۇلارنى ۋەيران قىلدى ۋە مەملىكەتلىرىنى ئىگىلىدى. بۇ مەتلەئ ئۇنىڭكى، شېئىر:

بىز سېنىڭ ئىشتىڭدا بېشىمىزدىن ۋە جېنىمىزدىن كېچىشنى ئىستەيمىز. جانىنىڭ ئېغىزلىرىنى سېنىڭ ياقۇتتەك لەۋلىرىڭدىن شېكەرگە تولدۇرۇشنى تىلەيمىز.

شاه مەزكۇر ئەبۇ سەئىد مىرزا پادىشاھ قولىدا شېھىد بولدى. قەبرىسى شەيخ زەينەددىنە دېيىشىدۇ. (تەڭرى ئەڭ ياخشى بىلگۈچى).

ئىمىنى لەئلى ـ شاه بەدەخشان لەئلىنىڭ ئوغلى بولۇپ، خۇشال ـ خورام يۈرىدىغان تالانتلىق شاھزادە ئىدى، كىشىلەر دائىم ئۇنىڭ سېخىيلىقى، شوخلۇقى ھەققىدە كۆپ سۆزلىشىدۇ. بۇ قوش قاپىيىلىك مەتلەئ ئۇنىڭكى، شېئىر:

ھەي، ئوتتەك لەۋلىرى بىلەن كۆڭۈل گۈلىنارىغا ئوت سالغان مەككار سەنەم، سېنىڭ كۆڭۈلنى تارتىپ كېتىشتىن باشقا ئىشىڭ يوقمىدى.

ئۇمۇ ئاتىسىنى ئۆلتۈرگەن قاتىلنىڭ قولىدا ئۆلتۈرۈلدى.

مەۋلانا ئەبۇسەئىد بەدەخشى ـ بەدەخشانلىق ئىدى. بۇ سۇلتان ئەبۇ سەئىد مىرزا زامانىدا ھىراتقا كەلدى. پادىشاھ ئۆزتارىخىنى ئۇنىڭغا يېزىشنى بۇيرۇدى. ئۇ مەسنەۋىگە ئۇستا، ئىجادكار كىشى ئىدى. ئۇ بىر بېيىتىدە بىر سۆزنى تەجنىس (شەكىلداش سۆز) دەپ ئويلاپ، قاپىيىنى خاتا قىلىپ قويغان ئىكەن، پېقىر ئۇنى ئاگاھلاندۇرۇشۇم بىلەنلا، ئۇ بۇنى دەرھال سېزىۋېلىپ، مىننەتدارلىق بىلدۇردى. بۇ ئىش ئىككى مىزنىڭ ئارىسىدىكى دوستلۇققا سەۋەب بولدى. بۇ بېيىت ئۇنىڭ توي تەرىپىدە ۋە ناخشىچىلار ھەققىدە يازغان مەسنەۋىيىسىدىندۇر، شېئىر:

پۇتۇن يەر ۋە كۆكنى قاپلىغان سۇرەن ـ چۇقانلار ئىچىدە «جېنىمنى تەڭرىگە تاپشۇردۇم» دېگەن ئاۋازلار ئاڭلىناتتى.

ئۇنىڭ قەبرىسىنى كوھىستاندا دېيىشىدۇ.

مەۋلانا يۈسۈف شاه ـ «كاتىب» تەخەللۇسىنى قوللىناتتى. كاتىپلىق، خەتتاتلىق پىشىدە كۆزگە كۆرۈنگەن كىشى ئىدى. ئۇ ھىرات شەھىرىدە دانا ئالىملارنىڭ قاتارىدا سانىلاتتى. ئەمما يوقسۇل، كەمتەر ۋە ياخشى كىشى ئىدى. بۇ مەتلەئ ئۇنىڭكى، شېئىر:

ئەي، دوستلىرىدىن ئايرىلىپ، يىراقتا يۈرگۈچى، ھازىر بىز بۇ شەھەردە ياشاۋاتىمىز، سەن بولساڭ ياتلارنىڭ شەھىرىدە تۇرۇۋاتىسەن.

خوجا ئەبۇ ئىسھاق ـ خوجا مۇئەييەد مېھنەنىڭ ئوغلى ئىدى. ئۇ ئىلىمگە ئىنتىلىدىغان، قابىلىيەتلىك يىگىت ئىدى. ئەمما

ئوسال خۇيلىرى ۋە تەكەببۇرلۇقىمۇ بار ئىدى. ئۇنىڭ مېھنەتىدە ئېيتقان بەزى مەرسىيەلىرىدىن بۇ بېيىتنى كەلتۈرىمىز، شېئىر:

شەرق سەھراسى ئۇ گۈلنىڭ ئېتىكىنى بىزنىڭ قۇلىمىز-
دىن تارتىۋالدى. قىيامەت سەھراسىدا بىزنىڭ قولىمىز ئاشۇ
سەھرانىڭ ئېتىكىدە بولىدۇ.

قەبرىسى مېھنەتىدە ئاتىسىنىڭ يېنىدا.

سەيىيىد كازىمى — ئىستېداتلىق ۋە روھلۇق كىشى ئىدى. تەبىئىتى كۆلكە-چاقچاققا مايىل ئىدى. ئۇ پادىشاھ ھەزرەتلىرى (ھۈسەين بايقارا) تەرىپىدىن خوجا جاھانغا ئەلچىلىككە بېرىپ، قايتىپ كېلىشىدە ئىراقتا قالدى. ئۇ يەر-دىن ماڭا بىر-ئىككى پارچە خېتى كەلدى. كېيىن ئۇنى شىرازدا «ۋاپات بولۇپتۇ» دېگەن خەۋەر تارقالدى. ئۇ ھەربىي ئىشلاردا چۈس، چاققان كىشى ئىدى. شېئىرنى راۋان ئېيتاتتى، قەسـ-دىسى بابا سەۋدائىنىڭ ئۈسلۇبىدا يېزىلاتتى. بۇ مەتلەئ ئۇنىڭكى، شېئىر:

خۇداغا شۈكرى، ھىرات شەھىرىنىڭ قازىسى ئەمەسمەن،
ئېشەك ئەمەس، ئىنسانىي سۈپەتلەرگە ئىگىمەن.

بۇ مەتلەئىمۇ ئۇنىڭكى، شېئىر:

تاڭ ئۇپۇقتىن ئاق بايراق چىقارسا، ئاھىم ھۈكەر يۈل-
تۈزىنىڭ چوققىسىغا تۇغ چىقىرىدۇ.

شۇنچە كۆپ خەلق سەيىيىد كازىمنىڭ دۆلىتى بىلەن شېئىرلاردا مەدھىيىلەندى.

مەۋلانا مۇھەممەد مۇئەممائى — خۇش خۇي ۋە سۈننى-
ي مەزھىپىدىكى كىشى ئىدى. نۇرغۇنلىغان ئۇلۇغ ۋە ھۈرمەتلىك
كىشىلەرنىڭ خىزمىتىگە يېتىشىپ، ئۇلارنىڭ نەزىرىدىن ئۆتـ-
كەنىدى. بابۇر مىرزىنىڭ دەۋرىدە باش ۋەزىر بولدى. ئۇنىڭ-
دىن كېيىنمۇ پادىشاھلارنىڭ ھەرقانداق سورۇنلىرىدا دائىم بىللە
بولۇپ، ھۈرمەتلىنەتتى. ھوقۇقى بار چېغىدا شىرازدىكى خوجا
ھافىزنىڭ قەبرىسىگە گۈمبەز ياسىدى ۋە بابۇر مىرزىنى ئۇ يەر-
گە تەكلىپ قىلىپ زىياپەت بەردى. شۇ چاغدا شىرازنىڭ
شوخ كىشىلىرىدىن بىرى بابۇر مىرزىنىڭ كۆزى
چۈشۈدىغان يەردىكى تامغا بۇ بېيىتنى يېزىپ قويغانىكەن.
شېئىر:

گەرچە ئۇ پۈتۈن شەھەر ۋەخپىلىرىنىڭ مال مۈلكىنى
سۈرۈۋەتكەن بولسىمۇ، بۇ بىنانى پۈتكۈزگىنى ئۈچۈن، خۇدا
ئۇنىڭغا ياخشىلىق بەرسۇن.

مىرزا بۇ بېيىتنى ئوقىدى. بۇ توغرۇلۇق نۇرغۇن چاق-
چاقلار بولدى. پېقىر بۇ سۆزنى مەۋلانانىڭ ئۆزىدىن ئىشتىكە-
نىدىم. چۈنكى مېنى ئۆزىگە يېقىن تۇتاتتى ۋە سۆھبىتىگە
كۆپ مۇشەررەپ قىلاتتى.

مەۋلانا ئاخىرقى ئۆمرىدە كىچىك مىرزا بىلەن ھەج
قىلىش شەرىپىگە ئېرىشتى ۋە ھەجدە ۋاپات بولۇپ، ئالەم بىلەن
ۋىدالاشتى. «دەرۋىش» نامىغا يېزىلغان بۇ مۇئەممانى ئۇنىڭكى،
شېئىر:

مەن دوستۇمنىڭ ئازار بېرىشىدىن قېچىپ، ئۇنىڭدىن يىراق
ئۆرۈگەن ئىدىم. ئالەم خەلقىنىڭ يامان ئاتاق ۋە دەشنامىلىرى
ماڭا يۇزلەندى.

خوجا ھەسەن خەزىر شاھ – ئاسترابادلىق بولۇپ، ئىستىبداتلىق ۋە خۇش مۇئامىلىلىك كىشى ئىدى. ئۇ ئۆزىنى باقمي دۇنياغا ئاتىۋەتكەن كىشى بولۇپ، ئەھۋالىدا چېچىلاڭغۇلۇق بار ئىدى. شېئىرنى ياخشى ئېيتاتتى. ئەسىھ ۋە تەنقىد خەت نۇسخىلىرىنى مەۋلانا جەئپەر ئۇسلۇبىغا تەقلىد قىلىپ، ئىستايىن چىرايلىق يازاتتى. ئۇ «لەيلى ۋە مەجنۇن» غا تەقلىد قىلىپ «زەيد ۋە زەينەپ» دېگەن نامدا مەسنەۋى (داستان) يازغان. بۇ بەيىت ئاشۇ ئەسەرنىڭ تەۋھىد قىسمىدىن، شېئىر:

ئەي، ھەربىر گۈزەللىكنىڭ چېھرىدىن ئاچقۇچى، سېنىڭ نامىڭ بارلىق ئاغرىقلارنىڭ شىپاسىدۇر.

بابۇر مىرزا مەشھەددە ۋاپات بولغان يىلدا ئۇ شەھەردە ئاغرىپ يېتىپ قالغانىدى. مەن ئۇنىڭغا غەمخورلۇق قىلىپ، كېسىلىنى باقتىم. شۇنىڭ بىلەن ئۇ شىپا تاپتى. بۇ مەتلەئ ئۇنىڭكى، شېئىر:

سېنىڭ سايەڭ چۈشكەنلا زېمىندىن گۈل ئۈنىدۇ. ياق! يالغۇز گۈللا ئەمەس، باشتىن ئاياغ گۈل ۋە شېبرىن-شېكەر ئۈنىدۇ.

قەبرىسى ئاسترابادىدىكى جامە مەسچىتنىڭ ئالدىدا.

مەۋلانا ھاجى ئۈجۈمى – بىپەرۋا، بەغەم كىشى ئىدى. مىجەزى چاقچاققا مايىل ئىدى. ھەزل-چاقچاق ئارىلاش قىتئەلىرى بار. ئەمما بۇ مەتلىئىنى ياخشى يېزىپتۇ، شېئىر:

يەنە ھەيىت يېتىپ كەلدى. ئەي جانانىم، كەلگىن، ساڭا

قۇربانلىق بولاي. بوغۇزلانغان قوينىڭ كۆزىدەك سېنىڭ ھەيرانىڭ بولاي.

خوجا مەسئۇد قۇمى – قۇم ۋىلايىتىنىڭ ئۇلۇغلىرىدىن دۇر. ئۇ ئىراقتىن خۇراسانغا كەلدى. مېنىڭ بىلەنمۇ ھەمسۆھبەت بولغانىدى. مەسنەۋىسى پۈختا ۋە غەزەللىرى راۋان ئىدى. ئۇنىڭ شېئىرلىرىدا نۇرغۇنلىغان گۈزەل بەيىتلارمۇ بار. سۇلتان ساھىبقىراننىڭ تارىخىنى يېزىش ئۈنىڭغا بۇيرۇلدى، ئۇ مىڭغا يېقىن بەيىت يازدى. «يۇسۇف ۋە زۇلەيخا» داستانىنى شۇنداقلا، «قۇياش ۋە ئاي»، «تىغ ۋە قەلەم» مۇنازىرىسى توغرىسىدا نۇرغۇن شېئىرلارنى يازغانىدى. بۇ مەتلىئى ياخشى چىقىپتۇ، شېئىر:

سەنسىز يىغلاۋاتقان ھالدا ئۇخلاپ قالسام، چۈشۈمدە ئۆزۈمنى سۇ ئېقىتىپ كېتىۋاتقان ھالدا كۆرىمەن.

ئۇ بىر خېتىدە بۇ بەيىتنى يازغانىدى، شېئىر:

ساڭا شۇ قەدەر ئامراقمەنۇ، ئەمما سەندىن يىراقتىمەن، جان قىينىغۇچى غېمىم شۇ سەۋەبتىندۇر. ئۆزۈڭارا شۇنچە مەھلىيا كىشىلەر بىر-بىرىدىن شۇ قەدەر يىراقتا تۇرماقتا، ئاھ چېكىشىم شۇنىڭ ئۈچۈندۇر.

ئۇنىڭ دېۋانىمۇ ئەل ئارىسىدا كەڭ تارقالغان. ئۇ ھىرات شەھىرىدە ۋاپات بولدى. پىرى سەسەد سالەنىڭ يېنىدا دەپنە قىلىنىدى.

ھافىز يارى – خوش سۆھبەت ۋە شېرىن سۆزلۈك كىشى

ئىدى. قىرائەت ئىلمىنى ياخشى بىلەتتى. تولىراق قۇرئان تىلاۋەت قىلاتتى. ئۇ ھەمىشە پېقىر بىلەن سۆھبەتداش بولاتتى. نەسىھەتنامىسىدە ئىنساپ توغرۇلۇق بۇ مەتىلەئىنى يازغان، بېيىت:

ئەگەر بېشىمغا مىڭلىغان بالايىئاپەتلەر كەلسىمۇ،
مەن شۇنىڭغا لايىق. چۈنكى مەن خەلقىنىڭ ئەڭ يامىنى،
بىراق مەن ئۆزۈمنى ياخشى دەپ ھېسابلايمەن.

ئۇ «ئىخلاسىيە» مەدرىسىسىدە ۋاپات بولدى. «كوچەئى سافا» دېگى قەبرىستانلىققا قويۇلدى.

مەۋلانا قەنبەرى ـ نىشاپوردىن بولۇپ، ئوقۇمىغان ساددا كىشى ئىدى. ئەمما نەزم ئېيتىشتا چاقىقان ئىدى. شېئىرىدا خېلى لەززەت بار ئىدى. بۇ مەتىلەئ ئۇنىڭ بابۇر ميرزىنى مەدھىيىلەپ يازغان قەسىدىسىدىندۇر، شېئىر:

كۆرگىنىكى، بۇ گۆھەرلەر كۆپكۆك دەريادا ھاسىل قىلىنىدى، نەزەر سالغىنىكى، بۇ مەشئەللەردىن يالقۇنلۇق قۇياش پەيدا قىلىنىدى.

ئۇنىڭ قەبرىسىمۇ شۇ ۋىلايەتتە.

مەۋلانا خۇسرەۋى ـ ئۆزىنى چوڭ تۇتۇدىغان، ئاچچىقى يامان، خۇيى ئوسال كىشى ئىدى. بەزى چاغلاردا پېقىرنىڭ قېشىغا شېئىر ئېلىپ كېلەتتى. ئالدىن شۇنداق سۆزلەيتتىكى، ئۇنىڭ ئۇ شېئىرىغا تەل تەككۈزۈش يولى باغلىناتتى. زۆرۈرىيەت

يۈزىسىدىن بارچە شېئىرىغا ئاپىرىن ئېيتىش كېرەك ئىدى. كىشىلەر قولىدا ئۇنىڭ دىۋانى (شېئىرى توپلىمى) مۇ بار. بۇ مەتىلەئ ئۇنىڭكى، شېئىر:

يارنىڭ ياقۇتتەك لېۋىدىن بىر چىشقا (سۆيمەككە) ئېرىشتىم ـ دە، تىرىكلىك تېپىپ، جانغا ئىگە بولدۇم.

مەۋلانا زەينى ـ تەبىئىتى يېقىملىق كىشى ئىدى. گەرچە ئوقۇمىغان بولسىمۇ، شېئىرلىرى رەڭدارلىق ۋە لەززەتتىن خالى ئەمەس ئىدى. كۆپرەك غەزەل ئېيتاتتى. ئەسلى سەبزەۋارلىق بولۇپ، مىرشاھىنىڭ سۆھبىتىگە مۇشەررەپ بولغانىدى. بۇ مەتىلەئ ئۇنىڭكى، شېئىر:

سەنەۋبەر دەرىخى سېنىڭ قەددى ـ قامىتىڭگە خىزمەت قىلىشتىن ئايرىلىپ قالغاندىن بېرى، چاچلىرى چۈۋۈق دىۋانگە ئايلىنىپ قالدى.

ئۇ ئاسترابادتا ۋاپات بولدى. قەبرىسىمۇ شۇ يەردە.

ۋەلى قەلەندەر ـ بابۇر ميرزا ساريىدا خىزمەتچى ئىدى. مەجەزى تۇتۇق، يۈرەكلىك ۋە ھاياسىز كىشى ئىدى. سۆزىمەن ناتىقلار ئارىسىدا ھاياسىز شېئىرلارنى ئېيتىش بىلەن مەشھۇر ئىدى. پىر بۇداغ ھىرات شەھىرىنىڭ شائىرلىرىنى شىرازغا تەكلىپ قىلغاندا ئۇمۇ بىللە بارغانىدى. ئۇنىڭ بۇ مەتلىئى تاسادىپىي ھالدا ياخشى چىققان، بېيىت:

ئىشلىرىم ياخشى بولماي، يامان بولغىنىغا رەنجىمەيمەن، ياخشى بولسا بولار، بولمىسا بولماس، قېنى ئۇنىڭ ئاخىرى نېمە بولمىدىكىن؟

ئۇ شىرازدا ۋاپات بولدى، قەبرىسى شۇ يەردە.

مەۋلانا ۋالەھي ـ پەرىشان كىشي ئىدي. «سوفۇق»

دېگەن سۆزنى ئاڭلىسا ئاچچىقلىناتتى. شۇڭا كىشىلەر ئۇنى مۇشۇ سۆز بىلەن تەرىكتۇرۇپ خاپا قىلاتتى. بابۇر مىرزا مەشھەددە چېغىدا ئۇنىڭغا ئاتاپ «ئاراستە» (بېزىمەك، ياسىماق) دېگەن رادىپنا قەسىدە ئېيتقانىدى. قەسىدىگە مەدھىيىلەنگۈچىنىڭ ئىسمىنى كىرگۈزگەن، شېئىر:

پادىشاھ ئەبۇلقاسىم بابۇرنىڭ دەۋرىدە سۇلتان ئەلى موسا رىزانىڭ قەبرىسى جايلاشقان جاي مەشھەد جەننەتتىنمۇ گۈزەل بولۇپ بېزەندى.

ھەرىمى قەلەندەر سەمەرقەند ۋىلايىتىدىن بولۇپ، تالىبى ئىلمىيلىقى بار كىشى ئىدى. بۇ تۇركچە مەتلەئ ئۇنىڭكى، شېئىر:

ئاھ، كېچىلەردە ئىنتىزارلىق ئوتى مېنى يەنە كۆيدۈرۈشكە باشلىدى. ھەي ياريم، سېنىڭدىن ئايرىلىپ قاچانغىچە شامدەك يىغلايمەن.

مەۋلانا تارخانى ئەندۇخۇدتىن ئىدى. ئۇ ھەربىي فورمىدا كىيىنىپ يۈرەتتى. ھەزرىتى مەخدۇمى نۇرەن (ئابدۇراخمان جامى) نىڭ.

ھەي، سېنىڭ ئىپار پۇراقلىق چېچىڭ ھەممە كۆڭۈللەرنى ئۆزىگە باشقىچە باغلىۋالىدۇ. چاچلىرىڭنىڭ ھەر بىر قىللى جان رىستىسىگە ئۆزگىچە چىگىلگەندۇر.

دېگەن شېئىرنىڭ جاۋابىدىن ئۇنىڭ يازغان مۇنداق بىر بېيىتى بار، بېيىت:

ئىستىكنىڭ ئالدىغا ھەر دائىم ئۆزگىچە پارچىلەرنى تاشلاپ تۇرماق ئوچۇن، كۆڭۈل قۇشىنىڭ پەيلىرىنى يۇلۇپ، كۆكسىنى قورۇدۇم.

بەزى خاتىرىلار سەمەرقەندتە تۇرمىگە چۈشكەندە، ئۇ تۇركچە شېئىر ئېيتقانىكەن. مەتلىئى مۇنداق، بېيىت:

مەن ئۇ پەرىنىڭ تۇرمىسىگە چۈشۈش ئۈچۈن دېۋانە بولدۇم. ئاسمان سارايى پانۇس، ئۇ پەرى چىراغ بولسا، مەن ئۇنىڭ پەرۋانىسى بولدۇم.

ئۇنىڭ قەبرىسىمۇ ئەندۇخۇدتا بولۇشى مۇمكىن.

مەۋلانا ئىشقى ھىراتلىق بولۇپ، قەسىدىنى پۈختا ئېيتاتتى. سۇلتان ئەبۇ سەئىد مىرزا ئاقساراينى يىغىۋالغاندا بىنانىڭ نەقىش ۋە ئابىدىلىرىگە ئاتاپ شائىرلارغا شېئىر-يېزىشنى بۇيرۇدى. ئۇنىڭ بىنانى تەرىپلەپ يازغان شېئىرى ياخشى چىققان، مەتلىئى مۇنداق، بېيىت:

گۈمبەزلىرى دىلبەرنىڭ قېشىغا ئوخشاش بۇ ئىمارەت مەملىكەت شاھىنىڭ تۇپراقتىن يۇكسەلدۇرۇپ قۇرغان بىناسىدۇر.

ئۇنىڭ قەبرىسى ھىراتتا.

مەۋلانا ئەبدۇلۋەھھاب ئىسپەرايىنلىق بولۇپ، دېۋانە سۆيەت كىشى ئىدى. ئەمما مول ئىستېداتى بار ئىدى. ئۇنىڭغا سەبزىۋاردا قازىلىق مەنسىپى بېرىلگەنىدى. ئۇنىڭدىن كېيىن

ئۇ ئىسپەرايىندا قازى بولغاندا ۋەزىپىسىدىن ئېلىپ تاشلىنىپ، ئاستىرابادقا بېرىپ دىنىي تەپتىش ئىشلىرىنى قىلىشقا بۇيرۇلدى، ئۇ شېئىرغا خۇشتار ئىدى. ھەر خۇسرەۋنىڭ «دەريايى ئەبرار» (ياخشىلار دەرياسى) ناملىق قەسىدىسىگە جاۋابەن يېزىلغان مۇنۇ مەتلەئ ئۇنىڭكى، شېئىر:

يۈلتۇزلار بىلەن زىننەتلەنگەن بۇ پەلەكنىڭ كونا ۋاراقلىرى يۈلتۇزدەك كۆپ لەشكەرگە ئىگە بولغان سانسىزلىغان پادىشاھلارنىڭ كونا تارىخىدۇر.

ئۇ ئاستىرابادتا ۋاپات بولدى. قەبرىسىمۇ شۇ يەردە.

خوجا يۈسۈپ بۇرھان ـ ھەزرىتى شەيخۇل ـ ئىسلام شەيخ ئەھمەد جامى (ئۇنىڭ سىرلىرى مۇقەددەس بولغاي) نىڭ ئەۋلادىدىن ئىدى. يوقسۇزلۇقىنى ۋە ئاخىرەت يولىنى ئۆز مەسلىكى قىلغان كىشى ئىدى. دۇنيا ئىشلىرىدىن ئايرىلىپ، خالايىق بىلەن ئالاقە قىلماسلىقنى تولىراق ياقلايتتى. ئۇ بارلىق تەرىقەت (تەسەۋۋۇپ) نىڭ يولباشچىسى ئىدى. پېقىر مۇزىكا پېنىدە ئۇنىڭ شاگىرتىمەن. ئۇ كۆپىنچە ئۆز شېئىرلىرىغا ئاھاڭ ئىجاد قىلىپ، مۇزىكا بىلەن ئېيتاتتى. بۇ بەيىتنى «ئىسپەھان» مۇقامىغا سالغاندى، بەيىت:

شاد ـ خورامىلىق ۋە خۇش چاقچاقلىق مەۋسۇمى يېتىپ كەلدى. بۇنداق چاغدا گادايلارمۇ كۆڭلىدىكى مۇرادىغا يېتىپ قالسا نېمىدەپ ئەجەبلەنگۈلۈك.

ئۇمۇ جامدا ئالەمدىن ئۆتتى. مازىرى ھەزرىتى شەيخ قەبرىسىنىڭ يېنىدا.

مەۋلانا مەشرىقى ـ مەشھەدلىك بولۇپ، كاسەگەرلىك ھۈنىرىگە مەشغۇل ئىدى. ئەمما دەرۋىش كىشى ئىدى. ھەر مەخدۇمنىڭ ئۇنداقلا كۆپلىگەن ئەزىزلەرنىڭ خىزمىتىگە يېتىشكەنىدى. كۇندىلىك تۇرمۇش ۋە زامانىنى شىكايەت قىلىپ يازغان ئۇبدان بىر شېئىرى بار. بۇ بەيىت ئاشۇ شېئىردىندۇر، شېئىر:

ئۆردەكنىڭ پۇتى بىلەن مارجانىنىڭ پەنجىسىنىڭ قىزىل بولۇشى دەريالاردا سۇ ئورنىغا قان ئاققانلىقىدىن بولماي نېمىدىن بولاتتى؟

مەۋلانا ھېراتتا ۋاپات بولدى.

مەۋلانا ھەۋائىي ـ مەۋلانا مەشرىقىنىڭ ئىنسى ئىدى. نەققاشلىقتىن ئازراق خەۋىرى بار ئىدى. جۇملىدىن ئابدىلەرگە خەتمۇ چېكەتتى. باشقا شائىرلار ئۇنى: «نام شۆھرىتىنى تارتىش ئۈچۈن ئۆز شېئىرلىرىنى ئۆزى كۆچۈرۈپ، جەدۋەل ئىچىگە ئېلىپ، ئالتۇن سۇيى بىلەن زىننەتلەپ، تەييار قىلىغاندىن كېيىن، كىشىلەرگە بېرىپ يۈرىدۇ» دېيىشەتتى. بۇ سۆزلەر ئۇنىڭ ئۆزىگە ئېيتىلسا، ئىنكار قىلىپ، چاقچاق ۋە كۈلكە بىلەن ئۆتكۈزۈۋېتەتتى. بۇ مەتلەئ ئۇنىڭكى، شېئىر:

سېنىڭ كوچاڭ ئەتراپىدا يۈزلىگەن موھتاجلىقلار بىلەن ئايلىنىپ يۈرىمەن. يىراقتىن قارايمەن ـ دە، يەنە ئايلىنىمەن.

ئۇھمراتتا ۋاپات بولدى. قەبرىسى خوجا چىلگەزىدىكى قەبرە توپى ئىچىدە.

مەۋلانا قەبۇلى ـ يوقسۇل كىشى ئىدى. شەيخ چاۋۇشتىكى كىچىك بىر بازاردا يىپ-يۇرۇشلۇق دۇكىنى بار ئىدى. بىر ئەتىگىنى شۇ مەھەللىدىن بىر توپ جامائەت مېنىڭ ئالدىمغا كېلىشتى ۋە: «ئاخشام مەۋلانا قەبۇلى بىزنى چاقىرتىپ ۋەسىيەت قىلىپ، «بۇ كېچە ئالەمدىن كېتىمەن، كېيىنكىلىك ۋە ئاخىرەتلىك ئۈچۈن ھېچقانداق نەرسەم يوق. تاڭ ئاتقاندا بۇ دىۋانىمنى پالانى كىشىگە (يەنى پېقىرغا) يەتكۈزۈپ ئىلتىماسىمنى دەڭلا. ئۇ مېنى سادات مۇسەررەھ گۆرستانىغا دەپنە قىلدۇرسۇن» دېگەنىدى. سەھەردە ئۇنىڭ

ۋەسىنىڭ بويىچە دۇانىنى ھۇزۇرىگىرغا ئېلىپ كەلدۇق» دېيىشتى. بىز جۇملىدىن پېقىر ئۇنىڭ ۋەسىيىتىنى ئورۇنداپ، ئۇنى دەپنە قىلىپ بولغاندىن كېيىن، دۇانىنى ئاچتۇق. دەرھال بۇ مەتلەئ كۆزىمىزگە چېلىقتى، بېيىت:

سېنىڭ قوبۇل قىلىشىڭغا ئېرىشكىنىمدىلا ئاندىن «قەبۇلى» بولالايمەن. ئەگەر ئۇنداق بولمىسا، ئىككىلا ئالەمدە مەنسەبىڭ بەقبۇل ئادەم تېپىلماس.

مەۋلانا سەئىدى ـ مەشھەدلىك بولۇپ، كاسىگەرلىك ھۇنىرى بىلەن شۇغۇللىناتتى. بۇ مەتلەئ ئۈنىڭكى، شېئىر:

ئاشۇ دىلبەر بىلەن بىز پەس بىللە بولارمەنمىكىن دېگەن خىيال بىلەن، ھايات يولىنى كېسىشتە يۈز چايدىن ھىيلە قوزغىتىمەن.

بۇ مەتلەئدە ئىككى قاپىيىگە رىئايە قىلغان. بىراق ماڭا كېيىنكى بېيىتى يۇقىرىدىكى مەتلەئىدىنمۇ بەكرەك ياقىدۇ، بېيىت:

كېچىسى يېنىمدا بىللە ئولتۇرۇپ ماڭا شۇ قەدەر ھېسابسىز شاراب بەرگىنىكى، تا قىيامەتتىكى ھېساب كۈنىگىچە تۇرىنىمدىن تۇرالماي قالاي.

ھىراتتا ۋاپات بولدى.

مەۋلانا مۇھەممەد ئەمىن ـ بەلخىنى بولۇپ ساددا كىشى ئىدى. كۆپ ۋاقىتلاردا كاتىپلىق بىلەن ئەمەلدارلار ئەتراپىدا يۈرەتتى. «دىلبەرەم» دېگەن سۆزنى ئۆزىگە تەخەللۇس قىلىپ، بىر غەزەل يېزىپ بابۇر مىرزا ھۇزۇرىغا ئېلىپ كەلگەنىدى. مىرزا ئاپىرىن ئېيتىپ بۇ بېيىتنى يېزىۋالدى، شېئىر:

ھەي خىتاي كىيىكىدەك قارا كۆزلۈكۈم، ساڭا جان قۇشى

ئولپەتتۇر. باشقا قارا كۆزلەر ئالدىدا دىلبەرىم ئاھۇ كەبىدۇر.

بابۇر مىرزا ئۇنى يادقا ئېلىپ ئوقۇپ يۈرەتتى. مەۋلانا بۇ ئىشتىن چەكسىز پەخىرلىنەتتى.

ئۇنى ئاسترابادتا ئالەمدىن ئۆتۈپتۇ، دېگەن گەپلەرنى ئاڭلىدۇق (تەڭرى بىلىدۇ).

مىر ئارغۇن ـ خەيمەدۇزلۇق (چېدىر تىكىش) ھۇنىرىگە مەنسۇپ كىشى بولۇپ، قەدىمىي شائىرلاردىن ئىدى. باشقا نەزمىلەرگە قارىغاندا مۇئەممانى ئېيتىشقا كۆپرەك مايىل ئىدى. «مەھمۇد» ئىسمىغا يېزىلغان بۇ مۇئەممانى ئۇنىڭكى، بېيىت:

ئەي مەھبۇب! سېنىڭ ھۆسن ـ جامالىڭنىڭ شارابىدىن مەست ۋە خۇمار بولغانلارغا قارا، چۈنكى ئۇلارنىڭ كۆز ياشلىرى مەڭزىنى بويلاپ توختىماستىن ئېقىپ تۇرىدۇ.

ئۇ ھىراتتا ۋاپات بولدى.

مەۋلانا ھەيدەر كاتىب ـ تۈرمۇشى چېچىلاڭغۇ كىشى ئىدى. كۆپىنچە تۈركىلەرنىڭ خىزمىتىدە بولاتتى. ھورۇنلۇق، بىكار تەلەپلىك بىلەن كۈن ئۆتكۈزۈشكە ئېرىشسىلا، نە شېئىرنى، نە خەتنى ئېسىگە كەلتۈرمەيتتى. شاراب ئۇنى شۇنداق مەنلۇپ قىلغان ئىدىكى، ھېچ ئىشقا قولى بارمايتتى. بۇ مەتلەئ ئۇنىڭكى، بېيىت:

كۆڭلىمىزنى غەم ـ قايغۇ بىلەن زىنھار شاد قىلمىدىڭ، باشقىلارنى ئۆلتۈردىڭۇ بىزنى ئېسىڭگىمۇ كەلتۈرۈپ قويمىدىڭ.

ئۇ ھىراتتا ۋاپات بولدى.

مەۋلانا ئايازى ـ غېرىب سۈپەت كىشى ئىدى. خۇي ـ پەيلى ۋە سۆزلىرى مەيلى نەزمىدە مەيلى نەسىرىدە، بولسۇن

ئاجايىپ غەرىب ئىدى. پەقەر بىر مەجلىسدە پۇلى مالان دېگەن جايدا ئۇنى كۆردۇم، بىر قەسىدىسىنى ئوقۇغانىدى. بىر بېيىت ئىجاد قىلسا سۆز ئۇسلۇبىدىن ئۇ بېيىتنىڭ قاپىيىسىنى ئېيتىپ بېرەتتىم. ئۇ بەكمۇ ھەيران بولدى. ئۇچ يىلدىن كېيىن باغى سەپىددە يەنە بىر مەجلىسدە شۇنىڭدەكلا بىر ئىش يۈز بەردى. ئۇ يەنە ھەيران بولدى. بۇ سوروۇندا بۇ-رۇنقى ئولتۇرۇشقا قاتناشقان كىشىلەردىن بىر نەچچىسى بار ئىدى. مەۋلانا ئۇلاردىن:

— بۇنداق بىر كىشىنى زادى كۆرۈپ باققانمىدىڭلار؟— دەپ سورىدى. چۈنكى ئۇنىڭ كۆزى ئاجىز ئىدى.

— كۆرمىگەندۇق، — دېيىشتى ئۇلار.

— بۇنىدىن ئۇچ يىل ئىلگىرى بولسا كېرەك، — دېدى مەۋلانا، — پۇلى مالاندا بىر يىگىتنى كۆرگەنىدىم. ئۇمۇ خۇددى مۇشۇنىڭدەكلا چاقچاق قىلغانىدى.

مەجلىس ئەھلى كۈلۈشتى. بۇ ئۇنىڭ ئۆزى ئۇچۇن ئېيتقان مەشھۇر بېيىتى بولۇپ ناھايىتى ياخشى چىققان. شېئىر:

ھەي ئايازى، يېپىنچاڭنىڭ ئۆزى پاشا نەجاسىتىنىڭ رەڭگىدە. تونىڭمۇ، كۆڭلىڭمۇ، ئېتىكىڭمۇ پاكىزە ئەمەس.

ئۇ دەپنە قىلىنغان ئورۇن مەلۇم ئەمەس.

مەۋلانا ئەنسىرى — ھىراتلىق بولۇپ، مىرئابدۇلقادىر نەقىب بىلەن ھەمسۆھبەت بولغانلىقى ئۈچۈن ئۆزىگە بۇ تەخەللۇسنى ئىختىيار قىلغان. بۇ مەتلەئ ئۇنىڭكى، بېيىت:

مېنىڭ كۆزۈم يارىنىڭ ئاي يۈزىدىن جۇدا بولدى. بۇ جۇدالىقتىن يۇرەك قانغا تولدى، كۆزۈمدىنمۇ قان ئاقتى.

مەۋلانا ئەنسىرى — يوقسۇل شائىر ئىدى. ئۇ «كىشىلەرنىڭ شېئىرىنى ئۆزىنىڭ قىلمۇالىدۇ» دەپ تۆھمەتلەنگەنىدى. بۇ مەتلەئنى ئۇ مەن ئېيتتىم، دەيتتى، شېئىر:

گەرچە مېنىڭ كۆڭلۈم دائىم يارىنىڭ ۋىسالىنى ئىزدىسىمۇ، ئەما يار ماڭا قارشى ھالدا يات كىشىلەرنىڭ كۆڭلىنى ئىزدەيدۇ.

بۇ مەتلەئ ھەر كىشىنىڭ بولسا، بۇ يەردە ئۇنىڭغا ئورۇن تار ئەمەس.

قەبرىسى ھىراتتا.

مەۋلانا مۇھەممەد ئامىلى — ھوشيار ۋە يۇمشاق سۆز-لۈك، نازۇك كىشى ئىدى. ئۇ ھەزرىتى مەۋلانا شەرەفىددىن يەزدى (ئۇنىڭ سىرلىرى مۇقەددەس بولغاي) نىڭ كۆپ خىزمىتىنى قىلىپ، نەزىرىدىن ئۆتكەنىدى. «نويان» ئىسمىغا يېزىلغان بۇ مۇ-ئەما ئۇنىڭكى، شېئىر:

گۈل يۈزلۈك گۈزەللەردىن ئىنساپ، ئادالەت ئىستىمەيمەن. بەلكى ئاشۇ مېھرى — شەپقەتسىز ئاي يۈزلۈكنىڭ ئۆزىنى ئىس-تەيمەن.

ئۇنىڭ ئوغلىمۇ شائىر ئىدى. ئۇ توغرۇلۇق ئۆز نۆۋىتىدە سۆزلىنىدۇ. مەۋلانانىڭ قەبرىسى نىشاپۇردا.

مەۋلانا بۇرۇجى — مەۋلانا سەئىدىدىن قەشقەرىنىڭ مۇرىتى بولۇپ، نەقشىبەندىيە نەسەبىدىن ئىدى. ئۇنىڭ كۆپلىگەن مۇرىتلىرى بار ئىدى. ئۆزى شەھەرنىڭ جامە مەسچىتىدە ەتەسەۋ-ۋۇپ ئىشلىرى بىلەن شۇغۇللىناتتى. سانسىز كۆپ تالىپلارغا

يولباشچى ئۇستاز ئىدى. گاھىدا شېئىرمۇ ئىلتىپات قىلاتتى. بۇ مەتلەئ ئۇنىڭكى، شېئىر:

مەن بىر بەختسىز ئاشىقمەن، مەستمەن، قانداق قىلىمەن؟
كۆڭلۈمنى بېغىشلاپ، جېنىمنى ئالقىنىمغا ئېلىپ قويغانىمەن،
نېمە قىلسام بولار؟

قەبرىسى ئۆزىنىڭ پىر ـ ئۇستازى يېنىدا.

دەرۋىش نازۇكى ـ خۇراسانىنىڭ ياخشى ئادەملىرىنىڭ بىرى لادىدىن بولۇپ، ئاتىسى مەشھەدگە ھۆكۈمدار بولغانىدى. ئۆزى بولسا لەشكەرلىرى ئىشلارنى تاشلاپ، جەنۇبقا كېتىپ، خارلىق ۋە دەرۋىشلىك بىلەن مەشھەددە خالىي ئورۇندا ئىبادەت قىلىش قا باشلىدى. قولىدا تىلەمچىلىك قىلمايي تۇرمۇش ئۆتكۈزگۈدەك نەرسىسى بار ئىدى. بۇنىڭ بىلەن ئۇ ئاجايىپ بەختلىك كىشى ئىدى، مەسنەۋىي:

بىر كىشى ئەل ئارىسىدىن ئۆزۈلۈپ ئۆزىنى تارتسا، ئۇ دانا كىشىدۇر. گادايلىقتىن كىمنىڭ خەۋىرى بولسا، پادىشاھ شۇ دېشىدۇر.

بۇ مەتلەئ ئۇنىڭكى. بېيىت:

ماڭا شاراب ۋە قەدەھتىن باشقا ئېيتىخارلىنىدىغان نەرسە يوق. ھەي گۈل يۈزلۈك ساقى، قەدەھلەرنى تولدۇرۇپ ـ تولدۇرۇپ تۇتقىن.

قەبرىسى مەشھەدتە.

مەۋلانا كەۋسەرى ـ بۇخارالىق بولۇپ، تالانتى يۇقىرى مول قابىلىيەتكە ئىگە، خۇش سۆھبەت ۋە شېئىرنى سۆزلۈك كىشى ئىدى. بىر كۈنى ئۇ ھۇجرىسىدا ئۆزىگە يارىشا تاماق قىلغان ئىكەن، دوستلىرىدىن بىرسى كىرىپ، قازان ئاستىغا ئوتۇن ساپتۇ. مەۋلانا ئۇنىڭغا: «تاماق ئىشلىرىدا ماڭا ياردەم قىلماك، شېئىرمك بولارسىز» دەپتۇ. بۇ مەتلەئ ئۇنىڭكى، بېيىت:

ئۇ بادام كۆزلۈكنىڭ پىستەدەك كۈلۈپ تۇرغان لەۋلىرىنىڭ خىيالىدا بىزنىڭ كۆزىمىز قان بۇلىقىغا ئايلاندى.

ئۇ ھېراتتا ۋاپات بولدى. قەبرىسى خىيابان بېشىدا.

مەۋلانا مۇسلىمى ـ ئىسپەرايىنلىق بولۇپ، ئاشىق سۈپەت يېگىت ئىدى. ئەمما ئۆتكۈر تالانتى بار ئىدى. بۇ مەتلەئ ئۇنىڭكى، بېيىت:

ئوغرى ئۆي جاھازلىرىنى تۆكۈلۈكتىن تارتىپ ئېلىپ كەتكەندەك، ئۇنىڭ چىرايلىق مەكىرى قەلبىمنىڭ بارلىقىنى كۆز نۇرۇمدىن تارتىۋالىدۇ.

ئۇنىڭ قەبرىسى ئىسپەرايىندا.

مەۋلانا نىزام ـ تالىبى ئىلىم ۋە كەمتەر كىشى ئىدى. ئۆيى خانىقاھنىڭ ئاستىدا ئىدى. كۆپىنچە مۇئەممالا بىلەن شۇغۇللىناتتى. «ئىسھاق» ئىسمىغا بۇ مۇئەممالا ئۇنىڭكى، بېيىت:

سېخىيلىقنى باشقىلارغا دان ئۆتۈنۈپ بەرگۈچى قۇش دەپ بىلگىن. چۈنكى سېخىيلىقتىن، ئىقبال ئۈۋىسى ھاسىل بولىدۇ.

ئۇنىڭ قەبرىسى خىيابانىدا.

مەۋلانا يارسي ـ ۋەزىرنىڭ ئوغلى ئىدى. ئەمما دەرۋىش سۈپەت ۋە غەمسىز ئىدى. يوقسۇللۇق ۋە قېيىنچىلىقتىن كۆزلىرى خىرەلەشتى. ئاخىرى كۆزى ھېچنېمىنى كۆرمەس بولدى. ئۇ بەلخدە ئولتۇراقلاشقان بولۇپ، خېلى يۇقىرى ئىستېداتقا ئىگە ئىدى. بۇ مەتلەئ ئۇنىڭكى، بەيىت:

ئۇ ئاغىزدىن ماڭا ھېچكىم قىلچىمۇ نىشانە كۆرسەتمەيدۇ.
مەن شۇ قەدەر تەڭقىسلىققا قېلىۋاتىمەنكى، غېمىمنى ھېچكىمگە كۆرسەتمىسۇن.

ئۇ بەلخدە ئالەمدىن ئۆتتى. قەبرىسىمۇ شۇ يەردە.

خوجا ئەھمەد مۇجەللىد ـ خۇراسان مەملىكىتىنىڭ تالانت ئىگىلىرىدىن ئىدى. ئەمما تېلى ناھايىتى قاتتىق، يامان سۆزلۈك كىشى ئىدى. كۆزگە كۆرۈنگەن كىشىلەردىن ئۇ شېئىر ياكى مۇئەمما بىلەن ھەجۋى قىلمىغان، مەسخىرە (، چاقچاق قىلمىغان ئادەم ئاز قالغاندى. «جۇردە» ئىسمىغا يېزىلغان بۇ مۇئەمما ئۇنىڭ چاقچاقلىرىدىندۇر. بەيىت:

بىر ئېشەك توقۇمىنى سىڭايان قىلىپ، يېزا تەرەپكە قاراپ قاچتى ۋە يېزا ئوتلاقلىرىنى كالىلاردىن تارتىۋالدى.

ئۇنىڭ قەبرىسى ھىراتتا.

مەۋلانا مۇھەممەد نەئىمەتئابادى ـ پەھلىۋان مۇھەممەد (تەخەللۇسى ئۇنى سالامەت قىلسۇن) خىزمىتىدە بولاتتى ۋە شۇ جايىنىڭ ئىمامى ئىدى. پەھلىۋاننىڭ ئولتۇرۇشلىرىغا شېئىر ۋە مۇئەمما ئەھلىلىرى دائىم بېرىپ تۇرىدىغان بولغاچقا، ئۇمۇ مۇئەممالارغا ئىشتىياق باغلىدى. پەھلىۋان ئۇنى بەزى شائىرلارغا تونۇشتۇرۇپ، تەرىبىلەشنى تاپشۇردى. ئاز ۋاقىت ئىچىدە ئۇ ياخشى ئۆگىنىپ، مۇئەمما ئېيتىشقا باشلىدى. مەۋلانا ئۇزۇن ئۆتمەي

قازا يېتىپ ئالەمدىن ئۆتتى. پېقىر ئۇنىڭ ئاز بىر قىسىم مۇئەممالىرىنى توپلاتقۇزدۇم. «كاكا» ئىسمىغا يېزىلغان بۇ مۇئەمما ئۇنىڭكى، بەيىت:

مېنىڭ قەلبىمگە سالغان دەرد ۋە زۇلۇملىرىڭنى ئەسلەش بىلەن ھۇزۇرلىنىمەن، ھەي جانان، ئاغلارنىڭ نالە ـ پەريادىغا قايتۇرغان ئەكىس سادالىرى بىلەن ئارام تاپىمەن.

ئۇ گازۇرگاھ گۆرىستانىغا دەپنە قىلىنغان.

سەيىد ئەبۇ ئىسھاق ئاسترابادى ـ قابىلىيەتلىك يېگانە ئىدى. مۇئامىلىسى ياخشى ئىدى. كۆڭۈلگە ياقىدىغان ئەخلاقى بار ئىدى. خوجان ۋىلايىتىنىڭ قازىسى بىر ئېشەك پارا بەرگىنى ئۈچۈن، ۋەزىر ئۇنى قازىلىقتا تەيىنلىگەنلىكىگە قارىتا ئېيتقان بۇ قىتئەسى ناھايىتى مەشھۇر، قىتئە:

خوجاندىن كەلگەن بىر كىشى قازى بولۇش مەقسىتىدە شەھەردە ئايلىنىپ يۈرەتتى. بىراق قازى بولۇشىغا ۋەزىر رازى ئەمەس ئىدى. ئاخىرى بىر ئېشەكنى ۋەزىرگە پارا بېرىپ قازى بولدى. ئېشەك بولمىسا، قازى بولماس ئىدى.

ئۇنىڭ قەبرىسى ئاسترابادتا.

مەۋلانا مىىر قەرشى ـ سەمەر قەندتە تۇراتتى. بازاردا كىتابپۇروشلۇق دۇكىنى بار ئىدى. دۇكانغا شائىرلار ۋە ئالىملار يىغىلاتتى. مەۋلانا بۇ شائىر ۋە ئالىملارغا ئۆزىنى ئۇستاز دەپ ھېسابلايتتى. شۇكايەت ھەققىدە بۇ مەتلەئ ئۇنىڭكى، بەيىت:

مۇھەببەت قائىدىسىدە ياردىن ئاغرىنىش يوق، ئۇنداق بولمىغىندا ئۇ ۋاپاسىزلىك قىلمىشىدىن كۆپ ئاغرىنغان بولاتتىم.

ئۇ «خەتائىي» دېگەن تەخەللۇسىنى قوللىناتتى. سەمەرقەندە ده ئالەمدىن ئۆتۈپ، شۇ يەردە دەپنە قىلىندى.

مەۋلانا جەۋھەرى ـ سەمەرقەندلىك بولۇپ، سوپۇنخانا باشقۇرغۇچى ئىدى. سوپۇنخانىنىڭ ئىشىكى ئالدىدا، كوچىنىڭ ئوتتۇرىسىدا ئۆزى ئۈچۈن كىچىككىنە بىر ھۇجرا ياسىغانىدى. ئەروز ئىلمىنى بىلەتتى. يەنە «مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ تەرجىمھالى» ناملىق كىتابنى نەزم قىلىپ يېزىپ چىققانىدى. بۇ بەيىت شۇ كىتابتىن، بەيىت:

پەلەك ئۆز ئىتىغا مىنىپ چاپقاندا، ھەر بىر ئايغا بىردىن نالىنى تاشلاپ كەتتى.

ئۇنىڭ قەبرىسى سەمەرقەندتە.

مەۋلانا خاۋەرى ـ سەمەرقەندلىك بولۇپ، قاداقچىلىق ھۈنىرى بىلەن شۇغۇللىناتتى. بەدىھەنى راۋان ئېيتاتتى. خېلى تالانتى بار ئىدى. بۇ تەرجىمە ئۇنىڭكى، ئۇنىڭ تەرجىمەندىنىڭ بەندى مۇنداق، بەيىت:

ئۇ مېنى گاھى چاغدا كالتەك بىلەن گاھى مۇشت بىلەن ئۇرىدۇ، ئويۇن قىلىپ ـ قىلىپ، مېنى ئۆلتۈرمەكچى بولىدۇ.

بۇ مەتلەئىمۇ ئۇنىڭكى، بەيىت:

مەن پۈتۈن ئۆمرۈم بويى ھەۋەس بىلەن كۆڭۈلگە ئەگەشتىم، ئۆمۈر ئۆتۈپ كەتتى. نېمە ھاسىل قىلغانلىقىمنى بىلمىدىم.

ئۇنىڭ قەبرىسى مەلۇم ئەمەس.

مەۋلانا ھەلۋائىي ـ سەمەرقەندلىك بولۇپ، زېھنى ئوچۇق، ھازىر جاۋاب يېگىت ئىدى. ياشلىق دەۋرىدىلا ۋاپات بولدى. ئۆمرى قىسقا كەلگەنلىكى ئۈچۈن سۆزىنىڭ شۆھرىتىمۇ ئاز بولدى. بۇ مەتلەئ ئۇنىڭكى، بەيىت:

ھەي زاھىد، دىلبەرنىڭ قېشىدىن ئىبارەت قىبلە بىز ئۈچۈن ھەممىدىن ئەلا، سەن مەسچىت بىلەن بولۇڭ، تامنىڭ يۈزىگە قاراپ تۇرۇش سەن ئۈچۈن ھەممىدىن ئەلا.

مەۋلانا رىيازى ـ سەمەرقەندلىك بولۇپ، تەكەببۇر ۋە غەلىتە ئادەم ئىدى. غەزەلنى ئىنتايىن ياخشى ئېيتاتتى. كۆپ ئارتۇقچىلىقلارنى ئۆزىدە مۇجەسسەملەشتۈرگەن، سۆزلىرى كۈچلۈك دەلىل ـ ئىسپاتقا ئىگە كىشى ئىدى. ھۆسن خەتنى يەتە تە خىل نۇسخىدا چىرايلىق يازاتتى. ئۇ ھەم مولىلا ھەم قارى بولۇپ «قۇرئان» نى يەتتە خىل قىرائەت بىلەن ئوقۇشنى بىلەتتى، ھەم كاتىب ھەم شائىر ھەم مۇتەپەككۇر ئىدى. ئىلىملەردىن ھېچنېمە ئۇنىڭغا مۇجمەل قالمىغانىدى. ھەر قانداق نەرسە خىيالىغا كەلسە، يازاتتى، ئېيتاتتى، تەدبىقلايتتى ۋە تېز ئىجاد قىلاتتى. بۇ نۇقتىنى ئۇنىڭ تەخەللۇسىمۇ دەللىلەپ تۇرۇپتۇ. ئۇ مۇزىكا ئىلمى، نوتا ئىلمى، ئاستىرونومىيە ئىلمى، ئەروز ئىلمى ۋە باشقا نۇرغۇن ئىلىملەرنىڭ ھېچقايسىسىدىن

نەسىۋىسىز قالمىغاندى. بۇ يارقىن مەتلەئ ئۇنىڭكى، بەيىت:

ئۇ ھىلال قاشلىق دىلبەرنىڭ قۇلىقىدىكى ياقۇت بىر يۇلتۇزدۇر، ھۆسن ـ جامال جەھەتتىن قۇياشقا ياندىشىپ تۇرىدۇ.

بۇ ئىككى مىسرادىكى پىكىرنىڭ ئۆزئارا باغلىنىشلىق بولۇشى ئۈچۈن «كى» سۆزىنى قوشۇش كېرەك ئىدى. شۇڭا پېقىر بۇ مەتلەئنى مۇنداق بولسا دېدىم، بەيىت:

ئۇ ھىلال قاشلىقنىڭ قۇلىقىدىكى ياقۇت ھۆسن ـ جامال جەھەتتە شۇنداق بىر يۇلتۇزكى، ئاي بىلەن ياندىشىپ تۇرىدۇ.

ئىنساپ يۇزىسىدىن بۇنىڭغا قايىل بولۇشقا تېگىشلىك ئىدى. لېكىن ئۇ جېدەل قىلغىلى تۇردى. مەن سۆكۈت قىلىپ تۇردۇم. ئاخىرى بۇ ھەقتە ئۆز بۇرادەرلىرى بىلەن تالاش ـ تارتىش قىلىشتى. مەۋلانا يەنىلا قوبۇل قىلمىدى. ئۇ سەمەرقەندەتە ۋاپات بولدى.

مەۋلانا سەفائى ـ ئەندىجانلىق بولۇپ، ساددا يىگىت ئىدى. ئەمما ساقال ـ بۇرۇت چىقمىغان يىگىتلەر بىلەن ھەمسۆھبەت بولۇشقا ئامراق ئىدى. ئۆزىنىڭ ساددىلىقىغا قارىمۇ ـ قارشى ھالدا، ئۇنىڭ زېھنى ۋە تالانتىدىن بەزىدە ئاجايىپ گۈزەل ۋە رەڭدار شېئىرلار يۇزەگە چىقاتتى. ئۇنىڭ بۇ بەيىتى شۇ جۈملىدىندۇر، بەيىت:

چەۋەندازلىق پەيتىدە قارا رەڭلىك ئارغىمىقىنىڭ تاقىسى كىشىگە گويا ئادەملەر كۆز تىكىپ تۇرغىنىدا غايىب بولغان يېڭى ئايىنى ئەسكە سالىدۇ.

ئۇ سەمەرقەندتە ۋاپات بولدى.

مەۋلانا يۈسۈپ ـ «بەددىئى» دېگەن تەخەللۇسنى قوللىناتتى. ئۇمۇ ئەندىجانلىق ئىدى. مەۋلانا سەفائى بىلەن بىللە يۈرەتتى. پېقىر ئوقۇش ئۈچۈن سەمەرقەندكە بارغاندا، ئۇ ئەندىجاندىن كەلدى. سەمەرقەندتە ئىككىمىز ھەمسۆھبەت بولۇپ تۇراتتۇق. يېشى كىچىكرەك بولغاچقا شېئىرلىرىدا خاملىق بولسا تۇرتتىمۇ بەرەتتىم. ئۇ تېزلا ھۆرمەتكە سازاۋەر بولۇشىنى ئىستەيدىغان، خىيالچان يىگىت ئىدى. خۇراسانغا كېلىپ كۆپ جەھەتتە قابىلىيەتكە ئىگە بولدى. پېقىردىن باشقا كىشى ئۇنىڭ شېئىرلىرى توغرىلىق ئېغىز ئاچالمايتتى. ئۇنىڭ تەكەببۇرلۇقىغا قاراپ بەزى قىزىقچىلار ئۇنى «يۈسۈف سەفائى» دېيىشەتتى. ئۇ بۇ خىل ئۆزگەرتىلگەن تەخەللۇستىن بىئارام بولۇپ، خاپا بولاتتى. ئەمما سۆھبەتلىرى ياخشى ئىدى. خىلمۇ ـ خىل شېئىرلارنى ياخشى ئېيتاتتى. ئەرۇز ئىلمىنى بىلەتتى. بۇ مەتلەئ ئۇنىڭكى، شېئىر:

سېنىڭ كوچاڭ ئاشۇ ئاب ـ ھاۋاسى بىلەن مېنىڭ مەنزىلگاھىم بولىدىغان بولسا، ماڭا خىزىر سۇيى، ئەيسا نەپەسى دېگەنلەرنىڭ نېمە كېرىكى.

«مىر ئاتاۋس ـ سەفا» (ساپلىق ئەينىكى) نامىلىق قەسىدىگە نەزىرە قىلىپ يازغان بۇ بەيىت ياخشى چىقىپتۇ، شېئىر:

سوپى مەقسەت ئۇنچىسىنى ئىزدەپ ئۆزى ئىككى دەريانىڭ بىر لەشكەن جايىغا ئايلىنىپ قالدى. چۈنكى ئۇنىڭ ياش تۆكۈۋاتقان ھەر بىر كۆز بۇلىقىدىن بىر دەريا ھاسىل بولغان.

ئۇ مۇئەممما رىسالىسى يېزىپ چىققىچ ئۇنىڭدا كۆپ ئېشلارنى قىپتۇ، «مەنسۇر» ئىسمىغا يېزىلغان بۇ مۇئەممما ئۇنىڭكى، مۇئەممما:

گويا دوستىنىڭ كېلىشىدى ئۆي نۇرلانغاندەك، ئۇنىڭدىن كۆزۈم ئۆيى نۇرلىنىدۇ.

سەرەخسىتە ۋاپات بولدى. مازىرى ھەزرىتى لوقمان خانىقاھىدا.

مەۋلانا خاكى- كۈسەۋلىق بولۇپ، خوجا كۈسەۋى (ئۇنىڭ سىرلىرى ئۇلۇغ بولسۇن) نىڭ خىزمىتىدە بولاتتى. دەرۋىش كىشى ئىدى، شېئىرمۇ ئېيتاتتى. بۇ مەتلەئ ئۇنىڭكى، شېئىر:

ھەي ناز قىلغۇچى، بىز سېنىڭ موھتاجلىرىڭمىز، سېنى دەۋران ئاجايىپ بىر كۆڭۈل ئالغۇچى قىلىپ ئارتىپتۇ.

مەۋلانا لۇتفى (تەڭرى ئۇنىڭغا رەھمەت قىلسۇن)- ئۆز زامانىنىڭ سۆز پادىشاھى (تىل ئۇستىسى) ئىدى، پارسچە ۋە تۈركچىدە تەڭدىشى يوق ئىدى. بولۇپمۇ تۈركچىدە بەكرەك شۆھرەت قازانغانىدى. ئۇنىڭ تۈركچە دىۋانى مەشھۇر بولۇپ، ئۇنىڭدا تەقلىد قىلىش مۇشكۈل بولغان مەتلەئلىرى بار. بۇ مەتلەئ شۇلاردىن بىرى، شېئىر:

نازۇكلۇقتا ئۇنىڭ چېچى بىلىگە تەڭ كېلەلمەيدۇ. شۇڭا چېچى ئۆز ھەددىنى بىلىپ بېلىدىن تۆۋەندە ئولتۇرىدۇ.

يەنە بىرى تۆۋەندىكىچە، بەيىت:

سۆيۈملۈكۈم ئۆزىنىڭ چېچىلىپ تۇرغان چاچلىرى بىلەن مېنى ئۆۋ قىلىپ تۇتۇۋالدى. بوينۇمغا ئىككى غۇلاچ سالغۇ سېلىپ باغلىۋالدى.

«زەپەرنامە» نىڭ تەرجىمىسىدە مەۋلانانىڭ ئون مىڭ بەيىتتىن ئارتۇقراق مەسنەۋىيسى بار. ئەمما تېخى ئاققا كۆچۈرۈلۈپ تارقىتىلمىغانلىقى ئۈچۈن، كۆپ كىشىلەر بىلمەيدۇ. ئۇ پارسچىدا قەسىدىگە ماھىر شائىرلارنىڭ تولىسىنىڭ قېيىن شېئىرلىرىغا جاۋاب يازغان.

مەۋلانا توقسان توققۇز يىل ئۆمۈر كۆردى. ئاخىرقى ئۆمرىدە «ئافتاب» دېگەن رادىپتا بىر شېئىر ئىجاد قىلغانىدى. زامان شائىرلىرىنىڭ ھەممىسى ئۇنىڭغا تەقلىد قىلىشىپ باقتى، ئەمما مەتلەئنى ھېچقايسىسى ئۇنىڭچىلىك ياخشى چىقىرالمىدى. ئۇ مەتلەئ تۆۋەندىكىچە، بەيىت:

ھەي، سېنىڭ تۇندەك قارا چاچلىرىڭدىن قۇياشتەك يۈزۈڭگە سايە يېتىدۇ. سېنىڭ چاچلىرىڭ تۇندە ئاي نۇرىنىغا قۇياش تۇغۇپتۇ.

ئۇ دۇنيادىن ئۆتۈش ۋاقتىدا تۆۋەندىكى غەزەل مەتلىئىنى ئېيتتى. ئەمما تۇغىتىشكە پۇرسەت بولمىدى. ئۇ: «مەھزرىتى مەخدۇمى نۇرەن (ئابدۇراھمان جامى) تۇغىتىپ ئۆزىنىڭ دىۋانىغا كىرگۈزۈپ قويسۇن» دەپ ۋەسىيەت قىلدى. ئۇ ھەزرەت ۋەسىيەت بويىچە تۇغىتىپ، ئۆز توپلىمىغا كىرگۈزدى. ئۇ مەتلەئ تۆۋەندىكىچە، بەيىت:

ئەگەر ئاشقلارنىڭ كۆڭۈل ئىشى چىن كاپىردىغا چۈشسە، ھۆ ئاشۇ بەدخۇي رەھىمسىزگە چۈشكىنىدىن ياخشى.

مەۋلانا يىگىتلىك دەۋرىدە ئاساسىي بىلىملەرنى ئوقۇپ كامالەت ھاسىل قىلغاندىن كېيىن، مەۋلانا شاھابىددىن خىلىبابا- نى (تەڭرى ئۇنىڭغا رەھمەت قىلسۇن) نىڭ قېشىدا تەسەۋۋۇپ ئېقىمىدىمۇ يول ئۇتقانىدى. ئۇ ئەزىز ۋە تەۋەرۈك كىشى ئىدى.

ئۇ مېنىڭ ھەققىمدە كۆپ دۇئا قىلغانىدى. پەرزىنم شۇ- كى، ئۇلۇغ كىشى بولغاچقا، بەزى دۇئالىرى ئىجابەت بولدى بولغاي.

مەۋلانانىڭ قەۋرىسى شەھەر ئەتراپىدىكى بىر يېزىنىڭ چېتىدە ئۆزى تۇرۇشلۇق ئورۇندا.

مەۋلانا يەقىنى - مىجەزى ناھايىتى قوپال، ئۆز بېـ شىمچى كىشى ئىدى. تۇركچە ۋە پارسچە شېئىرلارنى ئېيتاتتى. تۇركچە شېئىرلىرىدىن بۇ مەتلىنى ناھايىتى پەخىرلىنىپ ئوقۇيتتى، بېيىت:

ئاھ، نادان يارنىڭ قولىدا جېنىمدىن تويدۇم، جانلارنىڭ ئاپىتى بولغان ئۇ جاپاكارنىڭ قولىدا داد ۋە پەرياد چەكتىم.

پارسچە شېئىرىدىن بۇ مەتلىنى يامان ئەمەس چىققان، بېيىت:

سەن قۇياشقىمۇ بىر نەپەس ھاۋا بەرمىگەن سۇبھى، مېـ ۋىسىنى ھېچكىم يېيەلمىگەن كۆچەتسەن.

ئاخىرقى ئۆمرىدە ئەدەبسىز سۆزلىرىگە تۆۋە قىلىپ، ئەھـ لى سالا كىشىلەر قاتارىغا ئۆتتى. ئۇمىدىمز شۇكى گۇناھلىرى كەچۈرۈم قىلىنغاندۇ. ئۇنىڭ قەبرىسى دۇبەرادەران زاراتگاھىدا.

مەۋلانا ئاتايى - بەلخته تۇراتتى. ئىسمائىل ئاتا پەرزەنتلىرىدىن ئىدى. دەرۋىش سۈپەت، خۇش خۇي ۋە ئوچۇق چىراي كىشى ئىدى. تۇركچە شېئىر ئېيتاتتى. ئۆز زامانىسىدە شېئىرلىرى تۇركمي خەلقلەر ئارىسىدا كۆپ شۆھرەت قازاندى. بۇ مەتلەئ ئۇنىڭكى، بېيىت:

ئۇ سەنەم سۇ قىرغىقىدا پەردەك ئولتۇرىدۇ. ئۇ ئىنتايىن نازۇك بولغانلىقتىن، سۇ بىلەن قوشۇپلا يۇتسا بولىدۇ.

بۇ بېيىتنىڭ قاپسىمىدە ئازراق نۇقسانى بار. لېكىن مەۋلانا ناھايىتى كۆپ تۇركچە شېئىرلارنى ئېيتاتتى. قا- پسىمە ئېيتىياتى بىلەن باغلىنىپ قالمايتتى. قەبرىسى بەلخ ناھىيىسىدە.

مەۋلانا مۇقىمى - ھىراتلىق بولۇپ، دەرۋىش سۈ- پەت كىشى ئىدى، تەسەۋۋۇپ ساھەسىدىنمۇ خەۋىرى بار ئىدى ۋە شۇ ساھەنىڭ ئاتالغۇ، تېرمىنلىرىغا مۇۋاپىق تۇركچە شېئىر- لارنى يازاتتى. خېلى لەززىتى بار بىر تۇركچە تەرجىبەند ئېيتـ قانىكەن، تۆۋەندىكى بېيىت ئۇنىڭ بەندى، بېيىت:

بارلىق مەۋجۇدىيەتنىڭ ئەسلىسى سەن، سەندىن باشقا مەۋ- جۇداتقا نېمە مەۋجۇتلۇق بولسۇن.

مەۋلانا كەمالى ـ بەلخلىق بولۇپ، كوھىساپتا تۇراتتى. تۇركچە يازاتتى. شېئىرلىرى ۋە ھۆسن خەتلىرى شۇ ئەتراپتىكى خەلقلەر ئارىسىدا شان ـ شۆھرەتتىن خالى ئەمەس ئىدى. بۇ مەتلەئ ئۇنىڭكى، بېيىت:

ھەي جېنىم، شېكەر قۇمۇشى سېنىڭ لەۋزىڭنىڭ بەلى باغلاقلىق قۇلى، گۈل بولسا يۈزۈڭنىڭ ياماق تونلۇق چاكىرى.

ئۇنىڭ قەبرىسى كۆھىساپتا.

مەۋلانا لەتىفى ـ ئۇنىڭ قەيەرلىك ئىكەنلىكى **مەلۇم** بولمىدى، ئەمما، ئېيتىشلارغا قارىغاندا ئۇ خېلى قابىلىيەتلىك ئىكەن، كىچىك يېشىدىلا ۋاپات بولغاچقا سۆزى ئاز قاپتۇ. بۇ مەتلەئ ئۇنىڭكى، بېيىت:

لەۋزىڭنىڭ شېكىرى گاھ ئاقىدۇ، گاھى تامىدۇ، ئاققان، تامغانلىرىدىن بىزگە ھېچ نەرسە تەگمەمدۇ؟

بۇ بېيىت گەرچە ساددا بولسىمۇ، لېكىن ئۇنىڭدىن ئاپتورنىڭ قابىلىيەتلىك ئىكەنلىكى چىقىپ تۇرىدۇ. ئۇنىڭ قەبرىسى قەيەردە ئىكەنلىكىمۇ نامەلۇم.

مەۋلانا سەككاكى ـ ماۋارەئۇننەھرلىك. سەمەرقەند ئەھلى ئۇنىڭغا كۆپ ئېتىقاد قىلىدۇ. ۋە ئۇنى ئېنتايىن تەرىپلىشىدۇ. ئەمما پېقىر سەمەرقەندتە چاغدا ئۇنىڭ تالانتىنىڭ نەتىجىسىدىن ئاڭلاي، دەپ، تەرىپ قىلغۇچىلاردىن ھەرقانچە سوراشتۇرغان بولساممۇ، لېكىن تەرىپلىگەنچىلىك بىر نەرسە تېپىلمىدى. بۇ يەردە «مەۋلانا لەتىپىنىڭ بارلىق ياخشى

شېئىرلىرى ئەسلىدە سەككاكنىڭ ئىدى. ئۇغرىلاپ ئۆز نامىغا قىلىۋاپتۇ» دېگەندەك تېتىقسىز ئۆسەك سۆزلەر ئېقىپ يۈرىدۇ. ھەممىسى تۆۋەندىكى مەتلەئنى ئۇنىڭغا مەنسۇپ دەپ تەرىپلىشىپ ئوقۇيدۇ، بېيىت:

ھەي كۆزلىرى سېھرىلىك شوخ گۈزەل، بۇ قانداق ناز، قانداق قىلىق! بۇخىل گۈزەل ھەرىكەت ۋە رەڭ كەكلىك ۋە توزدىمۇ يوق، ئەلۋەتتە.

ئۇنىڭ قەبرىسىمۇ ماۋارەئۇننەھر تەرەپتە.

مىرزا ھاجى سوغدى ـ سەمەرقەندلىك بولۇپ شۇ يەرنىڭ خېلى كۆزگە كۆرۈنگەن كىشىلىرىدىن ئىدى. بەزى چاغلاردا ئۇنىڭ زېھنى ۋە قابىلىيىتىدىن ئاجايىپ شېئىرلار چىقىپ قالاتتى. بۇ بېيىتنىڭ خېلى سۆز رەڭدارلىقى ۋە لەززىتى بار، بېيىت:

باغۋەن قامىتىڭنى سەنۇبەر دەرىخىگە ئوخشاتتى. ئۇ بىچارە ئېلىپتىن تاياقنى بىلمەيدىكەن.

مۇشۇ بىرلا مىسالنى ياخشى باغلاشتۇرغىنى ئۈچۈن، تەڭرى ئۇلىڭغا رەھمەت قىلغاندۇ دېگەن ئۈمىدتىمىز.

ئۇنىڭ قەبرىسى ئۆز يۇرتىدا.

نۇر سەئىدىبەگ ـ خارەزىملىق. ئۇلىنىڭ تەبىئىدە قانچىلىك قابىلىيەت ۋە گۈزەللىك بارلىقىنى شېئىرلىرىدىن بىلىنە بولىدۇ؛ ئوقۇغانلار بىلىدۇ. بۇ مەتلەئ ئۇنىڭكى، بېيىت:

بۇ دۇنيادا بىزنىڭ كۆڭلىمىزنى ئالغۇچىمىز پەقەتلا سەن، سەندىن يالغۇز بىرگىنە قىيا بېقىشنى يالۋۇرۇپ سورايمىز، خالاس.

ئۇنىڭ قەبرىسى مەرۋىددىكى خوجا يۈسۈپ ھەمەدانى (ئۇنىڭ سىرلىرى مۇقەددەس بولغاي) نىڭ مازىرى يېنىدا.

پەھلىۋان ھەسەن ـ «دىۋانە» دېگەن سۆزنى تەخەللۇس قىلاتتى. ئەمەلىيەتتىمۇ قەلەندەر سۈپەت ۋە ناھايىتى كۆپ ئىچىدىغان كىشى ئىدى. ئەمما نامراتلىقىمۇ بار ئىدى. يېقىملىق مىجەزدىن ۋە ئىقتىدارىدىن خالى ئەمەس ئىدى. نەزمىمۇ ئېيتاتتى. بۇ مەتلەئ ئۇنىڭكى، بېيىت:

سەن جەننەت دەرىخىدەك سەرۋى ھەم شەمشاد بويلۇق سەن. مەن سېنىڭ قامىتىڭنى قانداق تەرىپلەي؟ قىيامەتسەن.

ئۇ قاراباغدا ئۆلتۈرۈلدى.

مەۋلانا سانىئى ـ باخەرزلىك بولۇپ، كۆپرەك مەسنەۋىي يازاتتى. ھەزرىتى ئابدۇراھمان جامىنى تەرىپلەپ يازغان مەسنەۋىيسىدە مۇنداق ئىككى بېيىت بار، **مەسنەۋىي:**

ئۇ دائىم ساڭا دەۋا قىلىدۇ، لېكىن ئۇ بىمەنە دەۋانى قىلىدۇ. سېنىڭ مېۋەڭ سەمەرقەند ئالمىسىدەك تاتلىقۇ، لېكىن ئۇنىڭكى بەلخ ئالۇچىسىدەك ئاچچىق.

ئۇ ئەسلىدە ۋەزىر ئىدى. باشقىلارغا زۇلۇم قىلغانلىقى

ۋە نەپسىنىڭ يامانلىقى سەۋەبىدىن پادىشاھنىڭ غەزىپىگە ئۇچراپ، ئۆلتۈرۈلدى. قەبرىسى ئۆز كەنتىدىكى زىرەك دېگەن يەردە.

خوجا مۇسەببەب ـ ئۇنىڭدىن ئاجايىپ‌راق كىشى يوق ئىدى. ئۇمۇ ۋازىرەتنىڭ بىخوتلۇقىدىن پايدىلىنىپ مۇسۇلمانلارغا زۇلۇم قىلىشقا يول باغلىغانىدى. ئۆزى تەقدىرنىڭ غەزىپىگە ئۇچراپ خەلق ئۇنىڭ يامانلىقىدىن قۇتۇلدى.

قەبرىسى ھىراتتا ئۆزىنىڭ ئۆيىدە، بۇ مەتلەئ ئۇنىڭكى، بېيىت:

ئۆمۈر ئۆتۈپ كەتتى. لېكىن مەن غەپلەتتە شۇ قەدەر قاتتىق مەستمەن. مەر ئۆمرۈمدە قايتا بۇزمىغان تۆۋىدىن بىر قېتىممۇ قىلىپ باقمىدىم.

مەۋلانا بىلالى ـ چىقىشقاق ۋە شېرىن سۆزلۈك كىشى ئىدى. تۈركچە ۋە پارسچە شېئىرلارنى ياخشى يازاتتى. بۇ تۈركچە مەتلەئ ئۇنىڭكى، بېيىت:

جان ۋە كۆڭلۈمنى جاپا ـ مۇشەققەت ئوتى بىلەن كۆيدۈرىدىغىز، مەن شۇنداق كۆيۈپ كۈل بولدۇم، سىز مەندىن كۆڭلىڭىزنى تىندۇرىدىغىز.

ئۇ ھىراتتا ۋاپات بولدى. قەبرىسى خوجاتاق گۆرىستانىدا.

مىر سەئىد ـ ئەل ئارىسىدا «كابولى» دېگەن لەقەم

بىلەن مەشھۇر، ئۇ مېنىڭ تاغام بولىدۇ. ئۇنىڭ ئىقتىدارى يۇقىرى ئىدى. تۇركچىگە كۆپرەك مايىل ئىدى، بۇ تۈيۈق ئۇنىڭدىكى، تۈيۈق.

ئەي دوستلار، ئەگەر ياز پەسلىگە يېتىشسىڭىز، گۈل تۈۋىدە خۇمار بولۇشقا باشلايسىز. ئەگەر مەن ئۆلۈپ كەتسەم قەبرەمنىڭ تېشىغا «بىر شوخ گۈزەل تەرىپىدىن ئۆلتۈرۈلگەن كىشى» دەپ يازارسىز.

سۇلتان ئەبۇ سەئىد مىرزىنىڭ قولىدا، سەرەخس قورغىنىدا شېھىت بولدى. قەبرىسى سەرەخس شەھىرىدە.

مۇھەممەد ئەلى — «غەربىي» سۆزىنىڭ تەخەللۇس قىلاتتى. بۇمۇ پېقىرغا تاغا بولاتتى ۋە مىر سەئىد كابولىنىڭ ئىنىسى ئىدى. چېقىشقاق، خۇش سۆھبەت، خۇش خۇي، تالانتلىق ۋە دەردمەن يىگىت ئىدى. كۆپلىگەن سازلارنى ياخشى چالاتتى. ئاۋازى ۋە ئۇسسۇلى ياخشى ئىدى. مۇزىكا ئىلمىدىنمۇ خەۋىردار ئىدى. تۈرلۈك خەتلەرنى چىرايلىق يازاتتى، گەرچە پېقىر ۋە ئۇرۇق — جەمەتلىرىم سۇلتان ساھىبقىرانىڭ سىنالغان چاكارلىرى ۋە مىراس قالغان خىرمەتكارلىرىدىن بولساق مۇ، لېكىن يۇقىرىدا ئېيتىلغاندەك ئىقتىدار ۋە سالاھىيەتلىرى سەۋەبىدىن ئۇ ھەزرەت (سۇلتان ھۈسەيىن بايقارا) نىڭ ئىلتىپات ۋە مەرھەمەت كۆزلىرى باشقىلارغا قارىغاندا ئۇنىڭغا بەكرەك چۈشەتتى. بۇ تۈركچە مەتلەئ ئۇنىڭكى، بېيىت:

ئەگەر سەن ماڭا دىلبەر ۋە دىلخاھ بولساڭلا، دەرد — ئەھۋالىمدىن مەيلى خەۋەر ئال، ياكى خەۋەر ئالما، ھېچ غېمىم يوق.

بۇ پارسچە مەتلەئىمۇ ئۇنىڭكى، بېيىت:

ھەي جانان، سېنىڭ خەستە كۆزلىرىڭ مېنى دائىم ناتىۋان قىلسا، جان بېغىشلىغۇچى ياقۇت لەۋلىرىڭ جېنىمنى قەستلەيدۇ.

ئۇ سۇلتان ساھىبقىرانىنىڭ خىزمىتىدە ۋاقتىدا مۇساپىرلىقنى ئىختىيار قىلىپ، سەمەرقەندتە قالغاندا، ئاكىسىنىڭ قاتىلى (سۇلتان ئەبۇ سەئىد مىرزا) ئۇنىمۇ شېھىتلىق مەرتىۋىسىگە يەتكۈزدى، قەبرىسىنىڭ قەيەردىلىكى مەلۇم ئەمەس.

دەرۋىشىيەگ — مىرزا ئەلى ئۇيغۇ تېمۇرنىڭ ئوغلى بولۇپ، نەسەبى ئۆز — ئۆزىدىن ئالەم ئەھلىگە ئاشكارىدۇر. ياخشى خىسلەت ۋە ئەمەللىرىمۇ ئۆز نەسەبىگە لايىق بۇيۇك ئىدى. نەسەب ۋە ھەسەب بىلە زىننەتلەنگەن يىگىت ئىدى. تالانتىمۇ ناھايىتى يۇقىرى ئىدى. بۇ مەتلەئ ئۇنىڭكى، بېيىت:

سېنىڭ شېھىتلىرىڭنىڭ قەبرىسىگە قاراپ باق، ئۇلار زۇلۇمنىڭ قۇربانىدۇر، ئۇلارنىڭ قەبرىسىگە يۈرەكسىنىڭ ئوتى ۋە سېنىڭ ئوقۇڭ بىلەن تۆغ تىكلەنگەندۇر.

ئۆز تەڭتۇشلىرى ئىچىدە ئۇنىڭدەك تالانتلىق كىشى يوق ئىدى. ئەپسۇس، يۇز ئەپسۇسكى، تاشكەنت يۇرۇشىدە زايا بولغانلار ئارىسىدا ئۇمۇ تالاپەتكە ئۇچرىدى. ئۇ گويا كى يوقلۇق كەلكۈنى ئىچىدە غەرق بولدى. قەبرىسى مەلۇم ئەمەس.

مىرزابەگ — ئىنسانىيەتلىك ۋە گۈزەل ئەخلاق جەھەتتە

هەتتە خۇراسان ۋە سەمەرقەندنى مەملىكىتىدە يىگانە كىشى ئىدى. ئۇ پەم - پاراسەت، ئىقتىدار جەھەتتە بولسۇن ياكى ئوق ئېتىش، دۇشمەن بىلەن ئېلىشىشتا بولسۇن، بۇ ئىككى مەملىكەت يىگىتلىرىنىڭ ئالدىنقى قاتاردا تۇراتتى. زېھىن ۋە مەنە خەزىنىلىرىگە باي ئىدى. بەلكى بۇ خىل ماختاشلارغا مۇ ئېھتىياجى يوق ئىدى. بۇ مەتلەۋ ئۇنىڭكى، بېيىت:

كۆزۈڭ نېمە بالادىنكىن، قارا بولۇپتۇ، خۇددى جانغا قارا بالا بولۇپتۇ.

بۇ شېئىر ئىككى قاپىيىلىك بولۇپ، ئۇنىڭ قاپىيىلىرى سۆز ئويۇنى قىلىپ، ئالماشتۇرۇش ئارقىلىق تۇزۇلگەچكە، بۇ- نىڭغا جاۋاب بېرىش مېنىڭ ئالدىمدا قىيىن ئىشلاردىندۇر. گەرچە ئۇنىڭ تىلىغا بۇ خىل بېيىتلار كۆپ كەلسىمۇ، لېكىن ئۇ ھەرگىز پەرۋا قىلمايتتى، بىرەر يەرگە يېزىپمۇ قويمايتتى. بۇ مەتلەئنىڭ ئاخىرىنى يېزىپ تۇغىتىپ ئۇنىڭدىن يادىكار قالغان توپلىمىغا كىرگۈزۈپ قويدۇم. ئەپسۇس، يۇزمىڭ ئەپ- سۇس ئېيىت، يۇزمىڭ ئېيتكى، ھايات‌لىق بۇلقىدىن قېلىپ ئىچەلمىدى ۋە ئۆمۈر كۆچتىدىن بىر مېۋە يېيەلمىدى. ئۇ- نىڭ مازارى سەمەرقەندتە ئەھمەد ھاجىبەگ (تەكرى ئۇنى ئامان قىلسۇن) نىڭ مەدرىسىسىدە تەييارلانغان يەرلىكتە. ئىلا- ھىم، ئۇنىڭ ئورنى جەننەت بېغىدا بولسۇن، پېرىدەۋس ئەلادا ئورۇنلاشسۇن.

سەيىد ھەسەن ئەردەشىر - خۇددى مىرزابەگ ماڭا ۋە ئۇنىڭغا پەرزەنت ئورنىدا بولغىنىدەك، ئۇ ماڭا ئاتا ئورنىدا ئىدى. مەن تۇرك ۋە تاجىكلار ئارىسىدا ئۇنىڭدىن

مۇكەممەلرەك كىشىنى كۆرمىدىم. ئۇ ياش چاغلىرىدا ئاساسىي ئىلىملەرنى مۇكەممەل ئۆگەنگەنىدى. ئەمما يوقسۇللۇق تەرەپ- كە مايىل ئىدى. تەسەۋۋۇپتا تالانتى يۇقىرى ئىدى. پادىشاھ- لار ئۇنى ئۆز ھوزۇرىغا تەكلىپ قىلغان بولسىمۇ، ئۇ ئۆزىنى يىراق تارتتى. لېكىن سۇلتان ساھىبقىران بەكرەك يېقىنچىلىق قىلىپ مەرھىمىتىنى ئايىماي ئۇنى ئۆز يېنىغا تارتتى ۋە زور تەربىيىلەرنى قىلدى. بىراق ئۇنىڭ مىجەز - تەبىئىتى يوقسۇل- لۇق تەرەپكە مايىل بولغانلىقتىن، ئاخىرى يەنە شۇ تەرەپنى ئىختىيار قىلدى ۋە يۇقىرىدا ئىسمى زىكرى قىلىنىپ ئۆتكەن مۇرشىدى زامان ھەزرىتى مەۋلانا مۇھەممەد تەبەركانى (ئۇنىڭ سىرلىرى مۇقەددەس بولسۇن) نىڭ خىزمىتىدە يول تۇتتى. قىرىق كۇنلۇك ئېتىكاپلاردا ئولتۇرۇپ، كۆپ مەنىۋى مەقسەت- لەرنى ھاسىل قىلدى. ھەر ئىككىلا تىلدا بەزىدە نەزىم ئېيە- تاتتى. بەغدەم، بىپەرۋا چاغلىرىدا، ئۇنىڭ ئۆيى خاراباتىيلار- نىڭ يىغىلىدىغان ئورنى ئىدى ۋە بۇنداق ئىشنى ھېچكىم ئۇنىڭدىن ياخشىراق قىلالمىدى. شۇ ۋاقىتلىرىدا بۇ قىتئەنى ئېيتقانىدى. بېيىت:

تاڭ پەيتىدە دىلئارام بىلەن بىللە تولدۇرۇلغان قەدەھ- لەردىكى شارابنى سۇمۇرۇشتىن ۋە ھەر ئىككىلىمىز غۇنچىگە ئوخشاش بىر تار كۆڭلەك ئىچىدە ئىرمىشىپ - چىرمىشىپ قۇ- چۇشمىقىمىزدىن يېقىملىقراق نېمە بار؟

ئەمما ئۇ تەقۋادارلىق ۋە زاھىتلىق مەزگىلىدە ئېيتقان بۇ تۇركچە بېيىتىمۇ ئۇنىڭكى، بېيىت:

ئەي تەكرىم، ئىمان ۋە مەرىپەت نۇرىدىن كۆڭۈلگە بىر

ساپلىق (پاكلىق) بەرگىن، چۈنكى ئۇ كۆڭۈل گۈناھ قاراڭغۇ-
لۇقى ئىچىدە ئەھۋالى خاراب بولۇپ نېمە قىلىشىنى بىل-
مەي قالدى.

ئۇنىڭ مۇبارەك قەبرىسى مىيانى دۇجۇيدا يەنى گازۇر-
گاھ يولىدىكى ئۆز ئاتىسىنىڭ گۈمبىزىدە بولۇپ، ئەزىزلەر
توپىغا قوشۇلدى.

ئىككىنچى مەجلىسنىڭ خاتىمىسى

ئۆز تالانتلىرىنىڭ نەتىجىسىدىن ۋە زېھىنلىرىنىڭ شارا-
بىدىن ئالەم ئەھلىنىڭ كۆڭلىنى شاد ۋە خۇش كەيىپ قىلغان
بۇ ئەزىز ۋە بۈيۈك سەنئەتكارلارغا ئۇلۇغ تەكرى جەننەتتىن
نۇرۇن بەرسۇن؛ جەننەت بېغىدا ئۇلارغا راھەت ۋە ئارامىلىق
ئاتا قىلسۇن؛ سۇلتان ساھىبقىرانىنىڭ تۇرمۇشىغا ئۇلارنىڭ روھ-
لىرىدىن مەدەت ۋە ھېسابسىز شاد ـ خۇراملىق يەتكۈزسۇن.
رۇبائىي:

مەرتىۋىسى پەلەكتەك يۇكسەك، دۇشمەنلىرى تۇپراقتەك
خار بولغان بۇ پادىشاھقا ئۇ ئەزىزلەرنىڭ روھلىرىدىن مەدەت-
كارلىق يەتسۇن، ھەر ئىشتا تەكرى يار بولسۇن.

**شۇنداق كىشىلەر ھەققىدە سۆزلىنىدۇكى، ھازىر زامان سە-
ھىپىسىدە مەنە قىزلىرى ئۇلارنىڭ نازۇك تەبىئەتلىرىدىن ئو-
قۇلغان نەزىم كىيىمنى كىيىشىدۇ. نەزىم لىباسى ئۇلارنىڭ
چوڭقۇر زېھىنلىرىنىڭ گۈللىرىدىن سەنئەت، گۈزەللىك،
نەپىسلىك ۋە روشەنلىككە ئېرىشىدۇ. مەن ئۇلارنىڭ
بەزىلىرىنىڭ خىزمىتىگە مۇشەررەپ بولغانلىقىم بە-
لەن پەخىرلىنىمەن ۋە بەزىلىرىنىڭ سۆھبىتىدىن
بەھرىمەن بولغانلىقىم ئۈچۈن خۇشالمەن.**

شۇ جۈملىدىن بىرى بىر قۇياشكى، ئۇنىڭ ئالەمگە زىن-
نەت بەرگۈچى پەكىرلىرى بىلەن بۇ زامان ئېپتىخارلىنىدۇ
ۋە زامان ئەھلى چەكسىز شان ـ شەرەبكە مۇيەسسەر بولدۇ.
ئۇ بىر دەريا كى، ئۇنىڭ چەكسىز تالانتىدىن ھاسىل بولغان
جەۋھەرلەر بىلەن دەۋران يانچۇقى گۆھەرگە تولدۇ، دەۋران
ئەھلىنىڭ قوينى ۋە ئېتەكلىرى جاۋاھىرلار بىلەن توشىدۇ.

ھەززىتى مەخدۇمى شەيخۇل ئىسلام مەۋلانا
نۇرىددىن ئەبدۇررەھمان جامى ـ تاكى جاھان مەۋجۇت

بولۇپ تۇرسىلا، ئۇ زاتنىڭ يورۇق دىللىرىنىڭ نەتىجىلىرى جاھان ئەھلى ئۈچۈن كەم بولمىسۇن. پەلەك چۆگىلەپ تۇرسىلا ئۇنىڭ ئوچۇق كۆڭۈللىرىنىڭ پايدىلىرى دەۋران خەلقى ئۈچۈن ئۆكسۈمىسۇن. بىز بۇ قىسقا كىتابچىدا بايان قىلغان جامائەتنىڭ باش رەئىسى ئاشۇ ئۇلۇغ زات ۋە بۇ رىسالىدە يېزىلغان گۈرۈھنىڭ پېشۋاسى ئاشۇ تەڭدىشى يوق گۆھەر بولغانلىقىتىن، مۇبارەك ئىسىملىرى بۇ ۋاراقلاردا قەيت قىلىنمىسا بولمايدۇ ۋە يېزىلمىسا كۆڭۈل ئۇنىمايدۇ. شۇڭا جۈرئەت قىلىندى، ئۇ زاتنىڭ يېقىملىق نەزمىلىرى شۇ قەدەر كۆپ بولغانلىقتىن، قىسمەنلىرى يېزىلىدۇ ياكى ئەلگە مەلۇم بولسۇن ئۈچۈن بىر ئاز قەيت قىلىندۇ. ئۇنداق بولمىغاندا ئۇ زاتنىڭ كىتابلىرىنىڭ ئىسمى يېزىلمىسۇ بۇ ۋاراقلاردىن ئېشىپ كېتىدۇ. ئىجادىيەت خەزىنىلىرى تولۇق بايان قىلىنمىسا جاھان دېڭىزى تېشىپ كېتىدۇ. ئامالسىز، بۇ مەنە بىلەن ئىشارەت قىلىندۇ ۋە دۇئا بىلەن تاماملىنىدۇ. رۇبائىي:

ئەي تەڭرى، بۇ مەنەلەر خەزىنىسىنىڭ دېڭىزى، ئىلىم-مەرىپەت ۋە پەزىلەت گۆھەرلىرىنىڭ كانى بولغان بۇ زاتنى ئالەم ئەھلىنىڭ جېنى قىلدىڭ، ئەمدى جاھان خەلقىگە بۇ ئەزىز جاننى داۋاملىق بەخش ئەتكىن.

ئاجايىپ ئىشلاردىن بىرى شۇكى، خوجا مەھمۇد تايابادى ئوتتۇز يىللاپ ئۇ ھەزرەتنىڭ خاس خىزمەتكارى بولغاندى. بىراق ئۇ ھەزرەتنىڭ نەزمىلىرىدىن بىرەر بەيتنى ھۇ بىلمەيتتى. بىلگەن تەقدىردىمۇ نەزمىلىرىدىن ئەمەس، ھەتتا نەسىرلىرىدىنمۇ بىرەر ھېكمەتنى سېزەلمەيتتى. سەزگەن تەقدىردىمۇ، ئەقىلگە ئۇيغۇن ھالدا سۆزلەپ بېرەلمەيتتى.

بارىكاللا، قابىلىيەت دېگەن شۇنچىلىك بولار. ئۇ ھەزرەت يىللار بويى ئۇنىڭ بەدخۇيلۇقىنى كۆرۈپ، ئىچىگە سىڭدۈرۈپ، كۆڭۈل ئاغرىتماي كەلدى. ئۇلارنىڭ بۇ ھالىتىگە مۇنۇ بەيىت ماس كېلىدۇ، بەيىت:

ھەي يولۇچى، شۇنى بىلگىنىكى، قەھر-غەزەپ مەزگىلىدە قىيىنچىلىقلارنى كۆتۈرۈش ئاسان بىلىنىدۇ، تۆگىنىڭ ئاغزىغا قۇرۇق يانتاق خورمىدەك تاتلىق تۈيۇلىدۇ.

مەۋلانا ئاسىفىي - ئۇنىڭ ئاتىسى زامانىمىز پادىشاھىنىڭ ۋازارەت مەھكىمىسىدە مۆھۈردارلىق قىلاتتى. ئۆزىنىڭ تالانتىمۇ ماختىغۇدەك دەرىجىدە بار ئىدى. خاتىرە كۆچمۇ ناھايىتى ياخشى ئىدى. لېكىن ئۇ يا تالانتىنى، ياكى خاتىرە كۆچىنى ئىشقا سالمايتتى. يېتىم سۆيەتلىك، گۈزەل سۆرەتلىك، ئۆزۈمچىللىك بىلەن ۋاقىتلىرىنى زايا قىلاتتى. ئۇنىڭ بۇ خىل ئاجايىب خۇسۇسىيەتلىرى كۆپ، ئېيتىپ كەلسەك سۆز ئۇزىراپ كېتىدۇ. ئۇ پەقەتلا نەسىھەت قوبۇل قىلمايدۇ. شۇڭا ناھايىتى چېچىلاڭغۇ، پەرىشان يۈرىدۇ. ياخشى بەيىتلىرى بار. ئەمما بۇ مەتلەئى ناھايىتى مەشھۇر، بەيىت:

ئىسلام مۇپەتتىشى مەيخانىدىن ئۆتۈپ كەتتى. مەي قامچىسىز ئۆرۈلۈپ تاشلىنىشتىن ئامان قالدى. بېشىمىزغا بىر بالا-قازا كېلىشىدى. لېكىن ياخشىلىق بىلەن ئۆتۈپ كەتتى.

بۇ تۈركچە مەتلەئىمۇ ئۇنىڭكى، بەيىت:

بۇ بالا-قازالارنى كۆزۈمدىن تېپىشىمدىن، شۇڭا بۇنى

ئۇ جانغا ئارام بەرگۈچى دىلىمەردىن كۆرمىدىم. ھەممە يامان-لىقلارنى ئىككى كۆزۈمدىن كۆردۈم، ئۇنىڭدىن كۆرمىدىم،

«بەھمەن» ئىسمىغا يېزىلغان بۇ مۇئەممالىق ياخشى چىقىپ-تۇ، مۇئەممالىق:

ھەي، جاھان سەردارلىرى سېنىڭ ئېتىكىنىڭ تۇيىقىغا باش قويىمدۇ. جاھان سەردارلىرىنىڭ بېشى سېنىڭ ئالدىڭدا تۆۋەندۇر.

خۇدا خالىسا ئۇ توغرا يولغا كېلىپ قالار.

ئەممەر شەيخىم سۇھەيلى ـ خۇراسان مەملىكىتىنىڭ كۆزگە كۆرۈنگەن كىشىلىرىدىن بولۇپ، كىچىك يېشىدىن باشلاپ ئۇنىڭدا تالانتنىڭ بەلگىلىرى ۋە زېھىنىنىڭ نامايەن-دىلىرى كۆپ ئاشكارىلىنىپ تۇراتتى، گۈزەل ئەخلاق ۋە يېقىملىق خۇي ـ پەيل ئۇنىڭ مىجەزىدىن روشەن كۆرۈنۈپ تۇ-راتتى. سۇلتان ئەبۇ سەئىد مىرزا خىزمىتىگە كېلىپ مەخسۇس مۇلازىم بولغان ۋە شېئىرلىرى كىشىلەر ئارىسىدا شۆھرەت قا-زانغاندى. ھالا يىگىرمە يىلدىن ئارتۇقراق ۋاقىتتىن بېرى سۇلتان ساھىبقىرانىنىڭ خىزمىتىدە، ئۇستۇن مەنسەپلەرگە ۋە ئەلا مەرتىۋىلەرگە سازاۋەردۇر. ئۇ مەتتاكى، مەملىكەت ۋە مالىيە، بەلكى سەلتەنەتنىڭ بارلىق مەسلىھەت ۋە خىزمەتلىرىگە قاتنىشىشى زۆرۈر بولغان ئىشەنچلىك كىشى بولۇپ، ئەمرلىك زىلچىسىدا ئورۇنلاشماقتا ۋە پادىشاھقا يېقىنلىق تەختىدە ئول-تۇرماقتا. ئۇ ھېچ بولمىغۇر ئىشقا مۇناسىپ ۋە ياراشمىس ئە-يىبكە دۇچار ۋە ئەيىبدار ئەممەس. بۇ مەملىكەتكە ئۇنىڭ خىزمەت ۋە تەرتىپ ـ ئىنتىزامى چوڭ بولدى. نەزمىدىمۇ

ئىشلىرى يۇقىرى پەللىگە يەتتى. بۇ «ھېيىتنامە» قەسىدىسى-نىڭ مەتلەئى ياخشى چىقىپتۇ، بېيىت:

شۇكرى، ئەي كۆڭۈل، يەنە يۈزلىگەن زىبۇ ـ زىننەت ۋە گۈزەللىك بىلەن بەزەلگەن بايرام گۈزىلىنىڭ بويىنى يېڭى ئاينىڭ قويىنىغا كىردى.

بۇ غەزەل مەتلەئىمۇ ئۇنىڭكى، بېيىت:

كۆڭلى سۇنۇق، ھالى پەرىشان ئاشىقىنى ئۆلتۈرمە، قانات قۇيرۇقى سۇنغان قۇشقا زۇلۇم ۋە جاپا تېشىنى ئېتىپ نېمە قىلىسەن؟

بۇ مەتلەئمۇ يامان ئەمەس چىقىپتۇ، بېيىت:

قەددى ـ قامىتىگە قاراپ، دائىم نالىزار قىلىمەن، بۇ بالا دەرىخى دىۋانىلىك مېۋىسى بەرمىسىدى دەپ ئەنسىرەيمەن.

«لەيلى ـ مەجنۇن» ناملىق داستاندا لەيلىنىڭ زەئىپ ئەھۋالىنى تەرىپلىگەن بۇ بېيىتنىمۇ ئۇنىڭكى، بېيىت:

ئۇ ھالسىزلانغانلىقتىن زىناقلىرى ئۆتكەنكى يىلدىن قېيىپ قالغان ئالمىغا ئوخشايتتى.

ئۇ گەرچە تۈركچە شېئىر بىلەن ئاز شۇغۇللانسىمۇ، لېكىن، ھەر ھالدا بۇ مەتلەئ ئۇنىڭكى، بېيىت:

زاھىدلار مېنىڭ تامچە ـ تامچە ياش ئىچىدە قالغان بۇ

جىسمىم رىشتىسىنى كۆرگەندە ھەيران بولۇپ، «سۇبھاناللاھ» دېيىشىدۇ.

ئۇنىڭ ئاۋۇالدىن ئاخىرغىچە پېقىر بىلەن ئىلتىپاتى، بىرلىك ۋە دوستلۇقى كۆپ بولغانلىقى ئۈچۈن، مۇندىن ئارتۇق تەرىپلەنىسە ئۆزۈمنى تەرىپلىگەندەك بولۇپ قېلىشىدىن ئەنسىرەپ، قىسقارتىلدى، ئۇنىڭ كەلگۈسى ياخشى بولسۇن.

مەۋلانا سەيفى ـ بۇخارالىق بولۇپ، ئۇ يەردىن ھەر ۋاقتا كەلدى. كۆپىنچە دەرسلىك تەرتىپى بويىچە ئوقۇلدىغان كىتابلارنى كۆردى ۋە ئىلىم ئۆگىنىش جەريانىدا شېئىر يېزىش بىلەن شۇغۇللىناتتى. بارا ـ بارا ئۇنىڭ شېئىرلىرى شۆھرەت قازاندى. مەسىلىلەرنى ناھايىتى ياخشى ئېيتاتتى. بۇ مەتلەئ ئۇنىڭكى، بەيىت:

ئەي كۆڭۈل، جانانىمنىڭ نازۇك بەللىرىنىڭ سۆيەتلىرىنى سۆزلىدىڭ. بۇنىڭ بىلەن جېنىمنىڭ نازۇك جايلىرىنى تىلغا ئېلىپ، ياخشى سۆزلىدىڭ.

ئۇ سەنئەتكارلار ۋە ھۈنەرۋەنلەر ھەققىدىمۇ نۇرغۇنلىغان گۈزەل شېئىرلارنى يازغان بولۇپ، بۇ ساھەدە ئۇ ئىجادكاردۇر. بۇ مەتلەئ شۇلاردىن بىرى، بەيىت:

مېنىڭ ئۇ پەردازچى گۈزىلىم كۆپ كىشىلەر بىلەن چىقىشىدۇ ـ يۇ، مەن خەستىنىڭ ئەھۋالىغا پەرۋا قىلمايدۇ.

ئۇ مۇئەممالار رىسالىسىمۇ يازغانىدى. «قەبۇل» ئىسمىغا يېزىلغان بۇ مۇئەممامۇ ئۇنىڭكى، بەيىت:

كۆڭلۈم ھەر نەپەستە جانانىنىڭ چېچى تەرەپكە ئېغىپ تۇرىدۇ. پىكىر ـ خىيالىمنى قانچە يىغاي دېگەنسېرى شۇنچە چېچىلىپ تۇرىدۇ.

مەۋلانا ئەقلى ھوشى جايىدا ۋاقتىدا ناھايىتى ئادەم سۈپەت، ئەدەب ـ ھايالىق يىگىت ئىدى. ئەمما، كەيپىلىك ۋاقتىدا تامامەن ئۆزگىچە ماھىيەتكە ئىگە، رەسۋا نەرسىگە ئايلىنىپ قالاتتى. تۆۋە قىپتۇ دېگەن ئۇچۇر بار. شۇ تۆۋىسىدە تۇرۇپ قېلىشىنى ئۈمىد قىلمىز.

مەۋلانا ئانبىاسى ـ ئوتتۇراھال كىشىلەردىن بولۇپ، ھىرات شەھىرىدە تۇغۇلغان. ناھايىتى يۇقىرى قابىلىيەتكە ئىگە ئىدى. ئاۋۋال ئىلىم ئوقۇشقا مەشغۇل بولدى. بۇ ئىشتا ناھايىتى ئۆتكۈر ئىدى. ئوقۇشنى تېزلا تاشلىۋېتىپ، خەتتاتلىققا ئىشتىياق باغلىدى، ئاز پۇرسەتتە ئوبدان يازىدىغان بولدى. ئاندىن ئۇ مۇزىكا ئىلمىگە مايىل بولدى. ئاز ۋاقىت ئىچىدە ئۇنى نوتىسى بىلەن ئۆگىنىپ، خېلى ئىشلارنى ۋۇجۇدقا چىقاردى. نوتا ھەققىدە رىسالىمۇ يازدى. ئەمما غەلىتە ۋە خىيالىپەرەسلىكى تۇپەيلىدىن ئەل كۆزىگە ياخشى كۆرۈنەلمىدى. بۇ سەلبىي سۈپەتلىرى ئۈچۈن دەرۋىشلىك يولىنى ئىختىيار قىلدى. كۆپ رىيازەتلەرنى تارتتى. ئۇنىڭ ئۇستازى بولمىغاچقا، ھەممە ئىشنى ئۆز بېشىمچىلىق بىلەن قىلغان بولغاچقا، ھېچ پايدىسى بولمىدى. ئەلنىڭ تەنە دەشنامىلىرى سەۋەبىدىن ھەر ۋاقتا تۇرالماي، ئىراقتا باردى، ئۇ يەردىنمۇ يەنە شۇ خىل ئاۋارىلارنى ئەۋەتتى. ئەمما قابىلىيەتلىك يىگىت ئىدى. كۆپ غېرىبلىق تارتتى. كۆڭلى كۆپ ئازار يېدى. پەرىزىمزچە

ئۇنىڭ ھاياتىغىمۇ شىكەستە يەتكەن بولسا كېرەك، قانداقلا بولمىسۇن بۇ مەتلەۋ ئۇنىڭكى، بېيىت:

ھەر كىشى سۈرمە بىلەن مېنىڭ ياردىمىنىڭ كۆزىنى قارا قىلغان بولسا، مېنىڭ تىرىكچىلىك كۈنلىرىمنىمۇ خۇددى ئاشۇ سۈرمىدەك قارا قىلغان بولىدۇ.

مەۋلانا كامى ـ ئوبەلىك بولۇپ، كىچىك يېشىدىن باشلاپ مەۋلانا مۇھەممەد بەدەخشى ئۇنى تەربىيىلىدى. ئۇنىڭ سەۋىيىسى شۇ دەرىجىگە يەتتىكى، مەۋلانا ئۇنىڭ ساۋىقىنىڭ ئەھدىسىدىن چىقالماي، تېخىمۇ كاتتىراق دانىشمەنلەرنىڭ تەربىيىلىشىگە تاپشۇردى. ئۇزۇى سائادەتمەن يىگىت بولغاچقا، ئوقۇشقا ناھايىتى كۆپ تىرىشتى. ئۇ ھازىرمۇ ناھايىتى ياخشى تالىبى ئىلىمدۇر. ئۇ ھەقىقەتەنمۇ ئەدەبلىك، كەمتەر ۋە ئىنسانىيەتلىك يىگىت بولۇپ، مەۋلانا بەدەخشىگە ھەقىقىي پەرزەنت شۇدۇر. شېئىر ۋە مۇئەممانى ياخشى ئېيتىدۇ ۋە جاۋابىنى ياخشى ئاچىدۇ. بۇ مەتلەۋ ئۇنىڭكى، بېيىت:

ھەركىشى ئۇ سەرۋى بويلۇقۇمنىڭ سەلىسىنىڭ ئۇچى بىلەن بىزەنسە، باشقا باغلاردىن ياسىمەن گۈلىنى تېرىپ نېمە قىلىدۇ.

«نۇئمان» ئىسمىغا يېزىلغان بۇ مۇئەممامۇ ئۇنىڭكى، بېيىت:

يارنىڭ گۈلىستانىدىن بىر گۈلنى كەلتۈردۈم، ئۇ: «گۈلنىڭ يوپۇرمىقىدىن مېنىڭ ئىسمىمنى چىقىرىۋالغىن» دېدى.

ئۇنىڭ تېز پۈرسەت ئىچىدە كۆزگە كۆرۈنگەن كىشىلەرنى دىن بولۇپ قېلىشىنى ئۈمىد قىلىمىز.

مەۋلانا ئالىم ـ دانىشمەن كىشىدۇر. ئۇ دەرس ئېيتىش ۋە شەرھىلەش بىلەن شۇغۇللىنىدۇ. شېئىرىيەتىمۇ يۇقىرى تالانتى بار. بىر كۈنى مەۋلانا بىر توپ كىشىلەر بىلەن بىر مەسىلە توغرىسىدا ئەرز قىلدى ۋە ئۆز مۇددىئاسى بويىنچە بىر پارچە ئەرز خەتمۇ يېزىپ دىۋان بېشىغا تۇتتى. دىۋان بېشى بۇ ئىشنى ئوردىنىڭ ئىش باشقۇرغۇچىسى خوجا مەجدەدىن مۇھەممەدكە ھاۋالە قىلدى. مەۋلانا ئەرزىسىنى خوجا مەجدەددىنگە بەردى. خوجىنىڭ كۆڭلى مەۋلانانىڭ دۈشمەنلىرى تەرىپىدە ئىدى، شۇڭا ئۇنىڭ سۈنغان قەغىزىنى ئوقۇمايلا پۈرلەشتۇرۈپ تاشلىدى ـ دە، مەۋلاناغا قارشى تەرەپتىكىلەرنى ياقلىدى. مەۋلانا بۇ بېيىتنى شۇ ئەھۋالغا ئاساسەن ئېيتتى، بېيىت:

خوجا مەجدەددىن بىزنىڭ ئىشلىرىمىزنى يوق قىلدى، قەغىزىمىزنى ئوقۇپمۇ قويمىدى، شۇ كۈنى پۇل ھەممىنى يوققا چىقاردى.

ئۇنىڭ بۇ بېيىتى تېزلا شۆھرەت قازاندى. بۇ مەتلەئمۇ، ئۇنىڭكى، بېيىت:

يولۇڭدا گويا كى قەلەمگە ئوخشاش توختىماستىن بېشىم بىلەن مېڭىپ كەلمەكتىمەن، ھەي ئاي يۈزلۈك، خېتىڭ بىلەن مەن ئوچۇن سەرگەردانلىك يوللىرىنى تۈزدۈڭ.

مەۋلانا ھەسەنشاھ ـ خۇراساننىڭ پېشقەدەم شائىرلىرىدىن بولۇپ، ئۇنىڭ شاھرۇخ مىرزا زامانىسىدىن تارتىپ تاكى بۇ بەختىيار زامانغىچە نۇرغۇنلىغان پادىشاھلار ۋە يۇقىرى مەرتىۋىلىك مەشھۇر ئادەملەر ئۈچۈن يازغان مەدھىيىلىرى ھەم مەرسىيىلىرى بار. بۇ مەتلەئ ئۇنىڭكى، بېيىت:

لېۋىڭ ھەققىدە بىر سۆز ئېيتىشنى ئىستەيمەن، سۆزنى ئاشۇ ئېغىزدىڭ توغرىلىق سۆزلىمەكچىمەن.

مەۋلانا مۇزھىر ـ ئۇ خۇش چاقچاق، گەپدان كىشى بولغاچقا چاقچاق ئارىلاش شېئىرلىرى ۋە قىتئەلىرى كۆپ ۋە ئەل ئىچىدە مەشھۇر. شۇ جۈملىدىن بىرى مۇتەھىرى ئۇدى ھەققىدە ئېيتقان قىتئەسىدۇر. مۇتەھىر ئۇدىنىڭ ئېشىكى چوڭ بولغاچقا، كىشىلەر ئۆز ئېشەكلىرىنى نەسىللەندۈرۈش ئۈچۈن، ئۇنىڭ ئېشىكىگە ھەق تۆلەپ ئۆز ئېشەكلىرىگە سەكرىتىدىكەن، مەۋلانا بۇ قىتئەنى مۇشۇ توغرىدا ئېيتقانىكەن، قىتئە:

«مۇتەھىر» دېگەن سۆز ئۇنىڭغا توغرا كېسىم بولالمايدۇ. نىجاسەتنى قانداقمۇ مۇتەھىر (تازىلىغۇچى، پاكىزلىغۇچى) دېگىلى بولسۇن؟ ئۇنىڭ ئېشىكى ئېشەككە سەكرىسە، ئۇ پۇل تاپىدۇ، دېمەك ئۇنى ئېشەك دەللالى دېيىش كېرەك.

قەلەمكەشلەر ھەققىدە يېزىلغان بۇ مىسرالار ئۇزۇندىسىمۇ ئۇنىڭكى، بېيىت:

بىر قولۇڭدا شەمشەر، بىر قولۇڭدا قەلەم تۇرۇپتۇ، شەمشەرۋازلىقنى قويۇپ، قەلەمكەشلىك قىلغىن.

مەۋلانا شامى ـ دامغانلىق بولۇپ، ناھايىتى كۆپ ئىلىم تەھسىل قىلدى، ئوقۇش زۆرۈر بولغان ئىلىملارنىڭ ھەممىسىنى تەكرار ـ تەكرار ئوقۇدى. لېكىن موللا دېگەن نامغا ئېرىشەلمىدى. ئۇنىڭدىن كېيىن تىببىي ئىلىمغا مەشغۇل بولدى. ئاتاقلىق كىتابلارنى كۆپ كۆردى، شۇنداقتىمۇ تېۋىپلار قاتارىغا قوشۇلالمىدى. شېئىرنى ياخشى ئېيتاتتى. ئەمما شېئىرلىرىنى يېزىشتا ئىملاسى توغرا ئەمەس ئىدى. قانداقلا بولمىسۇن بۇ مەتلىئى ياخشى چىقىپتۇ، بېيىت:

كۆزۈمگە گۈستاخلىق (ئەدەبسىزلىك) بىلەن سېنىڭ چىرايىڭغا قاراۋەرمەسلىكنى ئېيتسام، ئۇ ماڭا: «بۇ قانداق گۈستاخلىق بولسۇن، بۇ دېگەن مۇشتاقلىق» دېدى.

مەۋلانا ئابدۇللا ـ ئۇ گەرچە ئۆزىنى كۆرۈنۈشتە ھەزرىتى مەخدۇمى نۇرەن (ئابدۇراھمان جامى) گە تۇغقان ھېسابلىسىمۇ، ئەمما مەنىۋى جەھەتتە ئۇنىڭدىن ناھايىتى يىراق ئىدى. بۇ شېئىرىيەت تۈرلىرى ئىچىدە كۆپرەك مەسنەۋى بىلەن شۇغۇللانغاچقا، قەلەمكەشلەر شاھى فىردەۋسى تۈسى، تەتقىقاتچىلارنىڭ پېشۋاسى شەيخ نىزامى گەنجەۋى، شائىرلارنىڭ سۇلتانى، ئەمىرلەرنىڭ ئەمىرى ھەزرىتى خوجا ئەمىر خۇسرەۋ دېھلىۋى (تەڭرى ئۇلارنىڭ روھلىرىنى مۇقەددەس قىلسۇن) قاتارلىق شائىرلارنىڭ مەسنەۋى ئۇسلۇبى بىلەن يېزىلغان ئەسەرلىرىدىن «شاھنامە» بىلەن ئىككى «خەمسە» داستانىنىمۇ كۆزىگە ئىلمايتتى. بەلكى تۈرلۈك ئاھانەتلەر قىلاتتى. ھەتتا ھەزرىتى مەخدۇمى نۇرەن (جامى) نىڭ مەسنەۋىلىرىگىمۇ بەسلىشىشكە ئىلتىپات قىلامدۇ ـ يوق؟ بۇنىسى نامەلۇم، بىز پېقىرلار ئۆزىمىزنى بۇ ئۇلۇغلارنىڭ داستىخىنىنىڭ ئۇۋاقلىرىنى

تېرىڭالغۇچى ۋە ئىلىم خامانلىرىدىن باشاق تەرگۈچى ئورنىدا تۇتمىز. بەلكى ئۇنچىلىك قابىلىيەتسىزمۇ يوقتۇر. شۇنداق تۇرۇقلۇق بۇنداق كىشىنىڭ شېئىرىنى قايسى ھوقۇق بىلەن تەرىپلىيەلەيمىز. قانداقلا بولمىسۇن تەۋەررۈك ئۈچۈن ئۇنىڭ «زەفەرنامە» مەسنەۋىسىدىن ئىككى ـ ئۈچ بەيىتىنى بەردۇق، مەنىسەۋى:

ئۇ يەردە شۇ قەدەر كۆپ قوتازلارنىڭ چىشى ۋە ئەركەكلىرىنى زەنجىر بىلەن باغلىدىكى، خەندەك ئالدىدا پىللارغا قارشى توساق ھاسىل بولدى، پىلدىن نېمىگە ئۈنچە ئەندىشە قىلغۇلۇق، ئۇمۇ كالا ۋە ئېشەككە ئوخشاش تۆت ئاياغلاردىنغۇ؟

بۇ رىسالە يېزىلغان تارىختا، ئۇ «خەمسە» دىن «لەيلى ۋە مەجنۇن»، «خۇسرەۋ ۋە شېرىن»، «ھەفت پەيكەر» (يەتتە يۇلتۇز) قاتارلىق داستانلارغا نەزىرەلەر يازدى. «ئىسكەندەرنامە» گە تەڭلەشتۇرۇپ «زەفەرنامە» داستانىنى يېزىش بىلەن مەشغۇل ئىدى. شېئىرلىرى ئەل ئارىسىدا ناھايىتى مەشھۇر ۋە تارقىلىش دائىرىسى ناھايىتى چەكسىز. پەيغەمبىرىمىزنى مەدھىيىلىگەن بۇ بەيىت ئۇنىڭكى، بەيىت:

پەيغەمبەرلىككە سەن لايىقسەن، چۈنكى قولۇڭدا نامەڭ بار. ئۇنىڭ مۆھۈرى بولسا، تەزىم يۈزىسىدىن ئارقىسىدا تۇرماقتا.

ئۇرۇشنى تەرىپلىگەن بۇ بەيىتمۇ ئۇنىڭكى بولۇپ، ئەل ئىچىدە مەشھۇر ۋە لەشكىرى ئىلىمدە ئوقۇلىدۇ، بەيىت:

بۇ پايانسىز كەڭ چۆللەر، چاچلىرى قىرىلمىغان باشلار گويا كىرپىدەك يېتىشاتتى.

ئىلگىرى قېنى قىزىقلىق ئۇسۇنلار ئورۇندا تۇرغان ياشلىق ھېسسىياتى سەۋەبىدىن، بەزى ھاللاردا گەرچە ئازراق تەكەببۇرلۇقى بار بولسىمۇ، لېكىن ھازىر ئۆزىنى تۇتۇۋالدى، سۆزلىرى جايىدا، رەتلىك. باغلىنىشلىق بولۇپ قالدى. مەنسىتمەسلىكنىڭ ئورنىنى كەمتەرلىك، ئۆتۈنۈش ھېسسىياتلىرى ئىگىلىدى، قوپاللىق ۋە تۆكلۈكنىڭ ئورنىدا قىزغىنلىق ۋە ئىللىقلىق ئالامەتلىرى جىلۋىلەندى. بۇنداق بەخت ـ دۆلەت ھەركىمگە نېسىپ بولسا، ئۇلۇغ تەڭرى ئۇنى ئەبىدى ئاتا قىلسۇن، ئامىن.

مەۋلانا دەرۋىش مەشرەپدى ـ تەنتەك، ئاغزى يامان ئادەم. ئۇنى بەزى ئۇلۇغلارنى ھاقارەت بىلەن ھەجۋى قىپتۇ، دېيىشىدۇ. بۇ ئەجەبلىنەرلىك ئىش ئەمەس. چۈنكى ئۇنىڭ تالانتى يامانلىق تەرەپنى ھەجۋىي قىلىپ قانچە سۆزلىسە، شۇنچە ياخشى ۋە راۋان ماڭىدۇ. ئەمما مەن ھەجۋىلىرىدىن ئۈچرىتالمىدىم. ئۇنىڭ باشقا شېئىرلىرىدىمۇ بىر خىل تالانت بار. بۇ مەتلەئ ئۇنىڭكى، مەتلەئ:

ئۇنىڭ قاشلىرىدىن ھېيىت ئايلىرىنىڭ ئىزناسى كۆرۈندى، بىراق يىل ئۆتكەن بولسىمۇ ئۇ ئايدىن ئۈچۈر يوق.

مەۋلانا خۇررەمى ـ ھىرات ئادەملىرىنىڭ ئەۋلادىدىن، بىراق ئۇنىڭ ئۆزىدە ئادەملىكتىن ئەسەر، بەلكى پۇراقمۇ يوق. بۇ ئوسال مىجەزلىرى تۇپەيلىدىن خۇراساندا تۇرالماي، ئىراقتا باردى. ئىراقتىن مەككە، مەدىنە ۋە بەيتۇلمۇقەددەسكە باردى. كۆپلىگەن ئەنبىيا ۋە ماشايىقلارنىڭ مازارلىرىغا ئىككى قېتىمدىن پىيادە بېرىپ زىيارەت قىلدى. بۇ خىل مۇشەققەت ۋە زىيارەتلەر، ياق، زىيارەت ئەمەس بەلكى، بەخت ۋە دۆلەتلەر ئىككى قېتىملاپ مۇيەسسەر بولدى. ئەمما ئۇنىڭ تەبىئىتى ۋە

روهىي دۇنياسى بەخت ۋە دۆلەتتىن مەھرۇم بولغاچقا بۇ قەتتم كەتكەن ۋاقتىدىكىدىنمۇ بەغەرەز ۋە بەدخۇي بولۇپ قايتىپ كەلدى. ئۇنى «مەدھىيىلەش» كە تىل ئاجىز ۋە ئەقىل كەملىك قىلىدۇ. ئۇ شۇنداق تۇرۇپمۇ شېئىر يازاتتى. بۇ مەتلەئ ئۇنىڭكى، مەتلەئ:

گۈلنىڭ جامالى ھەققىدە يەنە بىر سادا كۆتۈرۈلمىگۈچە،
بوستاندا بۈلبۈلدىنمۇ سادا چىقمايدۇ.

سەيىد قۇرازە ـ شىرازلىقتۇر. ئىلىم تەھسىل قىلىش ئۈچۈن مۇساپىرلىقنى ئىختىيار قىلىپ خۇراسانغا كەلدى. بۇ چاغدا ئۇ ناھايىتى بىچارە، ئىتائەتچان ۋە نامرات كۆرۈندى. چۈنكى ئۇنىڭ جۇغى كىچىك، يېشىمۇ كىچىك ئىدى. ئۇنىڭغا غەمخورلۇق قىلىپ ساۋاق ئۆگىتىش ئۈچۈن، ئۇنى بەزى ئالىملارغا تاپشۇردۇق. ئۇنىڭغا قىلىشقا تېگىشلىك شەپقەت ۋە ياخشىلىقلارنىڭ ھەممىسى قىلىندى. بىر مەزگىل ئۆتكەندىن كېيىن ئۇنىڭدىن ئاجايىپ ـ غارايىپ قىلىقلار يۈزەگە چىقىشقا باشلىدى. ئۇنىڭ قىلىقلىرى ھەققىدە بىر مەزگىل ئىشتىكمۇ ئىشتىمەسكە سېلىپ، كۆرسەكمۇ كۆرمەسكە سېلىپ يۈردۇق. ئاقۇۋەت ئىش چەكتىن ئېشىپ، شۇ دەرىجىگە يەتتىكى، ئۇ خۇراساندا تۇرالماي سەمەرقەندكە كەتتى. ئاڭلىشىمىزچە سەمەرقەندنىڭ ھاراقكەشلىرى بىلەن بىللە يۈرۈپ بىللە ئىچىشىپ، ئۇلارنى يېگىلمىگەن تەقدىردىمۇ، يېگىلىپ قالماي يۈرۈۋاتقۇدەك. ئۇنىڭ قىلمىنلىرى خەلقى ئالەم ئالدىدا ھەممىگە ئايان بولغانلىقتىن، شەرھلەپ ئولتۇرۇش ھاجەتسىز. بۇ مەتلەئ ئاشۇ بەد بەختنىڭ، مەتلەئ:

يەنە شۇنداق ۋاقىتلار بولىدۇكى بەزمە شامى لالە گۈللەر بىلەن يورۇيدۇ. رەنا گۈللەر لالە رەڭ شارابلارنى ئالتۇن قەدەھلەردە كۆتۈردىدۇ.

سەيىد قۇتبىددىن لەكەدەك ـ سەمەرقەندلىك بولۇپ، ئۇ بارچە قىلمىشلاردا سەيىد قۇرازەنىڭ تەكىدىشى. بەلكى ئۇنىڭدىن ئارتۇقراق بولالايدۇ. ئۇ ھىراتتا چاغدا بىر يامانلىقنى تۇپەيلىدىن ئۆلۈمگە ھۆكۈم قىلىندى. كۆپ زىيان-زەخمەتلەرنى تارتقاندىن كېيىن، ئاخىرى قاماقتا ئېلىشقا قارار تاپتى. كېيىن ئۇ تۇرمىدىن قېچىپ سەمەرقەندكە باردى. ھازىر ئاڭلىشىمىزچە ئۇ يەغمىلىشلاردا سەيىد قۇرازە بىلەن ھەمسۆھبەت بولۇپ، ئۇنىڭغا قارشى تۇرۇۋاتقانلارنىڭ ئىزا-دەستىنام، ھاقارەتلىرىنى ئاڭلاشتا ئۇنىڭ بىلەن ئورتاق ۋە شېرىك ئىكەن. ئۇ ناكەس نەزمىلە ئېچىدە مۇئەممالا يېزىشقا بەكرەڭ قىزىققانلىقى ئۈچۈن بىر مۇئەممالاسى يېزىلدى، «فەرىد» نامىغا يېزىلغان بۇ مۇئەممالا ئۇنىڭكى، مۇئەممالا:

ھەي مۇرىدلىرىنىڭ ئەھۋالىدىن قارىغۇ ۋە كوردەك بەخۋەر كىشى، ياراتقۇچى تەڭرى پەقەت بىردۇر.

ئۇنىڭ ھەممە سالاھىيەتىنى مۇشۇ مۇئەممالاسىدىن ھېس قىلسا بولىدۇ.

مەۋلانا قابىلى ـ تەرشىزلىق بولۇپ، چىقىشقاق ۋە ھېكىم سۈپەت كىشى ئىدى. ئۇ مەجلىس ـ ئولتۇرۇشلاردا مەسەل، تەقلىد ۋە نەقىللەرنى كۆپ كەلتۈرەتتى. ئۆزى دەرۋىش لەردەك يۈرەتتى. بۇ مەتلەئ ئۇنىڭكى، مەتلەئ:

مەيپۇرۇش كېچىچە ئەھۋالىغا قاراپ: «ھاراق ـ شاراپ ئەرزان بولدى. ھالال پۇل قەيەردە؟» دېدى.

ئۇنىڭ پۈتى يېقىندىن بېرى ئاغرىق سەۋەبىدىن توكۇر بولۇپ قاپتۇ. شۇڭا ئۇ ئاز ھەرىكەت قىلىدۇ.

دەرۋىش ھۈسامى ـ خارەزىملىق. بۇ مەتلەۋ ئۇنىڭكى، شېئىر:

داد ـ پېغان! ھەي دوستلار، ئۇشبۇنلەۋلىك گۈزەل مەۋەس ئۈچۈن بىزنى ئۆلتۈرگەنىدى، بېشىمىزغا پاشىدىن باشقا ھېچنەرسە يولىمىدى.

مەۋلانا شەۋقى ـ چېچەكتولۇق بولۇپ، ئۆزى دۇرۇس ۋە قابىلىيەتلىك يىگىت. ئەما كۆپ ئۆگىنىپ مېڭىسى چارچىغانلىقتىن، كۆڭلى خىرەلىشىپ، ئۇقۇشىغا توسالغۇ بولۇپتۇ. ئۇ تۇركچە ۋە فارسچە شېئىرلاردا تالانتىنى ياخشى جارى قىلدۇرغان. بۇ مەتلەۋ ئۇنىڭكى، مەتلەۋ:

باشقىلار بىلەن گەپلىشىپ تۇرغانلىقىنى كۆرۈشۈم بىلەنلا بۇ ئىشىڭ مېنى ئۆلتۈردى، لېۋىڭ سۆزلىشىشتىن توختىشى بىلەنلا جېنىم ئارام تاپتى.

بۇ تۇركچە مەتلەئمۇ ئۇنىڭكى، مەتلەۋ:

بۇ ئاۋارە كۆڭلۈم بېرىپ چېچىڭغا باغلىنىپ قالدى، ئۇ مەندىن كەتكەنىدى، ئەمدى ساڭا قالدى، ئۇنىڭغا رەھىم قىلغىن.

مەۋلانا زىيا ـ تەبرىزلىك بولۇپ، كۆڭۈلگە يېقىن، شېئىرنى

سۆزلۈك، دۇرۇس ئادەم. ئۇنىڭ تېخنى كىچىك بولغاچقا دوستلارنىڭ ئويۇن كۈلكە ۋە چاقچاقلىرىغا سەۋەبمۇ بولۇپ قالاتتى. ئۇ شەھەرگە ئىلىم تەھسىل قىلىش ئۈچۈن كەلدى. تەھسىل داۋامىدا شېئىر يېزىش بىلەنمۇ شۇغۇللاندى ۋە خېلى ياخشى شېئىرلارنى يازدى. بۇ مەتلەئ ئۇنىڭكى، مەتلەئ:

بۇگۈن كەچقۇرۇن پەرۋانە شامىنىڭ ۋە ئۆمۈر دەرىخىنىڭ خازان بولۇشقا باشلىغانلىقىنى كۆرۈپ، جېنىندىن كەچسە ئەجەب ئەمەس.

بۇ مەتلەئمۇ ياخشى چىقىپتۇ، مەتلەئ:

گۈزىلىم قولىدا غەزەپ قىلىچىنى يالمىڭاچلاپ كەلسە ـ دە، ھەممە رەقىبلەر قېچىپ كېتىپ، مەن ئۇنىڭ بىلەن يالغۇز قالسام، بۇ نېمىدېگەن ياخشى سائەت ـ ھە!

«خەلەفى» نامىغا يېزىلغان بۇ مۇئەممامۇ ئۇنىڭكى، مۇئەممما:

ھەي مەينىڭ ساقىنىدىسى ئېچكۈچىلەر، مەيخانىنىڭ بىر بۇلۇڭىدىن سىزنى، بىر بۇلۇڭدىن بىزنى ئورۇن ئالسۇن دەپ، يۇرتىڭىز شارابتىن خالى بولۇپ قاپتۇ.

مەۋلانا خەلەفى ـ تەبرىزلىك بولۇپ، ئەلەنجەقنىڭ شەيخزادىلىرىدىندۇر. ئۇ ئېسىل مەجەزى ۋە تالانتى نەتىجىسى بىلەن ئەل كۆڭلىگە ياققان يىگىت، ئۇ ئىلىم تەھسىل قىلىش ئۈچۈن ھېرات شەھىرىگە كەلدى ۋە كۆپ ئىلىملەرنى ھاسىل قىلدى. ئۇ ھازىر زامانىمىز شاھزادىسىنىڭ ھۇزۇرىدا خىزمەتكار

ۋە ھەمسۆھبەتتۇر. ئۇنىڭ تالانتى ناھايىتى يۇقىرى بولۇپ چىقتى. «ئىيدى» ئىسمىغا يېزىلغان بۇ رۇبائىي مۇئەممانا ئۇنىڭكى، مۇئەممانا:

يۈز قېتىم شۈكرى، دوستۇم بىلەن قايتا ئۇچرىشىش يۈرەكتىكى ئوتلىرىمنى ۋە كۆز ياشلىرىمنى قايتىدىن توسۇپ قالدى، گەرچە ئۇ گۈزەل قۇياشىم غەربىكە يۈز قويغان بولسىمۇ بەختەلەي مەدەتكارلىق كورسىتىپ، يەنە قايتىدىن تۇغدى.

مەۋلانا مەھۋى ـ خۇراسان كىشىلىرىنىڭ ئەۋلادىدىن بولۇپ، ياخشى ئىستېداتى بار. بەزى چاغلاردا ئىلىم تەھسىل قىلىش بىلەنمۇ مەشغۇل بولىدۇ. يەنە بەزىدە يېگىتلىك ھاۋايى ـ ھەۋىسىمۇ ئۇنى پەرىشان قىلىدۇ ۋە سۆھبەتداشلىرىنىڭ چېچىلاڭغۇلۇقى ئۇنى تەرتىپسىز قىلىپ قويىدۇ. ئۇنىڭ شېئىرلىرىدا خېلىلا لەززەت بار. بۇ مەتلەئ ئۇنىڭكى، مەتلەئ:

غەم تۈنلىرىدە كۆڭلۈمدىن چىققان ھەسرەت تۈتۈنلىرى
ئۇ گۈزەلنىڭ بۇدۇر چاچلىرىنى ئەسلەش بىلەن ئېگىلىپ،
چېگىشلىشىپ كۆتۈرۈلىدۇ.

مەۋلانا نەرگىسى ـ ھېراتلىق بولۇپ يۇقىرىدا ئېيتىلغان «نەرگىسى» تەخەللۇس بىلەن نەزىم ئېيتاتتى، كېيىن ئۇ تەخەللۇسىنى «ئاھى»غا ئۆزگەرتتى. بۇنىڭ سەۋەبىنى سورىغاندا تۆۋۈكىنە جاۋاب بەرمىدى. ئۇ قەيەردە ئازغىنە گۈزەل سۆز ـ ئىبارە ياكى نازۇك مەنەنى كۆرۈپ قالسا، ئۇنى ئۇزۇنىڭكى قىلىپ ئىشلىتىۋېلىشقا ئادەتلىنىپ قاپتۇ. ئەگەر تەڭرى خالىسا، تەخەللۇسىنى ئۆزگەرتكەندەك بۇ ئادىتىنىمۇ ئۆزگەرتەر. بۇ مەتلەئ ئۇنىڭكى، مەتلەئ:

ئۇنىڭ ئايدىن گۈزەل رۇخسارىنىڭ سەھىپىسىنى ئويلاپ،
قۇرئاندىن پال ئاچسام «يۈسۈپ سۈرىسى» كېلىپ چىقتى.

مەۋلانا سالىمى ـ ئىراق مەملىكىتى كىشىلىرىنىڭ ئەۋلادىدىندۇر. خۇراسانغا كېلىپ كۆپلىگەن ئىلىم ۋە ھۈنەرلەرنى ئۆگەندى. ئاۋۋال ئىلىم تەھسىلىغە مەشغۇل بولدى. كېيىن شېئىر، مۇئەممانا ۋە خەتتاتلىققا كىرىشتى. سازلاردىن ئۇد، تەمبۇرنىمۇ ئۆگەندى. مۇزىكا ئىلىمىدىمۇ ئىجاد قىلدى. ئۇنىڭ تېخى ساغلام، تالانتىمۇ مۇقىم ۋە ساغلام، بۇ مەتلەئ ئۇنىڭكى، مەتلەئ:

مەن ئۇ قۇياشقا ئوخشاش گۈزەلنى كۆرۈپ شۇنداق ھەيران بولدۇمكى، ئەگەر مېنى قىلىچ بىلەن چاپسىمۇ ئۇنىڭغا قارىغان كۆزۈمنى يۇممايتتىم.

مەۋلانا جەنىنەتى ـ خۇراسان مەملىكىتىدىن بولۇپ، قابىلىيىتى يامان ئەمەس، ئەمما ئەقلىمۇ يوق ئىدى. بىر مۇددەت پادىشاھنىڭ خىزمەتچىسى بولغانىدى. كېيىن ئۇنى ناھايىتى ئېغىر پالاكەت باسقانىدى، پېقىر ئۇنى يېغىشتۇردۇم. «پەلەك بىلەن جەڭ قىلغانىنى پەلەك يېڭەر» دېگەندەك ئۇنىڭ ئىشلىرىنى ھېچبىر باشقا ئېلىپ چىقالمىدىم. ھازىرمۇ شۇنداق سەرگەردان بولۇپ يۈرۈيدۇ. تەڭرى ئۇنىڭغا رەھىم قىلسۇن. بۇ مەتلەئ ئۇنىڭكى، مەتلەئ:

ئۇ گۈزەلگە نېمە بولدىكىن ساقى مەي ئىچكەندە مەي پىيالىسىنىڭ ئاغزىنى يېپىپ قويغاندەك، مېنىڭ كۆزۈمنىڭ قارىسىنى قاپقاق بىلەن يېپىپ قويدى؟!

مەۋلانا ئەنۋەری – بەلخ تەرەپتىن بولۇپ، چېچىلاڭغۇ-راق يىگىت، گايىدا سەۋداسى شۇنداق ئۆرلەيتتىكى، ئۇنىڭ مىجەزى ساغلاملىق ھالىتىدىن ئۆزگىرىپ كېتەتتى – دە، كۆپ زەخمەت چېكىپ، جەۋر – جاپا تارتىپ، ئاندىن يەنە ئوڭشىلاتتى. بۇ مەتلەئ ئۇنىڭكى، مەتلەئ:

ھەي، مەينىڭ تەسىرىدىن رۇخسارىڭ گۈلى ھەر خىل رەڭدە
تاۋلىنىدۇ. جامالىڭ بېغىنىڭ يېشىللىقى ئاز، گۈلى بەك كۆپ.

مەۋلانا قابىلى – تەرشىزلىق بولۇپ، سەركەردىلىك سۈرىتىدە يۈرەتتى ۋە كىشىلەرنى تولا ھەجۋىي قىلاتتى. ھازىر ھەر ئىككىلا ھالىتىنى ئۆزگەرتكەن ئوخشايدۇ. بۇ مەتلەئ ئۇنىڭكى، مەتلەئ:

رەھىم – شەپقەت ۋە مەرھىمىتىڭنى ئەرزان قىلىپ، بەزىدە غېرىبلارنى يوقلاپ قويساڭ يامان بولماستى. چۈنكى مەرھەمەت كۆرگۈزۈش گۈزەللەرنىڭ گۈزەل ئادەتلىرىدىندۇر.

بۇ شېئىرى بىلەن ئۇ تاسادىپىي ئۆزىنىمۇ ھەجۋىي قىپتۇ، چۈنكى بۇ شېئىرنىڭ ھېچ مەزىسى يوق ھەم قاپىيىسىمۇ خاتا.

مەۋلانا سىرى – يۈقىرىدا بايان قىلىنىپ ئۆتۈلگەن مەۋ-لانا ئەلى شىھابنىڭ ئوغلى. ئۆزى دەرۋىش سۈپەت يىگىت بولۇپ، ھازىر مەرۋىدە بىر لەگگىرى بار. ئۆتكەن – كەچكەن كىشىلەرگە خىزمەت قىلىدۇ. بۇ مەتلەئ ئۇنىڭكى، مەتلەئ:

يېڭى چىققان ئاي ئالدىراپ – تىنىپ سېنىڭ قېشىڭ

بىلەن بەسلەشمەكچى بولغانىدى، لېكىن قۇياشتەك يۈزۈڭنى كۆ-رۈپ ئۆزىنى يۇمىلاق ۋە ياپىلاق قىلدى.

مىسر ھاج – سەيىد كىشى ئىدى. ئۇ تالىبى ئىلىملىق بىلەن مەشغۇل بولۇپ، ياخشى ئىستېدادتقا ئىگە. كۆپرەك ياخشى خىسلەتلەر ھەققىدە قەسىدە ئېيتىشنى ئادەت قىلغان بولۇپ، تاسادىپىي بىرەر يېرىم غەزەلمۇ يېزىپ قوياتتى. بۇ مەتلەئ ئۇنىڭكى، مەتلەئ:

ئەگەر ئۇ كۆمۈش بەدەنلىك گۈزەلدىن ئۇزاقتا قېلىپ، غەم – قايغۇ بۇلۇتلىرىدا ئۆلۈپ قالسام، ئۆلگەن كۈنۈمنىڭ ئۆزىدىلا ئىشق – مۇھەببەت ئىشلىرىغا نۇقسان يېتىدۇ.

مەۋلانا سايىلى – جۇيەنگە قاراشلىق خاۋەرشا دېگەن جايدىن بولۇپ، دەرۋىش سۈپەت ۋە كەم سۆز كىشى. ئۇنىڭ بەزى شېئىرلىرى يامان ئەمەس. بۇ مەتلەئ ئۇنىڭكى، مەتلەئ:

كۆزۈمگە تاغ ۋە كەڭ سەھرالارمۇ تار كۆرۈندۇ. چۈنكى، مەندە پەرھاتنىڭ غەم – قايغۇلىرى ۋە مەجنۇنىڭ ئىشق بالا-قازالىرى بار.

مەۋلانا سەلامى – شەھەرنىڭ جامە مەسجىدىدە مۇلۇك گۈمبەزىدە خىزمەت قىلىدۇ. بۇ مەتلەئ ئۇنىڭكى، مەتلەئ:

غېمىڭدە تۆككەن قانلىق كۆز ياشلىرىمدىن ھاسىل قىلـ-غىنىم شۇ بولدىكى، ئۇنىڭ ھەر بىر تامچىلىرىدىن كۆڭلۈمدىكى تۇگۈنلەر يېشىلدى.

مەۋلانا فارىغى – جەددى خانقاسىدا تۇرۇشلۇق، دەرۋىش سۈپەت يىگىت. بۇ مەتلەدۇ ئۇنىڭكى، مەتلەدۇ:

ئۇ جاپا ئىزدىگۈچى ياربمنىڭ دائىم ئازار بېرىشلىرىدىن كۆرسەتكەن ئازغىنا غەمخورلۇقىمۇ، ئۇنىڭغا كۆپتەك بىلىنىدۇ.

مەۋلانا جەمشىد – ئۇ ئەمدى پەيدا بولغان تالانتلىق يىگىت لەردىن بىرى. ئوبدانغىنىدا كاتىپلىقىمۇ بار. ئۇنىڭ قابىلىيىتى شېئىرىيەت خىللىرى ئىچىدە مۇئەممالغا بەكرەك مايىل. «زەيىن» ئىسمىغا يېزىلغان بۇ مۇئەممالا ئۇنىڭكى، مۇئەممالا:

دىلبەرنىڭ ۋىسال گۈھىرىگە يېتىش ئۈچۈن كۆزلەر گويا كى باھار بۇلۇتى بولدى. ئېسىت، ھەر تامچە كۆز ياشلىرىمىز سېپىنىڭ مەجرۇھ مۇرتلىرىڭ بولدى. ھەي ئاي يۈزلۈك، مانا ئاخىرى ئىش قولدىن كەتتى.

مەۋلانا ئەبدۇلھەق – كىچىك ۋاقتىدىن باشلاپلا مۇئەممالا پېنىگە كىرىشتى. ئۇ تالانتىنى ئىشقا سالالايدىغان ياخشى قابىلىيەتكە ئىگە. «ۋەسى» ئىسمىغا يېزىلغان بۇ مۇئەممالا ئۇنىڭكى، مۇئەممالا:

ئۇ لەۋنىڭ ھەسرىتىدە كۆز ياشلىرىم قان بىلەن ئارىلىشىپ كەتتى. ئۇنىڭ ئالدىدا گويا كى ئىدىشتىن مەي تۆكۈلگەندەك يىغلىدىم.

مەۋلانا ۋىدائى – بەلخ ئەتراپىدىن بولۇپ، دائىم كۆندىن تىكىلگەن دەرۋىشلىك كىيىمىنى كىيىپ يۈرەتتى. ئەممالا ئۆزى يېقىملىق، پاكىز ئادەم ئىدى. بۇ مەتلەدۇ ئۇنىڭكى، مەتلەدۇ:

ھەي كۆڭۈل، ھەمىشە تەقۋادارلار بىلەن ئۇلپەت بولىۋەرمەي، مەي ساقىنىدىسىنى ئىچكۈچىلەر بىلەنمۇ بىرنەچچە كۈن بىرگە مېھمان بول.

مەۋلانا مەئانى – مەشھەدلىك بولۇپ، كىچىكىدىن ھوشيار ۋە چىرايلىق يىگىتتۇر. ئۇنىڭ ئاتىسى تەڭداشسىز كاسەگەر بولۇپ، چىنە ياسايدۇ. ئىنىسى شۇنداق ئۇستا نەققاشكى، خوتەن ۋە خىتايدىمۇ ئۇنىڭدەك نەقىش قىلالماس، شۇنداق تۇرۇقلۇق مەۋلانا مەئانى بۇ ئىككىيلەننىڭ ھۈنىرىدىن نومۇس قىلىپ، ئۇلارنىڭ بىرىنى قۇلى، يەنە بىرىنى چاكىرىچىلىكىمۇ كۆرمەيدۇ. ئۆزىنىڭ ھۆسنىمۇ بار. ھۆسنىمخېتى، گۈزەل سۆزلىرىمۇ بار. بۇ مەتلەدۇ ئۇنىڭكى، بېيىت:

غەم – قايغۇ سەھراسىدا ئۆز – ئۆزۈم بىلەن گويا سەۋدا يىللاردەك جەڭ قىلىمەن. بىر تۇرۇپ تاشنى چاقماللايمەن، يەنە بىر تۇرۇپ تاش چاقمىلمىدىن چۈشۈپ كېتىدۇ.

مەۋلانا بەقائى – ئوقيا ياساش ھۈنىرى بىلەن مەشھۇر بولۇپ، ئۆزىنى مۇئەممالىرىدىن كۆرسىتىپ باقتى، ئەممالا مەن ئۇنىڭ مەئەممالىرىدىن تۈزۈكرەك بىرەرسىنى ئاڭلاپ باقمىدىم. كېيىن شېئىر ئېيتىشقا باشلىدى. شېئىرلىرىدا ئاجايىپ غارايىپ خىيالارنى قىلىدۇ. ئەممالا شېئىرنى ناھايىتى راۋان باغلاشتۇراتتى. ئاڭلىشىمىزچە ئوق ئېتىشقا ئۇستا دېيىشىدۇ. ئەممالا ئۇ تەرىپىنى بىز بىلمەيمىز. بۇ مەتلەدۇ ئۇنىڭكى، مەتلەدۇ:

چېچىكىنىڭ دامىغا چۈشۈش بىلەنلا دىۋانىلىق بىلەن داڭق چىقاردىم.

مەۋلانا مۇشرىفى ـ همراتلىق بولۇپ، يازغۇچىلىقتىن ئانچە ـ مۇنچە خەۋىرى بار، ئۇ قۇشخانا مۇشرىفى (كۆزەتچىسى) بولغاچقا، تەخەللۇسىمۇ «مۇشرىفى» دۇر. ئۇ بەزىدە يۇقىرىقى كەسىپنى تاشلىۋەتمىدۇ. يەنە بەزىدە پۇشايمان قىلمىدۇ. بۇ مەتلەئ ئۇنىڭكى، مەتلەئ:

ئاشىق بولۇپ، كۆز ياش گۆھەرلىرىمنى يارنىڭ يولىغا چاچقانلىقىمدىن كۆپ خۇرسەنمەن، خويىمۇ ياخشى ئىش قىلدىم.

مەۋلانا ئەسلى ـ مەشھەدلىك بولۇپ، شۇ شەھەر بويىچە هازىرقى كۆزگە كۆرۈنگەن تالانتلىق ئادەم شۇ كىشى. ئۇ نەسىخ، تەئلىق خەتلىرىنى يامان ئەمەس يازىدۇ. بۇ مەتلەئ ئۇنىڭكى، مەتلەئ:

ئۇنىڭ ياشلىق چېغىنى كۆردۈم ۋە دىن ئەھلىگە كۆرسەتتىم. ئۇ جانلارنىڭ ئاپىتىنى سىزلەرگە تاپشۇردۇم.

مەۋلانا كەۋسەرى ـ همراتلىق بولۇپ، كىچىكىدىنلا ئۇنىڭ تەبئىتىدە نەزىم ئېيتىش قابىلىيىتى بار ئىدى. ئەمما نەزىم بىلەن شۇغۇلانمايتتى. خوجا ئاسەفى بىلەن سۆھبەتداش بولغانلىقىنىڭ دۆلىتى بىلەن بىرە ـ بىرە شېئىر ئېيتىپ قويىاتتى. بۇ مەتلەئ ئۇنىڭكى، مەتلەئ:

ئەگەر دىنمي شەربىتىنى يۇرگۈزگۈچى نازارەتچىلەر شارابخور بولۇپ قالسا، مەيخانا ئىشكىنى ئۆزى ئېچىپ بېرىدۇ. ئىنچەرمەنلەر ئۇچۇن شارابنى يەرنىڭ تېگىدە بولسىمۇ تېپىپ بېرىدۇ.

مەۋلانا هىلالى ـ تۇرك ئەھلىدىن بولۇپ، خاتىرە كۆچى ياخشى، تالانتىمۇ خاتىرىسىدەك ياخشى ئىدى. ئۇقۇش رىيازىتىنى چېكىۋېتىپتۇ، مۇۋەپپەقىيەتكە ئېرىشىشنى ئۈمىد قىلىمىز. بۇ مەتلەئ ئۇنىڭكى، بەيىت:

بۇگۈن ئۇ گۈزەل قامەتنىڭ يۇرۇشى مېنىڭ پۇتلىرىمنى شۇ قەدەر لال قىلدىكى، ئەتە، بەلكى قىيامەت ئەتىسىمۇ ئورنىمدىن تۇرالماس هالەتكە چۈشۈپ قالدىم.

مەۋلانا قەبۇلى ـ قۇندۇزلۇق بولۇپ، خۇراسانغا كەلگەندە ئىلىم ئوقۇش ئۈچۇن كەلگەنلىكىنى ئىزهار قىلدى. لېكىن ئۇنىڭ تەبئىتىدە بىرئاز چېچىلاڭغۇلۇق ۋە هورۇنلۇق بولغاچقا مەقسەتلىرى ياخشى هاسىل بولمىدى. بۇ مەتلەئ ئۇنىڭكى بولۇپ، ئۆزىنىڭ ئەھۋالىنى بايان قىلىتۇ دېسىمۇ بولىدۇ، بەيىت:

هەي ئەقىل ئىگىسى، مەن دېۋانە ئۆيگە باردىغان يولنى بىلەلمەي، يۇرگەن تۇرسام، مەندەك دېۋانىگە ئۆيىنىڭ نېمە كېرىكى بولسۇن؟!

مەۋلانا ئەبۇ تاهىر ـ بەدەخشان ۋىلايىتىدىن بولۇپ، ئىلىم تەھسىل قىلىش ئۈچۇن همرات شەھىرىگە كەپتۇ. پېتىرنىڭ مەدرىسىسىدە ساۋاق ئوقۇۋاتىدۇ. «ئادەم» ئىسمىغا يېزىلغان بۇ مۇئەممانى ئۇنىڭكى، مۇئەممانى:

كۆڭلۈم ئۇنىڭ هىجرانىدىن تولىدۇ پەريادۇ چېكىۋاتاتتى. ئۇ ئاي تۇساتتىن سەپەردىن كېلىپ قالدى ـ دە، دىللارنى شاد قىلدۇەتتى.

مەۋلانا جانى ـ جۇرجانلىق بولۇپ، «رەيهانى» دېگەن تەخەللۇسنى قوللىناتتى. يۇرتى مۇناسىۋىتى بىلەن ئۇنىڭغا «جانى» دېگەن تەخەللۇسنى قوللىنىش بويرولدى. ئۇنىڭ ۋۇجۇدىدا ئۆزىنىڭ سالاهىيىتى ۋە ئىقتىدارىغا توسقۇن

بولسىدىغان خېلى ساراڭلىقى بار ئىدى. ئۇنداق بولمىغاندا ئاجايىپ-غارايىپ پىكىرلەرنى قىلىدىغان تالانتى بار ئىدى. بۇ مەتلەئ ئۇنىڭكى، بېيىت:

يارنىڭ مېيىقى ۋە لەۋلىرى يېشىل ۋە قىزىل بولۇپ
جىلۋە قىلغىنىدا، خەستە كۆڭۈلدىن يېشىل ۋە قىزىل ئوت
كۆتۈرۈلدى.

مەۋلانا ئافەتى — مەشھەدلىك بولۇپ، ھالۇسچىلىق بىلەن شۇغۇللىنىدۇ دېيىشىدۇ. پېقىر ئۇنى كۆرمىدىم. ئەمما شېئىرلىرىنى ئاڭلىغانىدىم. بۇ مەتلەئ ئۇنىڭكى، بېيىت:

تەڭرى مېنى سېنىڭ خىيالىڭ بىلەن ھەر زامان شاد
قىلسۇن، سېنىڭ خىيالىڭدىن ئايرىلىپ قېلىشتىن خۇدا
ساقلىسۇن.

مەۋلانا زۇلالى — ھىراتلىق، ئاتىسى دەرۋىش كىشى، يىپيۇرۇشلۇق بىلەن شۇغۇللىنىدۇ. ئۇنىڭ زېھنى بۇلاقلىرىدىن نەزمىنىڭ ساپ، زىلال (سۆزۈك) سۇلىرى چىقىپ تۇرغانلىقتىن ئۇنىڭغا «زۇلالى» دەپ تەخەللۇس قويۇلغان. بۇ مەتلەئ ئۇنىڭكى، بېيىت:

قېنىم ئۇستىگە بىر لەيلى يۈزلۈك گۈزەل ئېتەك ئېچىپ
كېلىدۇ، ئۇنىڭدىن كېيىن بۇ مەجنۇن كۆڭۈلنىڭ ئەھۋالى
قانداق بولىدىغانلىقىنى تەسەۋۋۇر قىلالمايمەن.

مەۋلانا مىر ھاشىمى — تۆمۈرچىلىك بىلەن مەشھۇر. يەنە تالىبى ئىلىملىق بىلەنمۇ شۇغۇللىنىدۇ. تالانتىمۇ ياخشى، بۇ مەتلەئ ئۇنىڭكى، بېيىت:

ئۇنىڭ قاشلىرىدىن ئاتىقان ئوقى ناخۇش كۆڭلۈمدىن
ئورۇن ئالغانلىقى ئۈچۈن خۇشالمەن. چۈنكى ئۇ ئەمدى
ئۆز ئۇقسىنى ئاختۇرۇپ قالسا، مېنىمۇ يادىغا ئالىدىغان
بولدى.

مەۋلانا ساھىب — كەبۇد جامە دېگەن جايدىن بولۇپ، تالانتى ياخشى، بىلىشىمچە، ئۇ شاھماتنى ياخشى ئوينايدىكەن. بېيىت:

دوستلار، مېنىڭ يارىمنىڭ كوچىسىغا بېرىشىمنى
قاچانغىچە توسايسىلەر، مەندىن كەچسەڭلار كېچىكىلار، ئەما
مەن ئۇيەرگە بېرىشتىن كەچمەيمەن.

ئۇ مۇئەممامۇ ئېيتىدۇ ۋە مۇئەممالارنىڭ جاۋابىنى ياخشى تاپىدۇ. «پايەندە» ئىسمىغا يېزىلغان بۇ مۇئەمما ئۇنىڭكى، بېيىت:

ئۇ گۈزەللىك پادىشاھى تەرىپىدىن كۆڭلى جاراھەتلەنگەن كىشىلەر خۇددى باشچىسىدىن ئايرىلىپ چېچىلىپ كەتكەن ئەسكەرلەردەك ھەر تەرەپكە يۈگۈرمەكتە.

مەۋلانا مايىلى — ئىسپەرايىنلىق. ئۇمۇ سەۋدايىلىقتىن خالى ئەمەس. ئەما زېھنى ياخشى. بۇ مەتلەئ ئۇنىڭكى، بېيىت:

كۆكسۈمدە ئۇ جاپاكارنىڭ ئوقىدىن يارا بار. جېنىم
كۆڭۈل تەرىپىدىن ئاۋارە، كۆڭلۈم بولسا جان تەرىپىدىن
تەڭقىسلىقتا.

مەۋلانا قەۋسى — بۇمۇ ئىسپەرايىنلىق بولۇپ، خېلى قابىلىيىتى بار يىگىت. ئەما ھورۇن ۋە بوشاڭ بولغاچقا، ھېچ ئىشتا تۇراقلىقى يوق. ئۇنىڭ بەدىنى زور ۋە كۆچلۈك

بولسمۇ، لېكىن كۆچ كېتىدىغان ھېچقانداق ئىشنى قىلالمايدۇ. ھەربىر خىزمەتكە مەسئۇل بار. ئۇ ساھەدىمۇ ئۇ- ياتتىن باشقا ئىش قولىدىن كەلمەيدۇ. بۇ مەتەلەۋ ئۇنىڭكى، بېيىت:

جەڭ پەيتىدە ئۆز كىيىمىنى ماڭا كىيگۈزىدىغان ۋە ئۆلگىنىمدە ئۇنى تاۋۇتۇمغا ياپىدىغان كىشىنى ئىستەيمەن.

مەۋلانا ھەجىرى — بەلىختىن. بۇ مەتەلەۋ ئۇنىڭكى، مەتەلەۋ:

مېنىڭ قارا بەختىم دوستۇم بىلەن ئۇچرىشىشىمغا توسقۇن- لۇق قىلىدى. قارا بەختىمۇ ماڭا دۇشمەن بولىدى. نېمە دېگەن بەختسىزمەن — ھە؟!

مەۋلانا ئەنسۇرى — كۆپ ۋاقىتلاردا مەسھەدتە يۇرەتتى. ھورۇن ۋە چېچىلاڭغۇ ئادەم ئىدى. بۇ مەتەلەۋ ئۇنىڭكى، بېيىت:

كۆڭلۈم بىناۋا بولدى. شۇڭا ئۇ خەمكىندۇر. دەرۋەقە، بىناۋالارنىڭ ھالى دائىم شۇنداق بولىدۇ.

مەۋلانا دائىي — دائىم سەرخۇشلۇقتا ھەزرىتى شەيخ لوقمان (ئۇنىڭ سىرلىرى مۇقەددەس بولغاي) نىڭ مازىرىدا تۇراتتى. بەزىدە سودا — سېتىق بىلەن مەشغۇل بولاتتى. بۇ مەتەلەۋ ئۇنىڭكى، بېيىت:

ئۇ ئېغىزنى زىناقلىرى چوڭتۇرلۇقىدىن ئىزدىگەنىدىم، ئۇ ئاي كۈلۈپ تۇرۇپ: «ئىزدىمەكچى بولغىنىڭ بۇ يەردە ئەمەس» دېدى.

مەۋلانا سۇبھى — ئۇبە ناھىيىسىنىڭ گويان بۇلىقىدا

تۇراتتى. مەۋلانا مۇھەممەد بەدەخشىنىڭ ۋاسىتىسى بىلەن پېقىرغا دوست بولدى. شېئىرىدا خېلى لەززەت بار. بۇ مەتەلەۋ ئۇنىڭكى، بېيىت:

ھەي ئاي يۈزلۈكۈم، بۇ كېچە ئۆز نۇرۇڭ بىلەن ھۇجە- رامنى روشەن قىلغىن، بولمىسا، بۇ ئۆيگە ئوت قويۇۋېتىمەن.

مەۋلانا مەجنۇن — مەشھەدلىك بولۇپ، ئۆتكۈر تالانتى بار. تەبىئىتىمۇ دۇرۇس چىقىقان، خۇش خەت يىگىتتۇر. بازگۇنە خەتنى شۇنداق راۋان يازىدۇكى، كىشىلەر ھەيران قالىدۇ. ئۇنى ئۆز كۆزى بىلەن كۆرمىگەن كىشى ئىشەنمەيدۇ. بۇ مەتەلەۋ ئۇنىڭكى، مەتەلەۋ:

ۋەز نەسىھەت ئاڭلاشقا بېرىپ زار — زار يىغلايمەن، شۇنى باھانە قىلىپ ياردىن ئايرىلغىنىمغا يىغلايمەن.

مەۋلانا مەلىك — باخەرز ۋىلايىتىنىڭ كارىز دېگەن يېرىدىن ئىدى. ئۇ ئۆزىنى مەلىك زەۋزەن ئەۋلادىدىن ھېسابلىغاچقا، «مەلىك» تەخەللۇس قوللانغان. ئۇ ئوتتۇز ياشقا يېقىنلاشتىچە شېئىر يازمىغانىدى. چوڭايغاندا نەزم بىلەن شۇغۇللاندى. ئۇنىڭ بىلەن ھەزىل — چاقچاق قىلمىشقۇچىلار ئۇنى «مەلىك ھۆكۈز» دەيتتى. بۇ مەتەلەۋ ئۇنىڭكى، بېيىت:

ئەگەر لەيلى ۋە مەجنۇن رىۋايىتىدىن يۈزلىگەن قىسسىلەر سۆزلەنسە، ماڭا ئۇ سېپىنىڭ ئىشقىگىنىڭ بىر ھېكايىتىدىنلا ئىبارەت، خالاس.

مەۋلانا جەلالىددىن — مەشھەدلىك بولۇپ، شۇ يەردىكى خوجا ئەلى زەينىددىن ئىسىملىك مەشھۇر ۋە خانىقاھى

بار بىر ئادەمنىڭ ئەۋلادىدىن. مۇئەممانى پېنىسىدە ئۇنىڭ تالانتى تەرىپلىگۈدەك دەرىجىدە بار. «ئەھمەد» ئىسمىغا يېزىلغان بۇ مۇئەممانى ئۇنىڭكى، مەتلەئ:

رەقىب مېنىڭ كۆڭلۈمنى باشقا تەرەپكە تارتماقچى بولىدۇ، چۈنكى ئۇ يارنىڭ جامالىنى كۆرۈپ قېلىشىمنى خالىمايدۇ.

خوجا مۇسا ـ ئۆزىنى شائىر ھېسابلايدۇ ۋە ئەل قېشىدا شېئىرلارنى ئوقۇيدۇ. لېكىن ئۇنىڭ ئەھۋالىدىن خەۋىرى بار كىشىلەرگە مەلۇمكى، ئۇنىڭ شېئىرىي تالانتى يوق. ئۇ باشقىلارغا پۇل بېرىپ، ئۆز نامىغا شېئىر يازدۇرۇپ يۈرىدۇ. بۇ مەتلەئ شۇ خىلدىكى شېئىرلاردىن بىرى، بەيىت:

شاراب قەدىھى ئۇچۇن ئىچەرمەنلەرنىڭ بېشى كۆپۈك بولدى، كۆپ باشلار قەدەھ بېشىدا شارابقا ئايلاندى.

مەۋلانا مەشرەبى ـ مەشھەدلىك، تالانتى بار يىگىت. بۇ مەتلەئ ئۇنىڭكى، مەتلەئ:

ھەي تۈرك گۈزىلىم، سەن ھەر ۋاقىت زىننەتخانىغا كىرگىنىڭدە، زىننەتخانىنى گويا كى چىن سۈرەتخانىسىغا ئايلاندۇرۇۋېتىسەن.

مەۋلانا ۋەفائى ـ مەشھەدلىك. بۇ مەتلەئ ئۇنىڭكى، مەتلەئ:

ئەينەك دائىم ئۇنىڭ قارشى تەرىپىدە تۇرغان بولسىدى، كاشكى، ئۇنىڭ نەزىرى شۇ چاغدا غەيرىي كىشىلەرگە چۈشمىگەن بولاتتى.

مەۋلانا ھەبىبى ـ مەشھەدلىك، بۇ مەتلەئ ئۇنىڭكى، مەتلەئ:

نازلىق گۈزىلىمگە كۆڭۈل ئەھۋالىمنى سۆزلەپ نېمە قىلاي، سۆيگۈ ئىزلىرى سارغايغان چىرايىمدىنلا كۆرۈنۈپ تۇرۇپتۇغۇ.

مەۋلانا ھەرىمى ـ مەشھەدنىڭ تالانت ئىگىلىرىدىن بولۇپ، شېئىرلىرى يامان ئەمەس، بۇ مەتلەئ ئۇنىڭكى، مەتلەئ:

غەم ۋاذىسىدا سەنەملەر ئىشقى سەۋەبىدىن ئاھ ئۇرۇشقا باشلىغانىدىن بېرى، مەن غەمكىنلىك شادلىق نەپەسلىرى ناھايىتى ئاز بولدى.

مەۋلانا قەلەندەر ـ مەشھەد دانىشمەنلىرىدىندۇر. بۇ مەتلەئ ئۇنىڭكى، مەتلەئ:

ھەر قاچان ئۇ شاراب رەڭگىدەك قىزىل لەۋلەردىن يىراق لاشسامىلا، قان چاچقۇچى ئىككى كۆزۈمدىن قەدەھ ـ قەدەھ قانلار تامىدۇ.

مەۋلانا قىرانى ـ مەشھەدلىك. بۇ مەتلەئ ئۇنىڭكى، مەتلەئ:

گەرچە مەجنۇنلىك دىلى ئىشق سەۋەبىدىن قانغا تولغان بولسىمۇ، ئەمما مېنىڭ بۇ ھالىتىم قايسى مەجنۇندا بولۇپ باققان؟

مەۋلانا شادى ـ مەشھەدنىڭ تالانت ئىگىلىرىدىندۇر. بۇ مەتلەئ ئۇنىڭكى، مەتلەئ:

ئۇ قاتىل دەرد داغلىرىدىن كۆڭلۈم ئۆيىگە شۇنداق مۆھۈر باستىكى، ئۇنىڭ مېھرى ئۆلگىنىمدىن كېيىنمۇ دىلىمدا قالغۇسى.

مەۋلانا خەلىل — مەشھەدلىك. بۇ مەتلەدە ئۇنىڭكى، مەتلەدە:

ھەي دەردمەنلەرنىڭ قاتىلى، سېنىڭ تىغىڭدىن دەردمەنلەرنىڭ دىلى غۇنچىدەك قانغا لېپمۇلىق تولۇپ كەتكەن.

مەۋلانا ھەيبەتى — مەشھەدلىك. بۇ مەتلەدە ئۇنىڭكى، مەتلەدە:

ئۇ قۇياش يۈزلۈكىنىڭ تار ئېغىزلىرىنى ئوبدانراق كۆرگۈم كېلىدۇ. لېكىن ئۇنىڭ كۆزلىرىگە كۆزۈم چۈشۈش بىلەنلا كۆزلىرىم خىرەلىشىپ، كۆرەلمەي قالىدۇ.

مەۋلانا فەنائى — مەشھەدلىك. بۇ مەتلەدە ئۇنىڭكى، مەتلەدە:

مەن ئۇ پەرى يۈزلۈكنىڭ ئىشقىدا ئەقىلدىن ئاداشقان چاچلىرى چۈۋۈق دېۋانىسىمەن.

مەۋلانا قەنبەرى — مەشھەد شائىرلىرىدىندۇر. بۇ مەتلەدە ئۇنىڭكى، مەتلەدە:

ھەربىر خاپا كىشىنىڭ نالىسى ئۇنىڭغا ئارتۇقچە جەۋر — جاپانىڭ كۆپلۈكىدىن بولسا، مېنىڭ نالەم ماڭا جەۋر — زۇلۇمىنى كەم قىلغانلىقتىندۇر.

سەيىد ئارىفى — مەشھەدنىڭ تالانت ئىگىلىرىدىن بولۇپ، بۇ مەتلەدە ئۇنىڭكى، مەتلەدە:

ھەي پەرى چېھرە، ئەگەر سەن كۆزۈم ساڭىيىدا ئورۇنلاشساڭ، دىلىم ساڭا كۆزلىرىم پەردىسىدىن پايانداز سالىدۇ.

لۇتفىسىنى سانىسى — ئۇمۇ مەشھەد شائىرلىرىدىن ۋە داۋنىشمەنلەردىن بىرى. بۇ مەتلەدە ئۇنىڭكى، مەتلەدە:

تۈننى يورۇتقۇچى ئۇ شام بۇگۈن كېچە مېنىڭ مېھمىنىم بولدى، بۇ كېچە قىيامەتكەچە تاڭ ئاتمىغان بولسىدى، كاشكى.

مەۋلانا ئەدىمى — مەزىد تەنبۇرچىنىڭ ئوغلى بولۇپ، تالانتى يۇقىرى. ئۆزى مەشھەدلىك. بۇ مەتلەدە ئۇنىڭكى، مەتلەدە:

ئۇنىڭ ئارزۇسىدا دائىم زەرىدچىلەردەك چېچىلىپ يۈرىمەن. يۈزۈڭ ئاپتىپى بولماي تۇرۇپ ماڭا تىنچلىق يوق.

مەۋلانا شەيدايى — مەشھەد شائىرلىرىدىندۇر. بۇ مەتلەدە ئۇنىڭكى، مەتلەدە:

ھەي گۈزەل قامەتلىك سەرۋى، ھەي جاپا قىلىشنىلا ئادەت قىلىۋالغان شوخ، غەملىرىڭ ئوقىدىن بۇ مەجرۇھ تېنىم ئورمانلىقتا ئايلاندى.

مەۋلانا دەرۋىش — مەشھەدلىك بولۇپ، بۇ دەرۋىش رەۋغەڭگەردىن باشقا كىشىدۇر. بۇ مەتلەدە ئۇنىڭكى، مەتلەدە:

يۈرەك باغرىمدىكى داغلار يارىمنىڭ قولىدىن كەلگەن بولۇپ، گەرچە ئۇلار كۆيدۇرسىمۇ، جېنىمغا راھەتتۇر.

مەۋلانا ئەيانى — مەشھەد دانىشمەنلىرىدىندۇر. بۇ مەتلەدە ئۇنىڭكى، مەتلەدە:

هېچقاچان يار مېنىڭ زار - زار يىغلىغىنىمدىن پىغان چەكمەيدۇ، بەلكى يىغلىماي قېلىشىمغا پىغان چېكىپ زارلايدۇ.

مەۋلانا غىياسىددىن - مەشھەدلىك بولۇپ، يۇقىرى تالانتقا ئىگە. «ئابىل» ئىسمىغا يېزىلغان بۇ مۇئەممانى ئۇنىڭكى، مۇئەممانى:

مېنىڭ ئۇ ئاي ۋە قۇياش يۈزلۈك نامېھرىبانىمنى كۆڭلۈمدىن بىرەممۇ ئايرىمىا.

سەئىد ئەبدۇللاھتەپ - مەشھەدلىك. ئۇنىڭ ئون تۆت ياكى ئون بەش ياش ۋاقتلىرى بولسا كېرەك. مۇئەممانى شۇ قەدەر ياخشى ئېيتاتتى ۋە سىرىنى ئاچاتتىكى، مەھەللىدە كىلەر بۇنىڭدىن ھەيران ئىدى. ئۇنداق كىچىك تۇرۇپ بۇ پەندە ئۇنىڭدەك ماھارەتلىك بولغان كىشىنىڭ بولغانلىقى مەلۇم ئەمەس. «ھەيدەر» ئىسمىغا يېزىلغان بۇ ئەممانى ئۇنىڭكى، مۇئەممانى:

يىغلاۋاتقان ئاشىق ھىجران بۇلۇڭ - پۇشقاقلىرىدىن گۈل شەنگە ماڭدى، ئۇ كۆز ياشلىرىدىن ھەر تەرەپكە گۈل ۋە ئۇنچىلەرنى چاچتى.

مەۋلانا مۇھەممەد - مەشھەدلىك بولۇپ، ئۇمۇ كىچىك چېغىدىلا مۇئەممانى پېنىنده ئۆتكۈر ئىدى. «مۇھەممەد» ئىسمىغا يېزىلغان بۇ مۇئەممانى ئۇنىڭكى، مۇئەممانى:

ھەي كۆڭلى مېھرى ۋە ۋاپادىن باشقا نەرسىگە ئادەتلەنمىگەن دوست، كۆپ مېھرىلىك سۆزلەرنى قىلدىم، دىلدىكى مۇددىئايىمنى پەقەت جامالىڭدىنلا ئىبارەت.

مەۋلانا پەخرى - مەشھەدلىك. «قۇباد» ئىسمىغا يېزىلغان بۇ مۇئەممانى ئۇنىڭ، مۇئەممانى:

مەن قاچانكى يار جامالىنىڭ گۈلزارىغا ئاشىق بولغانىدىن بېرى، دىل ئۇ ئاي يۈزلۈكتىن يىراقتا قالغانلىقىم ئۈچۈن دەرد - ئەلەمگە مۇپتىلا بولدى.

«ئەلى» ئىسمىغا يېزىلغان بۇ مۇئەممانى ئۇنىڭكى، مۇئەممانى:

ھەربىر ئادەمنىڭ دىلى بىر ئەينەك بولسا، يارنىڭ چىرايى ئەينىكى مېنىڭ دىلىمدۇر.

مەۋلانا رۇكنى - شىرازلىق بولۇپ، تالانتى خېلى يامان ئەمەس. بۇ مەتلەئ ئۇنىڭكى، مەتلەئ:

ئەگەر دىلدارغا بىر ئېغىز سۆز ئېيتىش ئىمكانىيىتىنى تاپالىسامتىم، بۇ مەجرۇھ دىلىمنىڭ ئەھۋالىنى ئەرز قىلغان بولاتتىم.

مەۋلانا ناسىھى - تالانتلىق يىگىت بولۇپ، بۇ مەتلەئ ئۇنىڭ، مەتلەئ:

ھەر كىم جامالىڭ سەھىپىسىگە نەزەر سېلىپ قالسا، ئۇنى دىققەت بىلەن كۆرۈپ مۇتالىئە قىلىشتىن قانداقمۇ كۆزىنى ئۈزەلىسۇن.

مەۋلانا تايىرى - ئاسترا بادلىق. بۇ مەتلەئ ئۇنىڭكى، مەتلەئ:

گەرچە كۆنۇم ياخشى ئۆتمىسىمۇ، ئىشق بىلەن خۇشالمەن، قىسمىتىنىڭ ياخشى - يامان بولۇشى بىلەن چاتىقىم نېمە؟

سەيىد ھەزىنى - ئۇمۇ ئاستارابادلىق. بۇ مەتلەئ ئۇنىڭ، مەتلەئ:

ھىجران ۋادىسىدا دەرد بىلەن غەمدىن باشقا نەرسە يوق. لېكىن مەن ئۇ يارنى ئەسلەش بىلەن پاراغەتتىمەن. دۇنيادىن مەقسەت پەقەت شۇ.

مەۋلانا مەھدى - ئۇمۇ ئاستارابادلىق. بۇ مەتلەئ ئۇنىڭ، مەتلەئ:

ھەي ساقىي، ئەدەبسىزلىكلىرىمىزدىن ئەجەبلەنمە، چۈنكى بىز مەست كىشىلەرمىز، بىزدە ئەدەب بولمايدۇ.

مەۋلانا تايىپى - زىيارەتگاھلىق بولۇپ، بۇ مەتلەئ ئۇنىڭ، مەتلەئ:

مەن ئۇنىڭ ئىتلىرى توپىدا ئورۇنلاشتىم، ئۇنىڭ ئاستانىسىنىڭ توپىسىدىن كۆزۈمنى روشەن قىلدىم.

مەۋلانا نايىبى - تەيئابادلىق. بۇ مەتلەئ ئۇنىڭكى، مەتلەئ:

ئۇنىڭغا نەزەر قىلغۇچىلارنىڭ قەبرىسىدىن ئەگەر لالە ئۇنۇپ چىققان بولسا، ئۇ لالە يۈرەك دېغى ۋە جىگەر قېنىدىن بەشارەتتۇر.

مىر لەۋەند - جاھانكەشتە كىشى بولۇپ، قەلەندەرلىك سۈرىتىدە يۈرەتتى. پەزىلەت ۋە تالانتىنمۇ خالى ئەمەس ئىدى. بۇ مەتلەئ ئۇنىڭ، مەتلەئ:

ئۇنىڭ يۈزىنى ئاي دېگەنىدىم، بۇ سۆزۈم شەھەرگە پۇر كەتتى. ئۇنىڭ چىشلىرىدىن سۆز ئاچقانىدىم، ئېغزىم ئۇنچىلەر-گە تولدى.

مەۋلانا ئەمىنى - ئىككىنچى مەجلىستە نامى زىكرى قىلىنغان مۇھەممەد ئەلى ئەمىنىنىڭ ئوغلى بولۇپ، زېھنى ئۆتكۈر يىگىت. بۇ مەتلەئ ئۇنىڭكى، مەتلەئ:

يار مېنى ناز - كەرەشمە ۋە غەزەپ زەنجىرىدە باغلاپ تۇرسىمۇ، يەنە ئىشق سەۋدايىلىقى غالىب كېلىپ مېنى ۋەيران قىلدى.

مەۋلانا مۇھەممەد - سەۋدايى قىياپەتلىك يىگىت. تالىبى ئىلىملىقمۇ بار. شاھمات ئويناشقىمۇ ئاجايىپ ئامراق. كۆپرەك مۇئەممانى بىلەن شۇغۇللىنىدۇ. «ئەھمەد» ئىسمىغا يېزىلغان بۇ مۇئەممانى ئۇنىڭ، مۇئەممانى:

سېنىڭ ئىككى ئۆرۈم چېچىڭدىن باشقا غەمخورلۇق قىلغۇچىم يوق. مېنى يارسىز ۋە غەمخورسىز قويما.

مەۋلانا زىرەكى - شەھەر ئىچىدىكى تالانت ئىگىلىرىدىن بولۇپ، تەبىئىتىدە قابىلىيەت نىشانلىرى بار. بۇ مەتلەئ ئۇنىڭكى، مەتلەئ:

ئىشق يولىدىكى جەۋر - جاپا تاشلىرى مېنىڭ نېسىۋەم، تاغ - باياۋانلاردىكى لالە گۈل جىگەر پارەمدۇر.

مەۋلانا ۋەھدەتى - ئۇنىڭ بىر تۇرلۇك نەزمىلىرى بار. تەبىئىتى گۈزەللىكىتىن خالى ئەمەس. بۇ مەتلەئ ئۇنىڭكى، بەيىت:

ئۇنىڭ يۈزىدىكى مەڭنى كۆرۈش بىلەن ھالىمدىن كەتتىم، ئۇنى ياراتقۇچىغا ئاپىرىن، بۇ ئۇنىڭ پەركارى (سىركولى) سىزغان چەمبەرنىڭ مەركىزىي نۇقتىسى بولۇپتۇ.

مەۋلانا نادىرى ـ مەرھۇمدىن. ئۇنىڭ تالانتى يۇقىرى، ئالاھىدە ئىشلارنى ۋۇجۇدقا چىقىرىشقا تىرىشىدۇ. ئەمما ئىنتايىن ھورۇن ئىدى، ئۇ بىر مەزگىل پېقىر بىلەن ھەمسۆھبەت بولغانىدى. ھورۇنلۇقىنى تۇزىتەلمەي يەنە ئۆز ئىشىغا كەتتى. بۇ مەتلەۋ ئۇنىڭكى، **بەيىت:**

ھەي پەلەك، تاش بىلەن ئۇرۇپ سۆڭەكلىرىمنى يۇمشىتىۋەتكىن، مۇبادا كۆڭلىمىزنى ئالغان سۆيۈملۈك يار بىزنى ئۆلتۈرمەكچى بولسا قىلىچىنى ئۆتمەس قىلىپ قويىمىسۇن.

مەۋلانا بەھىشتى ـ ھىسار ۋىلايىتىدىن. ئوقۇش ئۇچۇن بۇ مەملىكەتكە كەپتۇ، تالانتى ياخشى. بۇ مەتلەۋ ئۇنىڭكى، **بەيىت:**

سېنىڭ تاشلىغان سالماڭغا ھەرقانداق بەختسىز ئېلىنىۋەرمەيدۇ. بۇ بالا ـ قازا بىزنىڭلا گەدىنىمىزگە چۇشكەن.

مەۋلانا ھىراتى ـ قەيەرلىك ئىكەنلىكى تەخەللۇسىدىن ئايان. زېھنى يامان ئەمەس. بۇ مەتلەۋ ئۇنىڭكى، **مەتلەۋ:**

كېچىدە مېنىڭ نالە ـ پىغانىمنىڭ ئاۋازى خالايىقنىڭ كۆزىدىن ئۇيقۇنى قاچۇردى. ئاينىڭ خىرمىنىنى كۆز يېشىم توپىنىڭ سۇيى ئېقىتىپ كەتتى.

مەۋلانا نەرگىسى ـ مەرۋى ۋىلايىتىدىن. ئاجىزلارچە قىياپەتتە يۇرىدىغان يىگىت ئىدى. بۇ مەتلەۋ ئۇنىڭكى، **بەيىت:**

سېنىڭ ئىشقىڭنىڭ دەردى ـ بالاسى، كىمنى دېۋانە قىلسا، ئۇ كىشى گويا مەجنۇندەك ۋەيرانەبولۇڭ ـ پۇشقاقلاردىن ئورۇن ئالىدۇ.

دوست مۇھەممەد ـ مۇرغانى مەھەللىسىدىن، ھەم شېئىردا ھەم مۇئەممادا تالانتى يۇقىرى. بۇ مەتلەۋ ئۇنىڭكى، **بەيىت:**

كۆڭۈلگە ھەر دائىم يېڭى جاپا يەتكۈزۈپ تۇرىسەن، باشقىلارغا قىلغان جاپالىرىڭمۇ، ماڭا، يېڭىدىن يېڭى بالادۇر.

«سەفى» ئىسىمغا يېزىلغان بۇ مۇئەممانى ئۇنىڭكى، **مۇئەمما:**

ھەر سەھەردە تاڭ شامىلى ئۇ گۈلزاردىن پۇراق ئېلىپ كېلىدۇ، مەن يۇرىكى كۆيگەن بېچارە تاڭ شامىلىنى ئويغىتىمەن.

مەۋلانا ئەھلى ـ تەرشىز ۋىلايىتىدىن، شېئىرلىرىدا خېلى لەززەت بار. بۇ مەتلەۋ ئۇنىڭكى، **مەتلەۋ:**

ھېيت ۋاقتىدا ۋە گۈل مەۋسۇمىدە كۆڭۈل ئېچىش كېرەك. ھەي ساقىي، شاراب كەلتۈرگىن. سۆزلەپ ئولتۇرۇشنىڭ نېمە ھاجىتى بار.

ھەسەن ئەلى ـ دوست مۇھەممەدكە تۇغقانچىلىقى بار. ئۇنىڭمۇ شېئىر ۋە مۇئەممادا تالانتى يۇقىرى. بۇ مەتلەۋ ئۇنىڭكى، **بەيىت:**

مەن يۇرەكسىز بېچارە، ھەتتا ساينىڭمۇ ئۇنىڭ يېنىدا تۇرۇشىنى خالىمايمەن. ھەي ھىجران كېچىسى، كەل، ئۇنى يەر يۈزىدىن يوقاتقىن.

«پەرىدۇن» ئىسىمغا يېزىلغان بۇ مۇئەممانى ئۇنىڭكى، **مۇئەمما:**

قەلبى دەردلىك زار يىغلاپ تۇرغان سان ـ ساناقسىز كىـ

شىلەر ئۇنىڭ ھىيلىسىگە ئەسىر بولۇپ قالغان.

مەۋلانا پەتىھۇللاھ — تېخى ئەمدى ئارىغا كىرگەن نوتا يىگىتلەردىن. مۇئەممادا تالانتى يۇقىرى. «بىلال» ئىسىمغا يېزىلغان بۇ مۇئەممادا ئۇنىڭكى، بەيىت:

قانداق قىلىپ مېنىڭ كۆڭلۈم سېنىڭ چېچىڭ بىلەن
دوستلۇق قىلالىسۇن، چۈنكى كۆڭلۈم ئىككى ئۆرۈم چېچىڭنى
كۆرۈش بىلەنلا خۇددىنى يوقاتتى ئەمەسمۇ.

مەۋلانا ئەسىرىددىن — تالىبى ئىلىملىق بىلەن شۇغۇللىنىۋاتقان يىگىت. تالانتى مۇئەممادا مايىل چىقىپتۇ. «مەقبۇل» ئىسىمغا يېزىلغان بۇ مۇئەممادا ئۇنىڭكى، مۇئەممادا:

مەن بىچارىگە ئۇ ئاي يۈزلۈك يامان قىلمىدى. ھەر
كىشى مەن تۇغمىرىدا بىرەر سۆز قىلسا ئۇنى رەت قىلمىدى.

مەۋلانا نەزىرىددىن — ئىككىنچى مەجلىستە ئىسمى زىكىرى قىلىنىپ ئۆتكەن مەۋلانا مۇھەممەدنىڭ ئوغلى. ئۇ «ۋەفائى» دېگەن تەخەللۇسنى قوللىناتتى. پېتىرنىڭ ئىلتىماسى بىلەن «زەمانى» دەپ ئۆزگەرتتى. بۇ ئىككى سەۋەبتىن ئىدى: بىرى شۇكى، ئۇ سۇلتان بەدىئۇزەمان مىرزانىڭ خىزمىتىدە بولغاچقا، «زەمانى» دېگەن تەخەللۇس ئۇنىڭغا ناھايىتى لايىق ئىدى. يەنە بىر سەۋەب شۇكى، ئەھمەد جامىنىڭ «ۋەفائى» تەخەللۇسنى قوللىناتتى ۋە شېئىرلىرى مەشھۇر ھەم دىۋانىمۇ بار. بۇنداق كىشىگە سەۋەبسىز تەخەللۇس جەھەتتە شېرىك (ئورتاق) بولماق مۇناسىپ ئىش ئەمەس ئىدى. بۇ **مەتلىئى** ياخشى چىقىقان بولۇپ، كۆچۈرۈلۈپ ۋە شەرھلىنىۋاتىدۇ

بەيىت:

زارلانغان كۆڭلۈمنىڭ كۆيۈشى ھەرگىزمۇ كۆز يېشىم
بىلەن ئازايمايدۇ، مەندىكى بۇ ئوت پەقەت تۇپراقتا كۆمۈلگەندىن كېيىن ئاندىن تىنجىسا كېرەك.

مەۋلانا سەۋسەنى — ئازادە سۈپەت كىشى ئىدى. كۆپ ۋاقىتلاردا مەھدى ئۇلىيا گەۋھەر شادئاغا (ئۇنىڭ ياتقان جايى **يوروق** بولسۇن)، مەدرىسىسى ئەتراپىدا بولاتتى. ئەما ھازىر شەھەردە تۇرماقتا. ئورۇنسىز ئەل بىلەن ھەمسۆھبەتلىك قىلمايدۇ. چۈنكى ئۇ ئۆزىگە سەۋەبسىز مۇشەققەتلەرنى لايىق كۆرمەيدۇ. ھەممە كىشىگە بۇ خىل دۆلەت نېسىپ بولۇشنى تىلەيمەن. بۇ مەتلەئ ئۇنىڭكى، بەيىت:

يالغۇز ئۆتكۈچىلەر زامانىنىڭ كىشەنلىرىدىن ئازاد بولغۇ
چىلاردۇر. ئۇلار بىراۋنىڭ توزىقىغا چۈشكەن ئۇۋمۇ ئەمەس،
باشقىلارنى توزاقىغا چۈشۈرىدىغان ئۇۋچىمۇ ئەمەس.

مەۋلانا ھەلاكى — ھىرات شەھىرىدىن، تۇرك كىشىلەر ئارىسىغا كۆپ كىرمەيدۇ، ئۆز نامراتلىقى بىلەن مەشغۇلدۇر، مەككە شەپىرىگە ھەرىتى مەخدۇمى نۇرەن (ئابدۇراھمان جامى) خىزمىتىدە بېرىپ كەلدى. ئۇ ئەجەب مۇۋەپپەقىيەتكە ئېرىشكەن ئادەم. بەزىدە ئۇ نەزىم ئېيتىدۇ. بۇ مەتلەئ ئۇنىڭكى، بەيىت:

غېمىڭسىز نەپەس ئالالمايمەن، بىر دەممۇ غەمسىز ئۆتەلمەيمەن.

بۇ بەيىتمۇ ياخشى چىقىپتۇ. بەيىت:

قولۇم يۈرەكتە، پۈتۈم لايدا قالدى، ئالەمدە باش كۆتۈرۈپ
يۈرەلمەيمەن.

مەۋلانا غۇبارى — ئىسپەرايىنلىق. كۆپ ۋاقىتلاردا

ئاستراباددا ۋە ئىسپەرايىنىدا سەركارى جۇيەن ۋە بەھرىئابادتا تۇرىدۇ. يوقسۇل سۆيەت كىشىدۇر. بۇ مەتلەۋ ئۇنىڭكى، بەيىت:

كەچىسى ئۇ كۆكۈلنى يورۇتقۇچى بىلەن بىللە ياندىشىپ كېتىۋاتاتتىم. شادلىقتىن تاكى تاڭ يورۇغانغا قەدەر كۆزۈمگە ئۇيقۇ كەلمىدى.

مەۋلانا رىيازى — زاۋە ئەتراپىدىن بولۇپ، مەجەزى ئۆزگىرىشچان كىشى ئىدى. ئاشۇ ۋىلايەتنىڭ قازىسى ئىدى. لېكىن ئۆز ئىشىغا نالايىق ئىشلار ئۇنىڭدىن سادىر بولۇپ قازىلىقتىن ئېلىنىپ تاشلانىدى ۋە تۇتۇپ تۇرۇلدى. مال — مۈلكى مۇسادىرە قىلىنىدى. ئۇ يەنە شۇ مەنسەپ مۇددىئاسىدا كۆپ زىيان زەخمەتلەرنى تارتتى. ئەمما مۇيەسسەر بولمىدى. ئۇ ۋەز ئېيتىپ مۇنبەردە ئۆز شېئىرلىرىنى يىغلاپ تۇرۇپ ئوقۇپ ھالىدىن كېتەتتى. ئۇنىڭ ئىشلىرىدا بۇ خىل ئاجايىپ — غارايىپلىقلار كۆپ. ھەممىدىن غەلىتىراقى شۇكى، كىشىلەرنىڭ ئېيتىشچە، ئۇ شاگىرتلىرى بىلەن تاغ سەيلىسىگە چىقىپ، تاغدىن تاش يۇمۇلىتىپتىكەن، تاش بىرىپ بىر ئاجىز كىشىگە تېگىپ ئۆلۈپ كېتىپتۇ. شۇنىڭ بىلەن ئۇ دورغىلاردىن قېچىپ نەگە كەتكەنلىكىنى ھېچكىشى بىلمەيدۇ. ئۇ ئۆزىنى ئۆزى ئىدارە قىلالمايدۇ. بۇ مەتلەۋ ئۇنىڭكى، مەتلەۋ:

ئەگەر پەرىشتە مېنىڭ ئېتىكىمنى تىرىكلىك سۈيى بىلەن يۇغان بولسىدى، ھېلىغىچە جانانىمنىڭ ئېتىكىدىن قولۇمنى يىراق تۇتقان بولاتتىم.

مەۋلانا زاھىرى — ھىرات شەھىرىدىن بولۇپ، كىچىك ۋاقىتدا موزدۇزلۇق قىلاتتى، ھەم شۇ ۋاقىتلىرىدىلا كىشىلەر ئۇنىڭدىن نەزىملەرنى ئاڭلىغانلىقىنى ئېيتىشاتتى. چوڭايغانسېرى

شېئىرلىرىمۇ كۆپەيدى. ئۇنىڭ زېھنىدە ئوتكۇرلۇكى بار. بۇ مەتلەۋ ئۇنىڭكى، مەتلەۋ:

سېنىڭ جادۇ كۆزلىرىڭدىن يۇرىكىم يۇز پارە بولدى، مەن بىر يۇرەك بىلەن، ياق يۇز يۇرەك بىلەن يۇزۇڭگە ئاشىقمەن.

مەۋلانا مەجنۇنىي — بەلخته تۇرىدۇ. ئۆزى يوقسۇل كىشى، ئۇ قەبرە تاشلىرى ۋە كاتىپلىق ئىشلىرىنىمۇ ئىشلىيەلەيدۇ. بۇنىڭ بىلەن تۇرمۇشقا كېرەكلىك خىراجىتىنى قامدايدۇ. شۇڭا خوجا ئۇككاش مازاردا تۇرماقتا. شېئىرى خىيال ئۈچۈن بولغان بولسا كېرەك، ئۇ ۋەزقۇل — خىيال (نەشە) غا كىرىشىپ كېتىپتۇ، نەشىگە شۇ قەدەر بېرىلىپ كېتىپتۇكى، ئۇنىڭغا ئۆزىنى ئالدۇرۇپ قويۇش دەرىجىسىگە بېرىپ يېتىپتۇ. بۇ مەتلەۋ ئۇنىڭكى، بەيىت:

ئاي يۈزلۈكۈم قىزىتىپ، باغرىمنى كاۋاپ قىلدى، ئۇ ئاي ئىدى، مانا ئەمدى ھارارەتتىن قۇياش بولۇپ قاپتۇ.

مەۋلانا ھەمدەمى — مەشھەدلىك. ئۇ كاسەگەرلىك (قاچا — قۇچا ياساش) ھۈنىرىنى بىلەتتى. بۇ مەتلەۋ ئۇنىڭ، بەيىت:

مەن سېنىڭ ھۆسنى — جامالىڭسىز ماتەم ۋە غەملىكىمەن، ماتەم بولغاندىمۇ قانداق ماتەم — ھە!

مەۋلانا نەجمى — مەشھەدلىك بولۇپ، كىيىم تىكىش ھۈنىرى بىلەن شۇغۇللىنىدۇ. بۇ مەتلەۋ ئۇنىڭكى، مەتلەۋ:

سېنىڭ ئىشقىڭ سەۋداسىدىن مېنىڭ بېشىم سېنىڭ ئايىغىڭدا بولغىنى ياخشى. سېنىڭ بېشىڭنى كۆرمىگەنلىكىمدىن، ھەممە ياق ماڭا زىمىستانغا ئايلاندى.

سەيسەزادەئى مۇنشى ـ تەبئى تىدە خېلى دىققىتى بار، ئۇيلۇك، يوسۇنلۇق يېگىت. بۇ مەتلەئ ئۇنىڭكى، بېيىت:

يار مېنىڭ ئەھۋالىمغا، ياتلار مېنىڭ ئەپغانىمغا يىغلايدۇ،
ماڭا ۋە مېنىڭ ئەھۋالىمغا دوستۇم، دۇشمەنمۇ يىغلايدۇ.

مەۋلانا ئاسىمى ـ ھىراتلىق. ئاتىسى ئوبدان كىشى. سودا ـ تىجارەت بىلەن تۇرمۇش ئۆتكۈزىدۇ. ئۆزىنىڭ تالىبى ئىلمىلىقىمۇ بار، نەزىم بىلەنمۇ شۇغۇللىنىدۇ. بۇ مەتلەئ ئۇنىڭكى، بېيىت:

سېنىڭ ھىجرانىڭدىن غەم ئوتى بېشىمغا تۇغ تارتىپ كەلسە، كۆزلىرىم قايىنىمدىن ياشلىرىمنى شام كەبى تۆكىمەن.

مەۋلانا فەخرىددىن ـ پېقىرنىڭ تۇغقانلىرىمدىن. مۇئەمانى ياخشى ئاچىدۇ. بەزىدە ئاز ـ تولا مۇئەمامۇ ئېيتىدۇ. ئەگەر داۋاملاشتۇرسا، بۇ پەندە ياخشى بولغۇدەك. «ھەيدەر» ئىسمىغا يېزىلغان بۇ مۇئەمما ئۇنىڭكى، بېيىت:

گەرچە مەن كۆڭۈل ئالغۇچىلارنىڭ ھەممىسىدىن جاپا كۆرسەمۇ، ئۇ دىلبەردىن ۋاپا كۆرۈشۈم مۇمكىن.

مەۋلانا مەقسۇد ـ فەخرىددىننىڭ ئىنىسىدۇر. ئونىڭمۇ خېلى ئوبدانلا تالانتى بار. شېئىرىيەتنىڭ غەزەل تۈرىدە كۆپ تەرىشىۋاتىدۇ. بۇ مەتلەئ ئۇنىڭكى، بېيىت:

ئۇنىڭ ئاي يۈزلىرى ئەينىكىگە چاڭ ـ توزان قونۇۋالماسلىقى ئۈچۈن، ئۇنىڭ ھۆسنى ـ جامال قۇياشىنىڭ قارشىسىدا مېنىڭ ئاھىم يول توسىدى.

مەۋلانا سەفائى ـ ئەمدى پەيدا بولغانلاردىن بولۇپ، پېقىر ئۇنى زادى كۆرۈپ باقمىدىم. ئەمما شېئىرلىرىنى ئاڭلىدىم. بۇ مەتلەئ ئۇنىڭكى، بېيىت:

كۆزلىرىم ھامان سېنىڭ دىدارىڭنى كۆرۈش ھەۋىسىدە بولغاچقا، دائىم ماڭا ئارقىسىنى قىلىغان ھالدا ساڭا قاراپ تۇرىدۇ.

مەۋلانا سافى ـ كۆھى ساۋ شەيخلىرىنىڭ ئەۋلادىدىن بولۇپ، تەخەللۇسىمۇ شۇنىڭغا دەلىل بولۇپ تۇرۇپتۇ، نەزىملىرىدە ھەزرىتى خوجا ھاپىزغا نەزىرەلەر قىلىدۇ. بۇ مەتلەئ ئۇنىڭكى، بېيىت:

ھەي ساقىي، مەن مەست ھالەتتىمەن، سەن ساپ ۋە سۈزۈك مەي تۇتماقتىسەن، ئەگەر مەستلىك قىلىپ قويسام ئەگ ياخشىسى كەچۈرەرسەن.

مەۋلانا غىياسى ـ مىر سەئىدنىڭ شائىرى بولۇپ، كىتاب مۇقاۋىلاش بىلەنمۇ شۇغۇللىنىدۇ. نەققاشلىق ھۈنىرىمۇ بار. ئەمما كۆپ ۋاقىتلاردا ئۆزىدىكى تالانت ئىگىلىرىگە خاس ئىللەتلەر تۆپەيلىدىن تۇرمۇشتا رەتسىز يۈرىدۇ. بۇ مەتلەئ ئۇنىڭ، بېيىت:

سېنىڭ ۋەسلىڭگە بىردەم ئېرىشىش مەڭگۈلۈك ھاياتتىن ياخشى، سېنىڭ ۋەسلىڭنى ئەسلەشنىڭ شادلىقى بىلەن بۇ زامانىدا ئەڭ خۇشال كىشىمەن.

مەۋلانا بۇ ئەلى ـ سەۋدايىلاردەك يۈرىدۇ. سەۋدايى بولمىسا «بۇئەلى» دېگەن تەخەللۇسنى قوللىنارمىدى؟ بۇ مەتلەدۇ ئۇنىڭكى، بېيىت:

كىشىلەر سېنىڭ ئىشقىڭ يولىدا بىمالال يۈرۈپ كېتىۋاتىدۇ، پەقەت مەنلا ئاشىقمەن، باشقىلار بىھۇدە ئاۋارە بولۇپ يۈرۈشىدۇ.

مەۋلانا شەيخى ـ تەبەسسۇم. ئۇ بىر مەزگىل ئىراقتا كېتىپ، ئۇ يەردىن كەلگەندە مۇزىكا ۋە نوتا ئىلمىنى ئۆگىنىپ كەلدى. بۇ ساھەدە تېخى بىر نەرسە ئىجاد قىلغانىدەك ھۇ تۇرىدۇ. تەبەسسۇمى ۋەقىپە ۋە مال ـ مۈلۈكلەرنىڭ شەيخ لىق ۋەزىپىسىنى قوبۇل قىلىپ، ھازىر شۇ ئىشقا مەشغۇل. بۇ مەتلەدۇ ئۇنىڭكى، بېيىت:

كۆكسۈمنى ئۆرتەۋاتقان قانداق داغ؟ ئۇ سېنىڭ مېھرىبىڭدىن جېنىمغا بېسىلغان سۆيگۈ ـ مۇھەببەت تامغىسىدۇر.

مەۋلانا خىزرى ـ بىراۋنىڭ سېتىۋالغان چاكىرى ئىكەندۇق، خوجىسى ئۇنى ياكى بولمىسا ئۇ خوجىسىنى ئازاد قىپتۇ. ھەر ئىككىلىسى خوجىلاردەك يۈرۈشىدۇ ۋە ئۆزىنى ئازاد كۆرسىتىدۇ. بۇ مەتلەدۇ ئۇنىڭ، بېيىت:

ھەي زۆھرە يۈلتۇرى، سېنىڭ يۈزۈڭنى كۆرەلمەي ئۆمرۇم ئۆتمەكتە، ئىبىسىت، شۇنداق ئۆتۈپ كەتكەن ئىبزىز ئۆمرۇمگە!

مەۋلانا باتمىنى ـ يوقسۇل، ساددا كىشى. ئۇ بەلخته

ئولتىدۇ. ئەۋەككۇل قەدىمى بىلەن مەككىگە بېرىپ كەلدى. ئاندىن يەنە بەلخته خىلۋەتنى ئىختىيار قىلدى. بۇ مەتلەدۇ ئۇنىڭكى، بېيىت:

بەس! ھەي كۆڭۈل تولا سىقىلما، ئۇ كۈلۈپ تۇرغان ئۇنچە سەۋەبىدىن جان كۆڭۈلدىن تويدى، كۆڭلۈم جېنىمدىن ۋاز كەچتى.

مەۋلانا پەيزى ـ ھېراتلىق بولۇپ، كىچىك چېغىدا نەققاشلىق قىلاتتى. نەزمىمۇ ئېيتاتتى. ئۆزىنى تامامەن شائىر خىيال قىلغاندىن كېيىن، نەققاشلىقنى تاشلاپ شائىر بولدى. بۇ مەتلەدۇ ئۇنىڭ، بېيىت:

ھەي زاھىد، تەقۋادارلىق تونىڭنى ئەكىلىپ، شاراپ ئۈچۈن كۆرۈگە قويغىن. زاھىدلىق ئەسۋابلىرىڭنى ۋە تائەت ئىبادەت ئۆيىڭنى ۋەيران قىلغىن.

مەۋلانا شوخى ـ شەيخ سەئىد لادەنىڭ ئوغلى. ئۇنىڭغا خېلى ياخشى تالانت نېسىپ بولغان بولسىمۇ، ئەمما ئاتىسىنىڭ خۇي ـ مىجەزىدىنمۇ نېسىۋىسىز ئەمەس، بۇ مەتلەدۇ ئۇنىڭ، بېيىت:

مەن ئاۋارە ئۇنىڭ ئىتلىرىنىڭ ئالدىغا بېرىپ، بۇ بىچارە كۆڭۈلنىڭ ئەھۋالىنى ئېيتاي دېسەم، يول يوق.

مەۋلانا زاھىرى ـ دەرۋىش يىگىت. ئۇ دەرۋىشلەر بىلەن بەزىدە بۇ پېقىرنىڭ قېشىغا كېلىپ تۇرىدۇ. ئۇنىڭ

تالانتى گۈزەللىك، رەڭدارلىقتىن خالى ئەمەس. بۇ مەتلەۋ ئۇنىڭكى، بەيىت:

شاراب قەدىھىدىن مېنىڭ جېنىمغا روشەنلىك ھاسىل بولىدۇ. ئۇ يالتىراق مەينىڭ ئۆركىشى مەن ئۇچۇن جان ئەينىكىدۇر.

مەۋلانا خۇلقى ـ ھېراتلىق بولۇپ، نەزمىگە تالانتى يامان ئەمەس. بۇ مەتلەۋ ئۇنىڭ، بەيىت:

ھەي نازاكەتلىك سەۋرى، سەن قەلبىمزدە ئورۇن ئالمايسەن؟ ئورۇن ئالمىسەنۇ، لېكىن بزنىڭ قەلبىمزدە ئەمەس.

مىر ئەسەددۇللاھ ـ سىمنانلىق بولۇپ، ئۆز مەملىكىتىدىن ئىلىم ئۆگىنىش ئۈچۈن ھېرات شەھرىگە كەلدى. پېقىرنىڭ مەدرىسىدە ساۋاق ئوقۇۋاتىدۇ. ئۆزى چىرايلىق ۋە ھەجەزى ياخشى يىگىت. «ئۇنىس» ئىسمىغا يېزىلغان بۇ مۇئەممانى ئۇنىڭكى، مۇئەممانى:

مۇھەببەت ئەھلىنىڭ كۆزلىرىدىن توختىماي تۆكۈۋاتقان ياشلىرى، ئۇنىڭ ھىجران ئوتى ئالدىدا ئىلاجسىز تۆكۈلگەن كۆز يېشى ۋە يۈرەك قېنىمدۇر.

مىر ئەھەدۇللاھ ـ بەلخىنىن بولۇپ، ئۇمۇ شەھەرگە ئىلىم تەھسىل قىلىش ئۈچۈن كەپتۇ. خېلى ياخشى تالانتى بار. بۇ مەتلەۋ ئۇنىڭكى، مەتلەۋ:

ھەي غەم تۇنى، مېنى ئۇ قۇياش يۈزلۈكۈمدىن يىراقتا كۆيدۈردۈڭ، ۋىسال كۈنىنى ۋەدە قىلىپ يىللاپ ساقلىتىپ مېنى ئۆرتىدىڭ.

«پارسا» ئىسمىغا يېزىلغان بۇ مۇئەممانى ئۇنىڭ، مۇئەممانى:

بارلىق پاك ۋە دانىشمەن كىشىلەرنىڭ باشلىرى ئۇنىڭ ئايىغى ئاستىدىكى تۇپراققا ئايلاندى.

مەۋلانا شاھ ئەلى ـ پېقىرنىڭ مەدرىسىدە ئىلىم تەھسىل قىلىۋاتىدۇ. ئۇ پېقىرنىڭ جەمەتىدىن. «خان» ئىسمىغا يېزىلغان بۇ مۇئەممانى ئۇنىڭكى، مۇئەممانى:

دەۋران غېمىدىن، ھايات جەۋرىدىن ۋە يار جامالىنىڭ زۇلمىدىن ئامان بولۇشنى تىلەيمەن.

مەۋلانا زىيائى ـ پېقىر ئۇنى كۆرمىگەن بولسامۇ، ئەممانى شېئىرلىرىنى ئاڭلىدىم. بۇ مەتلەۋ ئۇنىڭكى، بەيىت:

سېنىڭ قەددى ـ قامىتىڭ ماڭماق بىلەن ناز پەيدا قىلغىدا، سەرۋىنى ئۆزىگە قۇل قىلىپ، يەنە ئازادمۇ قىلىۋېتىدۇ.

مەۋلانا سەئىد ـ چىرايى قارامتۇل كىشى بولۇپ، چاكارلىق بىلەن مەشغۇل. ئۆز ھالىنغا يارىشا بۇ مەتلەۋ ئۇنىڭ، بەيىت:

ئۇ ئاي يۈزلۈك مېنى ئۆزىنىڭ چاكىرى دەپ ئاتىدى. چىرايىمنىڭ قارىلىقى ئاخىرى بىر ئىشقا ياراپ قالدى.

مەۋلانا دەرۋىش ئەلى ـ تەبابەتچىلىككە مەشغۇل بولۇپ، بۇ پەننىڭ دانىشمەن ۋە ماھىرلىرى ئۇنىڭ تالانتىنى تەبابەت ئىلمىدە كۆپ تەرىپلىشىدۇ. ئۇنىڭ داۋالاش چارىلىرىنى كۆرگەنلەرمۇ ئۇنى ماختىشىدۇ. شېئىرىي تالانتىمۇ ياخشى بولۇپ، مۇئەممالىق كۆپرەك شۇغۇللىنىدۇ، «ۋەلى» ئىسمىغا يېزىلغان بۇ مۇئەممالار ئۇنىڭ، بېيىت:

ئۇنىڭ قارا چاچلىرى بەتقىلمىقلىقىدىن قۇلىقىمنى توتۇۋالدى ـ دە: «ھەي دەرۋىش» دېدى.

مەۋلانا قەلەندەرشاھ ـ ئۇنىڭ مەجەز قىلمىقلىرىنى «قەلەندەرشاھ» (ھاياسىز، ئۆچەرمەن) دېگەن تەخەللۇسىغا مۇۋاپىق كەلگەنلىكى. خۇددى شۇ مۇناسىۋەت بىلەن بۇ تەخەللۇسنى ئىختىيار قىلغاندەك. بۇ مەتلەئ ئۇنىڭكى، بېيىت:

سېنىڭ ئالەم گۈزەللىرىنگە پادىشاھ قېنىتۇ، سېنىڭ خالايىقنىڭ يامان كۆزىدىن ساقلىشىنى تىلەيمەن.

مەۋلانا گەدائى ـ تۈركىي تىلدا يازغۇچى كىشى، بەلكى تۈلارلىك مەشھۇرلىرىدىندۇر. بابۇر مىرزا زامانىدا شېئىرلىرى شۆھرەت قازاندى. بىر خىل ئېيتىمدۇ. بۇ ئۇنىڭ مەشھۇر مەتەلىلىرىدىن بىرى، مەتلەئ:

ئاھ، سەۋدايى كۆڭلۈم يەنە ساڭا باغلىنىپ قالدى. بۇ كۆڭۈلنىڭ ئىلكىدىن يەنە جانغا بالا ـ قازا كەلدى.

مەۋلانانىڭ يېشى توقساندىن ئۆتۈپتۇ. بۇ مەتلەئىمۇ ئۇنىڭكى، بېيىت:

ھەي دىلبەر! سەنسىز تىمىرىكلىك جانغا بىر بالا ئىكەن. ئۇنىڭ دەرد ـ ئەلەملىرى قېشىدا يۈز ئۆلۈمۈمۇ ھەيران قالمىدىكەن.

مەۋلانا ۋاھىدى ـ مەۋلانا جامى مەئرۇپنىڭ ئوغلى. ئۇ مەشھەدلىك ۋە شۇ يەردە تۇرۇۋاتىدۇ بۇ مەتلەئ ئۇنىڭكى، مەتلەئ:

سېنىڭ ئىپارىدەك چېچىڭ پەيدا بولغاندىن بېرى، بىزنىڭ بۇ ئاۋارە كۆڭلىمىزگىمۇ ماكان پەيدا بولدى.

زاۋە قازىسى ـ تالانتلىق پىكىر. ئۇ مەسنەۋىيىلەرنى چىرايلىق ئېيتىمدۇ. بۇ يېقىندا مىر خۇسرەۋنىڭ بەزى مەسنەۋىيىلىرىگە نەزىرەلەر يېزىپتۇ، ئاجايىپ ـ غارايىپ خىياللارنى قېپتۇ. ياشقا نەزمىلەرنىمۇ ئېيتىمدۇ. بۇ مەتلەئ ئۇنىڭكى، بېيىت:

مىسكىن بىچارە ئىشىكىڭگە كېلىپ نالە ـ زار قىلغان ھالدا داد ئېيتىمۇاتسا، سېنىڭ كىممۇ گۈزەللىك مەملىكىتىنىڭ تەختىدىكى ئادىل پادىشاھ دېيەلىسۇن.

مەۋلانا ھۈسەين ـ مەشھەدلىك بولۇپ، يېقىندا ئىلىم تەھسىل قىلىش ئۈچۈن ھىرات شەھىرىگە كەپتۇ. «ئىخلاسىيە» خانىقاسىدا تۇرۇۋاتىدۇ. تالانتى ياخشى. «لۇتنى» ئىسمىغا يېزىلغان بۇ مۇئەممالار ئۇنىڭكى، مۇئەممالار:

شۇ تاپتا يارنىڭ غەم ئوقلىرىنىڭ بۇ خەستە كۆڭلۈم تامان كېلىۋاتقانلىقىدىن خۇشالمەن.

مەۋلانا كاشى – مەشھەدلىك. بۇ مەتلەئ ئۇنىڭكى، مەتلەئ:

ھەي كۆڭۈل، ئۇنىڭ غېمى بىلەن بولۇپ سېنى قاچان- غىچە سەۋدايى قىلارمەن؟ ئۆزۈمنى ئويلىمايلايمەنۇ، سېنىڭ غېمىڭنى قىلالارمەنمۇ؟

مەۋلانا زايىرى – ئۇمۇ مەشھەدلىك بولۇپ، تالىبى ئىلمىلىق بىلەن مەشغۇل. بۇ مەتلەئ ئۇنىڭكى، مەتلەئ:

مېنىڭ سەرۋىم ھەم دىلىمدىن ھەم روشەن كۆزۈمدىن ئورۇن ئالغان بولۇپ، ئۇ ھەم گۈل كەبى پاكىز چىراي، ھەم تاك شامىلىدەك ساپ ۋە يېقىملىق.

مەۋلانا قانائى – ئۇمۇ يۇقىرىدا سۆزلەنگەندەك كەشىلەردىن. بۇ مەتلەئ ئۇنىڭكى، مەتلەئ:

سېنىڭ يۈزۈڭ بىقارار دىللارنىڭ قىبلىسى، ئايىغىڭنىڭ ئىزى بولسا خارۇ – زار كىشىلەرنىڭ سەجدە قىلىدىغان مېھرابىدۇر.

مەۋلانا زىيائى – نىشاپۇرنىڭ دانىشمەنلىرىدىندۇر. بۇ مەتلەئ ئۇنىڭكى، مەتلەئ:

بۇ كېچە ئۇنىڭ ياقۇتتەك لەۋلىرى ئاشىق قېنىمغا تەشنا

كۆرۈنمىدۇ. ھەي ساقى، ئۇنىڭغا مەي بەرمە، چۈنكى ئۇنى مەستلىكتىن ئۆزۈڭغا كېيىنچە قالمىسۇن دەپ قورقۇۋاتىمەن.

مەۋلانا نۇرى – ئۇمۇ نىشاپۇر شائىرلىرىدىندۇر. بۇ مەشھەدلىك نۇرى ئەمەس. بۇ مەتلەئ ئۇنىڭكى، مەتلەئ:

سەن ئاتقان ئوق دىلىم گۈلزارىنىڭ دەرىخى بولدى. بۇ دەرەخ قايغۇ ئەلەمدىن باشقا مېۋە بەرمەمدۇ، نېمە؟

مەۋلانا فەيزى – جونئابادلىق. ئۇ كۆپ ۋاقىتلىرىدا گازۇرگاھدا تۇرۇپ، تالىبى ئىلمىلىق بىلەن شۇغۇللىنىدۇ. نەزمىلەردە تالانتى يۇقىرى. بۇ مەتلەئ ئۇنىڭكى، مەتلەئ:

ئۇنىڭ شېكەر لەۋلىرىدىن ماڭا كەرچە دەشنام يەتسىمۇ، ئۇنىڭ ئاچچىق سۆزلىرىدىمۇ بىر خىل شېرىنلىك ۋە چۈچۈك- لۈك بار.

مەۋلانا ئەينى – ئوبەلىق بولۇپ، ھاپىز (قارىي) ھەم كاتىپلىقمۇ قىلىدۇ. زېھنى نەزمىلەردە چاققان. بۇ مەتلەئ ئۇنىڭكى، مەتلەئ:

مەن سېنىڭ ئاي يۈزۈڭدىن يىراقتا قالغانلىقىم ئۈچۈن ھەر كېچە تاك ئاتقۇچە يىغلاپ چىقىمەن. مەي ئىچىشى كەبى قانغا تولغان دىلىم بىلەن، نەمخۇش كۆزلىرىم يىغلايدۇ.

مەۋلانا مۇئىنى – شىرازلىق. بۇ مەتلەئ ئۇنىڭكى، مەتلەئ:

يۈز سۆزۈمدىن بىرەرسىگە ھېيلىگەرلىك بىلەن قۇلاق

سالمسەن، ئۇنمۇ ئېيتماستىن بۇرۇنلا ئېسىڭدىن چىقىرىپ قويىمسەن!

مەۋلانا خىزرى ـ ئۇمۇ ئەمدى پەيدا بولغان يېڭىت لەردىن بولۇپ، تېخى يېشى كىچىك. ياخشى شېئىرلارنى يېزىشنى ئۈمىد قىلمىز. بۇ مەتلەئ ئۇنىڭكى، مەتلەئ:

سېنىڭ ھىجرانىڭدا كۆڭۈل توختىماستىن ئالە ـ پىغان چېكىمدۇ. غېمىڭ كۆڭۈلنى قەستلىگەنمدى، ئەمدى جانغا قەست قىلمۇاتمدۇ.

ئۇستاد مۇھەممەد ئۇبەيدى ـ كاردگەرلىك (پىچاق ياساش) ھۈنىرى بىلەن شۇغۇللىنىاتتى. پەمى پاسان ئەمەس. بۇ مەتلەئ ئۇنىڭكى، مەتلەئ:

ئەگەر بىلسەڭ، گازۇرگاھ دالالىرىنىڭ ھاۋاسى جەننەتنىڭ يېقىملىق ساباسىدۇر؛ سۇلتانلىقنىڭ سۈيى بولسا خىزىر ئۆمرىنى بەخش ئەتكۈچى ئابىھايات تۇر.

مەۋلانا كەۋكەبى ـ مۇنەججىم يېگىت. ئۇ ئۆزى شۇغۇللىنىۋاتقان پەنگە مۇناسىپ ھالدا «كەۋكەب» (يۇلتۇز) دېگەن تەخەللۇسىنى قوللىنىشىنى ئېختىيار قىلدى. يېقىنقى ئۇنى كۆرمىدىم دەپ ئويلايمەن. بەزى دوستلار ئۇنى كۆرگەنمدىك دېيىشمدۇ. لېكىن ئېسىمگە ئالالمىدىم. ئۇ مەتلەئ ئۇنىڭكى، مەتلەئ:

ئۇنىڭ جامالىمسىز كىرپىكلىرىم ئۈچىدىكى مەھىر تامچە

ئاقان ھىجران كېچىسىنىڭ يېنىپ تۇرغان بىر مەشئىلى بولۇپ قالمدۇ.

مەۋلانا مېھنەتى ـ ئۇمۇ ئەمدى پەيدا بولغان شائىرلاردىن بىرى. پېقىر ئۇنى تېخى كۆرمىدىم. بۇ مەتلەئ ئۇنىڭكى، بېيىت:

سەھەر پەيتىدە ئۇ ئاي يۈزىگە نىقاب تارتقىنىدا، خەلق ئارىسىدا «كۈن تۇتۇلدى!» دەپ ۋارقىرىغان سادالار كۆتۈرۈلدى.

مەۋلانا شۇكرى ـ مەسەل ئارىلاش سۆزلەشتە مەۋلانا نىيىغمگە تەقلىد قىلمدۇ، ئۇ مەسەل ئۇسلۇبىدا ئاجايىپ ياخشى. بۇ مەتلەئ ئۇنىڭكى، بېيىت:

سېنىڭ مەيىقىلىرىڭدىن سۆز ئاچسام، سەن خوتەن ئىپارىدىن گەپ ئاچىسەن، قاچانغىچە بىز بىلەن چېچىڭنىڭ ئۇچى ھەققىدە سۆزلىشىسەن.

مەۋلانا ھەقىرى ـ ئەمدى پەيدا بولغان تالانتلىق يېگىت لەردىندۇر. ئەمما تەبىئىتىدە خېلى لەززەت بار. ئۇ ھىراتلىق تەك قىلمدۇ، بۇ مەتلەئ ئۇنىڭكى، بېيىت:

مەيخانىگە بېرىپ، ئۇ يەرنىڭ بىر بۇلۇڭىدىن ئۆزۈمگە ئورۇن تاللايمەن. مەي قاچىسىنى تاپمىسەن ـ دە، شۇ يەردىلا سۈمۈرىمەن.

مەۋلانا ئەسىرى ـ ئۇمۇ ئەمدى كۆزگە كۆرۈنگەن شائىر

لازدىن، ئەمما ئەزمىلىرى تېخى شۆھرەت تاپقۇدەك چىنىرىدا مەسەل ئۇسلۇبى بار. بۇ مەتلەئ ئۇنىڭ، بېيىت:

ياردىمدىن ئايرىلىپ بالا - قازاغا يولۇقتۇم، نېمە بالا بولغان بولغىيدى، ياردىمدىن ئايرىلىپ قالدىم.

مەۋلانا سەئىد - تىل ئۇستىسى ۋە تالانتلىق شائىر. تەبىئىتىدە خىيال قوزغىلىپ تۇرىدۇ. بۇ مەتلەئ ئۇنىڭكى، مەتلەئ:

گۈلزارغا تۆكۈلگىنى گۈل بەرگى ئەمەس، بەلكى بۈلبۈل يۈرىكىدىكى جاراھەتكە قويۇلغان ماموق ۋە قانلىق كىپەندۇر.

خوجا كەلان بەززاز - شەھەر (ھىرات) ئەھلىدىن. بۇ مەتلەئ ئۇنىڭكى، بېيىت:

بۇ يېشىل گۈمبەز (ئاسمان)دا كۆرۈنگەنلەرنى يۈلتۈز دەپ ئويلىما، ئۇ سېنىڭ يۈزۈڭنى تاماشا قىلىشقا كىرىشكەن ھۇرلەرنىڭ كۆزلىرىدۇر.

خوجا مەنسۇر - جۇرجان مەملىكىتىدىن بولۇپ، پۈتۈكچى جەمەتىدىندۇر. ئەمەلىيەتتە ئۇ جەمەت ئىچىدە ئۇ كىشىدىن ئادەمىي سۈپەتتىراق ۋە ئىنسانىيەتلىكرەك ئادەم يوق. تالانتى ناھايىتى يۇقىرى. بۇ مەتلىئى ياخشى چىقىپتۇ. بېيىت:

قانغا بويالغان لالە پەردىسىنى كۆرۈپ، يۈرىكىم پەردىسىدىن چىقىپ كېتىپتۇ، دەپ ئويلاپ قالدىم.

كېيىن ئۇ كىشى مەجنۇن سۈپەت بولۇپ قالدى.

سۇلتان مەھمۇد - خوجا مەنسۇرغە تۇغقان. ئۇ خوجا شەمسىدىن مۇھەممەد پۈتۈكچىنىڭ ئوغلى. ئىلمى نۇجۇملىدىن كەشپىيات قىلالىغۇدەك دەرىجىدە خەۋىرى بار. بۇ مەتلەئ ئۇنىڭكى، بېيىت:

ياردىمنىڭ ھىجرانى ئازابىدىن مېنىڭ كۈنلىرىم قارا بولدى. مېنىڭ كۈنۈم ۋە تۇرمۇشۇم ھېچكىمنىڭ بېشىغا چۈشمىسۇن.

مەۋلانا نىزام - ئاستىرابادلىق. ئۇ قەسىدىنى ياخشى ئېيتىدۇ. بۇ «باھارىيە» مەتلىئى ئۇنىڭكى، مەتلەئ:

گۈلزار يەنە يېڭى كوكات ۋە يۇمران مايسىلارنى ئۇندۇرىدى. جاھان بوستانىنىڭ ئىشلىرى يەنە باشقا رەڭ پەيدا قىلدى.

مەۋلانا يارى - ئۇمۇ ئاستىرابادلىق بولۇپ، تەبىئىتىدە شوخلۇق بار. بۇ مەتلەئ ئۇنىڭكى، مەتلەئ:

خالايىقنىڭ ئالدىدا يارنىڭ جامالىغا كۆزۈم چۈشۈپ قالمىسۇن دەيمەن، بىراق ئۇ يېقىن كېلىپ قالسا، ئىختىيارسىز ھالدا ئۇنىڭ يۈزىگە كۆزۈم چۈشۈپ قالىدۇ.

مەۋلانا سوفى - ئۇمۇ ئاستىرابادلىق بولۇپ، تالانتى يۇقىرى، خېتىمۇ چىرايلىق. بۇ مەتلەئ ئۇنىڭ، مەتلەئ:

زەئىپلىك كۆڭۈلنىڭ كېسىلىدىن ئەمەس، بەلكى سېنىڭ ھىجران ئازابىدىن كەلگەن. دىلىمنىڭ ئاھ - زارىدىن كۆڭلۈڭ رەنجىپ قالمىغىدى، دەپ ئەنسىرەيمەن.

مەۋلانا دائىمى – ئۇمۇ ئاسترابادلىق. ئاجايىپ خىيال-لارنى تاپماق ئۈنىڭ ھۈزۈرىدا كۆپ بولۇپ تۇرىدۇ. بۇ مەتلەئ ئۇنىڭكى، مەتلەئ:

ئۇ پەرى كىيگەن كىيىم گۈل بەرگىدىندۇر. ئۇ كىيىمنىڭ يانبېلىدىكى بېغىش ئەمەس، بەلكى قانات ۋە قۇيرۇقتۇر.

بابا شوربىدە – قىسسە خانلىق (ھېكايە ئېيتىش) بىلەن تونۇلغان مەشھۇر كىشى. ئۇ تالانت ئىگىلىرىنىڭ كۆپىنچىسى بىلەن ھەمسۆھبەت بولۇپتۇ. ئۇنىڭ تەبىئىتىدە كۆپ لەززەت ناماياندۇر. قېرىلىق ھەققىدە ئېيتىلغان مەسنەۋىيىسىدىن بۇ بەيىت ئۇنىڭكى، بەيىت:

بويۇم يادەك ئىگىلدى، ئۆمرۈم ئاتمىشقا يەتتى. ياشلىق كامانىمدىن خۇددى ئوقتەك ئېتىلىپ چىقىپ كەتتى.

مەۋلانا ھەمدگۈل – بىز يۇقىردا سۆزلەپ ئۆتكەن مەۋلانا ئابدۇلۋاھابنىڭ ئوغلى. سۆز – ھېكمەتلىرى ئارتۇقچە ۋە سارىڭ مىجەزدۇر. زېھنى ئۆتكۈرلۈكتىن خالىمۇ ئەمەس. بۇ مەتلەئ ئۇنىڭكى، مەتلەئ:

بىزدەك كۆڭۈلسىز كىشىلەر ئۇچۇن تۇنده سېلىنچىمىز قارا تۇپراق، يېپىنچىمىز ئاسماندىن ئىبارەت، خالاس.

مەۋلانا بەھشتى – مەۋلانا ھەمدگۈلنىڭ ئىنىسى. ئەمما تالانت جەھەتتىمۇ، مىجەز – خۇلق جەھەتتىمۇ ئۇنىڭغا ئوخشايدۇ. بۇ مەتلەئ ئۇنىڭكى، مەتلەئ:

دەي شام، بۇگۈن كېچە ئۇ ئاي بىلەن چىراي دەۋاسى قىلىشنى تاشلا، مەجلىسىمىزنى قاراڭغۇ قىلدىڭ، ئەمدى تىلىڭنى قىسقا قىل.

مەۋلانا غىياسى – خوجا ئەفزەلغە ئۇغاندۇر. زېھنى ياخشى. بۇ مەتلەئ ئۇنىڭكى، بەيىت:

كىمكى چىن سۇرىتىدەك گۈزەل يۈزۈڭنى كۆرۈپ قالسا، شۇندىن كېيىن سېنى تاماشا قىلىشتىن كۆز ئۈزەلمەيدۇ.

مەۋلانا شەرارى – ئاسترابادلىق. ئۇنىڭ رەڭگىدە قىزىل لىق بولغاچقا، بۇ تەخەللۇسنى ئىختىيار قىلغان ئوخشايدۇ. بۇ مەتلەئ ئۇنىڭكى، بەيىت:

جاناننىڭ مېھرىسىزلىكىگە بۇنىڭدىن ئارتۇق تاقەت قىلالمايمەن. ئەي تەڭرىم ئۇ نامېھرىبانىنى ماڭا مېھرىبان قىلغىن.

مەۋلانا پىدائى – ئۇمۇ ئاسترابادلىق. ئۇ سەيىدزادە بولۇپ، كۆرۈنۈشتە پاك يۈرىدۇ. ئاتىسى بىلەن بەيتۇللاھ سەپىرىگە بېرىپ كەلدى. زېھنىمۇ ياخشى. بۇ مەتلەئ ئۇنىڭكى، بەيىت:

قانلىق كۆز ياشلىرىنى زەقىلەردىن يوشۇرۇش ئۈچۈن، مەجنۇننىڭ يۈزى دائىم تامغا قاراپ تۇراتتى.

مەۋلانا مەھرەمى – ئۇمۇ ئاسترابادلىق بولۇپ، شۇ يەرنىڭ كۆزگە كۆرۈنگەن كىشىلىرىدىندۇر. تالىبى ئىلمىلىقمۇ بار. خوجا مەنسۇرنىڭ تاغىسىدۇر. ئۆزى يوقسۇل سۈپەت يىگىت. بۇ مەتلەئ ئۇنىڭكى، بەيىت:

ۋائىز دائىم بىزنى مەي ئىچىشتىن مەنئى قىلىپ، ۆمۈز ئېيتىدۇ. ئۇزى ئاشۇ مەيدىن بىر ئوتلۇۋەتسە، مەي ئۇنى ۋايسالىشتىن بىردەم توختاتسا، نېمىدېگەن ياخشى بولاتتى ـ ھە!

مەۋلانا ئەيانى ـ ئۇمۇ ئاسترابادلىق. تىل ئىشلىتىشتە خېلى تالانتى بار. بۇ مەتلەئ ئۇنىڭكى، بەيىت:

بەشىمدا مەي ئىدىشىدىكى لايغا يېتىشىش ئارزۇسى باردى،
بەد ـ بەختلىكىمنى قارا، شۇنىڭغىمۇ قولۇم يەتمىدى.

مەۋلانا ۋالەھى ـ ئالىي ئاستانىدا خىزمەت قىلىدۇ. بۇ مەتلەئ ئۇنىڭ، بەيىت:

ھايات بۇلىقىدىن كىشىلەر جان تاپىدۇ. بىراق ئۇ بۇلاقتىن مېنىڭ ئاغزىمدا ھەسرەت سۈيىدىن باشقا نەرسە بولمىدى.

سەيىد خەنجەر ـ چېچەكتۇلۇق بولۇپ، ئىلىم تەھسىل قىلىش ئۈچۈن ھىرات شەھرىگە كەلدى. ئەمما، تېزلا ئۇنى تاشلاپ، ھەربىي خىزمەت ئۆتەشنى ئىختىيار قىلدى. بۇ مەتلەئ ئۇنىڭ، بەيىت:

ياردىن ئايرىلىپ قالغانلىقىم ئۈچۈن دەرد ـ ئەلەمدىن باشقا ئىشتىياقىم قالمىدى. ھەي ئەجەل، تېز كەل، جۇدالىقتا چىداشقا باشقا تاقىتىم قالمىدى.

مەۋلانا زارى ـ ئەمدى پەيدا بولغان تالانتلىق يىگىتلەردىن. بۇ مەتلەئ ئۇنىڭكى، مەتلەئ:

كۆز ياشلىرىم گويا سەلىدەك ئاقماقتا، ئىككى كۆزۈم ئۇ سەل ئۈستىدە خۇددى كۆپۈكتەك لەيلەپ كەلمەكتە.

مەۋلانا نازىرى ـ تالانتى ياخشى يىگىت بولۇپ، زېھنىدە ئۆزلەشتۈرۈش ئىقتىدارى بار. بۇ مەتلەئ ئۇنىڭكى، بەيىت:

سۆيگۈ يولىدا ئۆزۈمنى ئۆلتۈرسەم ئۇنىڭ قەھرى كېلىدۇ.
ۋاھ بۇ قانداق قەھرىدۇركى، ئۇ قەھرى تۈپەيلىدىن ئۆزۈمنى ئۆلتۈرىمەن.

مەۋلانا زاتى ـ يېڭى تالانت ئىگىلىرىدىندۇر. بۇ مەتلەئ ئۇنىڭكى، مەتلەئ:

نەي گەرچە ئاھاڭلار كۈيى بىلەن ئۇن چىقارسىمۇ، لېكىن مېنىڭ نالەم ئالدىدا ئاۋازىنى چىقىرالماي قالىدۇ.

مەۋلانا مەرئەلى ـ ھەزرىتى مەخدۇمى نۇرەن (ئابدۇراھمان جامى)نىڭ مەدرىسىسىدە تۇرىدۇ ۋە ئۇلارغا خىزمەتكارلىقىمۇ بار. بۇ مەتلەئ ئۇنىڭكى، بەيىت:

ھەي كۆڭۈل، ماڭا ئۇنىڭ سەرۋىدەك گۈزەل بويى كۆرۈنمىسە، جېنىمغا ھەر نەپەس ھىجران ئوقى قادىلىۋېرىدۇ.

پەھلىۋان كاتىپ ـ ئۇمۇ ئاشۇ ھەزرەت (جامى)نىڭ شېئىرلىرىنى ۋە تەسنىق قىلغان ئەسەرلىرىنى كۆچۈرىدۇ. بۇ مەتلەئ ئۇنىڭكى، مەتلەئ:

ھېيت بولدى، لېكىن ئاي يۈزلۈكۈم بولمىغاچقا، ماڭا

خوشاللىق يوق. ھەممە خەلق سۆيۈنددىيۇ، بۇلارنىڭ ئىچىدە بىر مەندەك غەمكىن يوق.

ئۈچىنچى مەجلىسنىڭ خاتىمىسى

ئۇ ھەزرەت (ئابدۇراھمان جامى) بولسا بۇ مەجلىسنىڭ تۆرىدىن ئورۇن ئالغان رەئىسى بولۇپ، ئۇنىڭ مەنە بۇلۇتلىرىدىن گۆھەر تۆكۈلۈپ تۇرىدۇ. بۇ جامائەت بولسا ئۇ ھەزرەتنىڭ مەنەلەر خامىنىڭ باشاق تەرگۈچىلىرى بولۇپ، ئۇلارنىڭ زېھنى ۋە تالانتلىرى گۈلشىنىدىن گۈل - چېچەكلەر يېغىپ تۇرىدۇ. بۇ باش يېتەكچىگە تەڭرىنىڭ ۋىسالى نېسىپ بولسۇن، بۇ جامائەتكىمۇ سائادەت شەربىي ۋە چەكسىز كەڭچىلىك، مەرھەمەت مۇيەسسەر بولسۇن. ئۇ ھەزرەتنىڭ ھېكمەت ۋە مەرپەتلىرىنىڭ نازۇك سۆزلىرى ھەم ھەقىقىي مەنىسىنى دانىشمەنلەردىن ھېچبىرى ياخشىراق بىلەلمىگەن، تالانت ئىگىلىرىدىن ھېچقايسىسى ئۇلارنىڭ ئوندىن بىرىنىمۇ سېزەلمىگەن ئەھۋال ئاستىدا، سۇلتان ساھىبقىران (ھۈسەين بايقارا) ئۇ ھەزرەت بىلەن مەجلىسلەردە نەزمە تۇرىدە سىرداش ۋە نەسىر ئۇسلۇبىدا پىكىرداش ئىدى. ئۇ ھەزرەتنىڭ روھلىرىدىن بۇ ھەزرەتكە چەكسىز ئىلھام ۋە ھېسابسىز مەدەتلەر يەتسۇن؛ بۇ ھەزرەت دەرگاھىدىكى كەمتەر چاكار ۋە ئۇ ھەزرەتنىڭ ئۆتەر يولىدىكى تۇپراق بولغان پېقىرنىمۇ بۇنىڭدىن مەھرۇم قىلمىسۇن. رۇبائىي:

ئۇ ھەزرەت ۋە بۇ ھەزرەت بار ئىدى. بۇلار ئىچىدىن ئۇ ھەزرەت تەڭرى دەرگاھىغا سەپەر قىلدى. بۇ ھەزرەت ئۇ زۇن ئۆمۈر كۆرۈپ دۆلەت تاپسۇن. مەن بەندىگە ئۇنىڭ دۆلىتىدە بىر خالى ئورۇن نېسىپ بولسۇن.

ئەسىرىمىزدىكى شۇنداق پەزىلەت ئىلگىرى ھەققىدە سۆزلىنىدۇكى، ئۇلار شېئىرىيەتتە مەشھۇر ۋە پەخىرلەنگۈچىلەردىن ئەمەس. لېكىن ئۇلاردىن نەزمە ساھەسىدە كۆپ لەتىپىلەر ئاشكارا بولىدۇ ۋە كۆپ پەم - پاراسەت ۋە زېرەكلىك كۆرۈنۈپ تۇرىدۇ.

ئۇلاردىن بىرى:

پەھلىۋان مۇھەممەد - كۆپ پەزىلەتلەر بىلەن بىزەنگەن كىشىدۇر. شۇنداق تۇرۇپ يەنە قەھرىمانلىق ۋە چېلىشچىلىق ئىلمى ئۇنىڭ شۇ قەدەر ھەققى ۋە مۇلكىگە ئايلىنىپ كەتكەنكى، بۇ پەندە ئۇنىڭدەك يەنە بىرسىنىڭ پەيدا بولغانلىقى زادى مەلۇم ئەمەس. بۇ تېخى ئۇنىڭ باشقا پەزىلەتلىرى ئىچىدىكى تۆۋەن مەرتىۋىسىدۇر. ئۇ مۇزىكا ۋە نوتا ئىلمىدە دەۋرىنىڭ تەڭداشسىز كىشىسىدۇر. ئۇنىڭ پەزىلەت ۋە كامالەتلىرى كىشىلەرگە قۇياشتەك ئېنىق ۋە ئاشكارا بولغاچقا، شەرھىلەپ ئولتۇرۇش ھاجەتسىز. پېقىر ئاسترابادىن بۇ رۇبائىينى پەھلىۋاننىڭ ھۇزۇرىغا يازغانىدىم، رۇبائىي:

بىز كەپتىمۇ، بۇتخانىدىمۇ سېنىڭ يولباشچىلىقىڭدىمىز،

ئىبادەتخانىدىمۇ، مەيخانىدىمۇ سېنى ئەسلەش بىلەنمىز. سېنى سەھەردە ياد ئېتىمىز، كەچتە دۇئا قىلىمىز. يەنى نېئىمە تىئاباـ دىكىنىڭ يېتىملىرىمىز.

پەھلىۋان بۇ رۇبائىينى جاۋابەن يېزىپ ئەۋەتكەندى، رۇبائىي:

ھەي ئەمىر، سەن بىزنىڭ ئۇستازىمىز، بىز سېنىڭ يولـ باشچىلىقىدىمىز، دائىم سەن ئۈچۈن دۇئا قىلىمىز ۋە سېنى ياد ئېتىمىز. بۇ شەھەر سەن بىلەن ياخشى ۋە بىز سەن بىلەن خۇشالمىز. بىز ئاستراباددىكى يولدا ئۆلگەن ۋە خاراب بولغان كىشىلەرمىز.

بۇ مەتلەئى پەھلىۋاننىڭ بولۇپ، ئۇنى ئېيتقان جاغدا پادىشاھ ئۇنىڭغا مىڭ ئالتۇن ئىنئام قىلدى: **مەتلەئ:**

مەن: «سېنىڭ ئىشقىڭ ئالمىدە قىلىدىغان ئىشىم غەمدىنلا ئىبارەت بولدى» دېسەم، ئۇ مېيىتقىدا كۈلۈپ: «بۇ غەم ئەمەس، ئالەمنىڭ ئىشى» دېدى.

پەھلىۋان ھازىر يوقسۇللارنىڭ پېشىۋاسى ۋە تەرىقەت ئەھلىنىڭ يولباشچىسىدۇر. بەزى كىشىلەر پەھلىۋاننىڭ نەسەبى ھەققىدە تەنە قىلىشىدۇ. ئەمما پېقىرغا ھەقىقىتى ئايان بولدىكى، ئۇلار يالغان ئېيتىشىدۇ.

مىر سەربەرەھنە ـ تۈركىستاندىن. ئۇ تالانتلىق، خۇش سۆھبەت ۋە شېرىن سۆزلۈك ئادەم ئۇ ئەتىقۇر رەھمان شەيخ لوقمان (ئۇنىڭ سىرلىرىمۇ قەدەس بولغاي) نىڭ مازىرىدا

يىگىرمە يىلغا يېقىن شەيخ ۋە مۆتىۋەللى بولدى. بىر يىل بولدى، ئۇ يەرنىڭ ۋەخپىسىدىن يۈزمىڭ ـ يۈز ئەللىك مىڭغا يېقىن ئالتۇن ھاسىل قىلىپ شۇنداق باشقۇردىكى، تەڭرىنىڭ ۋە خەلقنىڭ ئاپېرىن ئېيتىشىغا ئېرىشتى، ھېچ كىشى ھېچقانداق ئەيىب تاپالمىدى. ئۇنىڭدىن كېيىن ۋەزىرلىك تەختىدە ئولتۇرـ غاندى، ئۇ ئالىي ھىممەتلىك كىشى بولغانلىقتىن ئۇز ئىختىيارى بىلەن مەنسىپىنى ئۆتكۈزۈپ بەردى، ئۇ ناھايىتى تالانتلىق كىشى بولغاچقا، تىرزىق (بىر ـ بىرىگە مۇناسىۋەتسىز ھالدا بىرىكىكەن سۆزلەر) قائىدىسىنى شۇ كىشى پەيدا قىلدى. شۇنىڭ بىلەنلا قالماستىن ئۇ يەنە بەزى ـ بەزىدە ياخشى تىرزىقلارنى يازىدۇ. يىگىتلىك چاغلىرىدا ئاقىل كىشىلىرىنىڭ تەۋسىيىگە ئۇتۇپ، تىنچلىق يوقىنى تاشلاپ ئۇ گۈرۈھقا تەۋە بولۇپ ئەگىشىپ يۈرگىنىدە، ئۇلارنىڭ نامازنى باشلاپ ئۆتىگۈچى ئىمامى يوقاپ كېتىدۇ. بۇ رۇبائىي ئەمىر سەربەرەھنە شۇ مەزگىلدە ئىمام بولۇپ ئېيتقان بېيىتلىرىدىن، رۇبائىي:

قۇياش بىلەن ئايغا چوقۇنغۇچىلار سېنىڭ كۆزۈڭدىن بىر نەزەر سېلىپ قويۇشنى ئارزۇ قىلىدۇ. ئەگەر مېنىڭ كۆرۈۋاتقىنىم گۈنگۈرە بولىدىغان بولسا، باشقا گۈزەللەر مەكتەپ تۇتۇلۇكچىـ سىدۇر.

مىر بولسا ئۇ ئۇلايەتنىڭ ھۆرمەتكە لايىق سەيىدلىرىدىنـ دۇر. گەرچە يارىماس ۋە رەزىل ئادەملەر ئۇنىڭغا قايىل بولماي، ھەرنېمىلەرنى دېسىمۇ، ئەمما ئۇ تايىپىلەرنىڭ سۆزلىرى ئېتىـ بارسىزدۇر. مىر ھەددىدىن زىيادە كۆپ تاماق يېيىشنى بەك ياخشى كۆرىدىغان بولغاچقا، ئۇ كۆپىنچە ۋاقىتلاردا تاماق سىڭـ مەسلىك (ئاشقازان) كېسىلى بىلەن ئاغرىيدۇ.

مەۋلانا بۇرھان ــ ھىرات شەھىرىنىڭ ئۇلۇغ ئادەملىرى-نىڭ ئەۋلادىدىندۇر. دانىشمەن، تالانتلىق، خۇش خۇي ۋە روھى ئۇستۇن كىشى ئىدى. بابۇر سۇلتان (تەزكىرى ئۇنىڭ ۋۇجۇدىنى نۇرلاندۇرسۇن) نىڭ نامىغا بېغىشلاپ «جەۋاھىرۇل ــ ئەسما» (ئىسىملار جەۋھەرلىرى) ناملىق مۇئەممما رىسالىسى يازدى. «شاھ-بابۇر» نامى ھاسىل بولىدىغان بۇ مۇئەممما شۇ رىسالە ئىچىدىكى مەۋلانانىڭ ئۆز مۇئەممماسىدىندۇر. **مۇئەممما:**

ياشلىق باھارىمىز ئۇچۇن ھەسرەت بىلەن ئاھ ئۇرىمىز،
ئۆمۇرنىڭ خازان پەسلى ئاخىر تالان ــ تاراج قىلىپ يېتىپ كېلىدۇ.

بۇ پېقىرغا پادىشاھ مۆھۇردارلىقىنى تەكلىپ قىلغاندا، ئۇ تارىخ ئىھتىقانىدى ۋە ناھايىتى ياخشى چىققاندى. ئەممما ئۇنىڭدا پېقىرنىڭ تەرىپلىنىشى ئەممەلىيەتتە ئېشىپ كەتكەن بولغاچقا، يېزىشقا توغرا كەلگەن بولسىمۇ، بۇ يەرگە يېزىلمىدى، لېكىن ئەسلى مىسرالىرى تۆۋەندىكىچە، **مەتلەئ:**

«ئەلىشىر مۆھۇر باستى» دېگەن سۆز ئۇنىڭ تارىخى ئىدى.

بۇ مىسرادىكى «كى» سۆزىدىن كېيىن كەلگەن سۆزلەردىن تارىخ ھاسىل بولىدۇ. پادىشاھ مۆھۇردارلىقىنى ئەمىر دەرۋىش ئەلىگە ئىلتىپات قىلغاندا، ئۇنىڭ ئېسىگە يەنە «دەرۋىش ئەلى مۆھۇر باستى» دېگەن جۇملە كەلدى. بۇ تارىخ بىلەن يۇقىرىدىكى تارىخ ئوتتۇرىسىدا ئەممەلىيەتتە ئون يىل پەرق بار ئىدى، راست چىقىپتۇ. بۇ ئاجايىپ بىر ماس كەپ قېلىش ئىدى. مەۋلانا ھازىر شاھرۇخ مىرزا مەدرىسىسىدە ۋە يەنە بەزى مەدرىسىلەردە

دەرس بېرىشكە مەشغۇل. ئۇنىڭدا كۆپ تالىپلار دەرس ئوقۇۋاتىدۇ. بەزى دوستلار چاقچاق يوزىسىدىن مەۋلانانى «قەدىمىي تالانت ئىگىلىرىدىنسىز» دېسە، ئۇ تېرىكىپ بىئارام بولىدۇ ــ يۇ، لېكىن ئۇنىڭغا ئامالى يوق.

مەۋلانا غىياسىددىن ئەزىز ــ مەشھەدتە ئىمام مۇسا مازىرىنىڭ مۆتەۋىرى ھەم ۋىلايەتنىڭ ئۇلۇغ كىشىسى. ئۇنى تەرىپلەشكە تىل ئاجىزلىق قىلىدۇ. بۇ مەتلەئنى ئۇنىڭكى دەپ ئاڭلىغانمىدىم، **مەتلەئ:**

ئۇ سەنەمنىڭ دەستىدىن پاكلىق ئىھتىكى يىرتىلدى. ئەس ــ يادىمنىڭ سەھىپىسىدىن ئۇنىڭ خىيالىدىن باشقا ھەممە نەرسە چىقىپ كەتتى.

مەۋلانا مەسئۇد ــ شىرۋاندىن. ئۇ ئۆز مەملىكىتىدىن ھىراتقا كېلىپ، ھەم ئۆگىنىش، ھەم ئۆگىنىشكە جىددىي مەشغۇل بولدى. بۇ مەزگىلدە ھەززىتى مەخدۇم (ئابدۇراھمان جامى ــ ئۇنىڭ ياتقان جايى يورۇق بولسۇن) نىڭ خىزمىتىگە ئېرىشىپ، بىرئاز ساۋاق ئېلىشقىمۇ مۇشەررەپ بولدى. ھازىر مەھدى ئولياگەۋھەر شاد بېگىم مەدرىسىسىدە ۋە يەنە باشقا مەدرىسىلەردە دەرس بېرىدۇ، ئوبدان يوزىدىن ئارتۇق ياخشى تالىپ ئۇنىڭ دەرسىدىن مەنپەئەت ئېلىۋاتىدۇ. بەلكى يىراق مەملىكەتلەردىن بۇ خىل تالىپلار ئۇنىڭ دەرسىگە ئىشق باغلاپ، مۇساپىرلىقىنى ئۇختىيار قىلىپ بۇ يەرگە كېلىۋاتىدۇ. ئۇ ئەخلاقى ياخشى، دەرۋىش سۈپەت ۋە ئۆزىنى ئۇ ئالەمگە مەنسۇپ ھېسابلايدىغان كىشى. ئۇ ھەر كۈنى پېقىر بىلەن نامازىنى بىللە ئوقۇيتتى. بىر كۈنى ئۇ نامازنى ئۆتىگەندىن كېيىن يەنە ئىككى رەكەت نامازنى

ئوقۇدى. پېقىر ئۇنىڭغا: «خەزىنىچىنىڭ ھېساب بېرىش ۋاقتىدا ھېسابات‌نى ئارتۇق كۆرسەتمىشى خىيانەت‌تىڭ ئىپادىسىدۇر» دېدىم، بۇ سۆزۈم تېزلا تارقىلىپ كەتتى. مەۋلانا ھازىر كىشىلەرگە: «ئىككى ئارتۇقچە ناماز ئوقۇپ قويۇۋېدىم، يىللاردىن بېرى ئۇنىڭ مالامەت ۋە پۇشايمىنىدىن قۇتۇلالمايۋاتىمەن» دەۋاتقىنىدەكمىش. بۇ مەتلەئ ئۇنىڭكى، مەتلەئ:

سۆزۈك ـ ساپ مەينىڭ ئوتى بىلەن مەستلەرنىڭ كۆڭلىنى كۆيدۈرگەن. بىزنىڭ كۆيۈشىمىزگە شارابتىن باشقا ھېچنەرسە داۋا بولالمايدۇ.

خوجا كامالىددىن ئۇدى ـ دانىشمەن كىشى ئىدى ۋە ئۆز زامانىنىڭ ھەممە خالايىق قول قويىدىغان ماھىر سازەندىسى ئىدى. شېئىرىيەت جەھەتتىكى تالانتىمۇ يۇقىرى ئىدى. بۇ مەتلەئ ئۇنىڭكى، مەتلەئ:

كۆزۈمنى سېنىڭ يۈزۈڭنىڭ ئەينىكى قىلماقچى ئەمەسمەن، بەلكى كىرپىكىمنى سېنىڭ چاچلىرىڭنىڭ ئىپار تارقاتقۇچى تاغمۇ قىلماقچىمەن.

ئەلى كەرمال ـ ئۇمۇ «ئۇدى» تەخەللۇسىنى قوللىناتتى. ناھايىتى تەنتەك ۋە گېپى سەت ئادەم ئىدى. ئەمما ياخشى ئىجادىيەتلىرى بار. بۇ مەتلەئ ئۇنىڭكى، مەتلەئ:

ئۇنىڭ بېشى ئەتراپىدا جان بولۇپ قالغان جاچلىرىڭنى بېشىڭغا كەلتۈرمىگەن، چۈنكى پەرىشان قىلمىدۇ.

مىر ئاتائۇللاھ ـ نىشاپۇردىن بولۇپ، ئىلىم تەھسىل

قىلىش ئۈچۈن ئۆيەزدىن ھىرات شەھىرىگە كەلدى. «كافىيە» ۋە «مۇتەۋەسسىت» نامىلىق كىتابلارنى ئوقۇيتتى. ئۇ دانىشمەن بولۇپ يېتىلگۈچە بولغان ئارىلىقتا، ئۇنىڭ دىن ئارتۇق بولۇشى مۇمكىن بولمىغان بىر تۈرلۈك ياخشى تۈرمۇش شارائىتىغا ئېرىشتى. شۇنىڭ بىلەن ئۇ دانىشمەنلىك، شېئىر، مۇئەممالا ۋە ھۇنەر ـ سەنئەتلەردىمۇ ماھارەت پەيدا قىلدى. مۇئەممالا بىلەن كۆپ شۇغۇللىناتتى. ھازىر دەرسىنىڭ كۆپلۈكىدىن ۋاقتى يەتمەيدىغان بولدى. ئەمما ھۇنەر ـ سەنئەتلەر توغرىسىدا «بەدايىئى ئەتائى» (گۈزەللىك بەخش ئەتكۈچى) نامىلىق بىر كىتاب يېزىپتۇ، ئەمدى ئاقا كۆچۈرۈلدى. زادى ھېچ كىشى بۇ كىتابقا ئوخشاش ھەممىنى ئۆز ئىچىگە ئالغان، پايدىلىق كىتاب يازغانلىقى مەلۇم ئەمەس. يەنە كېلىپ قىسقا مەقلۇبى مۇستەۋى① سەنئىتىدەك قىيىن ھۇنەر بولماس بۇ بەيىت شۇ خىل سەنئەتتە يېزىلغان ۋە يۇقىرىقى كىتابقا كىرگۈزۈلگەن ئۇنىڭ ئۆز شېئىرىدۇر، بەيىت:

ھەي ئېغىزلىرى شېكەردىن تاتلىق يار، مەيخانا كىشىلىرىنىڭ توختىماي ئىچىشىدىن غەم قىلما.

يۇقىرىقى بەيىت ئۇنىڭ ئۆتكۈر ۋە نازۇك تالانتىغا يېتەرلىك دەلىلدۇر. پېقىر ئەيمەنمەستىنلا ممرغا: «پەزىلەتلىرىڭىز ۋە كامالەتلىرىڭىزگە يارىشا دەرۋىشلىكىڭىزمۇ بولغان بولسا ياخشى بولاتتى» دېسەم، ئۇ قايىل بولمىسا، مېنىڭ چىڭ تۇرۇۋالمىغانلىقىمنى بىلگەچكە، زۆرۈرىيەت يۈزىسىدىن قايىل بولاتتى.

① مەقلۇبى مۇستەۋى ـ مىسرا بېشىدىن ئاخىرىغا ئوقۇلسىمۇ ياكى ئاخىرىدىن بېشىغا قاراپ ئوقۇلسىمۇ ئوخشاشلا مەنە بېرىدىغان بىر خىل شېئىر تۈرى.

هاپىز شەربەتى ـ خۇراسانىنىڭ كۆزگە كۆرۈنگەن كىشىلىرىدىن بولۇپ، ئىنسانىيەتلىك، كەمتەر ۋە ئەدەبلىك كىشى ئىدى. قىرائەتنىڭ چىرايلىقلىقى جەھەتتە ئۆز زامانىنىڭ بىرىدىنبىر يېگانە كىشىسى ئىدى. سۇلتان ئەبۇسەئىد ھىرزىنىڭ زامانىدا ئىراق تەنچسىز بولغىنىدا مەككىگە بېرىپ ئورۇنلاشتى. شۇ ۋاقىتتىن تاكى ھازىرغىچە يىگىرمە بەش يىل بولدى. ئاشۇ بەختكە مۇشەررەپ بولماقتا. تالانتىمۇ يۇقىرى. مەۋلانازادە ئەبۇسەئىدنىڭ ھەرى ھىرات شەھىرىنىڭ قازىسى بولۇپ، ئىچەرىمەن ئادەم ئىدى. بىر كۈنى بابۇر ھىرزا خىيابانىدىن مەي ئىچىپ كېلىۋاتقان ئىدى. بابۇر ھىرزا ھاپىز شەربەتتىن: «سەن ئاتاتىن چۈشۈپ كوزىنى ئالغىن ـ دە، بىر بېيىت ئوقۇپ ئۇنىڭغا بىر ئاياق شاراب تۇت» دەپتۇ. ھاپىز ئىدىشنى ئېلىپ، مەۋلانازادىگە بىر ئاياقتا شارابنى تۇتقان ھالدا بۇ بېيىتنى ئوقۇپتۇ، بېيىت:

گۈناھلىرىمنى كەچۈرگۈچى ۋە ئەيىبلىرىمنى ياپقۇچى، پادىشاھىمىڭ دەۋرىدە ھاپىز ساقى بولدىيۇ، موفتى مەيخور بولدى.

بابۇر ھىرزا بۇ بېيىت ئۈچۈن ئاپىرىنلارنى ئېيتىپ، ئىنئام بېرىپتۇ. ھاپىزنىڭ ياخشى ناخشىلىرىدىن بىرى «ئاللايار» ئىسمىغا يېزىلغان بۇ مۇئەمما، ئۇنىڭكى، مۇئەمما:

كۆڭۈل ۋە جان ئۇنىڭ ھىجرانىدا ھەرقانچە جاراھەتلەنگەن بولسىمۇ، ياخشىراق نەزەر سالسام ھەقىقەت يەنىلا يار تەرىپىدە ئىكەن.

مىرمۇرتاز ـ كىچىك يېشىدىن بېرى ئىلىم ئوقۇشقا مەشغۇل، ئۇ شۇ دەرىجىگە يەتتىكى، كۆپلىگەن ئىلىملەرنى ئۆزى ئۆگىنىپ ئالىم بولدى. ئۇنىڭ كىچىدىن تاك ئاتقۇچە، ئەتىگەندىن كەچكىچە قىلىدىغان ئىشى ئىلىم ئۆزلەشتۈرۈش ئىدى. شۇنىڭ بىلەنلا قالماستىن ئۇ تەقۋادارلىقتىمۇ ئەلا مەرتىۋىدە ئىدى. يىل بويى روزا تۇتۇپ چىقاتتى. بۇ رىيازەتلەر تۈپەيلىدىن مەھەللىدىكىلەر ئۇنىڭغا «مىر مۇرتاز» (نەپسىنى يىغقۇچى، رىيازەت چېكىپ ئىبادەت قىلغۇچى) دەپ ئىسىم قويۇپتۇ. ئۇ ھازىر بۇ لەقەم بىلەن مەشھۇر. ئۇ بەس مۇنازىرىلەرد ئۆز گېپىدە قاتتىق تۇرۇۋالىدىغان بولغاچقا، ھەر كىم بىرەر مەسىلە ھەقتىدە ئۇنىڭ بىلەن مۇنازىرىلەشسە يېڭىلىپ مەغلۇپ بولىدىغۇچە، ھەتتا يېڭىلگەن تەقدىردىمۇ قۇتۇلالمايتتى. شەھەرنىڭ دانىشمەنلىرى ئىرنى «ۋەلى شەلائىن» (ھالسىزغان كىشىل) دەپمۇ ئاتايتتى، تەرەت ۋە نامازدا كۆپ ئاشۇرۇۋەتكەنلىكتىن ھازىر ئۇنىڭغا ۋەسۋەسە (ئادىشىش، ئىزىش) پەيدا بوپتۇ. ئۇ شاھمانتقا شۇنداق بېرىلىپ كەتكەنكى، شاھمات ئويىنىغۇچىلاردىن بىرەرسى قولىغا چۈشۈپ قالسا زادى قۇتۇلالمايدۇ. شۇ سەۋەبتىن شاھمات ئويىنىغۇچىلار ئۇنىڭدىن قېچىشاتتى. شۇنىسى مەشھۇردۇركى، ئەگەر شاھماتچىلاردىن ئۇنىڭ قولىغا ئىككىسى چۈشۈپ قالسا ئۇ بىرسى قېچىپ كەتسە يەنە بىرسى بىلەن ئويناش ئۈچۈن، بىرى بىلەن ئويناۋېتىپ، يەنە بىرسىنىڭ ئېتىكىنى مەھكەم تۇتۇپ ئولتۇرىدىكەن، قانداق بولۇشىدىن قەتئىينەزەر ئۇ تەڭداشسىز كىشى ئىدى. ئۇنىڭدەك ئادەم ئاز بولسا كېرەك. بۇ مەتلەئ ئۇنىڭكى، بېيىت:

كۆڭۈلنى ئالغۇچىنىڭ خىيال پىكىرىدىن باشقا نەرسىنىڭ كۆڭۈلگە كەلمەسلىكى ئۈچۈن، ئۇنىڭ يولى ئۇستىدە كۆز قارىچۇقلىرى نازارەتچى بولۇپ تۇرىدۇ.

مەۋلانا ھۈسەيىن ۋائىز ـ «كاشىفى» دېگەن تەخەللۇسىنى قوللىناتتى. ئۆزى سەبزىۋارلىق بولۇپ، ھېرات شەھىر ردە تۇرۇۋاتقىنىغا يىگىرمە يىل بولاي دېدى. مەۋلانا كۆپ پەنلەردە ئالىم بولغان، قولى گۈل، تەجرىبىلىك ئادەم. ئۇ چېتىلىپ باقمىغان پەن ئاز بولسا كېرەك، خۇسەن ۋەز (نۇتۇق)، خەتتاتلىق ۋە ئاسترونومىيە پەنلىرى ئۇنىڭ ھەۋىسى بولۇپ، ھەرقايسىسىدا مەشھۇر ۋە كۆزگە كۆرۈنەرلىك شېئىرلىرى بار. يازغان ئەسەرلىرىدىن بىرى «چاۋاھىرۇت ـ تەفسىر» بولۇپ، بەقەرە سۈرىسىنىلا بىر تۇم قىلىپ يېزىپ چىقىپتۇ. ئۇنىڭدىن بىلەن كېيىنكى ئېيتقاندا ھەممىسى يۈز تۇم بولىدۇ، شەھەر شوخلىرى ئىچىدىكى بىمەزە دانىشمەندىن بىرسى خوجا ھاپىز شىرازى (ئۇنىڭ سىرلىرى مۇقەددەس بولغاي) نىڭ، بېيىت:

«مېھراب ۋە مۇنبەردە شۇنداق ياخشى كۆرۈنىدىغان ۋائىزلار خىلۋەت جايغا بارغاندا باشقا ئىشلارنى قىلىدۇ».

دېگەن مەتلىنى يېزىپ مۇنبەرنىڭ ئۈستىدە قويۇپ قويغانىكەن، مەۋلانا ئۇنى ئېلىپ ئوقۇش بىلەنلا، چىرايى ئۆچۈپ، قاتتىق بىئارام بولدى ـ دە، ئۆزىگە ۋە شۇ سورۇنغا لايىق بولمىغان خىلى گەپلەرنى قىلىپ تاشلىدى ۋە خىلى ئۇزۇنغىچە ۋەز ئېيتماي قويدى. شۇنداق قىلىپ ئۇ نامەلۇم ئاداۋەتخور ئۆز مەقسىتىگە يەتتى. لېكىن مەۋلانا ئۆز قىلغىنىنىڭ خاتا ئىكەنلىكىنى سەزگەن ھامانلا، يەنە ئۆز ئىشىغا باردى. ئەگەر بارمىغان بولسا، ئىككى قېتىم خاتا قىلغان بولاتتى. كېرەك يوق، پەقەت تەڭرىلا ئەيىبسىزدۇر. بۇ مەتلەئ ئۇنىڭكى، مەتلەئ:

ھەي يېشىل مىيىقلىق گۈزەل، يېڭى ۋە تازا ئىپارنى ياسىمەن گۈلىگە سەپمىگىن، زۇلپىڭدىن ئىبارەت تاۋلىنىپ تۇرغان سۈمبۈلنى نەستىرىن گۈلىگە ئۇرمىغىن.

مەۋلانا مۇئىنىي ۋائىز ـ مەۋلانا ھاجى مۇھەممەد ئەرەھمىنىڭ ئوغلى بولۇپ، مەشھۇر كىشىلەردىندۇر. ھازىر ئۇمۇ كاتتا ۋائىز (ۋەز ئېيتقۇچى)، مۇرىدلىرىمۇ كۆپ. ۋەز ئېيتقاندا، مۇنبەردە قولىنى سەۋدايىلارچە شىلتىپ سوزۇشلىرى ۋە تاخ تايغا تېپىشلىرى كۆپ. ئۇ ئۆزىنى «مۇئىن سەۋدايى» دەپ تەرىپلەيدۇ ۋە كۆپ ئېگىز ـ پەس سۆزلەرنى قىلىدۇ. ئۇ ئۆزىنىڭ سارائىلمىقنى ئېتىراپ قىلغان بولغاچقا، سۆز ئېيتسا ئەيىبلىك ئەمەس. شېئىرلىرى ۋەزدىن، قاپىيە ۋە رادىپقا چۈشمىسىمۇ ئەپۇ قىلىنىدۇ. بىر قېتىم مۇسۇلمانلارنىڭ ئەمىرى ھەزرىتى ئەلى (تەڭرى ئۇنىڭغا رەھمەت قىلسۇن) نىڭ ئىمانى «تەقلىدى ئىكەن» دېگەنلىكى ئۈچۈن ئۇ ھەزرەتنىڭ روھىدىن ئاجايىپ سىياسەتلەر ۋە ئازابلارنى كۆردى. ئاخىرى تۆۋە قىلىپ قۇتۇلدى. دانىشمەن، پەرھىزكار، دەرۋىش دېيىشكە توغرا كەلسە ئۇنىڭ ئاكىسى مەۋلانا نىزامىدىننى دېسە بولىدۇ، ئىككى قېتىم ھېرات شەھىرىنىڭ قازىلىقىنى تەكلىپ بىلەن ئۇنىڭغا بەردى، ئىككىلا قېتىم ئۆزى ـ ئۆزىنى ۋەزىپىدىن بوشاتتى. بۇ قېتىم ئۆزىنى چەتلەشتۈرمەي قوبۇل قىلىشىنى ئۈمىد قىلىمىز. كىشىلەرنىڭ ئېيتىشىچە ئۇ: «بىزنىڭ مۇئىن كۆپ قابىلىيەتلىك ئىدى. بۇ زامان ياغاچ پۇت (مۇنبەر) ئۈنى زايا قىلدى» دەيمىش.

ھەر ھالدا، ھازىر شەھەردە تونۇلغان ۋائىز مەلاۋنا مۇئىندۇر. شەھەر جامەسىدە جۈمە كۈنى ھېيىتكاھدا، ئىككى بايرام (ھېيىت) كۈنى ۋە ۋەز ئېيتىدۇ. بۇ مەتلەئ ئۇنىڭكى، بېيىت:

باھار پەسلى كەلدىمكىن، ئالەم يېشىللىققا پۈركىنىپ، شادلاندى. گۈزەللىنىڭ ۋىسال پەيتى كەلدىمكىن، كۆڭۈل ۋىسالغا ھەمدەم بولدى.

سۇلتان ئىبراھىم مۇشەشەئ ـ ئەرەبىستاندا پادى

شاهلىق قىلىۋاتقان سۇلتان مۇھەممەتنىڭ **گىمنىسى**. ئۇزى دانىشمەن، تەقۋادار، ياخشى ئىنسانىي سۈپەتلەرگە ئىگە كىشىدۇر. خەتتاتلىقتىن تەمۇ ماھارىتى بار. ئەرەبچە شېئىرنى ياخشى ئېيتىدۇ. دىۋانىمۇ بار. بۇ بەيىت ئۇنىڭكى، بەيىت:

ئارىدا پىتنە ئېقىنى ئاقسا، ئۇنىڭ ئۈستىدە ئاداۋەت كېمىسى ئۈزىدۇ. ئارىلىقىنى پىتنە ـ پاسات تىغى كېسىپ تاشلىسا، ئۆچمەنلىك ئىغى ئۆتكۈرلىشىدۇ.

مەرخاند ـ بەلىختىكى قۇببەتۇلئىسلامنىڭ كۆزگە كۆرۈنگەن دانىشمىنى ۋە ئۇلۇغ پېشىۋا كىشىسى بولغان سەيىد خاۋەند شاھنىڭ ئوغلى. ئۇ يىگىتلىك دەۋرىدە كۆپ ئىلىملەرنى ئوقۇپ كامالەت ھاسىل قىلغان. ھازىر ئۇنىڭ يېنىغا چوڭ، نەسەبى ئالىي، قىلغان ئىشلىرىمۇ كۆپ بولۇپ، بۇلارنىڭ ھەممىسى ئۇنىڭ مەغرۇرلىنىشىغا ۋە مەنمەنلىك قىلىشىغا يېتەرلىك ئاساستۇر. لېكىن ئۇ شۇ قەدەر ئۆزلۇكىدىن كەچكەن، گۈزەل ئەخلاقلىق كىشىدۇركى، بۇ جەھەتتە ھېچكىم ئۇنىڭدىن ئۈستۈن تۇرالمايدۇ. ئۇ نەسرىدە ئەسەرلەردە ۋە تارىخ پېنىدە تەڭداشسىز كىشىدۇر. بۇ پېقىرنىڭ ئىلتىماسى بىلەن ئۇ ھازىر دۇنيانىڭ ئەڭ دەسلەپكى ئاپىرىدە بولغان ۋاقتىدىن تاكى ھازىرغىچە بولغان ئارىلىقتىكى ئومۇمىي تارىخنى يېزىۋاتىدۇ؛ يېزىمغا كەپتۇ. تەڭرى خالىسا، تۈگىتىشكە مۇۋاپىق بولغۇسى. ئۇ تارىخلار ئىچىدە ئەڭ پايدىلىق كىتاب بولۇپ چىقىۋىسى. ئۇ مەشرەپلىرىنىڭ كۆپلۈكى ۋە ئۆزىنىڭ بىتايىنلىقى تۈپەيلىدىن، بەزىدە ھارغىنلىقنى يوقىتىپ، ئىچ پۇشۇقىنى چىقىرىش ياكى بولمىسا شادلىقنى ئاشۇرۇش ئۈچۈن ئازراق ئىچىپمۇ قويىدۇ ۋە شاھمات ئويناشقا قاتنىشىدۇ. شۇنداقلا ئۇ يەنە مەستلىك ۋە ھەيرانلىق دۇنياسىنى كۆپ تەرىپىلەيدۇ. مىر خۇسرەۋنىڭ

«دەريايى ئەبرار» (ياخشىلار دەرياسى) ناملىق ئەسىرىگە تەقلىد قىلىپ يازغان ئۇنىڭ بۇ بەيىتىنى ناھايىتى ياخشى چىقىپتۇ، بەيىت:

كىمكى ئابىھاياتتىن قولىنى يۇسا، زامانىنىڭ خىزىر پەيغەمبىرى شۇ كىشىدۇر. كىمكى نەپسىنىڭ قاراڭغۇلۇقىدىن، چەتكە چىقالىسا، ئىسكەندەر شۇ كىشىدۇر.

مەۋلانا خانىدەمىر ـ مىرخاندنىڭ پەرزەنتى بولۇپ، ئۆزى يارامىلىق يىگىت. تارىخ پېنىدە ماھارىتى بار. «نەقى» ئىسمىغا يېزىلغان بۇ مۇئەممانى ئۇنىڭكى، مۇئەممانى:

ھەي كۆڭۈل، ئۇ دىلنى مەھلىيا قىلغۇچى يارنىڭ چېھرىدىن مېھرىڭنى ئۈز، چۈنكى، ئۇنىڭدىكى مەڭ پىتنىگە ئايلانغۇسىدۇر.

مەۋلانا ھەمىدىددىن ـ ھەزرىتى مەۋلانا مۇھەممەد تەبەركانى (ئۇنىڭ سىرلىرى مۇقەددەس بولسۇن) نىڭ ئىز باسارىدۇر. ئۇنىڭ ۋۇجۇدىدا ئىنسانىيەتلىك ۋە خىلى دەرىجىدىكى دەرۋىشلىك سۈپىتى بار. ئۇنىڭ ئەدەب ۋە ھاياسى ھېسابسىز. كىشىلەرگە بولغان ھۆرمەت ۋە ئېھتىرامى چەكسىزدۇر. ئۇنىڭ بۇزرۇكۋار ئاتىسىنىڭ خانىقاھىدا دەرۋىشلەر بۇرۇنقى ئادىتى بويىچە ھەممىسى ئۇنىڭ ئەتراپىغا توپلانغان بولۇپ، ئۇ يەردە خۇپىيانە ۋە خالىس تائەت ـ ئىبادەت ۋە ھەلقە ـ ساماالر مەۋجۇت.

مەۋلانا ئاساسىي بىلىملەرنى مۇكەممەللەشتۈرۈشتىن تېخى قول يىغمىدى. گەرچە ئۇنىڭ بۇلارغا ئېھتىياجى بولمىسىمۇ،

مۇكەممەل بولۇشنى كۆزلەپ، داۋاملىق ئىلىم تەھسىل قىلىشنى تىلىدى. تالانتى ناھايىتى ياخشى. ئۇنىڭ روھىي دۇنياسى ناھايىتى پاك بولغانلىقتى ئۇچۇن، مەۋلانا مۇھەممەد ئەرەبنىڭ ھېيلىسىگە ئۇچراپ، ئۇنى دەرۋىشلىكتە مۇستەھكەم بەلكى خالىس مۇسۇلمان دەپ خىيال قىلىدۇ. ئەمەلىيەتتە بولسا ئۇ ئۆز ئەھۋالىنىڭ ئىچكى سىرلىرىنى يوشۇرۇش ئۇچۇن ياكى مالامەت يولى ئۇچۇن بۇ ئىشنى ئىختىيار قىلغاندۇر. بۇ مەتلەئ ئۇنىڭكى، مەتلەئ:

بەزىدە خەستە دىللارنى ياد قىلماق كېرەك، شۇ باھانە بىلەن كۆڭۇلنى شاد قىلماق كېرەك.

مىركەمالىددىن ھۇسەيىن ـ مىر زەينىلئابىددىنغا نەۋرە تۇغقان بولىدۇ. ئۇ خۇراسانىدا ئىلىم تەھسىل قىلىپ، ئىراققا كەتتى. ئۇنىڭغا سۇلتان ياقۇپ ياخشى ئىززەت ۋە ئېھتىرام قىلىپ بىياباڭنى سۇيۇرغال قىلىپ بەردى. ئۇ يەردىن ھەر يىلى ئۇنىڭغا يۇزمىڭ ئالتۇنغا يېقىن ھوسۇل تېگەتتى. شۇنچە غەنىمەتكە ھېممەت ئېتمىكنى سىلكىپ، يەنە خۇراسانغا كېلىپ، دەرۋىشلىكنى ئىختىيار قىلدى ۋە پىرىمىز ھەزرىتى جامى (ئۇنىڭ ياتقان ئورنى يورۇق بولسۇن) خىزمىتىدە ئۇلارنىڭ نەزەرىدىن ئۇتتى. ئۇ تەسەۋۋۇپ ئىلمىدە ناھايىتى قابىلىيەتلىك ھەم تەسەۋۋۇپ ئەھلىنىڭ ئۇسلۇبىدىن خەۋەردارىدۇر. ئۇ ھەزرىتى خوجا ئابدۇللا ئەنسارى (ئۇنىڭ سىرلىرى مۇقەددەس بولسۇن) نىڭ «مەنازىلۇس ـ سايىرىن» (سايالىغۇچىلەر مەنزىللىرى) ناملىق ئەسىرىگە شەرھى يېزىپتۇ. ۋە كىتابنىڭ مۇقەددىمىسىنى بۇ ئايەت بىلەن باشلاپتۇ «ئەي تەكرى، مېنى ياخشى مۇبارەك مەنزىلگە چۇشۇرگەن، سەن بىزنى ياخشى مەنزىللەرگە يەتكۇزگۇچىسەن.»

يەنە ئۇنىڭ قولىدا يېزىۋاتقان بىر قانچە رىسالىلەر بار.

ئۇلارنى ئوقۇغان كىشى مىرنىڭ پەزىلەتلىرى ۋە كامالەتلىرىنى سېزىۋالالايدۇ.

مىر ئۆزى كېلىشكەن، خۇلقى ياخشى ۋە ھازىر جاۋاب يىگىت. ئۇ بارچە ھۇنەر ـ سەنئەتلەر بىلەن قەلبىنى بېزىگەن بولۇپ، ئۇنىڭدىن باشقا ئەيىبى يوق. ئۇ دەرۋىش سۈپەت، سوپى كىشى. ئۆزىنى شەيخلىق ئىسمى بىلەن ئاتاپتۇ. ئېھتىمال بۇمۇ ئۆز سىرىنى يوشۇرۇش ۋە نىقابلاش ئۇچۇن مالامەت ئىختىيار قىلغان بولۇشى مۇمكىن. بۇ مەتلەئ ئۇنىڭكى، بېيىت:

بۇ جاھانغا بېزەك بولۇپ تۇرغان باغدىن قانداقمۇ تاشقىرىغا قەدەم قويايي، چۇنكى ئۇ باغنىڭ ئىچكىرىسى جەننەت بېغى، سىرتى بولسا ئىرەم بېغىدۇر.

سەيىد ئېپتىخارىددىن ـ تالانتى ۋە خۇلقى ياخشى يىگىت. مەۋلانا نىزامىددىن قازىلىق ئورنىدا ئولتۇرغاندا ئۇنىڭ مەھكىمىسىدە ھۆكۈم خاتىرىلىرى، قەرز ھۆججەتلىرى، ۋەسىقىلىرى، دىنىي مەزمۇندىكى شەرىئەت ھۆكۈملىرىنى خاتىرىلەش ئۇنىڭغا تاپشۇرۇلاتتى. شەرىئەت ئىشلىرى ئۇنىڭ بىلەن يۇرۇشەتتى. ئەرەبشۇناسلىق ۋە پىقھى (شەرىئەت قائىدىلىرى) جەھەتتە تەرتىپلىگۈچىلىكى بار ئىدى. ئۇنى بىر كىتاب يېزىۋاتىدۇ دېيىشىدۇ. پۈتكەندىن كېيىن ئۇنىڭ قانچىلىك لايىقىتى بارلىقى مەلۇم بولىدۇ، ئىچىدە ئەيىب بولسا شۇ چاغدا تاپسا بولىدۇ. لېكىن يارىماس كىشىلەر ئۇنىڭ ئۇستىدە گەپ تېپىپ: «سەللىمىنى مۇنداق دانىشمەنلەرچە يۆگەپ بولغىچىلىك كۆپ جەۋر ـ جاپا تارتسا كېرەك» دەيمىش، ئەل تىلىدىن قۇتۇلغان ئادەم يوق. «پايى خىسار» كۆلى پۈتكەن ۋاقىتقا بۇ تارىخنى ياخشى ئېيتىپتۇ، تارىخ:

ئۇ، شۇنداق كۆل ئىدىكى، ئۇنىڭ سۈزۈكلۈكىنى سۆزلىمەكچى بولسام، ئاغزىمنى ئابىھايات سۈيى بىلەن يۇز قېتىم چايقايمەن. ئۇ ھەرقانچە خىزىر بۇلىقىنىڭ مەنبەسى بولسىمۇ، تارىخىنى «ساقمىئى كەۋسەر» دېگەن سۆزدىن ئىزدەيمەن.

مەۋلانا مۇھەممەد بەدەخشى ـ قۇندۇزنىڭ ئەشكىمىش كەنتىدىن. ئۇ ئىلىم تەھسىل قىلىش ئۈچۈن ئۇ يەردىن چېقىپ سەمەرقەندكە باردى ۋە بىر نەچچە ۋاقىت ئۇ يەردە ساۋاق ئوقۇپ ئاندىن ھىراتقا كەلدى. ئىلىم ھاسىل قىلىش ئىشلىرىنى مۇكەممەللەشتۈرۈش ۋاقتىدا ئۆزىنىڭ ئىنتايىن شوخلۇقى ۋە سۆھبەتداشلىرىنىڭ يۇز خاتىرىسى سەۋەبىدىن باشباشتاقلىققا كىرىشتى. بۇ خىل قىلمىشلىرىنى شۇ دەرىجىگە يەتكۈزدىكى، ئۇ مەست ۋە كەيپ ھالىدا باش ـ ئايىغى يالاڭ پېتى مەھەللە، كوچا ـ كويلاردا ۋە بازارلاردا يۈرەتتى. يەنە تەۋپىق بەرگۈچى، توغرا يولغا باشلىغۇچى تەكرى ئۇنىڭغا تۆۋە قىلماقنى نەسىھەت قىلىپ، ئۇنى تۈز يولغا كىرگۈزدى. ھازىر تالانت ئىگىلىرى ئارىسىدا ئۇنىڭدىن ئەدەبلىك ۋە تەرتىپلىك كىشى يوق. ئۇ پادىشاھقىمۇ، گادايغىمۇ يارايدۇ ۋە ئەززىيدۇ. ئۇنىڭ يازغان مۇئەممالىرى ئەل ئارىسىدا مەشھۇر ۋە كەڭ تارالغان، ئەمما سۆھبەتتە بەزى چاغدا سۆزگە ئويلىماي جاۋاب بېرىدۇ، جاۋابى خاتا بولسا، ھېچ ئىچى پۈشمايدۇ. مۇئەممادىن باشقىمۇ يەنە نەزمىلىرى بار. بۇ مەتلەئ ئۇنىڭكى، بەيىت:

سېنىڭ خەنجىرىڭنىڭ خىيالى ئۈيۇقۇسىز كۆزلەردە گويا
سۇ ئوتتۇرىسىدا ھەر تەرەپكە ئۇزگەن بېلىقتەك ئايلىنىدۇ.

مەۋلانا ھاجى مۇھەممەد ـ مەشھەدلىك بولۇپ كۆپ ۋاقىتلاردا بۇ پېقىرغا سۆھبەتداش ۋە پەرزەنت ئورنىدا، بەلكى

ئۇنىڭدىنمۇ ئەزىزراقتۇر. ئۇ ئەخلاق جەھەتتە ئادەم سۈرىدە كەلگەن مالائىكىدۇر. مىجەز ـ خۇلق جەھەتتە بولسا، ئۇ ئىنسان شەكلىدە يارالغان پەرىشتىدۇر. ئۇنىڭ تەبىئىتى ۋە زېھنى پاك، تەپەككۇرى ھەر قانداق نازۇك ۋە ئىنچىكە مەسىلىلەرگىمۇ يېتەرلىك بولۇپ، ئاجايىپ مۇشكۈل ۋە قىيىن پەنلەرنىڭ مۇشكۈللىرىنى ھەل قىلالايدۇ. بەزى چاغدا ئۇنىڭدىن بىرەر نەرسىمۇ چىقىپ قالىدۇ. بۇ مەتلەئ ئۇنىڭكى، بەيىت:

گۈزەل يۈزلەر مېنىڭ تۆۋەمدەك كۆيلىگەن كونا تۆۋىلەرنى بىر قاراش بىلەنلا يوققا چىقىرىۋېتىدۇ.

«ئادىل» ئىسمىغا يېزىلغان بۇ مۇئەممانى ئۇنىڭكى، مۇئەممانى:

ئۇنىڭ قەددى ـ قامىتىنىڭ خىيالى كۆڭۈل ئالىمىدە ئورۇن ئالدى، ئۇنىڭدىن پىداكار كۆڭۈللەرنىڭ مۇرادى ھاسىل بولدى.

مىر ھۈسەيىن مۇئەممائى ـ نىشاپۇردىن بولۇپ، ھىرات شەھىرىدە ئىلىم تەھسىل قىلدى، ئۇنىڭ شۇنچە گۈزەل ئەخلاقى ۋە ياخشى ئىش ـ ھەرىكەتلىرى بارىكى، شەرھىلەشتە قەلەم تىلى كەمچىل ۋە قەلەمكەش قولى ئاجىزدۇر. ئۇنىڭ ھالىتىدىن ئۆلىيالىق نىشانىلىرى ئايان، ۋۇجۇدىدىن بولسا ئۆزلۈكىنى يوقىتىپ، ئاخىرەت ئىشلىرى بىلەن بولۇۋاتقان كىشى ئىكەنلىكى نامايانىدۇر. مىر خىزمىتىدە بىر كىچىك بالىنى تەربىيەلەشنى ئىلتىماس قىلغانىدى. ئۇ شاگىرتى ئۆزىدىكى بالالىق مىجەزنىڭ تەقەززاسىدىن بولسا كېرەك. ئوقۇشتا سۇسلۇق قىپتۇ. مىر بىر مۇتەۋەر كىشىگە ئىلتىماس قىلىپ: «ئۆزلىرى شاگىرتىمنىڭ ئاتمىسىغا ئېيتىپ قويغايلا، ئوغلىغا مۇلايىملىق ـ يۇمشاقلىق

لىق بىلەن نەسىھەت قىلسۇن. ئەمما، نارەسىدە بالىنىڭ نازۇك كۆڭلى تاسادىپىي ھالدا ئۆز ئۇستازىدىن ئاغرىنىپ قالماسلىقى ئۈچۈن، بۇنداق قىلمىشنى مېنىڭ تاپىلىغانلىقىمنى بالا بىلمەسۇن» دەپتۇ. ئۇنىڭ بۇنداق چارە ـ ئۇسۇللىرى كۆپ. ئۇ مۇئەممىا پېنىنىڭ گۈزەللىك ۋە نازۇكلۇقىنى شۇ دەرىجىگە يەتكۈزدىكى، ئۇنىڭدىن ئېشىپ كېتىش مۇمكىن ئەمەس. ھۆكۈم قىلمىشقا بولىدۇكى، ئۇ بۇ يولنى بەنت قىلدى. «ناسىر» ئىسمىغا يېزىلغان بۇ مۇئەممىا ئۇنىڭكى، بېيىت:

ئۇ ھۆر، پەرى سۈپەت مەشۇقنىڭ گۈزەل چېھرىسى قۇياش بولدى، كىشى تۇپراق، شامال، سۇ، ئوتتىن قۇياشنى كۆرمىدى.

ھافىز مۇھەممەد سۇلتانشاھ ـ خۇش ئاۋاز قاري ۋە ماھىر خەتتات. ئۇنىڭدىن باشقا يەنە ئۇ ئۆزىگە خاس مەسلەككە ئىگە، تەرىكچىلىكى پاكىز كىشى، ھەم يۇقىرى تالانتىمۇ بار. بۇ مەتلەئ ئۇنىڭكى، مەتلەئ:

ھىلالدەك قاشلىرىڭ نەملىك كۆزلەردىن يىراق كەتمىدى، توغرا، بېلىمۇ دەريادىن قۇرۇقلۇققا چىقمايدۇ ئەمەسمۇ.

مەۋلانا فەخرى ـ ھىرات كىشىلىرىنىڭ ئەۋلادىدىندۇر. بۇ مەتلەئ ئۇنىڭكى، مەتلەئ:

ھەي سەۋرى بويىلۇق نازىنىن، «ھېچقاچان دىلىم ساڭا مېھرىبان بولمىغان» دېدىڭ، سەندىن بۇنى كۈتمىگەنىدىم.

سەيىد جەئفەر ـ سەيىد مەھمۇد نۇر بەخشىنىڭ ئوغلى، شاھ قاسىمنىڭ ئاكىسى بولىدۇ. ناھايىتى ياخشى كىشى، ئۇ

خۇراسانغا كەلدى. پادىشاھ ئۇنىڭغا ئىززەت ـ ئىكرام قىلىپ، گەرچە ئۇ يالغۇز باشلىق تەنها كىشى بولسىمۇ ھەر يىللىق ماڭاشى ئۈچۈن بەش مىڭ ئالتۇن يارماق ۋە ئىككى يۈز ئۇلاغ ئاشلىق بېرىلدى. بۇنى ئاز كۆرۈپ، يامانلاپ ئەرەبستانغا كەتتى. ئۆزى تالانتلىق ياخشى يىگىت. لېكىن ئاتىسى ئۆزىنى ئىمام مەھدى ئاخىر زامان دەپ دەۋا قىلغانلىقتىن، بېشىغا نې ـ نې بالا ـ قازالار كەلدى. ھازىر ئۇلۇپ كەتكىنىگە قىرىق يىلدىن ئېشىپتۇ. ئۇ تېخىچە ئاتىسىنى يا مەھدى بولۇپ چىقىدۇ، ياكى مەھدى بولغان، دەپ ئەقىدە قىلىپ كەلمەكتە. بۇ مەتلەئ ئۇنىڭكى، بېيىت:

ئۇ گۈزەلىم قولىغا زۇلۇم خەنجىرىنى ئېلىپ، تەشنا كىشىلەرنىڭ يادىدىن ئابىھاياتنى چىقىرىۋەتتى.

سەيىد غىياسىددىن ـ مەشھەدنىڭ ئۇلۇغلىرىدىن، بەلكى پېشۋاسىدىندۇر. ئۆزى ئوبدان ۋە مۇلايىم كىشى. ئۇنىڭ مەجەزىدە مازاق ۋە چاقچاق ئۇستۇن ئورۇندا تۇرىدۇ. تالانتلىق بولغانلىقتىن پەيلاسوپلارچە خۇسۇسىيەت ۋە ئالىي نەسەبتىن بولغانلىقى ئۈچۈن ھەيلىگەرلىك، چوڭچىلىق خاھىشلىرى ئۇنىڭدا ئىختىيارسىز ھالدا كۆرۈنۈپ قالاتتى. ئۇنىڭ مۇ'رەك قىياپىتىدە سەرىقلىق ئۇستۇن ئورۇندا تۇرغانلىقى ئۈچۈن بەزىلەر ئۇنى «سەيىد سولغۇن» مۇ دەيدۇ، بەزىدە بولسا ھەتتا ئۇنى مايمۇنغا ئوخشىتىدۇ. پېقىر ئۇنىڭغا بۇنداق ئەدەبسىزلىك قىلالمايمەن، لېكىن ئۇنىڭ مىنۇئالغان ئېتىنى، ئۇستىگە مايمۇن مىندۇرۇپ كېتىۋاتقان ئىتقا ئوخشىتىپ قويىمەن، گەرچە بۇ ئۇنىڭغا خوشياقمىسىمۇ، لېكىن چاقچاق بىلەن ئۆتكۈزۈۋېتىدۇ. بۇ مەتلەئ ئۇنىڭكى، بېيىت:

دۇنيانىڭ قۇلىدىن بىر نەپەسمۇ قۇتۇلالمىدىم، ھەي ساقمي، كەلگىن، بىردەم مەيپەرەسلىك قىلايلى.

سەيىد ھۈسەيىن باۋەردى ـ ئىلىم تەھسىل قىلىش ئۈچۈن ئۆز ۋىلايىتىدىن ھىمرات شەھىرىگە كەلدى. شۇ جەريانىدا كىچىك مىرزا ھەزرەتلىرىنىڭ خىزمىتىدە كەبە سەپىرىگە بېرىپ، ئىراقتا ئايرىلىپ قالدى. رۇم (ئىستانبول)، مىسىر ۋە ھەلەب، بەلكى ئۇ تەرەپنىڭ كۆپلىگەن مەملىكەتلىرىگە سەپەر قىلىپ، ئالتە ـ يەتتە يىل يۈردى. ئەرەبچە تىلنى راۋان ئۆگىنىپ تەۋەررۈك مازارلارنى تاۋاپ قىلدى، بەلكى مەككە ۋە مەدىنىنى كۆرۈشكە مۇشەررەپ بولدى. كۆپ ئەزىزلەرنىڭ سۆھبىتىگە ئېرىشتى. ئاندىن خۇراسانغا قايتىپ كەلدى. باۋەردە چاغدا ئۇ تالانت ۋە ئەقىل كەملىكى بىلەن تاپا ـ تەنىگە ئۇچراپ تۇراتتى. بۇ قېتىم قايتىپ كەلگەندە ئۇ ھەر ئىككىلا كەمچىلىكىنى تولۇقلاپ كەلدى. ھېچكىشىنىڭ تەنە ۋە دەشنام قىلمىشىغا ئورۇن قالمىدى. بىر نۇقتىدا ئۇ ئەقىل ۋە تالانتىنىڭ قانچىلىك دەرىجىدە ئىكەنلىكىنى ئىسپاتلاپتۇ. ئۇ بولسا تۆۋەندىكى بەيتتىن ئىبارەت، بەيىت:

ئەي مەشۇق، سېنىڭ يۈزۈڭنىڭ قۇياشىغا ئاسمان چاكار بولۇپ، يۇسۇپ ئەلەيھىسسالامنى ياقۇپ ئەيھىسسالام دەپ ئاتىدى.

ئۇنىڭ تالانتىنىڭ نەتىجىسى شۇنىڭدىن ئىبارەت بولدى ۋە مۇشۇ بەيىتىنى يېزىپ ئوقىدى. شېئىرىيەتتىن خەۋەردار كىشىلەر بۇ شېئىرنى «مەنسىز ھەم ۋەزىنسىز» دېگەندە، ئۇ: «ياق، ئۇنداق ئەمەس» دەپ مۇنازىرىلەشتى. ئەقىل نەتىجىسى شۇ بولدىكى، ئۇ ئاخىرى خۇراسان ئەھلىنىڭ نادانلىقى، بۇ بەيىتىنىڭ ئوبدانلىقىنى يېزىپ، ئىراقتىكى ياقۇپ مىرزىنىڭ

زىرادىشىغا ئەۋەتتى. ئۇنىڭ مۇنداق ئىشلىرى سان ـ ساناقسىز ۋە چەك ـ چېگرىسىز«ۇر. ئەمما، ئۇنىڭ قابىلىيىتى ھولغانلىقى ئۈچۈن كىرەك يوق. بۇ قىلمىقىنى ئۆزگەرتىشكە ئۇمىد بار.

سەيىد ئەسەدۇللاھ ـ تالانتلىقتۇر. «گەدا» ۋە «ئەمىن» ئىسمىغا يېزىلغان بۇ مۇئەمما ئۇنىڭكى، مۇئەمما:

... ھەي يول يۇرەلەيدىغان سەرۋى، سەن قايسى چىمەنزارىدىن بولسەن، مەيلى قەيەرگە يۈرسەڭ يۈرگىن بۇ جېنىم ساڭا تەئەللۇق.

مەۋلانا قاسىم ـ ئۆز زامانىدا ئاستىرونومىيە پەنىدە مۇھىم ئورۇن تۇتقان ۋە تونۇلغان مەۋلانا ئابدۇررەھىم مۇنەججىمنىڭ نەۋرىسى. ئۆزىمۇ ئاستىرونومىيە پەنىنى ياخشى بىلىدۇ. بۇ مەتلەئ ئۇنىڭكى، مەتلەئ:

بىز دائىم مەستىمىز، مەيخانىدىن ۋە قەدەھلەرنىڭ تولدۇرۇلغان ياكى بوشلۇقىدىن پەرۋايىمىز نېمە؟

مەۋلانا ئەلى ـ شۇبھىسىزكى، تەرشىلىكتۇر. تالانتى مۇئەمما پەنىدە كۆپ ياخشى چىقىپتۇ. «مەلەك» ئىسمىغا يېزىلغان بۇ مۇئەمما ئۇنىڭكى، مۇئەمما:

ھەي يار، بىزگە چىرايىڭنى تۇرۇپ، ئاچچىقلانمىغىن، چۈنكى بىز ھازىرغىچە ئاي يۈزىدە غەزەپ ئالامەتلىرى بارلىقىنى كۆرۈپ باقمىغان.

مەۋلانا شەرئەلى ـ ئالەمنىڭ مەشھۇرلىرىدىندۇر. ئۆز زامانىدە نەسىخ ۋە تەئلىق خەتتىنى شۇ قەدەر ياخشى

یازاتتىكى، ھېچ كىشى ئۇنىڭغا ئوخشتالمىدى. بەلكى تەقلىد قىلىش ئىنتايىن مۇشكۇل ئىدى. تالانتى تەسەۋۋۇپتىمۇ مۇئەممە ۋە باشقا پەزىلەتلەردىمۇ ياخشى. ھازىر بىر نەچچە ۋاقىتتىن بېرى يالغۇزلۇق ئىختىيار قىپتۇ، ئۆز نامراتلىقى بىلەن مەشغۇل بولۇپ، ئەل بىلەن ئارىلاشمايدۇ. تەكرى بۇ دۆلەتنى ئۇنىڭغا ئەبەدى بەختىش ئەتسۇن ۋە ھەممە ئادەمگە ئاتا قىلسۇن، ئۇ پېقىرلىق بەخت-دۆلىتىنىك تەلەپكاربدۇر. «مەجنۇن» ئىسمىغا يېزىلغان بۇ مۇئەممانى ئۇنىڭكى، مۇئەممانى:

مەن سېنىڭ ياخشى نامىڭنى تىلغا ئالسام، «مېھىر ئاختۇرما نازاكەتلىك سەرۋىمىز كېتىپ بارىدۇ، بىزنىڭ قوشۇما قاشلىرىمىزدىن سۆز ئاچما» دېدىك.

مەۋلانا سۇلتان ئەلى - مەشھەدلىك. ئۇ ھازىر خۇراساندا ۋە ئالەمنىڭ كۆپىلىگەن شەھەر ۋە مەملىكەتلىرىدە نەسىختەئىلىق خېتىدە خەتتاتلارنىڭ قىبلىسىدۇر. يېزىق مەملىكىتىنىڭ قەلەم تەۋرەتكۈچىلىرى ھەممىسى ئۇنىڭغا تەسلىم بولغانىدۇر. ئۇ شۇ قەدەر گۈزەل ئەخلاق ۋە ئېسىل خىسلەتلەر بىلەن بېزەلگەنلىكى، شەرھىلەشتە قەلەم تىلى ئاجىزدۇر. ئۇنىڭ چىراي ۋە خۇلق جەھەتتىكى گۈزەللىكتە تەڭدىشى يوق. تالانتىمۇ ياخشى چىقىپتۇ. بۇ مەتلەئ ئۇنىڭكى، مەتلەئ:

كۆز ياشلىرىم قانلىق يۇرىكىمدىن نەمۇنە بولغىنىدەك، باھار پەسلىدىكى گۈل ئۇنىڭ گۈل رەڭلىك چىرايىدىن نەمۇنىدۇر.

ئۇ مەشھەدلىك بولۇپ، تىلىنى ئۆزگەرتەلمەيدۇ. كۆپلىگەن

پەنلەرنى بىلىش بىلەن بىرگە يەنە ئەيىبىمۇ ئاز ئەمەس.

مەۋلانا سۇلتان ئەلى قايىنى - دەرۋىش يېگىت بولۇپ، ئۇنىڭغا ھەزرىتى مەخدۇم (ئابدۇراھمان جامى) نىڭ خىزمىتىدە بولۇش شەرىپى ھاسىل بولۇپتۇ. ئۇ ھەزرىتى جامىنىڭ ئىجاد قىلغان ئەسەرلىرىدىن باشقا كىتابلارنى ئاز يازىدۇ. تالانتى يۇقىرى ۋە ياراملىق تەرەپلىرى كۆپ. ئەمما بىر كۆنى ئۇنىڭغا خەت يېزىش بۇيرۇلغانىدى، قەلەم ھەقىقى توغرىسىدا مۇبالىغىنى شۇ دەرىجىگە يەتكۈزىدىكى، «كۆچۈرگەن ھەر بىر بېيىتىم بىر تەڭگە ئەرزىيدۇ» دېدى. بىر مەنىدىنمۇ يىراق ئەمەس، ئەلۋەتتە. ئۇ سۆزلەرنى پىتىسە، ئۇنىڭدىنمۇ ئارتۇق بەرسىمۇ ئەرزىيدۇ. بېيىت:

ئەي مەشۇق سېنىڭ ئىشىنىڭ نومۇسىنى، ئۇياتىنى، نامۇ ئاتاقىنى ئوتقا سالدى. پۈتكۈل كائىنات - كەچىك خەلقىنىڭ ۋۇجۇدىنى شامالغا سوروۇۋەتتى.

مەۋلانا شەرىفى باغى شەھرى - ئۇمۇ خەتتات يېگىت بولۇپ، ئوبدانلا تالانتى بار، نەزمىلەر بىلەنمۇ شۇغۇللىنىدۇ. بۇ مەتلەئ ئۇنىڭكى، مەتلەئ:

باش باھاردا كۆكلەمزار ئىچىدىن گۈل ئۇنۇپ چىقسا، سېنىڭ يېشىل مېيىقلىرىڭ يېڭى گۈل بەرگلىرى ئارىسىدىن ئۇنۇپ چىقىدۇ.

مەۋلانا شاھ ئەلى - پەيلى يامانراق يېگىت بولۇپ، مۇئەممانىڭ زېھنى ياخشى، «ئەيىۋب» ئىسمىغا يېزىلغان بۇ مۇئەممانى ئۇنىڭكى، مۇئەممانى:

زاهىدلارنىڭ پاكىز مەيگە كۆڭلى تارتمايدۇ. چۈنكى شارابقا ئېرىشىش ئۈلارنىڭ كۆڭلىگە خۇش ياقمايدۇ.

مەۋلانا بەھلۇل ـ تېۋىپ سۆپەت، تالىبى ئىلىم يىگىت. «خۇررەم» ئىسمىغا يېزىلغان بۇ مۇئەممانى ئۇنىڭكى، مۇئەممانى:

ھەي ساقىي، مەن شۇنداق بىر شاراب دېگىزىنى ئارزۇ قىلىمەنكى، ئۇنىڭ خۇددى مېنىڭ خۇمارىمدەك چېكى بولمىسا.

سوپى پىرى سىمىد سالە ـ دەرۋىش ھۈسەينىنىڭ نەۋرىسى. مەۋلانا مۇھەممەد چاھۇنىڭ ئوغلى. سوپىلىقتا تىبابەتنى قوشۇپ ئىلىپ بېرىۋاتىدۇ. كېسەل ئازابىنى تارتقان مۇرىدلارغا «ئۆلۈمىگىلاردىن بۇرۇن ئۆلۈگىلار» دېگەن يولىنى كۆرسەتسە كېرەك. بۇ رۇبائىي ئۇنىڭكى، رۇبائىي:

ھەي كۆمۈش بەدەنلىك مەشۇق، مەندىن باشقىلارغا يۈزۈگىنى كۆرسەتمە، چۈنكى چەكسىز قىزغىنىش سەۋەبىدىن جېنىم چىقىپ كەتمىسۇن، سېنىڭ يۈزۈگىنى مەندىن ئۆزگە ھېچقانداق كىشى كۆرەلمەسلىكى ئۈچۈن، پۈتۈن خەلقنىڭ كۆز قارىچۇقى بولۇۋالغۇم كېلىدۇ.

كىشىلەرنىڭ ئېيتىشچە سوپىنىڭ مىجەزى شۇ دەرىجىدە چۈست ۋە نازۇك ئىكەنكى، بىر يىگىتنىڭ ئۆزىگە تەئەللۇق دەپ دەۋا قىلىدىكەن، يىگىت ئۇنىڭ دېگىنى بويىچە ماڭمىسا ناھايىتى ئوسال تىل بىلەن تەنتەكلەرچە ھاقارەت قىلىدىكەن، ھەتتا ئۇرماقچى بولىدىكەن. (بۇ سۆزنىڭ راست ـ يالغانلىقىغا ئۇنى ئېيتقان كىشى ئىگە).

مەۋلانا ۋەسىلى ـ مەۋلانا خوجا كالان قازىنىڭ ئوغلى. ئۇنىڭ ئاتىسىنى ئەقىل ۋە تەپەككۇر جەھەتتە ھېراتلىقلار بىردەك ھالدا ئېتىراپ قىلاتتى. ئۆزىمۇ خېلى لاياقەتلىك، قابىل ۋە سالاھىيەتلىك، خۇش تەبىئەتلىك ۋە ساغلام بەدەنلىك كىشىدۇر. ئۇنىڭ بۇ مەتلىئى ياخشى چىقىپتۇ. بېيىت:

كۆزلىرىمنىڭ نۇرى ئۇنىڭ يوللىرىدىكى قارا تۇپراقتىن كېلىدۇ. خۇداغا شۈكرى، كۆزلىرىم ئۇنىڭ يولىدىكى چاڭ-توزاندىن نۇرلاندى.

شەيخزادە پۈرئانى ـ ئەبۇ سەئىد پۈرئانىنىڭ ئىز باسار-رىدۇر. ئىككى نەسلىدىن ئەۋلىيالىق ئۇنىڭغا مىراس قالغاندۇر ۋە ئۆز ۋۇجۇدىدىمۇ لاياقەتى كۆپ. ئاز پۈرسەت ئىچىدە خەتتاتلىقنى شۇنداق ياخشى ئىگىلىدىكى، بۇ پەن ئۇستازلىرى ئوتتۇز يىلدىمۇ ئۇنىڭچىلىك يازالمايدۇ. ھازىر ئۇ ئىلىم تەھسىل قىلىشقا مەشغۇل. ئېيتىشلارغا قارىغاندا ئۇنىڭدا كامالەت نىشانلىرى ئايان ئىكەن. بۇ رۇبائىي ئۇنىڭكى، رۇبائىي:

جاھاندا سېنىڭ دەرد ۋە غېمىڭنى ماڭا ئوخشاش تارتىۋاتقان بىرمۇ كىشى يوق، يۈرىكى كۆيگەن، موھتاجمۇ يوق. ئۆزۈمنىڭ غەم قايغۇلىرىمنى بايان قىلىشنى ئويلىسامۇ، لېكىن، قانداق قىلاي، ھېچبىر مۇڭداش ۋە دەردداش يوق.

مەۋلانا سەيفى ـ مەۋلانا ھۈسەيىن ۋائىزنىڭ ئوغلىدۇر. ئۆزى غايەت دەرۋىش سۆيەت، ئۆز شەخسىيىتىنى يوقاتقان، دەردلىك يىگىت. ھەزرىتى خوجا ئابدۇللانىڭ سۆھبىتىگە ئېرىشىش ئۈچۈن ھېراتتىن سەمەرقەندكە باردى. ئۇ يەردە

ئۇ زاتىنىڭ قوبۇل قىلىشىغا مۇشەررەپ بولدى دېيىلىشىدۇ. ئۇ يەردە يېتەكلىنىش ۋە تەلىم ئېلىش سائادىتىگە سازاۋەر بولۇپ، يەنە خۇراسانغا قايتىپ كەلدى. ئۇنىڭ تالانتى ياخشى. بۇ مەتلەئ ئۇنىڭكى، بەيىت:

ياقۇتتەك قىزىل لەۋنىڭ ئىپار رەڭگىدەك قارا مېيىقلىرىڭ
بىلەن كەلمەكتىسەن، ئۆيدىن ئاجايىپ ياسىنىپ چىقىپسەن.

مەۋلانا شىھاب ــ «مۇدەۋۋىن» (توپلىغۇچى) دېگەن لەقەم بىلەن مەشھۇر. ئۇنى ئاجايىپ ئادەم دېسە بولىدۇ. ئۇ يەنە «كالا مۇللا» (قۇرئان) ئايەتلىرىنى تېز تېپىش ئۈچۈن بىر توپلام (كىتاب) يازغانكەن، ئالىملار ۋە قارىيلار ئەجەبلىنىپ ۋە ھەيرانلىق بىلەن ئاپىرىن ئېيتىشىدۇ. ئۇ بۇنىڭدىن باشقا جەھەتلەردىمۇ لاياقەتلى بار ئادەم. شېئىرنى بىر خىل قەدىمىي ئۇسلۇبتا ئېيتىدۇ. ئەمما ئۇ ئادەمىيلىق سۇرىتىدىن ئۆزگىرىپ، باشقا جانۋار سۈرىتىگە كىرىپ كېتىشكە ئاز قاپتۇ. ئىنسانىيەت خىسلىتىدىن ئاينىپ، يىرتقۇچلۇق ۋە ھايۋانلىق خۇسۇسىيىتىگە ئۆزگىرىپتۇ. مەقلۇبى مۇستەۋى سەئىتىدە يېزىلغان بۇ مىسرا بۇ دەۋانىڭ ئىلىپاتىدۇر. بەيىت:

شەرەپلىك چاشقان ۋە ئېشەك بولدۇم، پېشانەمدىكى خېتىمنى ئۆزگەرتتىم.

شۇنىڭ بىلەن شەھەرنىڭ شەيخۇلئىسلاملىقىدىن ئۇنىڭغا شۇ قەدەر ئاجايىپ زۇلۇم يەتتىكى، ھېچ كىشى ئۇنىڭ دادىغا يېتەلمىدى.

ھاپىز جالال مەھمۇد ــ «ئىخلاسىيە» خانقاھىنىڭ شەيخى، قۇددۇسىيە جامەسىنىڭ خاتىپى ۋە ئىمامى، شۇنداقلا مېھرابتا ياخشى قىرائەت قىلىدىغان قارىيدۇر. شېئىر ۋە مۇئەممالا ئېيتىدۇ، خەتنىمۇ ياخشى يازىدۇ. ئۇ بۇنچە سالاھىيەتلەرنى تېرلا يېتىلدۈرۈپ، «ئىخلاسىيە» مەدرىسىنىگە كەلگەندە نالايىق ئىشلىرىنىمۇ باشلىدى. ئەمدى بولسىمۇ بىر ئاز تۇزۇلۇپ ئەسلىدىكى توغرا يولدا ماڭسا ئەجەب ئەمەس، چۈنكى ئۇ ھەم شەيخ، ھەم خاتىپ، ھەم ئىمامىلىق ئىشىنى قىلمۇاتقان ئادەم. ئۇنىڭ بۇ مەتلىمى مېغىزلىق يېزىلىپتۇ. بەيىت:

مەسىھا (ئەيسا ئەلەيھىسسالام) ئەگەر ئۇ سۆيۈملۈكىنىڭ ئاغزىدىن بىر ئېغىز سۆز ئىشتىسە ئىدى، ئۇيات قىلغىنىدىن قايتا سۆز قىلىشقا ئىمكانىيەت تاپالمايتتى.

مەۋلانا نامىي ــ سەبزەۋارلىق. خەتتاتلىقتا نامە خېتىنى يېزىش بىلەن مەشھۇر، ھېچ كاتىپ خەتتاتلىقتا ئۇنىڭ يازغان نۇسخىسىنى يازالمايدۇ. نامە خېتىنى يېزىشتا ئۇ ھېچبىر خەتتاتنى، خۇسۇسەن مەۋلا ئابدۇلۋاسېئنى پىسەنتىگە ئالمايدۇ. پەقەتلا شەيخ ئابدۇللا دەۋانە ۋە خوجا دېھدار قاتارلىقلار ھەززىتى پادىشاھنىڭ يېقىن خىزمەتچىلىرىدىن بولغاچقا، بۇ خەت نۇسخىسىنى كۆپ كىشىلەرگە تەقلىد ۋە ئوخشاتما قىلىپ يازىدۇ، خەتلىرى ناھايىتى چىرايلىق چىقىدۇ. لېكىن مەۋلانا ئۇلارنىڭ خەتتاتلىقتىكى تەقلىد ۋە ئوخشاتمىلىرىنى ياقتۇرمايدۇ. ۋە: «سوپۇن چاينىاپ، ئاغزىدىن ماغزاپ كۆرۈنۈپ قالغاندەك ئىش قىپتۇ» دەيدۇ. ئەمەلىيەتتە ھەر ئىككىلىسىنىڭ تەقلىد ۋە ئوخشاتمىلىرى ئەقىل ــ ئىدرەك ئىگىلىرىنىڭ ماختىشى ۋە ئاپىرىن ئېيتىشىغا سازاۋەردۇر. بۇ مەتلەئ ئۇنىڭكى، بەيىت:

ئۇ سېنىك نامە خېتىك بىلەن تەكلىشىش ھەققىدە لاپ ئۇرىدۇ. بۇ نېمە دېگەن بەكبىاشلىق-ھە، بىزنىك قارا كۆڭۈل تەنە قىلغۇچىمىز يېكىلىشقان.

بەزى دانىشمەنلەر: «مەۋلانانىك بۇ مەتىلىنى خوجا دېھدارغا قارىتىپ ئېيتىلغان. چۈنكى، پىكىر جەھەتتىن خېلى مۇناسىۋىتى بار» دېيىشىدۇ. ئۇلارنىك راست ئېيتقانلىقى ئېھتىمالدىن يىراقمۇ ئەمەس.

مەۋلانا ئەبدۇلۋاسىئ- خەتتاتلىق پېنىدە ماھىر بولۇپ، روھى ناھايىتى كۆتۈرەڭگۇ كىشى. ئۇنىك مىجەزىنىك يېنىكلىكى بەزىدە ھەتتا تەنتەكلىك ۋە شەرمەندىلىك دەرىجىسىگە بېرىپ يېتىدۇ. دانىشمەنلەر ئۇنىك بىلەن كۆپ چاقچاقلىشىدۇ. بەزىدە قىزىقلا جىلى بولۇپ، ئىزتىراپقا چۈشىدۇ، ئۇنىك تېرىكىشلىرى يەنە يېڭى چاقچاق ۋە كۈلكىگە سەۋەب بولىدۇ. ھەتتا ئۇ بۇنداق چاغلاردا قاتتىق ھاقارەت گەپلەرنى قىلسىمۇ يەنە كىشىلەردىن قۇتۇلالمايدۇ. ئۇنىڭغا بۇ خىل نېسىۋە خوجا مەجىددىدىن مۇھەممەدنىك دۆلىتىدىن يېتىشتى. شۇڭا ئۇنىڭغا قارىتىپ يازغان بەش يۈز بېيىتتىن ئارتۇق ھەجۋي شېئىرى بار ۋە باشقا خەلقلەر ھەققىدە يازغانلىرى مىڭ بېيىتتىن ئارتۇق، دېيىشىدۇ. بۇ مەتىلەنىڭ ئۇنىڭكى، بېيىت:

كۆزۈك چەۋەندازنىك كامانىغا ئوقلار قاتار تېزىۋېتىلگەن بولۇپ، ھىلال ئاي سېنىك قاشلىرىك كامانىنىك ۋەھىمىسىدىن بىر چەتكە يوشۇرۇندى..

خوجا سۇلتان مۇھەممەد- شاھىرەخت دېگەن

يەردىن بولۇپ، شەھەردە ئۇۋۇپ يېتىلدى. ئۆزى خۇش سۆھبەت ۋە ھازىر جاۋاب يېگىت. ئۇنىك سۆھبىتى كىشىنىك كۆڭلىنى ئاچىدۇ ۋە سۆزى خۇشاللىق بېغىشلايدۇ. نامە خېتىنىمۇ چىرايلىق يازىدۇ. بېشىنىك تۈكى بۇرۇن كۆپ ئىدى. ھازىر ئازلاپ كەتتى. شۇ سەۋەبتىن ئۇ ئۇڭايسىزلىنىپ بېئارام بولاتتى. ھازىر ئۇنىك ئازادە مەشرەپلىكى شۇ دەرىجىگە يەتتىكى، ئولتۇرۇشلاردا بېشىنىك بىرتال تۈكچىلىكىمۇ غەم قىلماستىن، يالاڭ باش ھالدا ئولتۇرۇۋېرىدۇ. ئۇنىك تالانتىمۇ ياخشى، بۇ مەتلەئ ئۇنىڭكى، بېيىت:

چېچەكنىك چېگىشلىرىنى چىشىم بىلەن يەشمەكچى بولىمەن. ئەمما بۇ خىيال بىلەن سەۋدايى بولغىنىمدىن زەنجىر چاينايمەن.

مەرەك ھۈسەيىن - خوجا سۇلتان مۇھەممەدنىك ئوغلى بولۇپ، ئۇنىك تەبىئىتى ئەمدىلەتىتىن نەزىلەرگە مايىل بولۇشقا باشلاپتۇ. بۇ مەتلەئ ئۇنىڭكى، بېيىت:

ھەي ۋاپاسىز، غېمىڭ سەۋداسىدىن مەندە مۆتىدىللىك يوق تۇرسا، سېنىڭ ۋىسالىڭغا قاچان يېتىشەلەرمەن.

«سىددىق» ئىسمىغا يېزىلغان بۇ مۇئەممانۇ ئۇنىڭكى، مۇئەممانا:

مەن ۋە ئۇنىك ئىتتىدىن ئىبارەت ئىككى نەپەر كۆڭلى جاراھەتلىك يېرىم جان قاچانغىچە ئۆزئارا نېسىۋە تالىشىمىز.

مەۋلانا مۇھەممەد ئەمىن- ئىنسانىي پەزىلەتلەرگە

ئىگە كىشى. ئۇنىڭ تەبابەت ئىلمىدىن خەۋىرى بار. نەزمىلەر ئىچىدە مۇئەممانى پەيدا بولغان كۆپ شۇغۇللىنىدۇ. بۇ پەيغامبەر ئۈستازلىرى مۇئەممانى پەيغامبەرگە بىرەك ھالدا: «مۇئەممانى بولسا ئىما ۋە ئىشارەتلەر بىلەن ئات (ئىسىم) ھاسىل بولىدىغان ۋەزىنلىك سۆزدىن ئىبارەت» دەپ تەرىپ بېرىدۇ. لېكىن مەۋلانا بولسا بۇ ھەقتە: «ئىما ـ ئىشارەت ھەم ۋەزىنلىك سۆزنى شەرت قىلمۇيلىمىش ھاجەتسىز» دەيدۇ. ئۇ مۇنداق دەپ مىسال كەلتۈرىدۇ: «بىراۋنىڭ ئىسمى‹ سەدر› (كۆكرەك) بولسا، يەنە بىرسى ئۇنىڭدىن ‹ئېتىك نېمە؟› دەپ سورىسا، ئۇ كىشى قولىنى كۆكسىگە قويسىلا ئىسمىنىڭ ‹سەدر› ئىكەنلىكى ئايان بولىدۇ. يەنە بىر كىشى بىر بۆلۈك مال ـ دۇنياسى بىر يەرگە كۆمۈپ، ئۇنىڭ ئۈستىگە بىر زەڭ (قوڭغۇراق) نى ئېسىپ قويغان بولسا، ئەقلى نازۇك كىشىلەر (زەڭ) دىن ‹كەنز›، (خەزىنە، مال ـ دۇنيا) نىڭ مەۋجۇدلۇقىنى جەزىملەشتۈرەلەيدۇ. بۇلارنىڭ ھېچقايسىسى يا سۆزگە ياكى نەزمىگە مۇناسىۋەتسىز». لېكىن بۇ پەيغامبەر دانالىرى ئۇنىڭ بۇ خىيالىنى بەكمۇ خىيالىلىرى قاتارىغا چىقىرىۋېتىشتى، «روھ» ئىسمىغا يېزىلغان بۇ مۇئەممانى ئۇنىڭكى، مۇئەممانى:

بېھىشتىكى ھۇر قىزلىرى بىلەن مەيخانا ئاۋات بولىدى،
سەن دادىللىق بىلەن ئايلىنىپ ئۇ ھۇرلەر تەرىپىگە قارا.

مەۋلانا ئۇرى ـ سادا ۋە ئاشىق سۆيۈت كىشى. بىر ئولتۇرۇشتا كىشىلەر ئۇنىڭغا: «ھەكىم (تېۋىپ) لەر ھېس قىلىش سەزگۈسىنى دىماغىنىڭ تۆرىدە دەپ قارايدۇ. دېمەك، شۇ سەۋەبتىن ئۇلار ئەسلەش ئىقتىدارىنى ئاشۇرۇش ئۈچۈن ئىككى قېشى ئارىسىغا خۇش پۇراق ماددىلارنى قويۇپ ھىدلىسا

كېرەك» دېدى. ئۇ بۇ سۆزنى مۇۋاپىق تېپىپ، خۇش بۇي ماددىلارنى ئىككى قېشىنىڭ ئارىسىغا قويۇپ تىنىقىنى كۆچەپ ئىچىگە تارتاتتى. ئەمما ئۇ تالانتتىن خالى ئەمەس. بۇ مەتلەئ ئۇنىڭكى، مەتلەئ:

مەن سېنىڭ كىيىۋالغان ئىلۇپەر رەڭلىك كۆڭلىكىڭ ئىدىن ھەيرانمەن، چۈنكى ئۇنىڭ ياقىسىدىن ھەر كۈنى قۇياش بېشىنى چىقىرىدۇ.

مەۋلانا غىياسىددىن ـ تالىبى ئىلىم ۋە تالانتلىق يىگىت. ئۇ ھازىر تەبابەت بىلەن مەشغۇل. شۆھرىتى تەبابەت جەھەتتە باشقا ئىشلارغا قارىغاندا كۆپرەك. بەلكى بۇ ھەقتە رىسالە يېزىپتۇ. نەزمىلىرىدە ھەزرىتى شەيخ (نىزامى گەنجەۋى) نىڭ «مەخزەنۇل ـ ئەسرار» (سىرلار خەزىنىسى) نامىلىق ئەسىرىگە نەزىرەلەر يېزىپتۇ. بۇ مەتلەئ ئۇنىڭكى، بەيىت:

ھەي مەيمۇن تاڭ شامىلى، سېنى گويا گۈل غۇنچىسىنى ئېچىلدۇرۇۋاتقاندەك، ئىزتىراپ ئىچىدە كۆرۈۋاتىمەن، ئۇنىڭ گۈزەل جامالىنىڭ بېغىنى تاماشا قىلدىڭمۇ ـ نېمە؟

شەيخزا ئەنسارى ـ شەيخ ئابدۇللا دىۋانەنىڭ ئوغلى. كىچىك يېشىدىلا ئىلىم تەھسىل قىلىشقا مەشغۇل بولدى. ئۇنىڭدىن مۇئەممانى پېنىدە كۆپ پاراسەت ئايانىدۇر. مۇئەممالارنى ھەم يازىدۇ ھەم يېشىدۇ. ئۇنىڭ بۇ خىل تالانتى چوڭلارنى ئەجەبلەندۈرىدۇ. «ساد» ئىسمىغا يېزىلغان بۇ مۇئەممانى ئۇنىڭكى، مەتلەئ:

ھەي مەشۇق، كىرپىكىڭدىن جېنىمنى نىشانلاپ نېمانا

چىلا ئوق ئاتمسەن؟ مېنىڭ تۆكۈلۈۋاتقان كۆز ياشلىرىمدىن قاتتىق ھەزەر قىل.

مەلۇم بولۇشچە، ئۇنىڭ ئانىسىمۇ، تالانتلىق شائىرە بولۇپ، «بىدىلى» دېگەن تەخەللۇسنى قوللىنىدىكەن، بۇ مەتلەئ ئۇنىڭكىدەك قىلمىدۇ، مەتلەئ:

ئۇ سەرۋىنىڭ چىرايلىق يۈرۈشلىرىنى كۆرۈش ئۈچۈن باغقا بارىمەن ـ دە، نەرگىس گۈلىدىن ئىككى كۆزنى قەرز ئالىمەن.

شەيخ ئابدۇللا ـ گەرچە مەجنۇن سۈپەت كىشى بولسىمۇ، لېكىن ساغلام تالانتى بار. بەزى ـ بەزىدە تىلىغا نەزمىلەر ئۆتۈپ قالىدۇ. بۇ مەتلەئ شۇ جۈملىدىندۇر، مەتلەئ:

مەن بىچارە سېنىڭ كوچاڭ بېشىدا ھەرقانچە تەمتىرەپ يۈرسەممۇ، يۈرەكتىن چىققان ئاھ ۋە كۆز يېشىدىن باشقىسىغا ئېرىشەلمەيمەن.

ئۇنىڭ ئۆيىدىكى ئاياللار ۋە ئوغلىنىمۇ تالانت ئىگىلىرىدىن دېيىشكە بولىدۇ.

خوجا مەھمۇد ـ سەبزىۋارلىق بولۇپ، بابا ئەلى خۇش مەرداننىڭ نەۋرىسى، خوجا ئىمادىددىن ھەسەننىڭ ئوغلىدۇر. ئاتىسى ناھايىتى مەشھۇر كىشى بولغانلىقتىن، ياخشى ياماننى ھەققىدە سۆزلەشكە بولمايدۇ. ئەمما ئۇنىڭ بوۋىسى دەرۋىش كىشى بولۇپ خانىقاھى ۋە مۇرىدلىرى بار ئىدى. ئۆزى

لاياقەتلىك يىگىت. ھەر خىل خەتلەرنى ياخشى يازىدۇ. نەزىر سىلىرىمۇ ياخشى. بۇ يېقىندا بىر «مۇنەۋۋەر» تۇزۇپ چىقىپ ئۇنىڭدا ئالتە خىل ئېسىل خەت نۇسخىسىنى تەرتىپ بىلەن ئورۇنلاشتۇرغانىدى، ئۇ «مۇنەۋۋەر» نىڭ ئاخىرىدا خەتلىرىنى تەرىپلەپ بىر نەچچە بەيىت مەسنەۋىيمۇ يازغان ۋە ئاخىرقى بەيىتتىكە تارىخمۇ كىرگۈزگەنىدى. ئۇ تارىخ تۆۋەندىكىچە، تارىخ:

ئالتە خىل خەت ئۇسۇلىنى يازغانلىقىم ئۈچۈن، ئۇنىڭ تارىخى «ئالتە خىل خەت ئۇسۇلى» دېگەن سۆزدىن ئىبارەت بولدى.

ئۇستاد قۇلمۇھەممەد ـ شىبىرغانلىق بولۇپ، كىچىك ۋاقتىدا غېجەك چالاتتى. ئۇنىڭدىن قابىلىيەت نىشانلىرى شۇ پەندە كۆپ نامايان بولاتتى. ئۇنى تەربىيەلەشكە تۇتۇش قىلىندى. ھازىر بۇ پەننىڭ ئۇستازلىرى ئۇنىڭ قانچىلىغان ئىجادىيەتلىرىنى يادقا ئالماقتا، بەزىلەر ئۇنىڭغا شاگىرت بولغانلىقى بىلەن پەخىرلەنمەكتە. ئۆزى تالىبىي ئىلمىلىق بىلەنمۇ شۇغۇللىنىدۇ. ئۇنىڭ كالېندارچىلىق ئىلمى، نەقاشلىق، خەتتاتلىققا ئوخشىغان باشقا ئۇششاق ئارتۇقچىلىقلىرىمۇ بار. ئەمما، ئۇد، غېجەك ۋە قۇبۇزنى زامانىمىزدا ھېچكىشى ئۇنىڭچىلىك چالالمايدۇ. مۇئەمما قائىدىلىرىنى ياخشى بىلىدۇ. «نۇر» ئىسىغا يېزىلغان بۇ مۇئەمما ئۇنىڭكى، مۇئەمما:

ھەي سازەندە، شادلىق پەيتىدە خۇشناۋا سازىڭنى ياڭراتقىن، بۇ خۇشناۋالىرىڭدىن ھەممىنى بىر خۇشال قىلغىن.

مەۋلانا شەربەتى – ئۇمۇ پېقىرنىڭ قېشىدا چوڭ بولدى. تارىخ ۋە نەسرىي ئەسەرلەردىن بىلىمى بار. شۇنداقلا شېئىر ۋە مۇئەممادىن خەۋەردار. نەققاشلىقنىمۇ بىلمەيدۇ. ئۇنىڭ قولىدا ھازىر بىر ئىجادىيىتى بار. تامام بولسا، ئۇنىڭدىن كىشىلەرگە كۆپ مەنپەئەت يېتىدىغانلىقى مۆلچەرلەنمەكتە. ئادەمزات ئىچىدە ئۇنىڭدەك قابىلىيەتلىك كىشى ئاز تېپىلمىدۇ. ھەرخىل پەنلەردە شۇ قەدەر ماھىرىدۇركى، كىچىك ۋاقتىدىلا قارىيىلمىقنىمۇ مۆكەممەل ئىگىلىگەن. بۇ مەتلەئ ئۇنىڭكى، مەتلەئ:

ئۇ پەرىزات يۈزلىرىنىڭ قۇياشىدىن ماڭا مەجنۇنلۇق يۈزلەندى. مەن دىۋانە دەل ئاشۇ چىراي سەۋەبىدىن كىشىلەرنىڭ تىلىمدا داستان بولدۇم.

پەھلىۋان دەرۋىش مۇھەممەد – پەھلىۋان مۇھەممەد (ئۇنىڭغا رەھمەتلەر بولسۇن) نىڭ ئىسمىدۇر. ھازىر پەھلىۋانىنىڭ ئورنىدا ئىز باساردۇر. بۇ مەتلەئ ئۇنىڭكى، مەتلەئ:

بۇ شۇنداق جايكى، بۇ يەردىكى توپا باسقان چىرايلار، دەردمەنلىك، موھتاجلىقلار ۋە دەرد-ئەلەمگە تولغان قەلبلەرنىڭ ھەممىسى يېقىملىقتۇر.

ئۇنىڭ ئىسنىسى:

ھۈسەيىنى – مۇئەممىا ئېيتىدۇ. «مەجدە» ئىسمىغا يېزىلغان بۇ مۇئەممىا ئۇنىڭكى، مۇئەممىا:

كۆڭۈلسىز مەجنۇنغا لەيلىنىڭ رۇخسارى كۆڭۈلدىن نەمۇندۇر. ئۇنىڭ سىقىلغان يۈرىكى يارىنىڭ ئىشقىدىن ئۈزگىسىنى خالىمايدۇ.

مۇھەممەد ئەلى – ئۇمۇ پەھلىۋان مۇھەممەدنىڭ پەرزەنتلىرىدىندۇر. «ھۈسام» ئىسمىغا يېزىلغان بۇ مۇئەممىا ئۇنىڭكى، مۇئەممىا:

ئەي تەڭرى، ھەي ئاي يۈزلۈك، جاھاندا ھېچكىمنى ھىجران ئازابىدا قويما، چۈنكى سېنىڭ گۈزەل جامالىڭ مېنىڭ كۈندۈزۈم، سېنىڭ پىراقىڭ تونۇمدۇر.

پەھلىۋان سۇلتان ئەلى گۈشتىگىر – ئۇمۇ پەھلىۋان مۇھەممەد (ئۇنىڭغا رەھمەتلەر بولسۇن) نىڭ پەرزەنتلىرىدىندۇر. قابىلىيىتى ياخشى. بۇ مەتلەئ ئۇنىڭكى، مەتلەئ:

ئۇ بىر مۇساپىردۇركى، سەپەردە مەن بىلەن بىرگە بولمايدۇ. مەن بىر خەۋەرسىز كىشى، ئۇنىڭدىن ماڭا خەۋەر كەلمەيدۇ.

خوجا ئەبۇ سەئىد – مېھنەلىك بولۇپ، تەسەۋۋۇپ تەرىقىتىنىڭ سۇلتانى شەيخ ئەبۇ سەئىد ئەبۇلخەيرى (ئۇنىڭ سىرلىرى مۇقەددەس بولسۇن) نىڭ ئەۋلادلىرىدىن، خوجا مۇئەييەد دىۋانىنىڭ ئوغلى. ئۆزى نامرات كىشى. ئۇ ئۆز شېئىرلىرىنى ئۇقۇۋېتىپ يىغلاپ كېتىدۇ ۋە دائىم تەسىرلىنىپ ئۇلۇغ-كىچىك تىنىدۇ. ئەمما ئۇ بولدى قىلمىغۇچە كىشىلەر تىنمايدۇ. بۇ مەتلەئ ئۇنىڭكى، مەتلەئ:

ئەي شەيخ، مېنى تۆۋە قىلدۇرۇپ، ئۆزۈڭنى بىشارام قىلما. خۇدا ھەققى، ماڭا ئازاب قىلما.

مەۋلانا ھاجى ـ مەشھەددە ئىمام ئەلى مۇسا (ئۇنىڭغا دۇئا ۋە مەدھىيىلەر بولسۇن) نىڭ قەبرىسىدە ئىمام ۋە تو-لۇشتۇرغۇچى، «گەۋھەر شاد بېگىم» بىناسىدا خاتىمىدۇر. ئۆزى پەزىلەتلىك ۋە سۈننى مەزھەپتىكى كىشى. ئەقلىي پائالىيەت-لىرى شۇ دەرىجىدە ئۇستۈنكى، بايان قىلغان بىلەن تۈگە-مەيدۇ. شۇنداق تۇرۇقلۇق ئۇل مازار بېشىدىكى سەيىدلەر بىلەن بېرىش ـ كېلىش قىلمىدۇ. مۇشۇ سەۋەبتىن ئۇنى بەزىلەر ئىتتىپاقسىزلىقتا ئەيىبلەيدۇ ۋە خاۋارىج مەزھىپىگە مەنسۇپ دەپمىشىدۇ. ئۇنىڭ ئوبدانلا قابىلىيىتى بار، بۇ مەتلەئ ئۇنىڭكى، بەيىت:

ئەتمەگەندە ئۈيقۇدىن باش كۆتۈرۈش، بىلەنلا سېنىڭ يۈزىڭنى كۆرسەم، بۇنىڭغا قايسى بىر ئەيىشى ـ ئىشىرەت تەڭ كېلەلمىسۇن.

مەۋلانا ئابدۇررەزاق ـ تالىبى ئىلىم كىشى. ئىككى-ن ساددىلىقى ئۇستۇنرەك. «گەۋھەر شاد بېگىم» مەدرىسىسىنىڭ تالىبلىرى ھەم ۋەقپە، مال ـ مۈلۈك باشقۇرغۇچى خادىملار-نىڭ ماڭاشىنى بېرىش ھەققىدىكى بۇيرۇق كېچىكىپراق يېزىل-مىدىغان بولغاچقا، ئۇلار پېقىرنىڭ قېشىغا بۇ ھەقتە شىكايەت ئېيتىش ئۈچۈن كېلىشتى. ئۇلار ئورتاق كېڭىشىپ، كۆپچە-لىككە ۋەكالىتەن سۆزنى ئۇنىڭ ئېيتىشىنى قارار قىلىشقا-نىكەن. پېقىر بىر توپ جامائەتنى كۆرۈپ، نېمە سۆزلىرى بارلىقىنى سورىدىم. كۆپچىلىك ئۇنىڭ بايان قىلىشىغا ھاۋالە

قىلىشتى. ئۇنىڭدىن سورىسام، ئۇ سۆزنى مۇنداق ئىبارە بىلەن باشلىدى: «ماڭاش يارلىقى يېزىلمىدى...» ئۇنىڭ رەڭگىدە قىزىللىق بولغانلىقى ئۈچۈن چاقچاقچىلار ئۇنى «ئىچى قىزىل» دەيدۇ. بۇ مەتلەئ ئۇنىڭكى، بەيىت:

سېنىڭ يۈرەكلەر قېنىنى ئىچكۈچى ياقۇت لەۋلىرىڭدىن قايتا جان تاپتىم. بۇندىن كېيىن ئەمدى سېنىڭ كوچاڭ بېشىدا بىزگە ۋە كۆڭلىمىزنىڭ ئاھ ـ زارىغا قارا.

مەۋلانا ھاجى ـ دۇنيادىن قول ئۈزگەن دەرۋىش كىشىدۇر. ھەزرىتى مەخدۇم (ئابدۇراھمان جامى) نىڭ خىز-مەتكارى ۋە سۆھبەتدىشىدۇر. نەچچە قېتىم كەبىگە بېرىپتۇ. بەزى نۆۋەتلەر ھەتتا ياياق (پىيادە) بارغانىكەن، ئۇ ھەزرەت-لەرنىڭ ئۇنىڭدەك يېقىن ئاربلاشقان كىشىسى ئاز بولغانىكەن. ئۇ بەزىدە نەزمە ئېيتىدۇ. بۇ مەتلەئ ئۇنىڭكى، بەيىت:

قەيەرگە بېشىم يېڭى كۆچەت بولۇپ كۆكەردى، ئۇ كۆ-چەتنىڭ مېۋىسى غەم ـ غۇسسە ۋە جىگەر قېنىدىن ئىبارەت بولدى.

مەۋلانا جامالىددىن ـ ھەزرىتى مەخدۇم (ئابدۇراھمان جامى ـ ئۇنىڭ ياتقان يېرى يورۇق بولسۇن) نىڭ تۇغقان-لىرىدىندۇر. تالىبى ئىلىم بولۇپتۇ. ئەگەر ھورۇنلۇقى ئارتۇق بولمىسا ئىدى. دانىشمەنمۇ بولۇشى مۇمكىن ئىدى. ھازىر ئۇ ھەزرەتنىڭ شەھەر ئىچىدىكى مەدرىسىسىدە مۇدەررىس-لىك قىلمىدۇ. بۇ مەتلەئ ئۇنىڭكى، مەتلەئ:

مەن سېنىڭ كۆڭلۈڭنى مەھلىيا قىلغۇچى سەرۋى بوي-

لىرىكنىڭ ئىشتياقىدا ناله ـ زار قىلغۇچى بىر پاختەكەن. چۈنكى سېنىڭ ئەگىم قاشلىرىكنىڭ توزىقىدىن بويۇمدا سىر تىنىقىم بار.

خوجا ئەبۇ نەسىر ـ خوجا مۇئەييەد مېھنەتنىڭ ئوغلىدۇر. مېھنە شەيخزادەلىرىنىڭ قامىلاشمىغان قىلمىقلىرى سەۋەبىدىن ھەر دائىم بىر ـ بىرى بىلەن دۇشمەنلەشسە، تالاش ـ تارتىش قىلسا، ئىككى تەرەپتىن سەپ تۈزۈپ، ئوق ۋە قىلىچ، نەيزە بىلەن چېقىپ ئۇرۇشىدۇ. ئەما ھازىر بەزىلەر: «خوجا ئەبۇ نەسىر خېلى سالاھىيەتكە كىرىپتۇ» دېيىشۋاتىدۇ. تەكرى خالىسا بۇ سۆز راست بولغۇسى. بۇ مەتلەئ ئۇنىڭكى، بەيىت:

غەم ئوتلىرى ئۇلغايسا سەۋىر ـ تاقىتىم قالماپدۇ، بۇ ئوتنىڭ ئەلەڭگۈسىدە بىر نەپەس ئولتۇرسام يۈز قېتىم ئورنۇمدىن تۇرىمەن.

خوجا ھەسەن كەرەڭگى ـ باۋەرد ۋىلايىتىدىنىدۇر. خوجا ئەبۇ نەسىر مېھنە ئۇنىڭ جىيەنىدۇر. ئاتىسى خوجا قەنبەر خۇراسانىنىڭ كۆزگە كۆرۈنگەن ئەربابلىرىدىن ئىدى. ئۆزى تەرىشچان، قاتتىق ئېرادىلىك بىر يۈزلىمە ئادەم. يىللاردىن بىرى باش ۋەزىرلىك مەنسىپىدە ئولتۇردى. پادىشاھنىڭ ئىلتىپاتى ئۇنىڭغا كۆپ ئىدى ۋە ئۇ بۇ ئىلتىپاتلىقا شۇ قەدەر يۆلىنىۋالغانىدىكى، بەزى ھاللاردا پادىشاھنىڭ ئىنئاملىرىغا تەشەككۈر بىلدۈرۈش رەسمىيەتلىرىنمۇ ئۈرۈندىمايتتى. بۇ ئىش ئاقمۇھت پادىشاھنىڭ مۇبارەك كۆڭلىمگە ئۇنى شۇنداق يامان كۆرسەتتىكى، ئۇنىڭ ئامالى كەشتى قولىدىن كېتىپ

لمشنىڭ ئىمكانى يوق. بەلكىم تەكرىمۇ بۇ ئىشنى پادىشاھنىڭ مۇبارەك كۆڭلىمگە سالار (خۇدا خالىسا). خوجىدا يۇقىرى تالانت بار. بۇ بەيىت ئۇنىڭكى، بەيىت:

كۆكۈلدىن سېنىڭ يادىڭدىن باشقا ھېچبىر ئاھ ـ پىغان چىقمايدۇ. كۆزگە سېنىڭ خىيالىڭدىن باشقا ھېچبىر سۈرەت كۆرۈنمەيدۇ.

خوجا قۇتبىددىن ـ ھەزرىتى شەيخ ئەبۇ سەئىد ئوبۇلخەيىر ئەۋلادىدىن. ئۆزى ناھايىتى سالىھ، تەقۋادار ۋە پاكىز ئادەم. شەيخنىڭ خۇسۇسىيەتلىرى ئۇنىڭ خۇسۇسىيىتىدىن نامايان بولۇپ تۇرىدۇ. بۇ مەتلەئ ئۇنىڭكى، مەتلەئ:

شۇنچە ۋاقىتتىن بېرى ئۇ پەرى سۈيەت يار كۆزۈمكە كۆرۈنمىدى. ئۇ كۆكلۈمگە ئورۇنلىشىۋالغاندىن كېيىنلا، كۆزۈمگە كۆرۈنمەيۋاتىدۇ.

خوجا يۈسۈپ مېھنە ـ خوجا رۇكنىددىنىڭ ئوغلى بولۇپ، ھەزرىتى شەيخنىڭ ئولۇغ ئەۋلادلىرىدىن بىرى. ئۆزى تالىبى ئىلىم، سالىھ ۋە تالانتلىق يىگىت. ئۇنىڭ زېھنىدە كۆپ ئۆتكۈرلۈك بار. بۇ مەتلەئ ئۇنىڭكى، مەتلەئ:

مېنىڭ زار كۆكلۈم ئۇ مېھرىبانىمنىڭ چېچىدا ئورۇنلاشتى. ئەمدى ئۇنىڭ ئىشىق سەۋداسى بىلەن پەرىشان بولۇشمۇ ئورۇنلۇق.

خوجا ئەبۇ تاھىر ـ خوجا ئابدۇللا مېھنەنىڭ ئوغلى. ئۇنىڭ زېھنى خېلى ئۆتكۈر. بۇ مەتلەئ ئۇنىڭكى، بەيىت:

كېچىلىرى ئۇ بۇدۇر چاچنىڭ تارىلىرى دىلىغا شۇنچىلىك ئۇرۇلمىدىكى، بۇ خىل ئەھۋال بالايى ئاپەت زەنجىرىگە گىرىپتار بولغانلاردىمۇ ئاز ئۇچرايدۇ.

خوجا قۇتبىددىن ئەھمەد ـ ھەزرىتى سەيخۇل ـ ئىسلام زىنىدە قىل ئەھمەد جام (ئۇنىڭ سىرلىرى مۇقەددەس بولغاي) نىڭ ئەۋلادى. ئۇزى پەرىشتە سۈپەت ۋە مالائىكە خۇسۇسىيەتلىك كىشى، خوجا ئەھمەد جامى (ئۇنىڭ سىرلىرى مۇقەددەس بولغاي) تېز يۇرۇشتە قۇش سېلىپ ئوۋ ئوۋلايتتى. ئۇمۇ شۇنىڭغا تەقلىد قىلىپ قۇش ساپتۇ. قۇش سالىدىغان چاغدا مىنىدىغان ئۇلىغى يوق ئىكەندۇق، بۇ بەيىت ئۇنىڭكى، بەيىت:

ھەي يېقىملىق تاڭ شامىلى، ئۇ ئاتلىق چەۋەندازىمىنىڭ يوللىرىنىڭ چاڭ ـ توزاڭلىرىدىن كەلتۈرگىن، ئۇ مېنىڭ بۇ ياش تۆكۈۋاتقان كۆزلىرىمگە تۇتىيادۇر.

مەۋلانا مۇھەممەد خۇراسانى ـ تەنتەك ۋە ھورۇن مىجەزلىك، ۋەيرانە كىشى. توغرا يولغا يېتەكلىگۈچى تەڭرى ئۇنىڭغا يول كۆرسىتىپ، ئۇنى ھەزرىتى مەۋلانا مۇھەممەد تەبەركانى (تەڭرى ئۇنىڭغا رەھمەت قىلسۇن) نىڭ خىزمىتىگە سالىدى. ئۇ بۇزرۇكۋارنىڭ قولىدا تۆۋە قىلىپ تەسەۋۋۇپ ۋە تەرىقەت ئەدەبلىرىگە مەشغۇل بولدى ۋە قىرىق كۈن ـ قىرىق كۈنلەپ ئېتىكاپ، ئىبادەتىدە ئولتۇرۇپ، ئاسايىشلىقلارغا يول تاپتى دېيىشىدۇ. پىيادە يۈرۈپ، روزا تۇتقان ھالدا ھەج سەپىرىنى ئادا قىلىپ، ئۇ دۆلەتكىمۇ سازاۋەر بولدى. ھازىر

خالىي ئورۇندا خۇپىيانە ئىبادەتكە مەشغۇل. بۇ رۇبائىي ئۇنىڭكى، رۇبائىي:

بىر مۇددەت دوستلاردىن ئايرىلىپ قالدىغان بولدۇم، جاپا ـ مۇشەقىقەت ۋە دەرد ـ ئازابقا دۇچار بولدىغان بولدۇم. ئەگەر يار ماڭا دوستلۇق ۋە ئاشنالىق قىلمىسا، دوست ۋە قېرىنداشلىرىمدىنمۇ كېچىپ، ياتلىشىپ كېتىدىغان بولدۇم.

خوجا كامالىددىن ھۈسەين ـ خوجا نىزامۇلمۇلۈكنىڭ ئوغلى. ئاتىسىنىڭ شۆھرىتى ۋە داڭقى بۈرۈنقى نىزامۇلمۇلۈكتىنمۇ ئارتۇقراقتۇر، ئارتۇق بولمىغان تەقدىردىمۇ كەم ئەمەس. ئېتىبار يۈزىسىدىن ئۇنىڭ بىلەن تەڭ ئىدى. ئەمما مەنسەپ جەھەتتە ئالدىنقىسى ۋەزىر ئىدى، بۇ بولسا ۋەزىرلىك مەنسىپىنى بېسىپ ئۆتۈپ، دۆلەتنىڭ ئالىي مۇتەۋەرلىرى قاتارىدىن ئورۇن ئالدى. ئۇزى مۇلايىم يىگىت. نامە خېتىنى ياخشى يازىدۇ. ئۇنى يەنە مۇزىكا بىلەنمۇ شۇغۇللىنىدۇ، دېيىشىدۇ ۋە بەزى ناخشىلارنى ئۇنىڭكى دەيدۇ، شېئىرنى تالانتمۇ ياخشى. بۇ مەتلەئ ئۇنىڭكى، بەيىت:

گەرچە جەننەتتە يېقىملىق شامال ۋە كەۋسەر سۈيى بار بولسىمۇ، مەيپۇرۇشلارنىڭ ئۆيىنىڭ سۈيى ۋە ھاۋاسى باشقىچە.

خوجا ئابدۇلا ـ بىر مەزگىل ۋازارەت مەھكىمىسىدە مۆھۈر باسقان خوجا مۇھەممەد مەرۋاريدنىڭ ئوغلى. ئاتىسى ئۆز ئىختىيارى بىلەن مۆھۈردارلىق ۋەزىپىسىدىن ئىستىپا سوراپ، ئاسايىشلىق خىلۋىتىنى خالىدى. بۇ خىل كىشىلەر ئىچىدىن بۇنداق شەرەپكە ئاز كىشى مۇيەسسەر بولغاندۇر. ئۇزى كىچىك

يېشىدا ھەرخىل ئىلىملەرنى پۇختا ئىگىلەپ، نوتا، مۇزىكا ئىلىمىدە ۋە خەتتاتلىق پېنىدە تەڭداشسىز بولۇپ يېتىشتى. قالۇننى ئۇنىڭدەك ئۆزگىچە چالىدىغان بىرەرسىنىڭ بارلىقى زادى مەلۇم ئەمەس. ئۇ پادىشاھ خىزمىتىدە ئالىي مەنسەپلەرگە ئېرىشتى. شۇ جۈملىدىن بىرى ۋەزىرلىكتۇر. ئۇ خەتتاتلىق پېنىنى كاما-لەتكە يەتكۈزدى. ئۆزى ھازىر جاۋاب، خۇش خۇلۇقلۇق ۋە خۇش سۆھبەت يىگىت. ئازراق بىخودلۇق ۋە بىپەرۋالىقتىن باشقا ھېچ نۇقسانى يوق، ياش بولغاچقا تۇزىتىپ كېتەلەيدۇ. بۇ مەتلەئ ئۇنىڭكى، بەيىت:

كۆڭۈل ئۇ يۈزەكلەرنى ئويناتقۇچى يارنىڭ ئېغىزى ۋە چاقچاقلىرىغا ئېرىشىپ، تىرىكلىك سۈيىنى ئىچتى-دە، ئۇزۇن ئۆمۈرگە ئېرىشتى.

«داۋۇد» ئىسمىغا يېزىلغان بۇ مۇئەممانى ئۇنىڭكى، مۇئەممانى:

جىگىرى كۆيگەن ئاشىقلارنىڭ كۆڭلى گويا بۇلبۇلدەك ئۇ گۈل يۈزلۈكنىڭ چاچلىرىنىڭ ھەر تەرەپلىرىگە چىرمىشىپ قالدى.

خوجا يەھيا - خوجا ئابدۇللانىڭ ئىنىسى. ياخشى تالانتقا ئىگە. بۇ مەتلەئ ئۇنىڭكى، مەتلەئ:

ھەي يار بىلەن بىللە بولغۇچى، ئۇنىڭ بىلەن سۆزلەشكىنىڭ شۈكرانىسىگە بولسۇن، مېنىڭ ئەھۋالىمدىن ئۇنىڭغا ئاز-تولا سۆزلەپ قويساڭ نېمە بولىدۇ؟

مەۋلانا يەسسەددىن - مەۋلانا نىزامىددىن مەرۋىنىڭ ئەۋلادىدىن بولۇپ، ئۇلارنى «نىزامىيلار» دەيدۇ. خۇراسانىدا

بۇنىڭدىن ئۇلۇغراق نەسەب يوق. ئۇ يىگىرمە ياشقا يېقىنلاشقانىدا ھەرخىل ئىلىملەرنى مۇكەممەل ئىگىلەپ بولدى. ھازىر ئوتتۇز يىلغا يېقىنلاشتى. دەرسگۈيلۈق بىلەن مەشغۇل. ئاساسىي بىلىملەر ئىچىدە ئۇ دەرس ئېيتمايدىغان ھېچقانداق ئىلىم يوق. ئۇ دەرس ئېيتقاندا پەنلەرنىڭ كۆپىنچىسىدە يازغان شەرھە، ھاشىيىلىرى ۋە يازغان پايدىلىق كىتابلىرى بار بولۇپ، ئالىملار ئۇنىڭدىن بەھرىمەن بولۇۋاتىدۇ. شۇنچە ئىقتىدار ۋە رەڭدارلىقى بىلەن بىللە يەنە شۇ ئىلىملەر بىلەن تەڭ تۇرىدىغان ئەقىل ۋە ساخاۋەتمۇ بار. ئۇ كۆپلىگەن گۈزەل ئەخلاقلار ۋە يېقىملىق سۈپەتلەرگە ئىگىدۇر. مۇنچە كامالەتلەر بىلەن يەنە بۇ پېقىرنىڭ سۆھبىتىگە كېلىپ، مەيلى سەپەردە ياكى شەھەردە چاغلاردا بولسۇن، كۆپ ھاللاردا ئۇزىنىڭ ئۇلۇغ سۆھبىتىگە مېنى مۇشەررەپ قىلىدۇ. قانچە پىكىر قىلغان تەقدىردىمۇ، ئۇنىڭ سۆزلىرىدىن بۇ زۇلمەتلىك زامانىنىڭ قىلمىشلىرى ئۈستىدىن شىكايەت قىلىش سۆھبىتىدىن باشقا ئەيىبنى تېپىش مۇمكىن ئەمەس، ئەمما ئەيىبسىز بىرلا تەڭرىدۇر. «غەرىب» ئىسمىغا يېزىلغان بۇ مۇئەممانى مەۋلانانىڭ، بەيىت:

كۆڭۈلنى ئۆزىگە تارتقۇچىلارنىڭ ھۆسنى-جامالىغا كۆز سېلىشتىن كۆزۈمنى خالىي قىلدىم. ھەي سەۋدايى، ئورنۇمنىڭ قايسى دەرىجىگە يەتكەنلىكىگە قاراپ باق.

تۆتىنچى مەجلىسنىڭ ئاخىرى

بۇ ئىنچىكە ۋە ئۆتكۈر پىكىرلىك ئەزىزلەردىن بەزىسى گەرچە ئۆلۈم شارابىدىن مەست ۋە بىھوش بولسىمۇ، لېكىن

يەنە بەزىلىرى ھايات بەزمىدە مەستخۇش ۋە جىلۋىگەردۇر. شۇنداقلا نەزمىلەر بىلەن مەشغۇلدۇر. تەڭرى قازا تاپقان جاما-ئەتنى ئۆز ھۇزۇرىدا رەھمەت دەريالسىغا چۆمدۇرسۇن. ھايات قالغان خىزمەتچىلەر ۋە بەندىلەرنى پادىشاھنىڭ خالىس مەرھەمىتىدىن مۇناسىپ ئىنئام ۋە غەمخورلۇققا ئېرىشتۇرسۇن.

رۇبائىي:

ئۇ گۈزۈھقا تەڭرىنىڭ رەھمىتى يار بولسۇن، بۇ جامائەتكە پادىشاھنىڭ مەرھەمىتى مەدەتكار بولسۇن. پادىشاھقەمۇ يۈز يەلەكچە ئۆستۈن مەرتىۋە بار بولسۇن، پۈقرالىرىمۇ ياخشىلىق ۋە غەمخورلۇققا سازاۋەر بولسۇن.

خۇراساننىڭ ۋە يەنە بەزى ئورۇنلارنىڭ ئەمىر ئەۋلادلىرى ۋە باشقا ئازاد كىشىلىرى ھەققىدە سۆزلىنىدۇ. ئۇلار ئۆزلىرىنىڭ ساغلام تالانتى ۋە كۈچلۈك زېھنىلىرىنىڭ تۈرتكىسىدە شېئىرىيەت بىلەن شۇغۇللىنىدۇ. ئەمما ئىزچىل داۋاملاشتۇرمايدۇ.

شۇلاردىن بىرى:

ئەمىر دەۋلەتشاھ — پىرزوز شاھنىڭ تاغىسىنىڭ ئوغلى ئەمىر ئالائۇدۇلا دەۋلە ئىسپەرايىنىنىڭ پەرزەنتى. ئەرۇز بەگنىڭ ئورنى ۋە ئۇلۇغلۇقى ئالەم ئەھلىگە قۇياشتىنمۇ روشەنرەك بولغاچقا، تەرىپلەشكە ئېھتىياجلىق ئەمەس. ئەمىر ئالائۇدۇلا دەۋلەمۇ ئىنسانىي پەزىلەتلەرگە ئىگە كىشى ئىدى. ئەمما ئۇنىڭ روھىي ھالىتىدە يېنىكلىك پەيدا بولۇپ، زايا بولدى. لېكىن ئەمىر دەۋلەتشاھ بولسا تالانتلىق، دەرۋىش سۈپەت ۋە ناھايىتى قابىلىيەتلىك يىگىت. ئۇ ئاتا-بوۋىلىرىنىڭ يولىدىن يەنى ئەمىرلىك ۋە كۆرۈنۈشتىكى ئۇلۇغلۇق زىبۇ-زىننەتلىرىدىن ۋاز كېچىپ، خالىي ئورۇننى تاللاپ، يوقسۇللۇق ۋە دېھقانچىلىق بىلەن ئۆتكەن تۇرمۇشىغا قانائەت قىلدى. پەزىلەتلەر ۋە كامالەتلەرنى ئىگىلەپ ئۆمۈر ئۆتكۈزدى. ئۇمۇ مۇشۇ قىسقا كىتابقا

چىنىك مەزمۇنىدەك مەزمۇندا: «مەجمەئۇش ـ شۇئەرا» (شائىرلار جامائىتى) ناملىق كىتاب يازدى. ئۇنى كۆرۈپ مۇتالىئە قىلغان كىشىگە يازغۇچىنىك ئىستېدات ۋە كامالىتى مەلۇم بولىدۇ. ئەمما بۇ يېقىندا ئۇنى پانى ئالەم بىلەن خوشلىشىپتۇ، دەپ خەۋەر كەلدى. ئەھۋال شۇنداق بولغان بولسا، تەڭرى ئۇنىڭغا رەھمەت قىلسۇن. بۇ مەتلەئ ئۇنىڭكى، مەتلەئ:

ئېخ، يۈزۈك قۇياشىدىن جاھانىنىك كۆزى روشەن، ئۇ كۆزنىك روشەنلىكىدىن كۆڭلۈم ئويى روشەن بولىدۇ.

ھەسەن ئەلى جالايىر ـ «تۇغەيلى» دېگەن تەخەللۇسنى قوللىناتتى. ئۇ يادىكار مۇھەممەد مىرزا ئىشىكىدە ئەمرلەر باشچىسى ۋە ھوقۇق ئىگىسى بولغان ئەلى جەلايىرنىك ئوغلى. ئەمما ئۆزىنىك ئاتىسى بىلەن مۇناسىۋىتى يوق، ئۆزى يوقسۇل سۈپەت، ئۆزلۈكىنى يوقاتقان، تەكەللۇپسز ۋە تالانت ـ لىق يىگىت. ئۇنىڭ نەزمىلەردە زېھنى ئۆتكۈر. ئەمما قەسىدە ئۇسلۇبى ئۇنىڭ ھەققىدۇر. بۇ جەھەتتە شۇ دەرىجىگە يەتكەن ـ كى، ئۇنى شائىرلار تائىپىسى بىردەك ئېتىراپ قىلىدۇ.

ئۇنىڭ سۇلتان ساھىبقىرانىنىڭ نامىغا يازغان جۇشقۇن ئۇسلۇبتىكى مۇنەۋۋەر قەسىدىلىرى بار. ئۇ ھەرزەتمۇ ئۇنى ياخشى تەربىيىلىدى. شۇ خۇسۇستا، ۋىلايەت ئىگىسى بولدى. ھەربىي ئىشلار مەھكىمىسىدە مۇھۇردارلىق قىلدى ۋە پەرۋانەچى (مۇئاۋىن ۋەزىر) بولدى. شۇنداقلا، شاھقا يېقىنلىق ۋە نايىب (ئورۇن باسار) لىق بىلەنمۇ مەشغۇل ئىدى.

پەلەكنىڭ پەزىلەت ئەھلىگە ھەسەتخورلۇقى، چىدىماسلىقى بولغانلىقتىن، ئۇنى بىر كەمچىلىك بىلەن شاھنىك پەلەك سۈپەت دەرگاھىدىن يىراقلاشتۇرۇپتۇ. بۇ قايغۇ ـ ئەلەمدىن ئۇنىڭ

كۆنىدۇزى تاقىتى، كېچىسى ئۇيقۇسى يوق. خۇدا خالىسا، شاھانە كەڭچىلىك ۋە ئىلتىپاتىنىڭ ئۇنى قولىدىشىغا ئۈمىد بار. بۇ مەتلەئ ئۇنىڭ قەسىدىلىرىدىندۇر. بەيىت:

خۇداغا شۈكرى، ئادىل پادىشاھىنىڭ مېھرىبانلىقى بىلەن يەنە بىر قېتىم گۈلۈم تىكەندىن خالاس بولدى، تىكەن ئايىغىمدىن ۋە ئايىغىم پاتقاقتىن چىقتى.

ئۇنىڭ ئەھۋالىنىڭ مۇشۇ مەتلەئتىدىكىدەك بولۇشىنى ئۈمىد قىلمىز. بۇ مەتلەئمۇ ئۇنىڭكى، مەتلەئ:

ئۇ گۈزەللىنىڭ پۈتى باغ سەيلىسىدە گۈلدىن ئازار يېدى. كۆزۈمدىمۇ كىرپىك تىكەنلىرى بار تۇرسا، قانداقلارچە ئۇنىڭ پۇتىدىكى تىكەننى كۆزۈم بىلەن ئاختۇرالايمەن؟

ئۇنىڭ ھەددىدىن ئارتۇق ھورۇنلۇق ۋە سەۋدايىلىقتىن باشقا ئەيىبى يوق.

مىر ھەيدەر ـ «سەبۇھى» دېگەن تەخەللۇسنى قوللىناتتى. بۇ دەرگاھ (سۇلتان ھۈسەيىن ئوردىسى) نىڭ كونا، بەلكى تۇغما، خىزمەتچىسىدۇر. بۇ پېقىرغا يېقىن تۇغقان بولغانلىقتىن پەرزەنتلىك مۇناسىۋىتى بار. بالىلىقتىن يىگىتلىك دەۋرىگىچە ئىلىم تەھسىل قىلىشقا مەشغۇل بولدى. شېئىر، مۇئەممادا ۋە باشقا ئىلىملەردە زېھنى ئۆتكۈر. گەرچە ئۇ بۇ خىل ئىلىملەرنى تېزلا تاشلاپ قويغان بولسىمۇ، لېكىن ھەربىي ئىشلاردا كۆپ ئارتۇقچىلىقلىرى بار. ئوق ئېتىشتا تېز ۋە قىلچ چېپىشتا چاققان، باشقا قەھرىمانلىقلارىدىمۇ شۇ دەرىجىگە يەتـ

كەنكى، بۇ ئەسىر كىشىلىرى ئۇنى بىردەك ئېتىراپ قىلىدۇ. سەۋدايىلىق ئالامەتلىرىدىنمۇ نېسىۋىسىز ئەمەس. تەرىقەت مەسلىكىگە ئۆزىنى تاشلاپ، ئۆزىنى كۆپ ئىخلاسمەن ۋە يېقىن تۇتتى. ساغلاملىق ۋە ئىزچىللىق قائىدىسىدە مۇستەھكەم بولۇشىنى ئۈمىد قىلمىز. بۇ مەتلەئ ئۇنىڭكى، مەتلەئ:

ياقۇتتەك لەۋلىرىڭ مەيمۇ ياكى تازا ۋە ئوتلۇق ھەسەلمۇ؟
ئۆزۈڭ ئېيت، بۇ ئىككىسىدىن قايسىمىرى، يۈزۈڭدىكى تەرمۇ ياكى گۈل سۈيىمۇ؟ ئۆزۈڭ ئېيت، بۇ ئىككىسىدىن قايسىمىرى؟

ئەبدۇلۋەھھاب — «سۇھائى» دېگەن تەخەللۇسنى قوللىنىدۇ. شەيخىمىزەنىڭ جىمەنى ۋە ئابدۇررەززاق ئەتكەنىڭ ئوغلى. شەيخىمىزنىڭ تەرىپى ئۆز بايانىدا سۆزلەندى. ئابدۇررەززاق ئەتكەمۇ ئالائۇدىدەۋلە مىرزىنىڭ ئوردىسىدا مۇھۇردار ئىدى. ئۆزى يەنە ھەربىي خاراكتېرغا ئىگە يىگىت. ئېپتىشلارغا قارىغاندا، «ئەبدالنامە» ناملىق بىر كىتاب يېزىپتۇ. ئەمما پېقىر كۆرمىدىم. ئۇنىڭ تالانتىمۇ بەزىدە تاغىسى تەرىپلەيدۇ. ئۇنىڭغا بۇ شەرەپ يېتەرلىكتۇر. بۇ مەتلەئ ئۇنىڭكى، بەيىت:

ئۇنىڭ ئاغرىق كۆزىدىن دىلىمدا يۈز تۈرلۈك ئەلەم بار ئىدى، تاكى ئۇ ئۆز كۆزى بىلەن كۆرمىگىچە بۇ دەردكە ئىشەنمىدى.

بۇ مەتلەئنى بىرەرسىنىڭ كۆزى ئاغرىپ قالغاندا يازغان ئوخشايدۇ.

سۇلتان ھۈسەيىن — «خاتەمى» دېگەن تەخەللۇسنى

قوللىنىدۇ. شەيخ بەھلۇلبەگنىڭ ئوغلى گەرچە ئاتىسى ھازىر يوقسۇللۇق يولىنى ئىختىيار قىلىپ، خالىي ئورۇندا تۇرۇۋاتقان بولسىمۇ، ئەمما سۇلتان ساھىبقىران دۆلىتىدىن خاتىرجەم تەختىدە ھۆكۈم سۈرۈپ، ئەمرلەر مەھكىمىسىدە مۆھۈر باستى. تاغىسى ئىسلامنىڭ مەشئىلى دەپ ئاتالغان بەلخ شەھىرىدە يىغىلاردىن بېرى ھۆكۈمران ئىدى. ئۆزى يوقسۇل سۈپەت ۋە نامرات خاراكتېرگە ئىگە يىگىت. زېھنىمۇ ساغلاملىقتىن خالى ئەمەس. بۇ مەتلەئ ئۇنىڭكى، بەيىت:

جاناندىن ئايرىلىش ماڭا ئىنتايىن مۇشكۈل كۆرۈندۇ، ھەي مۇسۇلمانلار، شېرىن جان بىلەن ۋىدالىشىش ئىنتايىن قىيىن ئىكەن.

مىر ئىبراھىم — سۇلتان ھۈسەيىنىڭ ئوغلى. ئۇ پېقىرنىڭ تاغىسىغا نەۋرە بولىدۇ. پېقىر ئۇنى ئۆز ئوغلۇمدەك كۆرۈپ، ئاسراپ كەلدىم. «شاھىم» ۋە «ماھىم» ئىسمىغا يېزىلغان بۇ مۇئەممىا ئۇنىڭكى، مۇئەممىا:

ھەي كۆڭۈللەرنى يارانتۇچى گۈزەل، مېھرىبانلىق يۈزىدىن بۇ بىچارە ئىبراھىم تەرەپكە ناز بىلەن قاراپ قويغىن.

مۇھەممەد سالىھ — ئۆز ئىسمى مۇناسىۋىتى بىلەن «سالىھ» دېگەن تەخەللۇسنى قوللىنىتتى. ئۇنىڭ ئاتىسى نۇر سەئىدبەگ چاھارجۇي ناھىيىلىرىدىن تاكى ئاداق ناھىيىلىرىگىچە بولغان جايلارغا كۆپ ۋاقىت ئەمرلىك قىلدى. سۇلتان ئەبۇ سەئىد مىرزا ئىشىكىدە، ئۇلۇغبەگ ۋە جوگى مىرزا دەرگاھىدا پۇتۇن مەملىكەتكە ھۆكۈمى ئۆتىدىغان ھوقۇق ئىگىسى

ئىدى. ئەمما ئىنتايىن بەتقىلىق ۋە بەتخۇي كىشى ئىدى، ئۇ - زى مۇلايىم يىگىت، مىجەز - قىلىقلىرى ئاتىسىنىڭ خۇي مىجە - زىگە ئوخشىمايدۇ، ئۇنىڭغىمۇ ئاجايىپ بىر خاتالىق يۇزلىنىپ، سۇلتان ساھىبقىرانىنىڭ خىزمەتىدىن كېتىشىنى ئىختىيار قىلدى. بەزىلەر: «بەختۇدلۇق ئالمىدە يامان سۆھبەتداشلار ئۇنى بۇ يامان يولغا باشلاپتۇ» دېيىشىدۇ. ئۇنىڭ زېھىن ۋە تەبىئىتىدە خېلى نازۇكلۇق ۋە شېئىرىي تالانت بار. ئۇنىڭ خەتتاتلىقتىمۇ قابىلىيىتى بار. بۇ مەتلەئ ئۇنىڭكى، بەيىت:

ئۇنىڭ چاچلىرىنىڭ ئايدەك يۈزلىرىنى يېپىۋېلىشلىرىدىن
پەرىشان ئەھمەن. ئاخىرى تاڭغا يېتىشىدىغان بولغانىدىن
كېيىن تۇننىڭ قاراڭغۇلۇقىدىن نېمە غەم.

شەرەم - خۇراسانىنىڭ ئېسىل ئادەملىرىنىڭ پەرزەنتى بولۇپ، ئۆزى ساغلام بەدەنلىك ۋە ساغلام زېھىنلىك يىگىت، ئۇنىڭ تالانتى نەزمە ئۇسلۇبىدا كۆپ يۇقىرى. بۇ مەتلەئ ئۇنىڭكى، مەتلەئ:

ھەركىم ياردىن ئايرىلىپ قالسا، كۆپ پەرىشان بولىدۇ.
ۋىسال (ئۇچرىشىش) قەدرىنى بىلمىگەنلەر مەنسەك پۇشايمانىدا
قالىدۇ.

بۇ پارىسچە مەتلەئىمۇ ئۇنىڭكى، مەتلەئ:

ھەي ۋەز - نەسىھەتچى، بىزنى ئەقىل - پاراسەت كوچىسىغا
باشلايمەن دېمە. سەۋدايىلىق بىزگە نېمىنى بۇيرۇسا شۇ بويى-
چە بولىدۇ، ئىختىيار بىزنىڭ قولىمىزدا ئەمەس.

مىسرە ئىشقى - تارىخلىرىنىڭ ھاجەتىدىن براھمىنىڭ دېرىجە-
دىكى ناھايىتى يۇقىرى نام - شۆھرەتكە ئىگە بولغان جاھان
مەلىكىبەگنىڭ نەۋرىسى. شۇنداقلا، يۇقىرىدا بايان قىلىنىپ ئۆتە-
كەن ئەمىر يادىگار بەگمىنىڭ ئىنىسىنىڭ ئوغلى. بۇ مەتلەئ
ئۇنىڭكى، بەيىت:

جانانىمنىڭ ھېكايىلىرىنىڭ گەپ - سۆزلىرى چىقىپ قالارمە-
كىن دەپ،ھەر دائىم مەجلىسلەردە گۇزەللەر ھەققىدە سۆز ئاچمەن.

مىسرە ئەلى دوست - «رەفىقى» دېگەن تەخەللۇسنى قوللى-
ناتتى. ئەلەيكە بەگنىڭ نەۋرىسى. ئەلەيكە بەگنىڭ شان - شۆھ-
رىتى تەرىپلەش بىلەن كىشىلەرگە تونۇتقاندىنىمۇ كاتتىراق
ۋە ئۇلۇغراقتۇر. ئىسمىنى ئېيتىپ ئۆتتۇق، شۇنىڭ ئۆزىمۇ يە-
تەرلىك. ئۇنىڭ مەدرىسە، گورخانا (قەبرىستان) لىرى، لەشكەر-
لىرىدۇ ئۇنى يېتەرلىك تونۇتقاندۇر. مىرئەلى دوستنىڭ
زېھنى ئۆتكۇر. بۇ مەتلەئ ئۇنىڭكى، بەيىت:

كۆڭلۈم دەردىنىڭ داۋاسىنى قەيەردىن ئىزدەيمەن، ئۇز
ئەھۋالىمنى قەيەرگە بېرىپ، كىمگە ئېيتىمەن؟

يامغۇرچىبەگ - «سىپاھى» دېگەن تەخەللۇسنى قوللى-
ناتتى. ئۆزى پەر ۋەلىبەگنىڭ ئوغلى. پەر ۋەلىبەگنىڭ تەرى-
تۆسۈپى خۇددى ئەلەيكەبەگنىڭ تەرىپى بىلەن ئوخشاش، ئۆز
ساھەسىدە ئۇنىڭدىن ئارتۇق بولسا بارىكى، كەم ئەمەس، ئەمما
ئىسەلىرى ئانچە قالمىدى. يامغۇرچىبەگ تالانتلىق بولۇپ
چىقتى. بۇ مەتلەئ ئۇنىڭكى، بەيىت:

دىلىمىزىمنىڭ پىراقىدا مەسچىتكە بېرىپ، سەجدە قىلىش باھانىسى بىلەن بېشىمنى يەرگە ئۇرىمەن.

مۇھەممەد ئەلى جالايىر ـ «نىسارى» دېگەن تەخەللۇسنى قوللىنىۋاتىدۇ. ئۆزى ئەلى جالايىرنىڭ ئوغلى، ھۈسەيىن ئەلى بەگنىڭ ئىنىسى. بۇ ئىككىسىنىڭ تەرىپى يۈقىرىدا بايان قىلىنىپ ئۆتتى. ئۆزى سېپاھىلىقىدا ئاتىسىغا ئوخشىسىمۇ، لېكىن باشقا خۇسۇسىيەتلەردە تاغىسىنى دوردىغان، ئاجايىپ خۇسۇسىيەتكە ئىگە ئادەم. ئۇنى خۇراسانلىقلارنىڭ ھەممىسى بىلىدىغان بولغاچقا، سۆزلەپ ئولتۇرۇشنىڭ نېمە پايدىسى بار؟ لېكىن ئۇ شېئىرىيەت بىلەن شۇغۇللىنىدۇ. ئۇنىڭكى، بۇ مەتلىئى ياخشى چىقىپتۇ، بېيىت:

ھېچ كىشى مېنى زادىلا غەمسىز كۆرۈپ باقمىدى، مېنىڭ دەك غەم ـ ئەلەم كۆرگۈچىنى غەمنىڭ ئۆزىمۇ كۆرۈپ باقمىغان.

مەۋلانا كەۋكەبىي ـ ئەمدى ئاشكارا بولۇپتۇ. ئۆزى شەيخ بايەزىد ئەتكەنىڭ نەۋرىسى. پېقىر ئۇنى كۆرگەن. شېئىر ئېيتىسىمۇ لېكىن ئاشكارا قىلمايتتى. ئۇ مەشھەددە ئاتا ۋە ئەجدادىنىڭ گۆرىستانىدا تۇرۇۋاتىدۇ. ئۇ يەردىن كەلگەنلەر بۇ مەتلەئنى ئۇنىڭكى، دەپ نەقىل كەلتۈرۈشىدۇ، بېيىت:

ھەي قاشلىرى يادەك گۈزەلىم، مەن دىلخەستىنى ئۆلتۈرۈدۈك. مېنىڭ قايتىدىن تىرىلىشىم ئۈچۈن ماڭا قارىتىپ يەنە بىر قېتىم ئوق ئۇزگىن.

ئىبراھىم خەلىلى ـ مۇھەممەد خەلىلنىڭ ئوغلى. ئۇنىڭ ئاتىسى خەلىلبەگ يىللاردىن بېرى ئىمىروز مەملىكىتىدىن تاكى

خەزنە ناھىيىلىرىگىچە بولغان جايلارغا ھۆكۈمرانلىق قىلغان بولۇپ، بەزى ۋاقىتلاردا ھېچقايسى پادىشاھقا تەۋە بولمىغاندى. ۋە تالانتلىق كىشى ئىدى. ئۆزىمۇ ئەخلاقى مۇلايىم، ياۋاش ۋە ئەدەب ـ ھۇرمەتلىك يىگىت. بۇ مەتلەئ ئۇنىڭكى، **مەتلەئ:**

يات كىشىلەرنى كۆرۈش بىلەنلا، دەرھال قولۇمنى كۆكسۈمگە قويىدۇم، بۇ قىلغىنىم تەزىم ئۈچۈن ئەمەس، بەلكى يارىنىڭ خەنجىرىدىن كۆكسۈمدە قالغان يارىلارنى يوشۇرۇش ئۈچۈندۇر.

مىر ھەبىبۇللاھ ـ مىر ھەيدەرنىڭ ئوغلى بولۇپ، ئاتىسىنىڭ تەرىپى يۈقىرىدا بايان قىلىندى، ئۆزى مۇلايىم يىگىت. ئۇد ① چېلىشتىمۇ قابىلىيەتلىك بار، ھەم ئۇنىڭغا ئىشقىمۇ بار. شۇ پەندە ياخشى بولۇپ چىقىشىنى ئۈمىد قىلىمىز. ئىلىم تەھسىل قىلىش بىلەنمۇ شۇغۇللىنىدۇ. بۇ مەتلەئ ئۇنىڭكى، **بېيىت:**

ئەگەر مېنىڭ چەكمەن ئاھىلىرىنىڭ سوغۇق شامىلىدىن كۈن ۋە ئاي چىراغلىرى ئۆچۈپ كەتمىگەن بولسا، ئۇنداقتا نېمە ئۈچۈن غېمىڭ تۇندە پۈتۈن ئالەم كۆزۈمگە قاپقاراڭغۇ كۆرۈنىدۇ؟

مەھەممەد جەئفەر ـ مۇھەممەد ئەلى كۆكەلتاشنىڭ ئوغلى بولۇپ، ئاتىسى مۇقەددەس مەشھەد (ئۇنىڭغا مەدھىيە ۋە سالاملار بولسۇن) نىڭ دوغىسى. ئۆزىنىڭ تالانتى ياخشى. بۇ مەتلەئ ئۇنىڭكى، **بېيىت:**

① ئۇد ـ بىر خىل چالغۇ ئەسۋابى.

ئۇ كېچىسى شارابىنىڭ ھارارىتىدىن جاھالەتچى شەيىنى يوروتقىنىڭدا، ماڭا رەھىم قىلماستىن، پەرۋانىنى كۆيدۈرگەندەك كۆيدۈردۈڭ.

شاھ قۇلى ئۇيغۇر ـ كېچىكىدىن باشلاپ زېھنى ئىلىم تەھسىل قىلىشتا ۋە باشقا نۇرغۇن ھۈنەر ـ سەنئەتلەردە ئۆتكۈر ئىدى. ئاتا ـ ئانىسىنىڭ ئادەتتىن تاشقىرى ئامراقلىقى سەۋەبىدىن ئوقۇشسىز قېلىپ، ناھايىتى كۆپ قابىلىيىتى زايا بولدى. ئۇ قەبىلىنىڭ مەرزىسى. ھۆكۈم چىقىرىدىغان ئىشلارنى شۇ قىلىدۇ. مۇئەممادا زېھنى ئۆتكۈر. «مەھۇى» نامىغا يېزىلغان بۇ مۇئەممانى ئۇنىڭكى، بېيىت:

بىزنىڭ مېھنىتىمىزنىڭ ئالدىدا ئىككى ھەرىپ بار. ئۇنى ئەگەر مۇۋاپىق بولسا ئېيتقىن، مۇۋاپىق بولمىسا ئېيتما.

دەرۋىش ئابدۇللاھ ـ تارىخچىلاردىن شەيخ سەلمان ئەتكەنىڭ ئوغلى. نەزمىلەرگە زېھنى كېچىكىدىن باشلاپ ئۆتكۈر ئىدى. بۇ مەتلەنى ئۇنىڭكى، بېيىت:

سېنىڭ لېۋىڭ ۋە چىشلىرىڭ خىيالىدىن لەقمىدە ياشقا تولغان كۆزلىرىم گويا كى تاشلىرى ئۇنچە ۋە ياقۇتتىن پۈتكەن دەريا غا ئوخشايدۇ.

ئابدۇلقاھھار ـ شەيخزادە مۇھەممەدنىڭ ئوغلى بولۇپ، ئاتىسى پادىشاھ ئوردىسىدا ئەمىرلىك مەنسىپىگە ئېرىشتى، باھادىر كىشى تۇرۇقلۇق يەنە ۋۇجۇدىدا پۇقرا سۈپەتلىك ۋە مۇلايىملىق بار ئىدى. لېكىن ئوغلىغا بۇ خىل پەزىلەتلەر-

دىن ھېچبىر مىراس تەگمىدى. شۇنداقتىمۇ ئۇنىڭ مۇئەممانى پېتىنىدە قابىلىيىتى بار. «ھۇمام» ئىسمىغا يېزىلغان بۇ مۇئەممانى ئۇنىڭكى، بېيىت:

يارىم ئوتلۇق مەينىڭ ھارارىتىدىن گۈل يۈزلىرىنى ئوتتەك ياندۇردى. غەم ـ ئەلەملىرى بىلەن بىچارە بۇلبۇلنىڭ دىللىرىنى ئۆرتىدى.

ئەمدى ئۇنىڭدىكى بۇ خىل قابىلىيەتمۇ يوق بولدى.

بەگ مەلەكى ـ ھەسەن مەلەكىنىڭ ئوغلى بولۇپ، ئۇنىڭ ئاتىسىنىڭ تەرىپ تۆسۈپىنى كىشى ھەر قانچە سۆزلىسىمۇ تۈگىتەلمەيدۇ، ئەمما ئۆزىنىڭ ئەھۋالى ئاتىسىنىڭ ئەكسىچە بولۇپ چىقتى. ئۇ بۇرۇن ئاز ـ تولا مۇئەممانى ئېيتالايتتى. لېكىن ھازىر ئۇمۇ بۇ ئىشتىن يۈقىرىدا سۆزلەنگەن ھەقەمسايەسىگە ئوخشاش مەھرۇم بولماقتا.

مۇئەممانى بىلەن شۇغۇللانغان چاغلىرىدا «خۇررەم» ئىسمىغا بۇ مۇئەممانى ئېيتقاندىدى، بېيىت:

ئەھۋالىم ئۇ ئاي يۈزلۈكىنىڭ سەۋەبىدىن يامانلاشتى. كىشىلەرنىڭ دىللىرىغا ئۇنىڭ رۇخسارىدىن ئوت چۈشتى.

ساقىي ـ جەنۇبىي باخشىنىڭ ئوغلى. ئۇنىڭ كېچىك ۋاقتىدىلا نەزمىلەردىمۇ ۋە باشقا ئىنسانىي خۇسۇسىيەتلەردىمۇ قابىلىيىتى مول ئىدى. ئۇنىڭ تۇرقىچە ۋە پارىسچە شېئىرلاردا خېلى يولى بار. ئۇنىڭ ھەربىي ئىشلاردىكى قەھرىمانلىقى شۇ

دەربجگە يەتكەنكى، خۇراساننىڭ سەركەردىلىرى ئىچىدىن كۆزگە كۆرۈنگەن مەشھۇر كىشىلەر ئۇنى ئىمكانىيىتىنىڭ بارىچە تەرىپ قىلىشىدۇ. دۆلەت ئەربابلىرى قېشىدا بەلكى پادىشاھ ئالدىدا ئىلتىماتقا ۋە مەقبۇللۇققا ئېرىشكەنىدى. ئۇنى قانداق بالا ـ قازا ئۇرغانلىقىنى ھېچ بىلەلمىدۇق، ئۇنىڭ ھازىر يۇقىرىقى سۈپەتلىرىدىن ھېچ نەرسە قالمىدى. ئۇ كىشىلەر ئارىسىدىن چىقىپ كەتتى. ئۇلۇغ تەڭرىدىن ئۇنىڭ بۇ چوشكۈنلۈكىنى بەخـ تسىيارلىققا ئايلاندۇرۇشنى ئۈمىد قىلىمىز. بۇ مەتلەئ ئۇنىڭكى، مەتلەئ:

ياقامنىڭ يىپىنى ئۇنىڭ ئېتىنىڭ بويۇن تاسمىسى قىلغىن،
شۇ ئارقىلىق ياقام ھەر دائىم يىرتىلىپ ئېتىكىمگە چۈشسۇن.

تۈركچە مەسنەۋىسىدە يۈپۈقلۇق ئات مىنگەن كىشىنى تەرىپلەپ مۇنداق يېزىپتۇ، بەيىت:

ئۇنىڭ ئېتى گۈزەللىكتە گويا قىرغاۋۇلنىڭ ئۆزى ئىدى،
ئۇنىڭغا ياپقان يۈپۈقنىڭ ئىككى تەرىپى ئۇنىڭ ئىككى قانتى ئىدى.

بەشىنچى مەجلىسنىڭ خۇلاسىسى

بۇ تالانت گۈزەللىكى بىلەن بېزەنگەن ئازاد كىشىلەر ۋە بۇ زېھىن ئۆتكۈرلۈكى بىلەن زىننەتلەنگەن ئەمىرزادىلەر ئىچـ ىدىن گەرچە بەزىسى يوقلۇق خىلۋىتىدە يوشۇرۇنلۇق پەردىسـ گە كىرىپ كەتكەن بولسىمۇ، لېكىن يەنە بەزىسى مەۋجۇتلـۇق بەزمىسىدە، ئاشكارىلىق ۋە ھاياتلىق بۇرجەكلىرىدە ھازىرىدۇر.

قازا تاپقانلارنى تەڭرى ئۆز رەھمىتى ۋە كەچۈرۈم كەڭلىكىدىن بەھرىمەن قىلسۇن؛ ھايات قالغانلارنى پادىشاھىنىڭ ئىنئـام ۋە ئېھسان خەزىنىلىرىدىن خۇشال ۋە شادىمان قىلسۇن. رۇبائىسى:

ئەي تەڭرىم، شاھىمزنىڭ مەرتىۋىسىنى ئەرشتەك يۇكسەك

قىلغانلىقىڭ ئۈچۈن، ئۇنىڭ ۋۇجۇدىغا تەڭرىنىڭ يەردىكى سايىسى دېگەن خىتاب يېزىلدى. شاھىمزنىڭ قازا تاپقان بەندىلىرىنىڭ گۇناھىنى ھېساب قىلما، ھايات قالغانلارنى شاھ بەزمىسىدە قۇياشتەك نۇرلۇق قىلغىن.

خۇراساندىن باشقا مەملىكەتلەرنىڭ پەزىلەت ئىگىلىرى ۋە دانىشمەن كىشىلىرى ھەققىدە سۆزلىنىدۇ. ئۇلار مۇشۇ ئەسىردىكى كىشىلەر بولۇپ، ھەر قايسى ئۆز ھالىغا يارىشا شېئىر سۆزلۇكتۇر، شۇنداقلا ئۆزىگە خاس دىۋان ۋە شېئىرلارغا ئىگىدۇر.

شۇلاردىن بىرى (ئاۋۋال سەمەرقەند كىشىلىرىدىن باشلايلى):

ئەھمەد جامىيەگ ـ زامانىنىڭ تەڭداشسىز كىشىلىرىدىن بىرى بولغان سۇلتان مەلىك قەشقەرىنىڭ ئوغلى. ئۇ «ۋاپائى» دېگەن تەخەللۇسنى قوللىنىدۇ. ئۆزى تەقى ـ تۇرقى كېلىشكەن، مەجەز ـ خۇلقى يېقىملىق، ئەخلاقى ـ پەزىلىتى مەدھىيىگە سازاۋەر، ئىش ـ ھەرىكەتلىرى ھەممە كىشىگە يارايدىغان يېگىت. خۇراساندا تەربىيىلەندى. ھېرات سەلتەنىتىدە مەھكىمىسىدە ئون يىلغا يېقىن ھۆكۈمەت ئىشلىرى بىلەن بولدى. شۇنداقلا سەمەرقەند ۋىلايىتىدە بىر مەزگىل ھاكىم بولدى. ھازىر ئۇنىڭ مۇستەقىل ھالدا ئەمىرلىك مۇقىم ھالدا پادىشاھقا نايىب

(ئورۇن باسار) لىق قىلىۋاتقىنىغا بىر قەرىن (30 يىل) بولاي دېدى. بۇنىڭدىن سىرت يەنە بۇ بەگنىڭ ھەربىي ئىشلارىدىكى قەھرىمانلىق ۋە باتۇرلۇقىنى ھەممىسە كىشى بىلىدۇ ۋە بۇ جەھەتتە ئۇنىڭغا قول قويىدۇ. ئۇنىڭ تالانتى ناھايىتى يۇقىرى بولۇپ، نەزمە يېزىشقا كۆپرەك ئىلتىپات قىلىدۇ. بۇ مەتلەئ ئۇنىڭكى، بېيىت:

تېنىمدىن جېنىمنى ئېلىپ، چېچىڭنىڭ زەنجىرلىرى بىلەن باغلىدىڭ، يۈزۈڭدىن پەردىنى ئېچىپ كۆزۈمنى باغلىدىڭ.

خوجا خۇسرەۋ ـ سەمەرقەند تەختىنىڭ بىردىنبىر داڭلىق قازىسى ۋە ئۇلۇغبەگ مىرزا مەدرىسىسىنىڭ مۇدەررىسىدۇر. شۇنداقلا ئۇ پەزىلەت، كامالەت ۋە ئەقىل ـ پاراسەت ئۇلۇغلۇقى بىلەن زىننەتلەنگەن، ئۇنىڭ ئۇستىگە يەنە تەقۋادارلىق، زاھىدلىق ۋە گۈزەل ئەخلاق زىننەتلىرى بىلەن بېزەلگەن كىشى دۇر. ئۇنىڭ زېھنى ئۆتكۈر بولغانلىقتىن، شۇنچە كۆپ مەشغۇلىيەت ۋە ئەرز ـ دادلار بىلەن ئالدىراش بولسىمۇ يەنە نەزمە، نەسرى، تارىخ ۋە مۇئەممالىرىنى بىلەنمۇ شۇغۇللىنىدۇ. «مەلىك» ئىسمىغا يېزىلغان بۇ مۇئەممانى ئۇنىڭكى، مۇئەممانى:

ئۇ ئاينىڭ ئەۋجىدىن تاكى ئايغىچە بولغان ئارىلىقتا ھەر نەرسە بولسا، ئۇنىڭغا دەققەت قىلساڭ ئىسىم ھاسىل بولىدۇ.

ئېيتىشلارغا قارىغاندا، ئەۋلىيا كىشىلەردىن بىرى بولغان بابا خۇداداد سەمەرقەندتە ۋاپات بولغاندا، ئۇنىڭ ۋاپات بولغان يىلىغا ئاتاپ «مەجزۇبى سالىك» (تەسەۋۋۇپ مەسلىكىگە بېرىلگۈچى) دېگەن سۆزنى تاپقان. يېقىرىنىڭ «ۋەقفىيە» (ۋەخپەنامە)

كىتابىمنى تەھرىرلەش جەريانىدا يەنە ئۇنىڭ تارىخى ئۇچۇن «سەن ۋەقفى ئەلشر» (ئەلمشىردىن ۋەخپە) دېگەن سۆزنى تاپتى. ئۇنىڭ يۇقىرىدىكى ھەر ئىككىلا ئىشىنى تەرىپلىمىسەكمۇ خوجىنىڭ ئىنچىكە ۋە نازۇك زېھنى ئۇچۇن ئىككى ئادىل گۇۋاھچىدۇر.

ئەبۇلبەرەكە ـ ئۇ يۇقىرىدا خوجا خۇسرەۋ قازىنىڭ سۈپەت تەرىپلىرىنى قەلەپ يېزىلغانلارنىڭ تامامەن تەتۇرىسىچە ئادەم. خۇراسان ۋە سەمەرقەندتە بولغان كىشىلەر ئىچىدە ئۇنى بىلمەيدىغان كىشى يوق. ئۇنىڭ قەبىھ ۋە يىرگىنىشلىك ئەھۋالىنى بايان قىلىش ئۇچۇن كۆپ شەرمەندىلىك كىرەك؛ ئۇنىڭ ئىشلىرىدىن بىرەر ئەقىلنى بىر سائادەتمەن كىشىنىڭ ئىغىزىدىن چىقىرالىشى ناھايىتى مۇشكۇل ئىش؛ شۇڭا ئۇ ئىشلارنى سۆزلەشنى بولدى قىلمىز. ئۇنىڭ قىسقىچە شەرھىيسى تۆۋەندىكىچە: ئەبۇلبەرەكە سەبزە شەھىرىدە قازى ئىدى. پادىشاھ ھۇزۇرىغا ئۇنىڭ زۇلمى ئۇستىدىن ئەرز ـ داد ئېيتقۇچىلار كۆپ ئىكەنلىكتىن ئەمىلدىن ئېلىپ تاشلىنىپ، خۇراسانغا قايتۇرۇپ كېلىندى. بۇ يەردىمۇ ئۇ يەنە ئاجايىپ پەسكەش ۋە ھىيلەنەيرەڭلىك ئىشلارنى ئوتتۇرىغا چىقاردى. سۆزلىسەك بۇ ئاجايىپ ـ غارايىباتلار ناھايىتى ئۇزۇن. شۇنداق قىلىپ ئۇ بۇ يەردىمۇ تۇرالماي، يەنە سەمەرقەندكە كەتتى. ئۇ يەردىكى دۆلەت ئەربابلىرىدىن بەزىسى ئۇنىڭغا بېرىشنى ئىلتىماس قىلىپ كەلدى. چۇنكى بىر نەچچە ۋاقىتتىن بېرى ئۇ يەردە قازى يوق ئىكەنىدۇق. ئۇنىڭ تەرەپدارلىرى: «ئۇ مەنسەپ ئىگىسىز تۇرۇۋاتىدۇ. مانا ئەمدى لايىق ئادەم تاپتۇق» دەپ، ئۇنىڭغا بىر قۇر كېيىم كىيدۇرۇپ پادىشاھ ھۇزۇرىغا ئەۋەتمىشتۇ. يەنە بەزى ئەمەلدارلار: «ئۇ قىلمىقى ئوسال ئادەم» دەپ، ئۇلارنىڭ سۆزىنى رەت قىپتۇ. پادىشاھ ئۇلارغا: «بىر

نەچچە ۋاقىتتىن بېرى ئۇ يەر قازىسىز تۇرۇۋاتىدۇ. شۇڭا قازىلىقنى بۇ ئادەمگە بېرىڭلار كېرەك، بۇ ئادەم ھەرقانچە بەتتەبىلىق ۋە بەدبەختلىك بولغان تەقدىردىمۇ، ھەر ھالدا ئىلگىرىكى قازىدىن ياخشىراقدۇر.» دەپتۇ.

ئۇنىڭ نەزىلىرى يادىمدا يوق. لېكىن دانىشمەنلەر بۇ بەيتىنى ئۇنىڭغا قارىتىپ ئېيتىپتۇ، بەيىت:

دېۋە ھەم شەيتان سۈپەت ئەبۇلبەرەكەنىڭ تۇرار جايى يەتتىنچى دوزاخ بولسۇن.

خوجا خاۋاند ـ خوجا پەزلۇللا ئەبۇللەيسى (تەخەللۇسى ئۇنىڭغا رەھمەت قىلسۇن) نىڭ ئوغلى. ئۆزى دانىشمەن ۋە تالانتلىق يىگىت. ئۇنىڭ تالانتى ھەم نەزمە تەرەپكە، ھەم لەتىپە ۋە چاقچاق تەرەپكە مايىل. ئەبۇلبەرەكە ھىراتقا كەلگەندە كۆڭلىدە دەرۋىش ھۇسەيىنگە ئۆچلۇك پەيدا بولۇپتۇ. ئەبۇلبەرەكە دەرۋىش ھۇسەيىنگە قاتتىق ئىغىر كەلسۇن ۋە قاتتىق ئاھانەت (ھاقارەت) بولسۇن دېگەن نىيەتتە، قارا ئۇغۇ كېچىدە كەپتۇ ـ دە، بىرى سىسەد سالەنىڭ قەبرىسى بېشىدا ئىپلاسلىق قىلىپ ئۇ يەرنى بۇلغاپتۇ، ئۇ مازار بېشىغا پەقەت شۇ مەقسەت ئۈچۈنلا بارغانىكەن. خوجا خاۋەند بۇ ئىشنى ئاڭلىغاندىن كېيىن بۇ توغرىدا چاقچاق يۇزىسىدىن بۇ بەيتنى ئېيتقانىكەن. ناھايىتى مۇۋاپىق چىقىپتۇ. بەيىت:

ئۇ ياش يىگىت بېرىپ پىرى سىسەد سالىنىڭ قەبرىسىگە تەرەت قىلدى. ئۇ يىگىت ئەگەر پىر بولۇپ قالىدىغان بولسا، مەن ھېچقانداق پىرغا مۇرىد بولمايمەن.

ئەمەر مەھمۇد بارلاس ـ ئالىي نەسەپلىك، يۇقىرى پەزىلەتلىك، دەرۋىش سۈپەت، ئۆزلۈكىنى يوقاتقان ۋە تەكەلۇپسىز كىشى. «دەھنامە» ناملىق نەزمىي ئەسەرمۇ يېزىپتۇ. ئۆزى زېھنى ساغلام، خۇي ـ مىجەزى ياخشى ئادەم. ئۇ كىرمان ۋىلايىتىدە ھۆكۈم يۈرگۈزەتتى. يېقىنىدىن بېرى پادىشاھ ئوردىسى ئەمرلەر مەھكىمىسىدە مۇھۇردارلىق قىلىۋاتىدۇ. بۇ مەتلەئ ئۇنىڭكى، بەيىت:

مېنىڭ يۈزۈم سۇدىنمۇ سۈزۈك ۋە تىنىق دېمە، مېنىڭ نەزەرىمدە ئۇ قۇياشتىنمۇ روشەندۇر.

مەۋلانا فانى دەرۋىش ـ سەييىدى ئەھمەد بايەزىدىپە ـ رۋانەچى (مۇئاۋىن ۋەزىر) نىڭ ئوغلى. كىچىك ۋاقتىدا شوخ ـ راق ئىدى. ئەمدى دەرۋىشلىك ۋە ئەھلى سالاھلىق سۈرىتىگە كىـ رىپتۇ. مىر سەربەرەھنە ئۇنى ماختاپ: «ئۇ شۇ قەدەر كەشىپ ۋە كارامەت ھاسىل قىلدىكى، ئەگەر بىراۋنىڭ ساقلىنى ئۇتۇپ ئۇرۇپ بۇنىڭدا يىگىرمە مىڭ تۆتيۈز سەكسەن بەش تال تۈك بار، دېسە، بىر تال تۈكنىڭ سانىنمۇ خاتا قىلمايدۇ» دېدى. مەجلىس ئەھلىدىن بىرسى: «ئۇ سىزنىڭ ساقال ـ بۇرۇتلىرى ـ ڭىزنىڭ تۈكلىرىنىڭ سانىدىن سىزنى خەۋەردار قىلغان ئوخشـ ـ مامدۇ؟» دېدى. كىشىلەر كۈلۈشتى، لېكىن بۇ كۈلكە چاقچاقلار مىرغا تەسىر قىلمىدى. بۇ مەتلەئ ئۇنىڭكى، بەيىت:

مۇھەببەت ئەھلىنىڭ تېنىدىكى بۇ داغلار دەرد ـ ئەلەم ئېغىغا ياغقان قايغۇ ـ ھەسرەت يامغۇرلىرىدۇر.

مەۋلانا مۇئىمىنى ـ «ئىخلاسىيە» خانىقاسىدا ئىلىم

تەھسىل قىلىۋاتىدۇ. ئىسمى ئابدۇلمۇئمىن بولۇپ، ئۇنىڭ تەخەللۇسى مۇشۇ مۇناسىۋەت بىلەن كېلىپ چىققان. ئۆزى سەمەرقەندلىك. زېھنىدە ئۆتكۈرلۈكى بار. بۇ مەتلەئ ئۇنىڭكى، بەيىت:

ئېغىزدىكى ئېچىپ شېرىن لېۋىدىكى ۋە شېرىن كۈلكەڭنى كۆرسەتكىن، بۇ ئارقىلىق شېكەرنىڭ باھاسى بىلەن قەنتنىڭ نەرقىنى چۈشۈرگىن.

ئارىسى پەركەتى ـ سەمەرقەند ئاھىيىلىرىنىڭ پەركەت دېگەن يېرىدىن. كۆپ ۋاقىتلاردا خۇراساندا پايتەخت ھىراتتا تۇراتتى. بەزى ساۋاق ئوقۇيدۇ، بەزىدە ھورۇنلۇق قىلىدۇ. ئۆزى مەرىپەت ئىزھار قىلىشقا ئامراق ئىدى. ئىراق تەرەپكە كەتكەن. ئەھۋالىنىڭ قانداق بولغانلىقىنى بىلەلمىدۇق. بۇ مەتلەئ ئۇنىڭكى، بەيىت:

ئۇ نازۇك تەل بىلەن سۆزلەشكە باشلىغىنىدا، ئۇنىڭ تىلى گويا كى غۇنچە ئېغىزىدىكى گۈل بەرگىگە ئوخشاپ كېتىدۇ.

مەۋلانا ناسىرىددىن ـ ئەھمەد ھاجىبەگنىڭ خىزمەتچىسى. ئۇنىڭ ئاتىسى دانىشمەن تەقۋادار ۋە ئەۋلىيا سۈپەت كىشى ئىكەنىدۇق. لېكىن ئۆزى ھەربىي ئىشلارغا ھەۋەس قىلىدىغان ۋە بېزىنىشكە، ھەيۋەت، ھەشەمەتكە ئامراق ئادەم. دائىم تۈركىچە شېئىر يازىدۇ. ئۇ ئۇۋلاش، قۇش سېلىشقا ئاتلىنىدۇ. بېلىگە ناغرا باغلاپ، قولىغا كۆندىن تىكىلگەن قولقاپنى كىيىدۇ ۋە گۈزەل، رەڭدار ئاتلارنى مىنىشكە ھەۋەس قىلىدۇ. شۇنداق بولسىمۇ، لېكىن تالانتى يۇقىرى، يېقىندا ئۇنىڭدىن

بىر بېيىتنى نەقىل كەلتۈرۈشتى. بۇ بېيىتنى ئېھتىمال مەمەر-قەند شوخلىرى ئۇنى يازدى دەپ، ئۇنىڭغا باغلىنىپ بولۇشى مۇمكىن، بېيىت:

ئەگەر ئاستىمدا ئىگەرلەنگەن ئالاچىپار، چاپىقۇر ئات بولغىنىدا ئىدى، جاھان مەملىكەتلىرى ئۈزۈكۈمنىڭ ئاستىدا بولغان بولاتتى.

مەۋلانا بەقائىي ـ خارەزملىك بولۇپ، ئۆزى قابىلىيەتلىك، مىجەز ـ خۇلقى ياخشى يىگىت. ئانىسىنىڭ رازىلىقىنى ئېلىش ئۈچۈن ئۆزى ئاجىز ۋە نامرات بولسىمۇ ھەج سەپىرىنى ئىختىيار قىلىپ، ئانىسىنى ئېلىپ كەتكەندى. ئەھۋالىنىڭ قانداق بولغانلىقى ھەققىدە ھازىرغىچە خەۋەر كەلمىدى، تەلەپ ـ مەقسەتلىرى ھاسىل بولۇپ قايتىشىنى ئۈمىد قىلىمىز. بۇ مەتلەئ ئۇنىڭكى، مەتلەئ:

كۆڭۈلنىڭ ئۇ ئىككى چاچقا باغلىنىپ قېلىشىنى خالىمايمەن، چۈنكى مەن تۈپەيلى باشقا بىر دەردمەن بالا ـ قازاغا ئۇچرىسا قانداق بولىدۇ؟

مەۋلانا خەيرى ـ ئۇمۇ خارەزملىك. ئۆزى دۇانە سۈپەت ۋە ۋەيرانە كىشى. دائىم ئېپلاس ۋە پالاكەتچىلىكىتە ئۆزىمۇش ئۆتكۈزىدۇ. ئەمما شائىرلىقتا خېلى قۇۋۋەتلى بار، قەسىدىلىرى بار، غەزەللىرىمۇ يامان ئەمەس، ئۆز بېيىتلىرىنىڭ مەنىسىنى سورىسا بىلمەيدۇ، بىلسىمۇ ئېيتىپ بېرەلمەيدۇ. شۇڭا ئۇنىڭغا شېئىرىيەت ئەھلى تاپا ـ تەنە قىلىشىدۇ. لېكىن ئۇ بۇنىڭغا قايىل بولمايدۇ. بۇ مەتلەئ ئۇنىڭكى، بېيىت:

بىز تەشنالىق كۆندە ئېتىقىن سۇنى ھەۋەس قىلمايمىز،
پەقەت سېنىڭ قىلمىچىڭنى بىر پەس بۇغىزىمىزدا كۆرسەك،
بىزگە شۇنىڭ ئۆزى كۇپايە.

مەۋلانا سالمەكى ـ قارشىلىق بولۇپ، ئۆز زامانىدا ئۇنىڭ دەك قەلەمى تېز كاتىپ يوق. ھەر كۈنى بەش يۈز بېيىتنى ئاسانلا يازالايدۇ. ئۇ بىلىمسىز ۋە ساددا يىگىتتەك كۆرۈنىدۇ، لېكىن ئەمەلىيەتتە كۆرۈنگەندەك ئەمەس. بۇ يېقىندا شېئىرلىرىدىن ھەرىپلەر تەرتىپى بويىچە دىۋانىمۇ تۈزدى. بۇ مەتلەئ ئۇنىڭكى، بېيىت:

ئۇ قاشلاردىن ئېتىلغان ئوقلارنىڭ جاراھەتلەندۈرۈشىدىن كۆڭۈل گۈمان قىلمايدۇ، شۇڭا يەنە بىر قېتىملىق يارىسىنى داۋالاش ئۈچۈن ئاغزىدا ھەسرەت سۈيمىنى ساقلايدۇ.

مەۋلانا شەمسى ـ بەدەخشانلىق. پېقىر گەرچە ئۇنى كۆرمىگەن بولسامۇ، لېكىن مەۋلانا مۇھەممەد بەدەخشىدىن ئۇنىڭ تەرىپىنى ئاڭلىدىم. مەلۇم بولۇشچە ئۇنىڭ تەبىئىتىدە خېلى ئىقتىدار ۋە شوخلۇق باركەن. بۇ مەتلەئ ئۇنىڭكى، بېيىت:

كۆزلىرىم سېنىڭ جامالىڭنىڭ ئاشقىلىقىدا شۇ دەرىجىگە بېرىپ يەتتىكى، ئۇلار رەشك ـ قىزغىنىش سەۋەبىدىن بىر ـ بىرىنى كۆرەلمەيدۇ.

مەۋلانا سالمەھى ـ گەرچە خۇراسانلىق بولسىمۇ، لېكىن ھىسارىدا تۇرۇۋاتقىنىغا تۆت يىل بولدى. ئۆز ۋاقتىدا ئۇ تاشچىلىق ھۈنىرى بىلەن شۇغۇللىناتتى. شېئىر ئېيتىشقا

باشلىغانىدىن كېيىمن ئەرۇز ئىلىمنى ئۆگەنىدى ۋە ھۈنەر - سەنئەتلەردىنمۇ خەۋەردار بولدى. ئاڭلىمىشلارغا قارىغاندا، ئۇ ھىسارىدا پادىشاھنىڭ كىتابدارى (كۈتۈپخانا باشلىقى) ئىكەن. بۇ مەتلەئ شۇنىڭغۇ دەپ ئويلايمەن، بېيىت:

ھەي چىراغ، ئەگەر سەن كېچىسى مەن بىلەن ھەمنەپەس بولساڭ، سېنى روشەن بول دېيىشتىن باشقا ياخشىراق دۇئامۇ بارمۇ؟

مەۋلانا دەرۋىش دېھەكى - قەزۋىن ۋىلايىتىدىن. خىشچىلىق ھۈنىرى بىلەن شۇغۇللىنىدۇ. ئېيتىشلارغا قارىغاندا، ئۇ دەرۋىش سۈپەت كىشى بولۇپ، ئۆز شېئىرلىرىدىن تۇزگەن دىۋانىنى دائىم بېلىگە باغلاپ يۈرىدىكەن. ئەگەر بىرەر بېيىتقا ياكى ئۇنىڭ مەنىسىگە ئېھتىياجى چۈشسە، ئۇنى كۆرۈش ئۈچۈن دەرھال دىۋانىنى چىقىرىپ، ئۇنى تېپىپ كۆرسىتىدىكەن. ئەمەلىيەتتە، پېقىر شېئىرغا قىزىقىپ يۈرگەن ۋاقتىتىن بېرى ئۇ ياقتىن، ئۇنىڭ بېيىتلىرى ئېچىدىن ياخشىراق نەزمە كەلمىدى. بۇ مەتلەئ ئۇنىڭكى، بېيىت:

تامدىكى سۈرەتكە ئوخشاش جانسىز بولۇپ قالدىم. تامغا تارقامنى قىلغان ھالدا سېنىڭ چىرايىڭغا ھەيران قالدىم.

بۇ بېيىتمۇ ياخشى چىقىپتۇ، بېيىت:

لەيلىنىڭ تىكەن يۇلۇپ يۈرگۈچى تۆگىسىدىن باشقا، مەجنۇننىڭ يولۇچىلىقىدىن كىمگە غەم بار.

قازى ئەيسا - ساۋە دېگەن جايدىن. سۇلتان ياقۇپ ئۇنى شۇ دەربىجىدە ئېزىزلاپ تەربىيىلىدىكى، ھېچبىر پادىشاھ ئۆزى بىلەن ئالاقىلاشقانلاردىن ھېچكىشىنى مۇنچىلىك تەربىيىلىگىنى تارىخلاردا كۆرۈلمەيدۇ. ئۇ ئۆزى سەۋدايى مىجەز ۋە تەكەببۇر ئادەم. ئېيتىشلارغا قارىغاندا، ئۇ شېئىرغا شۇ قەدەر بېرىلىپ كېتىپتۇكى، كۈندە ئون بەلكى ئۇنىڭدىن ئارتۇق غەزەل ئېيتارمىش. بۇ مەتلەئ ئۇنىڭكى، مەتلەئ:

ھەركىم گۈلشەن ۋە گۈلزارنى سەيلى قىلىش بىلەن مەشغۇل، بىز ۋە بىزنىڭ غۇنچىدەك كۆڭلىمىز ئۆز گىرىپتارلىقىمىز بىلەن ئاۋارە.

ئۇ ئۆز قۇدرىتى ۋە ئۇلۇغلۇقىغا يارىشا يازسا بولغۇدەك ھېچ ئىش قىلمىدى. ھازىر ئۇنى سوپى خېلىل ئۆلتۈرۈپتۇ، دېگەن خەۋەر كەلدى. (تەكرى بىلمىدۇ).

شەيخ مۇنەججىم - ئۇمۇ ساۋەلىك بولۇپ، قازى ئەيسانىڭ تۇغقىنى سۇلتان ياقۇپ قېشىدا ئۇنىڭدىن يېقىنراق كىشى يوق ئىدى. قازى ئەلگە ھەرقانچە يوغانچىلىق ۋە كۆزگە ئىلماسلىق كۆرسەتكەن بولسىمۇ، لېكىن شەيخ خالايىق بىلەن ياخشى ئۆتتى. پۇقرالارنىڭ ۋە مىسكىنلەرنىڭ ئىشىغا كۆپ مەدەتكارلىقلارنى قىلدى. ياخشى نامى ئەترابىغا ئالەمگە تولدى. بۇ پېقىر بىلەنمۇ غايىۋانە ھالدا مۇھەببەت، دوستلۇق ۋە ئىنىلىق قائىدىسىنى ئورنىتىپ رىئايە قىلدى. بۇ مەتلەئ ئۇنىڭكى، بېيىت:

ئۇنىڭ قان ئىچەر كۆزى شوخلۇق بىلەن يۈرىكىمنىڭ

قېنىنى شورايدۇ. ئۇ بالا ـ قازا پەتنەلىرىنى قوزغىغۇچى ۋە جانغا ئاپەت سالغۇچى زومىگەر ئىكەن.

خوجا ئەفزەل ـ كىرمان مەملىكىتىنىڭ ئۇلۇغ كىشىلىرىدىندۇر. تالانتى ۋە ئەخلاقى ياخشى، ناھايىتى كەمتەر ۋە ئېھتىياتچان يىگىت. قەلەمكەشلەر بۇ زاماندا شۇنى بىردەك ئېتىراپ قىلىدۇكى، ئۇ ھېساب ـ كىتاب، قوشۇش، بۆلۈش ئىلمىلىرىدە تەڭداشسىزدۇر. 15 يىلغا يېقىن ۋاقىتتىن بېرى ھەزرىتى سۇلتان ساھىبقىرانىنىڭ خىزمىتىدە ۋازارەت مەھكىمىسى ئۈنىڭ ئىختىيارىدا ئىدى. مەجبۇرىدىن مۇھەممەد قالايمىقانچىلىقىدا ھالى خاراب بولىغان ئادەم قالمىدى. ئۇنىمۇ پادىشاھقا يامان كۆرسەتتىشتى. ئاخىرى ئۇ زۆرۈرىيەت يۈزىسىدىن ۋەتەندىن ئايرىلىشنى ئىختىيار قىلدى. بۇ سەپىرىدە ئۇ مەككىنى زىيارەت قىلىش شەرىپىگە ئېرىشىپ، ئەمىر ھاجىلىق دەرىجىسىگە ئىگە بولدى. ئۇ يەردىكى مەملىكەتنىڭ پادىشاھى ئۇنى ئۆز خىزمىتىگە ھەرقانچە تەكلىپ قىلغان بولسىمۇ، لېكىن ئۇ: «خىزمەت قىلسام ئۆز پادىشاھىمغا قىلىمەن، بولمىسا، يوق» دەپ ئۇنىڭ تەكلىپىنى قوبۇل قىلمىدى. ئېيتىشلارغا قارىغاندا ھازىر ئۇ قوم ۋىلايىتىدە ئىكەن، بۇ مەتلەئ ئۇنىڭكى، بېيىت:

ھەر بىر ئوت ئەلەڭگىسى دۇنيا ئېكىنزارىدا بىخلىنىپ
بولغىچە، يۈرەك ئوتى جان خىرمىنىنى شامالغا ئۇچۇرۇۋەتتى.

ئەدھەمى ئىبراھىم ـ تۈركمەن پادىشاھىنىڭ تەخەللۇسى بولۇپ، ئۇ تۈركمەن بەگلىرى ئىچىدە كۆزگە كۆرۈنگەن تالانت ئىگىسى ۋە دانىشمەن كىشى ئىدى. دۇانىمۇ بار. بۇ مەتلەئ ئۇنىڭكى، مەتلەئ:

كۆڭلۈم ھېچقاچان قارا خال (مەك) نىڭ **خىيالىسىز ياشنيالمايدۇ**. بۇ شەيدا يۈرەك ھېچ ۋاقىت بىر **خال** (داغ)دىن خالى بولالمايدۇ.

خوجا ئەلائۇددىن ـ كىرمان مەملىكىتىدىن بولۇپ، خوجا ئەفزەلۇددىن مۇھەممەدنىڭ تۇغقىنى. ئۇ ئاساسىي بىلىملەرنى مۇكەممەل ئىگىلىگەندىن كېيىن، كۆڭلى دەرۋىشلىكنى ياقتۇرۇپ قېلىپ، مەككىگە سەپەر قىلدى. ھازىر ئۇنىڭ ئاشۇ يەردە ئولتۇراقلىشىپ، تەرىقەت مەسلەكىلىرى ۋە تائەت ـ ئىبادەت بىلەن شۇغۇللىنىۋاتقىنىغا 30 يىل بولاي دېدى. شۇنداق مەلۇم بولماقتىكى، ئۇ ئۆز مەسلىكىدە بۈيۈك مەنزىرىلەرگە ۋە يورۇغلۇقلارغە ئۇلىشىپ، ئالىي مەرتىۋىگە يېتىپتۇ، بۇ دۇنيا ھەممە نەرسىلىرىدىن يۈكسەك ھېممەت پېشىنى قېقىپ، مۇرادىغا مەقسەت كەبىسىدىن ئورۇن ئاپتۇ. بۇ يۈكسەك دەرىجىنىڭ شەرىپى ئارقىسىدا پۈتكۈل مەخلۇقات، بەلكى بىر تەڭرىدىن باشقا بارلىق مەۋجۇداتلارنى پەقەت خىيالىي نەرسىدىن ئىبارەت دەپ بىلىپ، ۋىسال ھەرىمىدە خۇپىيانە تائەتكە مەشغۇل بولۇپتۇ. بۇ يېقىندا سىيلە رەھىم قائىدىسى بويىچە ئۆز مەجبۇرىيىتىنى ئادا قىلىش ئۈچۈن خۇراسانغا كەلگەندى. بىر مەزگىل ھەزرىتى مەخدۇمى نۇرەن (ئابدۇراھمان جامى) بىلەن سۆھبەتتە بولدى، شۇ سەۋەبتىن بىرنەچچە ۋاقىت تۇرۇپ قالدى. ئۇ ھەزرەت باقىي ئالەمگە سەپەر قىلغاندىن كېيىن، يەنە مەككىگە سەپەر قىلىپ ئۆز ئورنىغا كەتتى. كەتكەچە يولدا شەيخ نىزامى گەنجەۋى «خەمسە» سىنىڭ بىرىنچى كىتابى «مەخزەنۇل-ئەسرار» نىڭ ۋەزنىدە بىر مەسنەۋىي يېزىپ، ئەۋەتكەندى. ئۇنىڭدا كۆپ ھەقىقەت ۋە ئىلىم ـ ئىرپان مەسىلىلىرىنى قەيت قىلغاندى. بۇ يېقىندا مەككىدىن تەسەۋۋۇپ تېمىسىدا ھەدىقە

ۆەزنمدە يەنە بىر مەسنەۋدي يېزىپ ئەۋەتمپتۇ؛ ئۇنى تەرپلەشكە قەلەم تىلى ئاجىزلىق قىلمدۇ. تەتقىق قىلغۇچىلار ئۇنى كۆرۈپ چىققاندىن كېيىن، قانچىلىك دەرىجىدە قايىل بولغانلىقلىرىنى مەلۇم قىلغۇسى. كىتابىدىكى ھەمدۇ سانالارنىڭ بىرىنچى بېيىتى تۆۋەندىكىچە، بېيىت:

ھەي، جاھاننى بەرپا قىلغۇچىمۇ ئۆزۈڭسەن، يوق-لۇق دۇنياسىغا ۋە ۋۇجۇد ئۇچۇن جاۋاب ئېيتقۇچىمۇ ئۆزۈڭسەن.

مەۋلانا شەھىرى — قۇم شەھىرىدىن بولۇپ ۋەيرانە ھەم دىۋانە سۆپەت كۆرۈنمدۇ. ئەمما بۇ يولدا ئانچە-مۇنچە رەڭۋازلىقلىرىمۇ بار. بەدىھە شېئىرلىرى ناھايىتى راۋان، ئۆزىنىڭ ئەسەبىيلىكى كۇچلۇك، مىجەزى چاقچاقىقا مايىل ئادەم. ئۇنىڭ بۇ مەتلىئى ياخشى چىقىپتۇ، مەتلەئ:

ھەي ئىشق، كەل، بىزنىڭ قىينىلمۇاتقان قەلبىمىزگە ئوت قويغىن، ئۆز نۇرۇڭ بىلەن بىزنىڭ ئۆچكەن چىرىغىمىزنى يانداۋرغىن.

مەۋلانا ھۆمايى — قەيەرلىك ئىكەنلىكى مەلۇم ئەمەس. ئەمما كۆپ ۋاقىتلاردا، بەلكى ھەمىشە ئىراقتا تۇرىدۇ، بىر قېتىم بۇ تەرەپكە كېلىپ كەتتى. غايەت يوقسۇل — نامراد ۋە كەم سۆزلۈك كىشى كۆرۈنمدۇ. ئەمما، خۇدا ساقلىمسۇنكى، ئولتۇرۇشلاردا ئۇنىڭغا بىر ئايال شاراب بەرسىلا، ئۇنىڭ جەدەل-ماجىرا ۋە غەۋغا — توپىلاڭ قىلمىشتا پىر — ئۇستاز ئىكەنلىكى ئاشكارا

بولىدۇ، ئۇنىڭ تەپسىلاتمنى سۆزلەش ئەيمىبتۇر. قانداقلا بولمىسۇن ئۇنىڭ بۇ مەتلىئمي ياخشى چىقىپتۇ، مەتلەئ:

ھەي جانان، مەن سېنىڭ پىراقىڭدا گويا كى ئېزىپ ئاشلانغان بىر ئانارغا ئوخشاش تېنىمدە قان قالمىغان بىر مۇردا (ئۆلۈك) مەن.

مەۋلانا خالىدى — ھىسارنىڭ شادمان تەرەپلىرىدە تۇراتتى. شەھەرگە ئىلىم تەھسىل قىلىش ئۇچۇن كەلگەن. كۆپ ۋاقىت ساۋاق ئوقۇپ خېلى قابىلىيەت ھاسىل قىلدى. ئۇ خالىد ۋەلىد (تەڭرى ئۇنى رازى قىلسۇن) نىڭ ئەۋلادى بولغاچقا «خالىدى» دېگەن تەخەللۇسنى قوللانماقتا. بۇ مەتلەئ ئۇنىڭكى، بېيىت:

مېنى ئۆلتۈرەر چېغىڭدا چاڭ باسقان تېنىمدىن قورقما، ئەگەر سېنىڭ خەنجىرىڭگە چاڭ — توزان يۇقۇپ قالسا، ئۇۋالىنى ئۆز بوينۇمغا ئالىمەن.

مەۋلانا يارى — شىرازلىق بولۇپ، ئۇ يەردىن خۇراسانغا كەلدى. نەققاشلىق بىلەن شۇغۇللىناتتى. لېكىن يېڭىدىنلا ئۆگەنگەندى. پېقىر ئۇنى ئالتۇن بىلەن نەقىش ئىشلىگۈچى ئۇستازلارغا ھاۋالە قىلدىم. ئاز ۋاقىت ئىچىدە ئوبدان نەقاش بولدى. لېكىن شۇنداق مەلۇم بولدىكى، ئۇنىڭ نەقاشلىق ئۆگىنىشتىن مەقسىتى نەقىشۋازلىق (ھېيلىگەرلىك) ئۆگىنىشتىن ئىبارەت ئىكەن. ئۇنىڭدىن ئاجايىپ ھېيلە — نەيرەڭلەر يۈزەگە چىقتى. ئۇنى شەرھىلىمەكچى بولساق، گەپ ئۇزۇن. بۇ مەتلەئ ئۇنىڭكى، بېيىت:

كۆز ياشلاردىن دىلىمىز نادىر گۆھەرلەرگە تولىدى. كەلگىن، قارۇن خەزىنىسى سەن ئۈچۈن پىدادۇر.

مەۋلانا مەرەكسى ـ ئۇمۇ شىرازلىق بولۇپ، سەيلە قىلمىش ئۈچۈن خۇراسانغا كەلدى. بىرنەچچە ۋاقىت تۇرغاندىن كېيىن قايتىپ كەتتى. ئۆزى ياشتا كىچىك، شېئىرىي قابىلىيىتى جەھەتتە خامراق يىگىت. ئەگەر ئۇ زېھنىگە كۆپرەك ئىش بۇيرۇسا، پىشىپ يېتىلمىشىدە ئۈمىد بار. بۇ مەتلەئ ئۇنىڭكى، بەيىت:

ھەي جاھان، ھەممىگە ئازار بېرىش، دۇشمەنلىك قىلمىشنى پايلاپ يۈرمە، چۈنكى بۇ ۋەيرانە ئالەم شۇ ئىشلارنىڭ ھېچ بىرىگە ئەرزىمەيدۇ.

مەۋلانا ئەھلى ـ شىرازلىق بولۇپ تالىبى ئىلىملىقى بار. شېئىرىيەت جەھەتتە كۆپ خىل شېئىرىي شەكىللەردە، بولۇپمۇ قەسىدە ئۇسلۇبىدا ماھىر كىشى، بىرقانچە ۋاقىت شىرازدىن گۈزەل قەسىدىلەرنى يېزىپ ئەۋەتىپ تۇرغاندى. بۇ يېقىندا خوجا سەلمان ساۋەجىنىڭ سەنئەتكارانە ماھارەت بىلەن يېزىلغان قەسىدىسىگە جاۋاب ئېيتىپ، يەنە بىر ئاجايىپ رۇبائىيىنىمۇ ئىلاۋە قىلىپ ئەۋەتىپتۇ. ھازىر شېئىرىيەتتە ئۇنىڭچىلىك كۆچلۈك ئادەم بار دېگەننى ئاڭلىمىدىم. بۇ مەتلەئىمۇ خېلى مەززىلىك بار چىقىپتۇ، مەتلەئ:

مەن ۋە مەجنۇن غەم ـ شادلىقسىز ئورتاق بولغاي، ئىككى ئەسىرلەرمىز، كىمكى بۇ ئادەتنى بىلمىسە، ئۇ بىزنىڭ ۋادىدىن ئەمەس.

مەۋلانا فەزلۇللاھ ـ ئۇمۇ شىرازلىق بولۇپ، تىجارەت ئۈچۈن ئاستىرابادغا كەلدى. ھورۇنلۇق مىجەزى ئېغىر بولغاچقا بىپەرۋالىق قىلىپ دەسمايىسىگە نۇقسان يەتتى. قابىلىيىتى بار. ۋە تالىپلىقىمۇ بار. شېئىر، مۇئەمما، نەرد، شاھمات، ئاشكارا ۋە يوشۇرۇن، بەلكى كىچىك ـ چوڭ ئىشلارنىڭ ھەممىسىنى بىلىدۇ. بۇ مەتلەئ ئۇنىڭكى، بەيىت:

سېنىڭ بەختىڭ ـ سائادىتىڭ ئۇستۈن، دۆلىتىڭ زىيادە بولسۇن، بۇ دۆلەت ۋە سائادەت بىلەن مەڭ يىللاپ ياشىغايسەن.

مەۋلانا مۇئىن ـ ئۇ شىرازلىق بولۇپ، خۇراسانغا كەلدى. شۇنداىن بېرى پېقىرنىڭ ئالدىدا تۇرۇۋاتىدۇ. سىرتىدىن ناھايىتى ساددا كۆرۈنىدۇ. ئەمما يېقىندا ئۇنىڭدىن ساددىلىقىغا قارىمۇ قارشى ھالدا بىر چاقچاق ئاڭلاندى. بۇ مەتلەئ ئۇنىڭكى، بەيىت:

تەقۋادارلىق كىيىملىرىمىز شاراب ئۈچۈن گۆرۈ بولدى. بىز خۇشالمىز، چۈنكى ئاخىر مەيخانا كوچىسىنىڭ بېشىدا تۇن يەشتۇك.

خوجا ئىماد ـ لار ۋىلايىتىدىن بولۇپ، تىجارەت بىلەن تۇرمۇش ئۆتكۈزۈدۇ. ئۆزى ئىنسانىيەتلىك يىگىت. مەسنەۋىيـ ـ سىدە خېلى رەڭ ۋە زىننەت بار. «لەيلى ۋە مەجنۇن» داستانىغا نەزىرە قىلىپ بىر داستان يېزىپتۇ، ئۇ داستانى كۆپ كىشىلەرنىڭكىدىن ياخشى چىقىپتۇ. غەزەل ئۇسلۇبىدىمۇ تالانتى يۇقىرى. بۇ مەتلەئ ئۇنىڭكى، بەيىت:

ئۇ تىلىنى لەۋزىگە ئاپىرىپ، جېنىمغا ئوت ئەلەڭگىسىنى ئۇردى. مېنىڭ يوشۇرۇن ئوتلىرىمدىن ئۇچقۇن چىقاردى.

مەۋلانا بەيزائى ـ مەھمۇد بارلاس ھمساردىن ئەلچىلىككە كەلگەندە بىللە كەلگەن بولۇپ، ئۇ قايتقاندا ئاغرىپ قېلىپ قېپقالغانىدى. ساقايمپ يەنە ھمسارغا كەتتى. شۇبھىسىزكى، ئۇ ئاشۇ ناھىيىدىن. بۇ مەتلەنى ئۇنىڭكى، مەتلەئ:

كۆكرىكىمگە خەنجەر سېلىش بىلەن بىرگە، يەنە بېشىمنىمۇ تېنىمدىن جۇدا قىلغىن. بۇ قاراڭغۇ ئۆينىڭ ئىشىكىنىمۇ ئاچقىن، كۆڭلۈڭنىمۇ ئاچقىن.

سەيىد ئىسماد ـ يەزد شەھىرىدىن بولۇپ، ئىراقتىن «قانۇنى» دېگەن ئۇنۋان بىلەن كەلدى. خېلى ئىلتىپات تاپتى. ئەمما ئەملىسىز ۋە ھەرىكەت، تىرىشچانلىقسىز بولغاچقا، تاپقانلىرىنىڭ ھەممىسىنى زايا قىلدى، ئۇ ھازىر شاراب بىلەن شاھاتلىنىڭ ئاشقىدۇر. بۇ مەتلەئ ئۇنىڭكى، بەيىت:

ئۇ ئاينىڭ ئوقلىرىدىن پارە ـ پارە بولمىغۇچە، جاھان بېغىدا لالە ۋە غۇنچىدەك كۆڭلۈم ئېچىلمايدۇ.

ئالتىنچى مەجلىسنىڭ ئاخىرى

بۇ يېتۈك تىل ئۇستىلىرى ۋە پەزىلەت ئىگىلىرىدىن ئاز بىر قىسمىنىڭ سۆزلىرى گەرچە جاھان سەھىپىسىگە پۈتۈلگەن بېزىقتەك مەۋجۇت بولسىمۇ، ئەمما كۆپ قىسمى زامانىنىڭ مېھرى ـ ۋاپاسىزلىقىغا يوقلىپتۇ. پادىشاھلىرىمۇ بۇ ئۆتكۈنچى ئالەمدىن كېتىپ، ئەبەدىيلىك مەنزىلگە يېتىپتۇ. ئۇلار ھەقىقەتەن سۇلتان ساھىبقىرانىنىڭ تۇغقانلىرى، ئۆز تەۋەلىرىدىن ئىدى. ئۇ مەدھىيىلىگۈچىلەر بۇيۇك تەگرىمىنىڭ رەھىم ـ شەپقىتى ۋە خەيرى ـ ئېھساندىن مەغپىرەتكە ئېرىشىشۇن، بۇ مەدھىيىلەنگۈچىلەرمۇ جەننەت باغلىرىدا خۇشاللىق ۋە راھەت ـ پاراغەتكە يېتىشىشۇن. رۇبائىي:

تەگرى مەدھىيىلىگۈچىلىرىنىڭ ئەسەرلىرىنى مەگۈ مەۋجۇد قىلىپ، مەدھىيىلەنگۈچىلىرىنىڭ روھىنى خۇشال قىلسۇن؛ ئۇ مەدھىيىلىگۈچى ۋە مەدھىيىلەنگۈچىلەر نابۇت بولغان تەقدىردىمۇ، زامانىمىز سۇلتانىغا ئەبەدىي ئۆمۈر بەرسۇن.

بۇيۇك پادىشاھلار ۋە ئۇلارنىڭ ھۇرمەتلەش زۆرۈر بولغان ئەۋلادلىرى ھەققىدە بايان قىلىنىدۇ، ئۇلارنىڭ بەزىلىرى ياخشى مەزگىللەردە ھەقىقەتەن ئۆزلىرى ئېيتقانغا لايىق ياخشى بېيىتلارنى ئېيتىپتۇ، يەنە بەزىلىرى شېئىرىيەتكە ئائىت گۈزەل ۋەيىقىملىق لەتىپىلەر بىلەن شۇغۇللىنىپ ۋ.

پادىشاھلار شەجەرىلىرىنىڭ بوستانى ۋە سۇلتانلار گۈھەرلىرىنىڭ دەرياسى، جاھانگىر خاقان ۋە ساھىبقىران يەنى خاقانىنىڭ كۆيئوغلى:

مەھمۇد كوراگان (تەكرى ئۇنىڭ روھىنى پاك قىلسۇن) — گەرچە نەزمە ئېيتىشقا ئىلتىپات قىلمىغان بولسىمۇ، ئەمما ياخشى ئورۇن ۋە ياخشى پۇرسەتلەردە نەزمە ۋە نەسىرنى شۇ قەدەر ياخشى ئوقۇپتۇكى، ئۇنىڭدەك بىر بېيىت ئوقۇش مىڭ بېيىت توقۇغانغا باراۋەر. تەۋەررۈك بولغانلىقى ئۈچۈن ئۇ ھەزرەتنىڭ ئىسمى بۇ قىسقا كىتابچىگە يېزىلىدۇ ۋە

ئۇ زاتنىڭ لەتىپىلىرىدىن بىرىنى مىسال ئېلىش بىلەنلا كۇپايىلىنىدۇ. شۇنداق نەقىل كەلتۈرۈشىدۇكى، مىرانشاھ مىرزا تەبرىزدە ۋاقتىدا شارابقا كۆپ بېرىلىپ كەتتى. نەتىجىدە مەجزى مۆدىتسىل (نورمال) لىق يولىدىن چەتلىشىپ، ئۇنىڭدىن نالايىق ئىشلار كۆپ كۆرۈلۈشكە باشلىدى. سەمەرقەندتە ئۇ ھەرزەتكە: «ئۇچ مەھرىمى بار، ئۇنىڭ ھەددىدىن ئارتۇق شاراب ئىچىشىگە شۇلار سەۋەبچى» دەپ يەتكۈزۈشتى. ئۇ ھەزرەت جارچىلارغا: «تېز ۋاقىت ئىچىدە بېرىپ ئۇ ئۇچىنىڭ بېشى ئېلىپ كېلىنسۇن» دەپ پەرمان قىلدى. ئۇلارنىڭ بىرى خوجا ئابدۇلقادىر، بىرى مەۋلانا مۇھەممەد كاخى، يەنە بىرى ئۇستاد قۇتب نەبى ئىدى. جارچىلار بېرىپ ئىككىسىنى جازالىدى. لېكىن خوجا ئابدۇلقادىر قېچىپ قەلەندەر بولۇپ، ئۆزىنى سەۋدايى قىياپىتىگە كىرگۈزۈپ، مەملىكەتتىن مەملىكەتكە قېچىپ، يوشۇرۇنۇپ يۈرەتتى. ئۇ ھەزرەت يەنە ئىراقتا يۈرۈش قىلغاندا، ئۇ مەملىكەتتە خوجىنىڭ ئەھۋالى بەزىلەرگە مەلۇم بولۇپ قېلىپ، يۇقىرىغا يەتكۈزۈشتى. شۇنىڭ بىلەن، ئۇنى تۇتۇپ كېلىش ھەققىدە پەرمان چۈشۈرۈلدى. ئۇ ھەزرەت تەختىدە ئولتۇراتتى. بىچارە ئاجىز خوجىنى ساراڭلىق قىلغىنىغىمۇ ئۇنىماي سۆرەپ تەخت ئالدىغا كەلتۈردى، خوجىنىڭ مۇھىم ئارتۇقچىلىقلىرىدىن بىرى قارىي قۇرئانلىق ۋە قىرائەت ئىلمى بولغانلىقتىن، سىياسەت ھۆكمى ئىجرا قىلىنىشتىن بۇرۇن دەرھال يۈقىرى ئاۋاز بىلەن قۇرئاندىن قىرائەت قىلىشقا باشلىدى. ئۇ ھەزرەتنىڭ غەزىپى رەھىم-شەپقەتكە ئۆزگىرىپ ئەتراپىدىكى ئالىم ۋە ئەدىبلەرگە قاراپ بۇ مىسرانى ئوقۇدى، مىسرا:

قەلەندەر قورقمىدىن قۇرئانغا چاڭ سالدى.

ئاندىن كېيىن خوجىغا ئىلتىپات قىلىپ ۋە تەربىيە بېرىپ ئۆزىنىڭ ئالىي مەجلىسىدە سۆھبەتداش ۋە خىزمەتچى

لىككە تەيىنلىدى. پەم ـ پاراسەت ئەھلى بىلىدۇكى، بۇنداق قىزىقارلىق سۆز كامالەت ۋە پەزىلەت ئىگىلىرىگە يىللار، بەلكى ئەسىرلەردىمۇ ئۇچرىمايدۇ. جاھان ئەھلىگە مەلۇمكى، مەجلىسلەردە سۇلتان ساھىبقىران (ھۆسەيىن بايقارا) غىمۇ ياخشى بېيىتلارنى ئارقىمۇ ـ ئارقا، ياخشى سۆزلەر تېز ۋاقىت ئىچىدە يۇزلىنىپ تۇرىدۇ. ئۇنىڭمۇ نەسەبى ئاشۇ ئۆلۈغ بۇۋىسىغا يېتىدۇ. ئۇ بىرىنىڭ ماكانى جەننەت بىغىدا، بۇ بىرىنىڭ ئورنى جاھان مەملىكىتىدە ئەبەدىي بولسۇن. (ئەي ئالەمنى پەرۋىش قىلغۇچى تەڭرى بۇ دۇئايىمنى قوبۇل قىلغايسەن).

خاقان سەئىد شاھرۇخ مىرزا (تەڭرى ئۇنىڭ ياتقان ئورنىنى يورۇق قىلسۇن) ـ ئەۋلادلار ئارىسىدا ئۇ ساھىبقىران ئاتىسى (ئەمىر تۆمۈر) نىڭ ئىز باسارى ئىدى. ئۇمۇ نەزمە بىلەن شۇغۇللانمايتتى. لېكىن بېيىت ۋە ياخشى سۆزلەر ئۇ ھەرزەتىنىڭمۇ تىلىدىن كۆپ كۆرۈلەتتى. بۇنىمۇ بىر نەقىل بىلەنلا قىسقارتايلى: بۇ پېقىر ۋە خارۇ ـ زار (نەۋائىي) بابۇر سۇلتان (ئۇنىڭ ماكانى خۇش پۇراق بولغاي) نىڭ مۇبارەك تىلىدىن شۇنداق ئاڭلىغانىدىم، ئۇ بىر مەجلىسدە دۆلەت ئەربابلىرى تەرەپكە قاراپ شاھرۇخ مىرزىدىن مۇنداق نەقىل كەلتۈردى: مىرزا ئۇستاز قەۋامىددىن مېئمارغا بىر ئىمارەت سەۋەبىدىن ئېتىراز بىلدۈرۈپ، ئۇنى خىزمەتتىن مەھرۇم قىلغانىدىكەن. ئۇستاز يىل بېشىدا تەقۋىم (ئاستىرونومىيىگە ئائىت جەدۋەل، كالېندار) تۈزۈپتۇ ۋە بۇ ۋاسىتە بىلەن مىرزىنىڭ مۇبارەك جامالىنى كۆرەرمەن دېگەن نىيەتتە ئىشىككە كەپتۇ. ۋەزىرنى ئارىغا سالغانىكەن ۋەزىر ئۇنى مىرزا بىلەن كۆرۈشتۈرۈپتۇ. ئۇ مىرزىغا كالېندارنى تەقدىم قىلغانىكەن، مىرزا كۆلۈمسىرەپ بۇ بەيتنى ئوقۇپتۇ، بېيىت:

سەن يەر يۈزىنىڭ ئىشلىرىنى ياخشى بىجىرىسەن، ئەمدى ئاسمان ئىشلىرىغا كىرىشىپسەن ـ دە.

بۇ ھېچ ئەجەبلىنەرلىك ئەمەس، چۈنكى ئۇنىڭدەك ئاتىدىن مۇنداق ئوغۇل.

ئابابەكرى مىرزا ـ ئەمىر تۆمۈرنىڭ نەۋرىسى بولۇپ، قەھرىمانلىقى ۋە قىلىچىنىڭ زەربىسى پۈتكۈل چاغاتاي ئېلىدە مەشھۇر. ئۇنىڭ تەبىئىتىدە شېئىرىيەت لەززىتى بار ئىكەنتۇق، ئۇنىڭ قەھرىمانلىق خاراكتېرىگە ئىگە بۇ تۆيۈقى مەشھۇر، تۆيۈق:

ئوغۇل بالا يېلىنجاپ تۇرغان ئوتتا ئۆرتەنگەن تەقدىردىمۇ، يارىلىنىپ ئېتىنىڭ يايلىسىدا يېتىپ قالغان ھالەتتىمۇ، ئەگەر ئەر ئاتالغان تۇرۇپ، دۈشمىنگە يېلىنسا، ئۇنداق نامەرد ئىتنىڭ ئۆلۈمىدە ئۆلىدۇ.

گەرچە بۇ تۆيۈقنىڭ بەزى سۆزلىرى ئاددىيراق بولسىمۇ، لېكىن تەجنىسى (شەكىلداش سۆزلىرى) نى ياخشى تېپىپتۇ.

سۇلتان ئىسكەندەر شىرازى ـ ئەمىر تۆمۈرنىڭ نەۋرىسى. ئۇنىڭ سەلتەنەت ھەشمىتى ھەققىدە «پادىشاھلاردىن ناھايىتى ئاز قىسمى شۇنچىلىك قىلالىغان بولغىيتتى» دېيىشىدۇ. ئېيتىشلارغا قارىغاندا 'يەتتە ـ سەككىز يىللىق سەلتەنىتى جەريانىدا ئۇچ خەزىنە تېپىپتۇ. مەۋلانا ھەيدەر تۈركمۈي ئۇنىڭ مەدھىيىلىرىنى ئۇچىسى ئىكەن، بۇ مەسنەۋىي مەۋلانا ھەيدەرنىڭكى، بېيىت:

يەدى بەيزا (ئاپئاق قول، كۈچ، قۇدرەت) دېگەن غايىلىك كىشىلەرنىڭ قولىدۇر. ئېيسا نەپىسى دېگەن ھەقىقىي ئەرلەرنىڭ نەپىسىدۇر.

سۇلتان ئىسكەندەرنىڭ شېئىرىيەتتە تالانتى يۇقىرى ئىدى،

دېيىشىدۇ ۋە بۇ تۈيۇقنى ئۇنىڭدىن كەلتۈرۈشىدۇ، تۈيۇق:

ياردىمنى تولۇن ئايغا ئوخشاتقانىدىم، خىجالەتچىلىكىتىن ئايىنىڭ يېرىمى كېمەيمەپ كەتتى. ئۇنىڭ بىر تال چېچىنىڭ زاكاتى ئۈچۈن مەن مىسرنى ياكى ھەلەبنى ۋە ياكى رۇمنى بېرىۋېتەي.

خەلىل سۇلتان ــ پادىشاھلارنىڭ پادىشاھى ھەزرىتى ئەمىر تۆمۈر ۋاپاتىدىن كېيىن سەمەرقەند تەختىدە سۇلتان بولدى. ئۇنىڭ مەجلىسىدە ئالىملار ۋە شائىرلار يىغىلاتتى. خەلىل سۇلتاننىڭ ئۆزىنىڭمۇ شېئىر ئېيتىدىغانلىقى ناھايىتى مەشھۇر. بۇ جەھەتتە خوجا ئىسمەتۇللا ئۇنىڭ دىۋانىنى تەرىپلەپ قەسىدە ئېيتقانىدى. لېكىن ئۇنىڭ مۇشۇ مەتلەئىتىن باشقا شېئىرلىرىنى ئىزدەپ تاپالمىدىم، مەتلەئ:

ھەي پەرى سۈپەت گۈزىلىمىز، جاپا قىلمىشىنى تاشلا؛ سېنىڭ ھەرىكەتچان ياقۇت لېۋىڭگە يېتمەسلىكتىن ئىبارەت كۆڭۈل ئازرۇيىمىز ۋە ھاجىتىمىزنى راۋا قىل.

ئۇلۇغبەگ مىرزا ــ دانىشمەن پادىشاھ ئىدى، پەزلەت ۋە ئارتۇقچىلىقلىرى ناھايىتى كۆپ ئىدى. «قۇرئان مەجىد» ئۇنىڭغا يەتتە خىل قىرائىتى بىلەن يادا ئىدى، ئاستىرونومىيە ۋە ماتېماتىكىنى ياخشى بىلەتتى. بۇ ساھەدە زىج (ئاستىرونومىيىگە ئائىت جەدۋەل، كالېندار) تۈزدى. رەسەتخانا قۇردى. كالېنداری ھازىرمۇ كىشىلەر ئارىسىدا كەڭ تارقىلىپ قوللىنىلماقتا، شۇ قەدەر پەزىلەتلىرى بىلەن بەزىدە نەزمىگىمۇ كۆڭۈل قوياتتى. بۇ مەتلەئ ئۇنىڭكى، مەتلەئ:

گۈزەللىك مەملىكىتى سېنىڭ قول ئاستىڭدا بولسىمۇ شوخلۇق قىلما، چۈنكى يامانلارنىڭ كۆزى سېنى كۆزەتمەكتە.

بايسۇنغۇر مىرزا ــ ئىقتىدارلىق، سېخىي، مەئىشەتنى بەكرەك خالايدىغان ۋە ھۈنەر ــ سەنئەتنى سۆيىدىغان پادىشاھ ئىدى. خەتتات، نەققاش، سازەندە ۋە ناخشىچىلاردىن شۇ قەدەر تەڭداشسىز كىشىلەر ئۇنىڭ ھىمايىسى بىلەن يېتىشىپ چىقتى. مۇنداق ئىشلارنىڭ ھېچ پادىشاھ زامانىدە بولغانلىقى مەلۇم ئەمەس. ئۇ ئىمكانىيەتنىڭ بارىچە ھاياتىنى خۇشاللىق بىلەن ئۆتكۈزدى. بۇ مەتلەئنى ئۇنىڭكى دېيىشىدۇ، مەتلەئ:

ئۇ گۈزەل ئىككى مەڭزىنى كۆرمىگىنىمگە ئىككى ئاي بولدى، لېكىن ئۇنىڭ چوڭقۇر مېھرى ــ مۇھەببىتى ھامان جېنىمدىدۇر.

بابۇر مىرزا ــ دەرۋىش سۈپەت، ئۆلۈمنى دوست تۇتقۇچى ۋە گۈزەل ئەخلاقلىق كىشى ئىدى، ئۇنىڭ ھېممىتى ئالىدىدا ئالتۇن ۋە كۈمۈشنىڭمۇ تاش ــ تۇپراقچە قەدىر ــ قىممىتى يوق ئىدى. تەسەۋۋۇپ رىسالىلىرىدىن «لەمەئات» (شولا، نۇر) ۋە «گۈلشەنى راز» (سىرلار گۈلشىنى) دېگەن كىتابلار بىلەن كۆپ مەشغۇل بولاتتى. نەزمىلەرگىمۇ زېھنى ئۆتكۈر ئىدى. بۇ رۇبائىي ئۇنىڭكى، رۇبائىي:

مەي بىلەن قەدەھنى بىرلەشتۈرگىنىڭ ئۈچۈن ئېنىق بىلگىنكى، قولى ئۇزۇن مەيخورسەن. قەدەھ شەرىئەتتۇر، شاراب بولسا تەرىقەت (توغرا يول) دۇر، قەدەھنى سۇندۇرغىنىڭدىن قارىغاندا قاتتىق مەست ئوخشايسەن.

ئۇ ھەممە كىشىگە ياقتۇدەك تۇركچە نەزمىلەرنىمۇ ئېيتاتتى. بۇ تۇركچە بەيىتمۇ ئۇنىڭكى، بەيىت:

سېنىڭ يۈزۈڭگە قاچانغىچە ھەيران بولاي، ئەي تەڭرىم،
مەن ساڭا قۇربان بولاي.

ئەبدۇللەتىف مىرزا ـ سەۋدايى مەجەز، سەۋدا تەبئەتلىك ۋە دىۋانە سۈپەت كىشى ئىدى، بۇنىڭدىن باشقا يەنە ئاجايىپ ئوسال قىلمىقلىرى بار ئىدى. بايان قىلىنسا. ھايا‌سىزلىق بولىدۇ. بۇ ئۆتكۈنچى دۇنيانىڭ ئىشىنى كۆزلەپ، دانىشمەن ۋە قاردى ئاتىسى (ئۇلۇغبەگ مىرزا) نى ئۆلتۈردى. ھەر ھالدا سەلتەنەت ئۇنىڭغا شىرۇيەگە ۋاپا قىلغانچىلىك ۋاپا قىلدى. شېئىرىيەتنە قابىلىيىتى يۇقىرى ئىدى. شېئىرنى ئوبدان ئېيتاتتى. بۇ مەتلەئ ئۇنىڭكى، بەيىت:

كۆز بىر قاراش بىلەنلا جان ۋە كۆڭۈلگە يۈزلىگەن بالايى‌قازالارنى كەلتۈردى. بۇنىڭ تەشەككۈرىنى قانداق ئېيتىمەن تۇگمىتەي. ئەي تەڭرىم، ئۇ كۆز دەرد كۆرمىسۇن!

سەيىد ئەھمەد مىرزا ـ تەبئىتى ساغلام، زېھنى ساپ كىشى ئىدى. شېئىرىيەتنىڭ غەزەل ۋە مەسنەۋىي تۈرلىرىدە خېلى مەشھۇر نەزمىلىرى بار. غەزەللىرىدىن تۇزگەن دىۋانىمۇ بار. مەسنەۋىيلەر ئىچىدە «لەتايىفنامە» ئۇنىڭ ئەسىرى. بۇ تۇركچە مەتلىئى ياخشى چىقىپتۇ، مەتلەئ:

سېنىڭ پىراقىڭ مېنى سەھەر قۇشلىرىنى ئۇۋلىغاندەك
ئۇۋ قىلمۇالدى، ئادەمگەرچىلىك قىلغىن، يۈزۈڭنى پەردەك يوشۇرۇۋالما.

بۇ پارسچە مەتلەئىمۇ ئۇنىڭكى، بەيىت:

ئەگەر ئۇ ئاي يۈزلۈكۈم بۇندىن كېيىنمۇ يوشۇرۇنۇۋالىدىغان بولسا، ئاشىقلارنىڭ تەرىك قىلمىشى ئەجەبلىنەرلىكتۇر.

سۇلتان ئەھمەد مىرزا ـ ياخشى ئەخلاقلىق، مەجەزى يېقىملىق، دەرۋىش سۈپەت ۋە ئىنسانىيەتلىك كىشى ئىدى. شېئىرىي تالانت ئۇنىڭغا ئاتا ـ بوۋىسىدىن قالغان مىراستۇر. ئۇ خۇراسان تەختىدە ئولتۇرۇپ قانچە يىللاپ ھۆكۈم يۈرگۈزگەن بولسىمۇ، لېكىن ھېچ كىشى ئۇنىڭدىن شىكايەت قىلمىدى ۋە ئۇنىڭغا قارشى پىكىرده بولمىدى. ئۇ سۇلتان ساھىبقىرانغا ئاتا ئوغۇلىدۇر. شۇنداقلا ئۇ يەنە ئىككى دىۋان (مەھكىمە) نىڭ ھوقۇق ئىگىسى، مۇلكى ئىشلارنىڭ يولباشچىسى ۋە ھەربىي ئىشلارنىڭ ئىشەنچلىك كىشىسىدۇر. بەزىده نەزمىمۇ ئېيتىدۇ. بۇ مەتلەئ ئۇنىڭكى، مەتلەئ:

سېنىڭدەك شوخ جاپاكار دۇنياغا كەلگىنى قېنى، سېھرىگەرلىكتە كۆزۈڭدەك كاپىر قاراقچى قېنى؟

تۇركمەن ياقۇپ مىرزا ـ تۇركمەن سۇلتانلىرى ئارىسىدا ئۇنىڭدەك يېقىملىق خۇسۇسىيەت ۋە گۈزەل سۈپەتلەرگە ئىگە يىگىت ئاز. ئۇنىڭ دەرۋىش سۈپەت ۋە ئۆلۈمنى دوست تۇتىدىغان خۇسۇسىيەتلىرىمۇ بار. بۇ رۇبائىي ئۇنىڭكى، رۇبائىي:

ئالەمده مۇستەھكەملىكنى كەم كۆرىمەن. ئۇنىڭ ھەربىر خۇشاللىقىدا مىڭلاپ غەم ـ قايغۇ بارلىقىنى كۆرۈمەن. چۈنكى ئۇ خۇددى بىر كونا ئۆتەڭگە ئوخشايدۇ. ئۇنىڭ، ھەر تەرىپىدىن يوقلۇق باياۋىنىغا كېتىدىغان بىر يولنى كۆرۈمەن.

جاھانشاھ مىرزا — ئۇمۇ شېئىر ئېيتمىدۇ، بۇ مەتلەئ ئۇنىڭكى، بېيىت:

تائەت — ئىبادەتتە كۆرسەتكەن تەرىشچانلىق، ئىشلاردا مىننەتسىز بولۇش ۋە دوستنىڭ مەرھىمىتى تۈپەيلىدىن كۆڭۈل ھەقىقىي مۇرادىنى تاپتى.

بايقارا مىرزا — سۇلتان ساھىبقىرانىنىڭ تۇغقان ئاكىسى ئىدى. ئىسلام مەشئەلى بولغان بەلختە يىللارچە بەرى سەلتەنەت يۈرگۈزدى. ئۆزى نەپسىنى يىغقان، كىچىك كۆڭۈللۈك، كەمتەر ۋە ئۆزگىلەرنى ھۆرمەتلەيدىغان كىشى ئىدى. تەكرىگە بولغان تونۇشى ئەلا دەرىجىدە ئىدى، تەبئىتىمۇ نەزم زىننەتلىرىدىن خالى ئەمەس ئىدى. بۇ مەتلەئ ئۇنىڭكى، مەتلەئ:

سېنىڭ ھۆسن — جامالىڭنىڭ جۇلاسى جاھانغا يېيىلدى.
ئۇنىڭ جىلۋىسى تۈپەيلىدىن جېنىمىز شەيدا ۋە مەپتۇن بولدى.

كىچىك مىرزا — تالانتى يۇقىرى، سەزگۈر، زېھنى ئۆتكۈر، ئەستە قالدۇرۇش ئىقتىدارى كۈچلۈك يىگىت ئىدى. ئاز يۇرسەتتە ياخشى تالىبى ئىلىم بولدى. كۆپلىگەن ئىلىم — پەنلەرنى ئۆز مۇتالىئەسى ئارقىلىق ئىگىلىدى. شېئىر ۋە مۇئەمانى كۆپ ئاڭلايتتى. بەلكى تەلەپ قىلمىسا ئېيتمۇ بېرەلەيتتى. بۇ پەزىلەتلەر بىلەن يەنە دەرۋىشلىككە مايىل بولۇپ، مەككە (كەبە) زىيارىتى (تەكرى ئۇنىڭ بۇ شەرىپىنى تېخىمۇ ئاشۇرسۇن) گە مۇشەررەپ بولدى. ئۆزى ناھايىتى كۆڭلى توق ئادەم ئىدى. يوقسۇللۇققا قانائەت قىلغان بولغاچقا، كۆڭلى توق بولالىغان بولسا كېرەك. بۇ رۇبائىي ئۇنىڭكى، رۇبائىي:

ئۆمرۈم بويى ئۆزۈمنى ياخشىلىق بىلەن ماختىدىم،
ئۆزۈمنى تەقۋادارلىق ئادەتلىرىگە توغرىلىدىم،
بىراق ئىشق كېلىش بىلەنلا مېنىڭدە تەقۋادارلىقتىنمۇ ئەسەر قالمىدى.
تەكرىگە شۈكرى، ئۆزۈمنى سىناپ كۆردۈم.

بەزىلەر بۇ رۇبائىينى ھەزرەتى مەخدۇمى نۇرەن (ئابدۇراھمان جامى) بىلەن بىرگە تۇرغاندا يېزىلغان، دېيىشىدۇ. ئۇنداق بولسا تېخىمۇ ئۇلۇغ شەرەپتۇر.

مىرزا بەدىئۇززامان سۇلتان — چىراي — تۇرقى ۋە مىجەزخۇلقى گۈزەل؛ تاشقى گۈزەللىك ۋە ئىچكى پەزىلەت بىلەن زىننەتلەنگەن؛ ساخاۋەت، خۇداگۈيلۇق، ۋاپادارلىق، تەقۋادارلىق، پاك تەبىئەت، ئەقىل — ئىدراك، ساپ زېھىن ۋە نازاكەت قاتارلىق جەھەتلەردە تەڭداشسىز يىگىت. جەك ئۇسلۇبلىرىدىن ئوق ئېتىمش، دۇشمەنىنى تۇتۇشتا ماھىر ئىدى؛ بەزىلەردە ئىچمەك ۋە بەخش ئەتمەكتە ھەممىدىن ئۇستۇن ئىدى. زېھنى نەزمە ئۇسلۇبىدىمۇ ئۆتكۈردۇر. بۇ مەتلەئ ئۇنىڭكى، مەتلەئ:

ھەي ئاي يۈزلۈك گۈزىلىم، سېنىڭ گۈل يۈزۈڭسىز يۈرىكىم لالىدەك قان بولدى. سېنىڭ ھىجرانىڭ تۈپەيلىدىن باغرىمىمۇ پارە — پارە بولۇپ كەتتى.

بۇ تۇركچە مەتلەئىمۇ قۇرۇلما ۋە تۈزۈلۈش جەھەتتىن ياخشى ۋە تەسىرلىك چىقىپتۇ، مەتلەئ:

ھەي تاك شامىلى، ئەگەر ئۇ نازاكەتلىك سەرۋى مېنىڭ ئەھۋالىمدىن ئازراقلا سوراپ قالسا، سەن ئۇنىڭ بېشىدىن ئۆرگىلەي ھالدا، مەن بىچارىنىڭ ئىلتىماسىنى يەتكۈز.

شاه غەرىب مىرزا - يۇقىرى قابىلىيەتكە، ئۆتكۈر زېھنىگە، نازۇك خىياللارغا ۋە ئىنچىكە تەپەككۇرغا ئىگە يىگىت؛ ئۇ نەزمە ۋە نەسىردە تەڭداشسىز، خىيالچانلىق ۋە خاتىرە كۈچى جەھەتتە مىسىلسىزدۇر. قۇش ئويىنتىپ، ئوۋ ئوۋلاش ئۇنىڭ كۆڭلىگە ياقىدۇ، قىرائەت ۋە ئوقۇشنى ياخشى كۆرىدۇ. بۇ مەتلەئ ئۇنىڭكى، مەتلەئ:

قايسىبىر گۈل يۈزلۈك ئۇ كۈلۈپ تۇرغان گۈل بەرگىدەك
گۈزىلىمگە يېتەلەيدۇ، قايسىبىر شەمشاد بويلۇق ئۇ يول يۈ-
رەلەيدىغان گۈزەل سەرۋىمچە بولالايدۇ؟

بۇ مەئلەئمۇ ياخشى چىقىپتۇ، مەتلەئ:

جانانىم گەرچە مېھرى - شەپقەتنى تاشلاپ ئۆزگىرىۋالغان بولسىمۇ، لېكىن مەن تىرىك بولسامىلا ئۇنىڭغا بەرگەن ۋەدەمنى ئۆزگەرتمەيمەن.

بۇ مەتلەئ خىيالغا باي ۋە غېرىبانە چىقىپتۇ، مەتلەئ:

مېنىڭ تەقۋادار يارىم يەنە شاراب ئىچىشنى ئادەت قىلىۋالدى. مەي كۈزىلىرىنى تولا تۇشۇپ يەنە كىيىملىرىم يىرتىلىپ كەتتى.

بۇ پارسچە مەتلەئمۇ ئاشىقلارغا خاس ئۇسلۇبتا چىقىپتۇ. مەتلەئ:

يەنە شۇ ئاي يۈزلۈك گۈزەلنىڭ غېمى جېنىمغا بالا بولدى. مەي دەردىم، ئۇ كېسەلنىڭ ئازابى يەنە قايتا قوزغالدى.

بۇ مەتلەئمۇ ئاشىقلارچە، ئىخلاسمەنلەرچە ۋە تەسىرلىك ئۇسلوبتا چىقىپتۇ. مەتلەئ:

مەي دوستلار ئەگەر مازارىم تەرەپكە ئۆتۈپ قالساڭلار ماڭا دۇئا قىلماي، بەلكى ياردىمنىڭ جېنىغا دۇئا قىلىڭلار.

ئۇ دىۋانمۇ تۈزۈپتۇ، ياخشى مەتلەئلىرىنى يېزىپ كەلسەك، بۇ قىسقا كىتابچىگە سىغماي، يەنە بىر كىتاب يېزىلىپ كېتىشى مۇمكىن.

فەرىدون ھۈسەيىن مىرزا ئۆزى فەرىدون شەۋكەتلىك، ھۈسەيىن نەسەبلىك؛ ۋۇجۇدىغا ئۇلۇغۋارلىق، ئېغىر-بېسىقلىق ۋە تەمكىنلىك، مىجەز خۇلقىغا ئەدەب - ئەخلاق ۋە ھۇرمەت - ئېھتىرام سىڭگەن؛ ئوقيانۇسنىڭ كۈچ - قۇدرىتى جەھەتتە يىگانە ۋە ئوق ئېتىشتا زامان ئەھلى تارىسىدا تونۇلغان؛ تائەت - ئىبادەت ۋە تەقۋادارلىققا مايىل، تەڭرىنىڭ زىكرىگە ۋە قۇرئان تىلاۋەتكە مەشغۇل يىگىت. ئۇنىڭ ئوبدانلا تالانتى ۋە ئۆتكۈر زېھنى بار. بۇ مەتلەئ ئۇنىڭكى، مەتلەئ:

گەرچە سېنىڭ يولۇڭدا جەبرۇ - جاپاغا پايمال بولغان بولسامۇ، خۇدا ھەققى، ۋاپا يولىدىن قىلچە چەتلىگىنىم يوق.

بۇ ئۆزكىچە مەتلەئمۇ ئۇنىڭكى، مەتلەئ:

مەي تاڭ شامىلى، ماڭا ئۇ يول يۇرەلەيدىغان سەرۋىمدىن ئۇچۇر يەتكۈز، ماڭا رەھىم قىلىپ ئۇ جېنىمغا ئارام بەرگۈچى يارىمدىن خەۋەر بەرگىن.

مۇھەممەد ھۈسەيىن مىرزا ـ خالايىق ئۇنى ئادالەت، جاسارەت ۋە سەلتەنەت ئىشلىرىدا كۆپ تەرىپلىشىدۇ، ئەمما، شۇنىسى مەلۇم بولدىكى، ئۇنىڭ ۋۇجۇدىدا ئىنتايىن باشباشتاقلىق ۋە ئايرىمچىلىق خاھىشى باردەك تۇرىدۇ. قانداقلا بولمىسۇن، بۇ مەتلەئنى ئۇنىڭكى دېيىشىدۇ، ياخشى چىقىپتۇ، مەتلەئ:

ئوۋ ئارقىسىدىن يۈگۈردۈگۈ چاڭ ـ توزانغا بۈلغاندىڭ، ھاۋارەتلىك قەلب ئارقىسىدىن يۈگۈردۈگۈ تەرگە چۆمۈلدۈڭ.

بايسۇنغۇر مىرزا ـ تەبىئىتى نازۇك، زېھنى نۇقسانسىز، شاھلىق تەختىدە ئولتۇرسىمۇ ئۆزىنى تۆۋەن، كەمتەر تۇتۇدىغان، ئۇلۇغلۇق بىساتىدىن ئورۇن ئالغاندىمۇ، ئۆلۈمنى يادىدىن چىقارمايدىغان يىگىت. ئۇ پەزىلەت ۋە ھۈنەر ـ سەنئەتنى سۆيىدۇ ۋە پەزىلەت ئىگىلىرىنى يۆلەپ، قۇۋۋەتلەيدۇ، نەزمە ئىشلىرىمۇ ئۇنىڭغا ياقىدۇ ۋە يەزدە ئۇنىڭ زېھنى بۇ خىيال پىكرىگە مەشغۇل بولىدۇ. بۇ مەتلەئ ئۇنىڭكى، مەتلەئ:

كاشكى، سەنەمله‌رنىڭ بەرەرسى دەۋانە بولسىدى، بەرەر ئادەم بۇ ئالەمنى تەرك قىلىپ ۋەيرانە بولسىدى.

سۇلتان مەسئۇد مىرزا ـ ئۆزى روشەن زېھىنلىك، يۇقىرى تالانتلىق، پاكىز خىسلەتلىك ۋە گۈزەل ھەرىكەتلىك يىگىت. ۋاپادارلىق ۋە كۆڭۈل ئىزدەش ئۇنىڭ ئالاھىدىلىكى، ساخاۋەت ۋە دەرۋىش مىجەزلىك ئۇنىڭ خۇسۇسىيىتىدۇر. ئۇ ھەملىكەتنى رونىق تاپقۇزۇش ۋە ئىنتىزامنى تۈزۈش جەھەتتە بىر سائادەت يۇلتۇزى بولسا، نەزمە زېمۇ ـ زىننىتى بىلەن بېزىنىش جەھەتتە

پۈتكۈل ئادەم ئەۋلادىنى جەلپ قىلغۇچىدۇر. بۇ مەتلەئ ئۇنىڭكى، مەتلەئ:

ھەي دوستۇم، يار كېتىپ جېنىمدا ھىجران جاراھىتىنى قالدۇردى. دوستۇم، بۇ غېرىبلىق ئازابى كۆڭلۈمگە تەسىر قىلماي قالاتتىمۇ؟

سۇلتان ئەلى مىرزا ـ ھازىر ئۇ سەمەرقەند مەملىكىتىدە پادىشاھلىق تەختىدە ئولتۇرماقتا. ئۇنىڭ تالانتىنى نەزمىگە مايىل دېيىشىدۇ ۋە بۇ مەتلەئنى ئۇنىڭدىن نەقىل كەلتۈرۈشىدۇ، مەتلەئ:

ھەي كۆڭۈل، ئۇنىڭ ۋىسالىغا يەتكەندە مەغرۇر بولغانىدىڭ، ھىجراندا زار بولدۇڭ، يا ئۇنىڭ بىلەن بىللە بولغاندا ياكى ئۇنىڭدىن ئايرىلغاندا تاقىتىڭ يوق.

يەتتىنچى مەجلىسنىڭ تۈگەنچىسى

بۇ ئالىي مەنسەپكە ئىگە پادىشاھلار ۋە يۇلتۇزدەك كۆپ قوشۇنغا ئىگە پەلەك كەبى ئېگىز دەرگاھلار ئىچىدىن ئالدىنقى جەمشىد ۋە فەرىدون سۈپەت ئاتا ۋە پەرزەنتكە ھەم كېيىنكى ئەۋلاد ۋە نەۋرىلەرگە پەلەك جەمشىد بىلەن فەرىدونغا ئىچۈرگەن شارابنى ئىچكۈزدى؛ شۇنداقلا ئۇلارنى ھايا‌تلىق بەزمىگاھىدىن سۈرۈپ، يوقلۇق ھۇجرىسىغا كىرگۈزدى. بۈيۈك تەڭرى ئۇلارنى بۇ ئالەمده پادىشاھ ۋە تەخت ئىگىسى قىلغاندەك، ئاخىرەتتىمۇ ئۆز دەرگاھىنىڭ يېقىنلىرىدىن ۋە ئەرشىنىڭ ئۇلۇغلىرىدىن قىلسۇن؛ ئۇلارنىڭ تەخت، مەملىكەت سەلتەنىتىنى ۋە تاج،

قوشۇن هەشمەتنى بۇلارغا بەرھەق مىراس، بەلكى مۇتلەق مۇلۇك قىلسۇن، يەنى سۇلتان ساھىبقىرانغا بەخش ئەتسۇن؛ روھلىرىنىڭ شامنى ئۆز ئوچاقلىرىنىڭ شولىسى بىلەن يورۇتسۇن. باشقا شاھزادىلەرمۇ بۇ دۆلەتتىن بەھرىمەن ۋە شاھنىڭ مېھرى-شەپقەت، ئىلتىپاتلىرىدىن شاد-خورام بولسۇن. رۇبائىي:

تۆمۇر ۋە شاھرۇخ دېگەن ئىسىمغا تەۋە بولسىلا، ئۇنىڭ-دىن كېيىنكى شاھلارنىڭ ھەممىسى ئۇلۇغ خىسلەتكە ئىگە بولىدۇ. ھەي بەخت ۋە دۆلەت بىلەن زىننەتلەنگەن زات، بۇ ھاياتلىق دەۋرانلىرىنىڭ ھەممىسى ساڭا ئۆلگۈچە تەۋە بولسۇن.

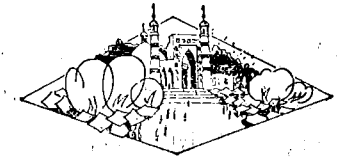

سۇلتان ساھىبقىرانىنىڭ يېقىملىق شېئىرىي نەتىجىلىرىدىن
ھاسىل بولغان زىبالارنىڭ گۈزەل ھۇسنى جامالى
بايانىدا ۋە شەرەپلىك زېھنىلىرىنىڭ تۆھپىسىدىن
ۋۇجۇدقا كەلگەن رەنالارنىڭ نازكەرەشمىلىرى توغ-
رىسىدا سۆزلىنىدۇ. ئۇلارنىڭ ھەر قايسىسى
زامان سەھىپىسى بوستانىدا ئۆزىنىڭ رەڭدار-
لىقى ۋە راۋانلىقى بىلەن گۈل يۈزلۈك سەرۋى
قەدلەردۇر. شۇنداقلا يەنە ئۇلارنىڭ ھەر
بىرى دەۋران مەيدانىنىڭ گۈلىستانىدا
ئۆز راۋانلىقى ۋە رەڭدارلىقى بىلەن
سەرۋى بويلۇق گۈلچېھرىلەردۇر.

سەلتەنەت دەريانىنىڭ يېگانە گۆھىرى، ئىز باسارلىق ئاسمىنىنىڭ جاھانغا زىننەت بەرگۈچى قۇياشى، ساخاۋەت ھاۋاسىنىڭ گۈھەر ياغدۇرغۇچى بۇلۇتى، شىجائەت ئورمانلىزارىنىڭ شىر ئۇۋلار ئارسلانى، ئادالەت چىمەنزارىنىڭ پەلەكتەك تاقاش-قان ئېگىز سەرۋىسى، مەردلىك-سېخىيلىق كانىنىڭ قىممەت

باها گۆهىرى، قەھرىمانلىق جەڭگاھىنىڭ رۇستەمى داستانى، خەيرى ـ ئىھسان بەزمىگاھىنىڭ ھاتەمى زامانى، پاساھەت ئالىمىنىڭ ھىكمەت بىلەن سېھرى قىلغۇچىسى، بالاغەت جاھانىنىڭ نازۇك مۆجىزىلەرنى كۆرسەتكۈچىسى، يەنى پادىشاھلارنىڭ پادىشاھى، غازىلارنىڭ ئاتىسى ـ سۇلتان ھۈسەيىن باھادىرخان، رۇبائىي:

ئۇنىڭ شاھلىقى تاكى قىيامەتكىچە داۋام قىلسۇن، ۋۇجۇدى بۇ دەۋر ئۈستىدە ئورۇن تۇتسۇن، ئادالەت ئىچىدە يولى مۇقىم بولسۇن، جاھان ئەھلى ئۇچۇن ئۇ سالامەت بولسۇن.

بۇ خىسراۋ مەرتىۋىلىك ھۆكۈمرانىنىڭ نەسەبى توغرىسىدا قەلەم تەۋرەتسەم، يۈزمىڭ خان ۋە خاقانىنى بۇ قىسقا كىتابقا چىدە يىغىشتۇرۇشقا بولار، لېكىن بۇ يولتۇزدەك كۆپ قوشۇنغا ئىگە دارانىڭ ئىش ـ پائالىيەتلىرى ھەققىدە قەلەم يۈرگۈزسەم، يۈز تۇمەن خاقانىنىڭ گۈزەل ئەخلاقىغا باراۋەر كەلگۈدەك بۇ سۆزلەرنى بۇ قىسقا سەھىپىلەرگە سىغدۇرۇپ بولماس. ئۇنىڭ نەسەبى توغرىسىدا پاساھەت ئەھلى بولغان ئېسىل كىشىلەر ھەر سەھىپىسى ماننىڭ مۆجىزىلىرىنى لال قىلغۇدەك «نەسەبنامە» لەرنى يېزىپتۇ؛ تالانتلىق كاتىپلار ئۇنىڭ ئىش ـ پائالىيەتلىرىنى شەرھىلەپ، ھەر بىر ۋاقىتى چىن سۆزەتخانلىرىنى خىجىل قىلغۇدەك دەرىجىدىكى تارىخلارنى تۈزۈپتۇ. ھەر كىشى ئۇ «نەسەبنامە» نى كۆرسە، خاقان ۋە دارا بۇ پادىشاھنىڭ بىر تۈرك ۋە بىر ھىندى چاكىرى ئىكەنلىكىنى بىلىدۇ؛ ھەرقانداق ئادەم ئۇ تارىخنى مۇلاھىزە قىلسا، ئۇنىڭ بىلگەن ۋە قىلغانلىرى ئالدىدا جەمشىد ۋە ئىسكەندەرنىڭمۇ شەرمەندە ئىكەنلىكىنى ھېس قىلىدۇ. بۇ قىسقا كىتابچىدە ئۇ خىل

سۆزلەردىن ھېچنەرسىنى سىغدۇرۇپ بولغىلى بولمايدۇ ۋە ئۇلارنىڭ شەرھىدە ھېچقانچە گەپ قىلغىلى بولمايدۇ. شۇڭا يۇقىرىقى ئۇسلۇبنىڭ تەقەززاسى بويىچە ئۇ ھەزرەتنىڭ يۇقىرى تالانتىدىن ۋۇجۇدقا كەلگەن بىر نەچچە مەتلەئ بۇ ۋاراقلارغا زىبۇ ـ زىننەت قىلىنىدۇ ۋە ئۇنىڭ ئۆتكۈر زېھنىلىرىنىڭ نەتىجىسىدىن ھاسىل بولغان بىر نەچچە بەيىت بىلەن بۇ پارچە سەھىپىلەرگە قەدىر ـ قىممەت بېرىلىدۇ. ئۇنىڭ ھەر بىر ئاشىقانە مەتلەئلىرى بىلەن دەردمەنلەرنىڭ جېنىغا ئۆلۈم ئوتى يېقىلىدۇ ۋە ئۇنىڭ ھەربىر دەردمەنلەرچە مۇڭغا تولغان بەيىتلىرى بىلەن ئىشىق ئەھلىنىڭ كۆڭلىگە بالا ـ قازا چاقماقلىرى چېقىلىدۇ. خوش، ئۇزۇنغا سوزۇلغان سۆزلەر ئۇنىڭ نازۇك تەبىئىتىمگە ئېغىرلىق ۋە ئۇزارتىۋېتىلگەن بايانلار ئىنچىكە كۆڭۈللىرىگە مالاللىق يەتكۈزۈپ قۇيماسلىقى ئۈچۈن، ئەمدى ئەسلىدىكى مۇددىئا ۋە مەقسىتىمزگە كېلەيلى.

ئۇ ھەزرەتنىڭ ياخشى شېئىرلىرى ۋە يېقىملىق بەيىتلىرى ناھايىتى كۆپ بولغانلىقى ۋە دىۋانمۇ تۈزۈلگەنلىكى ئۈچۈن، دىۋاننىڭ بېشىدىن باشلاندى ۋە ھەربىر غەزەلدىن بىر مەتلەئ يېزىلدى، ئۇ دەريادىن بىرنەچچە گۈھەر بۇ كىتابچىنىڭ قارا يېپىكىگە تىزىلدى (توغرىلىق پەقەت تەڭرىگىلا خاستۇر).

سۆز پادىشاھى بولغان مەۋلانا لۇتفىنىڭ، بەيىت:

ھەي، سېنىڭ بويۇڭ جەننەتنىڭ تۇبى دەرىخىدۇر. ئۇنىڭ ئۈستىدە گۈل يۈزلىرىڭ ئورۇن ئالغاندۇر. دەۋران پەلەكتە ئۈستىمدە سېنىڭدەك ئايىنى كۆرۈپ باقمىغان.

دېگەن مەشھۇر مەتلىئىگە جاۋابەن بۇ مەتلەئنى يېزىپتۇ.

مەتلەئ:

گويا جان رىشتىسى بىر تامچە قان ئۇستىگە چۈشكەندەك، ئۇنىڭ چاچلىرىنىڭ قىلى قىپقىزىل ياقۇتتەك لەۋلىرى ئۇستىگە چۈشۈپتۇ.

كۆزى ئۆتكۈر كىشىلەر ئالدىدا بۇ ئىككى مەتىلەۋ ئوتتۇرىسىدىكى پەرقنىڭ قايسى دەرىجىدە ئىكەنلىكى ناھايىتى ئايان. چۈنكى مەۋلانا يۈزنى جەننەتتىكى تۇبىي دەرىخىنىڭ ئۇستىدە تۇرغان ھالەتتە قىياس قىپتۇ، لېكىن بۇلار بىر-بىرىدىن ناھايىتى يىراق، ئۇنىڭ ئۇستىگە بۇ ئىككى مىسرا مەزمۇن جەھەتتىن بىر-بىرىگە باغلاشمايدۇ. ئۇنىڭغا جاۋابەن يېزىلغان كېيىنكى ئىككى مىسرا ئاجايىپ-غارايىپ مەنىنى ئۆز ئىچىگە ئالغاندىن سىرت، يەنە ھەر ئىككى مىسرا بىر-بىرىگە ماس، سۆزلىرىمۇ ئۆزئارا بىر-بىرىگە لايىقلاشقان ھالدا چىقىپتۇ.

يەنە قاپىيىسىنى ئۆزگەرتىپ، يۇقىرىقى وادىپ بىلەن ئىككى غەزەل يېزىپتۇ. ئۇنىڭ مەتلىسىدە مەينەق تەرىپلەنگەن بولۇپ، ئۇنىڭدىن ناھايىتى يۇقىرى ھاياجان مەلۇم بولىدۇ. بۇ مەتلەئلىرى بىر-بىرىگە جاۋاب بولۇپ چىقىپتۇ. بىرى تۆۋەندىكىچە، مەتلەئ:

گويا ھاياتلىق سۈيى ئۇستىدە ئۆسۈملۈكلەر ئۆسكىنىدەك، ئۇ زۇمرەتتەك يېشىل مەيدانلار ئۇنىڭ كۈلۈپ تۇرغان ياقۇت لەۋلىرىنىڭ ئۇستىگە ئۇنۇپتۇ.

يەنە بىرى تۆۋەندىكىچە، مەتلەئ:

كۈلۈمسىرەپ تۇرغان ياقۇت لەۋلىرىڭ ئۇستىدىكى يېشىل

مەيدانلىرىڭنىڭ قارىسى گويا كىشى ئابىھايات ئۇستىگە چۈشكەن خەزىرنىڭ سايىسىگە ئوخشايدۇ.

يۇقىرىقى مەزمۇنلاردا يەنە بۇ مەتلەئ ياخشى چىقىپتۇ، بېيىت:

قايسى جەننەتنىڭ ئۆسۈملۈكى ئۇنىڭ كۆرۈنۈپ تۇرغان مەيدانلىرىغا يېتەلەيدۇ، ئەيسا پەيغەمبەرنىڭ نۇتقى ئۇنىڭ شېكەردەك شېرىن لەۋلىرىگە قانداق تەك كېلەلەيدۇ.

يەنە يۇقىرىقى مەزمۇندا بۇ ئۆچ مەتلەئ بىر-بىرىگە جاۋابەن يېزىلىپتۇ. ئۇنىڭ قاپىيە ۋە رادىپلىرى ئۇ ھەزرەتنىڭ يېگىدىن ياراتقان ئىجادىيىتىدۇر. بۇلار بىر-بىرىدىن ئۈزۈل چىقىپتۇ. بىرى ئۆۋەندىكىچە، بېيىت:

سېنىڭ يېشىل مەيدانلىرىڭ ئارىسىغا جان يوشۇرۇنغىنىدەك، ياقۇت لەۋلىرىڭ قۇتىسىغىمۇ سەرخىل ئۇنچىلەر يوشۇرۇنغان.

يەنە بىرى ئۆۋەندىكىچە، بېيىت:

خۇددى جان ۋە جان رىشتىسى كۆزگە كۆرۈنمەس ھالەتتە يوشۇرۇن بولغىنىدەك، ئۇنىڭ چاچلىرى ئارىسىدا بەللىرى، مەيدانلىرى ئىچىدە كۈلۈمسىرەپ تۇرغان لەۋلىرى يوشۇرۇنغان.

يەنە بىرى ئۆۋەندىكىچە، بېيىت:

گويا تۇنىدە قۇياش، قۇياشتا بولسا جان بۇلىقى يوشۇ-

رۇنغاندەك، ئۇنىڭ چاچلىرى ئىچىدە گۈل، گۈل ئىچىدە كۈلۈمسىرەپ تۇرغان لەۋلىرى يوشۇرۇنغان.

يەنە مىيىقتى تەرىپلىگەن بۇ مەتلەنى ياخشى چىقىپتۇ، بېيىت:

ئۇنىڭ ياقۇت لەۋلىرى ئۈستىدىكى ياپيېشىل كۆرۈنۈپ تۇرغان مىيىقلىرىغا قارا، ئۇ شەۋقى بىلەن رەڭگى ئارىلىشىپ كەتكەن گۈزەللىك قىزىل ۋە يېشىل رەڭلىرىگە قارا.

يەنە يۇقىرىقى مەزمۇندىكى بۇ ئىككى مەتلەنىمۇ بىر-بىرىگە سېلىشتۇرما ھالەتتىدۇر. بىرى تۆۋەندىكىچە، بېيىت:

ھەي پەرى، سېنىڭ يېشىل مىيىقلىرىڭنىڭ خىيالى بىلەن ئۆلسەم، قەبرەمدىن ئۇنۇپ چىققان مايسىلار ھىجران نەشتىرىگە ئايلانسا، نېمە ئەجەب؟

يەنە بىرى تۆۋەندىكىچە، بېيىت:

ئىپار پۇراپ تۇرغان مىيىقلىرىنى دەيمۇ، يا ئۇنىڭ ياقۇت لەۋلىرىنى دەيمۇ، ئىمانىنىڭ نۇرىنى دەيمۇ، ياكى ئۇنىڭ چاچ-لىرىدىن ئىبارەت زۇننارنى دەيمۇ؟

ئىشق شىددىتىنىڭ ئاجىزلاشتۇرۇشى تۈپەيلىدىن كۆزۈ-نىڭ قارىغۇ بولۇشىنى تىلەپ، تەقدىرگە كۆپ خىتاب قىلغىنى دەردمەنلەرچە چىقىپتۇ، بېيىت:

ھەي تەقدىر كۆزلىرىمنى كور قىلغىن، تەقىلى - تۇرقى

كېلىشكەن بىرسىگە كۆزۈم چۈشمىسۇن. ئۆزۈمنى بىر لەيلى سۈپەت يارنىڭ ئىشقىدا مەجنۇن بولغان ھالەتتە كۆرمەي.

بۇ مەتلەئىمۇ ئىشق بالايىئاپىتى تۈپەيلىدىن بىر-بىرلىدىن ئۈستۈن بولۇۋاتقان ئۆز ئەھۋاللىرى ھەققىدە بولۇپ، ياخشى چىقىپتۇ، بېيىت:

سەۋر - ھوشۇمدىن ئايرىلىپ دەرد ۋە بالا - قازاغا يېقىن بولغاندىن بېرى، ئۇ پەرىگە تەلۈلەردەك زار بولمىغان بىر دەممۇ ۋاقتىم يوق.

بۇ مەتلەئىدە ئۆز ئىشقى - مۇھەببىتىنى مەجنۇن ۋە پەرھاد ئىشقىدىن، ئۆز مەشۇقىنىڭ ھۆسن - جامالىنى لەيلى ۋە شىرىن ھۆسنىدىن ئارتۇق كۆرۈپتۇ. ھەم غېرىبانە، ھەم دەردمەندانە چىقىپتۇ، بېيىت:

ھۆسن جامالدا سەنلا كامالەتكە يەتكەن، شېرىن ۋە لەيلىنىڭ پەقەت داڭقى تۆسىلا بار. سۆيگۈ مۇھەببەتتە مەنلا زارلاندىم. پەرھاد، مەجنۇن بولسا، ئاشىق دېگەن تۆھمەتكىلا قالدى خالاس.

ئىشق ئوتى ئۆرتىمىگەن ھېچ نەرسىسى قالمىغانلىقىنى ۋە ئۇ ئوتنىڭ كۆيدۈرۈشىنى تەرىپلىگەن بۇ بېيىت ياخشى چىقىپتۇ، بېيىت:

ئىشقىڭنىڭ ئوتى جىسمىمنى، ۋە ئاجىز جېنىمنى ئۆرتىدى، ئاجايىپ ئوت ئىكەن، بارلىق ئاشكارا ۋە يوشۇرۇن نەرسە-لەرنىمنىڭ ھەممىسىنى ئۆرتىدى.

ئىشق ئويغۇنى كۆزدىن ئۇچۇرغان سەۋەبتىن ئۆز كېچىسىنىڭ ئېغىر ئەھۋالى بۇ مەتلەئدە ياخشى ئىپادىلىنىپتۇ، بەيىت:

بىر قۇياش كەبى گۈزەلنىڭ ھىجرانىدا بۇ كېچە ئوتلۇق يىغان چەكتىم. مېنىڭ كۆيگىنىمدە چىققان تۈتۈنلىرىم سەۋەبىدىن بۇ كېچە پەلەكمۇ يىغلاپ كەتتى.

كۆڭۈل خۇرسەنلىسكى ئۇچۇن مەشۇقىدىن بىر نەزەر سېلىپ قويۇشنى ئىلتىماس قىلغان بۇ مەتلىئى ياخشى چىقىپتۇ، بەيىت:

ماڭا بىر قاراپ قويۇش بىلەن كۆڭلۈمنى خۇرسەن قىلغىن، ھىجران يېپىنى بىر قېتىم بولسىمۇ ۋەسلىگە ئۇلىغىن، بۇ ساڭا قانچىلىك ئىشتى؟

يۇزنىڭ ئەتراپىدىكى يېقىنلىشىش تەرىپلەنگەن بۇ تەجنىسلىق مەتلەئ ناھايىتى رەڭدار چىقىپتۇ، بەيىت:

ئۇ قۇياش ئۇ مەھبۇبنىڭ ئاي يۇزىنىڭ ئەتراپىغا يېقىنلىشىپتۇ. ئۇ بارلىق ئاي يۇزلۇك گۈزەللەرنىڭ پادىشاھىدۇر.

ئىشق ئوتىنىڭ كۆيدۈرۈشى جانغا يەتكەندىن كېيىن مەشۇقىنى رەھىم - شەپقەت قىلمىشقا ئۇندەپ، ئۆزىنى ئۆزى بۇ ئوتتىن قۇتقۇزۇشنىڭ ئىمكانىيىتى يوقلۇقىنى ھېس قىلىدۇ، بۇ مەزمۇندا تۇنجى مەتلەئ ناھايىتى تەسىرلىك چىقىپتۇ. بەيىت:

يۇزۇڭ قۇياشىنى ئېچىپ جىسمىمدىكى جانىنى ئۆرتىمە، شەپقەت ۋە مەرھىمىتىڭنى ئاشكارا كۆرسىتىپ، كۆڭلۈمنى يورۇتۇن ھالدا كۆيدۈرمە.

ئىشقىنىڭ كۆيدۈرۈشى ۋە جەبر - زۇلۇمنىڭ ئۆزۈنغا سوزۇلغانلىقى ھەققىدە شىكايەت قىلغان بۇ مەتلىئى ناھايىتى ياخشى چىقىپتۇ، بەيىت:

ئۇ ئاي يۇزلۇكنىڭ ھىجرانىدا كۆڭلۈم قاچانغىچە غەم بىلەن بۇزۇلىدىكىن، بۇ غەم ۋە ماتەملەر تۈپەيلىدىن جىسمىم ئۆيى قاچانغىچە ۋەيران بولارىكىن.

ئۆزىنىڭ نالە - پىغانى ۋە ئىشق داستانى توغرىسىدىكى بۇ مەتلەئ ناھايىتى مۇۋاپىق چىقىپتۇ، بەيىت:

ۋاھ، سېنىڭ ئىشقىڭ تۈپەيلىدىن نالە - پىغانىم جاھانغا تولدى. مېنىڭ بۇ ئىشق داستانىم پۈتكۈل كوچا - كويلاردا تارقىلىپ يۈرمەكتە.

مەشۇقنىڭ چاچلىرىنىڭ ھەر تەرەپكە چېچىلىپ تۇرىدىغانلىقى ۋە ئۆز كۆڭلىنىڭ ئۇ چاچ ئىچىدە يوقاپ كەتكەنلىكى ھەققىدە بۇ مەتلەئ تەسىرلىك چىقىپتۇ، بەيىت:

ئۇ قۇياش يۇزلۇك گۈزەلنىڭ چاچلىرى بۇگۈن پەلەك ئۈستىدە ھەر تەرەپكە چېچىلدى. خەستە كۆڭلۈمۇ بۈگۈن ئۇ قاپقارا چاچلار ئىچىدە يوقاپ كەتتى.

بۇ قاپىيە ۋە رادىپ ئۇ ھەزرەتنىڭ ئۆز تالانتىنىڭ نەتىجىسى بولۇپ، تېخى ھېچىيەردە ئىشلىتىپ باقمىغان. ناھايىتى شېرىن، گۈزەل ۋە رەڭدار چىقىپتۇ، بەيىت:

ۋاھ، ئۇ ئاي ھىجران پىلانىنى باشقىچە قىلىپ تۈزدى،

ئاجىز كۆڭلۈمگە جەبىر - زۇلۇمنى باشقىچە سېلىشقا باشلىدى.

ئۆز جىسمىغا تۇتاشقان ئوتنى مەشۇقىغا ئەرز قىلىشتا بۇ بۇ مەتلەۋ ئاجايىپ چىقىپتۇ، بېيىت:

ھەي دىلبەرىم، ئۇستىبېشىمدىكىنى ئوتتەك قىزىل تۇرغىنى
كىيىممىكىن دېمە، بۇ سېنىڭ ئىشقىڭ بىلەن ئوت ئېلىپ كۆيۈۋاتقان جىسمىمدۇر.

كېچىدىكى ئاجايىپ خىياللارنى بايان قىلىش ئۇچۇن بۇ مەتلەۋ ناھايىتى تەسىرلىك چىقىپتۇ، بېيىت:

كېچىسى سېنىڭ ھىجرانىڭدا ۋىسالىڭنى خىيال قىلىپ،
قانداق ئەھۋاللارنىڭ يۈز بەرگەنلىكىنى ھېچ كىشىگە ئېيتالمايمەن.

جۇدالىق كېچىسىنىڭ قاتتىقلىقى تۇپەيلىدىن ئۆزىنى يۇلتۇز ۋە ئاسمان ئىشلىرى بىلەن مەشغۇل قىلىپ تۇرۇش كەيپىياتى ھەققىدىكى بۇ غەزەل باشتىن - ئاياغقىچە ناھايىتى مەزمۇنلۇق، ئىنتايىن دەردلىك ۋە تەسىرلىك چىقىپتۇ، مەتلىسى تۆۋەندىكىچە، بېيىت:

ھىجران كېچىسى ئاي چىقمىغاندا مەن دەردىمنى
بىلەن يېغلايتتىم، تۇنۇدە كېزىپ يۇرگۈچى ئاي بىلەن بىللە
سېنى ئىستەپ سەيلە قىلاتتىم.

بۇ قېتىم ئۆزىنىڭ تۆۋەندىكى شېئىرىغا باشقىلارنىڭ

تەقلىد قىلىپ بېقىشىنى بۇيرۇغانىدى، بەزىلەر ئېتىپ بېيىقىپ لەت بولدى، يەنە بەزىلەر ئېيتالماسلىقىنى ئېتىراپ قىلىدى. شۇلاردىن بىرى بولغان پېقىرمۇ ئېيتالماسلىقىمغا تەن بەردىم، مەتلىسى تۆۋەندىكىچە، بېيىت:

سەۋرىنىڭ قەددى - قامىتى گۈزەل بولمىسا، ئۇنى ئوتقا سېلىپ كۆيدۈرۈۋەتكىن، گۈلنىڭ يۈزى چىرايلىق، زىبا بولمىسا ئۇنى شامالغا سورۇۋەتكىن.

مەشۇقىنىڭ لەۋلىرىنىڭ كۈلۈمسىرىشىنى ئېچىلىۋاتقان غۇنچىغا، ئۆزىنىڭ دىلىدىكى قاناۋاتقان جاراھىتىنى پۈرەكلەپ ئېچىلغان سەرخىل لالىگە ئوخشاتقانىكەن، بۇ مەتلەۋ بۇ خىل مەزمۇندا ناھايىتى ياخشى چىقىپتۇ، بېيىت:

تەبەسسۇم قىلىپ تۇرۇۋاتقىنى ئېچىلغان غۇنچە ئەمەس
بەلكى سېنىڭ لېۋىڭدۇر. قىپقىزىل تۇرغىنى لالە ئەمەس بەلكى
قاناۋاتقان كۆڭۈل جاراھىتىمدۇر.

بۇزۇلغان جىسمىدىن چىقىۋاتقان كۆڭۈل نالىسىنى ۋەيرانىدىكى بايقۇشنىڭ پەريادىغا ئوخشاتقانىكەن، بۇ خىل مەنىنى شەرھىلىگەن بۇ مەتلىسى ياخشى چىقىپتۇ، بېيىت:

ۋاھ، بۇ بۇزۇلغان جان ئىچىدە كۆڭلۈمنىڭ تۇختىماي
ناله قىلىشى گويا بىر بايقۇشنىڭ خارابىلىقتا پەريات ئۇرۇشلىرىغا ئوخشايدۇ.

مەشۇقىنىڭ باشقا ئاشىقلارغا ئىلتىپاتى بارلىقى ئۇچۇن ھەس-

رەتلىنىدىغانلىقىنى ئىزھار قىلغان بۇ مەتلەئ ياخشى چىقىپتۇ، بەيىت:

ھەي كۆڭۈل، ئۇ دىلرەبانىڭ باشقا يارى بارمىش، ئاھ، ئۇ ساڭا دۇشمەن، باشقىلارغا بولسا دوست بولغانمىش.

مەشۇقى چاچلىرىنى يېيىپ، قاشلىرىنى موچىندا تېرىپ، ياسانغانلىقى ئۈچۈن، بۇنى كۆرۈپ ئۆزىنىڭ باشقىچە ئەھۋالىغا چۈشۈپ قالغانلىقى ھەققىدە بۇ مەتلەئ ناھايىتى نازۇك چىقىپتۇ، بەيىت:

چاچلىرىڭنى يېيىپ مەن تەلۇنىڭ ئەھۋالىنى پەرىشان قىلدىڭ، موچىن بىلەن پەرداز قىلمىغان قاشلىرىڭنى كۆرسىتىپ كۆڭلۈمنى ھالسىراتتىڭ.

ئىشق ـ مۇھەببەتتىكى كۈندەشلىك ۋە قىزغىنىش سەۋەبىدىن مەشۇقىنى دوست ـ دۇشمەن بىلەن بىللە تۇرغان ھالدا كۆرەلمەيدۇ. شۇ مەزمۇندا بۇ مەتلەئ ياخشىلىقتا تەڭداشسىز چىقىپتۇ، بەيىت:

سېنىڭ يات ئادەملىرىڭ بىلەن بىللە تۇرغىنىڭنى ياكى يەنە غەيرىي كىشىلەر بىلەن گەپلىشىپ تۇرغىنىڭنى بىر كۆزەي، قېنى شۇ چاغدا كۆر.

كۆزدىن ئاققان قانلىق ياشنى، چاك بولغان كۆكسىنىنى ئىزھار قىلغان بۇ مەتلەئ ناھايىتى ئاشقىلارچە چىقىپتۇ، بەيىت:

كۆز ياشلىرىمدا قان كۆرۈپ، كۆڭلۈمنىڭ نالىسىنى سورىماڭ، چاك بولۇپ يىرتىلغان كۆكسۈمنى ۋە پارە ـ پارە بولغان جىگىرىمنى سورىماڭ.

ئىشق زۇلمىنى تارتقانلىقتىن كۆزنى يار ۋە يات كىشىلەر تەرىپىگە قاراشتىن مەنئى قىلىش مەزمۇنىدا بۇ مەتلەئ بەك دەردلىك چىقىپتۇ، بەيىت:

ھەي كۆز، باشقا يۈز تەرىپىگە قاراپ ئۆزۈڭنى غەم ـ قايغۇغا سالما، بىر ۋاپاسىزنىڭ ئىشقىدىن كۆڭلۈڭنى قان قىلمىشنىمۇ ئىستىمە.

غەم شۇرغانلىرىدىن جىسمى بىناسى ۋەيران بەلكى يەر بىلەن يەكسان بولغانلىقى مەزمۇنىدا بۇ مەتلەئ ياخشى تۇگەللىنىپتۇ، بەيىت:

غەم بورىنى جىسمىم بىناسىنى ۋەيران قىلغۇدەك بولدى، ۋەيران ئەمەس، بەلكى قارا يەر بىلەن يەكسان قىلاي دېدى.

بو مەتلەئنىڭ قافىيىلىنىدىن كېيىن يارەمچى «ۋاۋ» ھەرپىنى سۆزنىڭ ئەسلى ھەرپى ئورانغا ئالماشتۇرۇپ ئاجايىپ ئىختىرا قىلىپتۇ، بەيىت:

ھەي جاپا خەنجىرى، كېلىپ جاراھەتلىك كۆكسۈمنى يارغىن، قولۇڭنى يالىڭاچلاپ، كۆيۈپ كاۋاپ بولغان ئىچىمگە سېلىپ ئاختۇرغىن.

كۆڭلىنى يۇتتۇرۇپ قويغانلىقتىن، تەلۇە كۆڭلىنى ئىزھار

دەپ كېتىۋاتقانلىقى بۇ غەزەلدە باشتىن ئاخىر بىر - بىرىگە زىچ باغلانغان ھالدا ئېيتىلمىتۇ، مەتلىسى بايان قىلمىنىدۇ. ناھايىتى ياخشى ئېيتىلمىتۇ، بەيىت:

تەلۈلمشىپ يوقاپ كەتكەن كۆڭۈلنى ئىزدەپ ھەر تەرەپلەرگە بارىمەن؛ تاغ، دەريا ۋە باياۋانلارنى بىر - بىرلەپ ئاختۇرىمەن.

پەرى سۈپەت يارنىڭ ئىشقىدىن ئۆز ھالىنىڭ تىل بىلەن شەرھىلەش مۇمكىن بولمىغۇدەك دەرىجىدە پەرىشان ئىكەنلىكىنى ناھايىتى لايىقىدا بايان قىلىتۇ، بەيىت:

ئۇ پەرى سۈپەت يارنىڭ ئىشقى تۈپەيلىدىن شۇنداق پەرىشان ھالەتتىمەنكى، ئۇنى تىل بىلەن شەرھىلەپ بېرەلمەيمەن.

كۆڭۈلنىڭ ھىجران سەۋەبىدىن بىئارام بولغانلىقىنى سەزگەندە، ئۇنى تىنچلاندۇرۇش ئۈچۈن غايىب يارنىڭ كېلىدىغانلىقىدىن خەۋەر بېرىشلىرى بۇ مەتلەئدە ناھايىتى يېقىملىق تەرىزدە ئىپادىلىنىتۇ، بەيىت:

ھەي غەمكىن كۆڭلۈم، غەم قىلما، دىلرەبايىڭ كېلىدۇ، ئىشقىڭ بەزمىسىنى تۈزۈپ، شادلىق بېغىشلىغۇچى يارىڭ كېلىدۇ.

ئۆزىنىڭ ئىشق ئوتىنىڭ مەجنۇن ئۇنىڭدىن بىر ئۈچقۇنىنى تىلىسە، پۈتۈنلەي كۆيۈپ تۈگىشىدىغان دەرىجىدە شىدەتلىك ۋە كۈچلۈك ئىكەنلىكى بۇ مەتلەئتە ئىنتايىن ئوتلۇق ۋە نازۇك بايان قىلىنىتۇ، بەيىت:

مەجنۇن كېلىپ مېنىڭ ئىشقىمنىڭ ئوتىدىن بىر ئۈچقۇنىنى تىلىدى. «ئال» دېگەنىدىم، قولۇنى ئۆزىتىشى بىلەنلا، ئۇنى باشتىن ئايىغىچە كۆيدۈرۈپ تاشلىدى.

تەنىچ - ئامانلىقى رەسۋالىق بىلەن ئالماشقان بۇ پەلەكنىڭ شىكايىتىدە بۇ مەتلەئ ناھايىتى مۇۋاپىق، ئىنتايىن دەردلىك، تولىمۇ ناله - پەريادلىق چىقىتۇ، مەتلەئ:

ھەي كۆڭۈل، پەلەك بىزگە بالايىئاپەت تېشىنى ياغدۇرۇپ، سەۋر تاقىتىم ئۆيمىنىڭ تاملىرىنى تەرەپ - تەرەپتىن چېقىپ تاشلىدى.

ئىشق ئازابى تۈپەيلىدىن ئۆز ئەھۋالىنىڭ يامانلىقىنى بىرمۇ بىر سۆزلەپ، ئاندىن ھېچ كىمشىگە بۇ خىل ئەھۋاللار يولۇقمىسۇن، دەپ تىلەشلىرى بۇ مەتلەئدە يېقىملىق تەرىزدە بايان قىلىنىتۇ، بەيىت:

ئىشق - مۇھەببەت ئىچىدە ھېچكىم ماڭا ئوخشاش زار ۋە مەھلىيا بولمىسۇن، بولغان تەقدىردىمۇ، ھىجران ئازابىدا مېنىڭدەك رەسۋا بولمىسۇن.

ئىشق تۈپەيلىدىن بېشىغا تۈرلۈك - تۈرلۈك بالا - قازا لا كەلگەنلىكى بۇ غەزەلدە باشتىن ئاخىرغىچە بايان قىلىنىتۇ. مەتلىسىلا زىكىر قىلىنىدۇ، بۇ مەتلەئ ئاجايىپ دەردمەنلەرچە يۇزەگە چىقىتۇ، بەيىت:

مېنىڭ بېشىمغا ئىشق تۇپەيلىدىن شۇقەدەر ئېغىر ئەھ-
ۋاللار چۈشتىكى، ئۇنى پەرھاد بىلەن مەجنۇن خىيالىغىمۇ
كەلتۈرەلمەيدۇ.

مەشۇق ئىشتىياقى تۇپەيلىدىن ئۇنى كۆرۈش بىلەنلا
جاندىن بۇرۇن پىغان چىقىدۇ، دەپ خىيال قىلغان بولسىمۇ،
بىراق جاننىڭ ئۆز كۈندەشلىكى سەۋەبىدىن پىغاندىن بۇرۇن
چىققانلىقى بۇ مەتلەئدە ئاجايىپ ئىپادىلىنىپتۇ، بەيىت:

سېنى كۆرۈش بىلەنلا جېنىمدىن بۇرۇن ئالە - پىغانىم
چىقىدۇ، دەپ ئويلىغانىدىم، بالدۇر چىقىۋالمىسۇن دېگەن قىز-
غىنلىش سەۋەبىدىن جېنىم پىغانىمدىن بۇرۇن چىقتى.

ئۇ ھەزرەتنىڭ ئۆزىگە خاس ئىجادىيىتى «ئۆزگىچە»
دېگەن سۆزنى رادىپ قىلغان قاپىيىلىرى بولسا ھەر بىرسىنىڭ
ئۆزگىچە چىققان تۆۋەندىكى ئۇچ شېئىرنى ئىپادىلىمىدۇ. بۇ
شېئىرلارنىڭ ھەرقايسىسى گۈزەللىكتە بىر - بىرىدىن ياخشىراق
چىقىپتۇ، بىرى تۆۋەندىكىچە، مەتلەئ:

غەم بورىنى ئەيش - ئىشرىتىم بىناسىنى باشقىچىلا قىلـ
دى، ئەقىل - ھوشۇم ۋە سەۋر - تاقىتىم مەملىكىتىنى باشقىدىن
يەر بىلەن يەكسان قىلدى.

يەنە بىر مەتلىئى مۇنداق چىقىپتۇ، بەيىت:

ئاھ، سۆيگۈ - مۇھەببەت ئىچىدە يەنە ئۆزگىچە مەھلىيا
بولدۇم، ئەقىل ۋە ھوشۇمدىن ئايرىلىپ، خەلق ئىچىدە باشقىچە
لا رەسۋا بولدۇم.

يەنە بىر مەتلىئى مۇنداق چىقىپتۇ، مەتلەئ:

ئۇنىڭ ياقۇت لەۋلىرى ئۈستىدىكى سىيمقلىرى ئۆزگىچە
بولۇپ كۆرۈنگەندىن بېرى، ئاھىم چاقماقىدىن كۆك يۈزى
باشقىچە زەڭگەر رەڭگە كىردى.

بۇ رادىپتا يەنە بىر شېئىر بار بولۇپ يۇقىرىدا بايان
قىلىنىپ ئۆتتى.

غەزەل ئۇسلۇبىدىكى مەرسىيە ئارىلاش بۇ شېئىر ھەز-
رىتى خوجا ھاپىز شىرازىغا قارىتا ئېيتىلغان بولۇپ، شۇ خىل
ئۇسلۇبتا بۇ شېئىر مۇسىبەت قوزغارلىق دەرىجىدە چىقىپتۇ،
مەتلىئى تۆۋەندىكىچە، بەيىت:

ئېسىت، يۈزىڭ ئېسىت، ئۇ سەۋرى راۋانىم كەتتى، ئەـ
قىل - ھوشۇم ۋە سەۋر - تاقىتىم مەملىكىتىدىن جېنىمنىڭ ئارا-
مى كەتتى.

بۇ غەزەل پېقىرنىڭ غەزىلىگە جاۋابەن يۈزەگە چىقىپ
تۇ. ئۆزۈم ئىنساپ يۈزىسىدىن ئېتىراپ قىلمىيەنكى، بۇ غەزەل
مېنىڭكىدىن يۈز ھەسسە ئېشىپ چۈشۈپتۇ. بەيىت:

ھەي گۈل بەدەنلىك، سەۋرى بويلۇق گۈزىلىم، مېنىڭ
سەندىن ئايرىلىپ قالغاندىن بېرى، يا كۆزۈمدە ئۇيقۇ يوق،
يا جېنىمدا ئارامىلىق يوق.

مەشۇق ۋىسالىغا يېتىشنىڭ ئۈسىدى بىلەن دەرد ۋە ھەسـ

رەتسىنى ئىزھار قىلىپ، بىتاقەت بولغان ھالدا رەھىم-شەپ-قەت قىلىشنى ئىلتىماس قىلىش مەزمۇنىدا بۇ مەتلەئ ياخشى چىقىپتۇ. بەيىت:

سېنىڭ ۋىسالىڭغا يېتىشنىڭ ئۈمىدىدە قاچانغىچە دەرد ۋە ھەسرەت چېكىمەن، ھىجرانىڭغا چىداشقا ئەمدى تاقىتىم قالمىدى، رەھىم قىلغىن.

مەسەل ئۈسلۇبىدا بۇ مەتلەئدەك تۇجۇپىلەپ ۋە زىننەتلەپ يېزىلغان شېئىر ناھايىتى ئاز چىققاندۇر، مەتلەئ:

ھەي سەنەم، سەن بىر قۇياشسەن، غېمىڭ تۇپەيلىدىن مەن ھىلال ئايغا ئوخشاپ قالدىم، شۇڭا مەندىن ئاجىزلىق، سەندىن خەيرى-ئېھسان كەلسە ئەيىب ئەمەس.

مەۋلانا يەقىنغا جاۋابەن بىر شېئىر ئېيتىپتۇ. ئەگەر مەۋلانا ھايات بولغىنىدا ئىدى يۇقىرىدا مېنىڭ تەن بەرگىنىمگە ئوخشاش تەن بەرگەن بولاتتى. بۇ يەرگە ئۇنىڭ مۇنۇ مەتلىئىلا يېزىلىدۇ، بەيىت:

ھەي، ۋىسالىڭ جاراھەتلىك كۆڭلۈمنىڭ مەلھىمى، جېنىمنىڭ ئارامى؛ مەن جېنى پىششىق يامان سېنىڭ ھىجرانىڭ قولىدا ئۆلمەي يەنە ساق قالدىم.

يەنە مۇشۇ بەھرى ۋە قافىيىدە باشقا بىر شېئىرىمۇ بار. بۇلارنىڭ ھەر ئىككىلىسى بىر-بىرىدىن يېقىملىق چىقىپتۇ، مەتلىئى تۆۋەندىكىچە، مەتلەئ:

ھەي سېنىڭ قاش ۋە كۆزلىرىڭ ئاخىر زامان غېۋىغاسى-

نىڭ مەنبەسىدۇر، لەۋلىرىڭ مەجرۇھ جېنىمنىڭ مەڭگۈلۈك ھايا-تىدۇر.

مەھبۇبىنىڭ ئاجايىپ خۇي-مىجەزى تۇپەيلىدىن، ئۇنىڭ ئىشقىدا جان بەرسىمۇ مەھبۇبى ئىشەنمەيدۇ. ئۆزىنىڭ ئاجىزلىقى توغرىسىدا بۇ مەتلەئ ئەجەب ئاشقانە يوزەگە چىقىپتۇ، بەيىت:

ھەي كۆڭۈش بەدەنلىك شوخ، مەن سېنىڭ سۆيگۈ-مۇھەببىتىڭدە جان بەرسەمۇ ئىشەنمەسسەن، سېنىڭدەكى بۇ نېمە-دېگەن ئاجايىپ خۇي-مىجەز-ھە!

مەشۇقنىڭ چەكسىز ئىلتىپاتىدىن ھالسىزلىنىپ، بەھوش-لارچە ئۇ ئىلتىپاتنى ئاشكارىلاش مەنىسىدە بۇ مەتلەئ ئاجايىپ پۇتۇپ چىقىپتۇ، بەيىت:

بۇلبۇل گۈلنىڭ بېشىدىن ئۆرۈلسە، شۇنىڭ ئۈزىمۇ ۋىسال بولۇپ ھېسابلىنىدۇ. ئەگەر گۈل ئۇنىڭ بېشىدىن ئۆرۈلسە، بۇل-بۇلنىڭ ھالى نېمە بوپ كېتەر؟

مەشۇقنىڭ يازغان خېتى تەگكەنلىكى تۇپەيلىدىن خۇشال بولۇش مەنىسىدە بۇ غەزەل ناھايىتى رەڭدار چىقىپتۇ، بۇ غەزەلدە باشتىن ئاخىرغىچە بىر-بىرىگە زىچ باغلانغان ھالدا بىرلا مەزمۇن ئىپادىلەنگەن. مەتلىئى تۆۋەندىكىچە، مەتلەئ:

سېنىڭ ھىجرانىڭ سەۋەبىدىن جان ۋە جىسىمدا قۇۋۋەت يوق ئىدى؛ كۆزۈم قانلىق ياش تۆكەتتى، غەمكىن كۆڭلۈم كۆيۈپ، ئۆرتىنەتتى.

مەشۇق ۋىسالىنىڭ ئۈمىدى سەۋەبىدىن شەيدا بولۇپ، ئۇ

ھەل دۆلەت مۇيەسسەر بولغىنىدا ساغلاملىقى كېسەلگە ئالماشقانلىقى توغرىسىدا بۇ غەزەل مىسىلسىز چىقىپتۇ، ئۇنىڭ ئىككى بېيىتى تۆۋەندىكىچە، بېيىت:

بىر مەزگىلدىن بېرى ئىشقىڭ خىيالى تۆپەيلىدىن ساڭا موھتاج ئىدىم، ۋىسالىڭ شارابىدىن بەھرىمەن بولۇشنى ئويلايتتىم. ئاھ، بۇ دۆلەت مۇيەسسەر بولغۇدەك بولۇۋىدى، تەلىيىمىڭ تەتۇرلۇكى تۆپەيلىدىن شۇ ۋاقىتتىڭ ئۆزىدىلا سالامەتلىكىم زىيان-زەخمەتكە ئۇچرىدى.

باھار ۋىسالى مۇيەسسەر بولغان بولسىمۇ، لېكىن كۆڭۈل ھىجران كۆزلىرىنىڭ تىكەنلىرىدىن ئازابلىنىۋاتقانلىقى مەزمۇنىدا بۇ مەتلەئ ناھايىتى ئوتلۇق ۋە نازۇك چىقىپتۇ، مەتلەئ:

باغلار كۆكەردى، بىراق كۆڭلۈمدە يەنىلا پىراق ئازابى بار. گۈللەر ئېچىلدى، قانداق قىلاي، باغرىمدا يەنىلا ھىجران تىكەنلىرى بار.

بىر ئاي يۈزلۈكنىڭ ھىجرانى تۆپەيلىدىن بەختىنىڭ قارىلىقىنى ئاشۇ ئاي يۈزلۈكنىڭ چاچلىرىغا ئوخشىتىپ، شىكايەت ئىزھار قىلىش مەزمۇنىدا تۆۋەندىكى مەتلەئ ھەزرىتى مەخدۇمى نۇرەن (ئابدۇراھمان جامى)غا تەقلىد قىلىنغان، زىكىر قىلىنىدۇ، مەتلەئ:

ئۇ ئاي يۈزلۈك مەھبۇب ھىجران سەۋەبىدىن بەختىمىنى ئۆزىنىڭ چاچلىرىدەك قارا قىلدى، ئاھ، مەن خەستە كۆڭۈلنى پىراقىدا قاچانغىچە كۆيدۈرەركىن.

مەھبۇبنىڭ ئاي يۈزىنى ساتادەت مەلىبەسى، ئۇنىڭ دەرگاھىدىكى تۆپراقنى ئۆتكۈر كۆزلۈكلەرنىڭ تۆتىياسى سۈپىتىدە تەسەۋۋۇر قىپتۇ. بۇ مەتلەئ ناھايىتى يېقىملىق، پاك، روشەن ۋە راۋان چىقىپتۇ، مەتلەئ:

ھەي، سېنىڭ ئاشۇ ئاي يۈزلىرىڭ بەخت-ساتادەت مەنبەسىدۇر، سېنىڭ دەرگاھىڭنىڭ تۆپرىقى ئۆتكۈر كۆزلۈك كىشىلەرنىڭ تۆتىياسىدۇر.

مەھبۇبنىڭ جامالىدىن كۆز روشەن بولۇپ، خەستە كۆڭۈلگە ئۇنىڭ ۋىسال كوچىسى ماكان بولغانلىقى ئۈچۈن تەڭرىگە تەشەككۈر بىلدۈرۈش مەنىسىدە بۇ مەتلەئتەك شېئىر ئازۇچرايدۇ، مەتلەئ:

خۇدا ئاغا شۈكرى، جامالىڭدىن مېنىڭ كۆزۈم روشەن بولدى، خەستە كۆڭلۈمگە ۋىسالىڭ گۈلشىنى ماكان بولدى.

ئۆزىنىڭ موھتاجلىقى ۋە مېھرىسىز ئاي يۈزلۈكنىڭ ناز قىلىشلىرى شەرھىلەنگەن بۇ مەتلەئ ناھايىتى دەردمەنلەرچە يۈزەگە چىقىپتۇ، بېيىت:

ھەي رەھىمسىز ئاي يۈزلۈكۈم، مەن ساڭا ھەرقانچە موھتاجلىق ئىزھار قىلسامۇ، لېكىن سەندە نازدىن باشقا ھېچنەرسە كۆرۈنمەيدۇ. ۋاھ، بۇ قانداق ئەھۋال؟!

سەپەرگە مېڭىش ئالدىدا مەشۇقىدىن ئايرىلىدىغان پەيتتە خوشلىشىدىغان سۆزنى رادىپ قىلىپ ئېيتىلغان بۇ شېئىرنىڭ مەتلىئى ناھايىتى تەسىرلىك ۋە دەردلىك چىقىپتۇ، مەتلەئ:

هەي سىردىشىم، ئاھ ئۇرغىنىمچە كېتىپ قالدىم، ياخشى قالغىن، هەي دەردلىرىمنىڭ دەرمانى، دەرد تارتقان هالدا سەندىن ئايرىلدىم، ياخشى قالغىن.

ئىشق ئوتى سەۋەبىدىن ئۆزىنىڭ دەرد ۋە هەسرىتى ۋە هىجران ئازابىدىن مەھبۇبنىڭ خەۋەرسىزلىكى بۇ مەتلەئتە ناهايىتى پاك ۋە ئوتلۇق هالەتتە بايان قىلىنىپتۇ، بېيىت:

سېنىڭ ئىشقىڭ ئوتىدا دەرد ۋە هەسرەتلىرىم هەددىدىن ئاشتى، ۋاھ، سەن بىلىمەيسەن، هىجران ئازابىمۇ مېنى كۆيدۈردى.

ئاي يۈزلۈكىمگە خىتاب قىلىپ، ئۇنىڭدىن ئايرىلىپ قالغاندىن بۇيانقى كۆزدىن ئاققۇزغان قان ياشلىرىنى بايان قىلغانىكەن، ئىنتايىن قايغۇلۇق ۋە تەسىرلىك چىقىپتۇ، بېيىت:

هەي ئاي يۈزلۈكۈم، سەندىن ئايرىلغاندىن بېرى مېنىڭ بۇ يىغلاۋاتقان كۆزلىرىم توختىماي قان-ياش تۆكمەكتە.

مەشۇق ئۆزى سالغان زۇلۇم ئۈچۈن ئۆتكۈر تەنە بىلەن كەچۈرۈم سورايدۇ. ئەمەلىيەتتە، ئۇمۇ يەنە ئاشىق جېنىغا بىر زۇلۇمدۇر. بۇ مەزمۇن تۆۋەندىكى مەتلەئتە ئاجايىپ تولۇق ۋە ئاشىقانە بايان قىلىنىپتۇ، بېيىت:

ئۆزرە ئېيتمىش ئۈچۈن، شېرىن سۆزلىرىڭدىن شەكەر تۆكمە، بۇ خىل ئەپسۇن بىلەن ئوتلىرىمنى بارغانسېرى ئۇلغايتما.

كۆڭلى يارنىڭ دەردى ۋە غەملىرىدىن هەرقانچە ئازار يېسىمۇ، لېكىن ئۇنىڭ ئاي يۈزلىرىنى كۆرۈش بىلەنلا مۇهەببەتى تېخىمۇ ئېشىپ، جاپا رىشتىسى تېخىمۇ ئۇزۇنراق بولىدۇ. ئۆزىنىڭ بۇ خىل ئەهۋالىنى بايان قىلىشتا بۇ مەتلەئنىڭ تەڭدىشى يوقتۇر. بېيىت:

كۆڭلۈم ئۇنىڭ دەرد ۋە غەملىرىنىڭ ئازابىنى هەرقانچە تارتسىمۇ، لېكىن ئۇنىڭ ئاي يۈزىنى كۆرسەملا مېهرى-مۇهەببىتىم يەنە ئۇلغىيىپ كېتىدۇ.

سەرۋى بويلۇق گۈزىلىنىڭ باغدا جىلۋە قىلىشلىرى ۋە شۇ سەۋەبتىن ئۆزىنىڭ ئاهۇ-پەريادلىرى ئاشقلارنى كۆيدۈرۈشلىرىنى بايان قىلغان بۇ مەتلەئ مىسلىسىز چىقىپتۇ، مەتلەئ:

مېنىڭ ئۇ سەرۋى بويلۇق گۈزىلىم يەنە باغدا جىلۋىلەندى، شۇ تۇپەيلى چېكىۋاتقان ئاهۇ پەريادىم يەنە ئاشقلارنى كۆيدۈردى.

دەۋرانىنىڭ ۋاپاسىزلىقى شىكايىتىدە بۇ بېيىت پەندنەسىھەت ئۇسلۇبى بىلەن پايدىلىق يېزىلىپتۇ، بېيىت:

بۇ ئالەم بېغىنىڭ رەيهانلىرىدا ۋاپا پۇرىقى يوق. مەيلى سەن رەنا ياكى لالە گۈللىرىنى كۆر، مەيلى گۈلزارلىرىغا قاراپباق.

پەلەك زۇلمىدىن ئەلنى شاراب قۇتقۇزىدىغانلىقى، شۇڭا ساقىيغا خىتاب قىلىپ مەي تۇتۇشنى تەلەيدىغانلىقى مەزمۇنىدا

بۇ بەيىتمۇ ناھايىتى نەتىجىلىك چىقىپتۇ، بەيىت:

ھەي ساقىي، پەلەكتەك چوڭلۇقتىكى جامنى تولدۇرۇپ
توختىماستىن تۇتقىن، چۈنكى جېنىم بىردەم بولسىمۇ پەلەك
زۇلمىدىن ئارام تاپسۇن.

ئۇ ئالەم ئەھلى سۇلتانىنىڭ ھىممىتى ئالدىدا ئالەم پادىشاھلىقى تۆۋەن كۆرۈنىدۇ ۋە پېقىرلىق، يوقسۇللۇق بولسا، ھەقىقەتەن پادىشاھلىقتىن ئەلا بىلىنىدۇ. تۆۋەندىكى بەيىتتا بۇ خىل ھەقىقىي مەنە مەجازىي (ئوخشىتىش) سۈرەتتە ئىپادىلىنىپتۇ. ئۇ ھەزرەتنىڭ ئۇسلۇبىدا ھەرقانداق مەجازى مەزمۇن بولسا ھەقىقەتكە ئۆرۈلۈشىنى ئۈمىد قىلىمىز. بۇ بەيىت مەجاز ئەھلى ياقتۇرغۇدەك ۋە ھەقىقەت ئەھلى ئاپىرىدن ئىبىرەتلىنىدەك دەرىجىدە چىقىپتۇ، بەيىت:

ھەي دىلرابا، كىمكى ئالەمدىن كېچىپ سېنىڭ گادىيىڭ
بولسا، بۇگۈن پېقىر كىشىلەر ئارىسىدىكى ئالەم سۇلتانى ئاشۇ
كىشىدۇر.

خىلۋەت

ئالەم ئەھلىنىڭ مەجلىسلىرىدە شۇنداق بىر ئەھۋال بارىكى، مەجلىسكە قاتناشقانلارنىڭ ھەسرىتە ۋە نادامەتلىرىدىن تەبىئىتىمگە ئېغىرلىق ۋە زېھنىگە مالاللىق يۈزلەنگەندىن كېيىن، ھەر بىر تائىپە ئۆز ئەھۋالىغا يارىشا ئەڭ يېقىن سىرداشلىرى بىلەن بىللە پىنھان ئورۇندا ئايرىم مۇڭدىشىشنى ئىستەيدۇ. «مەجالىسۇن - نەفائىس» نىڭ يەتتە مەجلىسى تالانت ئىگىلىرىنىڭ ۋاراك

چۈرۈكسى ۋە شائىرلار جامائىتىنىڭ سۈرەن - چۇقانلىرى بىلەن ئۆتكۈزۈلدى. سەككىزىنچى مەجلىس سۇلتان ساھىبقىرانىنىڭ مەجلىسى بولۇپ، بۇ مەجلىس ئۇنىڭ ئۆز ھەققى بولارلىق دەرىجىدىدۇر، شۇڭا ئۇ ھەقتە بايان قىلىش مۇمكىن ئەمەس، ئەقىل ئادىل سوتچى بولۇپ، بۇنداق دەۋاغا رۇخسەت قىلمايدۇ، قانداقلا بولمىسۇن گاھ قالايمىقان، گاھ رەتلىك، بەزى چېچىلاڭغۇ، بەزىدە باغلىنىشلىق ھالدا بۇ مەجلىسمۇ تامام بولدى. ئەمدى خالى ئورۇندا ئۇ ھەزرەتنىڭ نەزمىلىرىدىن باشقا لەتىپىلىرىدىنمۇ يەنە بىر - ئىككىسى نەقىل قىلىنسا ۋە بىر - ئىككى ئېغىز سۆز شەرھىلەنسە ئارتۇق بولماس.

شۇ خىل لەتىپىلەردىن بىرى تۆۋەندىكىچە: باھار كۈنلىرى ئىدى. بىر - ئىككى كۈندىن بىرى بۇلۇت ئاشىق كۆزلىرىدەك ياش تۆكمەكتە، ھەر بىر تامچە ياش گويياكى مەشۇق ۋەدىسىگە ئوخشاش مەۋھۇم رىشتە (يىپ) لەرنى ھاسىل قىلماقتا ئىدى. مۇشۇنداق كۈنلەردە پېقىرغا ئۆز زامانىدا خۇراسان مەملىكىتىدە تۇرىكچە ۋە پارسچىدا سۆز پادىشاھى بولغان مەۋلانا لۇتفى ئۇچراپ قېلىپ مۇنداق دېدى: «بۇ يېغىندىن تارلار ھاسىل بولۇپتۇ. ئەمر خۇسرەۋ بىر ھىندىچە شېئىرىدا مۇنداق بىر ئاجايىپ نازۇك مەنىنى بايان قىلغانكەن: باھار كۈنلىرىدىن بىردە مەشۇق بىر تەرەپكە مېڭىپتۇدەك، يامغۇر تۇپەيلىدىن يەر پاتقاق بولۇپ كەتكەنىكەندۇق، ئۇنىڭ ئايىغى پاتقاقتا تېيىلىپ كېتىپ، ئۆزى يىقىلاي دېگەندە، ئۇ مەشۇق ناھايىتى زېرەكلىكىدە ھەم نازۇك بولغانلىقتىن يامغۇردىن ھاسىل بولغان رىشتىنى تۇتۇۋېلىپ، شۇنىڭ يارىدىمىدە ئۆزىنى رۇسلىقاپتۇدەك». پېقىر بۇ مەنىنى ئاڭلاپ خۇشال بولۇپ، ئەر خۇسرەۋنىڭ بۇ نازۇك تەسەۋۋۇرىغا ئاپىرىنلار ئېيتتىم. ھەربىر تالانت ئىگىسى يېنىدا

يامغۇر مۇناسىۋەتنى بىلەن بۇ سۆز نەقىل قىلمىسا، ئۇلارمۇ ماڭا ئوخشاش خۇشال بولۇشۇپ، ئىختىيارسىز ھالدا ھەر خۇسرەۋنى تەرىپلەشكە كىرىشتى.

بىر كۈنى يۇقىرىدا بايان قىلىنغان مۇناسىۋەت بىلەن سۆلتان ساھىبقىراننىڭ ئالدىي مەجلىسلىرىدە بۇ سۆزنى بايان قىلىپ: «بىر كۈنى مەۋلانا لۇتفى ئەمىر خۇسرەۋدىن مۇنداق بىر ئاجايىپ مەنىنى نەقىل كەلتۈردى» دېدىم. خىيالىمدا بۇ سۆز ئۇ ھەزرەتنىڭمۇ كۆڭلىگە خۇش يېقىپ ئۇنى تازا ئاشۇرۇپ تەرىپلەيدۇ، دەپ ئويلىغانىدىم. يېقىر ناھايىتى ھاياجان بىلەن سۆزلىگەنلىكتىن، دەرۋەقە، كۆلۈمسىرىگەن ھالدا شادلىق ئىزھار قىلدى. ئەمما ئانچە كۆپ ئىلتىپات كۆرۈلمىدى. ئەتىسى ئۇ ھەزرەتنىڭ مۇبارەك تەبئىتىدە ھەر خۇسرەۋنىڭ بۇ خىل تەسەۋۋۇرىغا نىسبەتەن ئېتىراز بىلدۈرۈش ھېسسىياتى پەيدا بولغانلىقى مەلۇم بولدى. ھەر خۇسرەۋنىڭ بۇ تەسەۋۋۇرىغا پۈتكۈل تالانت ئىگىلىرى تەرىپلەش ۋە ئاپىرىن ئېيتىشتىن باشقا ھېچقانداق غەيرىي ئىنكاس قايتۇرمىغانىدى، ئەجەبا، ئۇ ھەزرەتتە نېمىگە ئېتىراز پەيدا بولدىكىنە، دەپ ھەيران بولدۇم ـ دە، ئالىي مەجلىستە تەزىم بەجا كەلتۈرگەندىن كېيىن، ئۇ ئېتىرازنى ئۆزىنىڭ گۆھەر چاچقۇچى لەۋزىلىرىدىن ئاڭلاشنى ئىستەيدىغانلىقىنى بايان قىلدىم. ئۇ ھەزرەت: «ئۇ يامغۇر تامچىسى يۇقىرىدىن تۆۋەنگە قاراپ چۈشىدۇ، ئۇ ھالدا ئۇنىڭدىن ھاسىل بولغان رىشتىنىڭ ھالىتىمۇ شۇخىل ئەھۋالدىن مۇستەسنا بولمايدىغانلىقى ئېنىق. رىشتە(يىپ) يۇقىرىدىن تۆۋەنگە قاراپ چۈشۈپ كېتىۋاتقان ئەھۋالدا، ئۇنىڭ ياردىمى بىلەن ئۆزىنى يېقىلمىشتىن قوغداپ قالالىشى ناتايىن، ئېتىراز بىلدۈرۈشۈمنىڭ سەۋەبى ئەنە شۇ» دېدى. ئۇ ھەزرەت بۇ قارشى پىكرىنى ئېيتقاندىن كېيىن، يېقىر بىلدىمكى، مەن ۋە ھەممىز بۇ مەنىنى ئاڭلاپ، ئاپىرىن ئېيتىپ

تىمىز، ھەممىمىز يېڭىلىشىپتۇق. يۇقىرىقى پىكرىنى ئاڭلىغاندىن كېيىن ئۆز تالانتىمدىكى كەمچىلىككە تەن بەردىم. ئاندىن كېيىن ئۇ ھەزرەت مۇنداق دېدى، «تۆۋەندىكى بەيىت ئېتىراز بىلدۈرۈشكە ئورۇن يوق ھالدا يۇزەگە چىقىپتۇ» بەيىت:

شۇ قەدەر جۇدەپ كەتكەنلىكىمدىن كەپەمدە تورنىمدىن
تۇرماقچى بولسام، ئۆمۈچۈكنىڭ تاملارغا ئاسقان يىپىغا تايىنىمەن.

ئۇمىدىم شۇكى، بۇنداق پاك ۋە سۆزۈك تالانت ئەينىكگە دەۋران ھادىسىلىرىدىن چاڭ ـ توزان قونمىسۇن، مۇنداق روشەن زېھىن شامىنى زامان قايغۇلىرى ئۆچۈرمىسۇن.

ئۇ لەتىپىلەردىن يەنە بىرى تۆۋەندىكىچە: مەۋلانا قەبۇلى دېگەن بىر ياش يىگىت قۇندۇز ۋە ھىسار تەرەپلەردىن كەلگەنىدى. تۇرکچە ۋە پارسچە نەزمىلەردە زېھنى ئۆتكۈر ئىدى. ئالىي مەجلىسكە مۇشەررەپ بولۇپ، پادىشاھنىڭ ماختىشىغا ۋە ئىنئام ـ ئېھسانىغا سازاۋەر بولغانىدى. بىر كۈنى ئۇ مۇنداق مەتلەئ بىلەن باشلىنىدىغان بىر تۇركمىي غەزەلنى يۇقىرىغا سۇنۇش نىيىتىدە ئىكەنلىكىنى ئېيتىپ ئېيلىپ كەلدى، مەتلەئ:

جىسمىمغا تامغا باستىم، لېكىن دەردى كېمەيمەكتە يوق،
تېخىمۇ كۆپەيدى، كۆيدۈرۈشلىرى كېمەيەرمىكىن دەپ جىسمىمنى داغلاپ باقتىم، يەنىلا ئۇنداق بولمىدى.

بۇ شېئىرنى يېقىرغا بېرىپ، بۇ توغرۇلۇق كۆڭلۈمگە كەلگىنىنى ئېيتىپ بېرىشىمنى ئۆتۈندى. ئوقۇپ كۆردۇم «ھەم بولىادى» دېگەن قاپىيەنى ياخشى ئېيتالمىغانىدى. ئۇنىڭغا «بۇ ياخشى قاپىيە، لېكىن بۇنىڭدىنمۇ ياخشىراق داۋامىلاشتۇرساق بولاتتى» دېدىم. ئۇ: «مەن خېلى ئۇرۇنۇپ باقتىم،

ئەمما ياخشى تۇزەلمىدىم. بۇ قاپىيەنى ئەلۋەتتە سىز داۋام لاشتۇرۇڭ» دېدى. ئۇ چىڭ تۇرۇۋالغاچقا، پېقىر ئۇ قاپىيەنى مۇنداق داۋاملاشتۇردۇم، بېيىت:

سەرۋى سېنىڭ ئايىغىڭنىڭ تۇپرىقىنى سۆيۈشكە ئىنتىلىدى. ئۇنداق بولمىغاندا ئۇ ھەر سائەتتە تاڭ شامىلىنىڭ قوزغىتىشى بىلەن ئىگىلمىگەن بولاتتى.

ئەلقىسسە، قەبۇلى بۇ شېئىرنى يېزىپ، ئورنىدىكى نۆۋەتچى خادىملاردىن بىرسىنىڭ ۋاسىتىسى بىلەن ئالىي مەجلىسكە كىرگۈزۈپتۇ. ئۇ ھەزرەت ئۇنى ئوقۇغاندىن كېيىن: «ئىككىنچى بېيىتى ئۇنىڭ شېئىرىنىڭ رەڭگىدە ئەمەس، خىيالىغا شۇنداق كېلىۋاتىدۇكى، ئۇنىڭ شېئىرى ئىچىدىكى بۇ بېيىتنىى پالانى ئېيتقان بولسا كېرەك.» دەپتۇ. ئاندىن پېقىرنى چاقىرتىپ بۇ ھەقتە ئېغىز ئېچىپ: «بۇ بېيىتنى زادى ئۇ ئۆزى ئېيتقانمىدۇ، ياكى بىراۋ ئۇنىڭغا ئېيتىپ بەرگەنمىدۇ؟» دەپ سورىدى. پېقىر تىڭىرقاپ قالدىم. بىراق ئۇ بىچارە ھېرىپ يىگىت بۇ شېئىرنى ئۆز نامىدىن شاھ ھۇزۇرىغا يەتكۈزگەن ئەھۋال ئاستىدا، «بۇ بېيىتنى مەن ئېيتقانمىدىم» دېسەم، ياخشى بولمايتتى. شۇڭا ئىقرار قىلمىدىم. تېخىمۇ چىڭ تۇرۇپ سورىدى. بۇ ئىش ئۇ ھەزرەتكە روشەنلىشىپ بولغانلىقتىن، ئىنكار قىلالماي، ئاخىرى: «مۇبارەك كۆڭۈللىرىگە غايىب ئەھۋاللارمۇ ئايانىدۇر، قانداق تانىمەن» دېدىم. ئۇ ھەزرەت ئىنتايىن شادلانغان ھالدا: «قەبۇلىنى تېپىپ كەلسۇن، بۇ ھەقتە ئۇنىڭ بىلەن چاقچاق قىلىشايلى» دەپ پەرمان قىلدى. ئۇنى دەرھال تېپىپ كېلىپ ئالىي مەجلىستە ھازىر قىلىشتى. ھەزرەت ئۇنى ئولتۇرۇشقا بۇيرۇدى ـ دە، ئىلتىپات كۆرسىتىپ، ئۇنىڭ شېئىرىنى ماختىدى. پېقىر كۆڭلىدە: «بۇ شېئىرنى ماختاشقا باشلىدى. ئۇنىڭغا ئاجايىپ بىر شەرمەندىچىلىك بولمىدىغان بولدى،

پېقىرغا بولسا ئاندىن ئارتۇق.» دەپ ئويلاپ بىئارام بولۇشقا باشلىدىم. بىر دەملىك ئولتۇرۇشتىن كېيىن سۆز باشقا تەرەپكە يۆتكەلدى. ئاخىرى مەجلىس ئاخىرلىشىپ كىشىلەر تارقىلىپ كەتتى. مەھرەملەردىن ئاز كىشى قېپقالدى. ئوردا خادىملىرىدىن بىرى: «قەبۇلنى كەلتۈرىدىلە، لېكىن ئۇ بېيىت توغرىسىدا چاقچاق قىلمىدىلا. بۇ ئىش ئۇنتۇلغان بولسا كېرەك.» دېدى. ئۇ ھەزرەت: «ئۇنتۇلمىدى. بىراق ئۇ سۆزنى ئېغىزغا ئالساق ئۇنىڭغا ئۇيات بولاتتى. بىر غېرىپ يىگىتنى مەجلىستە ئەل ئارىسىدا ئۇياتلىق قىلىشنى خالىمىدۇق. شۇ سەۋەبتىن ئۇنىڭ شېئىرى ۋە ئۇ بېيىت توغرىسىدا سۆز قىلىنمىدى» دېدى. بۇ پېقىر يەر سۆيۈپ تەزىم قىلغان ھالدا: «بۇ رەھىم ـ شەپقەت يالغۇز ئۇنىڭغىلا بولمىدى، ماڭىمۇ بولدى» دېدىم.

ئەگەر بۇنداق ئاجايىب ھېكايىنى بىراۋغا باغلاپ ياساپ چىقسا، ئاڭلىغان ئادەم ئىشىنەلمەس. بەلكى ئويدۇرما، ساختا، دەپ، ئېيتقۇچىنىڭ سۆزلىرىگە قۇلاق سالماس. تەكرىگە تەشەككۇر، بىر دۆلەت ئىگىسىگە مۇنچە گۈزەل مىجەز ـ خۇلقنى، يېتۈك ھۈنەر پەزىلەتنى، يۇقىرى تالانت ـ ئىدراكنى ۋە پاك زېھىننى ئاتا قىلغان ئاشۇ ياراتقۇچى تەكرىگە ئاپىرىن!

سۇلتان ساھىبقىراننىڭ بېھىش سۈپەت سۆھبەتلىرىدە ۋە پىردەۋىس جەننەتىدەك گۈزەل خىلۋەتلىرىدە بۇنداق ئاجايىپ لەتىپىلەر ۋە غارايىپ ھېكمەتلەر ھەر بىر نەپەسته ئۇزۇلمەستىن، ئارقا ـ ئارقىدىن ۋە ھەر بىر تىنىقتا كۆپ ـ كۆپلەپ ئاشكارا بولىدۇ. پەلەك كېچىسىنىڭ ئالتۇن لىگىنى تولۇن ئاي بولۇپ تۇرسىلا ۋە كۆك شەھەرلىرى مەجلىسىنىڭ نۇرلۇق مەشئىلى ـ ئالەمنى يورۇتقۇچى قۇياش بولسىلا، بۇ ئادالەت ئاسمىنىنىڭ تولۇن ئېيىغا كەملىك يۈزلەنمىسۇن ۋە بۇ سەلتەنەت بۇرجىنىڭ ئالەمگە زىننەت بەرگۈچى قۇياشى كامالەت دەرىجىسىدىن ئايرىلمىسۇن.

ئۇ مۇبارەك تالانت ئىگىسىنىڭ بۇ خىل ئۆتكۈر زېھنى ۋە چوڭقۇر مەنالىق ھېكمەتلىرىنى پەلەك كاتېپى يىللار بويى يازسىمۇ پۈتكۈزەلمەس، دانىشمەن. ئەقىل - ئىدراك ناتمەلىرى ئەسىرلەر بويى سۆزلىسىمۇ تۈگىتەلمەس. شۇڭا، يىغىنچاق ھالدا تامام قىلىنغىنى ۋە دۇئا بىلەن ئاخىرلاشتۇرۇلغىنى ئەلا.

رۇبائىي:

ئەي تەڭرى، بۇ زامانىمىز شاھلىرىنىڭ شاھى بولغاي سۇلتان ساھىبقىرانىنىڭ كۆڭلى يوشۇرۇن سىرلاردىن خەۋەردارىدۇر. ئۇنىڭغا پەلەك ئەۋجىدىن ئورۇن بەرگىن، بەلكى كۆڭلى نېمىنى خالىسا شۇنى ئاتا قىلغىن.

رۇبائىي:

ئەي تەڭرى، پەلەك مەيدانى ئۇنىڭ بەزمىگاھى بولسۇن، قۇياش تاختىسى ئۇنىڭ شاھلىق تەختى بولسۇن، ئۇنىڭ قوشۇنى يۇلتۇزلارنىڭ سانى بىلەن باراۋەر بولسۇن، ھەر ئىشتا تەڭرى ئۇنىڭغا يار يۆلەك بولسۇن.

ئەي پۈتۈن ئالەمنى پەرۋىش قىلغۇچى تەڭرى، بۇ دۇئا-يىمنى ئىجابەت قىلغىن.

مۇندەرىجە

مۇقەددىمە.....1

ماۋزۇ / تراڭسكرىپسىيىلىنىش تېكىست (بەت)/ يەشمە (بەت)

ئەۋۋەلقى مەجلىس (بىرىنچى مەجلىس).....5.....268

ھەزرەتى ئەمىر قاسىم ئەنۋار.....5.....268

مىرمەخدۇم .....7.....269

ھافىز سەئىد .....8.....270

خوجە ئەبۇلۇەفايى خارەزمىي .....9.....271

مەۋلانا ھۇسەين خارەزمىي .....9.....272

شەيخ ئازەرىي .....10.....273

مەۋلانا كاتىبىي.....11.....274

مەۋلانا ئەشرەف .....13.....276

خوجە ئىسمەتۇللاھ.....13.....277

مەۋلانا خەيالىي.....14.....277

مەۋلانا بىساتىي .....14.....278

مەۋلانا يەھيا سىبەگ.....15.....278

مىر ئىسلام غەززالىي.....16.....279

سەيىد ئەلى ھاشىمىي.....16.....280

قازى مۇھەممەد ئىمامىي.....17.....281

مەۋلانا مۇھەممەد ئالىم .....17.....281

مەۋلانا قۇدسىي .....17.....282

ماۋزۇ / تراسسكرىپسىيەلمك تېكىست (بەت)/	يەشمە (بەت)
مەۋلانا يەھيا يارزدي	18 282
مەۋلانا ساھىب بەلخي	18 283
مەۋلانا سىيمىي	20 284
مەۋلانا ئەلى ئاھى	20 285
مەۋلانا ئەلى شىھاب	20 285
مۇھەممەد ئەلى شۇغانىي	21 285
مەۋلانا تالىئمي	21 286
مەۋلانا تۇسمي	21 286
بابا سەۋدائىي	22 286
مەۋلانا زاھىددي	23 287
مەۋلانا ئەمىردي	23 287
مەۋلانا مۇھەممەد بەدەخشي	23 288
مەۋلانا تالىپ جۇرجانىي	24 288
مەۋلانا بۇرۇندۇق	24 289
مەۋلانا جۇنۇنىي	24 289
مەۋلانا ئارىفمي	25 290
مەۋلانا سۇلەيمانىي	26 291
مەۋلانا قەدىمي	27 292
مەۋلانا مەسىھي	27 292
مەۋلانا ھاجى ئەبۇلھەسەن	28 293
مەۋلانا قۇتبىي	28 293
مەۋلانا نەئىمي	29 294
مەۋلانا زەينىي	29 294
مەۋلانا مۇھەممەد جامي	29 295
مىر شاھىي	30 295
مەۋلا مۇشتەرىي	31 297
مەۋلانا ئەلى دەردوزد	31 297

ماۋزۇ / تراسسكرىپسىيەلمك تېكىست (بەت) /	يەشمە (بەت)
مەۋلانا تالىئمي	31 297
مەۋلانا مۇھىبي	32 297
ئىككىنچى مەجلىس	33 299
مەۋلانا شەرەفددىن ئەلى يەزدي	33 299
خاجە ئەۋھەد مۇستەۋفي	35 301
مەۋلانا ئەبدۇلۋەھھاب	35 301
خوجە فەزلۇللاھ ئەبۇللەيسي	36 302
مەۋلانا ئەلى شاشي	37 303
مەۋلانا مۇھەممەد تەباركانىي	38 304
شەيخ سەدرىددىن زەۋايى	39 305
مىر ھەيدەر مەجزۇب	39 305
مەۋلانا مۇھەممەد ئەرەب	40 306
مىر مۇفلىسي	40 307
مەۋلانا ئەبدۇلقەھھار	41 307
مەۋلانا ئەبدۇررەززاق	42 308
مىر يادگاربەگ	42 308
مەۋلانا تۇتىي	43 309
مەۋلانا ۋەيسي	44 310
مەۋلانا ساغەرىي	44 311
مەۋلانا فەسىھي رۇمي	45 312
شەيخ كەمال تۇربەتي	46 312
دەرۋىش مەنسۇر	47 314
ھافىز ئەلى جامي	48 314
مەۋلانا مۇھەممەد مۇئەممائىي	48 315
سەيىد كەمال كاچكۇل	49 315
خوجە مۇئەييەد مېھنە	49 316
خوجە مۇئەييەد دىۋانە	50 317

مەۋلانا مىر ئىماد مەشھەدىي..... 50 317
شاھ بەدەخشان 51 318
ئىبن لەئلىي..... 52 318
مەۋلانا ئەبدۇسسەمەد بەدەخشىي..... 52 319
مەۋلانا يۈسۈف شاھ..... 52 319
خوجە ئەبۇ ئىسھاق 53 319
سەيىد كازىمىي 53 320
مەۋلانا مۇھەممەد مۇئەممائىي..... 54 321
خوجە ھەسەن خىزر شاھ..... 55 322
مەۋلانا ھاجى نۇجۇمىي..... 56 322
خوجە مەسئۇد قۇمىي 56 323
ھافىز ياردىي 57 323
مەۋلانا قەنبەردىي 57 324
مەۋلانا خۇسرەۋدىي 57 324
مەۋلانا زەينىي..... 58 325
ۋەلى قەلەندەر..... 58 325
مەۋلانا ۋالەھمىي..... 59 325
ھەردىمىي قەلەندەر..... 59 326
مەۋلانا تارخانىي..... 59 326
مەۋلانا ئىشقىي..... 60 327
مەۋلانا ئابدۇلۋەھھاب 60 327
خوجە يۈسۈف بۇرھان..... 61 328
مەۋلانا مەشرىقىي 61 328
مەۋلانا ھەۋائىي 62 329
مەۋلانا قەبۇلىي..... 62 329
مەۋلانا سەئىدى 63 330
مەۋلانا مۇھەممەد ئەمىن..... 63 330

مىر ئارغۇن..... 64 331
مەۋلانا ھەيدەر كاتىب..... 94 331
مەۋلانا ئايازى..... 65 331
مەۋلانا ئەنسىمي..... 65 332
مەۋلانا ئەنسىمي 66 333
مەۋلانا مۇھەممەد ئاملى..... 66 333
مەۋلانا بۇرۇجمي 67 333
دەرۋىش نازۇكىي..... 67 334
مەۋلانا كەۋسەردي..... 68 335
مەۋلانا مۇسلىمىي..... 68 335
مەۋلانا نىزام..... 68 335
مەۋلانا ياردي..... 69 336
خوجە ئەھمەد مۇجەللد..... 69 336
مەۋلانا مۇھەممەد ئىئمەتئابادىي 69 336
سەيىد ئەبۇ ئىسھاق ئەستراباديي..... 70 337
مەۋلانا مىر قەرشىي..... 71 337
مەۋلانا جەۋھەردي 71 338
مەۋلانا خاۋەردي 71 338
مەۋلانا ھەلۋائىي 72 339
مەۋلانا رىزائىي..... 72 339
مەۋلانا سەفائىي 73 340
مەۋلانا يۈسۈف..... 74 341
مەۋلانا خاكىي..... 75 342
مەۋلانا لۇتفىي..... 75 342
مەۋلانا يەقىنىي..... 77 344
مەۋلانا ئاتايمي..... 78 345
مەۋلانا مۇقىمىي..... 78 345

مەۋلانا كەمالي 78 346
مەۋلانا لەتىفي 79 346
مەۋلانا سەككاكي 79 346
مىرزا ھاجى سوغدي 80 347
نۇرسەئىد بەگ 80 347
پەھلەۋان ھەسەن 81 348
مەۋلانا سانىئي 81 348
خوجە مۇسەببەب 82 349
مەۋلانا بىلالي 82 349
مىر سەئىد 83 349
مۇھەممەد ئەلى 83 350
دەرۋىشبەگ 84 351
مىرزابەگ 84 351
سەيىد ھەسەن ئەردەشىر 85 352
ئۇچىنچى مەجلىس 88 355
ئەبدۇررەھمان جامي 88 355
مەۋلانا ئاسەفي 90 357
ئەمىر شەيخىم سۇھەيلي 91 358
مەۋلانا سەيفي 92 360
مەۋلانا ئانباسي 93 361
مەۋلانا كامي 94 362
مەۋلانا ئالىم 95 363
مەۋلانا ھەسەنشاھ 96 364
مەۋلانا مۇزھىر 96 364
مەۋلانا شامي 97 365
مەۋلانا ئەبدۇللاھ 97 365
مەۋلانا دەرۋىش مەشھەدي 99 367

مەۋلانا خۇررەمي 99 367
سەيىد قۇرازە 100 368
سەيىد قۇتبىددىن لەكەدەك 100 369
مەۋلانا قابىلي 101 369
دەرۋىش ھۇسامي 102 370
مەۋلانا شەۋقي 102 370
مەۋلانا زىيا 102 370
مەۋلانا خەلەق 103 371
مەۋلانا مەھۋي 104 372
مەۋلانا نەرگەسي 104 372
مەۋلانا سالىمي 104 373
مەۋلانا جەننەتي 105 373
مەۋلانا ئەنۋەري 105 374
مەۋلانا قابىلي 106 374
مەۋلانا سىررى 106 374
مىر ھاج 106 375
مەۋلانا سايىلي 107 375
مەۋلانا سەلامي 107 375
مەۋلانا فاريغي 107 376
مەۋلانا جەمشىد 107 376
مەۋلانا ئەبدۇلھەق 108 376
مەۋلانا ۋىدائي 108 376
مەۋلانا مەئانى 108 377
مەۋلانا بەقائي 108 377
مەۋلانا مۇشرىغي 109 378
مەۋلانا ئەسلي 109 378
مەۋلانا كەۋسەرى 109 378

ماۋزۇ	/	تراڭسكرىپسىيەلمك تېكىست (بەت)	/	يەشمە (بەت)
مەۋلانا هىلالمي		110		379
مەۋلانا قەبۇلدي		110		379
مەۋلانا ئەبۇ تاهىر		110		379
مەۋلانا جاندي		111		379
مەۋلانا ئافەتي		111		380
مەۋلانا زۇلالي		111		380
مەۋلانا ممر هاشممي		112		380
مەۋلانا ساهىب		112		381
مەۋلانا مايىلمي		112		381
مەۋلانا قەۋسمي		113		381
مەۋلانا هەجردي		113		382
مەۋلانا ئەنۋەردي		113		382
مەۋلانا دائمي		114		382
مەۋلانا سۇبهمي		114		382
مەۋلانا مەجنۇن		114		383
مەۋلانا مەلىك		115		383
مەۋلانا جەلالىددىن		115		383
خوجه مۇسا		115		384
مەۋلانا مەشرەبمي		116		384
مەۋلانا ۋەفائمي		116		384
مەۋلانا هەبمب		116		384
مەۋلانا هەزنمي		116		385
مەۋلانا قەلەندەر		117		385
مەۋلانا قىرائمي		117		385
مەۋلانا شادىي		117		385
مەۋلانا خەلىل		117		386
مەۋلانا هەيبەتي		117		386

ماۋزۇ	/	تراڭسكرىپسىيەلمك تېكىست (بەت)	/	يەشمە (بەت)
مەۋلانا فەنائمي		118		386
مەۋلانا قەنبەردي		118		386
سەيمد ئاردىق		118		386
لۇتفىئمي سانمي		118		387
مەۋلانا ئەددىممي		118		387
مەۋلانا شەبابمي		119		387
مەۋلانا دەرۋىش		119		387
مەۋلانا ئەيانمي		119		387
مەۋلانا غىياسىددىن		119		388
سەيمد ئەبدۇللەتمق		120		388
مەۋلانا مۇھەممەد		120		388
مەۋلانا فەخردي		120		389
مەۋلانا رۇكنمي		120		389
مەۋلانا ناسهمي		120		389
مەۋلانا تايمردي		120		389
سەيمد هەزنمي		121		390
مەۋلانا مەهدي		122		390
مەۋلانا تايمغمي		122		390
مەۋلانا نايمبمي		122		390
ممر لەۋەند		122		390
مەۋلانا ئەممنى		122		391
مەۋلانا مۇھەممەد		123		391
مەۋلانا زىرەكمي		123		391
مەۋلانا ۋەھدەتمي		123		391
مەۋلانا نادىردي		124		392
مەۋلانا بمهىشتمي		124		392
مەۋلانا همراتمي		124		392

ماۋزۇ / ترانسكرىپسىيەلىك تېكىست (بەت) / يەشمە (بەت)

مەۋلانا نەرگىسىي 125 392
دوست مۇھەممەت 125 393
مەۋلانا ئەھلىي 125 393
ھەسەن ئەلى 126 393
مەۋلانا فەتھۇللاھ 126 394
مەۋلانا ئەسىرىددىن 126 394
مەۋلانا نەزىرىددىن 127 394
مەۋلانا سەۋسەنىي 127 395
مەۋلانا ھەلاكمي 128 395
مەۋلانا غۇباردي 128 395
مەۋلانا رىيازدي 129 396
مەۋلانا زاھىرىي 129 396
مەۋلانا مەجنۇنىي 130 397
مەۋلانا ھەمدەمي 130 397
مەۋلانا نەجمىي 130 397
سەيىدزادەئى مۇنشمي 130 398
مەۋلانا ئاسسمىي 131 398
مەۋلانا فەخرىددىن 131 398
مەۋلانا مەقسۇد 131 398
مەۋلانا سەفائىي 131 399
مەۋلانا سافمي 132 399
مەۋلانا فىغانىي 132 399
مەۋلانا بۇ ئەلى 132 400
مەۋلانا شەيخمي 133 400
مەۋلانا خىزرىي 133 400
مەۋلانا ھاتىمىي 133 400
مەۋلانا فەيزدي 134 401

ماۋزۇ / ترانسكرىپسىيەلىك تېكىست (بەت) / يەشمە (بەت)

مەۋلانا شوخمي 134 401
مەۋلانا زاھىرىي 134 401
مەۋلانا خۇلقىي 134 402
مىر ئەسەدۇللاھ 135 402
مىر ئەھەدۇللاھ 135 402
مەۋلانا شاھ ئەلى 136 403
مەۋلانا زىيبائىي 136 403
مەۋلانا سەئىد 136 403
مەۋلانا دەرۋىش ئەلى 137 404
مەۋلانا قەللاشمي 137 404
مەۋلانا گەدائىي 137 404
مەۋلانا ۋاھىددي 138 405
زاۋە قازىسى 138 405
مەۋلانا ھۇسەين 138 405
مەۋلانا كاشمي 139 406
مەۋلانا زايىرىي 139 406
مەۋلانا قانىئمي 139 406
مەۋلانا زىيائىي 139 406
مەۋلانا نۇردي 139 407
مەۋلانا فەيزدي 140 407
مەۋلانا ئەينىي 140 407
مەۋلانا مۇئىننىي 140 407
مەۋلانا خىزرىي 140 408
ئۇستاد مۇھەممەد ئۇبەھمي 141 408
مەۋلانا كەۋكەبمي 141 408
مەۋلانا مېھنەتمي 141 409
مەۋلانا شۇكرىي 141 409

مەۋلانا ھەقمرىي..... 141 409
مەۋلانا ئەسمرىي..... 142 409
مەۋلانا سەئىد..... 142 410
خوجەكەلان بەززاز..... 143 410
خوجە مەنسۇر..... 143 410
سۇلتان مەھمۇد..... 143 410
مەۋلانا نىزام..... 143 411
مەۋلانا ياردي..... 144 411
مەۋلانا سۇفمي..... 144 411
مەۋلانا دائىممي..... 144 412
بابا شوربدە..... 145 412
مەۋلانا ھەمدگۇل..... 145 412
مەۋلانا بمھمشتمي 145 412
مەۋلانا فمغانمي..... 145 413
مەۋلانا شەراربي..... 146 413
مەۋلانا فمدائمي..... 146 413
مەۋلانا مەھرەمي..... 146 413
مەۋلانا ئەيانمي..... 147 414
مەۋلانا ۋالەھمي..... 147 414
سەيمد خەنجەر..... 147 414
مەۋلانا زاربي..... 147 414
مەۋلانا نازىردي..... 148 415
مەۋلانا زاتمي..... 148 415
مەۋلانا مىر ئەلمي..... 148 415
پەھلەۋان كاتىب..... 148 415
تۆتىنچى مەجلىس..... 150 417
پەھلەۋان مۇھەممەد..... 150 417

مىر سەر بەرەھنە 152 418
مەۋلانا بۇرھان 153 420
مەۋلانا غمياسەددىن ئەزىز..... 154 421
مەۋلانا مەسئۇد..... 154 421
خاجە كەمالەددىن ئۇددي..... 155 422
ئەلى كەرمال 155 422
مىر ئەتائۇللاھ..... 156 422
ھافمز شەربەتمي..... 157 424
مىر مۇرتاز..... 157 425
مەۋلانا ھۇسەين ۋائىز 158 426
مەۋلانا مۇئمن ۋائىز 159 427
سۇلتان ئىبراھمم مۇشەشەئ..... 160 427
مىر خاند..... 160 428
مەۋلانا خاندەمىر..... 161 429
مەۋلانا ھەممەددىن..... 162 429
مىر كەمالەددىن ھۇسەين 162 430
سەيمد ئىپتىخارەددىن..... 163 431
مەۋلانا مۇھەممەد بەدەخشمي 164 432
مەۋلانا ھاجى مۇھەممەد..... 165 432
مىر ھۇسەين مۇئەممايمي..... 166 433
ھافمز مۇھەممەد سۇلتانشاھ..... 167 434
مەۋلانا فەخرىي..... 167 434
سەيمد جەئفەر..... 167 434
سەيمد غمياسەددىن..... 168 435
سەيمد ھۇسەين باۋەردي 168 436
سەيمد ئەسەدۇللاھ..... 169 437
مەۋلانا قاسم..... 170 437

مەۋلانا ئەلى..... 170 437
مەۋلانا شمر ئەلى..... 170 437
مەۋلانا سۇلتان ئەلى..... 171 438
مەۋلانا سۇلتان ئەلى قايمنمي..... 171 439
مەۋلانا شەرىفمي باغى شەھرىي..... 172 439
مەۋلانا شاھ ئەلى..... 172 439
مەۋلانا بەھلۇل..... 172 440
سۇفى پېرى سەسەدسالە..... 172 440
مەۋلانا ۋەسلىي..... 173 441
شەيخزادە پۇرئانمي..... 174 441
مەۋلانا سەيفمي..... 174 441
مەۋلانا شمھاب..... 174 442
ھافىز جەلال مەممۇد..... 175 443
مەۋلانا نامىي..... 176 443
مەۋلانا ئەبدۇلۋاسىئ..... 177 444
خوجە سۇلتان مۇھەممەد..... 177 444
مىرەك ھۇسەين..... 178 445
مەۋلانا مۇھەممەد ئەمن..... 178 445
مەۋلانا نۇرىي..... 179 446
مەۋلانا غىياسمددىن..... 179 447
شەيخزادەئى ئەنسارىي..... 180 447
شەيخ ئەبدۇللاھ..... 180 448
خوجەمەھمۇد..... 181 448
ئۇستاد قۇلمۇھەممەد..... 181 449
مەۋلانا شەربەتمي..... 182 450
پەھلەۋان دەرۋىش مۇھەممەد..... 182 450
ھۇسەينىي..... 183 450

مۇھەممەد ئەلى..... 183 451
پەھلەۋان سۇلتان ئەلى گۇشتىگىر..... 183 451
خوجە ئەبۇ سەئىد..... 183 451
مەۋلانا ھاجى..... 184 452
مەۋلانا ئەبدۇررەززاق..... 184 452
مەۋلانا ھاجى..... 185 453
مەۋلانا جەمالىددىن..... 185 453
خوجە ئەبۇ نەسىر..... 186 454
خوجە ھەسەن كەرەكگمي..... 186 454
خاجە قۇتبمددىن..... 187 455
خاجە يۇسۇف مېھنە..... 187 455
خوجە ئەبۇ تاھىر..... 188 455
خۇجە قۇتبمددىن ئەھمەد..... 188 456
مەۋلانا مۇھەممەد خۇراسانىي..... 188 459
خوجە كەمالىددىن ھۇسەين..... 189 457
خوجە ئەبدۇللاھ..... 189 457
خاجە يەھيا..... 190 458
مەۋلانا فەسمھىددىن..... 191 458
بەشىنچى مەجلىس..... 193 461
ئەمىر دەۋلەتشاھ..... 193 461
ھەسەن ئەلى جەلايىر..... 194 462
مىر ھەيدەر..... 195 463
ئەبدۇلۋەھھاب..... 196 464
سۇلتان ھۇسەين..... 197 464
مىر ئىبراھىم..... 197 465
مۇھەممەد سالىھ..... 197 465
شەرەم..... 198 466

مىر ئىمشقى..... 199..... 467
مىر ئەلى دوست..... 199..... 467
يامغۇرچى بەگ..... 199..... 467
مەھەممەد ئەلى جەلايىر..... 200..... 468
مەۋلانا كەۋكەبىي..... 200..... 468
ئىبراھىم خەلىلى..... 201..... 468
مىر ھەبىبۇللاھ..... 201..... 469
مۇھەممەد جەئفەر..... 202..... 469
شاھ قۇلى ئۇيغۇر..... 202..... 470
دەرۋىش ئەبدۇللاھ..... 202..... 470
ئەبدۇلقەھھار..... 202..... 470
بەگ مەلەكىي..... 203..... 471
ساقىي..... 203..... 471
ئالتىنچى مەجلىس..... 206..... 474
ئەھمەد جامىيبەگ..... 206..... 474
خوجە خۇسرەۋ..... 207..... 475
ئەبۇلبەرەكە..... 208..... 476
خوجە خاۋەند..... 209..... 477
ئەمىر مەھمۇد بارلاس..... 209..... 478
مەۋلانا فانى دەرۋىش..... 210..... 478
مەۋلانا مۇئمىنىي..... 210..... 478
ئاردى فەركەتىي..... 211..... 479
مەۋلانا ناسىرىددىن..... 211..... 479
مەۋلانا بەقائىي..... 212..... 480
مەۋلانا خەيرىي..... 212..... 480
مەۋلانا سالىكى..... 212..... 481
مەۋلانا شەمسىي..... 213..... 481

مەۋلانا سالمەھىي..... 213..... 481
مەۋلانا دەرۋىش ددىھەكىي..... 214..... 482
قازى ئىيسا (ئەيسا)..... 214..... 483
شەيخ مۇنەججىم..... 215..... 483
خوجە ئەفزەل..... 215..... 484
ئەدھەمىي ئىبراھىم..... 216..... 484
خاجە ئەلائۇددىن..... 216..... 485
مەۋلانا شەھىدىي..... 217..... 486
مەۋلانا ھۇمايىي..... 217..... 486
مەۋلانا خالىدىي..... 218..... 487
مەۋلانا پارىي..... 218..... 487
مەۋلانا مىرەكىي..... 219..... 488
مەۋلانا ئەھلىي..... 219..... 488
مەۋلانا فەزلۇللاھ..... 219..... 489
مەۋلانا مۇئىن..... 220..... 489
خوجا ئىماد..... 220..... 489
مەۋلا بەيزائىي..... 221..... 490
سەيىد ئىماد..... 221..... 490
يەتتىنچى مەجلىس..... 223..... 492
مەھمۇد كوراگان..... 223..... 492
خاقان سەئىد شاھرۇخ مىرزا..... 225..... 494
ئابابەكرى مىرزا..... 226..... 495
سۇلتان ئىسكەندەر شىرازىي..... 226..... 495
خەلىل سۇلتان..... 227..... 496
ئۇلۇغبەگ مىرزا..... 227..... 496
بايسۇنغۇر مىرزا..... 227..... 497
بابۇر مىرزا..... 228..... 497

ئەبدۇللەتىب مىرزا.....228.....498
سەئىد ئەھمەد مىرزا.....229.....499
سۇلتان ئەھمەد مىرزا.....229.....499
تۇركمەن يەئقۇب مىرزا.....230.....499
جاھانشاھ مىرزا.....230.....500
بايقارا مىرزا.....230.....500
كىچىك مىرزا.....231.....500
مىرزا بەدىئۇززەمان سۇلتان.....232.....501
شاھ غەرىب مىرزا.....232.....502
فەرىدۇن ھۇسەين مىرزا.....234.....503
مۇھەممەد ھۇسەين مىرزا.....234.....504
بايسۇنغۇر مىرزا.....234.....504
سۇلتان مەسئۇد مىرزا.....235.....504
سۇلتان ئەلى مىرزا.....235.....505
سەككىزىنچى مەجلىس.....237.....507
سۇلتان ھۇسەين باھادىرخان.....237.....508
خىلاۋەت.....257.....531

Abdulcelil TURAN
Yenidoğan Mh. 41. Sk. No: 7
Daire: 4 Zeytinburnu - İST.

مەسئۇل مۇھەررىر: مەممەتتۇرسۇن باھاۋىدىن
مۇقاۋىسى لايىھىلىگۈچى: تۇردى قادىر نازىرى
خەتتات: نىياز كېرىم شەرقى

مەجالىسۇن - نەفائىس
ئەلىشىر نەۋائى
ئابدۇزىشت ئىسلام
ئابدۇمىجىت قۇربان
مۇھەررىر: مەھەممەتتۇردى مىرزىئەخمەت
*
شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى نەشىر قىلدى
(ئۈرۈمچى شەھىرى جىيەنجۇڭ كوچىسى №54)
شىنجاڭ شىنخۇا كىتابخانىسىدا تارقىتىلدى
شىنجاڭ شىنخۇا باسما زاۋۇتىدا بېسىلدى
فورماتى: 850×1168 مىللىمېتىر 1/32
باسما تاۋىقى: 17.75، قىستۇرما ۋاراقى: 6
1994 - يىل 10 - ئاي 1 - نەشرى
1994 - يىل 10 - ئاي 1 - بېسىلىشى
تىراژى: 1-1,400
ISBN 7—228—01898—2/I·639
باھاسى: 6.55 يۈەن

责任编辑：买买提吐尔逊·巴吾东
封面设计：吐尔地卡迪尔·纳孜日
书　　法：尼亚孜·克里木·夏尔克

名人之谈（维吾尔文）

艾里什尔·纳瓦依　著
整理者：阿布都热西提·司拉木，阿布都米吉提·库尔班
校订：买买提吐尔地·米尔孜艾合买提

新疆人民出版社出版
（乌鲁木齐市建中路54号　邮政编码 830001）
新疆新华书店发行　新疆新华印刷厂印刷
850×1168毫米　32开本17.75印张　6 插页
1994年10月第1版　1994年10月第1次印刷
印数1—1,400

ISBN7-228-01898-2/I·639　定价：6.55元